

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

**ПРИЧОРНОМОРСЬКІ
ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ**

Науковий журнал

Випуск 37

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Коркоц О.М. – кандидат економічних наук

Члени редакційної колегії:

Валуєв Ю.Б. – доктор економічних наук

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртицева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миронова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 1 від 28.01.2019 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019

ЗМІСТ

**РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

П'ясецька-Устич С.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТІНЬОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	6
--	----------

**РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Василиха Н.В. ТОРГОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОЦЕС У МАГАЗИНІ: ПОНЯТТЯ, НЕОБХІДНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ.....	13
--	-----------

Гордієнко В.О., Борвінко Е.В. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В АПК УКРАЇНИ.....	17
--	-----------

Зачосова Н.В. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	23
--	-----------

Клепанчук О.Ю. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ.....	28
---	-----------

Мардус Н.Ю. ПРОГНОЗ ЗМІНИ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ ФАКТОРНО-ОБУМОВЛЮЮЧОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ.....	34
---	-----------

Сафонов Ю.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ.....	40
--	-----------

Фарат О.В. МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ.....	48
---	-----------

Khalatur S.M. MARKETING AS AN INSTRUMENT TO IMPROVE EFFICIENCY OF FINANCIAL ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE.....	53
--	-----------

Shaposhnykov K.S. MODERN PECULIARITIES OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT.....	59
--	-----------

Шелеметьєва Т.В. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	61
--	-----------

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Андрійчук І.В., Пінчук І.Р. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	66
---	-----------

Вahorka M.O. METHODOLOGICAL BASIS FOR FORMING THE MARKETING STRATEGY OF AGRICULTURAL PRODUCTION ECOLOGYZATION.....	71
---	-----------

Буднік О.М. КООПЕРАТИВНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	76
---	-----------

Грінченко Р.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІН У ЗОВНІШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	81
--	-----------

Касич А.О., Рафальська І.В. БІЗНЕС-МОДЕЛІ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	86
---	-----------

Mishchenko V.A., Klepikova S.V. NATIONAL MANAGEMENT ASPECTS IN ENERGY EFFICIENCY OF ELECTRIC EQUIPMENT AT THE ENTERPRISE.....	93
--	-----------

Лавриненко С.О., Зелінська А.М. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ.....	99
Лебедева Д.О., Заливча І.В., Штефан Л.В. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	103
Матвій С.І. ВИБІР СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ДОПОМІЖНИМИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ НА ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	106
Окландер Т.О., Осетян О.М., Хидиров С. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ.....	112
Ольховая І.О. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	117
Сергієнко С.С. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ: ПОНЯТТЯ, СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ.....	121
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Гайворонська І.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВІТНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ.....	126
Павлов К.В. ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ.....	132
Пригодюк О.М. ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ.....	142
Савченко М.Є. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЇ.....	148
Томашук І.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	154
Тульчинська С.О., Шашина М.В. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА ПРОЦЕСІВ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ	161
РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Ясінецька І.А., Кушнірук Т.М., Лобанова О.П. ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ.....	165
РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Кифяк В.І., Василичук М.І., Шкрібляк Д.Ю. ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	169
Смутчак З.В. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕЕМІГРАЦІЇ НА ЕТАПІ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ	174
РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Бойко С.В., Гошовська В.В. ГОРИЗОНТАЛЬНЕ ВИРІВНЮВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ: ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА.....	179
Bukreieva D.S., Vozok Ye.M. IMPROVING THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE THROUGH CREATION OF EFFECTIVE MECHANISM OF ITS LOAN BASIS FOR CUSTOMER INTERESTS OF CREDITOR AND LENDER.....	186

Дропа Я.Б., Макаренко У.Б. КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	191
РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Приймак Н.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ.....	199
Романькова О.М., Горголюк К.В. АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ В РОЗРІЗІ ЕКОНОМІЧНОГО СПЕКТРУ, БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ.....	205
Мельник Ю.М. ЗАСТОСУВАННЯ ФОРСАЙТ-ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	210
РОЗДІЛ 9. СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
Коломієць В.М. ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК: ЗРОСТАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	220
Костюк М.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	226
Хамініч С.Ю., Сокол П.М. КОРПОРАТИВНО-СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.....	230
Малевський Е.З. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН ТА ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	234
Никончук В.М. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ.....	238
Артюхов А.Є. ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВНЗ: ОСВІТНІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	243
Новий вид наукових послуг.....	249

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТІНЬОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇTHEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS
OF RESEARCHING SHADOW ECONOMIC RELATIONS
IN THE CONDITIONS OF A MARKET TRANSFORMATION

У статті на основі політико-економічного аналізу з'ясовані і розкриті сутність, зміст, закономірності трансформації тіньових економічних відносин; виявлені особливості їх впливу на формування негативних і позитивних ефектів тіньової економіки, визначені та охарактеризовані соціально-економічні суперечності, які лежать в основі трансформації і розвитку тіньових економічних відносин; проаналізовано місце і роль корупційних відносин в розвитку тіньової економіки. Досліджено причини виникнення тіньових економічних відносин в українській економіці, показано, що тіньова діяльність учасників ринку призводить до негативних соціально-економічних наслідків для держави і суспільства: деструктивно впливає на режим конкуренції, деформує ринковий механізм, податкову та кредитно-грошову системи, здійснює негативний вплив на стан державних фінансів. Тіньові процеси викликають значні деформації соціальної сфери. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що корупційно-тіньові відносини – це системні проблеми розвитку національного господарства, які не тільки є загрозою національній безпеці, але і створюють виникнення мультиплікативного негативного впливу на соціально-економічну систему суспільства.

Ключові слова: тіньові економічні відносини, тіньова економіка, корупція, соціально-економічні суперечності, трансформація тіньових економічних відносин

В статті на основі політико-економічного аналізу виявлені і розкриті сутність, зміст, закономірності

трансформації тіньових економічних відносин; виявлені особливості їх впливу на формування негативних і позитивних ефектів тіньової економіки, визначені та охарактеризовані соціально-економічні суперечності, які лежать в основі трансформації і розвитку тіньових економічних відносин; проаналізовано місце і роль корупційних відносин в розвитку тіньової економіки. Досліджено причини виникнення тіньових економічних відносин в українській економіці, показано, що тіньова діяльність учасників ринку призводить до негативних соціально-економічних наслідків для держави і суспільства: деструктивно впливає на режим конкуренції, деформує ринковий механізм, податкову та кредитно-грошову системи, здійснює негативний вплив на стан державних фінансів. Тіньові процеси викликають значні деформації соціальної сфери. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що корупційно-тіньові відносини – це системні проблеми розвитку національного господарства, які не тільки є загрозою національній безпеці, але і створюють виникнення мультиплікативного негативного впливу на соціально-економічну систему суспільства.

Ключевые слова: теньовые экономические отношения, теньовая экономика, коррупция, социально-экономические противоречия, трансформация теньовых экономических отношений.

УДК 33.012.3-044.922+33.012.42:
328.185:35.08

П'ясецька-Устич С.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

The article, based on a politico-economic analysis, uncovers the substance, content and patterns in the transformation of shadow economic relations. It sets out the unique features of their influence on the formation of negative and positive effects of the shadow economy. The article defines and explains socio-economic contradictions which lie at the base of the transformation and development of shadow economic relations. This work also analyses the place and role of corrupt relations in the development of the shadow economy. The purpose of this research is to discover the character and mechanisms of shadow economic relations in a market system of the state, in the context of developing conceptual approaches to solving problems of neutral negative tendencies in the economy. Generalisation, systematisation and theoretical analysis of material and construction of a single concept of opposition to shadow economic processes in the modern market system, is a topical task for economic theory and practice. As part of the transition to a market economy, the main transformational targets in Ukraine were the increase of effectiveness of production and social improvement. However, practice shows that this failed to secure the necessary conditions for implementing a market model which would secure the necessary conditions for further economic and social development. One of the main reasons for this is the lack of deliberation in the country's policies as regards reforming economic relations, the liberalisation of governance, which facilitated the creation of shadow economic flows. The author studies the reasons of the origin of shadow economic relations in the Ukrainian economy and shadow activity of market participants leads to negative social and economic consequences for the state and the society: it destructively influences competitions, distorts market mechanism, tax and monetary and credit system and it also has negative influence on the state of public finances. Shadow processes cause considerable distortions of the social sphere. The analysis shows that the shadow relations are a systemic problem in the development of national governance, which threaten not just national security but also create an increasingly negative influence on the socio-economic system of society.

Key words: shadow economic relations, shadow economy, corruption, socio-economic contradictions, transformation of shadow economic relations.

Постановка проблеми. Відтворення тіньових економічних відносин на кожному етапі історичного розвитку суттєво впливає на весь процес

системи господарювання і її ефективність. Аналіз функціонуючих ринкових відносин в сучасній Україні дозволяє зробити висновок про те, що

національна економіка в тому вигляді, в якому вона зараз знаходиться, не може вийти з кризи поза регулюванням інтересів бізнесу і переорієнтації її на формування принципово нових механізмів відносин, де економічні відносини виступають консолідуючим началом всього суспільного устрою. В зв'язку з ним, нейтралізація тіньових економічних відносин у поєднанні з підвищенням ефективності господарювання набуває особливої актуальності.

Регулювання ринкових відносин з точки зору стратегічного соціально-економічного процесу розвитку передбачає ретельну наукову розробку проблем розростання тіньового сектора економіки і знаходження шляхів і методів його нейтралізації або мінімізації. Створена в сучасних умовах система господарювання в значній мірі зазнає впливу лобіювання корупційних інтересів, що суттєво деформує економіку і підприємницьку активність, в кінцевому результаті веде до відходу ринкових структур в тіньову сферу бізнесу і створює поживне середовище для нелегальних доходів, а це знижує якісний рівень і ефективність всього суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем тіньових економічних відносин приділяється достатньо велика увага як в нашій країні, так і за кордоном. Серед найбільш відомих закордонних вчених необхідно виділити таких видатних дослідників ХХ століття, як А. Ведман, Ш. Вей, П. Гутман, М. Джонсон, Д. Кассел, Д. Кауфман, Р. Клітгард, П. Мауро, Г. Мюрдаль, С. Роуз-Аккерман, В. Танзі, Ф. Шнайдер [10] та інші. Вивченням прихованих економічних явищ займалися також Дж. Бремман, Р. Бромлі, Дж. Гершуні, Е. Фейг [9], К. Харт та інші.

Абсолютно по-новому була поставлена проблема тіньових економічних відносин в економіці країн, що трансформуються, Е. де Сото [7]. Він вперше показав складну інституціональну природу тіньової економіки, бюрократію і корупцію, підкресливши неможливість простого і механічного вирішення цієї складної проблеми.

Значний вклад в дослідження сутності і характеру прихованих економічних відносин внесли також вчені-економісти С.Ю. Барсукова, В.О. Ісправніков [3], Т.І. Корягіна, Т. Сатаров, С.П. Юхачов, С.М. Єчмаков [2] та ін.

Аналізу тіньової економіки та проблем детінізації присвячені численні публікації вітчизняних вчених, таких, як: А. Базиліук, З. Варналій [1; 8], В. Гончарова, І. Мазур [5], О. Турчинов, В. Предборський [6], Т. Тищук, Ю. Харазішвілі, М. Фоміна [4] та ін.

Дослідження сучасної тіньової економіки наштовхується на серйозні перешкоди, які пов'язані, в першу чергу, з внутрішніми суперечностями, які існують в самій структурі ринкового гос-

подарства, які утримують в рівноважному стані механізми прихованої економічної діяльності, в тому числі і шляхом «відтворювального маневру».

Ефективність наукового пошуку в значній мірі залежить від глибокого вивчення умов виникнення і наростання тіньових процесів у сфері економіки, з'ясування конкретних шляхів і методів розширення суперечностей, які виникають у ринковому господарстві.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття характеру і механізмів тіньових економічних відносин в ринковій системі господарства в контексті розробки концептуальних підходів до вирішення проблеми нейтралізації негативних тенденцій в економіці, які обумовлені цими відносинами. Узагальнення, систематизація, теоретичне осмислення накопиченого матеріалу та побудова єдиної концепції протидії тіньовим економічним процесам в сучасній ринковій системі господарювання – це важливе завдання як для економічної теорії, так і практики, яке вимагає системного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На етапі переходу до ринкової економіки головними цілями перетворень в Україні проголошувалися зростання ефективності суспільного виробництва та його соціальна спрямованість. Однак практика показує, що реалізована ринкова модель не змогла забезпечити необхідних умов для подальшого ефективного економічного і соціального розвитку. Однією з головних причин є непродумана політика держави в сфері реформування економічних відносин, лібералізація господарського життя і управління, що сприяло масштабному розвитку в суспільстві тіньових економічних процесів.

Протягом століть тіньова економіка, породжена товарно-грошовими відносинами, співіснує з легальною економікою, виступаючи в якості специфічної системи соціально-економічних відносин в межах єдиного ринкового господарства. Тіньова економіка в різноманітних її формах і обсягах має місце в усіх країнах світу (як бідних, так і високорозвинених) і сферах економічної діяльності – виробництві, обміні, розподілі та споживанні. В наш час вона є однією з найважливіших проблем світового співробітництва.

Тіньова економіка у вирішальній мірі залежить від загального стану економіки, рівня життя населення та державних обмежень. Негативні наслідки, породжені тінізацією, очевидні. Відхід в «тінь» з легального обігу значних грошових засобів знижує ефективність кредитно-фінансової системи, заморожує ситуацію з невиплатами, погіршує інвестиційний клімат, руйнує соціальну інфраструктуру суспільства, створює умови для вивезення капіталу за кордон, сприяє розвитку організованої злочинності. Вона вносить в економічні, моральні та політичні устами суспільства

Таблиця 1

Критерії класифікації тіньової економічної діяльності

Основний критерій	Типи тіньової діяльності
В залежності від характеру результату	– виробнича діяльність; – перерозподільча діяльність
По відношенню до офіційної економіки	внутрішня економіка; паралельна економіка
За стадіями відтворювального циклу	– тіньове виробництво; – тіньовий розподіл; – тіньовий обмін; – тіньове споживання.
В залежності від механізмів координації окремих сфер	– тіньовий ринок; – неформальна економіка.
За видами ринків	– на ринках споживчих товарів і послуг; – на ринках інвестиційних ресурсів; – на фінансових ринках; – на ринку праці; – на інших ринках (інформації, технології, інтелектуальної власності).

Таблиця 2

Критерії типологізації тіньової економіки

Основні ознаки	«Друга» тіньова економіка	«Сіра» тіньова економіка	«Чорна» тіньова економіка
Суб'єкт	Менеджери офіційного («білого») сектору економіки	Неофіційно зайняті	Професійні злочинці
Об'єкт	Перерозподіл доходів без виробництва	Виробництво звичайних товарів і послуг	Виробництво заборонених і дефіцитних товарів і послуг
Зв'язки з «білою» економікою	Нерозривна з «білою»	Відносно самостійна	Автономна по відношенню до «білої»

багато того, що може розглядатися як посилення загроз економічній безпеці країни: високий рівень майнової диференціації населення, деформованість структури економіки, зростання нерівності соціально-економічного розвитку, криміналізація суспільства і всіх сфер господарської діяльності.

Відома аксіома, що масштаби нелегального бізнесу прямо пов'язані з низьким рівнем добробуту основної маси населення, отже, поки економічна ситуація кардинальним чином не покращиться, збережеться і поживне середовище тіньової економіки. Перуанський вчений Ернандо де Сото писав: «Тіньова економіка є стихійна і творча реакція народу на неспроможність корумпованої держави задовольняти основні потреби зuboжілих мас» [7, с. 58].

Корупція в усі часи була, є і буде основним джерелом і гарантом криміналізації суспільного життя та його деградації. Не випадково у зв'язку з цим древні римляни надавали цьому поняттю таке велике значення, розкриваючи логічно обумовлений зв'язок явищ: «підкуп – псування – занепад». Він є прямим наслідком обмеження економічних свобод. Будь-які адміністративні бар'єри долаються хабарами: чим вищий бар'єр, тим більше хабарів і чиновників, які їх беруть.

В Україні корупція, як показують дослідження, набула системного характеру і стала самостійною

політичною силою. Для неї зараз характерними є такі риси:

- а) державна політика прямо диктується приватними інтересами осіб, які знаходяться у владі, біля влади, або здатні впливати на владу;
- б) додаткові та тіньові доходи складають основу і необхідну частину доходу чиновників;
- в) корупційна поведінка стала нормою економічної і правової культури;
- г) виконавча влада активно використовує «тіньові» форми мобілізації доходів і стимулювання [4].

Істотне зростання тіньової економіки почалося в 2013 році, подальше збільшення тіньового сектора пов'язано з ціновими і девальваційними шоками, а також ескалацією військового конфлікту.

Головне завдання тіньової економічної діяльності полягає в отриманні доходів, які неможливо вилучити у відповідності з діючим законодавством країни. Отримання цих доходів і є формою вирішення суперечності між інтересами держави і окремих суб'єктів ринку, які не мають можливості реалізувати свої інтереси в процесі легальної економічної діяльності або які не бажають це зробити відкрито.

Отже, тіньова активність проявляється на стадії виникнення відносин між юридичними або фізичними особами та органами державної влади. Наявність тіньової економіки є показником нее-

**Співвідношення впливу позитивних і негативних ефектів
тіньової економіки на соціально-економічний розвиток**

№ п/п	Позитивні риси	Негативні
1.	Ефективність роботи підприємств тіньового бізнесу вища, ніж ефективність легально існуючих підприємств.	Тіньова економіка деструктивно впливає на режим конкуренції, деформує механізм ринку.
2.	Учасники тіньових відносин мають можливість додаткових заробітків і збільшення своїх доходів.	Тіньові відносини деформують податкову систему країни, не забезпечують достатніх податкових надходжень в бюджети всіх рівнів.
3.	ВВП країни в цілому, як і ВРП в регіонах, де присутні тіньові явища, зростає.	Тіньова діяльність негативно впливає на стан державних фінансів, скорочує державний бюджет, деформує його структуру і бюджетну сферу.
4.	Тіньова діяльність дає можливість запобігати банкрутству приватних осіб і підприємств.	Тіньові процеси здійснюють негативний вплив на грошово-кредитну систему країни.
5.	Тіньові процеси частково згладжують перепади в економічному розвитку держави, коли ресурси між офіційною економікою і тіньовою складовою перерозподіляються.	Тіньова економічна діяльність деформує макроекономічну політику держави.
6.	Тіньові доходи інвестуються у виробничу і фінансову сферу легальної економіки.	Тіньові економічні явища здійснюють негативний вплив на галузеву структуру української економіки, економічне зростання і розвиток окремих галузей.
7.	Тіньова економічна діяльність створює нові робочі місця і нові джерела доходів.	Тіньові процеси здійснюють негативний вплив на створення ефективно працюючих легальних підприємств.
8.	Тіньова економічна збільшує зайнятість населення.	Тіньова економічна активність призводить до деформації інвестиційних процесів.
9.	Тіньова зайнятість полегшує матеріальне становище всіх верств населення.	Діяльність тіньової економіки створює невидимі бар'єри для підвищення ефективності офіційно працюючих виробничих підприємств.
10.	Тіньові відносини зменшують соціальну напругу в суспільстві, пом'якшують небажані суперечності між багатими і бідними.	Тіньові товаровиробники не вкладають засоби у фундаментальні наукові дослідження.
11.	Тіньова діяльність дозволяє згладити надмірну нерівність в доходах населення.	Тіньова економічна діяльність призводить до деформації соціальної сфери. Структура споживання деформується як наслідок несправедливого перерозподілу доходів, а також розширення ринків нелегально виготовлених товарів і послуг.
12.	–	Тіньові економічні явища негативно впливають на відтворення робочої сили в легальній економіці.
13.	–	Тіньова економічна активність наносить серйозну шкоду екології країни.
14.	–	Підприємства тіньової економіки постійно порушують права споживачів
15.	–	Активна тіньова економічна діяльність є однією з причин корумпованості українського суспільства.
16.	–	Розмах тіньових економічних процесів негативно впливає на міжнародні економічні відносини і перспективи євроінтеграції України.
17.	–	Система неформальних відносин, встановлена в тіньовому секторі економіки, стала «камнем спотикання» на шляху реалізації українських реформ.

фективності економічної політики держави та надмірного регулювання.

За роки ринкових перетворень сформувалися масштабні механізми тіньових економічних відносин, склалася система кримінальної тіньової економіки, яка створює загрозу національній економічній безпеці України.

Подібна ситуація має місце і в ряді інших країн. Однак практичний досвід зарубіжних країн та тео-

ретичні дослідження вчених свідчать про те, що наслідки тіньової економічної діяльності не можна оцінювати однозначно як негативні. Деякі типи тіньових економічних відносин в ряді випадків сприяють розвитку офіційної економіки.

Проведений теоретичний аналіз соціально-економічної сутності корупційно-тіньових відносин з позиції системного підходу дозволяє зробити висновок, що категорія «корупційно-тіньові відно-

сини» – це специфічна форма прояву економічних відносин, які виникають між підприємцями, споживачами, представниками державних структур, державою, громадянами з приводу відносин, які виникають між ними, в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання, що часто суперечать як суспільно визначним моральним нормам, так і діючому законодавству.

За своїм змістом корупційно-тіньові економічні відносини спрямовані на мінімізацію витрат економічної діяльності та максимізацію доходу, який не показується державі та суспільству.

На поверхні явищ тіньові економічні відносини проявляються у формі протиправних дій їх суб'єктів, оскільки вони засновані на повному або частковому ігноруванні формальних норм господарювання. Іншими словами, вони є типом економічних відносин, які функціонують в тіні формальних інститутів. Інструментом виявлення, обміну і вивчення тіньової економіки та тіньових економічних відносин є їх наукові класифікації. Такі класифікації дозволяють впорядкувати накопичені знання, з'ясувати основні ознаки загального і особливого в досліджуваних корупційно-тіньових відносинах, закономірності формування, трансформації та розвитку, а також їх основні соціальні функції.

Сутність і спрямованість тіньових економічних відносин є результатом тривалого економічного і соціального розвитку і обумовлені низкою об'єктивних та суб'єктивних передумов і факторів.

В науковій літературі існують різні підходи до систематизації та класифікації умов, передумов і факторів формування і розвитку тіньової економіки, тіньових економічних відносин.

Ряд авторів виділяють три групи факторів, які сприяють розвитку тіньової економіки:

Перша група – економічні фактори (високі податки (на прибуток, податок на доходи фізичних осіб та ін.); реструктуризація сфер господарської діяльності (промислового та сільськогосподарського виробництва, послуг, торгівлі); криза фінансової системи і вплив її негативних наслідків на економіку в цілому; недосконалість процесу приватизації; діяльність незареєстрованих економічних структур).

Друга група – соціальні фактори (низький рівень життя населення, що сприяє розвитку прихованих видів економічної діяльності; високий рівень безробіття і орієнтація частини населення на одержання доходів будь-яким способом; нерівномірний розподіл ВВП).

Третя група – правові фактори (недосконалість законодавства; недостатня діяльність правоохоронних структур із запобігання незаконної та кримінальної економічної діяльності; недосконалість механізму координації по боротьбі з економічною злочинністю).

Західні вчені виділяють наступні основні причини, які визначають динаміку і масштаби розвитку тіньових економічних відносин:

- податковий тиск;
- розмір отриманого доходу;
- тривалість робочого часу;
- масштаби безробіття;
- роль державного сектора.

Значну роль в формуванні тіньової економіки відіграють і соціокультурні фактори, включаючи історично сформований правовий нігілізм. Джерелом розвитку і трансформації системи тіньових економічних відносин є її внутрішні суперечності. Вихідна соціально-економічна суперечність, яка лежить в основі трансформації і розвитку тіньових економічних відносин, є суперечність між характером регулюючого впливу держави на формування умов для здійснення господарської діяльності та зростаючими і постійно змінюючими потребами підприємництва в розвитку ефективного бізнесу і задоволенні своїх та суспільних соціально-економічних інтересів.

У відповідності з цим протиріччям спочатку змінюються і розвиваються нові економічні відносини, які «не вписуються» в існуючу систему регулюючого впливу держави, а потім, в результаті цих змін, створюється нова адекватна прогресивним економічним відносинам система їх державного регулювання.

Якщо система державного регулювання економічних відносин відповідає характеру інтересів підприємництва, то вона створює необхідні передумови для поступального розвитку бізнесу і економіки в цілому на шляху прогресу і сприяє скороченню масштабів тіньової економіки. Якщо ж система регулюючого впливу держави здійснює пресинг і споруджує все нові бар'єри для ефективного розвитку бізнесу, то вона перетворюється на гальмо його прогресивного розвитку, що створює об'єктивні передумови для його переходу в тінь. В результаті між підприємництвом і бізнесом, з одного боку і державою з іншого, загострюється вихідна соціально-економічна суперечність, яка лежить в основі формування, розвитку і трансформації тіньових економічних відносин.

Дослідження дозволило виявити і інші соціально-економічні суперечності, які є джерелом формування, розвитку і трансформації тіньових економічних відносин:

- суперечність між інтересами і можливостями підприємців у збільшенні їх доходів, з одного боку, і все зростаючим пресингом з боку держави, спрямованим на скорочення цих доходів в результаті ускладнення для підприємців «правил гри», з другого;
- суперечність, яка виникає між державою, бізнесом і особистістю з приводу їх участі в процесах виробництва, розподілу, обміну і споживання;

- суперечність між інтересами підприємців і держави з приводу масштабів привласнення і розподілу частки створених бізнесом в процесі виробництва товарів і послуг;

- суперечність між соціально-орієнтованими інтересами підприємництва і асоціальними економічними інтересами корумпованої частини чиновництва.

Дослідження показали, що в основі формування соціально-економічних суперечностей лежить неспівпадіння соціально-економічних інтересів і потреб держави, соціальних груп і індивідуумів. Відмінність інтересів і потреб між ними існує практично завжди. Проходячи крізь суспільну свідомість, економічні інтереси і потреби підприємництва і окремих індивідуумів або співпадають, або не співпадають з економічними інтересами держави. Саме від міри збалансованості подібних співпадінь або неспівпадінь залежать масштаби розповсюдження тінювих економічних відносин в суспільстві.

Система тінювих економічних відносин – динамічна, самостійна система, що розвивається. В процесі свого розвитку вона постійно змінюється і трансформується.

Трансформація тінювих економічних відносин – об'єктивний процес їх зміни, переходу із одного якісного стану в інший. Зміст і спрямованість процесів трансформації тінювих економічних відносин на кожному історичному етапі визначається політичними, економічними, науково-технологічними та іншими факторами.

Трансформація тінювих економічних відносин здійснюється у відповідності з основним економічним законом тінювих економічних відносин – законом відповідності інтересів підприємництва з ефективного ведення бізнесу з метою задоволення суспільних потреб у відповідності з морально-етичними нормами та регулюючими обмеженнями держави, часто спрямованими на створення механізмів протидії об'єктивним інтересам підприємництва для розвитку суспільства на шляху соціально-економічного процесу.

В процесі дослідження встановлено, що трансформація тінювих економічних відносин підпорядковується наступним закономірностям:

По-перше, попередні тінюві економічні відносини трансформуються в нові в результаті розв'язання основних соціально-економічних суперечностей, які лежать в основі їх формування і розвитку.

По-друге, трансформація змісту тінювих економічних відносин визначається переважаючими в суспільстві формами власності і способами їх поєднання.

По-третє, в результаті суспільного розвитку змінюється характер соціально-економічних інтересів підприємництва, пануючих еліт та верств суспільства, змінюється їх соціальна орієнтація і

відповідальність в процесі розв'язання суперечностей тінювих економічних відносин.

По-четверте, тінюві економічні відносини розвиваються і ускладнюються в напрямку від переважання в сфері виробництва і фінансовій сфері, проникаючи далі в неекономічні сфери суспільства.

По-п'яте, форми організації функціонування тінювих економічних відносин ускладнюються і набувають тенденції трансформації від одиничних угод до постійно діючих мереж.

По-шосте, розвиток тінювих економічних відносин включає в себе дві діаметрально протилежні тенденції: прогресу (позитивні ефекти, стабілізуючі впливи) і регресу (негативні ефекти, дестабілізуючий вплив) і реалізується, відповідно, або в конструктивних, або в деструктивних результатах.

По-сьоме, в минулому неформальні соціально-орієнтовані тінюві економічні відносини, як правило, трансформуються в кримінальні економічні відносини.

По-восьме, в процесі трансформації тінювих економічних відносин їх суб'єкти, підприємництво, з одного боку, і держава, з другого, змінюють власну систему цінностей і взаємовідносин. Вони модифікують свої соціально-економічні інтереси і потреби, а також механізми їх реалізації.

Трансформація тінювих економічних відносин – складний багатогранний процес, який відображає зміну соціально-економічних інтересів, свідомості і відносин, як окремих людей, так і соціальних груп. Отже, трансформація тінювих економічних відносин суттєво впливає не лише на формування індивідуальних, групових і суспільних потреб (інколи антисоціальної спрямованості), але і визначає появу нових соціальних і соціально-економічних проблем.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження трансформації тінювих економічних відносин в Україні свідчить про те, що за останні десятиліття вони мали тенденцію до розширеного самовідтворення на основі інтеграції і взаємодії корупції і тінювої економіки. До найбільш важливих і суспільно-небезпечних тенденцій трансформації тінювих економічних відносин, які мають негативні соціально-економічні наслідки для розвитку суспільства, слід віднести:

по-перше, системний характер корупційно-тінювих відносин;

по-друге, посилення антисоціальної і кримінальної спрямованості тінювих економічних відносин в результаті загострення вихідної соціально-економічної суперечності між посиленням з боку влади умов для здійснення ефективної господарської діяльності і зростаючими потребами підприємництва в інноваційному вільному розвитку бізнесу і задоволенні своїх та суспільних соціально-економічних інтересів;

по-третє, розвиток тіньових економічних відносин, який включає дві діаметрально протилежні тенденції: прогресу (позитивні ефекти стабілізуючого впливу) і регресу (негативні ефекти дестабілізуючого впливу, в основному, став проявлятися в деструктивних результатах, причому регрес почав виступати як переважаюча тенденція);

по-четверте, в процесі трансформації тіньових економічних відносин їх суб'єкти, підприємництво, з однієї сторони, і представники державної влади, з іншої, змінили власну систему цінностей, взаємовідносин, що спричинило значне переважання кримінально-економічних відносин над неформальними соціально-орієнтованими;

по-п'яте, розвиток і ускладнення тіньових економічних відносин, які здійснюються в напрямку від переважання в сфері виробництва і фінансовій сфері до проникнення практично у всі неекономічні сфери суспільства, привело до формування так званих соціальних ринків, де об'єктами купівлі-продажу, заснованими на ринкових відносинах, стали політичні, економічні, соціальні, кадрові рішення, лобювання фінансових, економічних та інших інтересів, одержання різного роду привілеїв, пільгових умов та ін.;

по-шосте, подальша інституалізація тіньової економіки, перехід від одиничних та окремих групових угод до постійно діючих мережевих форм тіньових економічних відносин призводить до формування стійких владно-господарських структур, які працюють під «дахом» представників певних органів державної влади, що наносить суттєву, а іноді, і непоправну шкоду, соціально-економічному розвитку суспільства на шляху до прогресу.

Отже, виходячи із аксіоми, що повністю ліквідувати тіньові економічні відносини неможливо, очевидно, що державна політика детінізації економіки може і повинна здійснюватися на основі комплексного підходу, який включає в себе два

основні напрямки. Перший (радикально-ліберальний) – легалізація тіньових економічних відносин. Другий (репресивний) – передбачає розширення і посилення взаємодії органів влади і силових структур в боротьбі проти тіньової економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46–51.
2. Ечмаков С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование. Москва : Финансы и статистика, 2004. 408 с.
3. Исправников В.О. Теневая экономика. Научно-методическое пособие для студентов экономических факультетов. Москва : Инфра, 2007. 321 с.
4. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. Донецьк : Дон НУЕТ, 2012. 333 с.
5. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 239 с.
6. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Київ : Кондор, 2005. 614 с.
7. Сото Э де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. М.: Catallaxy, 1995. 249 с.
8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. Київ : НІСД, 2006. 576 с.
9. Feige E.L. Underground Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Transition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (eds) *Transforming Post-Communist Political Economies*. National Academe Press, Washington D.C., 1997, pp. 19–34.
10. The Shadow Economy in Europe. 2013 / K. Scheider, Ph.D. // ATKearney. Johannes Kepler / Universitat Linc. JKU. 2013.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ТОРГОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОЦЕС У МАГАЗИНІ: ПОНЯТТЯ, НЕОБХІДНІСТЬ ТА ЗАВДАННЯ

TRADE AND TECHNOLOGICAL PROCESS IN THE STORE: CONCEPT, NECESSITY AND TASK

У статті розглянуто сутність торгово-технологічного процесу, структуру і характер технологічних операцій. Розкрито організацію торгово-технологічного процесу у магазині та чинники впливу на ефективність його функціонування. Запропоновано систему ефективного управління торгово-технологічними операціями у магазині. Обґрунтовано раціональність керування товарними запасами на торговельному підприємстві та їх вплив для забезпечення стійкості асортименту та ритмічності здійснення торгово-технологічного процесу у магазинах. Розглянуто інструменти раціонального здійснення торгово-технологічного процесу та керування процесом обслуговування покупців, дотриманням правил продажу товарів і вимог культури торгівлі. Зазначено, роль правильної організації торгово-технологічного процесу на розвиток торговельного підприємства. За результатами дослідження визначено основні принципи організації торгово-технологічного процесу у магазині.

Ключові слова: торгівля, торгово-технологічний процес, магазин, комерційне середовище, торговельне підприємство, управління, технологічний процес.

В статті рассмотрена сущность торгово-технологического процесса, структура и характер технологических операций. Раскрыта организация торгово-технологического процесса в магазине и факторы влияния на эффективность его функционирования. Предложена система эффективного управления торгово-технологическими операциями в магазине. Обоснована рациональность управления товарными запасами на торговельном предприятии и их влияние для обеспечения стойкости ассортимента и ритмичности осуществления торгово-технологического процесса в магазинах. Рассмотрены инструменты рационального осуществления торгово-технологического процесса и управления процессом обслуживания покупателей, соблюдением правил продажи товаров и требований культуры торговли. Отмечено, роль правильной организации торгово-технологического процесса на развитие торгового предприятия. По результатам исследования определены основные принципы организации торгово-технологического процесса в магазине.

Ключевые слова: торговля, торгово-технологический процесс, магазин, коммерческое общество, торговельное предприятие, управление, технологический процесс.

УДК 658.871.8.07:005.216

Василиха Н.В.

к.е.н., доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

The article deals with the essence of the trade and technological process and the structure and nature of technological operations. The organization of the trade and technological process in the store and the factors influencing the efficiency of its functioning have been revealed. The system of effective management of trade and technological operations in the store has been offered. The rationality of management of commodity stocks at a trading enterprise and their influence for ensuring the stability of assortment and rhythmicity of carrying out of trade and technological process in stores have been substantiated. The tools of rational implementation of the trade and technological process and management of the customer service process, compliance with the rules of sales of goods and the requirements of the culture of trade have been considered. The role of the correct organization of trade and technological process for the development of a trading company has been noted. Modern retail trade in the development of trade and technological process takes into account the importance of the functioning of all elements of the commodity wheel and the preservation of consumer properties of goods and their delivery to buyers with the least aggregate costs, a high culture of service. At the same time, the qualification and management of the trade enterprise, commodity stocks, the range of goods, the quality of customer service are important for the rational implementation of the trade and technological process in the store. In a store, conditions must be created that ensure uninterrupted trade with minimum stocks of inventory, as well as to prevent loss of goods in the process of preservation, intra-storey transfer and sale of goods. This is achieved through the daily management of inventories. It should be aimed primarily at preventing the diversion of inventory from the stores of the required size. Necessary sizes of inventory for stores are established taking into account the amount of daily sales of goods, optimal sizes of one-time supplies and other factors. According to the results of the study, the main principles of organization of the trade and technological process in the store have been determined, which ensure the economic efficiency of its work.

Key words: trade, trade and technological process, store, commercial environment, trade enterprise, management, technological process.

Постановка проблеми. Торгівля являє собою комерційне середовище, яке супроводжується ринковими відносинами. Одні торговельні фірми досягають успіху, а інші – зазнають поразки. Значною мірою це пов'язано з пошуком комерсанта та розвитком його особистості як професіонала, який вміє приймати правильні комерційні рішення, сприяти досягненню цілей торговельного підприємства [1, с. 6]. Важливою передумовою успішного розвитку торгівлі є умови сучасної інфраструктури

та чинники зовнішнього та внутрішнього впливу. Адже, торгівля є однією з найбільш інвестиційно привабливих галузей вітчизняної економіки та відіграє значну роль у формуванні доходів бюджетів усіх рівнів, а також у забезпеченні зайнятості працездатного населення країни. На важливість розвитку торговельного підприємства впливає значення та правильно організований торгово-технологічний процес. Сучасна роздрібна торгівля при розробці торгово-технологічного процесу вра-

ховує важливість функціонування усіх елементів товароруку та збереження споживчих властивостей товарів та їх доведення до покупців з найменшими сукупними витратами, високою культурою обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку організації торгівлі, в тому числі торговельно-технологічного процесу у магазині за регіонами, знайшли своє відображення в працях таких науковців, як В. Апопій, В. Шевчук, Міщук, Н. Власова, Л. Котенко, Т. Тарасова, О. Нестеренко та ін.

Формулювання цілей статті. Дослідження сутності та необхідності торговельно-технологічного процесу у магазині. Для досягнення мети було розглянуто торговельно-технологічний процес у магазині, визначенні чинники впливу на його ефективність та систему управління.

Виклад основного матеріалу. Торгово-технологічний процес у магазині – це комплекс взаємозв'язаних операцій, послідовно виконуваних функціональними структурними ланками або окремими працівниками магазину з продажу товарів і надання послуг, приймання товарів, їх зберігання, підготовки до продажу, викладки та поповнення товарних запасів у торговому залі, спрямованих на доведення товарів до покупців з мінімальними витратами трудових, матеріальних і фінансових ресурсів [2, с. 82].

Торгово-технологічні процеси, що здійснюються в магазинах, умовно поділяють на основні та допоміжні.

До основних торговельно-технологічних процесів належить процес продажу товарів і обслуговування покупців, здійснення якого пов'язано з виконанням таких технологічних операцій: організація потоків покупців у торговому залі магазину; розміщення товарів у торговому залі та їх викладення на обладнанні, що забезпечує покупцям оптимальні умови їхнього огляду та вибору; організація розрахунків з покупцями за вибрані товари; надання покупцям додаткових торговельних послуг та інших.

До допоміжних торговельно-технологічних процесів належать: приймання товарів і тари; доставка товарів на місце зберігання; контроль та забезпечення необхідних умов зберігання товарів; підготовка товарів до продажу; доставка товарів у торговий зал; організація зберігання, повернення та виконання інших операцій з тарою [2, с. 83].

Основними завданнями управління торговельно-технологічними процесами у магазині:

- якість обслуговування покупців;
- раціональне управління асортиментом і товарними запасами;
- застосування сучасних методів продажу товарів;
- надання покупцям додаткових торговельних послуг;

- зниження витрат на виконання операцій торгово-технологічного процесу магазину;
- ефективне використання торговельних площ та торговельного обладнання тощо.

У торговельно-технологічному процесі підприємств роздрібною торгівлі виділяють торговий і технологічний процеси. Торговий процес забезпечує перехід товарів зі сфери обігу у сферу споживання і зміну форм вартості. Особливість цього процесу полягає в тому, що в ньому задіяні не тільки предмети праці (товари), але й об'єкти праці-покупці. Працівники магазинів здійснюють продаж товарів і обслуговування покупців, а покупці беруть участь у торговельному процесі. Основними елементами торговельного процесу є вивчення попиту населення, складання і подання заявок на завезення товарів, формування асортименту товарів, управління товарними запасами, рекламування товарів, їх продаж, надання покупцям додаткових послуг та ін. [3].

Варто зазначити, що основне завдання торговельно-технологічного процесу у магазині полягає в тому, щоб забезпечити результативність технологічних операцій. Структура і характер технологічних операцій залежить від асортиментного профілю магазину, методів їх продажу, місцем знаходження торговельного об'єкта, розміру торговельної площі, організацією розрахунків, товаропостачанням тощо рис. 1.

Таким чином, технологічна операція у магазині є завершальною частиною технологічного процесу продажу товару, яка забезпечує виконання циклу надходження товару в роздрібну торговельну мережу до задоволення потреб споживачів. Всі технологічні операції з підготовки товарів до продажу здійснюються в певній послідовності, перебувають у функціональній взаємодії і спрямовані на виконання основного завдання магазину – продажу товарів, а також на забезпечення високої культури обслуговування покупців. Торгово-технологічний процес з товарами до пропозиції їх покупцям включає операції з обробки товарних потоків, починаючи з розвантаження товарів у магазинах і закінчуючи повною підготовкою їх до продажу. Ці операції мають істотний вплив на рівень обслуговування покупців.

Торгово-технологічний процес у магазині складається з періодично повторюваних операцій, у чому виявляється його циклічність. У той же час торговельно-технологічний процес може протікати з різною динамічністю й інтенсивністю (протягом дня змінюється інтенсивність купівельних і товарних потоків, розрахункових і інших операцій). Крім того, окремі його операції можуть протікати з відхиленнями від заданих величин, що додає усьому торговельно-технологічному процесу в магазині ймовірний характер. Все це відбувається під впливом різних чинників.

Принциповою особливістю торговельно-технологічного процесу в магазинах є участь у ньому покуп-

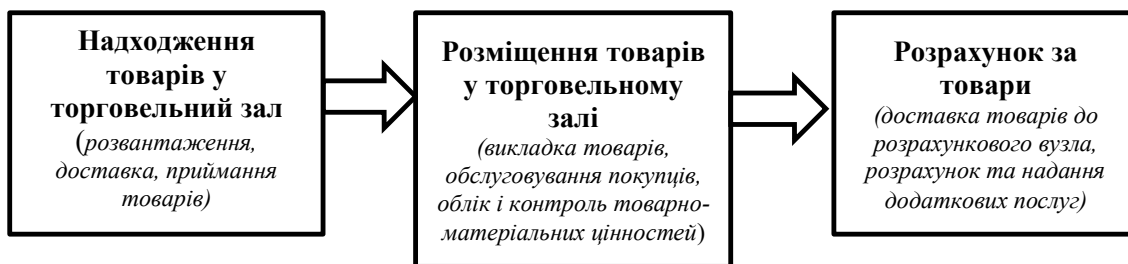

Рис. 1. Схема торгово-технологічного процесу у магазині

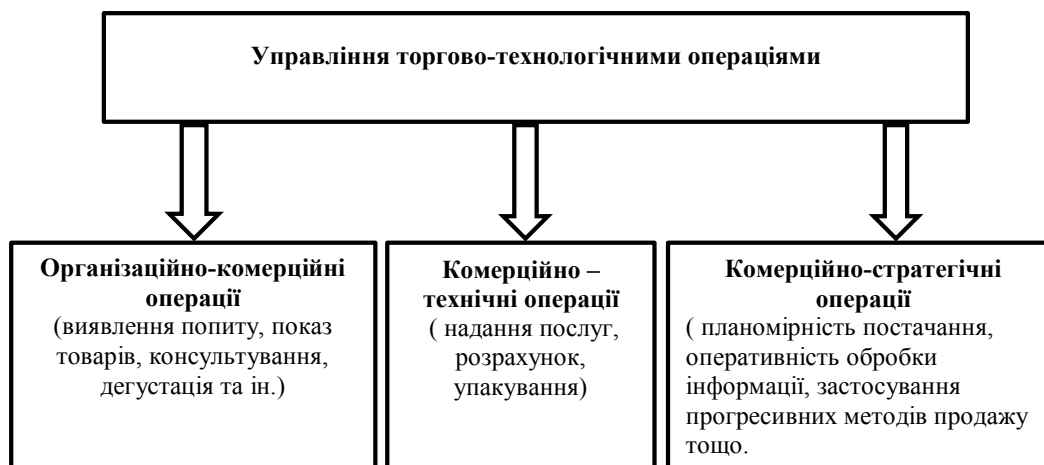

Рис. 2. Система управління торгово-технологічними операціями

ців як об'єктів праці торговельного персоналу, при цьому залежно від застосовуваних у магазині методів продажу товарів покупці можуть відігравати в торгово-технологічному процесі не тільки пасивну, але й досить активну роль. Сучасні реалії розвитку роздрібної торгівлі зосереджена на безпосередній увазі покупця, раціональному направленні та розподілі потоків покупців у магазині, рекламі нових товарів, організації сучасних технологій продажу.

Якщо характеризувати структуру й організацію торгово-технологічний процес у магазині, то слід зазначити, що на ефективність його функціонування впливають ряд чинників, зокрема:

- рівень розвитку виробництва товарів;
- стан торгівлі і її матеріально-технічної бази;
- кваліфікація торгового персоналу;
- тип магазину і розмір його торгової площі;
- склад і площа неторгових приміщень магазину;
- види торгово-технологічного обладнання;
- асортимент товарів, які підлягають реалізації, їх підготовленість до відпуску покупцям;
- застосовувані засоби механізації;
- форми організації праці та матеріальної відповідальності торговельного підприємства та інших факторів [3].

Для того, щоб забезпечити раціональне здійснення торгово-технологічного процесу в магазині, необхідна добре продумана система управління

всіма його операціями. Це дозволить більш ефективно використовувати приміщення магазину, торгово-технологічне устаткування, робочу силу і в остаточному підсумку створити умови для забезпечення високого рівня обслуговування покупців рис. 2.

Таким чином, система управління торгово-технологічними операціями повинна здійснюватися з використанням організаційно-комерційних, комерційно-технічних та комерційно-стратегічних операцій, що забезпечить розвиток торговельної діяльності.

Разом із тим, раціональність здійснення торгово-технологічних операцій залежить і від товарних запасів. Товарний запас – являє собою масу товарів, призначену для наступного продажу, що знаходиться в сфері обігу в процесі переміщення від виробництва до споживача. Основними цілями формування товарних запасів на торговельних підприємствах є:

- забезпечення стійкості асортименту та ритмічності здійснення торгово-технологічного процесу в магазинах та інших пунктах продажу для безперервної реалізації товарів покупцям, та найбільш повного задоволення їх попиту. Врахування цієї мети формування запасів є життєво необхідним для підприємства, оскільки забезпечує основу для його нормальної життєдіяльності в плановому періоді. Порушення стійкості асортименту това-

Рис. 3. Інструменти раціонального здійснення торгово-технологічного процесу

рів, скорочення його широти, перебої в реалізації окремих видів товарів мають не тільки від'ємний поточний результат (у вигляді зниження обсягів товарообороту та прибутку), але й негативні наслідки для іміджу та конкурентоспроможності підприємства, призводить до втрати покупців;

– накопичення товарів сезонного попиту, сезонного виробництва, дострокового заводу та цільового призначення [4, с. 174, 188].

Слід зазначити, що важливе значення для раціонального здійснення торгово-технологічного процесу у магазині мають кваліфікація та менеджмент торговельного підприємництва, товарні запаси асортимент товарів, якість обслуговування покупців. В магазині повинні бути створені умови, що забезпечують безперервну торгівлю при мінімальних обсягах товарних запасів, а також для запобігання товарних втрат у процесі збереження, внутрішньомагазинного переміщення і продажі товарів. Це досягається шляхом повсякденного керування товарними запасами. Воно повинно бути націлене насамперед на попередження відхилення товарних запасів від визначених для магазину необхідних їхніх розмірів. Необхідні розміри товарних запасів для магазинів встановлюються з урахуванням обсягу денної реалізації товарів, оптимальних розмірів разового постачання й інших факторів. Працівники магазинів стежать за відповідністю фактичних запасів товарів установленим їхнім необхідним розмірам і вживають заходів по їхньому регулюванню.

Керування процесом обслуговування покупців. Воно знаходиться в тісному взаємозв'язку з удо-

сконалюванням усього торгово-технологічного процесу в магазині, організації праці торгових працівників, дотриманням ними правил продажу товарів і вимог культури торгівлі. Тому варто систематично вивчати думка покупців про використовувані в магазині методах продажу товарів, асортименті реалізованих товарів, додаткових послугах, що робляться покупцям, і т.д. На основі цього вживають додаткових заходів по поліпшенню торгового обслуговування населення [4].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ґрунтуючись на вищесказане, можна виділити наступні основні принципи організації торгово-технологічного процесу у магазині: забезпечення комплексного підходу до його побудови, створення максимальних зручностей для покупців; досягнення найбільш раціонального використання приміщень та торгово-технологічного обладнання магазину, створення для працівників магазину сприятливих умов праці і відпочинку, що забезпечують високу культуру і продуктивність праці, забезпечення необхідної економічної ефективності роботи магазину.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виноградська А.М. Комерційна діяльність торговельного підприємства. Київ : КНТЕУ, 2005. 278 с.
2. Голошубова Н.О. Організація торгівлі. Книга, 2004. 560 с.
3. Зміст торгово-технологічного процесу в магазині. URL: <https://pidruchniki.com/> (дата звернення: 27.01.2019).
4. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства. Київ : «Хрещатик», 1999. 800 с.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В АПК УКРАЇНИ STATE POLICY IN APK UKRAINE

У статті розглянуті можливості розвитку агропромислового комплексу в умовах фінансової кризи України, яка охопила практично всі галузі діяльності держави. Останнім часом у суспільстві сформувалась думка що у нинішній соціально-економічній ситуації тільки агропромисловий комплекс може, при відносно невисоких витратах, забезпечувати стабільне зростання ВВП. Проведено SWOT-аналіз перспектив розвитку агросектору України. Зростання виробництва продукції рослинництва здійснювалось за рахунок збільшення кількості мінеральних добрив (у поживних речовинах) внесених на 1га. Але така стратегія на майбутнє досить проблематична в ситуації, що склалася у виробництві продукції машинобудівної і хімічної промисловості України для сільського господарства. Доведено, така стратегія – це відмова від прерогативи виробництва продукції з високою доданою вартістю на користь сировини. Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що розвиток АПК не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту аграрної продукції не слід ставити за пріоритетний напрям діяльності Уряду України.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), фактори, галузь промисловості, SWOT-аналіз, стратегія, структура виробництва, ВВП, експорт, імпорт, економіко-математична модель (ЕММ).

В статье рассмотрены возможности развития агропромышленного комплекса в условиях финансового кризиса Укра-

ины, который охватил практически все отрасли производства. В последнее время в обществе сформировалась мысль, что в существующей социально-экономической ситуации только агропромышленный комплекс может, при относительно невысоких затратах, обеспечить рост ВВП. Проведен SWOT-анализ перспектив развития агропромышленного комплекса Украины. Доказано, такая стратегия – это отказ от прерогативы производства продукции с высокой добавленной стоимостью в пользу сырья. Рост производства продукции растениеводства осуществлялся за счет увеличения количества минеральных удобрений (в питательных веществах) внесенных на 1 га. Но такая стратегия на будущее весьма проблематична в ситуации падения производства продукции машиностроительной и химической отраслей Украины для сельского хозяйства. Доказано, такая стратегия – это отказ от прерогативы производства продукции с высокой добавленной стоимостью в пользу сырья. Проведенные исследования позволили сделать вывод, что развитие АПК не может быть локомотивом экономики государства, а рост объемов экспорта аграрной продукции не следует ставить в приоритетное направление деятельности Правительства Украины.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс(АПК), факторы, отрасль промышленности, SWOT-анализ, стратегия, структура производства, ВВП, экспорт, импорт, экономико-математическая модель(ЭММ).

УДК 338.1:631.1:711

Гордієнко В.О.

к.е.н., доцент кафедри суб'єктів господарювання та страхування
Університет митної справи та фінансів

Борвінко Е.В.

к.м.н., доцент кафедри соціальної медицини, організації і управління охороною здоров'я
Дніпропетровська медична академія

Recently, an idea has been formed in society that, in the existing socio-economic situation, only the agro-industrial complex can ensure GDP growth at relatively low costs. The growth of crop production was carried out by increasing the amount of mineral fertilizers (in nutrients) applied per 1 ha. But such a strategy for the future is very problematic in the current situation in the production of products of the engineering and chemical industries of Ukraine for agriculture. It has been proven that such a strategy is the rejection of the prerogative of the production of high value added products in favor of raw materials. The SWOT analysis involves establishing positive and negative impacts in the internal and external environment on the outlook for the strategy. In our study – these are the opportunities for the development of the agro-industrial complex. Factors of the internal environment that provide the developed countries with high efficiency of agroindustrial complex: area, natural and climatic conditions (availability of sufficient freshwater resources, average annual temperatures, precipitation, availability of fertile land, etc., production of the final agricultural products (with high added value), developed chemical and machine building industry, volume of direct investments. The analysis of changes in the indices of crop and livestock production allowed us to conclude that the development of agriculture took place in the direction of the production of intermediate products with a lower added value and with the orientation of the agroindustrial complex for its export. Moreover, the index of plant growing was most influenced by the growth of sunflower seeds production (at 5,3 times), which in future will lead to the depletion of land under sowing crops. The fall of the livestock production indexes since 1990 has been confirmed by a sharp drop in the number of cattle in 6.7 times and in pigs by 3 times. It is impossible to wait for the growth of livestock production in this situation. Summarizing the results of a systematic study of agroindustrial complexes with the help of SWOT analysis, it can be stated that a positive agricultural grain yield of grain and legume crops in Ukraine will not be maintained. And with regard to the advice that calls for us to become an agrarian superpower, we need to point out that in fact developed countries acted in the opposite way. The share of agribusiness in GDP is traditionally lower for countries with more developed economies.
Key words: agrarian-industrial complex (AIC), factors, industry, SWOT-analysis, strategy, production structure, GDP, export, import, economic-mathematical model (EMM).

Постановка проблеми. В суспільстві України існує думка що за рахунок розвитку АПК можливо подолання спаду економіки. Таку ж економічну політику рекомендують Україні і західні політики. Так, посол США в Україні Джефрі Пайетт висловився про потенціал України: «Україна – один з найбільших виробників сільгосппродукції в світі, але вона повинна стати сільськогосподарською супердержавою» [1]. Фактично така економічна політика – це відмова від прерогативи вироб-

ництва продукції машинобудування (яка була основною до 1991 р.) на користь сировини. Ця стратегія не нова, вона з'явилась на початку 90-х років. Її реалізація привела до падіння ВВП з 1990 по 2017рр. більше ніж у 2 рази [2]. Сировинні ринки не мають перспективи, аграрний комплекс не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту сільгосппродукції не слід ставити за пріоритетну мету діяльності уряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження впливу структури економіки на її ефективність знаходять відображення у наукових працях В. Симоненко [2], М. Азарова [3], Л. Федулової [4], М. Меламеда [5] та інших. Але слід зазначити, що в цих дослідженнях системно не аналізувались фактори які визначають рівень розвитку АПК, а також структурні зміни економіки у провідних країнах світу. У працях майже не застосовуються економіко-математичні методи, за допомогою яких можна отримати кількісний зв'язок факторів що впливають на галузеве виробництво продукції. Це унеможливує однозначно і правильно оцінити фактори що впливають на ефективність АПК і взагалі на соціально-економічний розвиток держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних положень та методичних підходів до державної структурно-інноваційної політики щодо створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво, здатного до саморозвитку промислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення SWOT-аналізу передбачає встановлення позитивного і негативного впливу у внутрішньому і зовнішньому середовищі на перспективи стратегії. У нашому дослідженні – це можливості розвитку агропромислового комплексу. Фактори внутрішнього середовища які забезпечують розвитком країнам світу високу ефективність АПК:

- площа і природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість опадів, наявність родючої землі, тощо);
- виробництво кінцевою продукції АПК (з високою добавленою вартістю);
- розвинена хімічна і машинобудівна промисловість;
- прямі інвестиції;

Україна має гарні можливості для розвитку сільського господарства. Близько 56% всієї території – це славетні українські чорноземи, що дозволяє повністю забезпечити населення продовольством (рис. 1).

Рис. 1. Забезпеченість населення основними видами продовольства [6]

Забезпеченість населення основними видами продовольства обумовила позитивне торговельне сальдо сільськогосподарської та продовольчої продукції (рис. 2).

У 2016 році Україна експортувала аграрної продукції на \$ 15,3 млрд. Головні покупці продукції Українського АПК: Європа, Індія і Єгипет. Але щоб прогнозувати стан Українського АПК у майбутньому, необхідно розглянути всі елементи і їх взаємозв'язки що впливають на його подальший розвиток. Слід констатувати що з 1990 року індекси виробництва продукції рослинництва і тваринництва змінювались у протилежних напрямках (рис. 3).

Аналізуючи зміну індексів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, можна зробити висновок, що розвиток відбувався в напрямку виробництва проміжної продукції з меншою добавленою вартістю і з орієнтацією АПК на її експорт. Причому на індекс рослинництва найбільше вплинуло зростання обсягів виробництва соняшника (у 5,3 рази), що в подальшому приведе до виснаження землі під посівні культури. Падіння індексів виробництва продукції тваринництва з 1990 року підтверджується і різким падінням кількості поголів'я великої рогатої худоби у 6,7 рази і свиней у 3 рази. Чекати росту

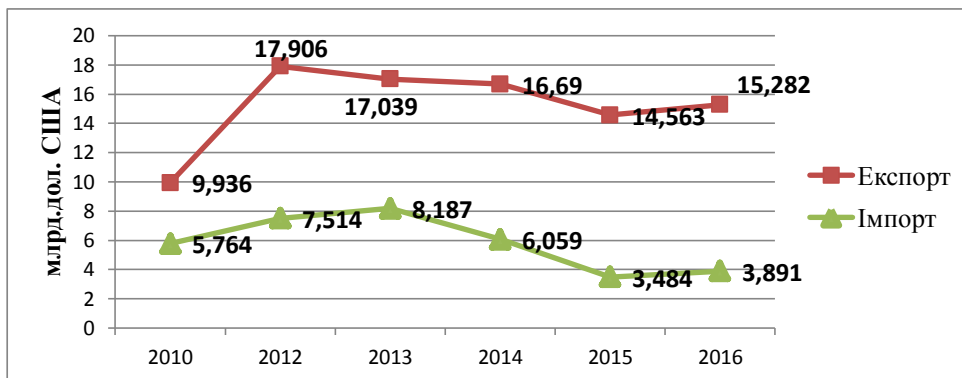

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту АПК, млрд. дол. США

виробництва продукції тваринництва в цій ситуації неможливо. Можна чекати і подальшого падіння.

Для встановлення причини зростання виробництва продукції рослинництва нами було запропоновано гіпотезу, що на показник можливо вплинули такі фактори як кількість внесених добрив на 1га та прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство. Перевірку гіпотези ми здійснили за допомогою побудови ЕММ. Для побудови залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) та прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство було застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Для побудови ЕММ були зібрані попередні статистичні данні взаємозалежних показників [6]

Просторові ряди, на відміну від динамічних, дають можливість вивчати не розвиток процесу в динаміці, а кількісний вплив фактору X на показник Y. Табличний процесор Excel пропонує функцію, яка знаходить значення оцінок параметрів залежності за методом найменших квадратів. За допомогою табличного процесору Excel були отримані наступна модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) (рис. 4).

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 4) можна констатувати наступне: урожайність зернових та зернобобових культур на 90,6 % ($R^2=0,9061$) залежить від мінеральних добрив (у поживних речовинах) внесених на 1 га – модель адекватна, коефіцієнти регресії значимі. Але така стратегія на майбутнє досить проблематична в ситуації, що склалася у виробництві продукції хімічної промисловості України для сільського господарства (табл. 2) [6].

За період дослідження виробництво сечовини зменшилось у 1,9 рази, а нітрату амонію у 1,8 рази. І цей тренд у перспективі буде зберігатись, оскільки сировиною для виробництва добрив є природний газ. Ціна природного газу збільшується пропорційно ціні нафти (за останній час вона збільшилась майже у 2 рази), що призводить до збитковості виробництва добрив і закриття підприємств. Так у 2018 році закрилися ПО «АЗОТ» у м. Кам'янське і Одеський припортовий завод.

ЕММ залежності урожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство представлено на рис. 5.

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 5) можна констатувати наступне: прямі інвес-

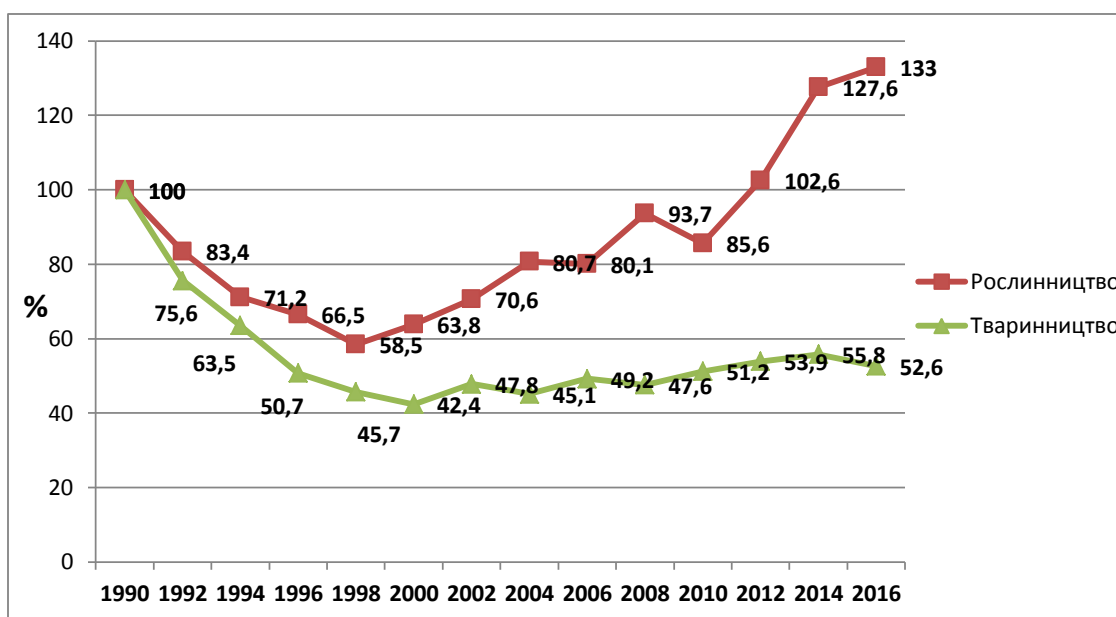

Рис. 3. Індекси виробництва продукції рослинництва і тваринництва, % [6]

Таблиця 1

Статистичні дані взаємозалежних показників

Рік	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Внесено мінеральних добрив на 1 га, кг	60	72	84	92	97	100	98	110
Урожайність культур зернових та зернобобових центнерів з 1 га.	19,4	26	26,9	31,2	39,9	43,7	41,1	46,1
Прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство, млн. дол. США	-	-	680	736	728,4	776,9	617	502,2

тиції в сільське, лісове та рибне господарство не впливали на урожайність зернових та зернобобових культур ($R^2=0,1325$) – модель не адекватна, коефіцієнти регресії не значимі. Отримані результати можливо пояснити тільки незначним рівнем прямих інвестицій, які і не могли вплинути на урожайність зернових та зернобобових культур, тим більше, що за період дослідження вони зменшились у 1,35 рази.

До інших факторів, що негативно впливають на урожайність рослинної продукції, слід віднести падіння виробництва тракторів з 1990 року у 70 разів.

На думку експертів, потреба АПК в тракторах в 10 раз більше [7]. Частково ця потреба задовольняється за рахунок дорогої імпортової техніки. Таким чином, продаємо сировину, а купуємо висо-

котехнологічну продукцію з високою доданою вартістю. Слід також констатувати падіння за останні 5 років виробництво плугів у 5,5 рази і енергетичних потужностей в сільськогосподарських підприємствах у 1,3 рази.

Наявність факторів які забезпечують ефективність АПК України представлено у табл. 3.

Системний аналіз факторів доводить проблемність можливостей для ефективного розвитку АПК України.

Зробимо допущення – Україна, попри все, стає аграрною супердержавою. Чи забезпечить АПК соціально-економічний розвиток держави? Двадцятка розвинутих країн світу – це країни, ВВП яких перевищує 1 трильйон доларів США, що приблизно у 10 разів більше ніж зараз в Україні. І природно зрозуміти, яким чином ці країни досягли

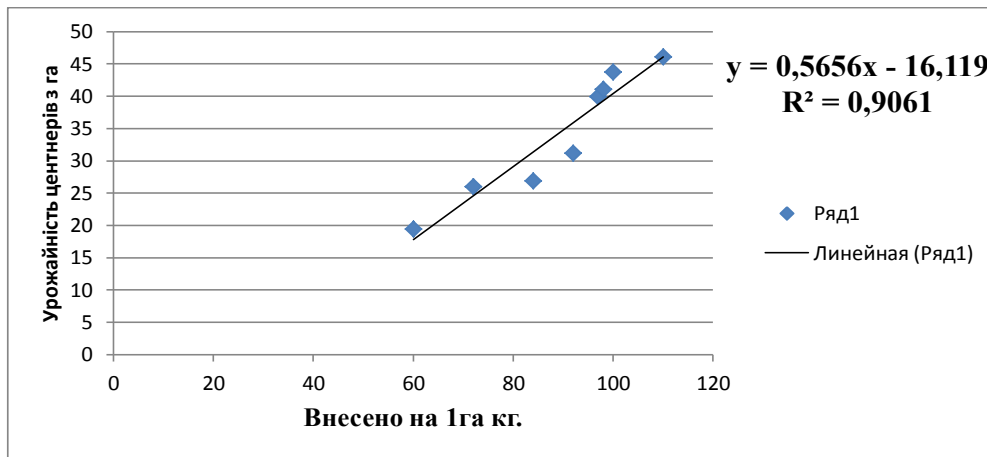

Рис. 4. Модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив

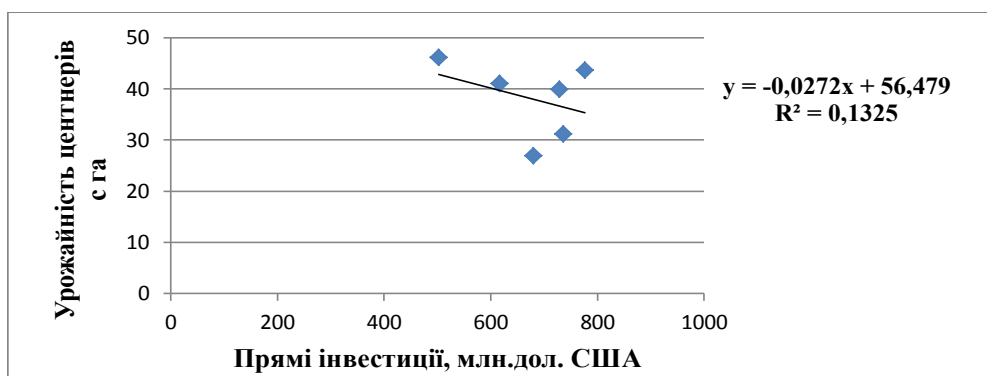

Рис. 5. Модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій

Таблиця 2

Виробництво продукції хімічної промисловості для АПК

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Сечовина, тис. т N	1800	1355	997	984	945
Нітрат амонію, тис. т N	870	772	534	361	485

такого рівня. Для цього слід дослідити і порівняти макроструктури економік провідних країн і України. Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США представлено на рис. 7 [8].

В макроструктурі провідних країн частка АПК складає близько 1%. Таким чином, їх високий соціально-економічний рівень досягнуто не за рахунок розвитку АПК. В світі в цілому цей показник складає близько 3%, а країнах ЄС – 1,6%.

На сьогодні АПК України забезпечує 14% ВВП країни і приносить більше третини доходів від експорту. По суті, зараз АПК це та частина нашої економіки, яка постачає найбільше валютних надходжень на внутрішній ринок. Агротренд наразі такий, що через декілька років частка сільськогосподарської продукції зросте до рівня 15-17 % ВВП. Але слід зазначити що така висока доля продукції АПК характерна для дуже бідних країн [8].

Тенденції економіки провідних країн світу наразі такі, що галузі матеріального виробництва, тобто галузі, де виготовляються матеріально-речові вироби, склали лише третину ВВП. А галузі, що забезпечують усі різноманітні види послуг, включаючи торгові, фінансово-банківські, транспортні, комунікаційні, комунальні та

інші, підвищили свою частку до 70%. Феномен сфери послуг – це явище суспільства, яке вступило в постіндустріальну еру свого розвитку, коли роль людського фактору багаторазово зростає і все більшого значення набуває обслуговування людини, від здоров'я, освіти і креативності якої залежить науковий потенціал країни, що став вирішальним аргументом у суперечках держав за лідерство в сучасному світі [9].

Результат проведених досліджень було представлено у вигляді таблиці SWOT-аналізу перспектив розвитку АПК України (табл. 4).

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки системного дослідження АПК за допомогою SWOT-аналізу можна констатувати, що позитивний агротренд урожайності зернових та зернобобових культур в Україні не збережеться. У кращому разі, якщо будуть сприятливі погодні умови (зокрема кількість опадів) виробництво стабілізується на досягнутому рівні. Натомість для підвищення ефективності АПК, по-перше, потрібно поновити тваринництво, виробництво продукції хімічної промисловості та машинобудування для сільського господарства, розвивати переробку і внутрішнє споживання.

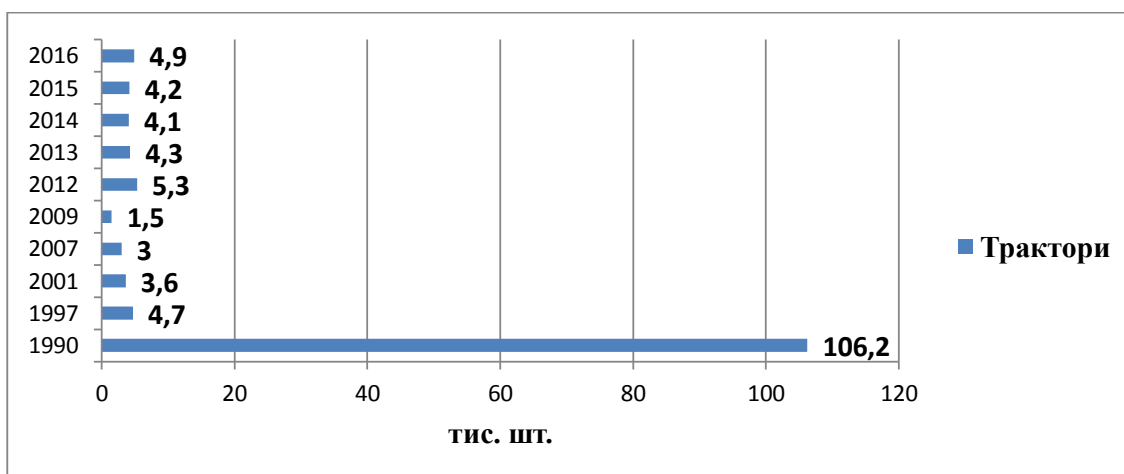

Рис. 6. Виробництво тракторів

Таблиця 3

Наявність факторів які забезпечують ефективність АПК

№	Фактор	Наявність факторів (да- +, ні -)
1.	Площа	+
2.	Природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість осадків, наявність родючої землі)	+
3.	Забезпеченість населення основними видами продовольства.	+
4.	Чиста продукція без ГМО	+
5.	Виробництво кінцевої продукції АПК(з високою добавленою вартістю)	-
6.	Розвинена хімічна промисловість	-
7.	Прямі інвестиції	-
8.	Розвинена машинобудівна промисловість	-
9.	Енергетичні потужності в підприємствах АПК	-

SWOT-аналіз перспектив розвитку АПК

Середовище	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє	1. Площа. 2. Природно-кліматичні умови. 3. Забезпеченість населення основними видами продовольства. 4. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції.	1. Падіння кількості голів великої рогатої худоби у 6,7 рази і свиней у 3 рази. 2. Падіння виробництва продукції хімічної промисловості для АПК. 3. Падіння виробництва машинобудування для АПК. 4. Тренд розвитку АПК у напрямку виробництва проміжної продукції з меншою добавленою вартістю і з орієнтацією її експорт. 5. Тренд розвитку сільського господарства у напрямку виробництва соняшника (зростання у 5,3рази). 6. Падіння енергетичних потужностей в підприємствах АПК у 1,3 рази.
Зовнішнє	1. Попит на продукцію рослинництва. 2. Попит на чисту продукцію.	1. Незначний рівень прямих інвестицій. 2. Замалі квоти до країн ЄС. 3. Стандарти на продукцію АПК.

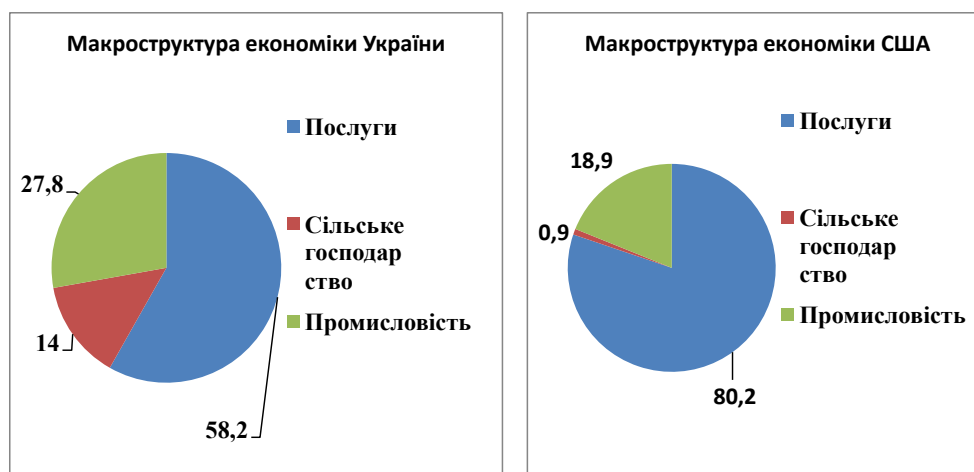

Рис. 7. Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США

А стосовно порад, в яких нас закликають стати аграрною супердержавою, потрібно вказати на те, що насправді розвинені країни діяли якраз протилежним образом. Частка АПК у ВВП традиційно нижче для країн з більш розвинутою економікою. Для розвинених економік, таких як США і Німеччина характерне 1% сільського господарства у ВВП, тому можливо зробити висновок, що розвиток АПК не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту аграрної продукції не слід ставити за пріоритетний напрям діяльності Уряду України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пайет: Украина должна стать сельскохозяйственным супергосударством. URL: <http://www.segodnya.ua/economics/business/payett-ukraina-dolzha-stat-selskohozyaystvennym-supergosudarstvom-694357.html>.

2. Симоненко В.К. Пятилетка крутого пике. Экономические эссе. Київ, Довіра, 2016. 327 с.
 3. Азаров Н. О. бедной экономике замолвите слово. *Економіст*. 2008. № 7. С. 18–21.
 4. Федулова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України. *Економіст*. 2009. № 1. С. 32–36.
 5. Меламед М. Відтворювальна структура ВВП та її вплив на економічний розвиток України. *Вісник НБУ*. 2005. № 12. С. 8–17.
 6. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
 7. Грицишин М., Перепелиця Н. Ринок тракторів в Україні. *Спецвипуск ж. Пропозиція. Сучасна техніка для сучасного аграрія*. 2017. С. 4–6.
 8. Макроструктура економіки країн світу. URL: http://www.yestravel.ru/world/economy/gdp_composition_by_sector/
 9. Гордієнко В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України. Дніпропетровськ, Дніпропетр. держ. фін. акад., 2012. 200 с.

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

BASES FOR FORMATION OF THE STATE STRATEGY FOR THE PROVISION OF FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF PARTICIPANTS OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE

У статті узагальнено наслідки, до яких привели недоліки існуючих стратегічних орієнтирів розвитку вітчизняного фінансового ринку та нехтування необхідністю визначення на державному рівні векторів еволюції фінансових установ. Уточнено перелік загроз фінансово-економічній безпеці професійних учасників вітчизняних ринків фінансових послуг й окреслено проблемні аспекти її забезпечення на рівні управлінських органів фінансових установ і на рівні національних регуляторів фінансового ринку. Запропоновано набір стратегічних орієнтирів для сприяння подальшому розвитку вітчизняних фінансових установ і якісній трансформації процесу торгівлі фінансовими продуктами та послугами. Надано пропозиції щодо можливих напрямів практичної реалізації стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових посередників у найближчій перспективі з огляду на наявні в різних сегментах фінансового ринку позитивні та негативні тенденції.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, управління, стратегія, фінансовий ринок, фінансова установа.

В статті подійтожені последствия, к которим привели недостатки существующих стратегических ориентиров развития

отечественного финансового рынка и пренебрежение необходимостью определения на государственном уровне векторов эволюции финансовых учреждений. Уточнен перечень угроз финансово-экономической безопасности профессиональных участников отечественных рынков финансовых услуг и обозначены проблемные аспекты ее обеспечения на уровне управленческих органов финансовых учреждений и на уровне национальных регуляторов финансового рынка. Предложен набор стратегических ориентиров для содействия дальнейшему развитию отечественных финансовых учреждений и качественной трансформации процесса торговли финансовыми продуктами и услугами. Даны предложения относительно возможных направлений практической реализации стратегии обеспечения финансово-экономической безопасности финансовых посредников в ближайшей перспективе с учетом имеющихся в различных сегментах финансового рынка положительных и отрицательных тенденций.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, управление, стратегия, финансовый рынок, финансовое учреждение.

УДК 338.24.01

Зачосова Н.В.

д.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

The article discusses consequences, to which led to the disadvantages of existing strategic guidelines for the development of the domestic financial market and the neglect of the need to define at the state level vectors of the evolution of financial institutions. The urgency of the topic is explained by the fact that in the presence of guidelines for the strategic development of the financial market as a whole, the strategy of the functioning of its professional participants in the threats and risks of the environment remains absent. According to research results the list of threats to the financial and economic security of professional participants of domestic financial services markets is specified and the problem aspects of its provision at the level of administrative bodies of financial institutions and at the level of national regulators of the financial market are outlined. A set of strategic benchmarks is proposed to facilitate the further development of domestic financial institutions and for a qualitative transformation of the process of trade in financial products and services. Proposals on possible directions of practical implementation of the strategy of providing financial and economic security of financial intermediaries in the near future, given the positive and negative tendencies in the various segments of the financial market, are presented. Among them are: periodic assessment of the state of financial and economic security of financial services market participants, financial institutions monitoring of financial and economic security of potential clients, meetings of national regulators, government bodies and representatives of self-regulatory organizations of the financial market for tactical actions for the implementation of the proposed strategic guidelines. The practical value of the article is the possibility of using the proposed vectors to ensure the financial and economic security of financial market participants as an informational basis for the formation of a state strategy for the safe-oriented development of financial services markets of Ukraine for the next five years.

Key words: financial and economic security, management, strategy, financial market, financial institution.

Постановка проблеми. Спроби формування стратегій розвитку окремих сегментів фінансової системи багато разів мали місце на державному рівні та неодноразово закінчувались успішно, набуваючи форми документів, керуватись якими у процесі своєї діяльності мали усі зазначені у них структури та суб'єкти. Зокрема, продовжує діяти Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, яка визначає перспективні напрями реформування у різних сегментах фінансового сектору – у банківському секторі, секторі небанківських фінансових установ, на фондовому ринку та на ринку капіталу [1], а також піднімає проблемні питання функціонування про-

фесійних учасників ринків фінансових послуг. Проте, якщо на макрорівні забезпечення якісного розвитку фінансового сектору має відбутись після виконання трьох важливих умов: забезпечення стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору, розбудови інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору, захисту прав споживачів фінансових послуг та інвесторів [1], то стратегії розвитку та стабілізації стану господарської діяльності фінансових установ запропоновано не було. Водночас, вирішення принаймні двох із наведених вище завдань – забезпечення стабільності фінансового сектору та захист прав клієнтів фінансових установ – не можливо забез-

печити без досягнення та підтримки високого рівня фінансово-економічної безпеки реалізаторів фінансових продуктів і послуг. Однак, у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року фінансово-економічна безпека професійних учасників фінансового ринку навіть не згадується. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» серед 62-х зазначених у ній реформ, містить і реформу фінансового сектору [2]. І хоча вектор безпеки проголошено одним із стратегічних орієнтирів розвитку нашої держави, знову ж таки жодної згадки про фінансово-економічну безпеку суб'єктів господарювання цей документ не містить. У проекті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [3] велика кількість цілей, що їх планується досягти до означеного часу, передбачає ефективне функціонування фінансового ринку та його професійних учасників, однак, питання їх фінансово-економічної безпеки, що є запорукою рентабельної роботи та своєчасного виконання ними зобов'язань перед клієнтами, знову залишено поза увагою.

Отже, з усвідомленням важливості ефективного функціонування фінансових установ та якісного розвитку фінансового ринку для реалізації перспективних цілей розбудови економіки України, необхідно запропонувати основи формування державної стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки учасників вітчизняного фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Спроби визначення стратегічних орієнтирів забезпечення фінансово-економічної безпеки окремих видів професійних учасників фінансового ринку та ринку в цілому знайшли відображення у роботах багатьох вітчизняних дослідників. Так, Сараєва О.К. вивчає перспективи удосконалення процесу формування стратегії забезпечення фінансової безпеки банку [4], а Баласанов П.А. досліджує можливості стратегічного аналізу діяльності фінансових посередників на ринку цінних паперів України [5]. На макрорівні роль стратегії у формуванні орієнтирів для подальшого розвитку різних сфер фінансового життя розкривається у працях таких учених, як Болкун К.В. [6], Коваленко В.В. [7]. Питанню стратегічного розвитку вітчизняного фінансового ринку приділяють увагу Мельников І.Ю. [8], Онишко С.В., Чуницька І.І. [9]. У контексті дослідження проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки на мікро- та макрорівні доцільно відзначити наукові публікації Хвостенко В.С. [10] та Шевцової О.Й. [11]. Водночас, в умовах мінливого фінансового середовища, поширення на ринках фінансових послуг усе нових видів ризиків і загроз, появи для вітчизняних фінансових установ нових конкурентів, у першу чергу, з країн Євросоюзу, питання формування стратегії розвитку фінансового ринку України та подальшої

модернізації діяльності його професійних учасників у напрямі безпеко орієнтованого менеджменту набувають актуальності.

Постановка завдання. Метою дослідження є надання пропозицій щодо перспективних напрямів формування державної стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки учасників фінансового ринку в Україні. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати ряд завдань, зокрема: уточнити перелік загроз фінансово-економічній безпеці професійних учасників вітчизняних ринків фінансових послуг й окреслити проблемні аспекти її забезпечення на рівні управлінських органів фінансових установ і на рівні національних регуляторів фінансового ринку; запропонувати набір стратегічних орієнтирів для сприяння подальшому розвитку вітчизняних фінансових установ і якісній трансформації процесу торгівлі фінансовими продуктами та послугами; надати пропозиції щодо можливих напрямів практичної реалізації стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових посередників у найближчій перспективі з огляду на наявні в різних сегментах фінансового ринку позитивні та негативні тенденції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Необхідність дослідження проблематики забезпечення фінансово-економічної безпеки учасників фінансового ринку виникає, зважаючи на поточний стан фінансової системи України і, зокрема, на тенденції розвитку ринків фінансових послуг. Впродовж кількох останніх років прослідковується скорочення кількості вітчизняних фінансових установ із різних причин, які, однак, пов'язані з системними недоліками організації їх фінансово-господарської діяльності, і у першу чергу, зі станом їх фінансово-економічної безпеки. Сучасними трендами у фінансовому секторі стали: прийняття надмірних фінансових ризиків у прагненні отримати додатковий прибуток, зниження рівня вимог до фінансового стану потенційних і наявних клієнтів, спрощення процедури його перевірки, її поверхневість і формальний характер; відсутність балансу між витрачанням отриманого прибутку та його тезаврацією у формі капіталу, призначеного для формування резерву фінансування розвитку установи; нехтування діловою репутацією установи перед необхідністю реалізації інтересів мажоритарних акціонерів або великих клієнтів; тотальне зниження якості фінансових продуктів і послуг, недотримання стандартів фінансового обслуговування; поєднання низького рівня транспарентності діяльності окремих видів фінансових установ із відсутністю практики дотримання банківської таємниці та розкриттям фінансовими посередниками інформації щодо своїх клієнтів і їх фінансових статків; незадовільні показники фінансової інклюзії населення та бізнес-структур до сфери фінансового обслуговування, за виклю-

ченням сегменту безготівкових розрахунків, де рівень інтеграції є достатнім, однак, залишаються резерви для мінімізації обсягу готівкової маси у економіці тощо. Відсутність державної підтримки несистемних фінансових установ, а також тих учасників ринку, що надають нетрадиційні фінансові послуги, поєднані з фінансовою неграмотністю населення, особливо у сегменті віку 45+, стають на заваді розвитку сектору інноваційних фінансових продуктів і не дають змоги вітчизняним фінансовим компаніям скласти конкуренцію європейським фінансовим супермаркетам. Також українським фінансовим установам бракує капіталу, і не лише для того, щоб витримувати конкурентну боротьбу, але і для компенсації збитків і вирівнювання фінансових показників у період розгортання глобальних і локальних фінансових криз. Таким чином, найбільша кількість загроз є притаманною для фінансової підсистеми економічної безпеки фінансових установ. Крім того, суттєвого ризику зазнає інформаційно-аналітична безпека компаній, оскільки для прийняття зважених управлінських рішень або рішень у різних напрямках політики обслуговування та ціноутворення під час роботи з наявними і потенційними клієнтами, фінансовим посередникам необхідна релевантна інформація, на отримання якої бракує часу, а інколи і кваліфікації кадрів, задіяних у її обробці та інтерпретації. Останнє висловлене припущення акцентує увагу на проблемі кадрового забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових установ. Важливе значення для їх функціонального стану та рентабельності мають і зовнішні складові комплексної системи фінансово-економічної безпеки, такі як законодавчо-політична (її неперестійність зумовлена вітчизняними реаліями законотворення та постійним протистоянням інтересів власників великих капіталів, яким вдалося інтегруватись у систему державного управління) та ринкова (нині зазнає суттєвих трансформацій через зближення вітчизняних ринків з європейськими та входження іноземних компаній у різні сектори фінансового життя). Негативний вплив зовнішніх факторів на стан забезпечення фінансово-економічної безпеки фінансових установ може нівелювати помірно, але рішуче державне втручання у перебіг процесів функціонування ринків фінансових послуг. Проте, оскільки ринкова економіка характеризується здатністю до саморегулювання, державний вплив на стан фінансово-економічної безпеки професійних учасників ринків фінансових послуг пропонуємо здійснювати через фіксацію на національному рівні стратегічних орієнтирів стабілізації фінансово-економічної безпеки та векторів розвитку вітчизняних фінансових установ на перспективу.

Донині жодна державна стратегія розвитку фінансового ринку або фінансового сектору в

цілому не піднімала проблематику необхідності забезпечення фінансово-економічної безпеки їх професійних учасників. Водночас, питання перспективи розвитку різних видів фінансових установ, таких як банки, страхові компанії, інвестиційні та недержавні пенсійні фонди знаходили відображення у різних стратегічних документах. Однак, ті проблеми, з якими зустрічаються нині фінансові посередники у спробах налагодити рентабельну роботу, в значній мірі є результатом прогалин і недоліків, які були притаманними для цих документів. Зокрема, направленість на «очищення» ринку від недієздатних фінансових установ призвела до втрати довіри до фінансового сектору і владних структур тих громадян і суб'єктів підприємницької діяльності, що втратили свої активи через ліквідацію фінансових посередників. Курс на впровадження нових фінансових інструментів без належного рівня підготовки потенційних користувачів до цього процесу став причиною низького попиту на них та призвів до недоотримання фінансовими компаніями запланованого прибутку. Результатом стимулювання розвитку рейтингових агентств стала поява великої кількості різних рейтингів, що часто суперечать один одному та остаточно заплутують потенційних споживачів фінансових послуг і зовнішніх інвесторів. Надмірна активність у спробах розширити межі безготівкових розрахунків також без належної превентивної підготовки до цього процесу стала підґрунтям для появи численних нових видів фінансових шахрайств й економічних злочинів.

Наведені стратегічні напрями розвитку вітчизняного фінансового сектору хоча і мали на меті його модернізацію та якісну перебудову, однак, через свою недовершеність і відсутність плану конкретних тактичних дій щодо їх реалізації і песимістичного й оптимістичного сценарію еволюції фінансового ринку та його учасників після їх практичного впровадження, призвели до формування переліку нових загроз фінансово-економічній безпеці професійних учасників фінансового ринку, інтереси яких у процесі стратегічного планування державних заходів сприяння розвитку фінансової системи, рідко враховуються владними структурами.

Сучасні стратегічні вектори розвитку вітчизняних фінансових установ мають бути сформовані з урахуванням ймовірного негативного впливу на їх стан внутрішніх і зовнішніх загроз. Так, до переліку зовнішніх загрозливих факторів можна віднести: низький рівень фінансової інклюзії, відсутність довіри населення до фінансових інституцій та національної валюти, скорочення попиту на фінансові продукти та послуги через зниження рівня доходів населення й еміграцію, високу ціну на позикові фінансові ресурси та відсутність вартих довіри джерел їх поповнення, постійну зміну

вимог регуляторами до ведення фінансово-господарської діяльності тощо. До внутрішніх загроз фінансово-економічній безпеці фінансових установ, які не згадуються у стратегічних документах, належить віднести: використання співробітниками компаній персональних гаджетів для забезпечення робочого процесу, відсутність необхідного матеріального забезпечення та низький рівень використання спеціальних засобів захисту активів і працівників, некомпетентність управлінського персоналу в питаннях безпеки орієнтованого менеджменту, нероздільність топ-менеджменту та власників фінансових установ, що породжує конфлікт інтересів, відсутність належного документального забезпечення процесів організації системи фінансово-економічної безпеки та управління нею тощо.

Поточний стан фінансового ринку України формує численні проблемні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки його професійних учасників як на рівні управлінських органів фінансових установ, так і на рівні національних регуляторів фінансового ринку. Тому державна стратегія забезпечення фінансово-економічної

безпеки учасників фінансового ринку в Україні має бути скерована на: формування інформаційного підґрунтя для розробки специфіко орієнтованих систем фінансово-економічної безпеки для різних видів фінансових установ, посилення уваги національних регуляторів до рівня фінансово-економічної безпеки, започаткування програм навчання керівного персоналу фінансових компаній основам безпеки орієнтованого управління, узгодження на державному рівні єдиної методики оцінювання рівня фінансової безпеки України та безпеки фінансового ринку й фінансових установ у якості елементів системи національної економічної безпеки.

Стратегічними орієнтирами для сприяння подальшому розвитку вітчизняних фінансових установ і якісній трансформації процесу реалізації ними фінансових продуктів і послуг належить визнати наступні (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження доцільно надати наступні пропозиції щодо можливих напрямів практичної реалізації стратегії забезпечення

Таблиця 1

Пропоновані орієнтири державної стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки учасників фінансового ринку в Україні на п'ять років

Види установ	Стратегічні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки	Тактичні дії щодо їх реалізації
Банки	<ul style="list-style-type: none"> – стабілізація фінансового стану; – формування комплексних систем фінансово-економічної безпеки; – запровадження механізмів безпеки орієнтованого управління 	<ul style="list-style-type: none"> – нарощення обсягів капіталу; – моніторинг стану фінансово-економічної безпеки; – перегляд нормативів банківської діяльності
Страхові компанії	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення попиту на страхові продукти і послуги 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення кількості видів обов'язкового страхування
Інвестиційні фонди і компанії, компанії з управління активами	<ul style="list-style-type: none"> – розширення асортименту послуг; – посилення вимог до диверсифікації активів; – посилення вимог до персоналу, що займається розробкою інвестиційних стратегій 	<ul style="list-style-type: none"> – встановлення вимог до транспарентності діяльності; – створення каталогу рекомендованих стратегій розміщення активів інститутів спільного інвестування
Недержавні пенсійні фонди	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення кількості клієнтів; – започаткування стандартів стратегій розміщення залучених ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> – остаточний перехід на систему недержавного пенсійного забезпечення
Кредитні спілки	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня конкурентоспроможності 	<ul style="list-style-type: none"> – організація бази даних для швидкої перевірки потенційних членів спілки
Ломбарди	<ul style="list-style-type: none"> – контроль цінової політики; – посилення вимог до організації збереження матеріальних цінностей 	<ul style="list-style-type: none"> – створення системи сховищ для зберігання цінностей, доступних для колективного використання
Лізингові компанії	<ul style="list-style-type: none"> – налагодження довгострокових партнерських зв'язків із виробниками обладнання; – пільгове кредитування клієнтів через співробітництво з банками і страховими компаніями 	<ul style="list-style-type: none"> – державні гарантії для іноземних компаній – виробників обладнання; – створення програм розвитку лізингу у аграрному секторі з метою фінансової підтримки аграрно спрямованих лізингових компаній
Інші фінансові компанії	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня ділової репутації; – зниження цін на фінансові продукти і послуги 	<ul style="list-style-type: none"> – оприлюднення національних рейтингів фінансових установ; – встановлення вимог до транспарентності діяльності; – залучення іноземних компаній до фінансового обслуговування

фінансово-економічної безпеки фінансових посередників у найближчій перспективі з огляду на наявні в різних сегментах фінансового ринку позитивні та негативні тенденції. По-перше, варто започаткувати періодичне (щорічне) оцінювання національними регуляторами (або одним регулятором за умови успіху підходу SPLIT до організації функціонування інституту нагляду за діяльністю фінансових установ в Україні) стану фінансово-економічної безпеки учасників ринків фінансових послуг на основі попередньо розроблених методичних підходів до проведення такого оцінювання. По-друге, запровадити моніторинг фінансовими установами (для початку – системними для фінансового ринку) стану фінансово-економічної безпеки їх потенційних клієнтів. По-третє, провести багатосторонні консультаційні зустрічі представників національних регуляторів, владних структур і саморегулювальних організацій фінансового ринку задля уточнення і коригування набору тактичних дій для реалізації пропонованих стратегічних орієнтирів. По-четверте, забезпечити підвищення рівня транспарентності фінансових установ через використання національних рейтингових агентств з метою стимулювання довіри населення до фінансових посередників і покращення показників стану фінансової інклюзії в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391 (у редакції рішення Правління Національного банку України від 16 січня 2017 року
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Sustainable-Dev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.html>.
4. Сараєва О.К. Удосконалення процесу формування стратегії забезпечення фінансової безпеки банку. *Управління розвитком*. 2014. № 14. С. 76–80.
5. Баласанов П.А. Стратегічний аналіз діяльності фінансових посередників на ринку цінних паперів України на основі технології SWOT-аналізу. *Управління розвитком*. 2013. № 18. С. 21–24.
6. Болкун К.В., Піляєва О.В. Роль стратегічного управління у формуванні сприятливої фінансової політики в Україні. *Управління розвитком*. 2014. № 4. С. 135–136.
7. Коваленко В.В. Реформування та стратегічний розвиток фінансової системи України. *ScienceRise*. 2015. № 2(3). С. 43–46.
8. Мельников І.Ю. Стратегія розвитку фінансового ринку України. *Економіка та держава*. 2013. № 1. С. 73–74.
9. Онишко С.В., Чуницька І.І. Стратегічна траєкторія розвитку фінансового ринку у форматі взаємодії складових його інфраструктурного потенціалу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 7. С. 194–201.
10. Хвостенко В.С. Концептуальні підходи до стратегії фінансової безпеки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 185–187.
11. Шевцова О.Й. Критерії та чинники стратегічної системи фінансової стійкості та безпеки фінансового ринку. *Економічний простір*. 2013. № 80. С. 145–154.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF THE INTERNAL MARKET

На основі аналізу теоретико-методологічних джерел вітчизняних і зарубіжних учених систематизовано етапи еволюції наукових досліджень внутрішнього ринку. У статті класифіковано і структуровано категорію «ринку» як сукупність системних інститутів. Автор виокремлює три теоретичні підходи до трактування сутності поняття «внутрішній ринок», а саме: змістовий, процесуальний та інституційний. Звертається увага, що внутрішній ринок відіграє дуальну роль, оскільки він системно і комплексно впливає як на стимулювання розвитку, так і безпосередньо на сам економічний розвиток. Сформульовано авторський підхід до визначення цієї категорії, який поєднує змістовий, процесуальний та інституційний підходи. У цілісній ринковій системі з урахуванням просторово-територіального критерію виокремлено чотири рівні, відповідно виокремлено види ринків кожного рівня. Сформульовано авторський підхід до розуміння функцій, за допомогою яких реалізується внутрішній ринок.

Ключові слова: внутрішній ринок, галузеві ринки, місцеві ринки, регіональні ринки, функції внутрішнього ринку.

На основе анализа теоретико-методологических источников отечественных и

зарубежных ученых систематизированы этапы эволюции научных исследований внутреннего рынка. В статье классифицировано категорию «рынок» как совокупность системных институтов. Автор выделяет три теоретические подходы к трактовке сущности понятия «внутренний рынок», а именно: содержательный, процессуальный и институциональный. Обращается внимание, что внутренний рынок играет дуальную роль, поскольку он системно и комплексно влияет как на стимулирование развития, так и непосредственно на само экономическое развитие. Сформулирован авторский подход к определению этой категории, объединяющий содержательный, процессуальный и институциональный подходы. В целостной рыночной системе с учетом пространственно-территориального критерия выделены четыре уровня этой системы, соответственно выделены виды рынков каждого уровня. Сформулирован авторский подход к пониманию функций, с помощью которых реализуется внутренний рынок.

Ключевые слова: внутренний рынок, отраслевые рынки, местные рынки, региональные рынки, функции внутреннего рынка.

УДК 339.1

Клепанчук О.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів Львівський національний університет імені Івана Франка

The stages of the evolution of scientific research of the internal market are based on the analysis of theoretical and methodological sources of Ukrainian and foreign scientists. In the article the category "market" is categorized and structured as a set of system institutes: institute of property, institute of money, time-spatial institute, institute of intermediaries, institute of pricing, institute of competition. In the scientific article, three theoretical approaches to this concept: the content approach, the procedural approach and the institutional approach are isolated and analyzed. The peculiarity of the internal market is a dual manifestation – he makes a systematic and comprehensive impact on stimulating economic and social development as well as directly on development itself. The author's approach to the definition of this category is formulated. The internal market is the system of financial and economic relations established in the country, the mechanism of interaction and economic relations between the entities in the field of commodity-money circulation, the basis of economic growth. In the integral market system, taking into account the spatial-territorial criterion, four levels are identified, respectively; the types of markets of each level are distinguished: mega-level (world market), macro-level (national and internal market), mezo-level (regional and sectoral markets), micro-level (local markets). The internal market is considered by the author as a market of a macro level of a holistic market economic system. The author's approach to understanding the functions through which the internal market is realized is justified. In particular, the author proposes author's definitions of the main functions of the internal market, which are considered in the scientific literature, in particular: self-regulatory, regulatory, controlling, stimulating, information functions and function of realization. The author complements the functions of the internal market with three new systematic functions: namely, the production-economic function, the innovative-progressive function, the integration-communicative function.

Key words: internal market, industry markets, local markets, regional markets, functions of the internal market.

Постановка проблеми. Історично формування внутрішнього ринку відбулося під дією необхідності проведення товарно-обмінних операцій як механізму взаємодії покупців та продавців. З подальшим розвитком процесів поділу праці внутрішній ринок набув ознак товарно-грошових відносин, а подальший розвиток товарного виробництва призвів до формування механізму економічної конкуренції між виробниками. Стан і рівень розвитку внутрішнього ринку країни визначає економічного та ринкового потенціал національної економіки та перспективи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним проблемам формування та розвитку внутрішнього ринку присвячено багато наукових публікацій. Значний внесок у дослідження внутріш-

нього ринку внесли зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких Н.І. Балдич [1], В.Г. Бодров [1], В.М. Гусев [1], В.Ю. Дорош [2], Т. Еггертсон [16], М.С. Забедюк [2], Р. Коуз [3], Т.Г. Маренич [4], А. Маршалл [5], Н.А. Мікула [6], Т.О. Осташко [12], Л.І. Павлюк [7], Н.М. Попадиниць [8; 9; 11], Д. Росс [15], А. Сміт [10], І.З. Сторонянська [11], О.В. Пустовойт [12], В. Точилін [12], О. Уільямсон [13], Д. Ходжсон [14], Ф. Шерер [15]. Проте в науковій літературі теоретичних неточностей та протиріч, дана наукова проблематика потребує розвитку і уточнення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних основ внутрішнього ринку та конкретизація основних його функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішній ринок виник у результаті розвитку

товарно-грошових відносин у процесі виробництва товарів та їх обміну. Основою формування та розвитку внутрішнього ринку країни є поглиблення суспільного поділу праці. Сучасні процеси інтеграції та глобалізації видозмінюють характер економічних відносин, масштабуючи основні ринкові механізми, засновані на поділі праці на площину світового ринку, у якому діють не тільки економічні але й соціальні, політичні важелі, ще більше поглиблюючи процеси поділу праці в нових формах їх сучасного прояву, таких як спеціалізація, концентрація, кооперація.

Загалом, основними завданнями дослідження сутності внутрішнього ринку є дослідження еволюціонування економічної теорії його формування та розвитку, визначення передумов формування поняття «ринку» та «внутрішній ринок», дослідження ролі внутрішнього ринку в загальній ринковій структурі та ринковій типології, визначення основних критеріїв класифікації внутрішнього ринку, дослідження структури та детермінант розвитку внутрішнього ринку.

Дослідженням теоретико-методологічних засад формування та розвитку внутрішнього ринку країни присвячено численні праці видатних зарубіжних та вітчизняних науковців. Першими дослідниками, що стояли у витоків науки та формували підґрунтя сучасної економічної теорії в дослідженнях внутрішнього ринку були: А. Сміт, Л. Вальрас, А. Маршалл, А Пігу, А. Курно та інші.

Визначення поняття ринок одним із перших дав А. Сміт, який зазначив, що ринок є формою організації економічної діяльності людей. За теорією А. Сміта ринками керує «невидима рука» ринкової ціни, формується через механізм ринкової конкуренції [10, с. 24]. В його працях окреслені засади економічної теорії, що набули продовження у дослідженнях науковців неокласиків. Найбільш широкого застосування, до визначення сутності «ринку», набув інституційний підхід, описаний О. Уільямсоном [13, с. 48] та Д. Ходжсоном [14, с. 45-46] які визначили, що ринок та структури, що на ньому функціонують є економічними інститутами. А. Маршалл у роботі «Принципи економічної науки» визначив ринок як район, у якому внаслідок вільних відносин між покупцями та продавцями ціни на одні і ті ж товари вирівнюються [5, с. 6]. Ф. Шерер та Д. Росс досліджували структури ринку та процеси конкуренції на ринку, що мали безпосередній вплив на його розвиток та визначили вплив економічної політики держави на стан та розвиток ринкових відносин [15, с. 3]. Р. Коуз у своїх працях зазначив, що ринки являють собою інститути, які існують для полегшення обміну [3, с. 10].

За неоінституційним підходом до економічної теорії дослідженням у працях Т. Еггертсона [16, с. 29-30] досліджено економічні витрати,

пов'язані із інформаційним забезпеченням функціонування та взаємодії між продавцями та покупцями в умовах ринку та визначено поняття «трансакційних витрат» пов'язавши їх із дією ринкових механізмів. Водночас, за дослідженням О. Уільмсона «величина трансакційних витрат визначається сумою витрат фірм на складання контрактів та контролем і забезпеченням їхнього виконання» [13, с. 55].

Загалом, еволюція економічної теорії та теорії формування, становлення і розвитку внутрішнього ринку налічує п'ять основних етапів, що представлені та описані на рис. 1.

Зауважимо, що в науковій літературі виділяють також три етапи розвитку внутрішнього ринку. Зокрема, В.Д. Дорош і М.С. Забедюк вважають, що на першому етапі відбувалося первісне розуміння або ідентифікація даного поняття, орієнтація на конкретні час і місце зустрічі продавця і покупця. Другий етап – це формування системи наукових знань про ринок, так званий неокласичний напрям економічної теорії, коли сформувалася теорія ринкової рівноваги. Сучасний третій етап представлений теорією інституціоналізму, який внутрішній ринок розглядає як спосіб спонтанної координації дій економічних агентів [2, с. 94].

Сучасними вітчизняними науковцями досліджено, структуровано та класифіковано категорію «ринку» як сукупність системних інститутів, до яких належать: інститут власності, як взаємодію реальних та потенційних власників товару; інститут грошей, оскільки ринок є організованим процесом обміну товарів на їх грошовий еквівалент; часово-просторовий інститут як місце укладання економічних угод; інститут посередників, оскільки ринок є сферою економічних відносин та певних механізмів їх реалізації; інститут ціноутворення, оскільки обсяг попиту, існуючий на ринку є одним із важливих засад формування ціноутворення товарної продукції; та інститут конкуренції оскільки ринок формує середовище вільної конкуренції у боротьбі за споживача [1, с. 9-10]. За визначенням, наведеним науковцями В. Бодровим, Н. Балдич, В. Гусевим, О. Сафроною та О. Соколовою ринок є системою інститутів, які регламентують права власності, що виникають у процесі товарообміну між учасниками ринку, і розподіл між ними обмежених виробничих ресурсів, необхідних для подальшого виробництва продукції із метою задоволення потреб споживачів [1, с. 11]. На думку Т. Маренич ринок є одним із найбільших досягнень людської цивілізації, оскільки новітня історія не знає жодного прикладу високо розвинутої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку [4, с. 11]. Поняття внутрішнього ринку у сучасних умовах невід'ємно пов'язано із поняттям конкуренції між товаровиробниками та конкурентоспроможності внутрішнього ринку країни її това-

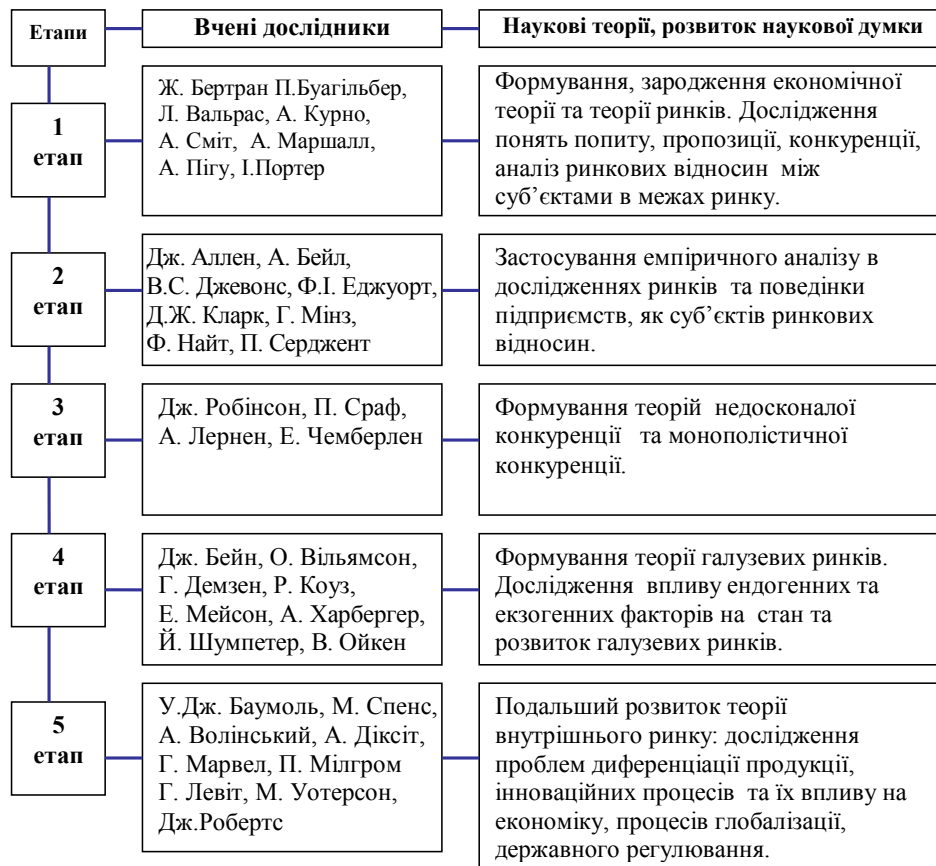

Рис. 1. Основні етапи еволюція економічної теорії та наукової думки в дослідженнях внутрішнього ринку

Джерело: сформовано на основі [3; 5; 9; 10; 13; 15; 16]

ровиробників та їх продукції на внутрішньому та у взаємодії із зовнішнім ринком.

Узагальнення наукових досліджень провідних науковців, дають можливість зазначити, що характерними критеріями розвитку внутрішнього ринку є здатність до саморегулювання та спрямованість на зростання його ефективності. Стан внутрішнього ринку зазвичай визначається суспільним ладом, що існує у країні. Історія та етапи розвитку та процеси, що активували розвиток внутрішнього ринку країни досліджено та систематизовано у працях Н. Попадинець. Так, класичний механізм взаємодії виробників та споживачів спонукав до поступового переходу від взаємовідносин в межах окремих натуральних господарств до простого товарообміну на ранніх стадіях суспільного поділу праці та до початкового становлення внутрішнього ринку країни. Русійною силою формування внутрішнього ринку виробників та споживачів став механізм економічної конкуренції, оскільки виробництво в цих умовах здійснювалося не за для власного споживання, а для обміну, а ефективність та ціна цього обміну значною мірою залежали від кількості та наявності пропозиції виробників [8, с. 124]. Таким чином, було закладено першооснови, підґрунтя сучасного ринкового

розвитку, адже такий механізм орієнтував виробництво на наявність та обсяги існуючого попиту на товарну продукцію.

Теоретико-методичні засади та практичні підходи до формування, становлення і розвитку внутрішнього ринку в країні досліджувалися фахівцями, науковцями Національної академії державного управління, Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України, Інституту регіональних досліджень НАН України, а іншими науковими та науково-освітніми установами й закладами, пропонується значна кількість авторських визначень поняття внутрішнього ринку, що мають наукову вагу та повно й різнопланово передають багатоаспектність внутрішнього ринкового розвитку та роль внутрішнього ринку у загальноекономічному розвитку країни.

На наш погляд, доцільно виділяти три підходи до трактування сутності поняття «внутрішній ринок», а саме: змістовий, який передбачає розширення і конкретизація змістового наповнення поняття «внутрішній ринок»; процесуальний, що розглядає соціально-економічні процеси та суспільні відносини, які виникають на внутрішньому ринку; інституційний, який розглядає інституційні одиниці, які є посередниками між покупцями і продавцями.

Аналіз основних підходів до визначення поняття внутрішній ринок та теоретичних концептуальних засад його функціонування дає можливість сформулювати авторське визначення відповідно до якого внутрішній ринок є сформованою у країні системою фінансово-господарських відносин, механізмом взаємодії та економічних зв'язків між суб'єктами в сфері товарно-грошового обігу, базисом, основою економічного зростання, особливістю якого є дуальний прояв, що здійснює системний і комплексний вплив як на стимулювання соціально-економічного розвитку так і безпосередньо на сам розвиток, внаслідок впровадження структурних змін та інституційних реформ як ключових засобів регулювання внутрішнього ринку.

Комплексне осмислення наведених наукових підходів до визнання сутності «внутрішнього ринку» дає можливість окреслити його основні концептуальні засади: системність, наявність взаємозв'язків, наявність взаємодії між суб'єктами внутрішнього ринку, локальну територіальну визначеність внутрішнього ринку як певної території та відкритість внутрішніх взаємозв'язків, динаміку ринку, кон'юнктуру ринку, регульованість внутрішнього ринку країни.

Основними об'єктами внутрішнього ринку виступають сегменти ринку, ринкова кон'юнктура, попит та пропозиція, ринкові процеси, процеси взаємодії між сегментами ринку, матеріальні потоки: товари, послуги, роботи; фінансові потоки; інформаційні та комунікаційні потоки. Основними суб'єктами внутрішнього ринку є покупці товарів та послуг, продавці, торгові посередники, в тому числі і не резиденти, державні законотворчі та регулюючі інституції, організації, що формують ринкову інфраструктуру (логістичні, фінансові, інвестиційні, біржові і т.д.).

Внутрішній ринок в науковій літературі розглядається в контексті загального ринкового розвитку, де суспільний поділ праці прискорює ринкові процеси і ускладнює взаємодію різних видів ринків.

Цілісна ринкова система передбачає певні рівні і їх взаємодію. На наш погляд, можна виділити чотири рівні з урахуванням просторово-територіального критерію, а відповідно і різні види ринків:

- мегарівень – світовий ринок;
- макрорівень – національний і внутрішній ринок;
- мезорівень – регіональний та галузевий ринки;
- мікрорівень – місцеві ринки.

Н.М. Попадинець крім цих п'ять видів ринків виділяє транскордонні ринки, які виникли внаслідок процесів інтеграції та глобалізації і являють собою об'єднання національних ринків товарів та послуг, що сформовані на кордонах сусідніх країн та неформально використовуються громадянами декількох країн. [8, с. 125]. Розвиток транскордонних ринків та транскордонного ринкового співробітництва, вважає Н.А. Мікула, формалізує

відносини між країнами транскордонного регіону і сприяє удосконаленню національного законодавства та його наближення до міжнародних норм та стандартів, а також сприяє фактичній реалізації інтеграційних процесів на конкретних територіально визначених ринках [6, с. 105].

Світовий ринок, який виникає внаслідок міжнародного поділу праці, представляє собою сукупність сукупністю національних ринків, які взаємодіють між собою. Галузеві ринки в ринкових системах є базовими. Вони класифікуються на ринки товарів кінцевого споживання (споживчі та інвестиційні блага); ринки послуг; ринки виробничих ресурсів (праці та природних ресурсів); фінансові ринки [12, с. 32]. Галузеві ринки є складовою всіх інших видів ринків.

Регіональні ринки характеризують стан поділу праці та товарно-грошові відносини, що склалися на певних територіях, регіонах країни, часто їх характерною рисою є значна спеціалізація, пов'язана із географічними особливостями розташування, наявністю корисних копалин, природних мінеральних ресурсів, кліматичними умовами чи розвитком промисловості. Регіональні ринки розвиваються під впливом територіальних особливостей і традицій, ментальності населення, способу життя і зайнятості населення, розвитку соціально-культурної сфери, рівня розвитку виробничих відносин, рівня споживання [7, с. 322]. Регіональний ринок є частиною внутрішнього ринку.

Стосовно місцевого ринку, то це «сукупність галузевих ринків товарів і послуг, на які існує попит споживачів у певній місцевості [8, с. 125]. На думку В. Точиліна для розвитку місцевого ринку основою формування та характерною особливістю є внутрішня кон'юнктура ринку та домінування попиту на ті чи інші товари та послуги на даному місцевому ринку [12, с. 32].

В науковій літературі, як правило, внутрішній ринок ототожнюється з національним. Ми підтримуємо точку зору науковців, які стверджують, що внутрішній ринок можна ототожнювати з національним ринком лише тоді, коли мова йде про закриту економіку [8, с. 126]. У відкритій ринковій системі національний ринок держави є пов'язаний міжнародним ринком. Водночас внутрішній ринок країни задовольняє попит на товари та послуги тих ринкових суб'єктів, які є на конкретній території країни. Тому у відкритій ринковій економічній системі національний та внутрішній ринок є різними функціональними ринками. Заодно слід зауважити, що внутрішній ринок країни взаємодіє із світовими товарними, сировинними, фінансовими, трудоворесурсними ринками.

Отже, внутрішній ринок стосується макроекономічного рівня цілісної ринкової системи, тобто внутрішній ринок є макроекономічною категорією. Разом з тим, в науковій літературі внутрішній

ринку, на наш погляд, помилково називають мезо-економічною категорією, ототожнивши внутрішній ринок з регіональним ринком [7, с. 323].

Вагоме значення в розумінні сутності внутрішнього ринку має дослідження його функцій та ролі в економічному розвитку країни. Так, у працях І. Стронянської [11, с. 49] та Н. Попадинець [9, с. 32] визначено та описано основні функції внутрішнього ринку такі як: саморегулююча, регулююча, контролююча, стимулююча, інформаційна функції та функція реалізації. Саморегулююча функція внутрішнього ринку полягає у збалансуванні, узгодженні асортименту та структури попиту і пропозиції в межах певних ринків; регулююча функція полягає у встановленні рівноважної конкурентної ціни; контролююча функція проявляється при створенні передумов для ринкової рівноваги і виробництва рівноважного обсягу продукції; стимулююча функція стимулює виробників знижувати витрати виробництва і підвищувати якість продукту; інформаційна функція полягає в інформуванні товаровиробників та споживачів про ринкову ситуацію стосовно конкретного економічного блага; функція реалізації реалізується в процесі товаропросування від виробника до споживача.

Слід зазначити, що питанням наукової дискусії є наведена характеристика саморегулюючої функції, оскільки авторами подаються при цьому ознаки симетричного ринку, що в цілому є станом, досягнення якого в умовах практичної реалізації можливо лише в короткочасний період та за окремими критеріями і відповідно саморегулююча функція може полягати у збалансуванні ринкової кон'юнктури, що є визначальною для товаровиробників при формуванні обсягів виробництва. По-друге, важко погодитися із таким визнанням регулюючої функції оскільки ціна пропозиції, як правило, відповідає собівартості товару як нижньої межі ціноутворення і наявності та обсягу конкурентних пропозицій. Водночас контролююча функція дублює стимулюючу функцію.

Ми пропонуємо розширене трактування запропонованих вище шість функцій внутрішнього ринку. Так, саморегулююча функція полягає у збалансуванні та наявності саморегулювання внутрішньої кон'юнктури ринку, що базується на механізмах саморегулювання відповідно до існуючого попиту, його зміни та доцільності виробництва тієї чи іншої продукції у певний період часу. Яскравим прикладом саморегулюючої функції ринку є прояви сезонності чи виробничо-збутової активності в передсвяткові періоди на певні групи товарів чи послуг.

Сутність регулюючої функції внутрішнього ринку виявляється при формуванні внутрішніх детермінант регулювання ринку, серед яких для формування ціни визначальним є вартість ресурсів, технологія виробництва та потенційний обсяг

внутрішнього ринку, для формування попиту: тип продукції, купівельна спроможність внутрішнього ринку, наявність на ринку імпортованої продукції та її ціна. Регулююча функція проявляється в формуванні взаємного впливу внутрішніх детермінант та їх активності в певний період часу.

Стимулююча функція внутрішнього ринку полягає у стимулюванні динаміки та активності поведінки виробників та покупців на внутрішньому ринку, їх мотивуванні та само-мотивуванні для подальшого інвестування капіталу в реальний сектор економіки в межах внутрішнього ринку країни.

Контролююча функція цього ринку полягає у здійсненні самоконтролю за функціонуванням внутрішнього ринку через дію ринкових інститутів та внутрішніх регуляторів. Сутність контролюючої функції у створенні передумов для ефективного ринкового розвитку та контролю за функціонуванням внутрішнього ринку та з дотриманням всіма учасниками ринкових відносин норм чинного законодавства. Реалізація стимулюючої та контролюючої функцій внутрішнього ринку можлива за умови реалізації функцій державного регулювання внутрішнього ринку та у взаємодії із ними, оскільки контролююча та стимулююча функція внутрішнього ринку реалізуються в межах сформованого та визначеного законодавством країни діючого нормативно-правового поля та значною мірою залежать від успішності виконання державою своїх регуляторно-стимулюючих функцій.

Інформаційна функція внутрішнього ринку полягає у формуванні та функціонуванні єдиного інформаційного поля в межах певних галузей, регіонів між постачальниками та споживачами продукції. Ця функція реалізується засобами дії спеціалізованих структур та інформаційних ресурсів та у формуванні інформаційних потоків внутрішнього ринку, що в сучасних умовах має першочергове значення у функціонуванні внутрішнього ринку поряд із фінансовими та матеріальними потоками.

Функція реалізації полягає у функціонуванні механізму просування продукції від постачальників та виробників і акцентована на розбудові, поряд із традиційними, нових форм збуту продукції таких як електронна комерція, а також функціонуванні на ринку сучасних механізмів стимулювання збуту продукції, удосконалення мереж гарантійного та обслуговуючого сервісу відповідно до вимог часу та технологічного рівня продукції.

Проаналізувавши основних підходів і концептуальних наукових напрацювань щодо визначення та систематизації основних функцій внутрішнього ринку, ми вважаємо за необхідне доповнити їх новими систематизованими функціями:

– виробничо-економічною функцією, яка полягає у ринковому обґрунтуванні виробничих програм товаровиробників та наповненні їх асортиментом продукції;

– інноваційно-прогресивною функцією, оскільки зміни попиту на ринку активують випуск радикально нових та умовно нових, удосконалених, модифікованих продуктів по послуг, а виробництво нової інноваційної продукції стимулює впровадження нових інноваційних процесів їх виробництва, реалізації виробничого та маркетингового менеджменту, що забезпечує процесний інноваційний розвиток, розвиток продуктових та процесних інновацій за галузями і напрямками економічної діяльності, активізує розвиток науково-технічного прогресу та зміцнює інноваційний потенціал країни;

– інтеграційно-комунікаційною функцією, що полягає у активізації інтеграційних процесів взаємодії між товаровиробниками і споживачами продукції та подальшому зростанні щільності та мобільності комунікаційних зв'язків, за допомогою яких здійснюється їх взаємодія в межах внутрішнього ринку, як окремих елементів єдиної ринкової системи; цьому сприяє світовий розвиток програмного забезпечення та інформаційно-комунікаційних технологій.

Висновки з проведеного дослідження. Внутрішній ринок як система фінансово-господарських відносин і механізм взаємодії та економічних зв'язків між суб'єктами в сфері товарно-грошового обігу здійснює системний і комплексний вплив як на стимулювання соціально-економічного розвитку, так і безпосередньо на сам розвиток, він потребує впровадження структурних змін та інституційних реформ як ключових засобів регулювання внутрішнього ринку. Внутрішній ринок як макрорівневий структурний елемент цілісної ринкової системи взаємодіє з іншими ринками, виконую низку функцій. Це забезпечує ефективність функціонування як внутрішнього ринку країни, так і в цілому національної економічної системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бодров В., Балдич Н., Гусев В. та ін. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку: наук.-метод. розробка / за заг. ред. В. Бодрова. Київ : НАДУ, 2011. 80 с.

2. Дорош В.Ю., Забедюк М.С. Формування понятійного апарату категорії «внутрішній ринок». *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 93–96.

3. Коуз Р. Фирма, рынок и право : пер. с англ. Москва : Дело, 1993. 192 с.

4. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології та практики): монографія. Київ : ННЦ Інститут Аграрної економіки, 2005. 454 с.

5. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т.; пер. с англ. Москва : Прогресс, 1993. Т. 2. 310 с.

6. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво в умовах інтеграційних процесів України: дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.08.01. Львів, 2005. 426 с.

7. Павлюк Л.І. Теоретико-методичні особливості функціонування внутрішнього ринку регіону. *Науковий вісник НЛТУ*. 2015. Вип. 25.1. С. 320–325.

8. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок: підходи до визначення. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 124–129.

9. Попадинець Н.М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку : монографія. Львів, ІРД НАН України, 2014. 182 с.

10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : в 2 т.; пер. с англ. Москва : Ленинград: Гос. Социаль-экономич. изд-во, 1935. Т.1. 371 с.

11. Сторонянська І.З., Попадинець Н.М. Внутрішній ринок: концептуалізація поняття. *Вісник інституту економіко-правових досліджень НАН України*. 2011. № 1. С. 46–51.

12. Точилін В.О., Осташко Т.О., Пустовойт О.В. та ін. Ринки реального сектора економіки України : структурно інституціональний аналіз / за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2009. 640 с.

13. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки «отношенческая контракция» : пер. с англ. СПб. : Лениздат : CEV Press, 1996. 702 с.

14. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории : пер с англ. Москва : Дело, 2003. 464 с.

15. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков : пер. с англ. Москва : Инфра-М, 1997. 698 с.

16. Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты : пер. с англ. Москва : Дело, 2001. 407 с.

**ПРОГНОЗ ЗМІНИ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ
ФАКТОРНО-ОБУМОВЛЮЮЧОГО ХАРАКТЕРУ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ
FORECAST FOR THE CHANGE OF EXTERNAL FACTORS
OF THE FACTOR INFLUENCING CHARACTER ON SUPPORT
OF DEVELOPMENT OF THE INTERNAL MARKET OF GOODS**

У статті розглянуто і обґрунтовано використання методів прогнозування забезпечення внутрішнього ринку товарів, яке полягає у побудові методу ковзної середньої з методом аналітичного вирівнювання. З врахуванням розрахованих часткових коефіцієнтів зміни основної інфраструктури внутрішнього ринку товарів, обслуговуючої інфраструктури внутрішнього ринку товарів, конкурентних умов внутрішнього ринку товарів, регулятивного впливу держави тощо отримане прогнозоване значення узагальнюючого коефіцієнта розвитку факторно-обумовлюючого характеру. Результати розрахунку, як часткових коефіцієнтів факторно-обумовлюючого характеру, так і узагальнюючого коефіцієнта розвитку показали непрогресивність змін. Перспективою подальших досліджень є отримання інтегрального індикатора щодо прогнозування зовнішніх факторів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів і є доцільним при виявленні прогресивності змін в структурі внутрішнього ринку товарів і прогнозуванні зміни зовнішніх факторів щодо забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів.

Ключові слова: метод, ринок, прогноз, зміна, коефіцієнт, інфраструктура, конкуренція.

В статті рассмотрено и обосновано использование методов прогнозирования

обеспечения внутреннего рынка товаров, которое заключается в сочетании метода скользящей средней с методом аналитического выравнивания. С учетом рассчитанных частных коэффициентов изменения основной инфраструктуры внутреннего рынка товаров, обслуживающей инфраструктуры внутреннего рынка товаров, конкурентных условий внутреннего рынка товаров, регулятивного воздействия государства и т.д. получено прогнозируемое значение обобщающего коэффициента развития факторно-обуславливающего характера. Результаты расчета, как частных коэффициентов факторно-обуславливающего характера, так и обобщающего коэффициента развития показали непрогресивность изменений. Перспективой дальнейших исследований является получение интегрального индикатора по прогнозированию внешних факторов обеспечения развития внутреннего рынка товаров и целесообразно при выявлении прогрессивности изменений в структуре внутреннего рынка товаров и прогнозировании изменения внешних факторов по обеспечению развития внутреннего рынка товаров.

Ключевые слова: метод, рынок, прогноз, изменение, коэффициент, инфраструктура, конкуренция.

УДК 339.13

Мардус Н.Ю.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

The article considers and substantiates the use of methods of forecasting the provision of the domestic commodity market. The purpose of the study is to predict the changes in external factors for the development of the domestic commodity market on the basis of the coefficient of factor-causing character development. Forecasting the development of the internal market for goods is a process that is carried out in several stages. Among the main stages of the study is the calculation of the predicted value of the generalizing coefficient of factor-causing character development. Forecasting is to combine the method of moving average with the method of analytical alignment. Application of the moving average allowed to reduce the fluctuations of the coefficients of change. Taking into account all of the above, on the basis of a smooth series of dynamics, trend lines were constructed and predicted values of the coefficients of the factor-causing nature of the domestic commodity market were determined and the results of forecasting were calculated based on coefficients of coefficient change using analytical alignment. A partial change in the main infrastructure in the forecast period was calculated, a partial change in the service infrastructure in the forecast period, a partial change in the competitive conditions in the forecast period, and a partial change in the regulatory impact in the forecast period. Taking into account calculated partial coefficients of change of the basic infrastructure of the domestic market of goods, serving infrastructure of the domestic market of goods, competitive conditions of the internal market of goods, regulatory influence of the state, etc. The predicted value of the generalizing coefficient of development of factor-causing character is obtained. The results of the calculation, as the partial coefficients factor-causing nature, and generalizing development rate, showed non-progressiveness of the changes. The prospect of further research is to obtain an integral indicator regarding the forecasting of external factors for the development of the domestic commodity market. This indicator is appropriate in identifying the progressiveness of changes in the structure of the domestic commodity market and forecasting changes in external factors to ensure the development of the domestic commodity market.

Key words: method, market, forecast, change, coefficient, infrastructure, competition.

Постановка проблеми. Прогнозування забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів є процесом, який здійснюється у декілька етапів, серед яких є розрахунок прогнозованого значення узагальнюючого коефіцієнта розвитку факторно-обумовлюючого характеру. З метою прогнозування застосовуються різноманітні методи, серед яких одними з найбільш розповсюджених є метод ковзної середньої та метод аналітичного вирівнювання і полягає у тому, що значення ряду замі-

нюються на обчислені на основі певної функції залежності значення, що найточніше відображає загальну тенденцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналітичного дослідження процесів, що виникають на внутрішньому ринку з використанням методів прогнозування розглядали такі вчені, як І. Бланк, В. Бодров, А. Герасименко, О. Міняйло, В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт, Ю. Пахомов, О. Паценко,

В. Чередниченко, Ю.М. Уманців та ін. Проте, доцільним є до аналізу обирати метод ковзної середньої та метод аналітичного вирівнювання. Сполучення цих методів дозволить, по-перше, згладити випадкові коливання коефіцієнтів розвитку, по-друге, отримати формули їх зміни в часі та з їхньою допомогою отримати прогнозні дані на наступний період [1-5].

Постановка завдання. Метою дослідження є прогнозування зміни зовнішніх факторів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів на основі коефіцієнта розвитку факторно-обумовлюючого характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для прогнозування забезпечення розвитку внутрішнього ринку було досліджено інфраструктуру внутрішнього ринку товарів. Результати розрахунку ковзної середньої за коефіцієнтами зміни основної інфраструктури внутрішнього ринку товарів наведено у табл. 1.

Як видно з даних таблиці 1, застосування ковзної середньої дозволило зменшити коливання коефіцієнтів зміни основної інфраструктури внутрішнього ринку товарів. Так, коефіцієнти варіації за початковим рядом динаміки коефіцієнтів зміни основної інфраструктури були вищими за їхні значення за згладженим рядом. На основі згладженого ряду динаміки було побудовано лінії

тренду та визначено прогнозні значення коефіцієнтів зміни основної інфраструктури внутрішнього ринку товарів (табл. 2).

Як видно з даних таблиці 2, за останні роки намітилась тенденція до скорочення коефіцієнтів зміни основної інфраструктури (окрім, коефіцієнта зміни забезпеченості на 10000 осіб об'єктами торгівлі), про що свідчать від'ємні значення коефіцієнтів парної кореляції за побудованими лініями тренду. При цьому, величина коефіцієнта кореляції свідчить про сильний зв'язок (коефіцієнт зміни кількості підприємств оптової торгівлі, коефіцієнт зміни торгової площі магазинів, коефіцієнт зміни кількості напівстаціонарних об'єктів торгівлі, коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб торговою площею в магазинах), помітний (коефіцієнт зміни кількості об'єктів роздрібною торгівлі, коефіцієнт зміни кількості магазинів) або помірний зв'язок (коефіцієнт зміни кількості діючих бірж, коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб об'єктами торгівлі, коефіцієнт зміни кількості ринків) їх значень з часовим фактором. Всі лінії тренди було перевірено на адекватність та достовірність. Як видно з даних таблиці, прогнозується, що коефіцієнти зміни за окремими складовими основної інфраструктури прогноуються на рівні менше 1, тобто зміни основної інфраструктури лишаються непрогре-

Таблиця 1

Результати розрахунку ковзних середніх за коефіцієнтами зміни основної інфраструктури внутрішнього ринку товарів

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Коефіцієнт варіації	
									Початковий ряд	Згладжений ряд
Коефіцієнт зміни кількості підприємств оптової торгівлі	1,000	1,014	0,955	0,908	0,864	0,858	0,873	0,884	0,089	0,068
Коефіцієнт зміни кількості діючих бірж	1,033	1,025	0,962	0,925	0,849	0,889	0,934	1,015	0,093	0,070
Коефіцієнт зміни кількості об'єктів роздрібною торгівлі	0,958	0,966	0,976	0,984	0,974	0,920	0,930	0,941	0,052	0,024
Коефіцієнт зміни кількості магазинів	0,962	0,972	0,986	0,997	0,983	0,929	0,936	0,948	0,049	0,026
Коефіцієнт зміни торгової площі магазинів	1,056	1,041	1,037	1,051	1,038	0,956	0,944	0,939	0,076	0,051
Коефіцієнт зміни кількості напівстаціонарних об'єктів торгівлі	0,956	0,951	0,946	0,947	0,947	0,890	0,910	0,920	0,068	0,026
Коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб об'єктами торгівлі	0,940	0,957	0,978	1,000	0,976	0,951	0,951	0,974	0,037	0,020
Коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб торговою площею в магазинах	1,058	1,045	1,041	1,054	1,040	0,973	0,962	0,957	0,063	0,043
Коефіцієнт зміни кількості ринків	0,996	0,990	0,989	0,982	0,934	0,933	0,940	0,996	0,052	0,030

Джерело: розраховано автором

Результати прогнозування за коефіцієнтами зміни основної інфраструктури з використанням аналітичного вирівнювання

Показники	Лінія тренду, коефіцієнт парної кореляції	Значення
Коефіцієнт зміни кількості підприємств оптової торгівлі	$ID_{13} = 1,0625 - 0,0220 \cdot t$, $R_{13t} = -0,868$	0,821
Коефіцієнт зміни кількості діючих бірж	$ID_{14} = 1,0222 - 0,0105 \cdot t$, $R_{14t} = -0,483$	0,907
Коефіцієнт зміни кількості об'єктів роздрібною торгівлі	$ID_{15} = 0,9929 - 0,0057 \cdot t$, $R_{15t} = -0,596$	0,931
Коефіцієнт зміни кількості магазинів	$ID_{16} = 1,0003 - 0,0055 \cdot t$, $R_{16t} = -0,551$	0,939
Коефіцієнт зміни торгової площі магазинів	$ID_{17} = 1,1286 - 0,0186 \cdot t$, $R_{17t} = -0,885$	0,924
Коефіцієнт зміни кількості напівстаціонарних об'єктів торгівлі	$ID_{18} = 0,9817 - 0,0074 \cdot t$, $R_{18t} = -0,764$	0,900
Коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб об'єктами торгівлі	$ID_{19} = 0,9576 + 0,0013 \cdot t$, $R_{19t} = 0,456$	0,971
Коефіцієнт зміни забезпеченості на 10000 осіб торговою площею в магазинах	$ID_{20} = 1,1199 - 0,0159 \cdot t$, $R_{20t} = -0,890$	0,945
Коефіцієнт зміни кількості ринків	$ID_{21} = 1,0060 - 0,0056 \cdot t$, $R_{21t} = -0,474$	0,945

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3

Результати розрахунку ковзних середніх за коефіцієнтами зміни обслуговуючої інфраструктури внутрішнього ринку товарів

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Коефіцієнт варіації	
									Початковий ряд	Згладжений ряд
Коефіцієнт зміни кількості підприємств транспорту, складської поштової та кур'єрської діяльності	0,982	1,026	1,060	1,073	1,006	0,996	0,936	0,973	0,072	0,045
Коефіцієнт зміни кількості підприємств фінансової та страхової діяльності	0,984	0,985	0,959	0,959	0,924	0,952	0,911	0,970	0,062	0,028
Коефіцієнт зміни кількості підприємств з інформації та комунікацій	1,000	1,034	1,022	1,044	0,979	1,008	0,931	0,969	0,077	0,037
Коефіцієнт зміни кількості підприємств професійної, наукової та технічної діяльності	0,997	0,998	0,981	1,020	0,973	0,991	0,904	0,930	0,076	0,040
Коефіцієнт зміни кількості підприємств адміністративного та допоміжного обслуговування	1,014	1,011	1,003	1,031	0,971	0,995	0,927	0,971	0,072	0,033
Коефіцієнт зміни кількості підприємств освіти	0,981	0,983	0,965	0,992	0,954	0,993	0,924	0,946	0,071	0,025
Коефіцієнт зміни експлуатаційної довжини залізничних шляхів загального користування, км	1,001	1,000	0,999	0,999	0,989	0,990	0,990	0,981	0,019	0,007
Коефіцієнт зміни довжини автодоріг загального користування	1,007	1,000	1,000	1,000	0,987	0,987	0,987	1,000	0,015	0,008
Коефіцієнт зміни загальної площі складських приміщень	1,010	0,970	0,947	0,926	0,906	0,776	0,816	0,920	0,178	0,086

Джерело: розраховано автором

сивними. Частковий коефіцієнт зміни основної інфраструктури в прогнозованому періоді складе:

$$ID_{31} = \sqrt[3]{0,821 \cdot 0,907 \cdot 0,931 \cdot 0,939 \cdot 0,924 \cdot 0,900 \cdot 0,971 \cdot 0,945 \cdot 0,945} = 0,919.$$

В таблиці 3 наведено результати розрахунку ковзної середньої за коефіцієнтами зміни обслу-

говуючої інфраструктури внутрішнього ринку товарів.

Як видно з даних таблиці 3, застосування ковзної середньої дозволило зменшити коливання коефіцієнтів зміни обслуговуючої інфраструктури внутрішнього ринку товарів. Так, коефіцієнти варі-

ації за початковим рядом динаміки коефіцієнтів зміни обслуговуючої інфраструктури були вищими за їхні значення за згладженим рядом. Було побудовано лінії тренду та визначено прогнозні значення коефіцієнтів зміни обслуговуючої інфраструктури внутрішнього ринку товарів (табл. 4).

Як видно з даних таблиці 4, за останні роки намітилась тенденція до скорочення коефіцієнтів зміни обслуговуючої інфраструктури, про що свідчать від'ємні значення коефіцієнтів парної кореляції за побудованими лініями тренду. При цьому, величина коефіцієнта кореляції свідчить про різний ступінь зв'язку їх значень з часовим фактором. Всі лінії тренду було перевірено на адекватність та достовірність. Частковий коефіцієнт зміни обслуговуючої інфраструктури в прогнозованому періоді складе:

$$ID_{3,2} = \sqrt[3]{0,966 \cdot 0,928 \cdot 0,953 \cdot 0,923 \cdot 0,947 \cdot 0,941 \cdot 0,981 \cdot 0,987 \cdot 0,805} = 0,935,$$

що вказує на непрогресивність змін. В таблиці 5 наведено результати розрахунку ковзної середньої за коефіцієнтами зміни конкурентних умов внутрішнього ринку товарів.

Як видно з даних таблиці 5, застосування ковзної середньої дозволило значно зменшити коливання коефіцієнтів зміни конкурентних умов внутрішнього ринку товарів. Так, коефіцієнти варіації за початковим рядом динаміки коефіцієнтів зміни були вищими за їхні значення за згладженим рядом.

Враховуючи все наведене вище, саме на основі згладженого ряду динаміки було побудовано лінії тренду та визначено прогнозні значення коефіцієнтів зміни конкурентних умов внутрішнього ринку товарів (табл. 6).

Як видно з даних таблиці 6, за останні роки намітилась тенденція до зростання коефіцієнта зміни частки ринків з конкурентною структу-

Таблиця 4

Результати прогнозування за коефіцієнтами зміни обслуговуючої інфраструктури з використанням аналітичного вирівнювання

Показники	Лінія тренду, коефіцієнт парної кореляції	Значення
Коефіцієнт зміни кількості підприємств транспорту, складської, поштової та кур'єрської діяльності	$ID_{22} = 1,0657 - 0,0091 \cdot t$, $R_{22t} = -0,490$	0,966
Коефіцієнт зміни кількості підприємств фінансової та страхової діяльності з врахуванням банків	$ID_{23} = 0,9958 - 0,0062 \cdot t$, $R_{23t} = -0,575$	0,928
Коефіцієнт зміни кількості підприємств з інформації та комунікацій	$ID_{24} = 1,0634 - 0,0100 \cdot t$, $R_{24t} = -0,655$	0,953
Коефіцієнт зміни кількості підприємств професійної, наукової та технічної діяльності	$ID_{25} = 1,0480 - 0,0114 \cdot t$, $R_{25t} = -0,722$	0,923
Коефіцієнт зміни кількості підприємств адміністративного та допоміжного обслуговування	$ID_{26} = 1,0528 - 0,0096 \cdot t$, $R_{26t} = -0,714$	0,947
Коефіцієнт зміни кількості підприємств освіти	$ID_{27} = 1,0052 - 0,0059 \cdot t$, $R_{27t} = -0,588$	0,941
Коефіцієнт зміни експлуатаційної довжини залізничних шляхів загального користування, км	$ID_{28} = 1,0112 - 0,0027 \cdot t$, $R_{28t} = -0,929$	0,981
Коефіцієнт зміни довжини автодоріг загального користування	$ID_{29} = 1,0091 - 0,002 \cdot t$, $R_{29t} = -0,618$	0,987
Коефіцієнт зміни загальної площі складських приміщень	$ID_{30} = 1,0589 - 0,0231 \cdot t$, $R_{30t} = -0,728$	0,805

Джерело: розраховано автором

Таблиця 5

Результати розрахунку ковзних середніх за коефіцієнтами зміни конкурентних умов внутрішнього ринку товарів

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Коефіцієнт варіації	
									Початковий ряд	Згладжений ряд
Коефіцієнт зміни частки ринків з конкурентною структурою	0,957	0,959	0,970	0,983	0,985	0,956	0,975	0,957	0,055	0,013
Коефіцієнт зміни рівня конкуренції	1,004	1,004	1,005	1,014	0,968	0,993	0,994	1,027	0,046	0,017

Джерело: розраховано автором

Результати прогнозування за коефіцієнтами зміни конкурентних умов з використанням аналітичного вирівнювання

Показники	Лінія тренду, коефіцієнт парної кореляції	Значення
Коефіцієнт зміни частки ринків з конкурентною структурою	$ID_{31} = 0,9648 + 0,0004 \cdot t$, $R_{31t} = 0,489$	0,970
Коефіцієнт зміни рівня конкуренції	$ID_{32} = 0,9989 + 0,0003 \cdot t$, $R_{32t} = 0,490$	1,003

Джерело: розраховано автором

Таблиця 7

Результати розрахунку ковзних середніх за коефіцієнтами зміни регулятивного впливу держави

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Коефіцієнт варіації	
									Початковий ряд	Згладжений ряд
Коефіцієнти зміни в галузі:										
реєстрації підприємств	0,957	0,959	0,970	0,983	0,985	0,956	0,975	0,957	0,013	0,043
отримання дозволів на будівництво	1,004	1,004	1,005	1,014	0,968	0,993	0,994	1,027	0,017	0,887
підключення до системи електропостачання	1,018	1,064	1,063	1,073	1,034	1,023	1,033	1,022	0,021	0,174
реєстрації власності	0,780	0,780	1,669	3,073	3,083	2,179	0,995	0,986	0,579	0,084
отримання кредитів	1,000	0,999	1,001	1,003	1,203	1,218	1,218	1,040	0,098	0,147
захисту міноритарних інвесторів	1,013	0,984	0,981	1,034	1,132	1,129	1,079	1,006	0,059	0,079
оподаткування	1,000	1,148	1,148	1,148	1,026	0,978	0,978	0,952	0,082	0,368
міжнародної торгівлі	1,067	1,067	1,067	1,000	1,056	1,056	1,056	1,048	0,021	0,071
забезпечення виконання контрактів	1,031	1,048	1,041	1,524	1,509	1,618	1,154	1,113	0,199	0,049
відновлення платоспроможності	1,065	1,079	1,044	1,019	1,021	1,105	1,089	1,069	0,029	0,466

Джерело: розраховано автором

рою та коефіцієнта зміни рівня конкуренції. При цьому, величина коефіцієнта кореляції свідчить про помірний зв'язок їх значень з часовим фактором. Всі лінії тренди було перевірено на адекватність та достовірність. Частковий коефіцієнт зміни конкурентних умов в прогнозованому періоді складе: $ID_{3,3} = \sqrt{0,970 \cdot 1,003} = 0,986$. Прогнозується незначне погіршення конкурентних умов. В таблиці 7 наведено результати розрахунку ковзної середньої за коефіцієнтами зміни регулятивного впливу держави.

Як видно з даних таблиці 7, застосування ковзної середньої дозволило зменшити коливання коефіцієнтів зміни регулятивного впливу. Так, коефіцієнти варіації за початковим рядом динаміки коефіцієнтів зміни регулятивного впливу були вищими за їхні значення за згладженим рядом. Було побудовано лінії тренду та визначено прогнозні значення коефіцієнтів зміни регулятивного впливу (табл. 8).

Як видно з даних таблиці 8, за останні роки намітилась тенденція до покращення регулятив-

ного впливу за більшістю напрямів. При цьому, величина коефіцієнта кореляції свідчить про різний ступінь зв'язку їх значень з часовим фактором. Всі лінії тренди було перевірено на адекватність та достовірність. Як видно з даних таблиці, прогнозується, що коефіцієнти зміни за більшістю складових прогнозуються на рівні менше 1, тобто зміни регулятивного впливу лишаються непрогресивними. Частковий коефіцієнт зміни регулятивного впливу в прогнозованому періоді складе:

$$ID_{3,4} = \sqrt[3]{0,970 \cdot 1,003 \cdot 0,958 \cdot 0,976 \cdot 1,104 \cdot 0,997 \cdot 0,950 \cdot 0,974 \cdot 0,952 \cdot 0,938} = 0,981$$

З врахуванням часткових коефіцієнтів, розрахованих у попередніх дослідженнях, розраховано прогнозоване значення узагальнюючого коефіцієнта розвитку факторно-обумовлюючого характеру:

$$ID_3 = \sqrt[3]{0,919 \cdot 0,935 \cdot 0,986 \cdot 0,981} = 0,955$$

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведених розрахунків отримано прогнозоване значення узагальнюючого кое-

Результати прогнозування за коефіцієнтами зміни регулятивного впливу з використанням аналітичного вирівнювання

Показники	Лінія тренду, коефіцієнт парної кореляції	Значення
Коефіцієнти зміни в галузі:		
реєстрації підприємств	$ID_{33} = 0,9648 + 0,0004 \cdot t$, $R_{33t} = 0,410$	0,970
отримання дозволів на будівництво	$ID_{34} = 0,9989 + 0,0003 \cdot t$, $R_{34t} = 0,419$	1,003
підключення до системи електропостачання	$ID_{35} = 0,996 - 0,0034 \cdot t$, $R_{35t} = -0,580$	0,958
реєстрації власності	$ID_{36} = 0,8880 + 0,0080 \cdot t$, $R_{36t} = 0,422$	0,976
отримання кредитів	$ID_{37} = 0,814 + 0,0264 \cdot t$, $R_{37t} = 0,607$	1,104
захисту міноритарних інвесторів	$ID_{38} = 0,0116 + 0,870 \cdot t$, $R_{38t} = 0,462$	0,997
оподаткування	$ID_{39} = 1,1879 - 0,0216 \cdot t$, $R_{39t} = -0,616$	0,950
міжнародної торгівлі	$ID_{40} = 0,996 - 0,002 \cdot t$, $R_{40t} = -0,421$	0,974
забезпечення виконання контрактів	$ID_{41} = 0,798 + 0,014 \cdot t$, $R_{41t} = 0,532$	0,952
відновлення платоспроможності	$ID_{42} = 0,904 + 0,0030 \cdot t$, $R_{42t} = 0,443$	0,938

Джерело: розраховано автором

фіцієнта розвитку факторно-обумовлюючого характеру, яке вказує на непрогресивність змін. Результати дослідження є доцільними при прогнозуванні зміни зовнішніх факторів забезпечення розвитку внутрішніх ринків товарів з виявленням того, який тип розвитку ринку, отже виникає потреба у розробці таких заходів в рамках стратегічного забезпечення розвитку ринку товарів, реалізація яких дала б змогу не допустити негативного розвитку подій або хоча б пом'якшити їхній вплив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нижник В.М. Методи оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на бізнес-процеси промислових підприємств. *Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент*. 2012. Вип. 9(2). С. 334–345.

2. Орлов Д.І. Проблема аналізу впливу зовнішнього середовища на функціонування організації. *Економіка і менеджмент культури*. 2013. № 1. С. 74–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekmk_2013_1_16. (дата звернення: 03.02.2019).

3. Сіправська Н.В. Аналіз та оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність підприємств машинобудування на сучасному етапі. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 1(30). С. 127–132.

4. Гайдаєнко О.М. Застосування кореляційно-регресійного аналізу для прогнозування результатів діяльності підприємства. *Облік, економіка, менеджмент: наукові нотатки: Міжнародний збірник наукових праць / під. ред. І.Б. Садовська*. Луцьк, 2017. Вип. 1 (13). Ч. 1. С. 16–23.

5. Статистичне забезпечення управління економікою. *Прикладна статистика : Навчальний посібник*. Київ, 2005. 333 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT MARINE TRANSPORT OF UKRAINE

У статті досліджено стан та перспективи розвитку морського транспорту України, підкреслено, що використання тільки морського транспортного потенціалу країни відкриває можливості для зростання національного продукту майже у чотири рази, обґрунтовано, що зазначений концепт чітко відображає комплекс завдань щодо захисту територіальної цілісності держави. Доведено необхідність продовження політики Уряду щодо залучення окрім внутрішніх джерел фінансування розвитку портової галузі інвестицій у рамках реалізації проектів державно-приватного партнерства, у тому числі на основі механізму концесії.

Ключові слова: морський транспорт, національна економіка, глобалізація, світова політика.

В статье исследовано состояние и перспективы развития морского транспорта Украины, подчеркнуто, что использование только морского транспортного потенциала страны открывает возможности для роста национального продукта почти в четыре раза, обосновано, что указанный концепт четко отражает комплекс задач по защите территориальной целостности

государства. Доказана необходимость продолжения политики Правительства по привлечению кроме внутренних источников финансирования развития портовой отрасли инвестиций в рамках реализации проектов государственно-частного партнерства, в том числе на основе механизма концессии.

Ключевые слова: морской транспорт, национальная экономика, глобализация, мировая политика.

The article explores the state and prospects of the development of Ukrainian maritime transport, emphasizing that the use of only the country's maritime transport potential opens opportunities for almost four times the growth of the national product, it is substantiated that this concept clearly reflects a complex of tasks for the protection of the territorial integrity of the state. The necessity to continue the policy of the Government to attract, in addition to domestic sources of financing for the development of the port industry investment, in the framework of realization of public-private partnership projects, including on the basis of the concession mechanism, was proved.

Key words: maritime transport, national economy, globalization, world politics.

УДК 656.61

Сафонов Ю.М.

д.е.н., професор, заступник директора ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України

Постановка проблеми Аналіз динаміки основних показників розвитку транспорту – вантажообігу та пасажирообігу дозволяє комплексно оцінити стан галузі та екстраполювати її подальші перспективи. Систематизація та синтезування графіків (рис. 1) спонукає до висновків щодо достатньо стабільної, відповідної до економічних реалій

зміни обсягів транспортної роботи. Зокрема за наслідками стрімкого падіння, яке сталося внаслідок світової фінансової кризи 2008 року, на зміну зниженню обсягів є певні періодичні зростання, щоправда при загальному спадаючому тренді. Деяке прискорення зниження (особливо відчутне – щодо пасажирських перевезень) спостерігалось

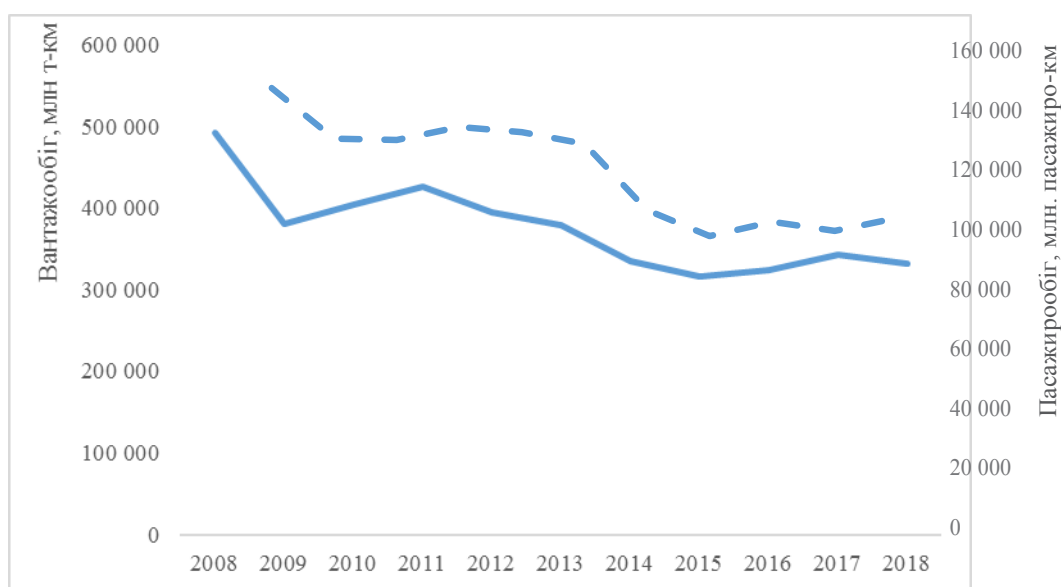

Рис. 1. Обсяги вантажообігу (суцільний тренд) та пасажирообігу у (пунктир) в країні за роками (2018 р. – попередні дані) [1]

2014 року, що можна пов'язати з військовою агресією проти України; однак вже 2016 рік охарактеризувався незначною, проте якісно іншою тенденцією

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням зазначених проблем займалися О. Бойко, В. Кислий, Є. Сич та інші. Проте трансформаційні процеси потребують подальшої уваги до особливостей розвитку морського транспорту.

Постановка завдання. Дослідження сучасного стану та обґрунтування перспектив розвитку морського транспорту України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Водна підгалузь транспорту як базова в історичному аспекті [12] становить значний інтерес щодо кількісних результатів своєї діяльності. Структурний аналіз транспортної роботи щодо водної складової виявляє більш суттєві зміни, котрі відбулися в підгалузі за аналогічний період (рис. 1, рис. 2). Так, відсоток перевезень річками та морем скоротився декількаразово як щодо умовного, так і щодо натурального виразу – і у вантажному, і в пасажирському русі. Ці драматичні зміни потребують особливої уваги та детального опрацювання з метою виявлення їхньої природи.

Принциповою відмінністю двох парних залежностей, зображених на рисунках і та 2, є нахил кри-

вих впродовж трирічного періоду 2013-2015 рр.: зростанню вантажних перевезень протистоїть різке скорочення пасажирських.

Окрім того, характерним є більш стрімка динаміка обороту для транспортування вантажів відносно величини тоннажу – з одного боку, в порівнянні з цим же співвідношенням щодо пасажирообігу та кількості перевезених пасажирів – з іншого.

Якщо у першому випадку тенденцію різкого падіння слід пов'язувати з російською агресією та анексією українських територій, що спричинили суттєве скорочення національного водно-транспортного потенціалу щодо портової інфраструктури (див. табл. 1), зростання також викликане вимушеною переорієнтацією засобів постачання енергетичних ресурсів з прямих сухопутних – від національних родовищ до водних – на заміну окупованим, то другий є свідченням характерної особливості водної підгалузі, яка відрізняє її з-поміж інших: великий тоннаж, як правило, пов'язується з великими відстанями його перевезень (і навпаки – щодо малого тоннажу), у той час як для перевезень людей екстенсивна складова обсягів є мало залежною від дальності [12].

Виокремлення морської складової водної підгалузі демонструє (рис. 4) майже повне зникнення

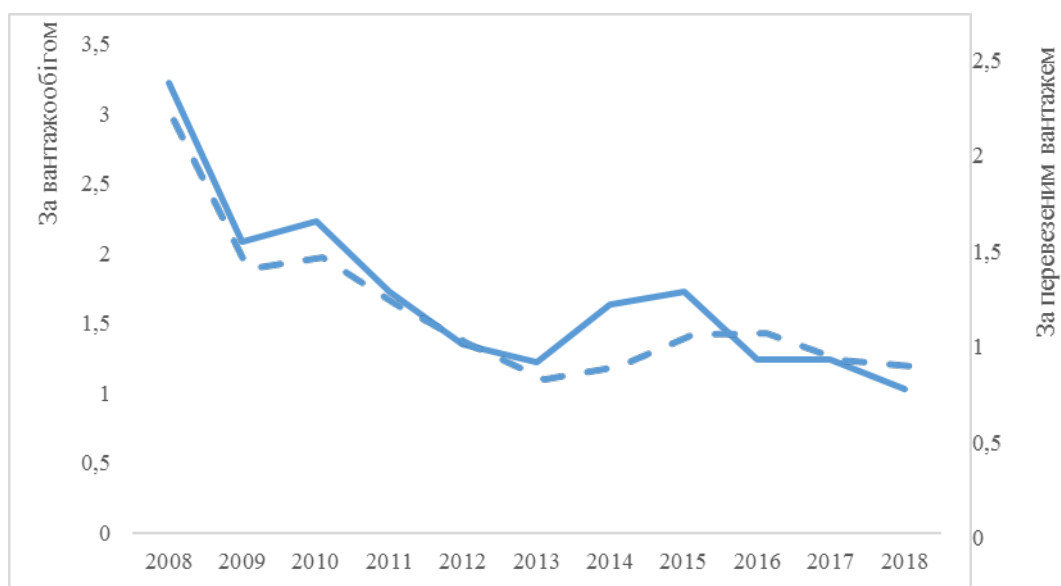

Рис. 2. Частка водного транспорту у загальному вантажообігу (суцільний тренд) та у перевезеному вантажі (пунктир) країни за роками (2018 р. – попередні дані), % [1]

Таблиця 1

Інфраструктурний потенціал водного транспорту України [3]

Підприємства	Кількість на територіях, одиниць		Частка захоплених, %
	підконтрольних Урядові України	окупованих	
Проектно-конструкторські	8	2	20
Суднобудівні та судноремонтні	21	7	25
Порти	13	5	28

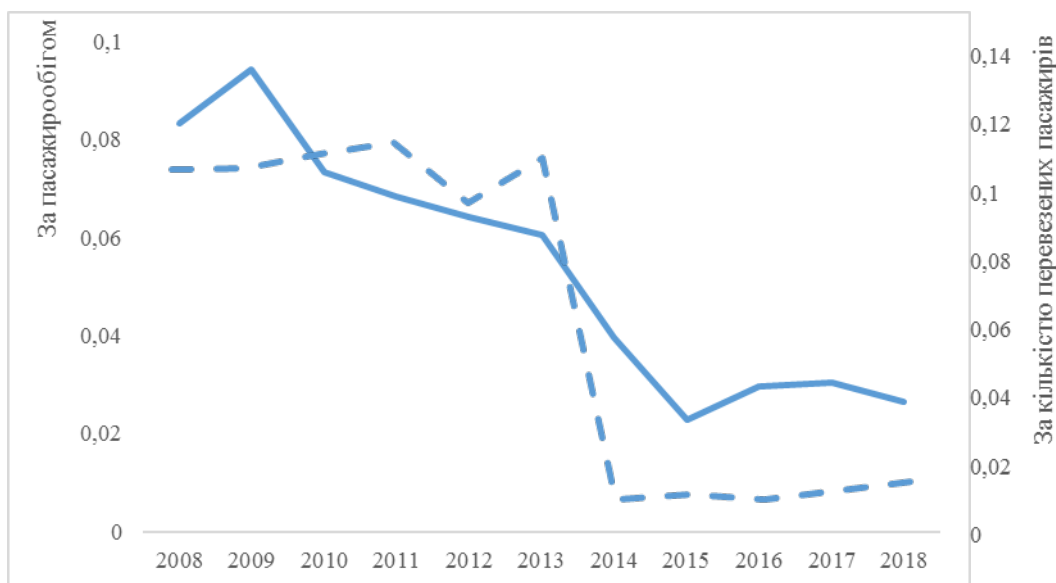

Рис. 3. Частка водного транспорту у загальному пасажирообігу (суцільний тренд) та у кількості перевезених пасажирів (пунктир) країни за роками (2018 р. – попередні дані), % [1]

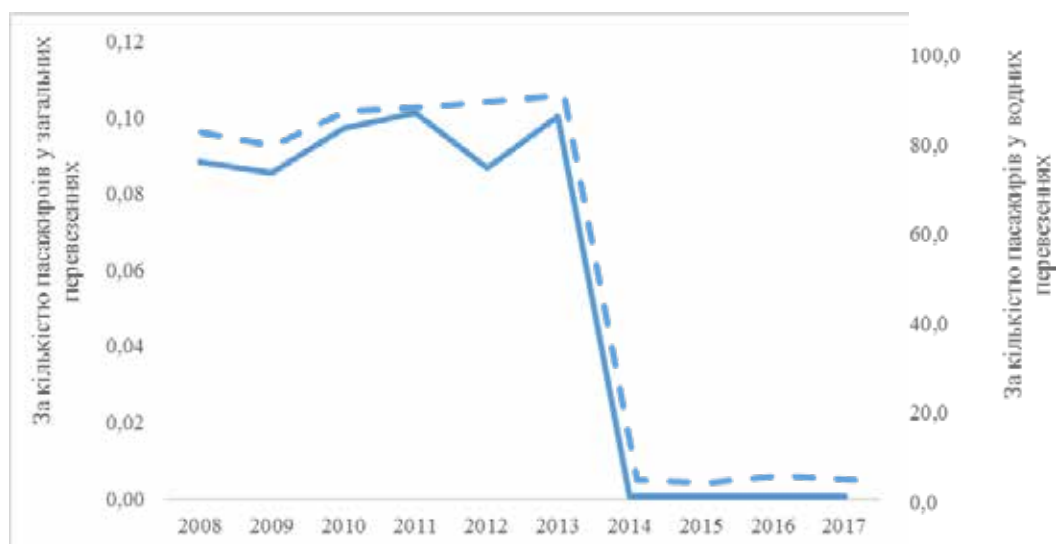

Рис. 4. Частка морського транспорту у загальному перевезенні пасажирів (суцільний тренд) та у перевезенні пасажирів водним транспортом (пунктир) країни за роками, % [1]

внеску національного морського транспорту як у загальній величині галузевого продукту в частині перевезень пасажирів, так і щодо водного транспорту зокрема не лише в абсолютному, а й у натуральному виразі (рис. 5).

Адже саме морські порти анексованої території Автономної Республіки Крим до 2014 року були центрами зародження основного пасажиропотоку. Так, під окупацію сусідньої держави потрапили такі ключові складові водної інфраструктури країни, як Євпаторійський, Керченський, Севастопольський, Феодосійський та Ялтинський морські торговельні порти – майже третина із загальної

кількості наявних. Курортна спеціалізація даного пасажиропотоку виявилася «фатальною» для підгалузі із втратою державою контрольованих територій. Портів, призначених для забезпечення пасажирського руху із загальної кількості в Україні залишилося взагалі – лише 5 (табл. 2).

Стосовно перевезень вантажів статистично ситуація не виглядає так драматичною, проте детальний структурний аналіз виявляє також суттєві втрати національної економіки, які відбулися у розглядуваний період і котрі, закривши значну частину перспектив на майбутнє, також приховують у собі ряд загроз для подальшого розвитку.

Конфігурація графіку обсягів перероблення вантажів в українських портах принципово відрізняється з динамікою зміни аналогічного показника для портів ЄС (рис. 6).

Порівняння саме зі станом розвитку країн Європи є важливим на сьогодні, адже вектор

європейського курсу України, пріоритет набуття повноправного членства України в Європейському Союзі у національній політиці стали відповіддю на російську агресію, а підгалузь морського транспорту стала однією з її головних жертв поряд з вугледобувною (втрачено 115 зі 150 шахт) та обо-

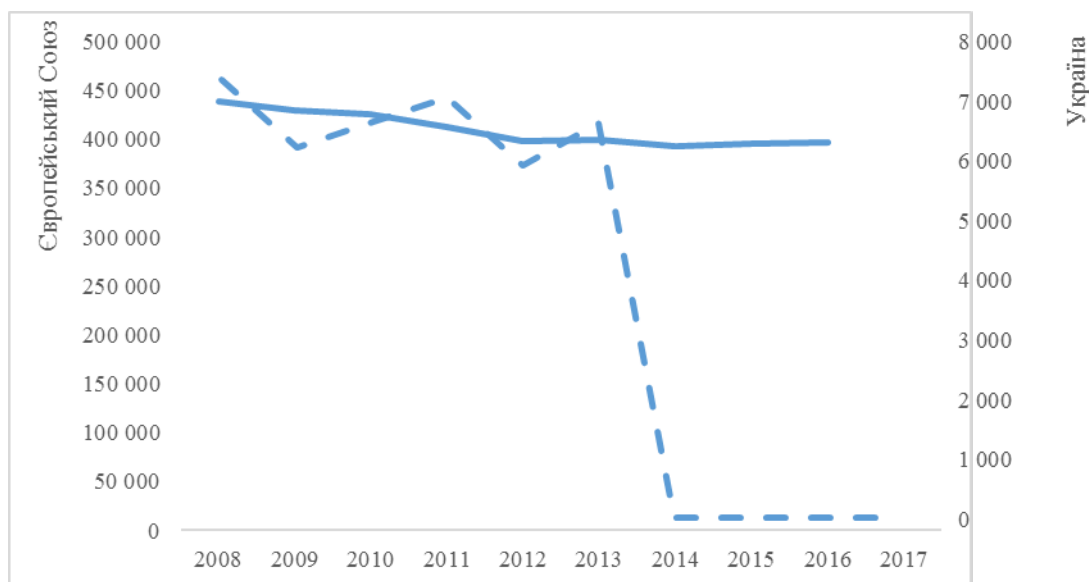

Рис. 5. Обсяги перевезень пасажирів морським транспортом загального користування Європейського Союзу (посадка-висадка у всіх портах – суцільний тренд) та України (пунктир) за роками (2017 р. – наявні дані лише України), тис. пасажирів [1; 2]

Таблиця 2

Основні показники контрольованих Україною портів [13]

Назва	Кількість терміналів	Річна пропускна спроможність з оброблення вантажів за видами				Площа складів, тис. кв. м		Граничні технічні характеристики для суден		
		тис. т		ТЕU*	пасажирів, тис.	критих	відкритих	осадка	довжина	ширина
		наливних	сухих							
Білгород-Дністровський	4	–	1 710	–	–	24,29	279,73	5,5	140	20
Бердянський	6	600	5 600	–	–	22,69	105,21	7,9	205	32,2
Ізмаїльський	3	70	9 220	44,5	152,5	36,95	233,1	7	150	30
Чорноморський	12	6 600	47 245	1 150	25	331,6	560,7	14	305	50
Маріупольський	1	–	18 310	50	–	11,84	228,8	8	240	30
Миколаївський	18	4 900	24 676	20	–	191,61	324,88	10,3	215	32,5
Одеський	17	26 580	19 200	930	4 000	67,86	608,37	14	305	48,2
Ольвія	1	–	5 000	–	–	41,14	277,2	10,5	250	32,5
Ренійський	11	2 000	6 000	4	5	432,15	169,9	7	150	22
Скадовський	2	–	1 320	–	–	0,94	38,86	4,0	130	14
Усть-Дунайський**	3	240	4 760	–	10	0,96	2,5	4,5	123	6,5
								11,73	215,38	31,86
Херсонський	8	550	7 385,5	12,8	–	27,68	81,94	7,6	230	30,2
Южний	15	11 300	41 900	750	–	562,42	516	18,5	328,6	54,1

Примітки: * – двадцятифутова еквівалентна одиниця (англ. twenty-foot equivalent unit)

** – щодо характеристик суден: перший рядок – портовий пункт «Кілія», другий – для ліхтеровозів

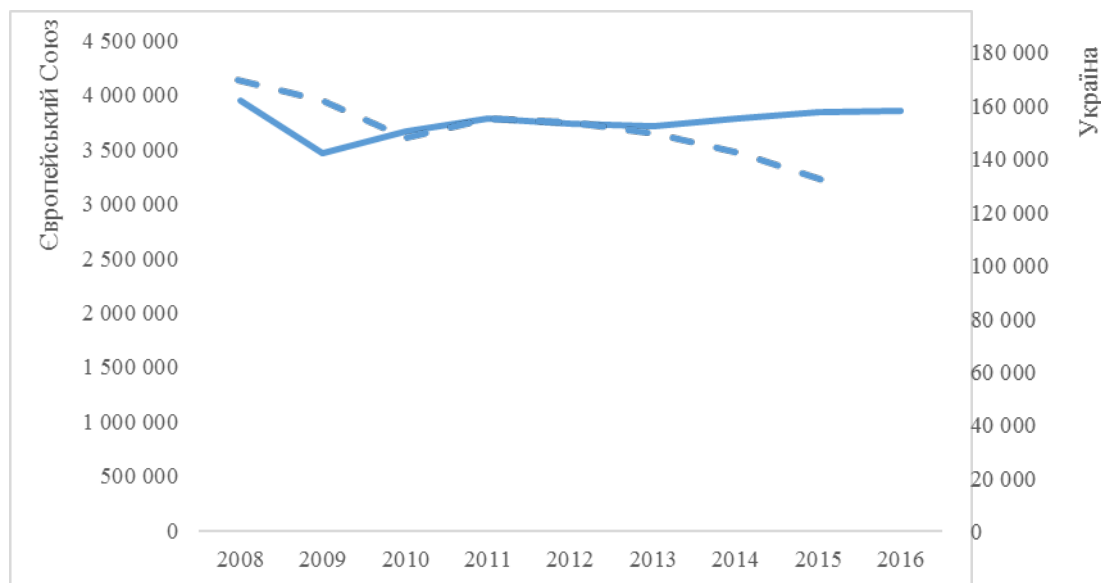

Рис. 6. Обсяги перероблення вантажів у портах Європейського Союзу (суцільний тренд) та України (пунктир) за роками (2016 р. – наявні дані лише щодо ЄС), тис. т [1; 2]

ронною промисловостями (за оцінками Мінекономрозвитку, втрата Україною 7,2 % території, вимушене війною переміщення 1,7 млн. громадян у цілому мали наслідки прогресуючого скорочення валового внутрішнього продукту 2014 р. на 7 %, 2015 р. – майже на 10 % [7]).

Таким чином, відсутність «досвіду» євроінтеграції може виступати лише орієнтиром для подальшого розвитку галузі країни, адже пікове падіння перероблення вантажів у портах, вочевидь викликане наслідками світової фінансової кризи 2008 р., в Україні було зупинене лише на рік пізніше, аніж в ЄС. Так само плавна позитивна динаміка подальших років жодним чином не корелює зі сталим скороченням для національних портів після 2011 р.

Аналіз вантажних перевезень вважаємо за доцільне деталізувати стосовно контейнерної та наливної складових.

У першому випадку наша увага зумовлена одним з елементів агресії проти нашої держави: побудовою обхідних магістральних маршрутів трубопровідного транспорту – основного постачальника газового енергетичного ресурсу. Йдеться про «декілька ниткові» газопроводи, з'єднуючі Російську Федерацію з європейськими споживачами, «Північний потік» та «Турецький потік». Вочевидь, їхній вихід на повну потужність надає агресорові можливість збути відповідного товару в обхід України, без за діяння національних транзитних потужностей та обмеження його надходження внутрішнім споживачам. Адекватною відповіддю (з певною мірою випередження) мало б стати використання технології перевезення скрапленого природного газу.

Так само допоки відсутнє обмеження, але наявна загроза в частині постачання рідких вуглеводнів не лише з РФ, а й з переробних підпри-

ємств другого учасника Союзної держави – Республіки Білорусь стратегічно посилює важливість даного роду вантажів для нашої країни.

Наявність технологічної можливості взаємозаміни при використанні як пального рідких вуглеводнів газоподібними і навпаки об'єднує обидві зазначені проблеми до одного комплексу.

Розвиток контейнерної складової слід розглядати як перспективний напрямок оптимізації всього вантажно-перевізного процесу не тільки за допомогою морського флоту, а й у поєднанні з іншими видами транспорту, засіб уніфікації та повноцінної інтеграції національної транспортної системи до мереж міжнародного рівня. Частка відповідних перевезень формату «від дверей – до дверей» у іноземному оточенні України невпинно збільшується (рис. 7), що змушує постійно турбуватися про посилення готовності внутрішньої транспортної системи обслуговувати зростаючий контейнерний вантажопотік.

Якщо за останні 3 роки щодо транспортування наливних вантажів вдалося змінити негативну тенденцію на позитивну, то скорочення контейнерних перевезень набуло просто катастрофічного характеру, знизивши показник до рівня менше 1 % (рис. 8). Загрозливість ситуації посилюється, зумовлена практичною відсутністю наливних терміналів та контейнерних причалів практично у третині з наявних портів (див. табл. 2).

Така ситуація докорінно суперечить тій же картині щодо ЄС (рис. 9) і з урахуванням європейських прагнень країни потребує негайного втручання на державному рівні.

Підкреслюємо що відповідно до оприлюдненої Адміністрацією морських портів України, Міністерством інфраструктури України інформації

[6-10] за період початку поточного року вдалося спостерегти певні ознаки позитивної динаміки підгалузі зокрема щодо контейнерних перевезень. Так, саме у порівнянні із січнем 2018 р. було продемонстровано найбільшу в розрізі вантажів динаміку збільшення перевалки – + 34 % (майже 20 тис. TEU в натуральному виразі). Хоча, враховуючи «мізерність» частки уніфікованих транспортних одиниць у вантажопотоці, що проходить через порти країни, переважне домінування тарно-штучних (62 %) та сипучих (36 %) вантажів [1], такі дані не надто втішні.

Щодо цього часового періоду [5] про загальне зростання обсягів оброблення вантажів – на 3,4 %, перевалки зерна та руди – понад 21 % (на 665 тис. т та 406 тис. т відповідно). Джерелом цього є збільшення експорту (на 12 %, бл. 1 млн т) при тому, що імпорт та транзит скоротилися непропорційно – 23,3 %, бл. 500 тис. т та 12,5 %, понад 100 тис. т відповідно. Тобто скорочення кількості оброблених суден (856 одиниць проти 913 за січень відповідних років) призвело до фактичних втрат країни щодо недоотримання товарів іноземного походження.

Вочевидь, як і у випадку із загальним скороченням обороту, починаючи з 2014 р., першопричиною таких невтішних тенденцій є продовження РФ політики наступу на Україну в частині обмеження її ролі у світовій економіці як морської держави, скорочення транзитного потенціалу. Йдеться найперше про заходи, пов'язані зі спорудженням та введенням в експлуатацію мосту, дорожнього сполучення між Керченським та Таманським півостровами. Якщо анексію Кримського півострова було здійснено на базі юридично закріпленого в національній Конституції перебування на території України військово-морської бази у м. Севастополь, то обмежувальні дії стосовно Маріупольського та Бердянського портів – суперечливого до Міжнародного морського права Договору між Україною та

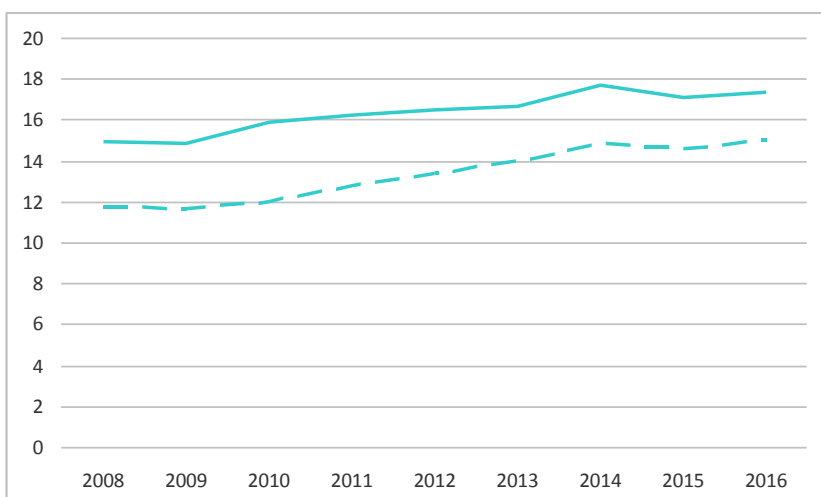

Рис. 7. Частка мультимодальних перевезень морським транспортом Європейського Союзу у вантажообігу (тонно-кілометри чистої ваги – суцільний тренд) та у чистій вазі вантажів (пунктир) за роками, % [2]

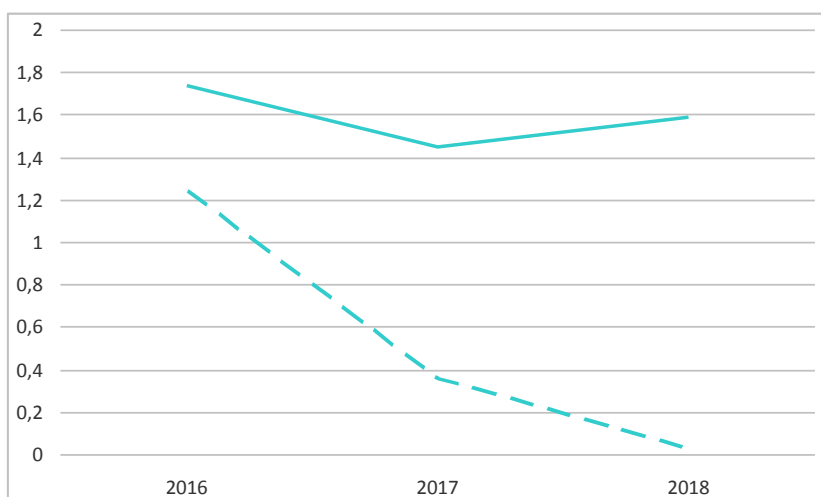

Рис. 8. Частка наливних вантажів (суцільний тренд) та контейнерів (пунктир) у загальному обсязі перевезених морським транспортом країни вантажів за роками, % [1]

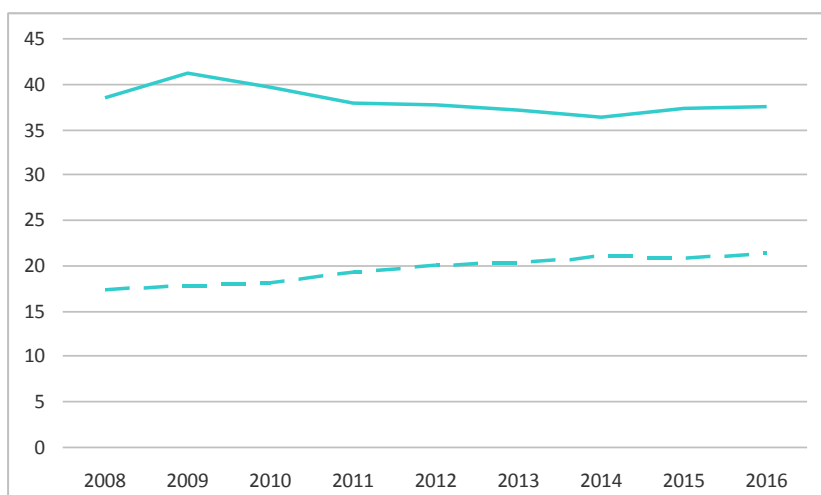

Рис. 9. Частка наливних вантажів (суцільний тренд) та великих контейнерів (пунктир) у загальному обсязі перероблених головними портами Європейського Союзу вантажів за роками, % [2]

Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки (ратифіковано 20.04.2004 р.), вчиненого внаслідок військової агресії щодо острова Тузла 2003 р. Анексія кримських територій дала можливості країні-окупанту щодо спорудження конструкцій транспортного сполучення, за допомогою яких було розпочато силове адміністративне обмеження заходу-виходу суден в українські азовські порти – перекриття руху протокою без попереджень і точних дат, технологічні обмеження висоти суден до 33 м (як наслідок – зниження кількості оброблюваних в портах України кораблів на 30-50 %, зменшення їхнього загального тоннажу майже вдвічі [11]), запровадження невмотивованого догляду суден представниками силових структур РФ на якірних стоянках Керченського порту (тривалістю до декількох діб при оцінці для європейських судновласників добового простоювання у сумі від 10 до 50 дол. США) [6].

Так, за повідомленнями Мінінфраструктури [4] збитки України від будівництва Керченського мосту можуть бути в цілому оцінені у 500 млн. грн. на рік. Зафіксовані фінансові втрати за 2018 р. державного стивідора ДП «Бердянський морський порт» (переважно внаслідок майже повної втрати перевалки металопродукції та глини – 840 тис. т) – 4,6 млн дол. США (бл. 73 млн. грн.) [9]. Це скорочення спонукало до загального ряду проблем соціально-економічного характеру як для виробничо-транспортної системи країни в цілому, так і на локальному рівні як щодо основного містоутворюючого підприємства.

Слід зазначити, що зазначені втрати для України не є лише фіксованими на даний момент, а мають перспективний характер продовження тривалої галузевої кризи. Концепція загостреної ситуації із РФ робить два азовські порти України не лише об'єктами блокади, а й безпосереднього захоплення в рамках плану з військового «створення сухопутного коридору» з РФ до анексованого Криму. Сім портів перебувають під загрозою через потенційне «єднання з метрополією» самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки, де аналогічно до Автономної Республіки Крим до 2014 р. розміщено російську військову базу, у зв'язку з декларуванням невизнаним керівництвом цих територій як частини РФ. Серйозність ситуації також посилюється «спокусою» силового вирішення нагальної потреби забезпечення територій АПК прісною водою та електроенергією.

Окрім того, аналогічними до Керченської протоки з точки зору ймовірності транспортної силової блокади також є гирло Дніпро-Бузького лиману поблизу м. Очакова і судохідна зона між о. Зміїний та захопленим РФ разом із анексією АПК Одеським газовим родовищем. Щодо останнього «вузького місця» вже наявний прецедент із обстрілом

російськими військовими українського літака та патрульних катерів в цьому районі виключної морської економічної зони України.

Зазначене зміщує задачу з покращення стану морської підгалузі транспортної галузі національної економіки виключно в політичну площину.

Дії України у відповідь, зокрема, щодо анексії Криму вимушено також мають політичний та суто негативний з економічних міркувань зміст – закриття портів з ліквідацією їхніх адміністрацій, вплив на уряди країн прапорів щодо виключення суден, які незаконно заходили до цих портів, з офіційних реєстрів, санкційних обмежень на порушників міжнародного законодавства тощо. Зокрема, вже натепер за відвідування закритих портів заарештованими біля українських причалів є 15 суден [14]. Це спричиняє збитки судновласникам та, безумовно, наносить шкоду національному іміджу країни як міжнародного партнера.

Політичне напруження, яке є наслідком таких та інших дій як України, так і країни-агресора, не сприяє створенню прийнятної для морської торгівлі ситуації саме для національних портів.

Потужний суднобудівний потенціал країни (табл. 1), зокрема індустріальні центри, як Запоріжжя, Київ, Кілія, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Очаків, Херсон, Черкаси, Чорноморськ (окуповані та посилили потенціал РФ: Керч, Севастополь, Сімферополь, Феодосія – близько 30 %) змушені частину своїх виробничих можливостей об'єктивно направляти на оборонні потреби для створення військових водних засобів стримування агресора. Водночас, вкрай необхідним є створення крупнотонажних вантажних суден, що збігається із загальноєвропейською тенденцією (див. рис. 10). Їхнє використання могло б використати всі наслідки «сланцевої революції» в боротьбі з уже згадуваною енергетичною агресією проти нашої країни, противагою на захоплення шельфових чорноморських родовищ, Донецького кам'яновугільного басейну разом з потенційними можливостями видобутку вуглеводнів газових фракцій.

Нагально потребує відновлення задеклароване у 2012 р., проте вочевидь з політичних міркувань скасоване будівництво приймаючого терміналу для скрапленого природного газу (СПГ) в порту «Южний». Сьогоднішній світовий досвід сигналізує про колосальні можливості даної технології щодо забезпечення України критично важливим енергетичним ресурсом. Так, ця економічна сфера на сьогодні швидко зростає: якщо на 2010 р. зріджувальні термінали (30 одиниць загальною потужністю 340 млрд. м³) мали 17 країн світу, то сьогодні вже 21 країна має 46 терміналів (включно із запроєктованими). Щодо потужностей регазифікації ситуація розвивається іще більш стрімко: 2010 р. – 23 країни з 82 терміналами (847 млрд. м³), 2018 – 30 країн зі 127 терміналами [15].

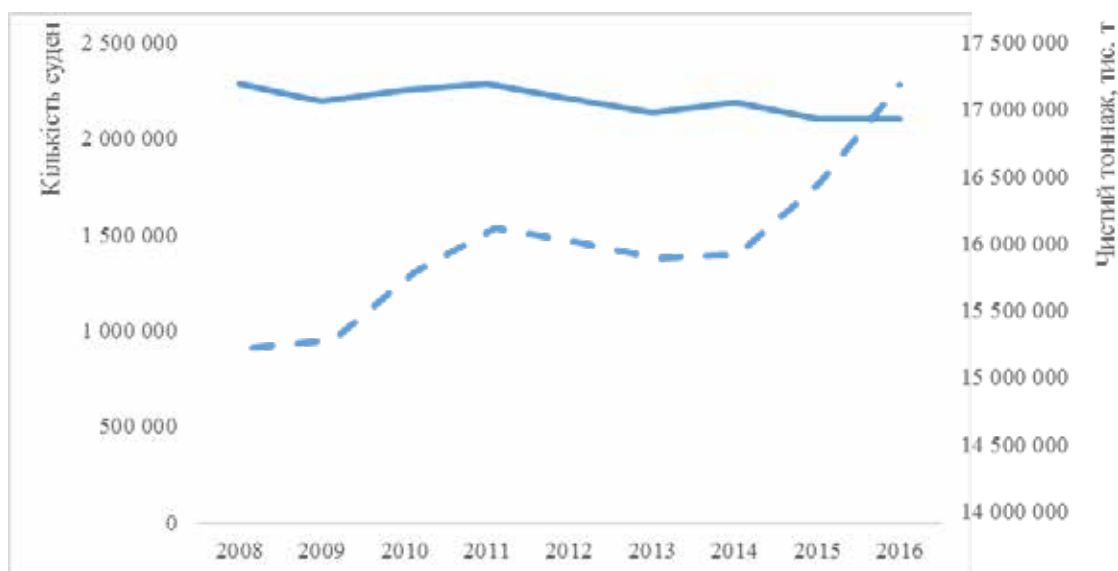

Рис. 10. Загальні тенденції розвитку морського транспорту Європейського Союзу щодо кількості та чистого тоннажу суден в основних портах (на основі внутрішніх декларацій) [2]

Висновки проведеного дослідження. Конкуренція серед споживачів скрапленого газу є не лише високою, а й посилюється. Головною задачею України на шляху до енергетичної незалежності є саме опанування даним стратегічно важливим енергетичним ресурсом сьогодення. За наявними оцінками, пуск потужностей вже запроєктованого на сьогодні СПГ-терміналу дозволить забезпечити до 18 % споживання газу в країні [13].

Вкрай важливим є продовження політики Уряду щодо залучення окрім внутрішніх джерел фінансування розвитку портової галузі інвестицій у рамках реалізації проектів державно-приватного партнерства, у тому числі на основі механізму концесії [10], адже морські порти України є забороненими до приватизації. Це дозволить їхнім адміністраціям в умовах стрімко змінної політичної та економіко-кон'юнктурної ситуації проводити швидко диверсифікацію напрямів діяльності, запроваджувати новітні технологічні засоби не лише перевалки, а й оброблення вантажів на місці їхнього доставлення-відправлення.

Пріоритетним напрямом поглибленого опрацювання є долучення водно-транспортних підприємств України як таких, що фактично «відкривають» внутрішню мережу для світової, до міжнародних автоматизованих систем керування перевізним процесом. Зокрема, позитивним досвідом та прикладом практичної євроінтеграції є включення восьми українських портів до розширеної транс-європейської опорної транспортної мережі TEN-T, що відкрило можливості з участі в спільних з ЄС проектах з потенційним обсягом інвестицій 4,5 млрд. євро [10].

Якнайширше використання тільки морського транспортного потенціалу країни відкриває можливості для зростання національного продукту до 3,5 разів, отже, це повинно стати першочерговою задачею сьо-

годення України в тісній комплексній ув'язці із завданням захисту територіальної цілісності держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. URL: <https://ec.europa.eu>
3. Водний транспорт України. URL: <https://uk.wikipedia.org>
4. Міністерство інфраструктури оцінює збитки України від будівництва Керченського мосту. URL: <https://m.znaj.ua>
5. Морські порти України розпочали рік зі зростання обсягів перевалки. URL: <http://www.uspa.gov.ua>
6. Омелян оцінив потери от блокады Азовского моря в 10 млрд грн. URL: <https://www.minprom.ua>
7. Оккупация Крыма и Донбасса в 2015 году привела к сокращению ВВП почти на 10 %. URL: <https://biz.censor.net.ua>
8. Омелян розповів про новий «Азовський пакет». URL: <https://zik.ua>
9. Порт "Бердянск" потерял \$4,6 миллионов из-за действий России в Азовском море. URL: <https://biz.censor.net.ua>
10. Пріоритети портової галузі: інтеграція в транспортну мережу ЄС, конкурентний рівень портових зборів і дивідендів, а також концесія. URL: <http://www.uspa.gov.ua>
11. Россия продолжает необоснованно задерживать украинские суда в Керченском проливе. URL: <https://ghall.com.ua>
12. Сич Є.М., Кислий В.М. Економіка транспортної швидкості. Монографія-есе. Київ : «Видавництво «Логос», 2014. 412 с.
13. Список портів України. URL: <https://uk.wikipedia.org>
14. Украина имеет морское право. За что Государственная пограничная служба задерживает иностранные суда. URL: <https://focus.ua>
15. List of LNG terminals. URL: <https://en.wikipedia.org>

МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

MONITORING OF CLUSTERS CREATION AND DEVELOPMENT PROCESSES IN UKRAINE

На основі дослідження проведений моніторинг факторів позитивного та негативного впливу держави на суб'єкти господарювання в частині здійснюваної валютної та інфляційної політики з використанням теорії скінченних та безмежних антагоністичних ігор, що дозволило розглянути економічну ситуацію у формі конфлікту, при якому конфліктуючі сторони наділені відповідними стратегіями поведінки та характеризуються протилежними інтересами. Визначено, що з позицій господарюючих суб'єктів найкращі умови для функціонування в сфері здійснюваної валютної та інфляційної політики були створені урядом у 2006–2008 роках. Однак, з 2009 р. спостерігалось значне погіршення умов для функціонування господарюючих суб'єктів, що зумовлено початком світової фінансово-економічної кризи. Така ситуація у макроекономічному середовищі держави свідчить про низький рівень ефективності державного управління в сфері стимулювання розвитку бізнесу. Тому запропоновані показники, які доцільно оцінювати при проведенні моніторингу впливу інфляційних та валютних коливань на суб'єкти господарювання.

Ключові слова: моніторинг, кластер, фактори впливу, стратегія поведінки, матриця, інфляційні та валютні коливання.

На основе исследования проведен мониторинг факторов положительного и

отрицательного влияния государства на субъекты хозяйствования в части осуществляемой валютной и инфляционной политики с использованием теории конечных и бесконечных антагонистических игр, что позволило рассмотреть экономическую ситуацию в форме конфликта, при котором конфликтующие стороны наделены соответствующими стратегиями поведения и характеризуются противоположными интересами. Определено, что с позиций хозяйствующих субъектов лучшие условия для функционирования в сфере осуществляемой валютной и инфляционной политики были созданы правительством в 2006–2008 годах. Однако, с 2009 г. наблюдалось значительное ухудшение условий для функционирования хозяйствующих субъектов, что обусловлено началом мирового финансово-экономического кризиса. Такая ситуация в макроэкономической среде государства свидетельствует о низком уровне эффективности государственного управления в сфере стимулирования развития бизнеса. Поэтому предложенные показатели, которые целесообразно оценивать при проведении мониторинга воздействия инфляционных и валютных колебаний на субъекты хозяйствования.

Ключевые слова: мониторинг, кластер, факторы влияния, стратегия поведения, матрица, инфляционные и валютные колебания.

УДК 338.45

Фарат О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
та екологічної експертизи товарів
Національний університет
«Львівська політехніка»

On the basis of the study, the monitoring of factors of positive and negative state influence on economic entities in relation to the implementation of the monetary and inflationary policies, using the theory of finite and infinite antagonistic games, allowed us to consider the economic situation in the form of a conflict in which the conflicting parties are endowed with appropriate strategies of behavior and are characterized by opposing interests. It is suggested to use the following indicators during the monitoring of the effect of inflationary and currency fluctuations on economic entities: the inflation-adjusted financial result of the cluster (involves the calculation of adjusted for inflation index received in the cluster profit received in the reporting year), average inflationary losses of cluster profit (reflects the share of inflation losses by the profit cluster in the reported year), exchange rate losses from import cluster operations (reflects the amount of circulating capital losses by cluster on the increase of necessary assets from abroad due to cheapening of the national currency in the foreign exchange market), the internal value of the import substitution of the cluster (reflects the aggregate value of all goods and services involved in the production process of the cluster, replaced by analogs of domestic production), the amount of tax credit stimulating the innovation development of the cluster (reflects the complex combination of state incentives for innovation cluster development and the effectiveness of cluster leadership), supporting the werewolves the cluster capital (reflects the additional amount of working capital, which is formed by saving the cluster on tax and credit payments). The low level of government efficiency in the field of business development indicates the absence of systemic decisions to slow the development of inflationary processes and stabilize the foreign exchange market. Therefore, the proposed indicators, which are expedient to be calculated during the monitoring of the effect of inflationary and currency fluctuations on economic entities, will allow to assess the effectiveness of conditions improving of economic entities operation, in particular clusters.

Key words: monitoring, cluster, impact factors, behavior strategy, matrix, inflation and currency fluctuations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сформованого інституційного середовища, яке характеризується значною невизначеністю всіх функціональних процесів розвитку підприємств особливо гострою постає проблема моніторингу процесів, пов'язаних з створенням та розвитком кластерів з метою визначення напрямів удосконалення інституційного середовища стимулювання їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сьогодні питання моніторингу процесів створення та розвитку кластерів

набуває актуальності, що зумовлює зростання кількості дослідників, які приділяють увагу кластерам. До вітчизняних вчених, які займаються питанням дослідження процесів створення та розвитку кластерів можна віднести: З.С. Варналій, Л.І. Федулова, І.О. Дегтярьова, О.Й. Жабинець, Ю.В. Федотова та ін. Зі сторони зарубіжних вчених особливо активно це питання досліджували Майкл Портер, Г. Ліндквіст, С. Розенфельд, Е. Глейзер та ін. Ключова увага у працях даних науковців приділялась дослідженню сутності поняття «кластер» як суб'єкта ринкових відносин та його впливу на можливість зростання конкурентоспроможності економіки. Щодо праць присвячених саме моніто-

рингу процесів створення та розвитку кластерів, то такі дослідження є доволі поверхневими, особливо зі сторони вітчизняних науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведене дослідження ставить за мету провести моніторинг факторів позитивного та негативного впливу макросередовища, на які держава може здійснювати вплив, а також запропонувати показники, які доцільно оцінювати при проведенні моніторингу впливу інфляційних та валютних коливань на суб'єкти господарювання.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети досліджено вплив держави на суб'єкти господарювання в частині здійснюваної валютної та інфляційної політики, який набуває особливої актуальності з використанням теорії скінченних та безмежних антагоністичних ігор, що дозволить розглянути певну ринкову економічну ситуацію у формі конфлікту, при якому конфліктуючі сторони наділені відповідними стратегіями поведінки та характеризуються протилежними інтересами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні важливою проблемою для підприємств в Україні є забезпечення стабільного функціонування фінансового ринку України. Тому дослідження впливу держави на суб'єкти господарювання в частині здійснюваної валютної та інфляційної політики, набуває особливої актуальності.

Ефективний процес створення та розвитку кластерів повинен передбачати моніторинг факторів позитивного та негативного впливу макросередовища. Такими факторами можна вважати: інфляційні процеси, на які можна здійснювати вплив через емісійну політику держави; валютно-кредитну політику, на яку може здійснюватися вплив через зміну облікової ставки НБУ, регулювання валютного курсу адміністративними методами тощо.

Одним з найбільш перспективних математичних апаратів, який доцільно застосувати при проведенні моніторингу факторів позитивного та негативного впливу макросередовища, на які держава може здійснювати вплив, є теорія скінченних та безмежних антагоністичних ігор, яка надає змогу розглянути певну ринкову економічну ситуацію у формі конфлікту, при якому конфліктуючі сторони наділені відповідними стратегіями поведінки та характеризуються протилежними інтересами. Оскільки сучасне економічне середовище України є нестабільним, що зумовлює наявність певної невизначеності ситуації, пропонуємо дану задачу розглядати саме у формі скінченної антагоністичної гри:

$$G = \langle X, Y, H \rangle, \quad (1)$$

де X – множина можливих стратегій фінансової системи;

Y – множина можливих стратегій суб'єктів господарської діяльності;

H – функція вигравів господарюючих суб'єктів при умові реалізації фінансових взаємовідносин [4, с. 126].

Оскільки число можливих дій всіх учасників гри є скінченним, а самі назви стратегій у сукупному випадку є несуттєвими, то можна записати вираз:

$$X = (x_1, x_2, \dots, x_m), Y = (y_1, y_2, \dots, y_n), \quad (2)$$

де m і n – відповідно кількість чистих виборів, що були здійснені господарюючими суб'єктами та керівництвом держави [4, с. 126].

Тоді функцію H можна записати у наступній формі:

$$H = \|h_{ij}\|, 1 \leq i \leq m, 1 \leq j \leq n, \quad (3)$$

де в тому рядку послідовно розташовуються виграти господарюючих суб'єктів у ситуаціях $(i,1), (i,2), \dots, (i,n)$, а в j -тому стовпці розташовуються їхні виграти у ситуаціях $(1,j), (2,j), \dots, (m,j)$.

Наступний крок – представимо через d_i – середню величину i -го показника, яким характеризуються адаптаційні можливості державної економіки, а через s_i – максимальне відхилення, одержаного в процесі вимірів значення i -го показника:

$$s_i = d_{imax} - d_{imin}, \quad (4)$$

де d_{imax}, d_{imin} – максимальне та мінімальне значення i -го показника.

Тоді матриця H набуде наступного вигляду:

$$H = \|h_{ij}\| = \begin{cases} d_i, & i = j, \\ -s_i, & i \neq j \end{cases} \quad (5)$$

Проведемо спрощення матриці (3) шляхом множення її першого рядка на число k_1 , другого – на k_2 і так далі:

$$k_1 d_1 = k_2 d_2 = \dots = k_n d_n = d, \quad (6)$$

Наступним кроком віднімемо одержане в ході розрахунків число d від усіх елементів матриці (3), в результаті чого одержимо матрицю H^* :

$$H^* = \|h_{ij}^*\| = \begin{cases} 0, & i = j, \\ -r_i, & i \neq j \end{cases} \quad (7)$$

$$r_i = k_i s_i + d, \quad (8)$$

При цьому виконується наступна умова:

$$r_1 > r_2 > \dots > r_n > 0 \quad (9)$$

Оскільки матриця H^* є еквівалентною матриці H , то дії, що були виконані для перетворення матриці (5), не спотворюють множин оптимальних стратегій суб'єктів валютного ринку та урядової системи.

Для розрахунку компонент стратегій суб'єктів валютного ринку використовуємо наступну формулу [4, с. 127]:

$$y_i = \frac{1 - n + r_i \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}{r_i \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}, 1 \leq j \leq n \quad (10)$$

Для змішаних стратегій фіскальної системи, що виступає іншою стороною, застосовуємо формулу [3, с. 40]:

$$x_j = \frac{1}{r_j \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}, 1 \leq j \leq n \quad (11)$$

У табл. 1 наведено вихідні дані щодо рівня інфляції та середньорічного курсу долара в Україні у 2005-2017 рр.

Таблиця 1

Рівень інфляції та середньорічний курс долара в Україні у 2005-2017 рр.

Рік	Середньорічний курс долара, грн.	Індекс споживчих цін (темп інфляції), %
2005	5,1247	110,3
2006	5,0500	111,6
2007	5,0500	116,6
2008	5,2672	122,3
2009	7,7000	112,3
2010	7,9356	109,1
2011	7,9676	104,6
2012	7,9910	99,8
2013	7,9930	100,5
2014	11,8867	124,9
2015	21,8447	143,3
2016	25,5513	112,4
2017	26,5966	113,7

Джерело: [1; 2]

Вважаючи, що показник d_i – величина середньорічного валютного курсу, а s_i – індекс споживчих цін, то можна побудувати матрицю H при умові, якщо: $i = j$.

$$H = (5.1247, 5.0500, 5.0500, 5.2672, 7.700, 7.9356, 7.9676, 7.9910, 7.9910, 7.9930, 11.8867, 21.8447, 25.5513, 26.5966) \quad (12)$$

У відповідності з вищеповисаним способом зводимо матрицю (12) до еквівалентної форми (6). Тоді відповідні коефіцієнти k_i становитимуть:

$$k_1 = 1.000, k_2 = 1.0148, k_3 = 1.0148, k_4 = 0.9729, k_5 = 0.6655, k_6 = 0.6458, k_7 = 0.6432, k_8 = 0.6413, k_9 = 0.6411, k_{10} = 0.4311, k_{11} = 0.2346, k_{12} = 0.2006, k_{13} = 0.1927 \quad (13)$$

Перемноживши відповідний k на відповідний показник матриці 12 отримаємо згладжений валютний курс.

Беручи до уваги результати попередніх досліджень та умови (7,8) розрахуємо значення модифікованих валютних курсів (r_i), які представимо у таблиці 2.

Проводимо розрахунок значень відповідних стратегій поведінки суб'єктів валютного ринку (y_i) за допомогою формули 10 та держави як головного учасника фіскальної системи (x_i) за допомогою формули 11.

Узагальнені результати обчислень наведено у табл. 3.

Таблиця 2

Значення модифікованих валютних курсів (r_i)

Рік	r_i , грн.
2005	$r_1 = 5,1247 + 1,1030 = 6,2277$ грн.
2006	$r_2 = 5,1247 + 1,1325 = 6,2572$ грн.
2007	$r_3 = 5,1247 + 1,1832 = 6,3079$ грн.
2008	$r_4 = 5,1247 + 1,1899 = 6,3146$ грн.
2009	$r_5 = 5,1247 + 0,7474 = 5,8721$ грн.
2010	$r_6 = 5,1247 + 0,7046 = 5,8293$ грн.
2011	$r_7 = 5,1247 + 0,6728 = 5,7975$ грн.
2012	$r_8 = 5,1247 + 0,6400 = 5,7647$ грн.
2013	$r_9 = 5,1247 + 0,6444 = 5,7691$ грн.
2014	$r_{10} = 5,1247 + 0,5385 = 5,6632$ грн.
2015	$r_{11} = 5,1247 + 0,3362 = 5,4609$ грн.
2016	$r_{12} = 5,1247 + 0,2254 = 5,3501$ грн.
2017	$r_{13} = 5,1247 + 0,2191 = 5,3438$ грн.

Отже, як видно з таблиці 3, найкращі умови для функціонування господарюючих суб'єктів були створені урядом у 2006 – 14,09 %; 2007 – 14,78 % та 2008 – 14,87 % рр. Однак, з 2009 р. спостерігається значне погіршення, що зумовлено початком світової фінансово-економічної кризи у 2008 році. Така ситуація у макроекономічному середовищі держави свідчить про низький рівень ефективності державного управління в сфері стимулювання розвитку бізнесу, що провокує втрату підприємствами значної частки своїх обігових коштів.

Враховуючи вищесказане, пропонуємо використовувати наступні показники при проведенні моніторингу впливу інфляційних та валютних коливань на суб'єкти господарювання, а саме:

1. Інфляційно скоригований фінансовий результат кластера – показник, що передбачає розрахунок скоригованого на індекс інфляції одержаного у звітному році кластером прибутку та розраховується за наступною формулою:

$$ІСП = \sum_{i=1}^n \frac{p_i q_i}{1 + k_i} \quad (14)$$

де ІСП – величина інфляційно скоригованого прибутку кластера, тис. грн.;

$p_i q_i$ – величина фактичного чистого прибутку одержаного за i -тим видом продукції, що випускається кластером у звітному році, тис. грн.;

k_i – ланцюговий інфляційний приріст за i -тим видом продукції, що випускається кластером у звітному році.

2. Середні інфляційні втрати прибутку кластера – показник, що відображає частку інфляційних втрат кластером прибутку у звітному році і розраховується за наступною формулою:

$$КСІФ = \left(\frac{ІСП}{ОЧП} - 1 \right) \times 100\% \quad (15)$$

Таблиця 3

Значення розрахованих стратегій

Рік	x_i , відн.од.	y_i , відн.од.
2005	$x_{2005} = \frac{1}{6,2277 \times 2,2322} = 0,0719$	$y_{2005} = \frac{1 - 13 + 6,2277 \times 2,2322}{6,2277 \times 2,2322} = 0,1368$
2006	$x_{2006} = \frac{1}{6,2572 \times 2,2322} = 0,0716$	$y_{2006} = \frac{1 - 13 + 6,2572 \times 2,2322}{6,2572 \times 2,2322} = 0,1409$
2007	$x_{2007} = \frac{1}{6,3079 \times 2,2322} = 0,0710$	$y_{2007} = \frac{1 - 13 + 6,3079 \times 2,2322}{6,3079 \times 2,2322} = 0,1478$
2008	$x_{2008} = \frac{1}{6,3146 \times 2,2322} = 0,0709$	$y_{2008} = \frac{1 - 13 + 6,3146 \times 2,2322}{6,3146 \times 2,2322} = 0,1487$
2009	$x_{2009} = \frac{1}{5,8721 \times 2,2322} = 0,0763$	$y_{2009} = \frac{1 - 13 + 5,8721 \times 2,2322}{5,8721 \times 2,2322} = 0,0845$
2010	$x_{2010} = \frac{1}{5,8293 \times 2,2322} = 0,0769$	$y_{2010} = \frac{1 - 13 + 5,8293 \times 2,2322}{5,8293 \times 2,2322} = 0,0778$
2011	$x_{2011} = \frac{1}{5,7975 \times 2,2322} = 0,0773$	$y_{2011} = \frac{1 - 13 + 5,7975 \times 2,2322}{5,7975 \times 2,2322} = 0,0727$
2012	$x_{2012} = \frac{1}{5,7691 \times 2,2322} = 0,0777$	$y_{2012} = \frac{1 - 13 + 5,7647 \times 2,2322}{5,7647 \times 2,2322} = 0,0675$
2013	$x_{2013} = \frac{1}{5,7691 \times 2,2322} = 0,0777$	$y_{2013} = \frac{1 - 13 + 5,7691 \times 2,2322}{5,7691 \times 2,2322} = 0,0682$
2014	$x_{2014} = \frac{1}{5,6632 \times 2,2322} = 0,0791$	$y_{2014} = \frac{1 - 13 + 5,6632 \times 2,2322}{5,6632 \times 2,2322} = 0,0507$
2015	$x_{2015} = \frac{1}{5,4609 \times 2,2322} = 0,0820$	$y_{2015} = \frac{1 - 13 + 5,4609 \times 2,2322}{5,4609 \times 2,2322} = 0,0156$
2016	$x_{2016} = \frac{1}{5,3501 \times 2,2322} = 0,0837$	$y_{2016} = \frac{1 - 13 + 5,3501 \times 2,2322}{5,3501 \times 2,2322} = -0,0048$
2017	$x_{2017} = \frac{1}{5,3438 \times 2,2322} = 0,0838$	$y_{2017} = \frac{1 - 13 + 5,3438 \times 2,2322}{5,3438 \times 2,2322} = -0,0060$

де КСІФ – коефіцієнт середніх інфляційних втрат прибутку кластером, %.

Обчислення даного показника дозволить охарактеризувати три можливі ситуації впливу макроекономічного середовища на реальні кінцеві фінансові результати господарської діяльності кластерних об'єднань підприємств, а саме:

КСІФ < 0 – у кластера наявні інфляційні втрати рентабельності;

КСІФ = 0 – у кластера відсутні інфляційні втрати рентабельності;

КСІФ > 0 – у кластера наявний дефляційний приріст рентабельності.

3. Курсові валютні втрати від імпорتنих операцій кластера – показник, що відображає величину втрат обігових коштів кластером на закупівлю необхідних активів з-за кордону через здешевлення національної валюти на валютному ринку і розраховується за формулою:

$$VKBB = \sum_{i=1}^m OVZ_i \times \left(\frac{ЗВК_{із}}{ЗВК_{ін}} - 1 \right), \quad (16)$$

де VKBB – величина курсових валютних втрат кластера у звітному році, тис. грн.;

OVZ_i – обсяг валютних закупівель за i-ту валюту у звітному році, тис. грн. од;

ЗВК_{із} – середньорічна величина валютного курсу i-тої валюти у звітному році, грн.;

ЗВК_{ін} – середньорічна величина валютного курсу i-тої валюти у попередньому році, грн.

При обчислення даного показника можна визначити один із трьох варіантів впливу коливань валютного ринку на формування кінцевих фінансових результатів господарської діяльності кластера, а саме:

$\sum_{i=1}^m \left(\frac{ЗВК_{із}}{ЗВК_{ін}} - 1 \right) < 0$ – наявне зменшення негативного впливу валютних коливань при здійсненні імпорتنих операцій на рентабельність кластера у звітному році при умові ревальвації національної валюти до всіх іноземних валют за якими здійснювались дані операції;

$\sum_{i=1}^m \left(\frac{ЗВК_{із}}{ЗВК_{ін}} - 1 \right) = 0$ – відсутній негативний вплив валютних коливань при здійсненні імпорتنих операцій на рентабельність кластера у звітному році;

$$\sum_{i=1}^m \left(\frac{ЗВК_{iB}}{ЗВК_{iM}} - 1 \right) > 0$$

– наявне посилення негативного впливу валютних коливань при здійсненні імпорتنих операцій на рентабельність кластера у звітному році при умові одночасної девальвації національної валюти відносно всіх інших валют за якими здійснювались дані операції.

4. Внутрішня величина імпортозаміщення кластера – показник, що відображає сукупну вартість усіх товарів та послуг, які беруть участь у виробничому процесі кластера, що були заміщені на аналоги вітчизняного виробництва і розраховується за наступною формулою:

$$ВВІК = \sum_{k=1}^k p_k q_k + \sum_{l=1}^l p_l q_l \quad (17)$$

де $\sum_{k=1}^k p_k q_k$ – сукупна вартість імпортозаміщення на продукцію вітчизняного виробництва товаровиробників, що не є учасниками кластерними об'єднань підприємств;

$\sum_{l=1}^l p_l q_l$ – сукупна вартість імпортозаміщення на продукцію вітчизняного виробництва товаровиробників, що є учасниками кластерних об'єднань підприємств.

5. Величина податково-кредитного стимулювання інноваційного розвитку кластера – показник, що відображає комплексне поєднання державного стимулювання інноваційного розвитку кластерів та ефективності роботи керівництва кластера. Розраховується даний показник з застосуванням ефекту фінансового леввериджу за наступною формулою:

$$ЕФЛ_{дл} = \left(\frac{100 - [СП_{д} - \Delta C_{ін}]}{100} \right) \times (КВР_{АІП} - [ПК_{д} - \Delta ПК_{ін}]) \times \frac{ЗК}{ВК} \quad (18)$$

де $ЕФЛ_{дл}$ – досягнутий за сприяння держави ефект фінансового леввериджу кластером;

$СП_{д}$ – ставка податку на прибуток підприємств, що діє згідно чинного законодавства (%);

$\Delta C_{ін}$ – процент зменшення діючої ставки на прибуток, що спрямований на підтримку інноваційного розвитку кластера (%);

$КВР_{АІП}$ – коефіцієнт валової рентабельності активів, що був досягнутий при наданні державної податкової та кредитної підтримки;

$ПК_{д}$ – діюча банківська ставка відсотка по кредиту (%);

$\Delta ПК_{ін}$ – процент зменшення ставки по кредиту, спрямованого на підтримку інноваційного розвитку кластера (%);

$\frac{ЗК}{ВК}$ – співвідношення між власним та залученим капіталом на кластері.

Розрахунок даного показника та його комплексне дослідження дозволить оцінити як ступінь державної підтримки стимулювання інноваційного розвитку кластерів із застосуванням інструментів

податкового і кредитного стимулювання так і ефективність управлінського менеджменту кластера.

6. Підтримуючий оборотний капітал кластера – показник, що відображає додаткову суму оборотних ресурсів, яка утворена шляхом економії кластера на податкових та кредитних платежах і розраховується за наступною формулою:

$$ПОК = \frac{ВП \times \Delta СП}{100\%} + \frac{ОКГ \times \Delta ПК}{100\%} \quad (19)$$

де ПОК – величина підтримуючого оборотного капіталу (тис. грн.);

ВП – величина одержаного у звітному періоді прибутку, (%);

ОКГ – величина одержаних кредитних грошей на які потрібно сплачувати відсотки по кредиту (%).

З урахуванням проведеного моделювання впливу макроекономічного середовища на суб'єкти господарювання із застосуванням теорії антагоністичних ігор, дослідження вищезазначених показників у динаміці дозволить оцінити ефективність покращення умов функціонування суб'єктів господарювання, зокрема кластерів.

Висновки з проведеного дослідження.

В результаті проведеного дослідження, представлений моніторинг факторів позитивного та негативного впливу держави на суб'єкти господарювання в частині здійснюваної валютної та інфляційної політики, який набуває особливої актуальності через теорію скінчених та безмежних антагоністичних ігор, що дозволило розглянути економічну ситуацію у формі конфлікту, при якому конфліктуючі сторони наділені відповідними стратегіями поведінки та характеризуються протилежними інтересами. Визначено, що з позицій господарюючих суб'єктів найкращі умови для функціонування в сфері здійснюваної валютної та інфляційної політики були створені урядом у 2006–2008 рр. Однак, з 2009 р. спостерігалось значне погіршення умов для функціонування господарюючих суб'єктів. Це зумовлено початком у 2008 р. світової фінансово-економічної кризи, яка нанесла відчутний удар по економіці України. Така ситуація у макроекономічному середовищі держави свідчить про низький рівень ефективності державного управління в сфері стимулювання розвитку бізнесу, оскільки низький контроль та відсутність системних рішень щодо сповільнення розвитку інфляційних процесів та стабілізації валютного ринку супроводжує не лише втрату підприємствами значної частки своїх обігових коштів, а й сприяє зростанню ризику їх банкрутства. Тому запропоновані показники, які доцільно розраховувати при проведенні моніторингу впливу інфляційних та валютних коливань на суб'єкти господарювання, дозволять оцінити ефективність покращення умов функціонування суб'єктів господарювання, зокрема кластерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Індекс споживчих цін на товари та послуги у 2002–2017 рр. / Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 09.09.2018).
2. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період з 1996–2017 рр.) / Офіційний сайт Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls (дата звернення 19.07.2018).
3. Жмурко Н. Теоретико-ігрове оцінювання впливу інфляційних процесів на динаміку обмінного курсу гривні. *Вісник Української академії банківської справи*. 2011. Вип. 32. С. 46–53.
4. Юринець В. http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/cgi/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&Z21ID=&I21DBN=SKS&P21DBN=SKS&S21STN=1&S21REF=5&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=Вплив валютної політики і рівня інфляції на суб'єкти підприємництва. Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. пр. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. Вип. 19: Фінансово-економічні проблеми розвитку економіки України. С. 124–129.
5. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення 10.11.2018).

MARKETING AS AN INSTRUMENT TO IMPROVE EFFICIENCY OF FINANCIAL ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Due to the competition on the market, the need for enterprises in reliable marketing information is constantly increasing. Despite the scientific discovery, as practice shows, many domestic enterprises have paid little attention to conducting marketing research through a number of reasons, in particular, financial. Implementation of marketing tools ensures coordination of financial interests with the target market and helps to strengthen the role of marketing in the system of increasing the efficiency of financial activities of enterprises of various sectors of the economy. The purpose of the article was to consider marketing as an instrument for the efficiency increasing of financial activity of enterprises of the national economy of Ukraine in conditions of increasing competition. It is proved that marketing communications are an integral part of the financial activity of the enterprise and the formation of its competitiveness.

Key words: financing, capital investments, globalization, financial planning, uncertainty.

В зв'язі з конкуренцією на ринку потреба підприємств у достовірній маркетинговій інформації постійно зростає. Це зумовлено тим, що для зайняття підприємством необхідної ринкової позиції важливим стає механізм відповідності умовам та вимогам маркетингового середовища, аналіз та прогнозування якого здійснюється за допомогою маркетингових досліджень. Незважаючи на наукові відкриття, як свідчить практика, багато вітчизняних підприємств мало уваги приділяють проведенню маркетингових досліджень через ряд причин, зокрема, фінансових. Однак практика показує не тільки важливість їх проведення, але і необхідність застосування такого інструменту у багатьох галузях економіки. Реалізація інструментарію маркетингу забезпечує узгодження фінансових інтересів із цільовим ринком і сприяє посиленню ролі маркетингу в системі підвищення ефективності фінансової діяльності підприємств різних галузей економіки. Метою статті став розгляд маркетингу як інструменту для підвищення ефективності фінансової діяльності підприємств України в умовах посилення конкуренції. Обґрунтовано, що вплив на ланцюжок постачання геополітичної нестабільності є основною проблемою для багатонаціонального бізнесу. Підприємства все більше стурбовані наслідками волатильності, посилення конкуренції та застою ринку. Підприємства управляють питаннями, такими як дотримання мінливих законодавчих умов, обмеження імпорту і експорту, більш суворі вимоги безпеки і правила роботи, посилення участі уряду та екологічні обмеження – такі як зростаюча тенденція перемищення інвестиційних активів з країни. Глобальний характер багатьох підприємств привів їх до оптимізації виробничих ланцюгів на місцях і зосередження ланцюгів поставок на реалії економіки, що призводить до більшої ефективності витрат. Доведено, що маркетингові комунікації є невід'ємною частиною здійснення фінансової діяльності підприємства та формування його конкурентоспроможності, а проблема підвищення ефективності маркетингових комунікацій є спільною для всіх підприємств України.

UDC 339.138; 631.11

Khalatur S.M.

Doctor of Economics,
Associate Professor,
Associate Professor of Finance,
Banking and Insurance Department
Dnipro State Agrarian and Economic
University

зывает практика, многие отечественные предприятия мало внимания уделяют проведению маркетинговых исследований по ряду причин, в частности, финансовых. Реализация инструментария маркетинга обеспечивает согласование финансовых интересов с целевым рынком и способствует усилению роли маркетинга в системе повышения эффективности финансовой деятельности предприятий различных отраслей экономики. Целью статьи стало рассмотрение маркетинга как инструмента для повышения эффективности финансовой деятельности предприятий национальной экономики Украины в условиях усиления конкуренции. Доказано, что маркетинговые коммуникации являются неотъемлемой частью осуществления финансовой деятельности предприятия и формирования его конкурентоспособности, а проблема повышения эффективности маркетинговых коммуникаций является общей для всех предприятий Украины.

Ключевые слова: финансирование, капитальные инвестиции, глобализация, финансовое планирование, неопределенность.

У зв'язку з конкуренцією на ринку потреба підприємств у достовірній маркетинговій інформації постійно зростає. Це зумовлено тим, що для зайняття підприємством необхідної ринкової позиції важливим стає механізм відповідності умовам та вимогам маркетингового середовища, аналіз та прогнозування якого здійснюється за допомогою маркетингових досліджень. Незважаючи на наукові відкриття, як свідчить практика, багато вітчизняних підприємств мало уваги приділяють проведенню маркетингових досліджень через ряд причин, зокрема, фінансових. Однак практика показує не тільки важливість їх проведення, але і необхідність застосування такого інструменту у багатьох галузях економіки. Реалізація інструментарію маркетингу забезпечує узгодження фінансових інтересів із цільовим ринком і сприяє посиленню ролі маркетингу в системі підвищення ефективності фінансової діяльності підприємств різних галузей економіки. Метою статті став розгляд маркетингу як інструменту для підвищення ефективності фінансової діяльності підприємств України в умовах посилення конкуренції. Обґрунтовано, що вплив на ланцюжок постачання геополітичної нестабільності є основною проблемою для багатонаціонального бізнесу. Підприємства все більше стурбовані наслідками волатильності, посилення конкуренції та застою ринку. Підприємства управляють питаннями, такими як дотримання мінливих законодавчих умов, обмеження імпорту і експорту, більш суворі вимоги безпеки і правила роботи, посилення участі уряду та екологічні обмеження – такі як зростаюча тенденція перемищення інвестиційних активів з країни. Глобальний характер багатьох підприємств привів їх до оптимізації виробничих ланцюгів на місцях і зосередження ланцюгів поставок на реалії економіки, що призводить до більшої ефективності витрат. Доведено, що маркетингові комунікації є невід'ємною частиною здійснення фінансової діяльності підприємства та формування його конкурентоспроможності, а проблема підвищення ефективності маркетингових комунікацій є спільною для всіх підприємств України.

Ключові слова: фінансування, капітальні інвестиції, глобалізація, фінансове планування, невизначеність.

Introduction. The current state of development of the national economy of Ukraine requires the adjustment of economic relations to the newer economic conditions. Due to the competition on the market, the need for enterprises in reliable marketing information is constantly increasing. This is due to the fact that in order to occupy the enterprise the necessary market position, the mechanism of compliance with the conditions and requirements of the marketing environment, the analysis and forecasting of which is carried out with the help of marketing research, becomes important. Despite the scientific discovery, as practice shows, many domestic enterprises have paid little attention to conducting marketing research through a number of reasons, in particular, financial. However, practice shows not only the importance of their conduct, but also the need to use such instrument in many sectors of the economy.

The implementation of its toolkit ensures coordination of financial interests with the target market and promotes the role of marketing in the system of the efficiency increasing of financial activities of enterprises of various sectors of the economy.

Analysis of recent research and publications.

Issues of marketing study as a tool for improving the efficiency of enterprises are devoted to the work of scientists, in particular: Armstrong G., Assel G., Voichak A., Gerasimchuk V., Gerchikova I., Kotlyar F., Starostina A. and others. Over the past years, the development of theoretical and applied aspects of marketing has become the object of works by well-known representatives of the Ukrainian marketing school: A. Voichak, O. Azaryan, L. Balabanova, O. Zozulova, E. Romata, O. Sologub, A. Fedorchenko, etc.

Eduard Maltsev (2018), writes that entrepreneurship is becoming a widespread phenomenon that has a significant impact on the economic, social and political life of entire countries. When creating and developing an enterprise, the entrepreneur must take various measures – from conceptual work, from the development of business concepts to the results of business processes, such as the production of goods and services, customer service. The activity varies considerably depending on the level of maturity, complexity and size of the enterprise, which is managed by the entrepreneur. Eduard Maltsev (2018) presents a model for entrepreneurial roles designed to become an entrepreneur development tool.

Leonid M. Taraniuk, Denys S. Kobyzskyi and Mark Thomson (2018) argue that under the conditions of constant market fluctuations and the impact of the market environment on the activity of enterprises, there is an urgent need to increase the potential of marketing activities, which should be an effective tool in the process of constant structural changes in internal, as well as external business processes of enterprises.

The marketing activities of enterprises relate to a way to meet the needs of consumers and determine

the opportunities for sales, including the study of different needs of people for their individual satisfaction. In studying the marketing potential of enterprises should take into account transformational changes. This is the essence of reengineering business processes that allows you to adapt the existing internal and external business processes of the enterprise to changes in the market environment.

Strategic changes in the enterprises of different branches of the national economy at the world level are focused on fundamental changes in marketing strategies during the economic crisis. One of the main signs of effective marketing in the period of transformation is the study of its internal potential.

Olga Verdenhof, Mykola V. Afanas'ev, Anastasiia Panchuk, Iuliia Kotelnykova and Ganna Chumak (2018) argue that it is important to predict the main marketing trends and, on their basis, develop a comprehensive marketing plan. The survival of enterprises in the era of rapid change requires stable values with a constantly changing strategy.

Nadiya Dekhtyar, Oksana Mazorenko and Maksym Serpukhov (2018) note that the world market is characterized by an extremely high level of competition between the parties – both small national economies (measured in absolute volumes of stock transactions) and leaders – in particular, developed countries. On the other hand, the potential of many consumer markets is unused – these are so-called non-trading markets. Ukraine should identify priorities in the commodity-geographical structure of trade in goods and services, taking into account this consumer potential, as there have been negative trends over the past 3-4 years, for example, an increase in the size of foreign trade balance and a drop in GDP, along with the growth of external public debt.

Therefore, the issue of developing an export strategy, strengthening export potential, international marketing should not be considered separately from the assessment of ways to regulate cooperation between trading partners within geopolitical tendencies, the country's commitment to protectionism or free trade. International marketing tools that were previously offered to provide foreign consumers with information about a new product are now used as an information tool in the trade warfare.

Therefore, despite the fundamental theoretical achievements and a wide range of sectoral studies, the search for effective tools for improving the efficiency of financial activities is still a promising direction for research in the field of domestic marketing theory and practice, for the conditions of the management of domestic enterprises. This led to the relevance of the problem under study.

The purpose. The purpose of the article is to consider marketing as an instrument for improving the financial performance of enterprises of the national economy of Ukraine in conditions of increasing competition.

Methods. To achieve the research goal, the following scientific methods were used: system analysis, content analysis, comparative method, logical generalization method, morphological method, dialectics of relations between fundamental and applied knowledge. Modern knowledge of the future of the concept of marketing is often more chaotic than systematic, thus, was an attempt to systematize them. Using system analysis, they have reached the complexity of predicting a marketing process by structuring existing knowledge and assumptions into logical and explicit stages. The research expanded the approaches of the spread of economic science to the forecasting of marketing. System thinking allows you to understand business in general and to interpret business development. Conceptual modeling is an adequate tool for solving the problem as a whole, providing an understanding of genuine business. The combination of system thinking, conceptual modeling and design approach provides the productivity of conceptual foundations for modeling a company as a complex value-providing organization. The conceptual model of the enterprise is flexible enough to represent the priorities of creating value at each stage of the enterprise's life cycle.

It also allows us to expand the model, which includes the role of entrepreneurs and the role of financial relations.

Research results. The global business risks of the present include: interruption of business (including supply chain disruptions); market development (volatility, competition, market stagnation); cyber-crime; natural disasters; changes in legislation and regulation (economic sanctions, protectionism); macroeconomic developments (savings programs, price increases, inflation / deflation); loss of reputation or brand value; political risks; fraud and corruption.

Business interruptions (including supply chain disruptions), market development (volatility, competition, market stagnation) and cyber incidents are the main risks that will be taken into consideration by enterprises in the short term. The effects of globalization, computerization and technological disturbance create fundamental problems for many business models. Enterprises need to review their tools to improve their performance. The relationship of risks continues to grow. Enterprises are increasingly worried about the impact of political instability on supply chains. The current assessment of the global security situation, which is always in a state of flux, requires an appropriate assessment of individual risks.

The impact on the supply chain of geopolitical instability is a major concern for multinational businesses. Enterprises are increasingly concerned about the effects of volatility, increased competition and market stagnation. Enterprises need to be more innovative in order to better serve customers. At the same time, many enterprises have to manage a list

of issues such as compliance with changing legislative conditions, import and export restrictions, more stringent security requirements and rules of work, increased government participation and environmental constraints – such as the growing trend of transferring investment assets from the country.

For a more detailed study of the situation in Ukrainian enterprises in Fig. 1 it is considered the volume of capital investment by sources of financing.

Analyzing the data of the State Statistics Committee of Ukraine, it can be concluded that the total value of capital investments in enterprises of Ukraine has increased by almost 2.5 times. In Table 1 it is analyzed the volume of capital investment by types of economic activity in Ukraine.

Table 2 analyzes the volume of capital investments by type of assets in Ukraine.

The global nature of many enterprises has led them to optimize production chains on the ground and focus supply chains on the realities of the economy, which leads to greater cost efficiency. Regional standards of production and legislative requirements can vary considerably. New technologies can reduce the level of competencies required for new vendors, allowing for faster development and shorter market entry times.

The most effective is marketing awareness as an enterprise feature. It is in direct contact with other functions of the global order (production, supply, financing) to ensure a unified focus in the business. In this case, the concept of marketing as a market-oriented relationship has three main points:

- a) obtaining information about the market;
- b) identification of the markets in which the company effectively sells;
- c) influence on participants in the market.

It was developed a fairly wide system of methods and techniques that allows us to study market phenomena deeply. Establishing a market sphere for the activity of an enterprise implies that the issues are resolved with regard to whom and what may be proposing to make to the market in order to be accepted there. At the same time, the right choice of sales markets and their successive expansion is very important. The search for such solutions is a marketing strategy.

Marketing specialists need to constantly look for solutions and to carry out activities that are directed directly and occasionally to market participants, in particular on the formation of their demand. To do this, it is necessary to propose and substantiate the concepts in relation to the objects on which the proposal of goods is oriented.

Consider the application of the principles of financial planning in developing the marketing system of enterprises of the national economy of Ukraine.

Principles of financial planning:

– scientific substantiation, which involves conducting calculations of financial indicators on the basis of

certain methods, taking into account best practices, the use of computer facilities, economic and mathematical methods that provide multivariate calculations and the choice of the most optimal ones;

– the unity of financial plans lies in the unity of fiscal policy, a unified approach to the allocation of financial resources, a common methodology for calculating financial indicators, etc.;

– continuity, which means the interconnection of long-term, current and operational financial plans;

– stability, i.e., the immutability of financial plan indicators.

The main tasks of financial planning at the enterprise are:

– providing the necessary financial resources of operational, investment and financial activities;

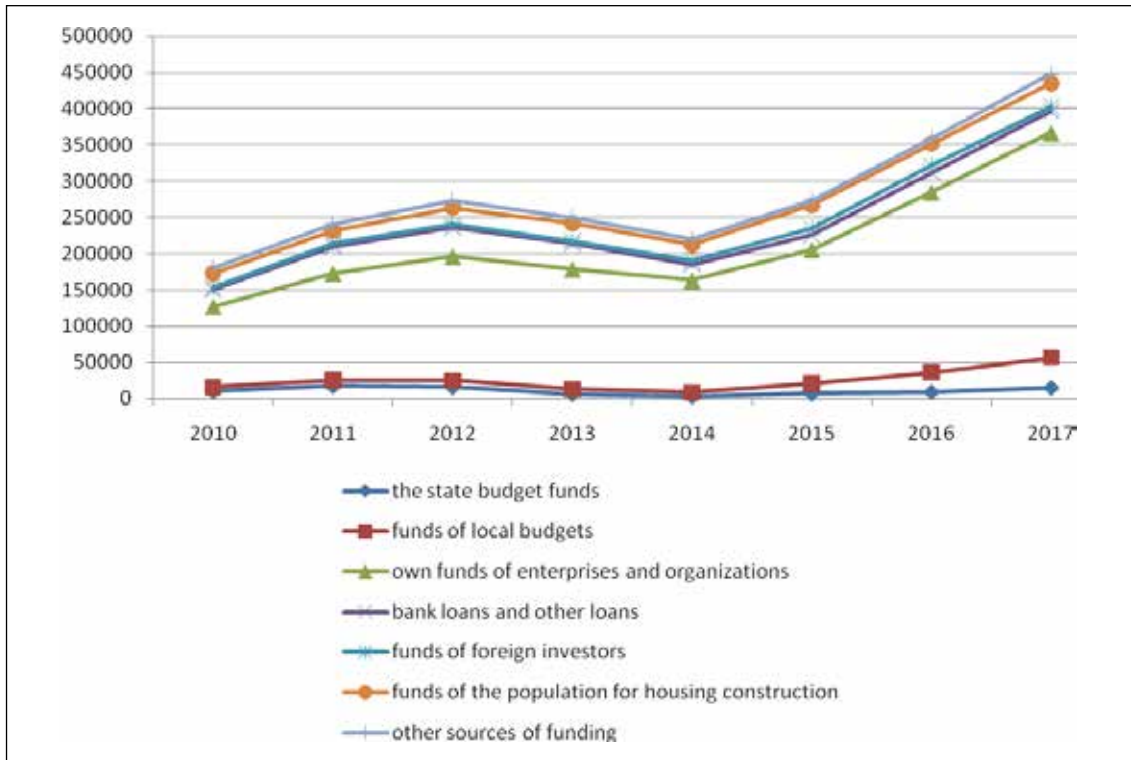

Fig. 1. Capital investment by sources of financing for 2010-2017 years, UAH million

Source: calculated by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine

Table 1

Capital investment by types of economic activity for 2010-2017, (UAH million)

Industry	2010	2013	2014	2015	2016	2017	Deviation,%
Total	180576	249873	219420	273116	359216	448462	248,35
Agriculture	11062,6	18587,4	18795,7	30154,7	50484	64243,3	580,73
Industry	55384,4	97574,1	86242	87656	117754	143300	258,74
Construction	29767	40796,2	36056,7	43463,7	44444	52176,2	175,28
Trade	18550,4	22190,3	20715,7	20662,9	29956,8	33664,8	181,48
Transport, warehousing	19322,4	18472,6	15498,2	18704	25107,8	37943,5	196,37
Hotels and restaurants	1033,2	1476,8	1482	1393,1	1477,9	2133,5	206,49
Information and telecommunications	8625,8	9864	8175,1	22975	15651,2	18395,2	213,26
Computer programming	347,5	634,5	670,3	1134,3	2124,9	2050,6	590,10
Financial and insurance activities	5861,5	6646,8	6214,5	6448	7678,7	8055,3	137,43
Real estate operations	9861	13550,4	11230,2	11899	19665	22505,6	228,23
Professional, scientific and technical activities	4991,7	3621,3	2921,5	4065,2	6579,4	7965,3	159,57
Education	1818,4	1030,5	820,9	1540,1	2257,3	3492,5	192,06
Health care	1920,1	1746,2	1223,9	2367,2	4479	6708,3	349,37

Source: calculated by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine

Table 2

Capital investment by type of assets for 2010-2017, (UAH million)

Type of asset	2010	2013	2014	2015	2016	2017	Deviation,%
Total	180576	249873	219420	273116	359216	448462	248,35
investments in tangible assets	173663	239394	212035	254731	347391	432040	248,78
residential buildings	25753,7	36128,9	33177	45609,8	44864,9	53371,8	207,24
non-residential buildings	37156,6	45252,3	40859,7	43330,9	59398,3	65605,2	176,56
engineering structures	39062,6	51844,2	46599,3	50948,7	67517,1	78563,5	201,12
machinery, equipment and inventory	54059,2	79032,9	68948,8	84423,2	123133	154722	286,21
vehicles	11025,3	16246,8	13830,4	19650	36685,7	60123,9	545,33
land	1182,2	1018,6	999,3	1441,8	1915,8	1994	168,67
long-term biological assets	1797,2	2358,4	2034,2	2762,6	3162,7	3727,9	207,43
other tangible assets	3626	7511,5	5586,4	6563,9	10712,7	13931,5	384,21
investments in intangible assets	6912,7	10479,8	7384,8	18385,5	11825,6	16422	237,56

Source: calculated by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine

– taking into account the interests of the company, shareholders and other investors in the distribution of profits;

– definition of effective directions of investment of capital, estimation of rationality of its use;

– establishment of rational financial relations with other economic entities, banks, investment funds, insurance companies;

– ensuring fulfillment of obligations of enterprises to the budget and state trust funds, banks and other creditors;

– identification of domestic reserves and mobilization of all types of resources to increase profits from ordinary activities, as well as increase other incomes, including non-operating;

– ensuring control over the financial status, solvency and creditworthiness of the enterprise.

The conditions of the market economy imply qualitative financial planning at enterprises, since the latter themselves are responsible for all the negative consequences and miscalculations of their activities.

Financial planning is currently restrained in Ukraine for the following reasons:

1) high level of market uncertainty associated with long-term global changes in all spheres of public life;

2) lack of effective regulatory framework in the field of in-house financial planning;

3) the limited financial capacity of most enterprises to attract highly skilled professionals capable of performing complex financial calculations.

The value of financial planning for enterprises consists in reflecting the developed goals in the form of specific financial indicators, providing financial resources of the economic plan foreseen in the production plan of development, determining the viability of the project company in a competitive environment.

Financial planning allows the company to determine:

– the amount of cash that the enterprise can receive at its disposal;

– sources of funds;

– compliance of financial resources of the volume of operational and investment activity;

– part of the funds to be transferred to the budget, state trust funds, banks and other creditors;

– directions of distribution and use of profits at the enterprise;

– the measure of ensuring the real balance of planned expenses and income of the enterprise on the principles of self-sustainability and self-financing.

As a starting point in assessing the experience of using marketing as a tool for improving the financial activity of enterprises, it is important to emphasize not only what is common to forecast activity, but also features of tools for forecasting marketing. General purposes of forecasting and forecast marketing:

1. Study future opportunities in certain markets in order to identify priorities for investing in innovation. In the case of forecasting marketing trends, priorities may depend on prediction based on "critical technologies" and will change or create new products / markets. Within the framework of forecasting – the priority list for forecasting should be defined, namely, what is general and that is derived from targeted forecasting.

2. Reorientation of the marketing system for the development of innovative product and services. This goal is related to the definition of priorities, but strategic ones. In this case, this can be a preliminary diagnosis if the marketing system meets market needs.

3. Attract new members to discuss strategic issues. The growing tendency of using the technology of prediction as an instrument for expanding the range of participants involved in the innovative marketing policy of the enterprise. One example is the inclusion of social partners or even segments of the population such as young people.

4. Building new networks and relationships between clusters, sectors and markets or around problems. Another type of marketing orientation in the event of foresight is clearly aimed at creating new networks

The main problems of integrating marketing into the future in business management are:

– Accelerating changes that include reducing the product life cycle, increasing the speed of development and spreading innovation reduce confidence in the future and prevent long-term plans.

– Insensitivity to changing information within an organization. The planning cycle in companies is often related to the fiscal year and is too short to take its record of long-term trends. Top managers are overwhelmed by information that makes it difficult to determine priorities. Finally, the information on the changes may simply not reach the top echelons of power in the company, as it is filtered by mid-level managers who protect the interests of their departments.

– The inertia of the organization leads to a slow reaction. This inertia can be related to the multi-level division or organizational structure of the product, a wide network of subcontractors and strategic partners, and the reluctance to sacrifice profitable product lines and to invest in new products and services. The efforts and resources needed to carry out predictions properly can be the biggest challenge for some organizations.

Strategic marketing can be seen as a platform for predictive marketing. Strategic marketing is the basis of the company's marketing policy, taking into account the interests of all market participants in the environment. Strategic marketing is based on the results of an analysis of existing and foreseeable environmental conditions and consideration of strengths and weaknesses of the company. Consequently, it supports and develops market success, creates new opportunities, creates and provides the future of the company in the long run.

The complete picture of the marketing assessment relates to the conceptual model of the effectiveness of the marketing complex of the enterprise compared with its financial goals. Although marketing varies from financial performance, the ultimate goal of the activity should be the same.

Conclusions and perspectives of further research. It is proved that marketing communications are an integral part of the financial activity of the enterprise and the formation of its competitiveness, and the problem of increasing the efficiency of marketing communications is common to all Ukrainian enterprises. Important in this aspect is the development of a marketing system as an instrument for improving the financial performance of the enterprise, improving the means of implementing a marketing strategy and achieving relevant goals.

Further research and development of the conceptual framework are important responses to the increasing complexity of financial activity of modern enterprises. Conceptual frameworks, including the presentation of complete, holistic, and role-based interactions, also allow for the development of clear proposals, predictability of business scalability, and institutional development opportunities. Business as

a system involves representing business as a conceptual model in general, which creates value for stakeholders, such as clients, partners, employees and shareholders.

REFERENCES:

1. Bogdanovich O. G. (2012) Analiz efektyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva na zasadakh uzgodzhennya interesiv hrup ekonomichnoho vplyvu. [Analysis of the efficiency of the enterprise on the basis of harmonization of interests of groups of economic influence]. *Marketing and management of innovations*, vol. 1, pp. 45-58.
2. Pugachevska K.Y. (2011) Suchasni tendentsiyi ta stan konkurentnoho seredovyscha v ekonomitsi Ukrainy [Contemporary trends and the state of the competitive environment in the economy of Ukraine]. *Innovation Economy*, vol. 22, pp. 95-98.
3. Adrian, W. Müller, Jan Oliver Shwarz (2016) Assessing the functions and dimensions of visualizations in foresight. *Foresight*, 18(1), pp. 76-90. <https://doi.org/10.1108/FS-04-2014-0027>
4. Bendle, N. T., & Wang, X. S. (2017) Marketing accounts. *International Journal of Research in Marketing*, 34, pp. 604-621.
5. Eduard Maltsev (2018) Value-centered entrepreneur role model design. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), pp. 252-259. doi: 10.21511/ppm.16(2).2018.23
6. Giovanardi, M., Lucarelli, A. (2018) Sailing through marketing: A critical assessment of spatiality in marketing literature. *Journal of Business Research*, pp. 82, 149-159.
7. Leonid M. Taraniuk, Denys S. Kobyzskyi and Mark Thomson (2018) Estimation of the marketing potential of industrial enterprises in the period of re-engineering of business processes. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), pp. 412-423. doi: 10.21511/ppm.16(2).2018.37
8. Mu, J., Bao, Y. K., Sekhon, T., Qi, J., & Love, E. (2018) Outsidein marketing capability and firm performance. *Industrial Marketing Management*. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0019850117307782>
9. Nadiya Dekhtyar, Oksana Mazorenko and Maksym Serpukhov (2018) Estimation of Ukraine's foreign trade structure in order to determine the areas of export potential. *Innovative Marketing*, 14(3), pp. 30-43. doi: 10.21511/im.14(3).2018.04
10. Official site of the State Committee of Statistics of Ukraine [Electronic resource]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Olga Verdenhofa, Mykola V. Afanas'jev, Anas-tasiia Panchuk, Iuliia Kotelnikova and Ganna Chumak (2018) The conceptual bases of introduction of foresight marketing into business management. *Problems and Perspectives in Management*, 16(3), pp. 163-173. doi: 10.21511/ppm.16(3).2018.13
12. Shuklina, Z. N. (2017) Directions for use of foresight studies in holistic marketing. *Contemporary Society and Government: electronic scientific journal*, 2(12). Available at: <http://gmanagement.ru/index.php/en/>
13. Thalheim, B., Tropmann-Frick, M. (2016) Models and their Capability. *Computational Models of Rationality, College Publications Series*, 29, pp. 34-56.

MODERN PECULIARITIES OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Market reform of the system of economic relations, social transformations and transformational changes taking place in the national economy over the past twenty years have led to significant changes in the agricultural sector of the country. The basic institutional transformations were carried out, the initial privatization was carried out, the transition from the direct administrative management of the branch to the state regulation of economic entities, the legal bases of activity in the new economic conditions was laid. As a result of market transformations in the country, there are many business entities of various organizational and legal forms. Consequently, this article is devoted to modern features of the development of the agrarian sector in the national economy.

Key words: agrarian sector, state regulation, national economy, market, agrarian market.

Ринкове реформування системи економічних відносин, соціальні перетворення та трансформаційні зрушення, що відбуваються в національній економіці понад двадцять останніх років, зумовили виникнення суттєвих змін в аграрному секторі країни. Були проведені базові інституційні перетворення, здійснено первісну приватизацію, перехід від прямого адміністративного управління галуззю до державного регулювання суб'єктів господарювання, закладено правові основи діяльності в нових економічних умовах. В результаті проведення ринкових трансформацій у країні діють багато

суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм. Отже, дана стаття присвячена сучасним особливостям розвитку аграрного сектору в національній економіці.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, національна економіка, ринок, ринок аграрної продукції.

Рыночное реформирование системы экономических отношений, социальные преобразования и трансформационные сдвиги, происходящие в национальной экономике более двадцати последних лет, обусловили возникновение существенных изменений в аграрном секторе страны. Были проведены базовые институциональные преобразования, осуществлена первичная приватизация, переход от прямого административного управления отраслью к государственному регулированию субъектов хозяйствования, заложены правовые основы деятельности в новых экономических условиях. В результате проведения рыночных трансформаций в стране действуют многие субъекты хозяйствования различных организационно-правовых форм. Итак, данная статья посвящена современным особенностям развития аграрного сектора в национальной экономике.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственное регулирование, национальная экономика, рынок, рынок аграрной продукции.

UDC 388.436

Shaposhnykov K.S.

Doctor of Economics, Professor,
Head of Black Sea Research Institute
of Economy and Innovation

Introduction. Over the past five years, the agrarian sector of Ukraine's economy has maintained a growing trend. The share of the country's gross value added is 13%, with the use of fixed assets worth over UAH 100 billion. The branch is one of the main budget-forming spheres of the economy and ranks second in the commodity structure of exports (about 40%) [8]. Also, AIC is the main source of currency inflows into Ukraine and a key factor in maintaining trade balance.

Analysis of recent research and publications.

Features of the development of the transport market are devoted to the works of P. Sabluk [1; 7], M. Pryszygniuk [1], O. Borodina [2], Y. Melnyk [3], Y. Lupenko [4; 5; 7; 9] and others.

Setting objectives. Active mutual development of the state and business is a necessity for a significant breakthrough of Ukrainian agrarian products in foreign markets. The main tasks for the government should be: improvement of legislation in the agricultural sector, for easier adaptation of European principles of management of agricultural enterprises, introduction of mandatory international standards and their observance in the production of agricultural products. Prime Minister Volodymyr Groysman noted that in 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine launched a series of decisions aimed at implement-

ing qualitative changes in the agricultural sector. The European vector of development will contribute to the formation of a successful agricultural policy that will strengthen the position of the domestic agricultural producer in the middle of the country and in the international arena [4; 8].

The potential of the agrarian sector in Ukraine is enormous. Already now in agriculture there are almost 45,000 enterprises. Of these, about 2500 – large and medium. But while plant growing increases volumes, domestic meat and dairy production in the period of stagnation. As a result, the leading agribusiness companies are engaged in the production of plant products, the share of which in total is about 69%. The activities of the leading enterprises brings them annually about 8 billion dollars of income. The largest agricultural holdings in the country are: Kernel, UkrlandFarming, Nibulon, Myronivskyi Khlіbprodukt, ViOil [3; 4; 8].

Kernel Agroholding is the world's leading producer and exporter of sunflower oil, the key supplier of agricultural products from the Black Sea region to world markets. Kernel exports its products to more than 60 countries of the world. In 2017, the company produced 1.2 thousand tons of sunflower oil, which brought her 1.208 billion. profits The company produces products under the trademarks Stozhar,

Shchedry Dar, Chumak, Marinado, Olio, Kernel, Premi, and Blanck [2; 8; 9].

The JV "Nibulon" specializes in growing wheat of I-II grades. The company is one of the largest domestic producers and exporters of agricultural products (wheat, barley, rape, corn, sorghum, soybeans, sunflower, etc.). Every year the company processes 82,500 hectares of land in 12 regions of Ukraine, and is considered the most efficient crop production. It also includes 8 separate subdivisions in four regions of Ukraine (Vinnitsa, Zhytomyr, Nikolaev, Khmelnytsky), engaged in livestock breeding. The breeding reproducer in the Khmilnyk and Southern Bug branches, which are involved in the breeding of the Simmental breed of cattle, brought the Vinnytsia region to the leaders in milk production [1; 4; 8; 9].

Myronivsky Hlibprodukt is a leading company in the Ukrainian chicken market, covering about 35% of its total consumption and over 55% of the Ukrainian chicken's industrial production market. The trademark "Nasha Ryaba" is one of the most famous food brands in Ukraine. The poultry industry segment includes three broiler poultry farms (the largest in Europe are Vinnytsia Poultry Factory LLC, Myronivka Poultry Factory, Prilozhensky Poultry Factory, and Prilot Orel-Leader) and 2 poultry farms for the breeding of a parent stock (Staryn Poultry Factory, ST Poultry Factory Victory Nova) and the production of an incubation egg. The volume of chicken production produced by Myronivsky Hlibprodukt in 2017 amounted to 566,242 tons in 2017, while chicken exports increased by 16% compared to the indicator (220,983 tons) [2–5; 8].

The Ukrlandfarming group is a powerful agroholding company that manages the largest 654,000 hectares of fertile black earth bank in the country. The company is engaged in the production of grain crops and seeds, eggs and egg products, sugar, livestock and beef production, distribution of agricultural products and equipment, seeds, fertilizers and plant protection products [8]. Enterprise Ukrlandfarming is the leader in the size of cattle, egg production and distribution of agricultural products in Ukraine.

The productive work of the entire agro-industrial complex will ensure a steady position of enterprises to produce agricultural products on the market. Therefore, in addition to plant growing and animal husbandry, an important branch of the agrarian sector is the production of veterinary drugs, feed additives, feed and other zoo products.

The leading company in the veterinary wholesale market of the country is O.L.KAR.-AgroZoOvetService. Oleg Karavansky founded O.L.KAR in 2003 and for more than 15 years he has been a leading producer of veterinary drugs, feed additives, feed and zooproducts in Ukraine. European profile specialists recognized the O.L.KAR veterinary laboratory as the best in the country. Today the company pro-

duces more than 1000 names of different veterinary products. The company serves about five thousand regular customers (4000 veterans, 1500 veterinary clinics, 3 000 pet shops, zoo clubs and 2,500 farms (growing pigs, dairy farms, poultry farms). During the years 2014-2017, the company produced and sold as domestic, and on foreign markets, with a total value of more than UAH 1 billion each year, the company carefully insures taxes, substantially replenishing the state budget. Over the past four past years, the amount of payment has reached a mark of 10 million UAH [5; 8].

"O.L.KAR." Is a distributor of major well-known foreign producers (Bayer, INVESA, Biowet Pulawy, Inter Heat, PFIZER, Armavirskaya Biofactory, KVZ, Huevefarma Bulgaria), which make up 95% of the Ukrainian veterinary market. In addition, its products are exported to over 30 countries in the European, Asian and Arab regions. At the expense of the modern innovation production complex, the company has become one of the top ten producers in Ukraine that has the right to supply veterinary drugs to the market of different countries. In 2017, the profit from exports amounted to UAH 38 million, and the absolute average annual growth demonstrates the positive dynamics of the company's development and the stability of its growth in the medium-term three-year period [8].

Conclusions and perspectives of further research. Thus, after analyzing the current state of the agrarian sector of the Ukrainian economy, one can single out both positive and negative factors influencing it. Resource potential has significant opportunities for further active development of the industry, and the state must take real measures to create favorable conditions for the existence of all branches of agro-industrial complex. This will allow domestic producers to dominate the products of foreign companies, allow them to enter the world market, significantly increase their profits, and, accordingly, the proceeds to the budget.

REFERENCES:

1. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku) / [Prisyazhniuk M. V., Zubets M. V., Sabluk P. T. ta in.]; za red. M. V. Prisyazhniuka, M. V. Zubtsia, P. T. Sabluka, V. Ya. Mesel-Veseliaka, M. M. Fedorova. – K. : NNTs IAE, 2011. – 1008 s.
2. Ahrarnyi sektor Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii: monohrafiia / Avt. kol. Betlii M. Ta in.; za red. O. M. Borodinoi. – Uzhhorod: IVA, 2006. – 496 s.
3. Aktualni problemy ahrarnoi reformy v Ukraini v umovakh systemnoi kryzy svitovoi ekonomiky / Avt. kol. Melnyk Yu. F. ta in.; za red. I. H. Kyrylenka. – K., 2009. – 135 s.
4. Ahrokhodynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti / Yu. O. Lupenko, M. F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2013. – No 7. – S. 5-21.
5. Vyrobnystvo silskohospodarskoi produktsii v Ukraini ta yii sobivartist i dokhidnist v silskohospodarskykh

pidpriemstvakh (rozrakhunkova za 2014 r. i prohnaz na 2015 r.) (sichen 2015)) / [Lupenko Yu. O., Mesel-Veseliak V. Ya., Hryshchenko O. Yu., Dushko M. P.] ; za red. Yu. O. Lupenka, V. Ya. Mesel-Veseliaka – K. : NNTs IAE, 2015. – 56 s.

6. Haidutskyi P. I. Nezalezna ekonomika Ukrainy / P. I. Haidutskyi. – K.: TOV «Informatsiini systemy», 2014. – 528 s.

7. Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy / Yu. O. Lupenko, P. T. Sabluk,

V. Ya. Mesel-Veseliak, M. M. Fedorov // Ekonomika APK. – 2014. – No 7. – S. 26-38.

8. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.vgolos.zt.ua/ahraryy-sektor-ekonomiky-ukrayiny-suchasnyy-stan-ta-perspektyvy-rozvytku/>

9. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku / Za red. Yu. O. Lupenka, V. Ya. Mesel-Veseliaka. – [2-e vyd., pererobl. i dopovn.]. – K.: NNTs IAE, 2012. – 218 s.

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

PROPOSALS TO IMPROVE EFFICIENCY AND PERFECTION OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

У статті ідентифіковано сучасні проблеми управління туристичною галуззю в Україні. Відзначено, що успішність функціонування туристичної галузі України може залежати, від ефективної системи управління та координації всіх компонентів туристичної привабливості: туристичних ресурсів, інфраструктури, залучення інвестицій та якісне обслуговування. Запропоновано механізми підвищення ефективності та удосконалення системи управління розвитком туризму в Україні. З'ясовано, що основною проблемою державних та місцевих органів управління в сфері туристичних послуг є недостатнє фінансування цієї галузі. Зазначено необхідність виведення формули розрахунку показника обсягу видатків на туристичну галузь з урахуванням її особливостей. Базовим показником, що формує обсяги видатків місцевих бюджетів на фінансування туризму є фінансовий норматив бюджетної забезпеченості, який є гарантованим державою в межах наявних бюджетних коштів рівнем фінансового забезпечення завдань і функцій.

Ключові слова: управління розвитком туризму, пропозиції, ефективність, механізми, обсяг видатків на туризм, система управління.

В статье идентифицированы современные проблемы управления туристиче-

ской отраслью в Украине. Отмечено, что успешность функционирования туристической отрасли Украины может зависеть, от эффективной системы управления и координации всех компонентов туристической привлекательности: туристических ресурсов, инфраструктуры, привлечения инвестиций и качественное обслуживание. Предложены механизмы повышения эффективности и совершенствования системы управления развитием туризма в Украине. Выяснено, что основной проблемой государственных и местных органов управления в сфере туристических услуг является недостаточное финансирование этой отрасли. Указана необходимость вывода формулы расчета показателя объема расходов на туристическую отрасль с учетом ее особенностей. Базовым показателем, формирующим объемы расходов местных бюджетов на финансирование туризма является финансовый норматив бюджетной обеспеченности, который является гарантированным государством в пределах имеющихся бюджетных средств уровнем финансового обеспечения задач и функций.

Ключевые слова: управление развитием туризма, предложения, эффективность, механизмы, объем расходов на туризм, система управления.

УДК 338.467.6

Шелемельєва Т.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму
Запорізький національний технічний університет

The article identifies the current problems of management of the tourism industry in Ukraine. The methods and methods of influence that are used today to regulate the tourism industry, far from always, appear to be adequate to modern conditions and trends. Therefore, to improve the situation, it is necessary to improve the mechanisms of regulation of economic activity, taking into account the experience of countries with a developed tourism industry, the formation of new socio-economic approaches to the strategy of development of the national tourist complex and the system of management of tourism processes at both the state and regional levels. It is noted that the success of the tourism industry in Ukraine can depend on an effective system of management and coordination of all components of tourism attractiveness: tourism resources, infrastructure, investment attraction and quality services. An important role in this belongs to the system of management of the processes of providing services tourist and recreational complex, which regulates the functions and methods of this system, object-object relations of the complex, the relationship between service and information technology. The mechanisms of improving the efficiency and improvement of the management system for tourism development in Ukraine are proposed: creation of "Regional Tourist Information Centers" and their interaction with other regional centers; development of new forms of cooperation between local self-government bodies and entrepreneurs; development of state and regional tourism development programs and methods of control over their implementation; development of methods of interaction of local self-government bodies with economic entities engaged in the provision of tourist services through competitive selection and others. The main problem of state and local government agencies in the field of tourism services is the lack of funding for this industry. The necessity of deducing the formula for calculating the amount of expenditures for the tourism industry taking into account its features is indicated. The basic indicator that forms the volume of expenditures of local budgets for financing tourism is the financial standard of budget security.

Key words: tourism development management, proposals, efficiency, mechanisms, volume of expenditures on tourism, management system.

Постановка проблеми. За оцінками Всесвітньої туристичної організації туризм є найбільш динамічною галуззю світової економіки, продовжує демонструвати стійкість, незважаючи на складності, які передусім пов'язані із забезпеченням безпеки. Натомість, маючи всі передумови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, Україна все ще поступається у його розвитку багатьом країнам світу. Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму 2017 року отримала оцінку в 3,5 бали з 7 можливих і опинилась на 88 місці [1]. Прямий внесок туризму до ВВП України у 2017 році становив 39,6 млрд. грн., або 1,5% ВВП [2]. Трансформація національної економіки передбачає підвищення соціально-економічної ролі туристичної галузі. Варто зазначити, що туризм може стати перспективним чинником розвитку економіки регіонів України. Актуальність обраної теми дослідження визначається необхідністю запровадження механізмів, які дозволять підвищити ефективність системи управління розвитком туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перспективи розвитку туризму в Україні вже багато років перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців. Проблемам розвитку туристичної галузі, її регулюванню та управлінню присвятили свої праці Д. Басюк, В. Кіптенко, В. Кифяк, О. Клочковський, Н. Корж, О. Любіцева, М. Мальська, В. Семенов, Д. Стеченко та інші науковці. Але невирішеними залишаються питання виявлення недосконалості управління розвитком туризму в умовах трансформації національної економіки, потребують обґрунтування механізми підвищення ефективності та удосконалення системи управління розвитком туризму в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація основних проблем управління туристичною галуззю в Україні та розробка комплексу заходів щодо ефективної системи управління її розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням в аналізі системи управління є оцінка її ефективності. У процесі управління розвитком туризму постійно стикаються з необхідністю визначення економічних показників очікуваних результатів в рамках державних програм, а також розробки науково-обґрунтованих соціальних індикаторів розвитку туризму. Аналіз ефективності будь-якого бізнесу означає співвідношення результату і цілей, а також витрат на досягнення поставлених цілей. На основі цих факторів проводиться оцінка продуктивності менеджменту в туризмі.

В попередніх дослідженнях, управління розвитком туризму нами визначено як процес розробки та прийняття управлінських рішень за допомогою сукупності прийомів і способів впливу на соціально-економічний та складний поліфунк-

ціональний суспільний феномен, чинник суспільного розвитку та невід'ємного атрибуту сучасних світових глобалізаційних процесів, з метою ефективного і комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу країни, а також підвищення рівня національної економіки та реалізації зовнішньої політики держави [3]. Одним із найважливіших аспектів в управлінні, спрямованому на успіх, є те, що управлінські рішення, незважаючи на рівень їх теоретичного обґрунтування та практичних досліджень, є лише думками, ідеями. А ціль управління – це виконання реальної роботи людьми. Успішним вважається таке рішення, яке реалізується практично, втілюється у життя, а отже, є результативним та ефективним. Ефективність управління – це результат функціонування системи і процесу управління у вигляді взаємодії управляємої і управляючої системи. Вона показує в якій мірі управляючий орган реалізує цілі, досягає запланованих результатів. Ефективність управління проявляється в ефективності виробництва і складає її частину.

Як зазначає В.К. Кіптенко, ефективність менеджменту в туризмі – це така якість управління, яка забезпечує успішне функціонування та розвиток кожної організаційно-господарської ланки [4]. Успішність може бути визначатися кількома складниками. Враховуючи це, успішність функціонування туристичної галузі України може залежити, від ефективної системи управління та координації всіх компонентів туристичної привабливості: від туристичних ресурсів та інфраструктури до залучення інвестицій у їх розвиток та якісне обслуговування. Важлива роль при цьому належить системі управління процесами надання послуг туристично-рекреаційного комплексу, яка регулює функції і методи даної системи, суб'єктно-об'єктні відносини комплексу, зв'язки між обслуговуючими та інформаційними технологіями. Дані технології дозволяють ефективно координувати динамічні ситуації, властиві сфері рекреаційних послуг, адже в рамках єдиного туристично-рекреаційного комплексу можливо побудувати ефективну схему перерозподілу фінансових потоків від надрентабельних секторів (наприклад, індустрія розваг) до менш рентабельних (наприклад, засоби розміщення) в інтересах сталого економічного розвитку всього комплексу, використовуючи принципи планового бюджетування [5, с. 28]. При цьому базисом системи управління розвитком туризму в країні є природні умови, розвиненість транспортної індустрії, соціальні фактори (умови життя людей, рівень культури, зайнятість населення), економічні фактори, пов'язані зі створенням основи для розвитку туризму (стабільні валютно-фінансові, зовнішньоекономічні відносини), правові фактори, пов'язані зі створенням і функціонуванням туристичного законодавства, екологічні фактори, які можуть обмеж-

увати або, навпаки, створювати пріоритети розвитку туризму [6, с. 310].

Все це вимагає пошуку шляхів не лише покращення стану окремих складових туристичної привабливості, але й визначає необхідність комплексного пошуку заходів її підвищення та максимальної координації всіх суб'єктів туристичного ринку. Туристична привабливість, як вагома компонента розвитку туризму, залежить від туристичного потенціалу територій, спроможності туристичних підприємств, споживчих переваг туристів, учасників економічних взаємовідносин на туристичному ринку впливати на задоволення споживчих очікувань потенційних туристів і на їхнє сприйняття отриманих туристичних продуктів [5, с. 27].

За таких умов пропонуємо наступні пропозиції підвищення ефективності управління розвитком туризму та туристичної привабливості України як країни з потужним природним та історико-культурним туристичним потенціалом, але неефективною політикою державного регулювання та управління, інформаційного та інвестиційного простору, що визначає невідповідність міжнародним стандартам існуючої інфраструктури туризму та відсутність попиту на національний туристичний продукт (рис. 1).

Слід зауважити, що запровадження цих механізмів дозволить стимулювати туристичну діяльність, підсилити взаємозв'язок туризму з іншими сферами соціального, економічного і культурного розвитку країни.

Удосконалення нормативно-правової бази розвитку туризму покликано стимулювати економічну діяльність підприємств й організацій різних галузей щодо надання туристичних послуг.

Правова й економічна підтримка окремих туристичних підприємств й організацій повинна супроводжуватися координацією їхньої діяльності органами державного або недержавного (наприклад, асоціаціями) управління. Тому необхідна розробка й практичне використання нових технологій планування територіально-господарських комплексів в області туризму та національної економіки в цілому.

Особливістю таких технологій є встановлення необхідного рівня лібералізму й централізації, тобто ступеня співвідношення ринкових і планових факторів у підходах до управління.

Основою планування є комплексний підхід до розвитку туризму або планування цього виду діяльності в цілому, у єдності й взаємозв'язку найважливіших передумов діяльності й умов (у тому числі й навколишнім середовищі), що впливають на її результативність. Нові технології планування в сфері туризму висувають особливі вимоги до статистичної інформаційної системи туризму, що формує державна й відомча статистика. Сьогодні з'являється потреба в інформації, що найбільше повно характеризує навколишнє середовище, туристичні ресурси, індустрію туризму взагалі. З метою планування розвитку туризму в комплексі з іншими видами економічної діяльності важливе значення має оцінка економічної й соціальної ефективності такого розвитку.

Проблемою державних та місцевих органів управління в сфері туристичних послуг є недостатнє фінансування цієї галузі [6, с. 314]. Як

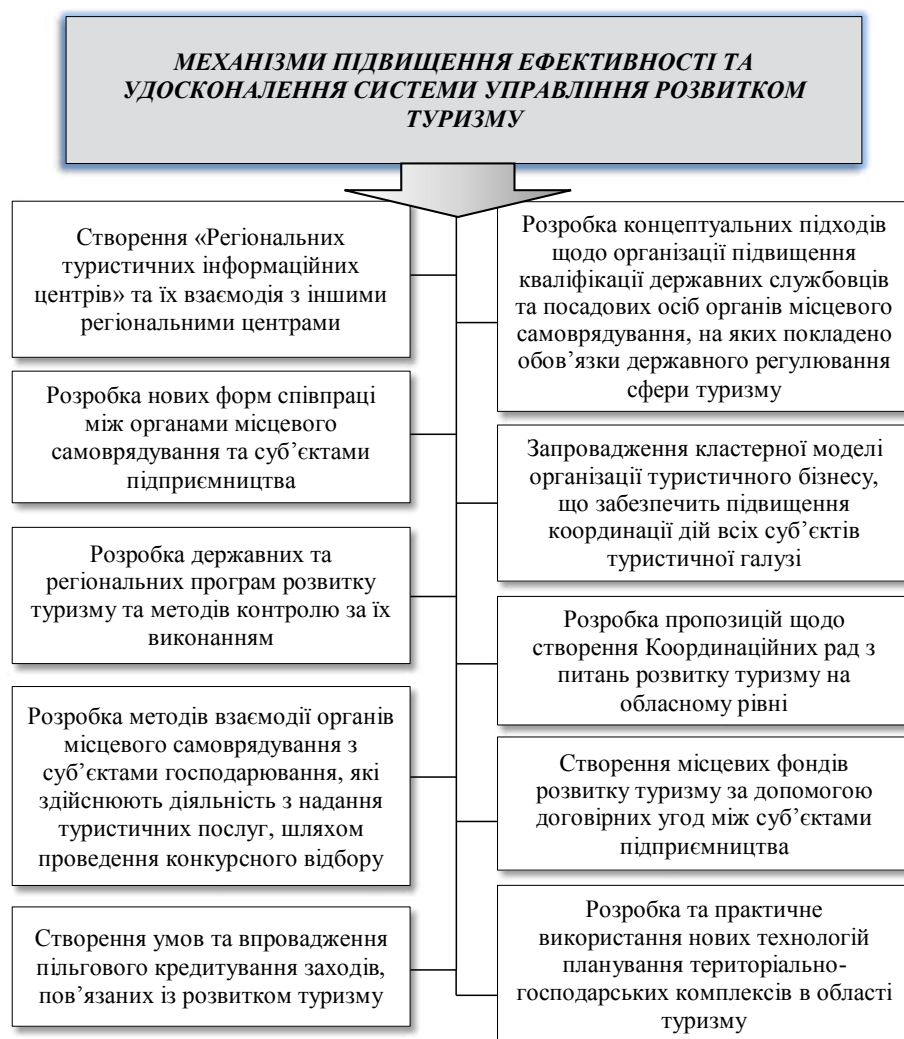

Рис. 1. Пропозиції щодо підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні

відзначається в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України» «...повна відсутність бюджетного фінансування, розпорошена державна система управління та недосконалість норм законодавства гальмують активізацію розвитку сфери туризму, а відсутність державної політики унеможлиблює динамічний розвиток туристичної галузі» [7]. Наприклад, Проектом бюджету міста Запоріжжя на 2019 рік на Програму розвитку туризму в місті передбачено тільки 5 956,4 тис. грн., з яких 1 870,1 тис. грн. на фінансову підтримку та проведення заходів комунального підприємства «Туристичний інформаційний центр» при встановленій сумі видатків на рік – 8 707 231,5 тис. грн [8]. Це все вказує на необхідність виведення формули розрахунку показника обсягу видатків на туристичну галузь задля покриття усіх необхідних видатків держави на туристичну галузь. Пояснити необхідність розробки такої формули можна тим, що зараз видатки на туристичну галузь України розраховуються згідно показника обсягу видатків на інші заходи. Вважаємо, що цей розрахунок необхідно проводити з урахуванням особливостей туристичної галузі. Пропонуємо представити розрахунок за формулою (1), як показник обсягу видатків на туризм (Q_{tur}), який визначається виходячи з чисельності наявного населення адміністративно-територіальної одиниці, різницею між кількістю в'їзних та виїзних туристів та фінансових нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, що визначається як середній розмір загальних видатків відповідних місцевих бюджетів, затверджених місцевими радами на бюджетний період, що передує плановому, на одного жителя, і коригується на прогнозний обсяг ресурсів бюджету, що спрямовуються на зазначені програми у наступному бюджетному періоді (Q_{turg}). При цьому обсяг видатків місцевих бюджетів на туризм не може бути меншим, ніж обсяг у році, що передує плановому, скоригований на індекс споживчих цін в середньому до попереднього року, врахований в Основних прогнозних показниках економічного і соціального розвитку України за даними Мінекономрозвитку.

Базовим показником, що формує обсяги як видатків місцевих бюджетів на фінансування делегованих повноважень, так і сум дотацій вирівнювання є фінансовий норматив бюджетної забезпеченості [9]. Бюджетний кодекс визначає фінансовий норматив бюджетної забезпеченості як гарантований державою в межах наявних бюджетних коштів рівень фінансового забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування, що

використовується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів [10].

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості $FN(tur)$ видатків на туризм обласного бюджету в розрахунку на одного жителя пропонуємо помножити на суму чисельності наявного населення $Ч(n)$ та різницю кількості в'їзних $Ч(v)$ та виїзних $Ч(vi)$ туристів адміністративно-територіальної одиниці станом на 1 січня року, що передує планованому. Для обласного бюджету розрахунковий обсяг видатків на туризм визначається за такою формулою (1):

$$Q_{tur} = NF_{tur} \times (Ч_n + (Ч_v - Ч_{vi})) + Q_{turg} \quad (1)$$

На сучасному етапі розвиток системи управління туристичною галуззю повинен охоплювати такі питання, як удосконалення структури управління, реалізація державної політики у цій галузі шляхом координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та суб'єктів підприємництва. Важливе значення має вдосконалення державної статистики з питань туризму з урахуванням міжнародних стандартів та досвіду інших країн світу [11].

Туризм як вид економічної діяльності та важливий соціальний інститут має чітку орієнтацію на використання природних ресурсів та культурної спадщини. Тому важливим його напрямом є ефективне і раціональне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини з одночасним їх збереженням і відновленням, профілактика та мінімізація негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє природне середовище. Крім того, необхідно здійснити заходи щодо визначення рекреаційного потенціалу всіх регіонів країни та визначення особливостей рекреаційних регіонів з метою створення колоритного національного туристичного продукту [12].

Встановлено, що способи та методи впливу, які використовуються сьогодні для регулювання туристичної галузі, далеко не завжди виявляються адекватними сучасним умовам та тенденціям. Тому для зміни ситуації на краще необхідним є удосконалення механізмів регулювання господарської діяльності з урахуванням досвіду країн з розвинутою туристичною галуззю, формування нових соціально-економічних підходів до стратегії розвитку національного туристичного комплексу і системи управління туристичними процесами як на державному, так і на регіональному рівнях.

Необхідно приймати заходи щодо удосконалення чинної нормативно-правової бази розвитку туризму, зокрема, видається необхідним прийняття законів, які забезпечать ефективно функціонування туристичної галузі, а також внесення окремих поправок до законів України «Про туризм», «Про місцеве самоврядування» (визначення функцій органів місцевого самоврядування в галузі туризму) тощо.

Аналіз проблем курортної сфери України свідчить про необхідність реорганізації всієї системи та

зміни механізмів управління на державному, регіональному та місцевому рівнях. З цією метою необхідно на державному рівні переосмислити роль санаторно-курортних закладів у національній системі рекреації та оздоровлення населення і функції, які вони виконують. Лише зі зміною методологічних підходів держава зможе розробити нові концепції розвитку як самих курортів, так і санаторно-курортного обслуговування населення [13, с. 71].

Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі значною мірою має базуватися на модернізації інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери. З цією метою видається необхідним запровадити спеціальний інвестиційний режим для сприяння будівництву і реконструкції готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури, що спонукає іноземних та вітчизняних інвесторів вкладати кошти у розвиток туризму.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, сьогодні розвиток туристичної галузі є надзвичайно актуальним для України. Країна має потужний потенціал, унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, значні рекреаційні можливості приваблюють дедалі більше туристів, у тому числі й іноземних. Але його економічна віддача поки що незначна. Забезпечувати належну віддачу від цього потужного потенціалу, використовувати його для активного відпочинку та оздоровлення людей можна лише за умови чіткої організації туризму, впровадження ефективних механізмів управління та регулювання галузі, залучення до неї досвідчених і кваліфікованих кадрів. Виходячи зі світового досвіду, необхідно забезпечити зацікавлений підхід до розвитку туризму законодавчі та виконавчі органи, щоб туристична галузь стала частиною загальнодержавної гуманітарної політики і пріоритетів, враховувалася при розгляді інших питань, які мають національне значення. Реалізація зазначених в дослідженні заходів дозволить підвищити ефективність управління розвитком туризму, проводити активну регіональну політику у сфері туризму, забезпечити координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнесу. Також дозволить збільшити туристичні потоки на регіональному ринку туристичних послуг, організувати нові робочі місця, збільшити надходження до державних та місцевих бюджетів, сприяти підвищенню міжнародного авторитету України як туристичної держави на світовому туристичному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рейтингові оцінки конкурентоспроможності українського туризму 2017. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-konkurentospromozhnosti-ukrayinskogo-turyzmu-2017> (дата звернення: 29.01.2019).
2. Про розвиток туристичної галузі України. URL: <http://narodna.pravda.com.ua/travel/5b5f15f4d5bbb/> (дата звернення: 29.01.2019).
3. Шелеметьєва Т.В. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття «управління розвитком туризму». *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 321–327.
4. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с.
5. Гаман П.І., Дешевенко Л.П. Особливості управління туристично-рекреаційним комплексом регіону. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2014. Вип. 2 (17). С. 26–33.
6. Литовка А.О., Семенов В.Ф. Управління туристичним ринком регіону в сучасних умовах на прикладі Одеської області. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 309–314.
7. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1460-19> (дата звернення: 29.01.2019).
8. Пояснювальна записка до проекту бюджету міста Запоріжжя на 2019 рік. URL: https://zp.gov.ua/upload/content/o_1cu225tv625i6mr6831jeh1erna.pdf (дата звернення: 29.01.2019).
9. Ткач К.М. Проблеми та перспективи використання фінансових нормативів бюджетної забезпеченості при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_80 (дата звернення: 29.01.2019).
10. Бюджетний кодекс України: за станом на 11 серпня 2013 р. / Верховна Рада України: від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> (дата звернення: 29.01.2019).
11. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території: монографія. Львів: Новий світ-2000, 2012. 176 с.
12. Спориш О.А., Тягунова Н.М. Використання сучасних інформаційних технологій для просування туристичного продукту Полтавщини. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2009. Вип. 1. С. 294–299.
13. Жураєва К.А. Актуальні проблеми розвитку туризму в Україні та світі та шляхи їх вирішення. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 11. С. 69–74.
14. Гризовська Л.О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26(1). С. 115–118.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES OF ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF FORESTRY ENTERPRISES

УДК 658:630*31

Андрійчук І.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
прикладної економіки
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
Пінчук І.Р.
магістр
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

У статті розглянуто теоретико-методологічні підходи до трактування дефініції конкурентоспроможності підприємств. Сформовано модель оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства. У розробленій моделі оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства запропоновано враховувати наступні етапи: аналіз основних техніко-економічних показників та стратегічний аналіз (SWOT-аналіз) виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств, розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства. На прикладі ДП «Рогатинське лісове господарство», ДП «Надвірнянське лісове господарство» та ДП «Осмолодське лісове господарство» проведено дослідження конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Встановлено, що серед досліджуваних підприємств найкраще конкурентне становище на ринку лісогосподарської продукції займає ДП «Осмолодське лісове господарство».

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, лісогосподарське підприємство, теоретико-методологічні підходи, модель оцінювання конкурентоспроможності, інтегральний показник

В статье рассмотрены теоретико-методологические подходы к трактовке дефиниции конкурентоспособности предприятий. Сформирована модель оценки конкурентоспособности лесохозяйственного предприятия. В разработанной модели оценки конкурентоспособности лесохозяйственного предприятия предложено учитывать следующие этапы: анализ основных технико-экономических показателей и стратегический анализ (SWOT-анализа) производственно-хозяйственной деятельности лесохозяйственных предприятий, расчет интегрального показателя конкурентоспособности лесохозяйственного предприятия. На примере ГП «Рогатинское лесное хозяйство», ГП «Надвирнянское лесное хозяйство» и ГП «Осмолодское лесное хозяйство» проведено исследование конкурентоспособности лесохозяйственных предприятий Ивано-Франковской области. Установлено, что среди исследуемых предприятий лучшее конкурентное положение на рынке лесохозяйственной продукции занимает ГП «Осмолодское лесное хозяйство».

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, лесохозяйственное предприятие, теоретико-методологические подходы, модель оценки конкурентоспособности, интегральный показатель

Increasing the competitiveness of forest enterprises is one of the strategic objectives of ensuring the sustainable development of the domestic forest industry and the economy of the country as a whole. The purpose of the research is to substantiate theoretical and methodological principles of assessing the competitiveness of forest enterprises. The article deals with theoretical and methodological approaches to the definition of the definition of competitiveness of enterprises. A model for assessing the competitiveness of a forestry enterprise has been formed. In the developed model of forest enterprise competitiveness assessment it is suggested to take into account the following stages: analysis of the main technical and economic indicators and strategic analysis (SWOT-analysis) of the forestry enterprises' economic activity, calculation of the integrated index of competitiveness of the forestry enterprise. In order to conduct a study of the main technical and economic indicators of forestry enterprises, it is expedient to use the dynamics series by means of defining special indicators: absolute growth, growth rates and growth rates. The most commonly used method of strategic analysis is the SWOT analysis, which allows establishing the interdependence between the strengths and weaknesses, opportunities and threats inherent to forestry enterprises. The integral index of competitiveness of a forest enterprise is proposed to be calculated using the mean geometric. In calculating the integral index, the values of the studied groups of competitiveness indicators of the forestry enterprise and the corresponding weighting factors were taken into account. The assessment of the competitiveness of forest enterprises was carried out on the example of the enterprises of Ivano-Frankivsk oblast, in particular, the State enterprise "Rogatyn forestry", the State enterprise "Nadvirna forestry" and SE "Osmoloda forestry". The conducted researches showed that the best competitive position in the market of forestry products is SE "Osmoloda forestry". Other forestry companies need to take urgent measures to accelerate the rate of production and economic activity to ensure their competitiveness at both national and regional levels.

Key words: enterprise competitiveness, forest enterprise, theoretical and methodological approaches, model of competitiveness evaluation, integral indicator.

Постановка проблеми. Зростання конкуренції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, прискорення науково-технічного розвитку у більшості сфер виробничо-господарської діяльності зумовлюють необхідність пошуку дієвих заходів та прийняття обґрунтованих ефективних рішень для забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

Підвищення конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств є одним із стратегічних завдань забезпечення стабільного розвитку

вітчизняного лісопромислового комплексу та економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці конкурентоспроможності підприємств, у тому числі й лісогосподарських, присвячено ряд праць провідних науковців, зокрема, Должанського І.З., Загорної Т.О., Коваль Я.В., Клименко С.В., Кургузенкової Л.А., Лупак Р.Л., Мануйлович Ю.М., Оберемчук В.Ф., Омельченко Т.В., Портера М., Сумець О.М., Фатхутдинова Р.А. та ін.

Вчені досліджують діяльність підприємств в умовах конкурентного середовища, здійснюють оцінку конкурентоспроможності національної економіки загалом та окремих підприємств, пропонують методику оцінювання конкурентоспроможності підприємств певних галузей та сфер економіки.

Проте питання оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств потребують подальшого вивчення, оскільки залишаються невирішеними проблеми вибору чинників, що є ключовими у дослідженні конкурентоспроможності таких підприємств, та формування методики визначення їх конкурентоспроможності.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад оцінки конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах високодинамічного ринкового середовища здійснення ефективної господарської діяльності вимагає підтримки високого рівня конкурентоспроможності – однієї із основних складових успішного функціонування підприємств, при чому як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках.

Термін «конкурентоспроможність» застосовується до товарів або продукції, до виробників або надавачів послуг, до регіонів і навіть окремих країн та національних економік [1; 2; 3].

Провідну роль у формуванні сутності поняття конкурентоспроможності підприємства відіграють дослідження М. Портера, який виокремив теорію конкурентної переваги, згідно з якою конкурентоспроможність підприємства оцінюють у межах груп підприємств, які належать до однієї галузі [4; 5].

Вчений Г.М. Скудар зазначає, що конкурентоспроможність обумовлена економічними, соціальними та політичними факторами позиції країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [6, с. 31].

Т. Гринько [7, с. 53; 8] трактує конкурентоспроможність підприємства, як порівняльну перевагу підприємства стосовно інших підприємств галузі країни та за її межами.

Фатхутдинов Р.А. зазначає, що конкурентоспроможність підприємств – це їх реальна і потенційна можливість у існуючих для них умо-

вах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за своїми ціновими та неціновими характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари конкурентів [9].

На відміну від М. Портера та Т. Гринько науковець В. Дікань трактує дефініцію «конкурентоспроможність підприємства», як конкурентостійкість підприємства, яка визначається внутрішніми факторами [10, с. 30].

Водночас В. Оберемчук розглядає конкурентоспроможність, як комплексну порівняльну характеристику підприємства, що відображає ступінь переваги оціночних показників діяльності підприємства, яка визначає його успіх на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників підприємств-конкурентів [11, с. 212].

Нами розроблено комплексний підхід до оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства, який запропоновано реалізувати, головним чином, за допомогою проведення аналізу основних техніко-економічних показників виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств, стратегічного аналізу (SWOT-аналізу) та здійснення інтегральної оцінки [12; 13; 14].

На рисунку 1 представлено модель оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств.

З метою проведення дослідження основних техніко-економічних показників діяльності лісо-

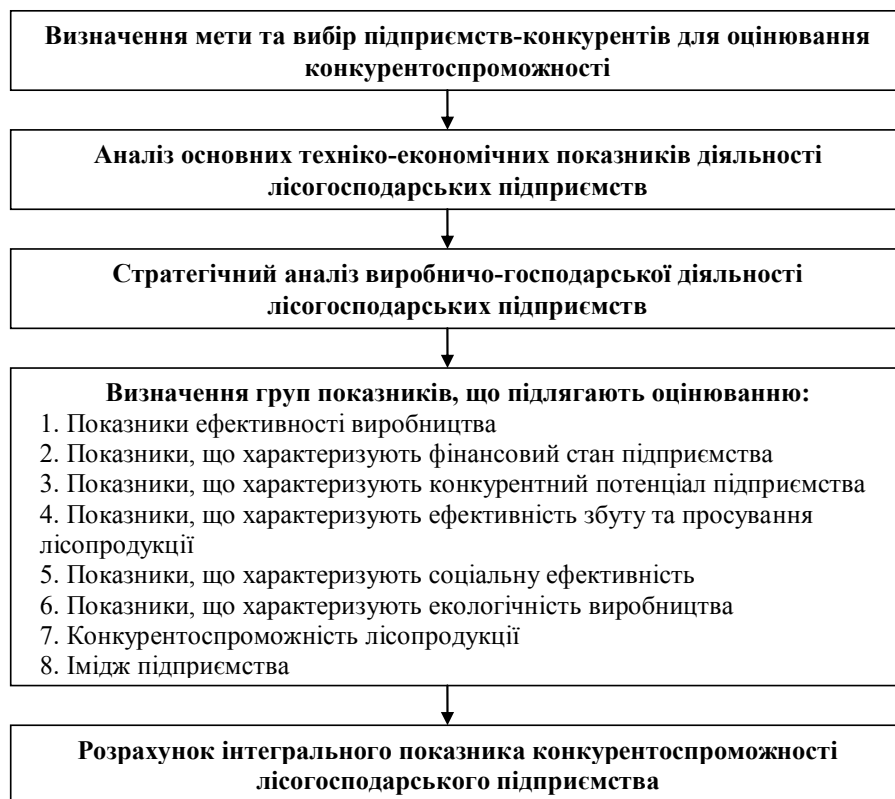

Рис. 1. Модель оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств

господарських підприємств доцільно використати ряди динаміки за допомогою визначення спеціальних показників: абсолютного приросту, темпів росту та темпів приросту.

З метою оцінки майбутніх тенденцій зміни техніко-економічних показників здійснюють прогнозування за допомогою лінійної, поліноміальної, логарифмічної, степеневої та експоненціальної функцій.

Для перевірки апроксимації розраховують коефіцієнт кореляції, або коефіцієнт детермінації. Чим ближчим є значення даних коефіцієнтів до одиниці, тим точнішими будуть результати прогнозування досліджуваного показника.

Найпоширенішим методом стратегічного аналізу є SWOT-аналіз, який дає змогу встановити взаємозалежність між сильними і слабкими сторонами, можливостями та загрозами, які притаманні лісогосподарським підприємствам.

Оскільки оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства повинно бути комплексним і складатися із сукупності факторів, які визначають його конкурентоспроможність, врахуємо ті, які найповніше характеризують підприємство за всіма аспектами його виробничо-господарської діяльності.

Визначимо показники, які доцільно використати для оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств (таблиця 1).

У групах П1-П6 було відібрано ті показники, які можна розрахувати за даними офіційної звітності підприємств, а також можуть бути розраховані на основі загальноприйнятих формул,

що дає змогу враховувати принцип доступності вихідної інформації для широкого кола користувачів.

До показників групи П7 віднесено узагальнений показник конкурентоспроможності продукції лісогосподарського підприємства, який визначається на основі методичних підходів, описаних у [15]. Зокрема, даний показник пропонується розраховувати, як рівень співвідношення у балах якості лісопродукції, яку визначають експертно, та фактичної вартості продукції лісогосподарського підприємства, вираженої також у балах.

При визначенні іміджу підприємства (група П8) враховують думку експертів стосовно іміджу керівництва підприємства, працівників, якості виконання робіт та надання послуг і т.д.

Для забезпечення репрезентативності оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства кожна з восьми груп показників повинна містити коефіцієнти вагомості, які визначають за допомогою методики проведення попарних порівнянь [16, с. 9-10].

Інтегральний показник конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства (K_n) запропоновано розраховувати за допомогою середньої геометричної, оскільки вона є більш чутливою до змін показників [15], для чого доцільно використати формулу:

$$K_n = \sqrt[8]{K_{в1}P_1 \cdot K_{в2}P_2 \cdot K_{в3}P_3 \cdot K_{в4}P_4 \cdot K_{в5}P_5 \cdot K_{в6}P_6 \cdot K_{в7}P_7 \cdot K_{в8}P_8}, (1)$$

де П1-П8 – значення відповідних груп показників конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства;

Таблиця 1

Показники конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств

Назва групи	Показники
1. Показники ефективності виробництва (П1)	Витрати на ведення лісового господарства, грн.
	Рентабельність 1 км загот. деревини, %
	Обсяги заготівлі деревини, тис. м ³
2. Показники, що характеризують фінансовий стан підприємства (П2)	Коефіцієнт автономії, част. од
	Коефіцієнт платоспроможності, част. од
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, част. од.
	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, част. од.
3. Показники, що характеризують конкурентний потенціал підприємства (П3)	Фондовіддача, грн. / грн.
	Продуктивність праці, грн. /ос.
	Енергомісткість продукції, грн./ м ³
4. Показники, що характеризують ефективність збуту та просування лісопродукції (П4)	Рентабельність реалізації, %
	Коефіцієнт відвантаження, част. од.
	Обсяг реалізації продукції, тис. грн.
	Питома вага експорту, %
5. Показники, що характеризують соціальну ефективність (П5)	Середньомісячна заробітна плата працівників, грн.
	Коефіцієнт плинності кадрів, част. од.
6. Показники, що характеризують екологічність виробництва (П6)	Обсяги посадки лісу, га
	Сприяння природному поновленню, га
7. Конкурентоспроможність лісопродукції (П7)	Конкурентоспроможність лісопродукції, част. од
8. Імідж підприємства (П8)	Імідж підприємства, бали

$K_{в1}-K_{в8}$ – коефіцієнти вагомості груп показників конкурентоспроможності лісогосподарського підприємства;

Оцінювання конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств проведено на прикладі підприємств Івано-Франківської області, зокрема, ДП «Рогатинське лісове господарство», ДП «Надвірнянське лісове господарство» та ДП «Осмолодське лісове господарство».

Для розрахунку показників конкурентоспроможності використаємо звітну інформацію про виробничо-господарську діяльність зазначених підприємств у 2014-2017 рр., наведену на офіційних сайтах зазначених держлісгоспів.

Отже, у результаті проведених обрахунків встановлено, що коефіцієнти вагомості груп показників конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств становлять:

- ефективність виробництва (П1) – 0,212;
- фінансовий стан підприємства (П2) – 0,136;
- конкурентний потенціал (П3) – 0,103;
- ефективність збуту товару (П4) – 0,14;
- соціальна ефективність (П5) – 0,103;
- екологічність виробництва (П6) – 0,04;
- конкурентоспроможність продукції (П7) – 0,171;
- імідж підприємства (П8) – 0,1.

Використовуючи статистичну інформацію та розраховані коефіцієнти вагомості кожної групи показників на наступному етапі дослідження

визначаємо значення критеріїв оцінки за групами показників (П1–П8).

Наступним кроком є розрахунок за формулою (1) інтегрального показника конкурентоспроможності лісопромислових підприємств. Результати проведених розрахунків наведено у таблиці 2 та представлено графічно на рисунку 2.

Проведені дослідження показали, що рівень конкурентоспроможності ДП «Рогатинське лісове господарство» є найнижчим у 2016 році порівняно із попередніми 2014-2015 рр. та відносно 2017 року. Зокрема, у 2014 році інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства становив 0,069, у 2015 – 0,085, у 2016 – 0,058 та у 2017 р. він децю зріс (до 0,073). Слід також відмітити, що рівень конкурентоспроможності Рогатинського лісгоспу є найнижчим серед трьох досліджуваних підприємств.

На відміну від ДП «Рогатинське лісове господарство», у Осмолодському лісгоспі значення інтегрального показника конкурентоспроможності за досліджуваний період є майже удвічі вищим. Так, у 2014 році воно становило 0,126, у 2015 та 2016 роках – близько 0,14, а у 2017 – 0,153.

Досить високий рівень конкурентоспроможності характерний для ДП «Надвірнянське лісове господарство». Показник конкурентоспроможності Надвірнянського лісгоспу становить понад 0,1 і найнижчим є у 2014 році, а найвищого значення досягає у 2015 році – 0,129.

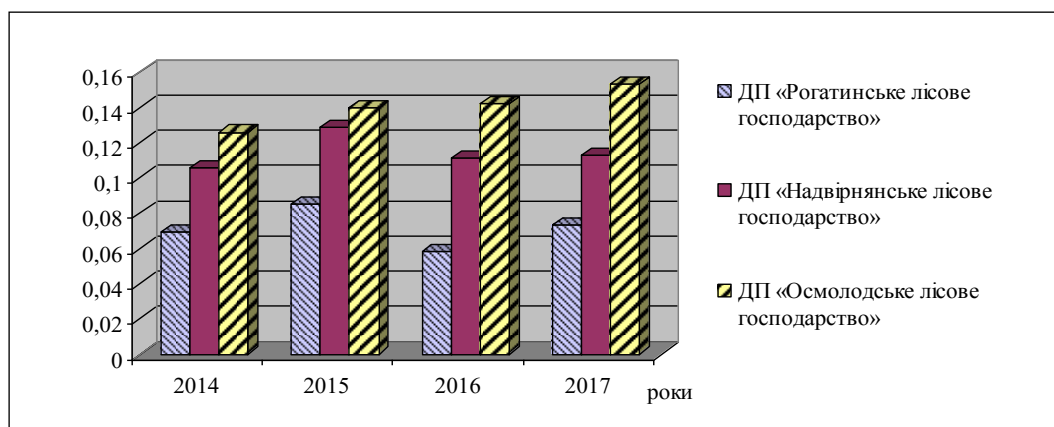

Рис. 2. Результати розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності лісогосподарських підприємств

Таблиця 2

Результати розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності досліджуваних лісогосподарських підприємств

Роки	Інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства		
	ДП «Рогатинське лісове господарство»	ДП «Надвірнянське лісове господарство»	ДП «Осмолодське лісове господарство»
2014	0,069	0,106	0,126
2015	0,085	0,129	0,14
2016	0,058	0,111	0,142
2017	0,073	0,113	0,153

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що серед досліджуваних підприємств найкраще конкурентне становище на ринку лісгосподарської продукції займає ДП «Осмолодське лісове господарство». Іншим лісгоспам необхідно вживати нагальних заходів для прискорення темпів виробничо-господарської діяльності для забезпечення їх конкурентоспроможності як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

Таким чином, сформована модель оцінки конкурентоспроможності лісгосподарських підприємств дасть змогу керівництву (менеджменту) запроваджувати ефективні заходи та використовувати необхідні методи підвищення їх конкурентоздатності у сучасних ринкових умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мануйлович Ю.М. Дослідження сутності та трактування поняття конкурентоспроможності підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 274–282.
2. Арнаут І.П. Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 3. С. 111–114.
3. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась та ін. Київ : КНЕУ, 2008. 520 с.
4. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations* / M.E. Porter. New York : Free Press, 1990. 426 p.
5. Портер М. Конкуренція / М. Портер. Москва : Вільямс, 2001. 495 с.
6. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного АО: проблемы и решения. Київ : Наук. думка, 1999. 496 с.
7. Гринько Т. Фактори конкурентоспроможності підприємств. *Держава та регіони*. 2004. № 2. С. 50–53.
8. Сватюк О.Р., Хабко М.Р. Конкурентоздатність підприємства: поняття, взаємозв'язок, конкурентні переваги. *Інноваційна економіка: Науково-виробничий журнал*. 2014. № 5. С. 82–86.
9. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. Москва : Маркетинг, 2002. 892 с.
10. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия. Харків : Основа, 2005. 168 с.
11. Оберемчук В.Ф. Конкуренція: поняття, стратегія. *Стратегія економічного розвитку України* : Наук. зб. Київ : КНЕУ, 2011. Вип. 5. С. 211–217.
12. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства : Підручник. Тернопіль : «Економічна думка», 2006. 390 с.
13. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент : Учебник. 3-е изд. Москва : Экономистъ, 2003. 528 с.: ил.
14. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій підприємства : Навчальний посібник / Під ред. д.е.н., проф. академіка АЕН України, Л.В. Балабанової. Донецьк : ДонДУЕТ, 2001. 180 с.
15. Оберемчук В.Ф. Стратегія підприємства : Короткий курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 128 с.
16. Андрійчук І.В. Інвестиційна привабливість використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів на державних лісозаготівельних підприємствах Івано-Франківської області / І.В. Андрійчук, У.Я. Витвицька, Ю.В. Лозинська // Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи: зб. матеріалів І наук.-практ. інтернет-конференції, 25 лютого – 1 березня 2013 р., Дніпропетровськ – Жешув / відп. ред. В. Шаповал, Б. Слюсарчик. Дніпро : Національний гірничий університет, 2013. С. 8-12.
17. Гольдштейн Г.Я. Стратегический менеджмент : Учебное пособие, Изд. 2-е, доп. Таганрог : ТРТУ, 2003. 94 с.

METHODOLOGICAL BASIS FOR FORMING THE MARKETING STRATEGY OF AGRICULTURAL PRODUCTION ECOLOGIZATION

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

The article explored the ecologization strategy, presented its objectives in the field of agriculture, the basic categories of strategic directions and implementation of ecologization marketing strategies. Algorithm of environmental marketing strategies, in agricultural production is developed, environmental, economic and environmental and economic tools to implement them are determined. It is determined that marketing strategy of ecologization of agrarian production is a strategy of innovative development that can solve problems of economic growth, increase of competitiveness of agrarian industry, provide high quality of life, national security, environmental protection and high technical level of agricultural production in Ukraine. According to the results of the research, the methodological approaches and the main stages, tools, mechanisms of formation and implementation of the marketing strategy of ecologization of agrarian production were determined.

Key words: marketing strategy of ecologization, agrarian production, strategic categories, strategic analysis, marketing researches, ecological-economic mechanism.

В статті досліджена стратегія екологізації, представлені її цілі в галузі сільського господарства, основні категорії стратегічних напрямів та реалізація маркетингових стратегій екологізації. Розроблено алгоритм формування екологічних маркетингових стратегій, у сільськогосподарському виробництві, визначено екологічні, економічні та екологічні та економічні інструменти для їх реалізації. Надана характеристика основним категоріям стратегічного маркетингу, які лежать в основі формування маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва: визначення місії, мети і завдань; стратегічний аналіз факторів макро- і мікросередовища; вибір пріоритетних стратегічних напрямів, формування інструментарію реалізації даної стратегії; оцінка та контроль за її виконанням. Визначено, що маркетингова стратегія екологізації аграрного виробництва є стратегією інноваційного розвитку, яка може вирішити проблеми економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності аграрної промисловості, забезпечити високу якість життя, національну безпеку, охорону навколишнього середовища та високий технічний рівень сільськогосподарського виробництва в Україні. При переході аграрних підприємств на екологічно орієнтований тип господарювання, необхідно враховувати еколого-економічні критерії і способи управління, а виробничі відносини у сільському господарстві мають здійснюватись на основі раціонального залучення природних ресурсів і формування еколого-економічної системи управління. Маркетингова стратегія екологізації аграрного виробництва здатна вирішити проблеми економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, забезпечити високу якість життя, національну безпеку, охорону навколишнього середовища та високий технічний рівень сільськогосподарського виробництва в Україні. За результатами дослідження визначено методологічні підходи та основні етапи, інструменти, механізми формування та реалізації маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва. Сформовано механізм єдності економічних і екологічних процесів в управлінні сільськогосподарським виробництвом з урахуванням екологічних факторів в економічній діяльності аграрних підприємств.

UDC 339.138

Bahorka M.O.

Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of Marketing
Department
Dnipro State Agrarian and Economic
University

гории стратегических направлений и реализации маркетинговых стратегий экологизации. Разработан алгоритм стратегий экологического маркетинга в сельскохозяйственном производстве, определены экологические, экономические и эколого-экономические инструменты для их реализации. Определено, что маркетинговая стратегия экологизации аграрного производства – это стратегия инновационного развития, которая может решить проблемы экономического роста, повышения конкурентоспособности аграрной отрасли, обеспечить высокое качество жизни, национальную безопасность, охрану окружающей среды и высокий технический уровень сельскохозяйственного производства на Украине. По результатам исследования определены методологические подходы и основные этапы, инструменты, механизмы формирования и реализации маркетинговой стратегии экологизации аграрного производства.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия экологизации, аграрное производство, стратегические категории, стратегический анализ, маркетинговые исследования, эколого-экономический механизм.

У статті розглянуто стратегію екологізації, представлені її цілі в галузі сільського господарства, основні категорії стратегічних напрямів та реалізація маркетингових стратегій екологізації. Розроблено алгоритм формування екологічних маркетингових стратегій, у сільськогосподарському виробництві, визначено екологічні, економічні та екологічні та економічні інструменти для їх реалізації. Надана характеристика основним категоріям стратегічного маркетингу, які лежать в основі формування маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва: визначення місії, мети і завдань; стратегічний аналіз факторів макро- і мікросередовища; вибір пріоритетних стратегічних напрямів, формування інструментарію реалізації даної стратегії; оцінка та контроль за її виконанням. Визначено, що маркетингова стратегія екологізації аграрного виробництва є стратегією інноваційного розвитку, яка може вирішити проблеми економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності аграрної промисловості, забезпечити високу якість життя, національну безпеку, охорону навколишнього середовища та високий технічний рівень сільськогосподарського виробництва в Україні. При переході аграрних підприємств на екологічно орієнтований тип господарювання, необхідно враховувати еколого-економічні критерії і способи управління, а виробничі відносини у сільському господарстві мають здійснюватись на основі раціонального залучення природних ресурсів і формування еколого-економічної системи управління. Маркетингова стратегія екологізації аграрного виробництва здатна вирішити проблеми економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, забезпечити високу якість життя, національну безпеку, охорону навколишнього середовища та високий технічний рівень сільськогосподарського виробництва в Україні. За результатами дослідження визначено методологічні підходи та основні етапи, інструменти, механізми формування та реалізації маркетингової стратегії екологізації аграрного виробництва. Сформовано механізм єдності економічних і екологічних процесів в управлінні сільськогосподарським виробництвом з урахуванням екологічних факторів в економічній діяльності аграрних підприємств.

Ключові слова: маркетингова стратегія екологізації, аграрне виробництво, стратегічні категорії, стратегічний аналіз, маркетингові дослідження, еколого-економічний механізм.

Formulation of the problem. The ecological situation in Ukraine in recent years has deteriorated so much that now both the economic status of business entities and food security of the country depend on it. One of the most important components of the economic security in the agrarian sector is the provision of its ecological and economic components in the agro-food market. In its turn, provision of the economic security of agrarian production cannot be separated from the environmental basics of the production sector.

The main way to overcome the environmental crisis that has developed in the agrarian sector of the country is to integrate the interests of the environment and economy in agricultural production. At

the same time it is necessary to take into account on the one hand the close correlation of the natural use of agro-systems, the state of the environment and the resource potential of the country, and on the other hand the prospects for the development of the national economy.

To date, the transition to new agribusiness systems is a complex process of developing a new strategy for innovation development, which is formed in parallel with the existing strategies. The marketing strategy of environmentalizing agrarian production is, in our opinion, an innovative strategy that allows integration of environmental priorities in the strategy of economic development.

This strategy takes into account the environmental factor in the economic activities of agrarian enterprises and aims at creating environmental products and services in agricultural production.

It is the marketing strategy for environmentalizing agrarian production to be a link between agrarian enterprises, the market and society, as well as to ensure the formation of public opinion and the market environment environment.

The formation of an effective marketing strategy for the environmentalization of agrarian production, first of all, is necessary for a full supply of food security of the country, as well as the transformation of the agrarian complex into a highly productive branch of the national economy, therefore, the study of methodological approaches to the development of this strategy is relevant and practically significant.

Analysis of recent research and publications.

Research in the field of environmental marketing has been widely developed for now.

The works of domestic scientists L.V. Balabanova, N.V. Kudenko, Ya.S. Larina, I.L. Reshetnikova and others are devoted to problems of development of marketing strategies taking into account the specifics of the transformation period.

Researches of I.S. Voronezka, L.G. Melnik, O.V. Prokopenko, L.A. Chromushina, O.I. Shkuratov and other scientists are devoted to the issues of formation of the economic mechanism of environmental management of agrarian production and environmental activities.

Economic approaches to improving the mechanism of production and consumption of environmentally safe products are also considered in the works of S.M. Ilyashenko, Ye.V. Mishenina, V.V. Pisarenko and others.

However, the problem of the formation of a marketing strategy for the environmentalization of agrarian production is still not sufficiently investigated in the theoretical as well as practical aspects.

There is a need to deepen theoretical research and methodological developments associated with the formation of a marketing strategy for environmentalization as a component of the ecological and economic mechanism for managing agrarian production.

Setting objectives. The purpose of the article is to substantiate the methodological approaches and to study the main stages, tools, mechanisms of formation and implementation of the marketing strategy of ecologization of agrarian production.

Presentation of the main research material. Ecologization is a direction of development of agriculture, based on the development of ecological methods of management, provides an extended reproduction of natural and human resources through the formation of sustainable ecological and economic systems aimed at increasing the volume of production of competitive products [1].

The basis of the formation of a marketing strategy for the ecologization of agrarian production is the systematic approach, which is based on the existence of implementation mechanisms that ensure system consistency, its purposefulness; interdependence; interdependence and complexity of its elements determines the integrity of the system; All tasks that execute individual elements of the system are interconnected; System elements and their associated actions have a certain subordination that builds hierarchy; The system changes under the influence of specific factors, which determines its dynamism; The ability of the system to adapt to the variability of the external environment, while not losing its own individuality [2, p. 112].

According to the system approach, the elements that make up the content of the marketing strategy of the enterprise, not only functionally derived from each other, but all without exception, are interconnected. Changing one of them inevitably leads to changes in others, and ultimately – in the entire marketing strategy. This requires a comprehensive solution to any of its problems: large and small, simple and complex, tactical and strategic [3, p. 226].

The basis of the formation of a marketing strategy for environmentalization of agricultural production are the main strategic categories that are considered the basis of strategic marketing.

The initial stage in developing the marketing strategy of environmentalization is the definition of the mission, which is what is the main philosophy, the main purpose of the existence of this strategy [4, p. 125].

In our opinion, the mission of the marketing strategy of ecologization is to ensure balanced development of the agrarian sector of the economy, that is, to maintain a balance between the economic system and the natural environment, which results in improving the long-term economic, social and environmental welfare of the society. With the help of this strategy it is possible to solve the contradiction between the economic interests of producers and the preservation of the environment, that is, the provision of environmentally safe living conditions of the population.

The next strategic category is the formulation of the goal and the establishment of marketing environmental objectives and targets at the state, regional level and at the level of the economic entity (Table 1).

The main objective of the marketing strategy of ecologization of agrarian production at the state and regional levels is to create economic conditions for economic entities, in which they will be interested in preservation and restoration of natural resources potential when introducing innovative approaches in their activities.

In addition, it is important to ensure the ecological and economic security of the agro-food market and the agrarian sector of the economy as a whole. It can

be done by developing environmental policy measures in the agrarian sector, which will allow changing the format of relations between production and the environment towards rational use and reproduction of agro-systems.

At the level of business entities, the main objective of the marketing strategy of ecologization of agrarian production is the development of economic organizational and economic mechanism of management of an agrarian enterprise with the application of its main components: planning, stimulation (motivation), organization of management, control, etc. At the same time it is necessary to orient production to meet the ecological needs of consumers.

An important task of the marketing strategy of ecologization of agrarian production for agricultural producers is to promote the reduction of the load on the natural environment in the planning, coordination and control of all management activities [5, p. 278].

The objectives of the marketing strategy for environmentalizing agrarian production are as follows:

- formation of the market of environmental needs;
- creation of conditions for the preservation of the environment;
- adaptation of production to market conditions;
- production of competitive environmental products;
- intensification of sales of ecological products;
- Profit from the environmentalization of agricultural production.

In our opinion, fulfillment of these goals and tasks is possible only due to the formation of ecological consciousness in society, the development of environmental needs and the awareness of the need for the use of environmental goods.

When forming a marketing strategy for environmentalizing agrarian production it is necessary to organize marketing researches in order to solve the following issues:

1. Research of the main environmental problems of the agrarian sector and assessment of the ecological situation in different regions of Ukraine. It is the concern of consumers that environmental problems form their potential demand for environmental goods.

2. Provision of ecological characteristics of products of agrarian production.

Given the emphasis on the environmental safety of the agrarian sector, organic production, Ukraine must become a competitive producer in the global food market and be able to meet not only its own needs, but also satisfy part of the ever-growing world food needs. The basis of the environmental policy of the development of domestic agriculture should be its environmental safety based on ecologization, through the development of organic production.

3. Research needs in new products. At the same time, the following methods are used: forecasting of future needs and demands of consumers, changes in the motivation of their behavior (in line with the market transformation of the economy); Situational and simulation modeling of consumer behavior.

4. Determination of trends in the development and change of environmental, technological, economic, legal, political, social and cultural components of the environment.

5. Analysis of market attractiveness factors of environmental goods, market size, growth of demand, intensity of competition, inflation, technological requirements, power consumption, performance of social and political factors.

6. Diagnosis of ecological consciousness of consumers and needs in environmental goods. It is knowledge and assessment of the factors of development of environmental needs that will enable enterprises to feel more confident in a market where there are constant changes.

7. Development of environmental innovations, the specifics of which is that their development is associated with the creation of goods, analogues which did not exist before, and it is due to the following reasons:

- the needs and demands of consumers, for the satisfaction of which new products are intended, were previously satisfied with a completely different way (the first kind of fundamentally new innovations);
- needs for the satisfaction of which the appointment of new products, previously just did not arise (the second kind of fundamentally new innovations) [6, p. 117].

Table 1

The main objective of the marketing strategy is to ecologize agrarian production at different levels of management

State level	Guaranteed to ensure a high-quality and safe nutrition of the population in order to preserve the gene pool, to support the health of the nation and to increase the longevity of life Ensuring environmental management of agriculture and protecting the natural environment.
Regional level	Raising the competitiveness of agriculture through modernization of agrarian production, innovative development of agribusiness, introduction of information technologies, support for the production of new types of agricultural products, support for the cooperation of agricultural producers.
Level of economic entities	Production of environmentally sound agricultural products, ensuring its competitiveness on the domestic and foreign markets.

Source: summarized by the author

The receipt of information on these issues will determine the main directions of development of this strategy.

An important stage in the formation of a marketing strategy for ecologization is a strategic analysis of the macro- and micro-environment. This process involves an analytical evaluation of the parameters of the external and internal environment with the help of general scientific and applied methods of strategic analysis.

The external environment in which there are domestic farms, is qualitatively different, escalating competition in the market, increasing its degree of uncertainty, there are unforeseen risk factors. That is why the work on the strategy begins with a comprehensive study of the market situation in the industry [7, p. 12-14].

At the stage of strategic industry analysis, special attention should be paid to assessment of environmental and economic potential because of resource development concepts of marketing strategy changes the vector of reactive (reacting on changes in the environment) to proactive (prevention events) [8, p. 120]. Therefore, an essential step in the formation of a marketing strategy greening of agriculture, we believe is the providing strategic relevance, providing coordination of resources and production capacity with market conditions.

The marketing strategy of environmentalizing agrarian production should be oriented towards the formation of sustainable competitive advantages. Therefore, the results of the assessment of environmental factors are a prerequisite for the formation of a complex information and analytical support of marketing management, which is an essential condition for the development of this strategy.

In the process of forming an agrarian production ecological marketing strategy, system and situational approaches, methods of strategic analysis, most often using matrix models, are used. Marketing strategy for ecologizing agrarian production includes instruments of ecological and economic management. Traditional system of tools includes product, price, promotion and distribution, that is, the main components of the 4P complex; from the consumer's point of view – needs, costs, communication and convenience. In contrast to the traditional system of tools of the marketing complex, the environmental strategy takes into account the environmental aspects of the marketing strategy [9, p. 84]. Note that the ecological component is present in each of the four elements of the marketing complex (Fig. 1).

The main requirements for the formation of a marketing strategy for the environmentalization of agrarian production are the following:

1) the reality, which involves its compliance with the situation, objectives, market, production and resource factors, experience and skills of the management system in the industry;

2) logical, internal integrity and consistency of individual elements;

3) compatibility with the external environment, providing an opportunity to interact with it;

4) risk is justified;

5) focus on the formation of sustainable competitive advantages.

The implementation of the marketing strategy greening of agricultural production by using environmental-economic management mechanism, based on up measures to allow, in our opinion, to change the format of relations between production and the environment towards sustainable use, reproduce agricultural systems.

Ecological and economic tools, in our opinion, are an integral part of environmental marketing and they include:

- production of ecologically safe agricultural food products and their ecological positioning;

- price formation taking into account environmental costs;

- formation of a market with environmentally safe products, based on international standards of ecological agricultural production;

- distribution of environmentally safe agricultural products;

- formation of the information and communication system for the promotion of agricultural food products.

Marketing is a tool for environmental management and can be implemented by forming appropriate environmentally focused strategies, which can ensure the principle of unity of economic and ecological processes in the management of agricultural production and promote radical restructuring of relations of production with the environment.

Formation of strategy of environmental marketing in the agricultural sector, in our opinion, is the integration of all administrative functions that also contribute to the ecologization of agricultural production, allocation, planning and forecasting of business initiatives for investment basis, which is linked to production, formation and stimulate demand for ecosafety products, agricultural products and ecosystem services.

For the effective functioning of the mechanism of ecological and economic management, the strategic approach must be combined with the environmental management system. At the same time, it is important to note that the traditional system of environmental management is sufficient for the generally accepted system of economic activity. Whereas it is necessary to rebuild the existing system in accordance with the requirements of international standards to achieve competitive advantages in the world market. Thus, for the transition of agricultural enterprises to an ecologically oriented type of management, it is essential to take into account ecological and economic criteria

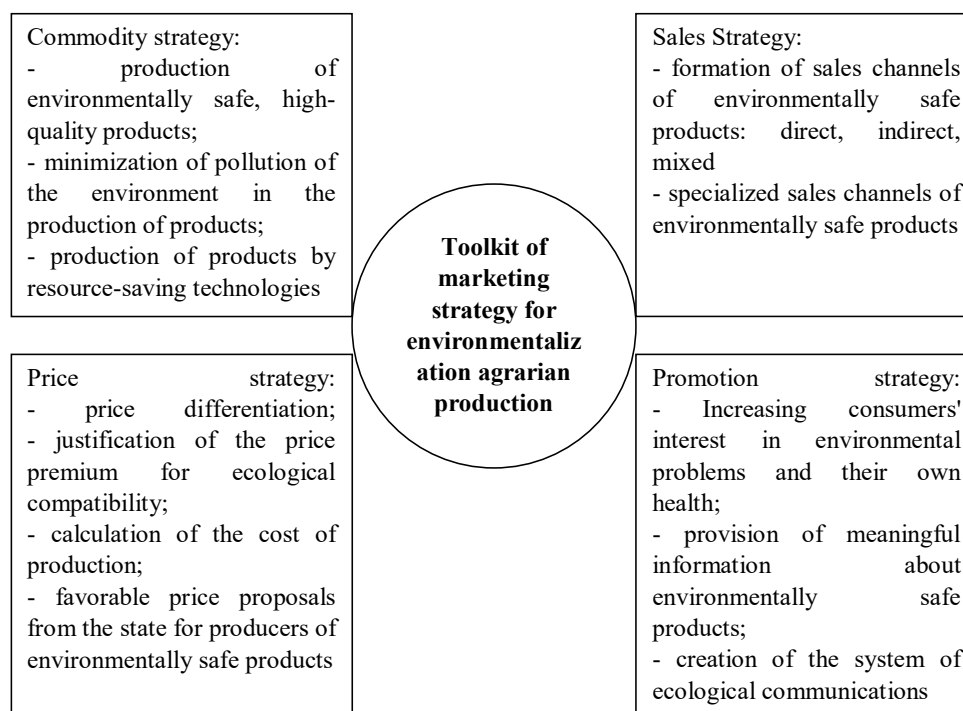

Fig. 1. The main components of the marketing strategy of environmentalization of agrarian production

Source: developed by the author

and methods of management. Furthermore the organization of industrial relations in agriculture should be based on the rational use of natural resources and the formation of an ecological and economic management system.

Conclusions from the conducted research. It is established that marketing strategy of ecologization of agrarian production is a strategy of innovative development that can solve problems of economic growth, increase of competitiveness of agrarian industry, provide high quality of life, national security, environmental protection and high technical level of agricultural production in Ukraine.

When forming a marketing strategy for environmentalizing agrarian production use the main strategic categories: definition of mission, goals and objectives; strategic analysis of factors of macro- and micro-environment; the choice of priority strategic directions, the formation of tools for implementing this strategy; evaluation and control over its implementation.

When implementing the marketing strategy of ecologization of agrarian production, a combination of ecological and economic instruments at the state regulation of ecological and economic components is important.

When forming this strategy, it's necessary to understand that it is not just about the one-time use of innovations to achieve instant advantages, but about a continuous, detailed planned strategic innovation development that forms new methods

and controls, transforming the intensive introduction of innovation processes into the factor of economic growth in the industry.

REFERENCES:

1. Tkachuk V.I. (2014) Ekologhizacija vyrobnyctva yak priorytet procesu dyversyfikaciji agharnykh pidpryjemstv [Ecologization of production as a priority of the process of diversification of agrarian enterprises]. *Efektivna ekonomika* (electronic journal), no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>
2. Zaliznyuk V.P. (2015) Pokaznyky efektyvnosti marketynghovoji strateghiji eksportnoji dijajlnosti pidpryjemstva [Indicators of the effectiveness of the marketing strategy of the export activity of the enterprise]. *Konkurentospromozhnistj nacionaljnoji ekonomiky ta osvity: poshuk efektyvnykh rishenj: zbirnyk materialiv Vseukrajinskoji naukovo-praktychnoji konferenciji z mizhnarodnoju uchastju* (Ukraine, Vinnytsya, April 15, 2015), Ternopil: KROK, pp. 111–113.
3. Larina Ya.S. (2008) *Formuvannja ta mekhanizmy realizaciji marketyngovykh strateghij v aghroproduvoljchomu pidkompleksi APK* [Formation and mechanisms of realization of marketing strategies in agro-food subcomplex of AIC]. Kiev: Press of Ukraine (in Ukrainian).
4. Kudenko N.V. (2012) *Pryncypy strateghichnogho marketyngu* [Principles of Strategic Marketing]. *Scientific notes: Col. Sciences Works / Ministry of Education and Science of Ukraine, State University "Vadim Hetman Kyiv National Economical Uni-*

versity"; Editor-in-chief A.F. Pavlenko, vol. 14, no. 1, pp. 125–133.

5. Chromushina L.A. (2008) Ekologhizacija sil'skogo gospodarstva jak osnova ekologho – ekonomichnoji bezpeky [Ecologization of agriculture as the basis of ecological and economic security]. *Visnyk SNAU*, no. 1, pp. 278–283.

6. Ilyashenko S.M. (2003) *Upravlinnja innovacijnym rozvytkom: problemy, koncepciji, metody* [Management of innovative development: problems, concepts, methods]. Sumy: University Book (in Ukrainian).

7. Danylyshyn B.M., Lyubchenko O.M. (2008) *Marketynghova strateghija rehionaljnogho prodovoljchogho rynku* [Marketing strategy of the regional

food market]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 5, pp. 12–18.

8. Andreeva N.M. (2009) *Marketynghovi ekologhichni strateghiji jak konceptualjnyj bazyn stalogho rozvytku pidprijemstva* [Marketing ecological strategies as a conceptual basis of sustainable development of the enterprise]. *Mechanism of regulation of economy*, vol. 2, no. 3, pp. 119–125.

9. Kuchmiov A.V. (2014) *Instrumentarij ekologhichnogho marketynghu v konteksti zabezpechennja ekologhichnoji bezpeky* [Ecological Marketing Tools in the Context of Ensuring Environmental Safety]. *Problems of material culture*, pp. 84–89.

КООПЕРАТИВНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

COOPERATIVE MARKETING AS A COMPOSITION ACTIVITY OF THE PERSONAL PEASANTS FARMS

У статті розглянуто основні тенденції розвитку особистих селянських господарств (ОСГ). Визначено розміри їх землекористувань. Наведено правове підґрунтя існування особистих селянських господарств. Пояснено можливості розширення меж землекористування ОСГ. Проаналізовано загальні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами. Особлива увага приділена дослідженню тенденцій в галузі рослинництва та тваринництва. Наголос зроблено на тому, що особисті селянські господарства є феноменом вітчизняного аграрного сектора економіки, розглянуто їх роль та призначення для сільського населення. Обґрунтовано важливість консолідації зусиль товаровиробників в напрямі здійснення спільної господарської діяльності. Доведено важливість їх кооперування на основі використання маркетингового інструментарію. Аргументовано, що відмінною особливістю такої співпраці стане спрямованість на першочерговість вивчення споживчих потреб і узгодження економічних інтересів всіх господарюючих суб'єктів в агробізнесовій діяльності.

Ключові слова: особисті селянські господарства, кооперативний маркетинг, аграрний сектор, економіка.

In the article the main tendencies of the development of personal peasant farms (PPF) are considered. The sizes of their land uses are determined. The legal basis for the existence of private peasant farms is presented. The possibilities of extending the of PPF land use boundaries are explained. The general volumes of agricultural products production by the personal peasant farms are analyzed as well as crop and livestock production indicators. It is emphasized that personal peasant farms can be considered a phenomenon of the national economy. This form of management does not exist in the world. Besides, its functioning is characterized by predominance of manual labor, outdated technical means of production, lower production volumes compared to the agricultural enterprises. At the same time, in Ukraine private peasant farms not only exist, but also increase the volume of economic activities, providing their owners with food. In addition, their owners realize surpluses of manufactured products on the market and have profit. The growth of the above indicators can not ensure the full development of the modern personal peasant farms in agricultural sector because the primary their goal is to provide their own needs. At the same time, despite the organizational and legal difficulties, the role of the PPF in the Ukraine rural population can not be denied. In addition, these structures are now one of the more popular management forms compared with others. Many of them hire additional workforce, especially during the seasonal period. This means that such structures can be called entrepreneurial, although this is not provided by law. The personal peasant farms role in the agrarian sector of the economy is considered. The importance of consolidation of commodity producers efforts in the direction of joint economic activity is substantiated. The significance of their co-operation and development perspectives on the basis of the cooperative marketing benefits has been proved. As a result of such cooperation, commodity producers will be able to sell their products through well-established channels of communication and sales in a timely manner and receive adequate market prices for it.

УДК 338.436:631

Буднік О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Житомирський національний
агроекологічний університет

хозяйств (ЛКХ). Определены размеры их размеры землевладений. Приведена правовая база существования личных крестьянских хозяйств. Объяснены возможности расширения границ землепользования ЛКХ. Проанализированы общие объемы производства сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами. Отдельное внимание уделено исследованию тенденций в сфере растениеводства и животноводства. Акцент сделан на том, что личные крестьянские хозяйства являются феноменом отечественного аграрного сектора экономики, рассмотрены их роль и назначение для сельского населения. Обоснована важность консолидации усилий товаропроизводителей в направлении осуществления совместной хозяйственной деятельности. Доказана важность их кооперирования на основе использования маркетингового инструментария. Аргументировано, что отличительной особенностью такого сотрудничества станет направленность на первоочередность изучение потребительских нужд и согласования экономических интересов всех хозяйствующих субъектов в агробізнесовых деятельности.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, кооперативный маркетинг, аграрный сектор, экономика.

The article deals with the main tendencies of the personal peasant farms (PPF) development. The sizes of their land uses are determined. The legal basis for the existence of private peasant farms is presented. The possibilities of extending the of PPF land use boundaries are explained. The general volumes of agricultural products production by the personal peasant farms are analyzed as well as crop and livestock production indicators. It is emphasized that personal peasant farms can be considered a phenomenon of the national economy. This form of management does not exist in the world. Besides, its functioning is characterized by predominance of manual labor, outdated technical means of production, lower production volumes compared to the agricultural enterprises. At the same time, in Ukraine private peasant farms not only exist, but also increase the volume of economic activities, providing their owners with food. In addition, their owners realize surpluses of manufactured products on the market and have profit. The growth of the above indicators can not ensure the full development of the modern personal peasant farms in agricultural sector because the primary their goal is to provide their own needs. At the same time, despite the organizational and legal difficulties, the role of the PPF in the Ukraine rural population can not be denied. In addition, these structures are now one of the more popular management forms compared with others. Many of them hire additional workforce, especially during the seasonal period. This means that such structures can be called entrepreneurial, although this is not provided by law. The personal peasant farms role in the agrarian sector of the economy is considered. The importance of consolidation of commodity producers efforts in the direction of joint economic activity is substantiated. The significance of their co-operation and development perspectives on the basis of the cooperative marketing benefits has been proved. As a result of such cooperation, commodity producers will be able to sell their products through well-established channels of communication and sales in a timely manner and receive adequate market prices for it.

Key words: private peasant farms, cooperative marketing, agrarian sector, economy.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання сприяли активізації підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки. Це викликало появу значної кількості приватних підприємницьких форм та одиниць. Поряд з цим, переважна частина виробництва сконцентрована в особистих селянських господарствах. Таку форму господарювання можна вважати феноменом вітчизняної економіки, оскільки аналогів їй не має в світовому економічному просторі. До того ж, її функціонування характеризується переважанням ручної праці, застарілістю технічних засобів виробництва, меншими обсягами виробництва порівняно з сільськогосподарськими підприємствами. Водночас, в сьогоденних реаліях особисті селянські господарства не лише існують, але й нарощують обсяги господарської діяльності, забезпечуючи своїх власників у продуктах харчування. Поряд з цим, багато господарств реалізують надлишки на ринку, отримуючи, при цьому, прибуток. За таких умов існує об'єктивна потреба розробки заходів підтримки діяльності ОСГ, що вбачається можливим за рахунок їх самоорганізації та саморозвитку в результаті кооперування. Вочевидь, існує потреба проведення подальших наукових розвідок відносно визначення ролі особистих селянських господарств та розробки ефективних дієвих заходів щодо обґрунтування перспективності їх подальшого існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розгляду питання функціонування особистих селянських господарств та їх кооперування присвячено численні напрацювання провідних науковців, зокрема: Л. Булавки, О. Варченко, І. Свиноуса, І. Демчака, В. Дієсперова, В. Збарського, М. Канінського, В. Зіновчука, Х. Коше [4-10] тощо. Науковими доробками охоплено широке коло питань. Поряд з цим, нині проблема існування, поширення та розвитку особистих селянських господарств набуває нових площин внаслідок тривалої наукової дискусії відносно потреби та призначення зазначених форм господарювання.

Так, провідні дослідники наголошують, що особисте господарство є джерелом наповнення сімейного бюджету. І така його роль є значно важливішою у разі зниження рівня заробітної плати в корпоративному секторі та нерегулярності її виплати [5, с. 55-59]. Особисті селянські господарства варто розглядати не як альтернативу великим і середнім підприємствам, що відволікає значну частину їх ресурсного потенціалу, а як взаємоповнюючу ланку, яка сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції щодо підвищення реальних доходів сільського населення [8, с. 25-32]. Незважаючи на численні негативні прогнози багатьох авторів, домогосподарства не є вимираючими, а їх ефективність щодо створення

доданої вартості та робочих місць не викликає сумніву [10, с. 79-87].

Водночас, ряд дослідників стверджують, що в існуючому вигляді цей сектор не може бути провідним у забезпеченні населення будь-якої країни продовольством, оскільки він неконкурентоспроможний. За існуючого рівня технічної оснащеності селянські господарства можуть розвиватися на обмежених земельних площах при вирощуванні трудомістких сільськогосподарських культур. Розширення землекористування на певний час знижує тут віддачу землі. Отже, це вимушена форма діяльності селян, і в скрутній економічній ситуації для багатьох сільських жителів вона стає єдиною можливістю їх виживання [6, с. 3-5]. Поділяє наведену наукову позицію і В.С. Дієсперсов, який зазначає, що є підстави вважати, що особисті селянські господарства будуть зрештою пов'язані з підприємством і організаційно. Для цього нема перешкод, адже за законом вони не вважаються формою підприємництва [7, с. 25-29]. Отже, слід зауважити, що в нинішніх умовах господарювання особисті селянські господарства є невід'ємним атрибутом вітчизняної економіки, специфічною рисою якою є те, що вони слугують джерелом надходжень, прикладання праці та виживання в сільській місцевості. Поряд з цим, діяльність особистих селянських господарств ускладнена рядом суттєвих недоліків. Відтак, зважаючи на динамічність процесів функціонування аграрного сектору економіки, посилення конкуренції, а також дискусію потреби існування особистих селянських господарств, виникає необхідність поглибленого вивчення даного питання.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення ролі особистих селянських господарств в аграрному секторі економіки та перспективності їх подальшого існування на основі використання інструментів кооперативного маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV особисте селянське господарство (далі ОСГ) – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства. Фактично, згідно Закону ОСГ – це проведення господарської діяльності без створення юридичної особи, яка може бути здійснена однією фізичною особою, або кількома, що пов'язані сімейними або родинними відносинами, а також спільним проживанням і мають земельну ділянку з

цільовим призначенням – для ведення особистого селянського господарства. Для цього можуть бути використані землі розміром не більше 2,0 га, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому Законом [13]. Нині, за офіційними статистичними даними чисельність в Україні налічується більше 4,0 млн. домогосподарств, їх середній розмір землі становить 1,23 га.

Поряд з цим, громадяни України, які реалізували право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менше 2,0 га, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, установлених Законом України. Більшість українських селян у процесі розпаювання землі отримали земельні паї, які при виділенні їх у натурі на місцевості (відповідно до Закону «Про порядок виділення (в натурі) на місцевості земельних часток (паїв)») [14]. Внаслідок цього, селяни мали можливість створити товарне сільськогосподарське виробництво або приєднати пай до власного господарства [11]. Питома вага земельних часток-паїв і орендованих ділянок у загальній площі землі домогосподарств становить 46,7 %, а середній

загальний розмір земельних часток-паїв та орендованих ділянок 3,14 га (табл. 1).

Проаналізуємо частку особистих селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції (табл. 2). З даних наведених в табл. 2 видно, що питома вага ОСГ у виробництві сільськогосподарської продукції є суттєвою. Так, у 2000 р. вона становила 61,59 % від загального обсягу виробленої продукції, при цьому частка рослинництва склала – 50,67 %; частина продукції тваринництва 79 %, у 2005 р. в ОСГ було вироблено 59,49 %, при цьому, в рослинництві цей показник склав 51,37 %; в тваринництві – 73,76 %. У 2017 р. в ОСГ було вироблено 43,59 % продукції: 39,49 % та 54,17 % відповідно.

Представлені показники демонструють певне зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах, що свідчить про їх поступовий перехід до інших форм господарювання. Поряд з цим, частка ОСГ у виробництві продукції залишається суттєвою.

Проаналізуємо структуру виробництва продукції рослинництва особистими селянськими гос-

Таблиця 1

Основні характеристики особистих селянських господарств, 2017 р.

Основні показники	Усі ОСГ	ОСГ, які очолюють		ОСГ з площею землі, га		
		чоловіки	жінки	менше 0,5 га	0,51-1,00	більше 1,01 га
Середній розмір площі землі домогосподарства*, га	1,23	1,49	0,98	0,28	0,70	4,07
Питома вага земельних часток-паїв і орендованих ділянок у загальній площі землі домогосподарств, %	46,7	53,0	37,6	0,1	1,1	63,5
Середній загальний розмір земельних часток-паїв та орендованих ділянок, га	3,14	3,58	2,51	0,13	0,37	3,25

* площа земельних ділянок, які використовує ОСГ, включаючи орендовані, але без зданих в оренду

Джерело: [12]

Таблиця 2

Виробництво сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами, млн грн*

Виробництво продукції	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Вироблено господарствами усіх категорій							
Продукція сільського господарства	151022,2	179605,8	194886,5	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0
продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6
продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4
Вироблено господарствами населення							
Продукція сільського господарства	93024,5	106841,1	100797,5	112368,8	107548,7	109521,5	108621,8
продукція рослинництва	47047,9	58802,9	57741,4	72178,4	68854,3	71659,5	70873,5
продукція тваринництва	45976,6	48038,2	43056,1	40190,4	38694,4	37862,0	37748,3

* ціни наведено у постійних цінах 2010 р.

Джерело: [15]

Таблиця 3

Структура виробництва продукції рослинництва особистими селянськими господарствами, %

Виробництво продукції	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
продукція рослинництва, млн. грн.	98838,9	114479,9	124554,1	177707,9	168439,0	185052,1	179474,6
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
культури зернові та зерно-бобові	18,0	23,2	21,4	26,9	26,5	27,3	26,2
культури технічні	11,1	12,5	16,9	20,1	21,0	22,7	22,5
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	23,2	20,7	19,5	18,5	18,1	17,6	18,0
культури плодові та ягідні, виноград	4,2	4,0	3,6	3,1	3,4	2,9	3,1
культури кормові	4,1	2,9	2,1	1,7	1,6	1,5	1,4
інша продукція рослинництва	0,9	0,4	0,4	0,4	- 0,3	0,7	0,8

Джерело: [15]

Таблиця 4

Структура виробництва продукції тваринництва особистими селянськими господарствами, %

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
М'ясо (у забійній масі)	73,7	63,2	44,9	38,5	37,0	35,9	36,0
Молоко	71,0	81,2	80,3	76,2	74,9	73,9	73,1
Яйця	66,2	50,5	39,9	36,0	41,8	46,6	46,1
Вовна	61,4	78,3	83,1	85,4	86,2	87,2	87,0
Мед	93,2	96,6	97,7	98,5	98,6	98,5	98,7

Джерело: [15]

подарствами (табл. 3). Відповідно до наведених даних можна визначити тенденцію виробництва в розрізі груп продукції, згідно якої найбільшу питому вагу у 2000 р. займали: картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі, частка яких складала 23,2 %; а також зернові та зернобобові культури, питома вага виробництва яких зросла з 18,0 % (у 2000 р.) до 26,2 % у 2017 р., тобто на 8,2 %.

Структуру виробництва продукції тваринництва представлено в табл. 4.

Якщо проаналізувати структуру виробництва продукції тваринництва, то можна зробити висновок про скорочення частки м'яса (у забійній масі) на 37,7% (у 2000 р. вона становила 73,7 %, а у 2017 р. 36,0 %) та виробництва яєць на 20,1 % (з 66,2 % у 2000 р. до 46,1 % у 2017 р.). Натомість, частка виробництва молока досягла у 2000 р. – 71,0 %, в 2017 р. 73,1 %, тобто зросла на 2,1 %, збільшилися також показники пропонування вовни та меду на 25,6 % (з 61,4 % у 2000 р. до 87,0 % у 2017 р.) та на 5,5 % (з 93,2 % у 2000 р. до 98,7 % у 2017 р. відповідно).

Вцілому, в абсолютному значенні зростання наведених показників не може забезпечити повноцінний розвиток галузі сільського господарства, оскільки першочерговою метою сучасних особистих селянських господарств є забезпечення власних потреб. Водночас, незважаючи на труднощі організаційного та правового характеру, не

можна заперечити роль ОСГ в життєзабезпечення сільського населення України. До того ж, саме такі структури нині є більш затребуваними серед селян порівняно з іншим формам господарювання. Адже, порівняння показників діяльності ОСГ та фермерських господарств за 2000-2017 рр. свідчить про суттєву перевагу особистих селянських господарств (рис. 1).

Так, у 2000 р. фермери забезпечили виробництво 2,1 % продукції, а власники ОСГ – 61,6 %; у 2014 р. ці дані становили 7,6 % проти 44,7 %; у 2017 р. 8,7 % порівняно з 43,6 %. Спираючись на результати проведеного дослідження, можна зазначити, що в сучасних реаліях особисті селянські господарства повноцінно функціонують не лише як господарства, що забезпечують сільське населення продуктами харчування для власних потреб, але і як підприємницькі утворення, оскільки надлишки виробленої продукції реалізуються на ринку, що приносить власникам ОСГ відповідний прибуток.

Водночас, об'єктивно можна визначити, що перспектива підвищення ними конкурентоспроможності або досягнення стійких конкурентних переваг, порівняно з іншими формами господарювання, є проблематичною через обмеженість фінансових, виробничих, трудових та технічних ресурсів. Як відомо, власники ОСГ, що виробили продукцію не мають можливості повноцінної її

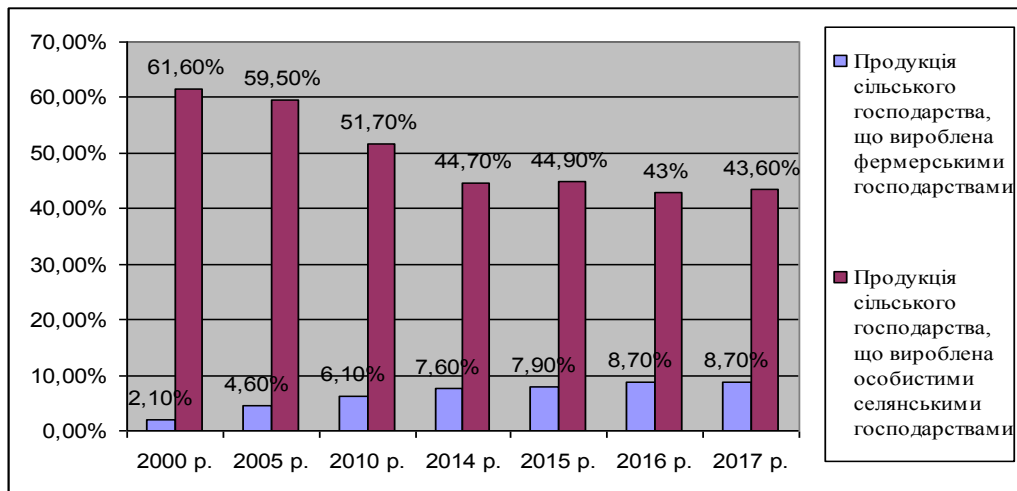

Рис. 1. Структура виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами та фермерськими господарствами України

Джерело: побудовано на основі [15]

реалізації продукції, що обґрунтовується низькою якістю виробленої продукції, відсутністю можливості її стандартизації та сертифікації або доведення до міжнародних стандартів, неможливістю налагодження постійно діючих ефективних каналів збуту продукції через відсутність доступу до них та брак інфраструктури. Проблема посилюється внаслідок відсутності доступу сільськогосподарських товаровиробників до мереж магазинів та супермаркетів, які вимагають оформлення відповідного документального супроводження. Відтак, вироблена продукція реалізується на стихійних ринках або, в більшості, переміщується до перекупників чи посередників, що, власне, і отримують прибуток від неї часто внаслідок завищення ціни. Така ситуація є неприйнятною як для виробників, так і для кінцевих споживачів.

Враховуючи зазначене, вирішення даної проблеми вбачається можливим при консолідації зусиль товаровиробників в напрямі здійснення спільної господарської діяльності (на основі кооперування), основою якої слід вважати маркетингову складову, йдеться про використання концепції кооперативного маркетингу. Її відмінною особливістю є спрямованість на першочерговість вивчення споживчих потреб та, на основі цього, узгодження економічних інтересів всіх господарюючих суб'єктів в агробізнесовій діяльності та доведення продукції до кінцевого споживача. Внаслідок такої співпраці товаровиробники отримують змогу вчасно реалізувати продукцію через налагоджені канали комунікації і збуту та отримати адекватні ринкові ціни за неї, а відтак і належний прибуток.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що, існування та діяльність особистих селянських господарств є унікальним фактом вітчизняного аграрного сектора.

Водночас, незважаючи на значну та суттєву роль сучасних ОСГ, їх існування є швидше тимчасовим явищем, продиктованим трансформаційними реаліями, економічною нестабільністю та правовою неузгодженістю. Вочевидь, в перспективі особисті селянські господарства будуть трансформовані у фермерські структури сімейного типу.

Натомість нині, враховуючи суттєву як економічну, так і соціальну роль особистих селянських господарств, результативним вектором їх розвитку слід вважати кооперативний маркетинг, що орієнтований на пошук та створення ефективної системи розподілу виготовленої продукції, тобто доведення її до кінцевого споживача. Як наслідок, використання запропонованого підходу дозволить сільськогосподарським товаровиробникам отримати переваги спільного господарювання при збереженні власної незалежності та самостійності; досягти відповідних стандартів якості при виготовленні продукції; збільшити обсяги виробництва і збуту продукції та спрогнозувати їх в перспективі. Це сприятиме активізації роботи аграріїв, яка базуватиметься на першочерговості визначення потреб та побажань клієнтів. В результаті це приведе до збільшення їх фінансових можливостей, розбудові інфраструктури аграрної сфери та налагодження ефективних каналів реалізації продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Caliendo Marco, Kopeinig Sabine. Некоторые практические руководящие принципы для реализации сочетания форм собственности. *Журнал экономических исследований*. 2008. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2007.00527.x>
2. Ruete M. Inclusive Investment in Agriculture: Cooperatives and the role of foreign investment. *Investment in Agriculture*. 2014. No. 2. Pp. 1–8.

3. Буднік О.М. Становлення та розвиток підприємства в аграрному секторі економіки : дис. на здобуття наукового ступеня канд. ек. наук : 08.02.04. Житомир, 2006. 215 с.

4. Булавка Л.В. Функціонування особистих підсобних господарств населення в умовах ринкової трансформації. URL: <http://intkonf.org/bulavka-lvfunktsionuvannya-osobistih-pidsobnih-gospodarstv-naselennya-v-umovah-rinkovoyi-transformatsiyi/>.

5. Варченко О., Свиноус І., Демчак І. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2013. С. 55–59.

6. Демчак І.М. Соціально-економічна сутність особистих селянських господарств. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

7. Дієсперов В.С. Український тип сільськогосподарського підприємства. *Агроінком*. № 5-6. 2008. С. 25–29.

8. Збарський В.К., Канінський М.П. Особисті селянські господарства: місце і роль у продовольчому забезпеченні країни. *Агроінком*. № 1-2. 2008. С. 25–32.

9. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу: друге видання, доп. і перер. Київ : Логос, 2001. 380 с.

10. Коше Х. Господарства населення: зникаючий пережиток минулого чи шлях у майбутнє. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 79–87.

11. ОСГ – це благо чи біда? URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120325>

12. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2017 р. Статистичний бюлетень. Київ. 2017. 80 с.

13. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.03.2003 р. № 742-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/742-IV>.

14. Про порядок виділення (в натурі) на місцевості земельних часток (паїв). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15/ed20170604/stru>

15. Сільське господарство України : Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 245 с.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІН У ЗОВНІШНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА EFFICIENCY EVALUATION OF THE ADAPTION TO CHANGE MECHANISM IN THE EXTERNAL ENVIRONMENT OF THE ENTERPRISE

Об'єктом дослідження даної статті виступає процес оцінки ефективності впровадження механізму адаптації діяльності до змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства. Узагальнивши теоретичні напрацювання у сфері оцінки ефективності змін на підприємстві, запропоновано оцінку ефективності змін у результаті впровадження механізму адаптації підприємства до змін проводити за схемою, яка складається із чотирьох основних етапів: оцінка змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства на основі застосування PEST-аналізу; оцінка змін у внутрішньому середовищі діяльності підприємства; оцінка інтегрального показника ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства; оцінка інтегрального показника ефективності змін на підприємстві, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, та рівень сприйняття персоналом змін.

Ключові слова: адаптація, зміни, оцінка, ефективність, підприємство.

Объектом исследования данной статьи выступает процесс оценки эффективности внедрения механизма адаптации деятельности к изменениям во внешней среде предприятия. Обобщив теоретические разработки в области оценки эффективности изменений на предприятии, предложено оценку эффективности изменений в результате внедрения механизма адаптации предприятия к изменениям проводить по схеме, которая состоит из четырех основных этапов: оценка изменений во внешней среде деятельности предприятия на основе применения PEST-анализа; оценка изменений во внутренней среде деятельности предприятия; оценка интегрального показателя эффективности изменений на предприятии благодаря внедрению механизма адаптации предприятия к изменениям, учитывающего изменения во внешней и внутренней среде деятельности предприятия; оценка интегрального показателя эффективности изменений на предприятии, учитывающего изменения во внешней и внутренней среде деятельности предприятия, и уровень восприятия персоналом изменений.

Ключевые слова: адаптация, изменения, оценка, эффективность, предприятие.

УДК 65.01:338.432

Грінченко Р.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств та організації підприємницької діяльності
Одеський національний економічний університет

The development and implementation of a mechanism for adapting the company to change is a necessary component of the overall enterprise management system. This mechanism must be able to respond flexibly to constant changes in the enterprise's activities in the external and internal environment. The development and implementation of a mechanism for adapting the company to change is a necessary component of the overall enterprise management system. This mechanism must be able to respond flexibly to constant changes in the enterprise's activities in the external and internal environment. In the conditions of constant instability and dynamic changes in the activities of enterprises, the question of assessing the effectiveness of the certain changes introduction of in the enterprise is very important. In order to form an effective mechanism for managing adaptive changes at enterprises, a study was made of theoretical and methodological principles of adaptive changes management in the activities of enterprises and focused on the evaluation of the effectiveness of the adapta-

tion mechanism. The object of the study of this article is the process of assessing the effectiveness of the mechanism of activities adaptation to changes implementation in the external environment of the enterprise. Summarizing theoretical developments in the field of assessing the effectiveness of changes in the enterprise, the evaluation of the effectiveness of changes as a result of the introduction of the mechanism of adaptation of the enterprise to the changes is carried out according to the scheme, which consists of four main stages: assessment of changes in the external environment of the enterprise based on the application PEST-analysis; assessment of changes in the internal environment of the enterprise; estimation of integral indicator of the efficiency of changes in the enterprise due to introduction of the mechanism of adaptation of the enterprise to changes, taking into account changes in the external and internal environment of the enterprise; estimation of the integral indicator of the efficiency of changes in the enterprise, taking into account changes in the external and internal environment of the enterprise, and the level of perception of personnel changes. This technique can be used as one of the components of the model and stages of forming the mechanism of adaptation of the enterprise to the changes, as it makes it possible, in a simplified form, to analyze the effectiveness of the selected variations of the changes for the investigated enterprise.

Key words: adaptation, change, estimation, efficiency, enterprise.

Постановка проблеми. Розробка та впровадження механізму адаптації підприємства до змін є необхідною складовою загальної системи управління підприємством. Даний механізм повинен бути спроможним гнучко реагувати на постійні зміни у діяльності підприємства у зовнішньому та внутрішньому середовищі. В умовах постійної нестабільності та динамічних змін у діяльності підприємств особливої актуальності набирають питання оцінки ефективності впровадження тих чи інших змін на підприємстві. Основним компонентом та необхідним етапом механізму адаптації підприємства до змін виступає оцінка його ефективності у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки багато зарубіжних та вітчизняних вчених приділяють значну увагу питанням адаптації діяльності підприємств. Питання адаптації діяльності підприємств на сучасному етапі досліджували такі вчені: Р. Акофф, І. Ансофф, Н. Білошкурська, П. Браунінг, М. Буднік, Н. Васюткіна, В. Дубчак, О. Кожевїна, Г. Козаченко, В. Кучеренко, Т. Ландїна, Л. Мельник, Б. Мільнер, Е. Пастухова, І. Пітайкіна, Л. Растрїгїн, Д. Хайман, О. Хитра, Г. Ханалїєв, Е. Чиженькова, О. Шатїлова, В. Якубїв, В. Ячменьова та інші. Проте теоретико-методологічний базис дослідження формування компонентів управління адаптаційними змінами на підприємстві потребує більш комплексного опрацювання, з детальним розглядом основних підходів до оцінки ефективності його впровадження у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства. У зв'язку із значною актуальністю та недостатньо комплексним опрацюванням дане питання потребує подальшого розгляду та доповнення.

Постановка завдання. З метою формування ефективного механізму управління адаптаційними змінами на підприємствах було проведено дослідження теоретико-методологічних засад управління адаптаційними змінами діяльності підприємств та зосереджено увагу на оцінці ефективності впровадження механізму адаптації підприємства до змін.

Об'єктом дослідження даної статті виступає процес оцінки ефективності впровадження механізму адаптації діяльності до змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства.

Метою дослідження виступає удосконалення теоретико-методологічного підходу до оцінки ефек-

тивності механізму управління адаптаційними змінами підприємств у зовнішньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провівши дослідження теоретичних аспектів управління діяльністю підприємств [1-3], було виявлено, що механізм управління діяльністю підприємства повинен складатись із чотирьох основних компонентів:

- правового механізму;
- організаційно-економічного механізму;
- технологічного механізму;
- соціального механізму.

Дослідження теоретичних напрацювань у сфері визначення поняття «адаптація» [4-12] надало нам змогу запропонувати власне визначення даного поняття, яке може використовуватись сучасними підприємствами у процесі їх діяльності. Таким чином, під «адаптацією», на нашу думку, слід розуміти безперервний процес дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства, розробка та впровадження змін в управлінні організаційно-економічними, правовими, технологічними та соціальними складовими діяльності підприємств для досягнення цільових показників діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виявлені особливості управління адаптаційними змінами з точки зору формування механізму управління адаптаційними змінами – на рівні управління зовнішніми, внутрішніми та адміністративними змінами на підприємстві, що надають теоретичне підґрунтя для подальших напрацювань зі створення механізму адаптації підприємства до змін.

Необхідно проаналізувати сутність самого поняття механізм адаптації діяльності підприємства до змін та основні його компоненти з теоретичної точки зору. Існують наукові підходи, що визначають механізм, як цілісну систему. На нашу думку, можна стверджувати, що механізм адаптації діяльності підприємства необхідно розглядати як систему, яка повинна складатись із чотирьох основних компонентів: організаційно-економічної, правової, технологічної та соціальної компонент. Одним із центральних елементів будь-якого механізму адаптації підприємства до змін виступає оцінка ефективності його впровадження для даного підприємства.

Виходячи із запропонованого чотириєдиного підходу до формування механізму адаптації підприєм-

ства до змін оцінка ефективності змін повинна проводитись за основними чотирма напрямками:

- організаційно-економічна;
- технологічна;
- правова;
- соціальна.

Проте така оцінка повинна проводитись окрему у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства.

При розгляді даного питання, перш за все необхідно визначитись із сутністю поняття оцінка ефективності змін. Оцінка ефективності змін, на нашу думку, – це результат від впровадження механізму адаптації підприємства до змін, що може бути розрахована на основі узагальненого інтегрального показника за всіма компонентами.

Узагальнивши теоретичні напрацювання у сфері оцінки ефективності змін на підприємстві, можна запропонувати оцінку ефективності змін у результаті впровадження механізму адаптації підприємства до змін проводити за наступною схемою, яка складається із чотирьох основних етапів:

1-й етап – оцінка змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства на основі застосування PEST-аналізу із виділенням основних чинників по чотирьом групам: політичних, економічних, соціальних та науково-технологічних. Слід зауважити, що дані групи чинників при проведенні PEST-аналізу співпадають за сутністю із основними чотирма компонентами механізму адаптації підприємства до змін, що створює додаткові переваги та спрощує аналіз ефективності змін. За результатами такої оцінки будують інтегральний індекс оцінки ефективності зовнішніх змін для підприємства (I_{ent}).

2-й етап – оцінка змін у внутрішньому середовищі діяльності підприємства завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін (I_{int}). Дана оцінка повинна проводитись за комплексним підходом з проведенням окремої оцінки ефективності кожної із компонент механізму адаптації підприємства до змін та формування по цим компонентам окремо індивідуальних індексів оцінки ефективності змін у внутрішньому середовищі. Дане питання характеризується значним обсягом наукових досліджень, результати яких будуть висвітлені у наступних статтях.

3-й етап – оцінка інтегрального показника ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства (I_{adapt}).

4-й етап – оцінка інтегрального показника ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, та рівень сприйняття персоналом (I_{pers}) змін (I_{compl}).

Оцінка рівня сприйняття персоналом змін характеризується значним обсягом наукових досліджень, результати яких будуть висвітлені у наступних статтях.

Таким чином, модель інтегральної оцінки ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін можна представити у наступному вигляді:

$$I_{adapt} = I_{ext} \times a_i + I_{int} \times b_j \quad (1)$$

$$a_i + b_j = 1, \quad (2)$$

$$I_{compl} = I_{adapt} \times I_{pers} \quad (3)$$

де I_{adapt} – інтегральний показник ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін;

I_{ext} – інтегральний показник оцінки ефективності змін на підприємстві, що враховує вплив зовнішнього середовища (використовуючи PEST-методику для оцінки чотирьох груп чинників: політичних, економічних, науково-технологічних та соціальних);

I_{int} – інтегральний показник оцінки ефективності змін на підприємстві, що враховує вплив внутрішнього середовища діяльності підприємства (використовуючи адаптовану методику оцінки ефективності змін, що розрахована на основні чотирьох компонент механізму адаптації підприємства до змін);

a_i, b_j – значущість показників оцінки ефективності змін для підприємства із урахуванням оцінки ефективності змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства.

I_{pers} – інтегральний показник рівня сприйняття персоналом змін на підприємстві;

I_{compl} – інтегральний показник ефективності змін на підприємстві завдяки впровадженню механізму адаптації підприємства до змін, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, та рівень сприйняття персоналом змін.

Слід зауважити, що для різних підприємств рівень значущості оцінки ефективності змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі буде різним. Дані вагові коефіцієнти встановлюються для кожного підприємства окремо експертами на основні аналізу основних показників його діяльності. На деякі підприємства визначальний вплив справляють зовнішні чинники, на інші – навпаки, внутрішні. Тому у кожному випадку дані коефіцієнти визначаються окремо по ситуації. У даному дослідженні для цілей спрощення риймається гіпотеза про рівнозначність впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на ефективність змін, тобто $a_i = b_j$.

Звідси, $a_i = b_j = 0,50$.

Максимальне значення інтегрального показника оцінки ефективності змін на підприємстві від впровадження механізму адаптації підприємства до змін дорівнює 1, тобто чим вище значення даного показника, тим краща ефективність впровадження змін на підприємстві.

Інтегральний показник оцінки ефективності змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства за рахунок впровадження механізму адаптації діяльності підприємства до змін пропонується розраховувати за допомогою наступної формули:

$$I_{ent} = \sum_{i=1}^n F_i * C_i, \quad (4)$$

де I_{ent} – інтегральний показник оцінки ефективності змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства за рахунок впровадження механізму адаптації діяльності підприємства до змін;

F_i – середня бальна оцінка по кожній групі чинників оцінки ефективності змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства за рахунок впровадження механізму адаптації діяльності підприємства до змін: політичних, економічних, науково-технологічних, соціальних;

n – кількість груп чинників оцінки ефективності змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства за рахунок впровадження механізму адаптації діяльності підприємства до змін;

C_i – вага кожної групи чинників в оцінці ефективності змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства за рахунок впровадження механізму адаптації діяльності підприємства до змін.

Вага кожної групи чинників C_i розраховується експертам виходячи із передумов діяльності підприємства у зовнішньому середовищі. Основним методом визначення ваги кожної групи чинників може виступати метод рангової кореляції. Шляхом накопичення рангів по кожній групі чинників визначається пріоритетність тієї чи іншої групи чинників. Даний метод має переваги та недоліки методів експертного оцінювання, проте для потреб підприємств є найбільш простим у використанні.

Методика проведення PEST-аналізу передбачає оцінку чотирьох основних зазначених компонент, при чому вага впливу кожної із компонент оцінюється експертами за 100-бальною шкалою:

- 0 балів – відсутність впливу;
- від 1 до 10 – дуже слабкий вплив;
- від 11 до 20 – слабкий вплив;
- від 21 до 30 – помірний вплив;
- від 31 до 40 – сильний вплив;
- від 41 до 50 – дуже сильний вплив;
- від 51 до 100 – абсолютний вплив.

Виходячи із проведеного дослідження та теоретичних засад проведення PEST – аналізу, можна запропонувати наступні чинники у кожній із груп чинників, що є типовими для визначення впливу

зовнішнього середовища та можуть бути практично використані при формуванні та впровадженні механізму адаптації діяльності підприємств до змін:

F_1 – середня бальна оцінка по групі політичних чинники впливу на ефективність змін з боку зовнішніх чинників впливу, її можна розрахувати за формулою:

$$F_1 = \sum_{j=1}^m F_j * p_j \div m \quad (5)$$

де F_j – чинник впливу на зміни у зовнішньому середовищі діяльності підприємства з боку політичної групи чинників;

p_j – вага кожного політичного чинника. Оцінюється експертами методом рангової кореляції;

m – кількість політичних чинників впливу.

У таблиці 1 представлений розподіл впливу чинника та бали за кожний із варіантів впливу. Пропонується градацію застосовувати таку ж саму, як і при проведенні PEST-аналізу, всі чинники таким чином будуть відображені в інтегральному показнику ефективності змін за єдиним підходом. Даний підхід спрощує процедуру оцінки впливу чинників для підприємств. Така градація використовується для всіх груп чинників при проведенні PEST-аналізу. Проте слід заважити, що для мети використання даних оцінок при формуванні інтегрального показника оцінки ефективності змін на підприємстві пропонується загальну методику проведення градації оцінок чинників при проведенні PEST-аналізу від 0 до 100 трансформувати у значення від 0 до 1 із відповідним розбиття на групи впливу, що повністю відповідає сутності методики та оговореним групам впливу.

У дослідженні були узагальнені теоретичні та практичні напрацювання з питань виділення головних політичних чинників впливу на зміни діяльності підприємства при впровадженні механізму адаптації підприємства до змін. Максимальне значення кожного із чинників у групі чинників 1, мінімальне 0.

Таким чином, пропонується наступний перелік основних чинників, що входять до групи політичних чинників впливу:

- $j = 1$ – законодавство із регулювання агропромислової переробки у країні.
- $j = 2$ – податкове законодавство.
- $j = 3$ – земельне законодавство в країні.
- $j = 4$ – регулювання експортно-імпортової діяльності.
- $j = 5$ – стабільність виробництва (політичний ризик).

Таблиця 1

Градація якісних оцінок показників чинників впливу при проведенні PEST-аналізу

Абсолютний вплив	Дуже сильний вплив	Сильний вплив	Помірний вплив	Слабкий вплив	Дуже слабкий вплив	Відсутність впливу
1,00-0,51	0,50-0,41	0,40-0,31	0,30-0,21	0,20-0,11	0,10-0,01	0,00

$j = 6$ – наявність лобістів конкурентів у владі.

F_2 – середня бальна оцінка по групі економічних чинники впливу на ефективність змін з боку зовнішніх чинників впливу, її можна розрахувати за формулою:

$$F_2 = \sum_{j=1}^m F_j * p_j \div m \quad (6)$$

де F_j – чинник впливу на зміни у зовнішньому середовищі діяльності підприємства з боку економічної групи чинників;

p_j – вага кожного економічного чинника. Оцінюється експертами методом рангової кореляції;

m – кількість економічних чинників впливу.

У дослідженні були узагальнені теоретичні та практичні напрацювання з питань виділення головних економічних чинників впливу на зміни діяльності підприємства при впровадженні механізму адаптації підприємства до змін. Максимальне значення кожного із чинників у групі чинників 1, мінімальне 0.

$j = 1$ – динаміка ВВП и ВНП.

$j = 2$ – динаміка відсоткових ставок по кредитах та доступність кредитів для підприємств.

$j = 3$ – рівень інфляції.

$j = 4$ – рівень безробіття.

$j = 5$ – стан валютного курсу.

$j = 6$ – рівень інвестиційної активності та інвестиційної привабливості сфери бізнесу.

F_3 – середня бальна оцінка по групі соціальних чинники впливу на ефективність змін з боку зовнішніх чинників впливу, її можна розрахувати за формулою:

$$F_3 = \sum_{j=1}^m F_j * p_j \div m \quad (7)$$

де F_j – чинник впливу на зміни у зовнішньому середовищі діяльності підприємства з боку соціальної групи чинників;

p_j – вага кожного соціального чинника. Оцінюється експертами методом рангової кореляції;

m – кількість соціальних чинників впливу.

У дослідженні були узагальнені теоретичні та практичні напрацювання з питань виділення головних соціальних чинників впливу на зміни діяльності підприємства при впровадженні механізму адаптації підприємства до змін. Максимальне значення кожного із чинників у групі чинників 1, мінімальне 0.

$j = 1$ – зміна стандартів рівня життя та освіти;

$j = 2$ – відношення суспільства до бізнесу;

$j = 3$ – структура зайнятості;

$j = 4$ – поло-вікова структура населення;

$j = 5$ – сімейна структура населення.

F_4 – середня бальна оцінка по групі науково-технологічних чинників впливу на ефективність змін з боку зовнішніх чинників впливу, її можна розрахувати за формулою:

$$F_4 = \sum_{j=1}^m F_j * p_j \div m \quad (8)$$

де F_j – чинник впливу на зміни у зовнішньому середовищі діяльності підприємства з боку науково-технологічної групи чинників;

p_j – вага кожного науково-технологічного чинника. Оцінюється експертами методом рангової кореляції;

m – кількість науково-технологічних чинників впливу.

У дослідженні були узагальнені теоретичні та практичні напрацювання з питань виділення головних науково-технологічних чинників впливу на зміни діяльності підприємства при впровадженні механізму адаптації підприємства до змін. Максимальне значення кожного із чинників у групі чинників 1, мінімальне 0.

$j = 1$ – рівень витрат на науку у державі.

$j = 2$ – темпи впровадження інновацій.

$j = 3$ – розвиток патентного та ліцензійного захисту технологій.

$j = 4$ – новітні тенденції у трансфері технологій.

Проте ефективність обраних варіантів змін необхідно розраховувати та оцінювати з урахуванням двох основних чинників: чиннику якості обраного варіанту змін (який можна оцінити за вищенаведеною методикою) та чиннику прийняття варіанту змін персоналом. Таким чином, даний підхід до визначення ефективності змін може бути представлений у вигляді мультиплікативної узагальненої моделі:

$$I_{compl} = I_{adapt} * I_{pers} \quad (9)$$

Якщо ефективність по одному із компонентів моделі ефективності змін на підприємстві прямує до 0, загальна ефективність змін буде також прямувати до 0. Тобто необхідно розраховувати й чинники, що впливають на сприйняття змін на підприємстві персоналом. Проте при обґрунтованому виборі чиннику якості та його адекватній оцінці питання прийняття персоналом змін спрощується, так як всебічно опрацьовані та розраховані варіанти змін приймаються персоналом більш повно, ніж нероз'яснені варіанти. Основна проблема в такому випадку полягає у виборі технологій донесення варіантів прийнятих змін на підприємстві до персоналу та формування ефективних критеріїв оцінки діяльності персоналу по впровадженню обраних змін на підприємстві.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, в даній статті нами запропонована методика оцінки ефективності обраних варіантів змін, яка базується на врахуванні зовнішніх складових діяльності підприємства і розрахунку I_{ent} , а також внутрішніх показників і розрахунку I_{int} , а також врахуванні чинників прийняття змін персоналом I_{pers} . Дана методика в подальшому може бути використана як одна зі складових моделі і етапів формування механізму адаптації діяльності підприємства до змін, так як вона дає можливість в спрощеній формі проаналізувати ефективність обраних варіантів змін для досліджуваного підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века. Москва : «Манн, Иванов и Фербер», 2012. 256 с.
2. Одинцова Г.С. Теорія та історія державного управління : навч. посібн. Київ : Вид. дім «Професіонал», 2008. 288 с.
3. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.
4. Будник М.М. Адаптація промислових підприємств до ринкових умов господарювання: Дис. канд. економ. наук: 08.06.01. Харків, 2002. 199 с.
5. Растрингін Л.А. Адаптація складних систем. Рига : Знання, 1981. 375 с.
6. Акофф Р. Планирование в больших экономических системах / Пер с англ. Г.Б. Рубальского под ред. И.А. Ушакова. Москва : «Советское радио», 1972. 224 с.
7. Хайман Д.Н. Современная микроэкономика: анализ и применение. Москва : Финансы и статистика, 1992. 362 с.
8. Білошкурська Н.В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 12(114). С. 101–105.
9. Шатілова О.В. Концептуальні положення управління стратегічною гнучкістю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4(154). С. 82–87.
10. Кучеренко В.Р., Андрейченко А.В., Грінченко Р.В. Моніторинг світових ринків харчової сировини та продукції АПК. Навчальний посібник. Одеса : Прескур'єр, 2013. 112 с.
11. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія / за загальною редакцією професора О.Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2017. 514 с.
12. Грінченко Р.В. Теоретичний базис адаптації діяльності підприємств. *Економічний простір*. Дніпро : ПДАБА. 2017. № 123. С. 144–154.

**БІЗНЕС-МОДЕЛІ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

**BUSINESS MODELS OF MODERN ENTERPRISES:
CONCEPT, TYPES, FOREIGN EXPERIENCE**

У статті досліджено економічну сутність поняття «бізнес-модель» підприємства. Проведено узагальнення щодо трактування поняття «бізнес-модель» різними вченими. Розглянуто підходи до визначення поняття та виокремлення структурних елементів. Також було досліджено класифікацію бізнес-моделей та підходи до їх формування. Представлено вплив інноваційного процесу, як основи моделювання розвитку підприємства. Розглянуто процес управління бізнес-моделлю підприємства. Узагальнено досвід зарубіжних підприємств, у використанні та покращенні бізнес-моделей. У роботі представлено аналіз побудови бізнес-моделей провідних світових компаній та проведено їх порівняння. Запропоновано та оцінено ефективність впровадження заходів для побудови бізнес-моделі на основі діючих на сьогоднішній день організацій. Створено рекомендації щодо формування бізнес-моделей українських підприємств на основі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: бізнес-модель, бізнес-моделювання, стратегія підприємства, стійкий розвиток.

В статті досліджено економічну сутність поняття «бізнес-модель» підприємства. Проведено обобщение относительно трактовки понятия «бизнес-модель» различными учеными. Рассмотрены подходы к определению понятия и выделение структурных элементов. Также было исследовано классификацию бизнес-моделей и подходы к их формированию. Представлено влияние инновационного процесса, как основы моделирования развития предприятия. Рассмотрен процесс управления бизнес-моделью предприятия. Обобщен опыт зарубежных предприятий, в использовании и улучшении бизнес-моделей. В работе представлен анализ построения бизнес-моделей ведущих мировых компаний и проведено их сравнение. Предложена и оценена эффективность внедрения мероприятий для построения бизнес-модели на основе действующих на сегодняшний день организаций. Созданы рекомендации по формированию бизнес-моделей украинских предприятий на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: бизнес-модель, бизнес-моделирование, стратегия предприятия, устойчивое развитие.

УДК 338.45

Касич А.О.

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту
Київський національний університет технологій та дизайну

Рафальська І.В.

студентка
Київський національний університет технологій та дизайну

The institutional basis of the economy is important for the development of the business environment. The transition to the market to this day has not only ensured the formation of enterprises competitive in the global context, but also the emergence of a sustainable development trajectory in Ukraine. Accordingly, the search for effective business models is important, especially in the context of ensuring a high level of management efficiency, which should be the basis for studying foreign experience. Foreign companies see the foundation of their competitiveness as forming and improving business models as one of the most effective means of implementing the principles of innovation development. The study of business models and approaches to business modeling allows you to identify the strengths and weaknesses of modern enterprises, identify gaps in their activities, and determine the relationship between management decisions and sustainability. In today's environment, more and more companies are constantly searching for effective business models, which will enable them to enhance their competitive advantage and sustainability. Accordingly, this issue is relevant and requires modern research both in the theoretical and practical aspects. The article explores the economic essence of the concept "business model" of the enterprise. The generalization of the concept "business model" by different scientists. To consider the approaches to the definition of the concept and the isolation of structural elements.

To explore the classification of business models and approaches to their formation. To provide the influence of the innovation process as the basis for modeling the development of the enterprise. To consider the process of managing the business model of the enterprise. To summarize the experience of foreign companies in general, use and improvement of business models. The paper presents an analysis of construction of business models of leading world companies and compares them. To propose and evaluate the effectiveness of implementing measures for constructing a business model based on existing organizations. Were created the recommendations on the formation of business models of Ukrainian enterprises based on foreign experience.

Key words: business model, business modeling, enterprise strategy, sustainable development.

Постановка проблеми. Інституційна основа економіки має важливе значення для розвитку бізнес-середовища. В Україні перехід до ринку до цього часу не забезпечив не лише формування конкурентоспроможних у глобальному контексті підприємств, а й виходу на траєкторію стійкого розвитку. Відповідно питання пошуку ефективних бізнес-моделей має важливе значення, особливо в контексті забезпечення високої ефективності управління, основою чого має стати вивчення зарубіжного досвіду. Зарубіжні підприємства основу забезпечення своєї конкурентоспроможності вбачають у формуванні та удосконаленні бізнес-моделей, як одного із дієвих засобів впровадження принципів інноваційного розвитку. Вивчення бізнес-моделей та підходів до бізнес-моделювання дозволяє визначити сильні та слабкі сторони сучасних підприємств, визначити прогалини у їх діяльності, визначити співвідношення між управлінськими рішеннями та стійкістю розвитку.

У сучасних умовах все більша кількість підприємств здійснюють постійних пошук ефективних бізнес-моделей, використання яких дасть можливість посилити конкурентні переваги та стійкість розвитку. Відповідно дане питання є актуальним та потребує сучасних досліджень як в теоретичному аспекті, так і практичному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання еволюції та класифікації бізнес-моделей підприємств досліджувалися значною кількістю українських та зарубіжних вчених. Так, Котельніков В.Ю. [1] в своїй роботі досліджував вплив інновацій на формування бізнес-моделей підприємств та їх здатність до швидкої трансформації у нові під впливом постійних змін в економічному середовищі. Сливоцький А. [6] займався дослідженням в сфері стратегічного менеджменту та пошуком нових підходів до розвитку організації. У праці Скриль В.В. [7] було описано основні підходи до класифікації та еволюції бізнес-процесів. Мельникова О.В. [3; 4] описувала можливість стійкого розвитку організації за рахунок цільової орієнтації бізнес-моделі на інновації. Також питанням формування та розвитку бізнес-моделей займалися такі вчені, як Кривов'язюк І.В. [2], Руст А.М. [5], Остервальдер О., Пінье І. [18] та інші. Перераховані праці можна вважати теоретичною основою розвитку науки менеджменту щодо удосконалення бізнес-форм сучасних підприємств, однак пошук продовжується, а тому дослідження окреслених питань є актуальним.

Мета статті полягає у синтезі сучасного бачення поняття «бізнес-модель», структуру та

фактори її розвитку, також визначити підходи до бізнес-моделювання та їх роль для подальшого розвитку українських підприємств.

Виклад основного матеріалу. В середині ХХ століття в науковій літературі вперше з'явилось поняття «бізнес-модель», а з часом бізнес-моделювання виокремилось як окремий напрям у розвитку теорії менеджменту.

Для забезпечення глибокого дослідження процесів розвитку бізнес-моделей підприємства доцільно: вивчити економічну сутність поняття «бізнес-модель», розглянути підходи до виокремлення елементів, дослідити види бізнес-моделей, узагальнити досвід зарубіжних підприємств, які використовують ті чи інші бізнес-моделі;

На сьогоднішній день безліч науковців та дослідників протягом багатьох років не можуть дійти згоди у трактуванні даного поняття. Гарвардська школа бізнесу стверджує, що: «бізнес-модель – це сукупність бізнес-рішень, а також поступок і компромісів, задіяних компанією для отримання прибутку» [4]. Визначення бізнес-моделі різними вченими представлено в таблиці 1.

Таким чином бізнес-моделювання це процес постійного удосконалення конструкції всіх внутрішніх підсистем та бізнес-процесів підприємства у відповідності з вимогами, викликами та загрозами зовнішнього динамічного середовища.

Дослідження поняття «бізнес-модель» є дуже важливим, оскільки дозволяє не лише встановити змістовні характеристики, які відображають природу бізнес-моделювання та його функціональне призначення, а й визначити основні підходи до їх формування, що є важливим для імплементації концепції бізнес-моделей у практику сучасних підприємств. Найчастіше у процесі вивчення бізнес-моделей використовуються такі основні підходи:

перший підхід – бізнес-модель розглядається як логіка та спосіб функціонування стратегічно-орієнтованого підприємства; за допомогою стратегії підприємство конкурує на ринку, а тактика є втіленням і стратегії. Таким чином бізнес-модель є проміжною ланкою між стратегією та тактикою, тобто це створене внутрішнє середовище підприємства, яке забезпечує трансформацію стратегії у тактику [9];

другий підхід характеризує розвиток підприємств як процес удосконалення всіх внутрішніх підсистем, функціональних зон та бізнес-процесів відповідно до стадій життєвого циклу. Концепція життєвого циклу у повній мірі стосується бізнес-моделей, оскільки з розвитком підприємства

Трактування терміну «бізнес-модель» у науковій літературі

Автор	Зміст визначення	Сутнісна характеристика
Кривов'язюк І.В.	Бізнес-модель – опис існуючої на підприємстві ситуації відносно змін бізнес середовища за допомогою системи індикаторів чи процесів, що дозволяє уточнити зміст самого процесу та перспективи розвитку підприємства [2].	Визначення перспектив розвитку підприємства на основі узгодження внутрішніх змін із зовнішніми вимогами.
Kim C.W., Mauborgne, R.	Бізнес-модель – це крива, яка відображає, як компанія задовольнить потреби споживача за різними критеріями [16].	Орієнтація на потреби споживачів.
Руст А.М.	Бізнес-модель – це опис принципів, способів, процесів, ресурсів створення та доведення цінності підприємства до споживача [5].	
Остервальдер О.	Бізнес-модель – це концептуальний інструмент, що складається з певних елементів і дозволяє висловити бізнес-логіку конкретної фірми за допомогою їх взаємозв'язків [18].	Концептуальна основа ведення бізнесу
Хамел Г.	Бізнес-модель – це просто концепція бізнесу, що реалізується на практиці [13].	
Чесбро Г.	Бізнес-модель – це метод, який компанія використовує для створення цінності та прибутку [10].	Цільова орієнтація для створення цінності та отримання прибутку.
Котельніков В.Ю.	Бізнес-модель – це сукупність способів та правил ведення бізнесу в організації, що лежать в основі її стратегії, та критеріїв визначення бізнес-показників [1].	Визначає зміст та способи реалізації стратегії підприємства.
Зотт К.	Бізнес-модель – сукупність способів ведення бізнесу в компанії (її структуру, продукцію, способи доставки та обслуговування товарів, підвищення ринкової вартості), правил ведення цього бізнесу, що лежать в основі стратегії [20].	
Расмусен Б.	Бізнес-модель – опис основних активів, як фізичних, так і нематеріальних, таких як інтелектуальна власність, структура управління та управління. Вона складається як з представлення інформації про те, як працює бізнес, і як він отримує прибуток[19].	Комбінація всіх внутрішніх елементів та підсистем.

Джерело: узагальнено автором

відбувається зміна і бізнес-моделей. З іншого боку, розуміння логіки впливу бізнес-моделей на зміну стадій життєвого циклу дозволить підвищити стійкість та збалансованість розвитку підприємства [14].

Наступне важливе питання це склад елементів та внутрішня структура бізнес-моделі підприємства. Оскільки уніфікований підхід до конструювання бізнес-моделей є неможливим слід дослідити варіантність виокремлення складових елементів (таблиця 2).

Варіантність підходів до розуміння сутності та складу елементів бізнес-моделей свідчить про важливість формування комплексного уявлення про життєздатність підприємства. Моніторинг стану бізнес-моделей дозволяє виявити, описати існуючі та запропонувати нові бізнес-процеси, ефективно організувати їх взаємозв'язок та реалізацію задля забезпечення постійного розвитку підприємства.

Враховуючи той факт, що бізнес-моделі є формою реагування підприємства на зовнішні їх розробка передбачає, перш за все, визначення певного сегменту ринку, створення цінності для споживачів даного сегменту, задоволення їх потреб, формування каналів збуту, якими споживач отримує бажане та активи, які використовують

підприємством для створення соціальної, споживчої та економічної цінності.

Важливими характеристиками бізнес-моделей також є ефективність, гнучкість та інноваційна орієнтованість. При цьому слід зазначити, що ефективність бізнес-моделей забезпечується за рахунок постійного розвитку внутрішніх можливостей підприємства, узгодженості роботи та оптимізації побудови основних елементів. В сучасних умовах основною метою бізнес-моделювання є забезпечення прибуткового та стійкого розвитку підприємства.

В ході динамічного розвитку зовнішнього ринку та загострення конкурентних умов існуюча бізнес-модель одного підприємства має постійний тиск з боку тих бізнес-моделей, що використовуються конкурентами. Відповідно важливим завданням сучасного менеджменту є розробка гнучкої бізнес-моделі, яка б змогла швидко реагувати та перебудувати бізнес-процеси підприємства у відповідь на швидкі зміни економічного середовища. Комплексна бізнес-модель підприємства повинна бути орієнтована на інноваційний розвиток. Стійкий розвиток залежить не тільки від великих ідей, а і від вміння створити та постійно вдосконалювати бізнес-модель. На сьогоднішній день інновації орієнтовані не на створення продукції та технологій, а

Підходи до конструювання бізнес-моделей підприємства

№	Модель (автори)	Елементи	Складові
1.	Модель Бостонської консультативної групи [17]	– пропозиція цінності	цільовий сегмент пропонована продукція або послуга модель доходів
		– операційна модель	Ланцюжок цінностей Модель витрат Організація (архітектура-бізнес-системи)
2.	Модель Бізнес-школи Гарвардського університету [15]	– пропозиція клієнтам цінності (CVP).	здатність компанії знаходити та створювати цінність.
		– модель прибутку – план створення цінності для себе	– модель доходів; – структура витрат; – модель маржі; – швидкість обороту ресурсів.
		– ключові ресурси – активи, які забезпечують пропонування цінності	– люди, технології, продукти, засоби, обладнання, канали та бренд.
		– ключові процеси – операційні та управлінські процеси, які дозволяють їм забезпечувати цінність	– підготовка кадрів, виробництво, створення бюджету, планування, продаж і обслуговування. Ключові процеси також включають правила компанії, показники та норми.
3.	Модель консалтингового центру IBM [11]	Компонентна бізнес-модель дозволяє організації розширюватися і розвиватися, знижуючи ризики, підвищуючи продуктивність, контролюючи витрати і покращуючи ефективність капіталу та фінансову передбачуваність.	Бізнес-компоненти потребують: – бізнес мети; – ресурсів, людей, знань, активів; – система управління; – отримання та надання бізнес-послуг.

Джерело: складено авторами за даними

на створення безпосередньо самої бізнес-моделі. Така бізнес-модель перетворює інновації в економічну цінність для бізнесу, вона детально описує, як підприємство отримує кошти шляхом чіткого визначення його місця в створенні цінності.

Таким чином побудова бізнес-моделей повинна відбуватись на основі інтегрованого стратегічно-орієнтованого підходу, який передбачає відповідність цілей організації до її зовнішнього та внутрішнього середовища, ефективного функціонування бізнес-процесів та їх взаємодію.

Наступне важливе питання, яке дозволяє дослідити природу бізнес-моделювання, є класифікація бізнес-моделей. Основні існуючі підходи до класифікації бізнес-моделей, викладені вченими Горєвою Є.С., Хайрулліною М.В. в праці [12]. Існує декілька основних ознак: відповідно до фундаментальних бізнес-концепцій, відповідно до організаційної структури, з орієнтацією на клієнта, базуючись на системі виробництва, у залежності від обсягу інвестицій, необхідних для підтримки бізнес-моделі, інші.

Відповідно до того, які цілі діяльності ставить перед собою підприємство, з'являються різні види бізнес-моделей. В залежності від напряму розвитку підприємства виникають бізнес-моделі «від виробника» та «від клієнта».

Поява нових технологій виробництва та моделей управління обумовили появу нових бізнес-моделей «від виробництва». Дана модель означає, що діяльність підприємства здійснюється за вже існуючою традиційною моделлю, але відбувається постійний пошук нових виробничих напрямів, шляхів збуту продукції чи послуги, що виробляється. Згодом виникла потреба у створенні бізнес-моделі, яка б дозволила досягти підприємству конкурентних переваг у виготовленні якісної продукції при мінімальних витратах на виробництво, при наявності швидких та якісних бізнес-процесів. Саме тоді, з'явилась модель «від клієнта», що передбачає виготовлення того товару, який потребує споживач, відповідно до його потреб. Дану модель доцільно використовувати лише в тому випадку, коли підприємство здатне створити гнучку систему, яка буде швидко реагувати на зміну потреб споживачів, появи нових технологій та тенденцій.

Отже, можна стверджувати, що **бізнес-модель** – це узагальнена форма представлення складових елементів внутрішнього середовища підприємства, взаємодії між ними, а також рівня їх адаптації до вимог зовнішнього середовища, в результаті чого створюється цінність для споживача у вигляді товарів, робіт, послуг та економічна цінність на ринку.

Важливою складовою даного дослідження також є узагальнення досвіду застосування концепції бізнес-моделей у практиці міжнародних компаній, у даному випадку розглянемо бізнес-моделі трьох великих автомобілебудівних компаній **General Motors**, **Toyota Motor Corporation** та **Volkswagen AG**. Характерні риси бізнес-моделей, які використовуються перерахованими компаніями, наведено в табл. 3.

Головним завданням сучасного етапу розвитку **General Motors** є відновлення себе як бренду США. Реалізація цих амбіцій значною мірою залежить від вибору ефективної бізнес-моделі. Основними елементами сучасної бізнес-моделі компанії є: стійка орієнтація на пропонування транспортних засобів споживачам, які задовольняють їх потреби; оптимізація виробництва та забезпечення економічного функціонування компанії; дослідження та розробки передових технологій, для зменшення залежності від нафти, покращити економію палива та знизити рівень викидів продукції та підприємства;

Основними факторами, які визначають переваги транспортних засобів на ринках, і які **General Motors** взяли за основу, є загальний дизайн автомобіля, ціна, якість, доступні варіанти, безпека, надійність, економія палива та функціональність. Лідерство ринку в окремих країнах, широко варіюється, але претензії на глобальне лідерство вимагає лідерства за усіма складовими.

Toyota Motor Corporation – японська автомобільна компанія, одна з найбільших корпорацій світу, яка визначає не лише тенденції у розвитку технологій та виробництва, а й суспільства, що підтверджується у тому числі філософією компанії.

Бізнес-модель цієї компанії базується на підтримці балансу між зростанням економічної ефективності та надійності при використанні ресурсів управління, для створення нової цінності. **Toyota** дотримується принципів наступності та стратегічної орієнтації, які знайшли втілення у концепції «дерева», яке зростає та зміцнюється додаючи нові «кільця», тобто компанія орієнтується на постійне удосконалення. Серед ринкових цінностей, над створенням яких працює компанія: безпека та душевний спокій для споживачів, екологічна стійкість для середовища та *Waku-doki* (збудження і радість, що вас надихають) для суспільства.

На сучасному етапі ключовими «стовпами» та напрямками розвитку бізнес-моделі **Toyota** є:

повага до людей – компанія поважає інших, докладає всіх зусиль, щоб зрозуміти один одного, взяти на себе відповідальність і зробити все можливе, щоб побудувати взаємну довіру. Важливою складовою поваги до людей є стимулювання особистого та професійного розвитку на основі всіх можливостей, що і дозволяє максимізувати індивідуальні та командні показники;

постійне удосконалення, що базується на: формуванні довгострокового бачення викликів; використанні системи *Kaizen*, спрямованої на стимулювання творчості, вдосконалення бізнес-операцій, інновації та еволюцію; філософії *genchi genbutsu* – постійному зверненні до джерел (витоків), щоб знайти основу для прийняття правильних рішень, пошуку консенсусу та забезпечення максимального швидкого досягнення цілей.

Бізнес-модель **Volkswagen AG** націлена на стійкий розвиток компанії та на прагнення світового лідерства на довгостроковій основі. Одним з головних елементів даної бізнес-моделі є зацікавлені споживачі. Компанія прагне створити для споживачів максимальну цінність та перевершити їх очікування за рахунок створення програм лояльності, підвищення якості продукції та покращення сервісу.

Кваліфіковані та віддані співробітники є одним з ключів до стійкого успіху та одним з елементів бізнес-моделі. Компанія як стратегічну розглядає ціль стати найкращим роботодавцем, що свідчить про важливість соціальної складової у бізнес-моделі. Ключовими моментами є підвищення задоволеності працівників, мотивування за допомогою сучасного та комфортного робочого середовища, перспективної організації роботи та професійних перспектив.

Наступним ключовим елементом є безпека для довкілля та максимальна безпека продукції для клієнта, яку компанія забезпечує шляхом зниження викидів вуглецю та зниження викидів інших забруднюючих речовин., дотримання законів і нормативних актів, створення безпечних процесів і відкрита робота з помилками, щоб їх уникнути або виправити в майбутньому.

Конкурентна рентабельність. Інвестори, як власники акцій, очікують адекватних дивідендів і тривалого збільшення вартості своїх акцій. Вони створюють свої інвестиції, з метою зростання прибутковості та зміцнення конкурентоспроможності.

Отже, дослідивши зарубіжний досвід побудови бізнес-моделі провідними компаніями світу, можна створити рекомендації щодо формування бізнес-моделі українських підприємств. По-перше, це найкраще обслуговування клієнтів, шляхом створення гнучкої та зручної системи, яка б цілком задовольняла та швидко підлаштовувалась під їхні мінливі потреби, можливо навіть розроблена з самими клієнтами, відповідно до побажань споживачів.

Також доцільним буде аналіз та поєднання декількох бізнес-моделей зарубіжних компаній, що допоможе українським фахівцям на реальних прикладах побачити переваги та недоліки кожної з моделей і як вони вписуються у власні конкретні випадки.

Успіх у перевазі однієї бізнес-моделі над іншою частково залежатиме від того, наскільки добре розуміють компанії потреби клієнтів. Не всі клієнти готові платити за підписку, і не всі вони будуть

Таблиця 3

Характеристики бізнес-моделей глобальних лідерів автоіндустрії

Характеристики	General Motors	Toyota Motor	Volkswagen AG
Філософія	Повернемо довіру	Сприяти створенню більш заможного суспільства і завоювати довіру зацікавлених сторін як хорошого корпоративного громадянина.	Ми переглядаємо мобільність. Якість і пристрасть – основа роботи компанії.
Стратегія	Конструювання, виробництво та продаж найкращих у світі автомобілів	Будівництво високо енергоефективного мобільного суспільства майбутнього.	TOGETHER – Strategy 2025. Дванадцять марок з індивідуальними особливостями і спільною метою: мобільність. Для всіх, у всьому світі.
Складові стратегії	1. Дизайн (фокусування на декількох брендах, використання глобальних ресурсів). 2. Оптимізація глобальних результатів. 3. Продажі (максимізація доходів) 4. Реінвестиції у розвиток продукції та технологій.	1. Створення та використання інформаційної платформи великих даних про зміни бізнес-середовища. 2. Співпраця з партнерами в різних галузях та ІТ-компаніях для створення нових послуг мобільності.	1. Індивідуальні мобільні рішення для наших клієнтів. 2. Обслуговування різноманітних потреб наших клієнтів з портфелем сильних брендів. 3. Відповідальність за навколишнє середовище, безпеку та соціальні питання.
Економічні цілі	Цільова орієнтація на глобальне лідерство	Виробництво все кращих автомобілів	Глобальний провідний постачальник сталої мобільності.
Елементи бізнес-моделі	1. Оптимізація бренд-стратегії. 2. Стати роботодавцем, якого обирає майбутній працівник та підвищити якість життя в компанії 3. Максимізація переваг експлуатації об'єктів організації в екологічному та соціальному плані	1. Удосконалення структури бізнесу. 2. Розвиток людських ресурсів. 3. Активізація досліджень. 4. Створення цінностей.	1. Трансформація бізнес-процесів 2. Знаходження нових рішень щодо мобільності. 3. Безпека фінансування. 4. Посилення ролі інновацій (створення організації 4.0)

Джерело: складено авторами за даними [21-23]

брати участь у краудфандинг-кампанії (фінансування громадою).

Особливістю бізнес-моделі Volkswagen AG є поєднання 12 відомих на світовому ринку брендів, які характеризуються певними відмінностями життєвого циклу, прибутковості, тощо. Тому, бізнес-модель Volkswagen AG – це поєднання загальних для всіх бізнес-одниць принципів та елементів, а також врахування характеристик окремих брендів. Серед ключових блоків бізнес-моделі Volkswagen AG слід виокремити: всебічне перетворення основного автомобілебудівного бізнесу за рахунок чіткого позиціонування кожного бренду, розробки успішного портфеля брендів, уніфікації використання технологічних рішень, тощо; знаходження нових можливостей для забезпечення мобільності управлінських рішень та інтелектуальної мобільності; забезпечення належного фінансування інвестицій, що потребує поліпшення операційних результатів, оптимізації бізнес-портфеля та інтеграції фінансових стратегій та планування; зміцнення інноваційного потенціалу Групи та посилення ролі інновацій (здійснення цифрової

трансформації та створення організації 4.0, що передбачає цифрове перетворення всіх сфер: виробництва, логістики, продаж, тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження теоретичних та практичних питань розвитку бізнес-моделей, як основної форми конструювання внутрішнього середовища підприємства у співвідношенні з вимогами зовнішнього, дозволяє підкреслити важливість імплементації цих напрацювань у менеджмент українських підприємств, оскільки використовувані бізнес-моделі виявилися неефективними та не забезпечили стійкого розвитку у багатьох випадках.

Бізнес-модель як концепція дозволяє визначати перспективні цільові завдання розвитку підприємства у відповідності з тенденціями зміни зовнішнього середовища, що наближує її до поняття «стратегія». З іншого боку, бізнес-модель – це інтегративна форма врахування особливостей функціонування всіх внутрішніх підсистем та ресурсів підприємства, що дозволяє у порівнянні з іншими бізнес-моделями сформувати загальне бачення закономірностей еволюції підприємства, що є більш важливим для

Конструювання бізнес-моделі дозволяє підприємству визначити базисні елементи та драйвери успішної діяльності, співставити їх характеристики з підприємствами-конкурентами та підвищити ефективність та стійкість розвитку за рахунок забезпечення інтегративної взаємодії всіх ключових підсистем.

Подальших досліджень потребують питання розробки методичного забезпечення моніторингу стану та результативності використання бізнес-моделей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котельников В.Ю. Новые бизнес-модели для новой эпохи быстрых перемен, движимых инновациями : Учебник. Москва : ЭКСМО, 2007. 96 с.
2. Кривов'язюк І.В., Рошкевич В.Ф. Бізнес-моделювання як основа функціонування та майбутнього розвитку підприємства. *Економіка та держава : науково-практичний журнал*. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. 2013. № 11. С. 23–28.
3. Мельникова Е.В., Ханаян Л.М. О показателях устойчивости бизнес-модели. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 9(33). Ч. 2. / Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. Луцьк, 2012. С. 385–394.
4. Мельникова Е.В., Безруких Ю.А. Устойчивость бизнес-модели в управлении промышленным предприятием. *Економіка и менеджмент систем управления*. 2017. № 2.2(24). С. 216–222.
5. Руст А.М., Суязов В.Н. Бизнес-модель инновационного развития предприятия. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. 2010. № 1. Том 4. С. 252–257.
6. Сливоцький, Адріян. Нові методи стратегічного мислення. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2002. 41 с.: іл. Інавгураційна лекція Почесного професора НаУКМА, 1 вересня 2001 р.
7. Скриль В.В. Бізнес-модель підприємства: еволюція та класифікація. *Економіка та суспільство*. Випуск № 7. 2016. С. 490–497.
8. Чесбро Г. Открытые инновации. Создание прибыльных технологий. пер. с англ. В.Н. Егорова. Москва : Поколение, 2007. 336 с.
9. Casadesus-Masanell R., Ricart J. E. From Strategy to Business Models and to Tactics. Harvard Business School. 2009.
10. Chesbro, G. Open business model. IP. Management / Trans. from English. VN Egorova. M.: Generation. 2008. 352 p.
11. Component business models. Making specialization real. IBM Business Consulting Services. 2005. 16 p.
12. Gorevaya E., Khayrullina M. Evolution of Business Models: Past and Present Trends. *Procedia Economics and Finance*, no. 27, 2015, pp. 344–350.
13. Hamel, G. (Leading the revolution. – SPb: BestBusinessBooks. 2007. 368 p.
14. Jabłoński A., Jabłoński M. Research on Business Models in their Life Cycle. *Sustainability*, 8. 2016. 430 p.
15. Johnson M.W., Christensen C.M. and Kagermann H. Reinventing Your Business Model. Harvard Business Review. 2008.
16. Kim, C.W., Mauborgne, R. Blue Ocean Strategy: How to create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant. Boston: Harvard Business School Press. 2005.
17. Lindgardt Z., Reeves M., Stalk G., Deimler M. Business Model Innovation The Boston Consulting Group. 2009.
18. Osterwalder A., Yves P. Business Model Generation. Hoboken, New Jersey : John Wiley & Sons, Inc, 2010. – 282 p.
19. Rasmussen B. Business Models and the Theory of the Firm. Centre for Strategic Economic Studies Victoria University of Technology. 2007.
20. Zott C., Amit R. Business Model Design: An Activity System Perspective. *Long Range Planning*. № 43(2/3). 2010, p. 216–226.
21. Official site Toyota Motor. URL: <http://www.toyota-global.com>
22. Official site Volkswagen AG. URL: <https://www.volkswagenag.com>
23. Official site General Motors Company. URL: <https://www.gm.com>

NATIONAL MANAGEMENT ASPECTS IN ENERGY EFFICIENCY OF ELECTRIC EQUIPMENT AT THE ENTERPRISE

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЮ ЕЛЕКТРОУСТАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

The article studies justification for the necessity in the organization of energy efficiency management at the enterprises, with account of oblique energy savings and energy resources that are obtained outside of the object of the electrical equipment modernization and definition of the ways, which contribute to the improvement of management. On the basis of the conducted analysis of statutory documents during the period of 1994-2017 and methods of energy audit, it was scientifically substantiated for the first time the expediency of making in these documents supplements, which in the process of organization of energy efficiency management at the enterprises stimulate a certain priority direction of modernization. Based on the analysis of technical literature, the following conclusion was drawn- the priority direction here is the modernization of the electric drive and mechanisms that provide a large multiplicative and synergistic effect. The practical significance of the article a multiple increase in the economy of energy resources and expended foreign currency on their purchase by the state.

Key words: energy efficiency, energy intensity, modernization of electrical equipment, energy audit, energy management.

В статті розглядається обґрунтування необхідності при організації управління енергоефективністю підприємств обліку непрямої економії електроенергії і енергетичних ресурсів, одержуваних поза об'єктом модернізації електроустаткування і визначення шляхів удосконалення управління. У роботі використано системний підхід. Зроблені: з'ясування проблеми, аналіз стану способів її рішення, техніко-економічний аналіз нових технічних рішень, визначення шляхів вдосконалення вирішення проблеми. Проведено аналіз показника енергоємності України в період з 2009-2016 рр. в порівнянні з країнами світу та Європи і визначено, що хоча він має тенденцію до зменшення, однак Україна продовжує залишатися країною з одним з найвищих показників енергоємності ВВП у світі. Наведено, що за оцінкою Міжнародного Енергетичного Агентства Україна належить до найбільш енергозатратних країн світу, в якій щорічний обсяг втрат національної економіки від неефективного використання енергоносіїв оцінюється на рівні 15-17 млрд. дол. Зроблено висновки про доцільність доповнення на державному рівні нормативно-правових актів, що стимулюють діяльність підприємств з модернізації електроустаткування, який забезпечує великий непрямий ефект економії енергетичних ресурсів поза об'єктом модернізації. Встановлено необхідність обліку непрямого ефекту при виконанні енергетичного аудиту підприємств і визначенні заходів щодо підвищення енергоефективності. На основі проведеного аналізу нормативно-правових документів за період 1994-2017 рр. і методик енергетичного аудиту, вперше науково обґрунтовано доцільність внесення до цих документів доповнень, які стимулюють, при організації управління енергоефективністю підприємств, певне пріоритетний напрям модернізації. На основі аналізу джерел технічної літератури зроблено висновок, що таким напрямком є модернізація електроприводу і механізмів, що забезпечує великий мультиплікативний і синергетичний ефект. Практичною значимістю статті є багаторазове в масштабах країни збільшення економії енергетичних ресурсів і витрачаються державою на їх придбання валютних коштів.

ния энергоэффективностью предприятий учета косвенной экономии электроэнергии и энергетических ресурсов, получаемых вне объекта модернизации электрооборудования и определение путей совершенствования управления. На основе проведенного анализа нормативно-правовых документов за период 1994-2017 гг. и методик энергоаудита, впервые научно обоснована целесообразность внесения в эти документы дополнений, стимулирующих, при организации управления энергоэффективностью предприятий, определенное приоритетное направление модернизации. На основании анализа технической литературы был сделан следующий вывод – приоритетным направлением является модернизация электропривода и механизмов, обеспечивающая большой мультипликативный и синергетический эффект. Практическая значимость статьи – многократное в масштабах страны увеличение экономии энергетических ресурсов и затрачиваемых государством на их приобретение валютных средств.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергоёмкость, модернизация электрооборудования, энергоаудит, энергоменеджмент.

UDC 338.45,621.31

Mishchenko V.A.

Doctor of Economic Sciences, Professor
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Klepikova S.V.

Senior Instructor
National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

В статті розглянуто обґрунтування необхідності при організації управління енергоефективністю підприємств обліку непрямої економії електроенергії і енергетичних ресурсів, одержуваних поза об'єктом модернізації електроустаткування і визначення шляхів удосконалення управління. У роботі використано системний підхід. Зроблені: з'ясування проблеми, аналіз стану способів її рішення, техніко-економічний аналіз нових технічних рішень, визначення шляхів вдосконалення вирішення проблеми. Проведено аналіз показника енергоємності України в період з 2009-2016 рр. в порівнянні з країнами світу та Європи і визначено, що хоча він має тенденцію до зменшення, однак Україна продовжує залишатися країною з одним з найвищих показників енергоємності ВВП у світі. Наведено, що за оцінкою Міжнародного Енергетичного Агентства Україна належить до найбільш енергозатратних країн світу, в якій щорічний обсяг втрат національної економіки від неефективного використання енергоносіїв оцінюється на рівні 15-17 млрд. дол. Зроблено висновки про доцільність доповнення на державному рівні нормативно-правових актів, що стимулюють діяльність підприємств з модернізації електроустаткування, який забезпечує великий непрямий ефект економії енергетичних ресурсів поза об'єктом модернізації. Встановлено необхідність обліку непрямого ефекту при виконанні енергетичного аудиту підприємств і визначенні заходів щодо підвищення енергоефективності. На основі проведеного аналізу нормативно-правових документів за період 1994-2017 рр. і методик енергетичного аудиту, вперше науково обґрунтовано доцільність внесення до цих документів доповнень, які стимулюють, при організації управління енергоефективністю підприємств, певне пріоритетний напрям модернізації. На основі аналізу джерел технічної літератури зроблено висновок, що таким напрямком є модернізація електроприводу і механізмів, що забезпечує великий мультиплікативний і синергетичний ефект. Практичною значимістю статті є багаторазове в масштабах країни збільшення економії енергетичних ресурсів і витрачаються державою на їх придбання валютних коштів.

Ключові слова: енергоефективність, енергоємність, устаткування, приладів безпеки, энергоаудит, энергоменеджмент.

Formulation of the problem. Improvement in efficiency of energy resources use is important for any state, because it reduces the cost of GDP production, increases competitiveness, improves the environmental situation and saves energy resources for future generations. The latter circumstance is of prior importance because these resources are not only a source of energy, but also a raw material, which is necessary for mankind to produce such products as plastics, pesticides, paints, etc. For Ukraine, the solution of energy efficiency problem is especially important, since the structure of its economy is characterized by a high share of power-intensive industries. The electromechanical energy conversion that is carried out

by means of electric drivers plays an important role in all spheres of modern society. Electric drivers are the largest consumers of electric energy. They account for more than 65% of the generated electricity. It follows thence, the rationale of the considered aspects that are related to the energy efficiency of electric drivers machines and mechanisms. In this article, we consider some issues related to management of energy efficiency at the enterprise, through the modernization of electric drivers, which, according to the authors, are not sufficiently covered in the economic literature and require more careful consideration.

Analysis of the recent researches and publications. The issues of energy saving and energy effi-

ciency were covered in the publications of domestic and foreign scientists. : A significant number of publications are devoted to general theoretical issues of energy efficiency, consideration of national priorities for energy saving [1], development of an energy saving strategy in Ukraine [2], peculiarities of implementation of the state energy efficiency policy from the point of view of world best practices [4]. In [5; 6], the initial conditions and barriers to the formation of energy saving and energy efficiency policies in Ukraine were analyzed, the current state of energy supply and energy consumption in the country was assessed. The possible directions of development of the Ukrainian energy industry to improve the energy efficiency of the Ukrainian economy in the form of strategies and expert opinions are considered [7]. In [8], the authors presented energy-capacity indicators in various countries, as well as possible ways and means of saving energy resources both in the world and in Ukraine. The role of the electric driver in solving energy resources saving problem was considered in the works of [9; 10], where the attention was drawn to the special features of the regulated electric driver as a mean of technological processes optimization. However, technical achievements in the field of energy-efficient electromechanical systems are not properly reflected in the existing, at the moment, statutory framework and methods of energy audit.

Setting objectives. Despite a slight decrease in the energy intensity per unit of GDP over the past 10 years, Ukraine is significantly behind the advanced nations in this index, which indicates that there is want of energy efficiency management. Denisyuk S.P. and Tarhonskyi V.F. in their work [6] noted that “the improvement in the economic development of the country demands the review of some regulations of national policy in the sphere of energy efficiency and energy supply to increase energy safety of the country”.

The purposes of the article to substantiate the necessity in supplements to the statutory acts and method of energy audit of stimulation the priority of the electric driver modernization that provides oblique savings of energy resources. Under the *oblique* economy we realize savings not at the enterprise, where updates are carried out, but those enterprises which are involved in previous or subsequent cycles of the process. To pay attention of economists and energy auditors to the incorrect assessment of energy saving based only on the indicators of electric meters of electric drivers before and after modernization and explain the essence of multiplicative (multiplying) and synergistic effects of energy efficiency improvement from modernization.

Presentation of the main material of the research. First of all, we are going to analyze the rationale of solving the problem of increasing energy efficiency for Ukraine and to what extent this solution can

contribute to improvement of the energy efficiency of electrical equipment in comparison with saving energy resources by other means.

Ukraine belongs to those countries with average provision with its own energy resources. Currently, 67% of gas, 57% of oil products and a significant part of coal is imported, for that vast foreign currency funds are spent [12].

Awareness at the state level of the necessity in improvement of energy efficiency became measures for legal and regulatory support of energy resources saving. In 1994, the law of Ukraine “About energy saving” was adopted, and then until 2006, 6 more laws were adopted, 6 presidential decrees, 20 resolutions of the Cabinet of Ministers were issued, more than 150 normative acts that regulate the activities of all participants of the energy market were approved. Nevertheless, by September 2007, Ukraine reached the 1st place among European countries in terms of energy consumption per unit of GDP. At the same time, the energy intensity of Ukraine was more than 3 times higher than the energy intensity of advanced industrialized countries, which testified to the weak efficiency of the measures that were taken. Since 2007, 8 laws, 27 resolutions of the Cabinet of Ministers have been adopted, a number of organized structures that manage, control and regulate activities of the state and enterprises in the field of energy efficiency have been created [11].

A general indicator of the efficiency in usage of fuel-power resources is energy intensity- the specific consumption of primary energy per unit of gross domestic product of the country (GDP). The figure 1. shows the dynamics of energy intensity in Ukraine since 2009 in comparison with the Central Europe and world.

From figure 1, we see that the value of energy intensity of Ukraine's GDP during the period from 2009 to 2016 decreased [12]. However, Ukraine continues to be one of the countries with the highest GDP energy intensity. Herewith, the reduction of energy intensity is largely achieved not by improving the efficiency production, which is usually provided by the modernization of equipment, but by reducing energy-intensive industries in the metallurgy, machine-building, chemical and other industries.

The level of energy intensity of GDP in Ukraine, and other countries in 2016, calculated at the purchasing power parity (PPP) in prices for 2010 (kg. of oil equivalent per \$1). USA – kg o.e./\$2010), is shown in figure 2, where we can clearly see that this indicator in Ukraine is 2.5-3 times worse than in many other countries.

With the help of types of fuel-power resources we consider structure of their consumption in Ukraine (Figure 3). In 2016, the total consumption constituted 114.8 million tons of oil equivalent, which was in 4.6% higher than in 2015. Where: coal – 31,8 %; natural

gas – 34,3 %; oil products – 11,9 %; nuclear energy – 20 %; hydraulic energy – 1,9 %.

The import content of primary energy resources in Ukraine during the recent years averaged about 38%. The state imports three quarters of oil and natural gas, 100% of nuclear fuel, and today it is forced to import coal and electricity. In 2017, the supply of imported gas to Ukraine was carried out exclusively from the European gas market and vast foreign currency funds were spent (in 2017, only \$ 2.9 billion were spent on the purchase of natural gas) [12].

According to the International Energy Agency (IEA), Ukraine belongs to the most energy-consuming countries all over the world. The annual volume of national economy losses is estimated at \$ 15 – \$ 17 billion [13] because of inefficient use of energy resources.

The above-mentioned data testify to the exceptional rationale for Ukraine in solving the problem of improving the efficiency of energy resources.

We are going to analyze to what extent the savings of electric energy and modernization of electrical equipment contribute to solving the problem of energy efficiency on a national scale.

About 70% of fuel energy resources are used in furnace-boiler production, and only about 23% of these resources are used for conversion into electric energy. It would seem that the reduction of electricity consumption is not of paramount importance.

We demonstrate that this is not the case, since the increase of the energy efficiency of some types of electrical equipment can provide a large oblique effect of energy savings, besides the direct effect (taking into account the presence of boiler units at many enterprises) and better rate of direct savings in fuel resources. Energy saving itself is an extremely effective mean of saving raw energy resources. Taking into account the energy costs for the extraction and transportation of primary energy resources to the power plant for the production of one unit of electric-

ity, N units of energy of primary energy resources are spent equal to [9; 10; 14]

$$N = \frac{1 + \frac{q}{Q\eta_{\text{эс}}}}{\eta_{\text{эс}}} = \frac{1}{\eta_{\text{эс}}} + \frac{q}{Q\eta_{\text{эс}}^2}, \quad (1)$$

where $\eta_{\text{эс}}$ is the efficiency of the power plant;
 q – electricity costs for production and transportation of one ton of primary resources (Gcal/t);
 Q – specific calorific value (Gcal/t).

The current situation in Ukraine consists in the deterioration of power plant equipment, changes in

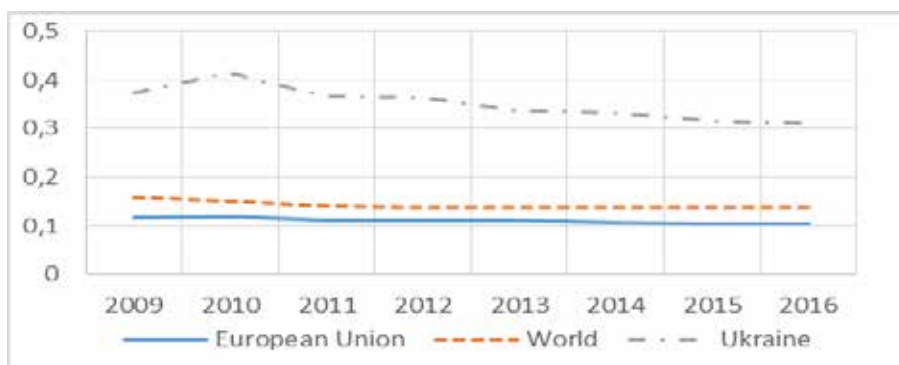

Fig. 1. Energy Intensity of Ukraine's GDP, compared to Europe and the world, 2009-2015 (kg o.e./\$2010 PPP)

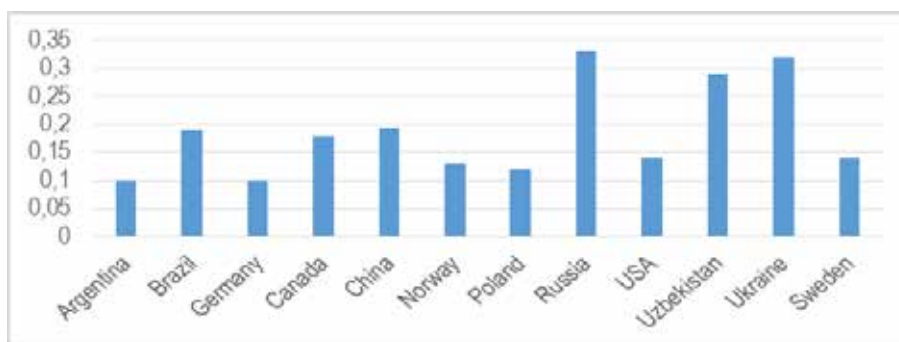

Fig. 2. Energy Intensity of Ukraine and other countries in 2016 (kg o.e./2010 PPP)

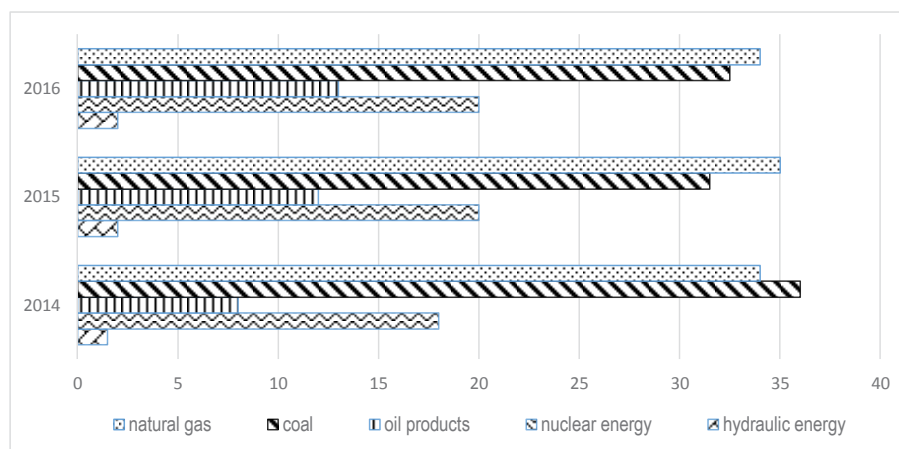

Fig. 3. Structure of fuel-power resources consumption in Ukraine 2014-2016 (%)

the schedule of shift mode of operation at the industrial enterprises, the quality of coal and for this reason the efficiency of thermal power plants (TPP) sometimes is reduced to 28-25% [9]. At the same time, each saved unit of electrical energy in the energy equivalent saves about 5 units of primary energy resources. This means that out of 100 trainload of coal that came to the power plant, only 20 trainload will be completely converted into electricity, and the rest 80 trainload will be burned, polluting the environment with harmful gases, dust, ash. This important environmental factor should also be taken into account in the state organization of energy efficiency management, for example, by priority reduction of TPS loads.

We define what type of modernization for electrical equipment should be produced first of all in order to reduce the loss of electrical energy. It is known that by the transmission of electricity from the power plant to the consumer in the networks of leading countries, the regulatory losses should not exceed 7% in Ukraine-12.8% [11]. The consumer faces the main losses, and the main consumer of electric energy (up to 70%) is the electric driver [3] that represents the electromechanical system that is intended for transformation of electric energy into mechanical and movement control of working bodies of machines and mechanisms.

Usually, when developing measures to improve energy efficiency at industrial enterprises, the expected result of energy saving is estimated as the difference between the counter readings of electric meters of electric drivers before and after modernization at the enterprise where modernization is carried out. However, from the state point of view, this approach is incorrect. Technical experts drew attention to the multiplicative (multiplier), and synergistic effects when replacing a non-regulated electric driver with a regulated one [10]. The essence of these effects consists in the fact that the regulated electromechanical system, as a mean of optimization of the process saves electrical energy not only in the place of modernization, but also in the previous or subsequent cycles of the process, particularly, by saving consumables. Besides, in complex machines and units, the technological process of which is provided by several electromechanical systems, the optimization of their interaction provides a synergistic effect of savings. From the authors' point of view, this issue is important for government agencies and economists when determine measures and organization of energy efficiency management.

We explain the essence of the above-mentioned effects on some examples:

Example 1 shows the oblique savings as a result of multiplicative effect.

Savings were offered after the modernization of the electric driver in the pumping unit at the station

of the 2nd lift with the replacement of the unregulated electric driver with an adjustable one, comparing with the year that preceded the modernization: electricity meter E_e -42%, water E_w - 25%. In addition, the number of water main leaks decreased from 60 per year to 8 [6]. The economic effect of the share of savings constituted: at the cost of energy saving = 13%, water = 64%, reduction of wastewater costs =21%, and the total effect can be calculated from the formula (2).

$$E = E_e + E_w + E_{ww} \quad (2)$$

Taking into account that the energy component of water supply costs for delivery and water removal constitutes 60%, we obtain that the energy savings at the pumping stations from the place of water intake to the pumping station and its wastewater disposal is higher than the electricity meter at the station that incurred cost of modernization (3).

$$K = \frac{(E_w - E_{ww}) * 0,6}{E_e} \approx 4 \text{ times} \quad (3)$$

That is, due to the reduction of electricity consumption by the pumps of the main water supply system, as well as by the delivery and restoration of it after wastewater disposal, from the state point of view, the total five times greater savings were made, comparing to those recorded by the electricity meters at the modernization object. If we take into account the property of each unit of saved energy in the energy equivalent to save 5 units of fuel energy, the impact on energy consumption increases in many times. That is, the vast modernization of electromechanical systems that provide a multiplicative effect should be particularly stimulated on a national scale.

Example 2 synergistic effect of direct saving of energy resources.

There was a replacement of 4 unregulated electric drivers on adjustable during the modernization of electric drivers of the boiler unit with capacity of 300 MW. The following electric drivers carry out the transportation of: gas, air, water, as well as smoke removal of combustion products. The optimization of operation of these electric drivers after replacement of unregulated with frequency-regulated allows to increase the efficiency of the unit by 2-5%. Herewith, the power saving of electricity by electric meters of all electric drivers is about 90 kW. At the same time, gas savings with a 3% increase in efficiency is equivalent to a power of 9000 kW i. e. in 100 times more.

Example 3. During the modernization of electric drivers of the cold rolling mill 1700, the accuracy of metal strip thickness control was increased and rolling with a minus tolerance Δd was provided [10]. At a rolling speed of 30 meters per second and mill operation time per year for about 5000 hours, the metal savings will be

$$M_e = SV \Delta d \gamma t \approx 3600, \text{ where} \quad (4)$$

S – width of the strip-1.7 m;

V – rolling speed-30 m / s;
 Δd – negative allowance – 10мк = 10^{-5} m;
 t – number of working hours per year – 5000 ;
 γ – the specific mass of the metal is 7.8 t/m³;

If we consider that for the production of this metal is necessary to mine ore, to found iron, steel, to roll slabs, to carry out transportation of materials, it is possible to imagine what a huge amount of energy resources will be saved at these stages of production.

Almost any improvement [9; 10] in the performance of the technological process by means of a controlled electric driver provides not only a direct (at the place of installation), but also a mediate (oblique), often significantly greater, saving of energy resources. That is, the modernization of electromechanical systems is in a certain respect a unique mean of improving energy efficiency. The calculations of the International Energy Agency testify that by increasing the efficiency of electromechanical systems is possible to reduce their consumption of electricity by 20-30%, which on the average is 10% of the total generated energy [13]. These calculations do not take into account significant savings in consumables and oblique savings. Probably this can explain a well-known fact from the world experience that occurred in the United States. To overcome the economic consequences of the 1st world energy crisis in 1973 in the United States was defined the action plan on reduction energy consumption per unit of GDP, providing the modernization of equipment with more energy efficiency and assessment of the expected savings of the PDS. After a year of realization of the planned measures, it turned out that the saving of the PDS was in 10 times higher than it was estimated. In this economy, the significant contribution is received due to the modernization of electric drivers of the machines and mechanisms which provide optimization of technological processes and show thus multiplicative and synergistic effects. This is confirmed by the high percentage of the share of the regulated electric driver in the USA, which currently reaches about 40% [10]. The share of regulated electric driver in industrialized countries is 50-60 %, which (according to various estimates) is 3-5 times higher than in Ukraine.

Thus, in the organization of energy efficiency management of electrical equipment the special attention should be payed to the modernization of electric machines and mechanisms that provide, in addition to direct, the oblique energy savings.

We will analyze to what extent the regulatory framework that exists at the moment and methods of energy audit contribute to the modernization of the above-mentioned electrical equipment.

Since the statutory instruments and measures that aim to improve the energy efficiency of GDP in the period from 1994 to 2007 did not provide a radical improvement in the efficiency index that is testified by the above-mentioned fact that by September

2007 Ukraine took the 1st place in Europe in terms of energy consumption per unit of GDP, we will perform the analysis of the statutory instruments from 2007 to 2018. During this period, 8 laws related to the problem were adopted. 3 laws are related to the field of alternative energy sources, 3 laws have connection to the commercial energy accounting and energy efficiency of buildings. Other laws: The Law of Ukraine “About implementation of new investment opportunities, warranting rights and legitimate interest for economic entities to provide a large-scale energy modernization” the Law of Ukraine “About the amendments to the Budget Code of Ukraine concerning the implementation of new investment opportunities, warranting rights and legitimate interest for economic entities to provide a large-scale energy modernization” and in the supplements to them, adopted in 2015, the following was established: legal and economic principles of implementation of energy service, budget benefits and reallocation of public expenditures were identified as well as the costs of energy services by reducing taxes on utilities and energy carriers to conduct a large-scale energy modernization. However, these laws do not provide incentives for priority modernization of electrical equipment at industrial enterprises that provide a large oblique effect in saving electricity and energy resources.

Analysis of the methods of energy audit at the industrial enterprises also indicate that the factor of oblique energy resources saving is not taken into account in a due measure. The standard method of energy audit approved by order No. 56 of 20.05.2010 of the National Agency of Ukraine for the efficient use of energy resources “On the implementation and functioning of the unified energy audit and management system for energy saving in Ukraine” includes many important aspects:

- data collection, processing and analysis;
- development of recommendations for the implementation of energy-saving measures;
- requirements for drawing up an energy audit plan;
- requirements for measurements;
- energy-economic and financial-economic analysis;
- analysis of the efficiency of fuel-power resources consumption by the object of energy audit;
- assessment of the total energy saving potential of the industrial enterprise;
- and others [11].

The analysis of this technique shows that the section “Assessment of the total energy saving potential of an enterprise” does not provide the necessity to take into account the multiplicative effect and oblique savings of energy resources that were obtained outside of the enterprise.

Thus, the statutory framework and methods of audit do not stimulate the priority modernization of electrical equipment by definition of management

measures efficiency of the electrical equipment at the enterprise, which, although does not give the highest energy-saving effect directly at the enterprise, but repetitive effect out of it. However, from the state point of view, the most important is the general effect, since it is the state that spends foreign currency on the import of energy resources.

These examples lead us to the following conclusions:

- when drawing plans for improvement in energy efficiency at the industrial enterprise, special attention should be paid to the electrical equipment (particularly, electric drivers of machines and mechanisms), the modernization of which provides a large multiplicative and synergistic effects in energy saving;

- since the enterprises with private ownership do not have a special interest to take into account the effect of oblique energy savings outside the industrial enterprise, it is necessary to develop methods to stimulate the modernization of electrical equipment that provides oblique savings;

- incentive measures should be combined with policy planning measures at state-owned enterprises.

Among the measures that stimulate the priority modernization of electric equipment at the enterprises that provide multiplicative and synergistic effects, the following can be considered: purposeful increase of budget funds in the form of grants or loans; granting enterprises the right (and perhaps some responsibilities) to invest from the received savings into the subsequent modernization of electrical equipment; provide the additional tax benefits; wide promotion in the management of the updated technical achievements in the field of electrical equipment that provide a vast multiplicative and synergistic effects.

Conclusion. The problem of improving energy efficiency of Ukraine's GDP is of national importance. A significant role in its solution can play a large-scale modernization of electrical equipment at the enterprises that provide a large oblique effect in saving energy resources. The improvement of the incentive at the industrial enterprises for priority modernization of the above-mentioned equipment should be comprehensive. The aspects of its solution mentioned in the article require the involvement of a wide range of specialists from different fields of science, technology, public administration, and this should be reflected:

- in the relevant amendments to the legislative acts;
- in the development of strategies and plans for the modernization of electrical equipment;

- in the development of the state budget;

- when making supplements to the methodology of energy audit at the enterprises and in supplements to the methodology of control of energy efficiency management of electrical equipment at the enterprise;

Improvement in the energy efficiency management of electrical equipment will significantly reduce

the losses in the national economy from the inefficient use of energy, which, as previously mentioned, according to the International Energy Agency in 2016 was estimated at USD 15-17 billion.

REFERENCES:

1. Stogniy B., Kyrylenko, O., Prakhovnik, A., Denisyuk, S., Butsio Z. (2010) *Natsionalnyie prioritetyi energoeffektivnosti* [National Energy Efficiency Priorities]. K.: Text, 580 p. (in Russian)

2. Zhovtyansky, V., Kulik, M., Stogniy, B. (2006) *Strategiya energosberezheniya v Ukraine: analiticheskie i spravochnye materialy v 2-h tomah* [Strategy of energy saving in Ukraine: analytical and reference materials in 2 volumes]. K.: Aka-Demperiodika, v.1. 510 p., v. 2, 600 p. (in Russian)

3. Kirilenko, A., Volkov, I. (2008) *Energosberegayushchij asinhronnyj elektroprivod* [Energy-saving asynchronous electric drive]. Kharkov : Westnick NTU "KhPI", 321 p. (in Russian)

4. Denisyuk, S. (2013) Formuvannia polityky pidvyshchennia enerhetychnoi efektyvnosti – suchasni vyklyky ta yevropeiski orienriiry [Formation of energy efficiency improvement policy-modern challenges and European benchmarks]. *Energy: Economics, Technology, Ecology*, no. 2, pp. 7–22.

5. Sotnyk, I., Kulyk, L. (2016) Enerhoefektyvnist Ukrainy: novi vyklyky ta osnovni bariery dlia yii realizatsii [Energy efficiency of Ukraine: new challenges and major barriers to its implementation]. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, no. 2 (4), pp. 162–173.

6. Denisyuk, S., Tarhonskyi, V. (2017) Enerhoefektyvnist Ukrainy: problemy ta shliakhy yii zrostantia [Energy efficiency of Ukraine: problems and ways of its growth]. *Energy: Economics, Technology, Ecology*, no. 4, pp. 7-28.

7. Basok, B., Bazeev, T. (2017) Pidvyshchennia enerhoefektyvnosti ekonomiky Ukrainy – misiia ta holovnyi priorytet rozvytku vitchyznianoii enerhetyky [Increase of energy efficiency of Ukraine's economy – mission and the main priority of development of native energy]. *Industrial Heat Engineering*, no. 39(2), pp. 46-52.

8. Denisyuk, S., Tarhonskyi, V. (2017) Stalyi rozvytok enerhetyky Ukrainy u svitovykh zakhodakh [Sustainable development of Ukraine's energy in world measures]. *Energy: Economics, Technology, Ecology*, no. 3, pp. 7-31.

9. Barskiy, V., Beshta, A., Zagirnyak, M., Klepikov, V., Peresada, S., Sadovoi, A. (2013) *Elektroprivod kak faktor energosberezheniya v promyshlennosti i ZhKH v Ukraine* [Electric drive as an energy-saving factor in the industry and housing and communal services in Ukraine]. *Energy saving. Power engineering. Energy audit*, no. 9(113), pp. 2-10.

10. Zagirnyak, M., Klepikov, V., Kovbasa, S., Mikhailsky, V., Peresada, S., Sadovoi, O., Shapoval, I. (2018) *Energoefektivni elektromekhanichni sistemi shirokogo tekhnologichnogo priznachennya* [Energoeffective electromechanical systems are widely technologically recognized]. K.: Nash Format. 310 p. (in Russian)

11. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. 2016 Available at: <http://saee.gov.ua/uk/regulations> (Accessed 22 December 2018)

12. State Statistics Service of Ukraine. Statistical collections. Power engineering. "Ukraine-2014", "Ukraine-2015", "Ukraine-2016". Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 26 November 2018)

13. International Energy Agency. 2016. Available at: <https://www.iea.org/countries/Ukraine/> (Accessed 29 December 2018)

14. Klepikov, V., Mekhovich, S., Klepikova, S. (2010) *Ekonomicheskij, energosberegayushchij i ekologicheskij aspekty ekonomii elektroenergii v Ukraine* [Economic, energy saving and ecological aspects of electricity saving in Ukraine]. *Energy saving. Power engineering. Energy audit*, no.12 (82), pp. 43–47.

15. Energy strategy of Ukraine for the period up to 2035. Ministry of Energy and Coal Industry. Available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccata-log/list?currDir=50358> (Accessed 22 December 2018)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НЕОБХІДНІСТЬ

STRATEGIC MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES: FEATURES AND NEEDS

У статті обґрунтовується необхідність стратегічного управління інноваціями, наведена основа процесу реалізації, що дозволить визначити його як дієвий інструмент поліпшення позицій підприємства в конкурентній боротьбі за рахунок створення особливих конкурентних переваг. Досліджено, що предметом стратегічного управління є проблеми, пов'язані з цілями підприємства; проблеми рішення, пов'язані з будь-яким елементом підприємства, необхідним для реалізації його цілей, але відсутнім або наявними в недостатній кількості; проблеми, пов'язані з впливом неконтрольованих факторів зовнішнього середовища. Наведені найбільш вагомі чинники, що гальмують розвиток діяльності підприємств, узагальнюючий організаційний механізм стратегічного управління підприємствами. Сформовані уявлення про етапність та структуру підходів до стратегічного управління, що дають можливість виділити головні кроки стратегічного управління. Окреслено етапи стратегічного управління інноваціями, що дозволять забезпечити досягнення бажаних результатів за рахунок реалізації інноваційних впроваджень в майбутньому періоді.

Ключові слова: стратегія, інновації, інноваційний процес, продукція, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, стратегічне управління.

В статті обґрунтовується необхідність стратегічного управління інноваціями, наведена основа процесу реалізації, що дозволить визначити його як дієвий інструмент поліпшення позицій підприємства в конкурентній боротьбі за рахунок створення особливих конкурентних переваг. Досліджено, що предметом стратегічного управління є проблеми, пов'язані з цілями підприємства; проблеми рішення, пов'язані з будь-яким елементом підприємства, необхідним для реалізації його цілей, але відсутнім або наявними в недостатній кількості; проблеми, пов'язані з впливом неконтрольованих факторів зовнішнього середовища. Наведені найбільш вагомі чинники, що гальмують розвиток діяльності підприємств, узагальнюючий організаційний механізм стратегічного управління підприємствами. Сформовані уявлення про етапність та структуру підходів до стратегічного управління, що дають можливість виділити головні кроки стратегічного управління. Окреслено етапи стратегічного управління інноваціями, що дозволять забезпечити досягнення бажаних результатів за рахунок реалізації інноваційних впроваджень в майбутньому періоді.

Ключевые слова: стратегия, инновации, инновационный процесс, продукция, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, стратегическое управление.

УДК 658.512.4

Лавриненко С.О.

к.е.н.

Житомирський національний
агроєкологічний університет
Зелінська А.М.

к.е.н.

Житомирський національний
агроєкологічний університет

The article substantiates the necessity of strategic management of innovations, allocates the basis of the implementation process, which will determine it as an effective tool for improving the position of the company in the competition by creating special competitive advantages. The most important problems hindering the development of enterprises are stated: inefficiency of the management system of enterprises due to the orientation of production processes, short-term results, lack of innovation strategy in the enterprise; low level of development and structuring of approaches to a reliable assessment of the effectiveness of implementing innovative business development strategies; insufficient degree of research of the world market of innovation market conditions and weak analysis of sectoral markets in the choice of competitive directions of innovative development of the enterprise; limited own investment resources, inefficiency of financial management and production cost management in the implementation of innovative strategies; the risk of getting the most out of competitive innovations in the conditions of development of domestic industrial technologies; low qualification level of managers and personnel; incompleteness and imperfection of the legislative framework for the development of innovation activity. The generalized organizational mechanism of strategic management of enterprises is presented. The concept of step-by-step development and the development of approaches to strategic management that make it possible to identify the main stages of strategic management is formed. The stages of strategic management of innovations are outlined, which will allow to achieve the desired results due to the introduction of innovative innovations in the future period. It is established that the strategic innovation management feature is the promising orientation of innovation activity for consumer inquiries, flexible response and constant updating of the parameters of the business model. It is substantiated that in order to overcome the stability and competitiveness of domestic innovation practice it is necessary to rationally engage in purposeful activity in search of ideas, forecasting of the future, consistent and constant tracking of new possibilities, their assessment and implementation.

Key words: strategy, innovations, innovation process, products, competitiveness, competitive advantages, strategic management.

Постанова проблеми. Зростання темпів якісних і структурних перетворень в українській економіці внаслідок кризових явищ диктують необхідність адекватної реакції господарюючих суб'єктів на зміни ринкових процесів у зовнішньому середовищі. Однак ринкове управління підприємствами здебільшого виявилось не тільки неготовим і нездатним відповісти на виникаючі несподівані стратегічні виклики, але й не ефективним з позицій забезпечення оптимізації цін на вироблені товари і послуги, можливостей їх збуту, переорієнтації виробництва на створення нової конкурентоспроможної продукції. Для подолання, несистематичності і стійкості вітчизняної інноваційної практики необхідно раціонально займатися цілеспрямованою діяльністю по пошуку ідей, прогнозування майбутнього, послідовним і постійним відстеженням нових можливостей, їх оцінкою та реалізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми стратегічного управління інноваційним розвитком підприємств досліджувалися багатьма вченими. Так, вони набули широкого висвітлення в працях відомих вітчизняних вчених таких, як Анишина В.М., Ермошенко М.М., Ілляшенко С.М., Завлін П.Н., Краснокутська Н.В., Шершньова З.Є., Чумаченко М.Г. та ін. Серед зарубіжних науковців, слід відзначити таких, як Бірман Г., Медінський В.Г., Менсфілд Е., Твісс Б., Фатхутдінов Р., Шумптер І. та ін. У наукових працях цих вчених розглядається широке коло питань з проблематики стратегії та інновацій. Водночас варто зауважити, що низка методологічних і теоретичних питань щодо особливостей побудови механізму стратегічного управління і зокрема інноваційним розвитком підприємства залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Метою є поглиблення теоретичного обґрунтування поняття стратегічного управління як складової життєздатності підприємства, представлення загального механізму стратегічного управління зокрема на інноваційній основі, обґрунтування сутності стратегічного управління розвитком підприємства та подання рекомендацій щодо його удосконалення в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під впливом змін у світовій економіці, системі організаційних цінностей стратегічне управління інноваційними процесами набуває більш складного багатоаспектного характеру, що вимагає докладання нових технологій менеджменту в напрямку забезпечення більшої його відкритості. В результаті зміни векторів в його здійсненні на перший план вийшли проблеми пошуку перспективних ідей у зовнішньому середовищі, їх правильної оцінки і ефективної реалізації за допомогою стратегічної інтеграції всіх учасників інноваційної діяльності, розвитку міжфункціональних зв'язків.

Як показують результати дослідження, застосування тієї чи іншої моделі інноваційного процесу в великій мірі залежить від системи макро- і мікро-економічних умов ділової активності конкретних економічних суб'єктів. Сьогодні реалізується в більшості випадків закрита інноваційна політика, принцип якої – «успішні інновації – контроль», коли виробники самостійно генерують і розвивають власні ідеї, займаються розробкою, виробництвом маркетингом та реалізацією тощо [6, с. 142].

В умовах швидких змін зовнішнього середовища, відсутність дієвих заходів державної підтримки, особливо щодо малого і середнього бізнесу у підприємств мало стимулів щодо здійснення інноваційної діяльності. До найбільш вагомих для сучасних підприємств проблем, що гальмують їх розвиток, відносять: 1) неефективність системи управління підприємствами, обумовлену орієнтацією виробничих процесів, в тому числі і інноваційних, на короткострокові результати на шкоду середньостроковим і довгостроковим, відсутністю інноваційної стратегії в діяльності підприємства; 2) низький рівень розробки та структуризації підходів до достовірної оцінки ефективності реалізації інноваційних стратегій розвитку підприємств; 3) недостатній ступінь дослідження кон'юнктури світового інноваційного ринку і слабкий аналіз галузевих ринків при виборі конкурентоспроможних напрямків інноваційного розвитку підприємства; 4) обмеженість власних інвестиційних ресурсів, неефективність фінансового менеджменту та управління витратами виробництва при реалізації інноваційних стратегій, а також низький рівень відповідальності керівників підприємств перед засновниками за наслідки прийнятих рішень; 5) ризик отримання максимальної віддачі від конкурентоспроможних інновацій в умовах розвитку вітчизняних промислових технологій; 6) низький кваліфікаційний рівень менеджерів і персоналу; 7) неповнота та недосконалість законодавчої бази для розвитку інноваційної діяльності.

Зазначені проблеми інноваційного розвитку не сприяють формуванню і реалізації ефективних інноваційних стратегій, що негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, посилюючи невизначеність їх перспектив у майбутньому. В умовах постійних змін вимог споживачів до якості товарів і послуг, зростаючого різноманіття нової продукції з одночасним скороченням часу її виведення на ринок, посилення конкуренції виникають протиріччя між зростаючою потребою в інноваціях і існуючими організаційно-економічними відносинами, що в свою чергу вимагає розвитку стратегічного аспекту в системі управління підприємствами [5, с. 16].

В сучасних умовах традиційні методи стратегічного менеджменту додають в розвиток підприємств набагато більший результат у поєднанні з

інноваційною активністю. Поєднання інтеграції стратегічного та інноваційного управління призводить до поліпшення позицій підприємств в конкурентній боротьбі на ринку за рахунок створення конкурентних переваг. Стратегічне управління, являє собою комплекс не тільки стратегічних управлінських рішень, що визначають довгостроковий розвиток організації, а й конкретних дій, що забезпечують швидке реагування підприємств на зміну зовнішньої кон'юнктури, яке може привести до необхідності стратегічних дій, перегляду цілей і коригування загального напрямку розвитку. Сутність стратегічного менеджменту полягає у визначенні поточного стану підприємства, позиції, в якій воно хотіло б знаходитися у коротко – та довгостроковій перспективі і способів досягнення бажаного результату [6, с. 195].

За своїм предметним змістом стратегічний менеджмент звертається лише до основних, базисних процесів на підприємстві і за його межами, приділяючи увагу не стільки наявним ресурсам і процесам, скільки можливостям нарощування стратегічного потенціалу підприємства.

Предметом стратегічного управління є проблеми, пов'язані з цілями підприємства; проблеми і рішення, пов'язані з будь-яким елементом підприємства, необхідним для реалізації його цілей, але відсутнім або наявними в недостатній кількості; проблеми, пов'язані з впливом неконтрольованих факторів зовнішнього середовища.

Сформовані уявлення про етапність та побудову підходів до стратегічного управління дають можливість виділити головні фази стратегічного управління (рис. 1).

В даний час до найбільш важливих стратегічних проблем ставляться рішення, що пов'язані з інноваційною діяльністю, що сприяє досягненню генеральної мети організації та її цільових орієнтирів в галузі інновацій. При цьому творчість і персональна ініціатива, що забезпечують створення інновацій і процеси відновлення є частиною стратегічних зусиль підприємства.

З урахуванням вищесказаного приходимо до усвідомлення необхідності розвитку стратегічного управління стосовно до інновацій як об'єкту і процесу. В стратегічному менеджменті управління інноваціями позиціонується як частина інноваційного менеджменту, планування та реалізації іннова-

ційних рішень, проектів, пошуку нових можливостей, перспективних ідей, правильної їх оцінки та здійснення визначених дій, що забезпечують швидке реагування та заняття лідируючих позицій на ринку.

При цьому характеристиками стратегічного вектору в управлінні інноваційно-орієнтованим підприємством виступають орієнтація на довгострокову перспективу, оцінка зовнішнього оточення, своєчасність і точність реакції керівників на зміни ситуаційних чинників, націленість на активне використання внутрішнього потенціалу соціально-економічної системи, сприйняття працівників як головного чинника розвитку підприємства [3, с. 77].

Узагальнюючи механізм стратегічного управління інноваційною діяльністю при поглибленому аналізі стану підприємства можна виділити п'ять головних етапів впливу зовнішнього середовища, а також реальних фактів і потенційних можливостей, які задають вектор розвитку кон'юнктури інноваційних галузевих ринків в майбутньому. На першому етапі важлива зважена оцінка сильних і слабких сторін організації, що дозволяє визначити

Рис. 1. Організаційний механізм стратегічного управління

стан і можливості нарощування її інноваційного потенціалу [2, с. 452].

На другому етапі на базі загальної підприємницької концепції розвитку шляхом деталізації місії і стратегічних цільових установок розвитку підприємств формується ієрархія інноваційних цілей, на основі якої розробляється система стратегічних позицій створення і комерціалізація нововведень.

На третьому етапі здійснюється розробка інноваційної стратегії, що забезпечує реалізацію запланованих цілей інноваційної діяльності. Однак слід відмітити що загальної єдиної моделі її розробки, прийнятної для всіх господарюючих суб'єктів, не існує в силу особливих характеристик виробничо-організаційних систем.

На четвертому – конкретизація цільових показників стратегії за періодами її реалізації здійснюється у форматі розробки стратегічного плану інноваційного проекту.

На останньому п'ятому етапі в рамках стратегічних цілей інноваційного розвитку розробляється система ключових заходів по їх реалізації з урахуванням відповідальності, компетентності і меж виконання кожного контрольованого модуля інноваційної стратегії [1, с. 177; 4, с. 351].

Важливими умовами забезпечення гнучкості і адаптивності розвитку інноваційної діяльності виступають оцінка результатів стратегії і контроль, що дозволяють своєчасно приймати рішення про необхідність коригування попередніх етапів за допомогою механізму зворотного зв'язку. Оцінюються як економічні аспекти – підвищення рівня прибутку; захоплення нових сегментів; зростання експортного потенціалу товару; зростання продуктивності праці, зниження собівартості тощо, так і технічні – поява нової техніки, технології, винаходів; ресурсні – вивільнення ресурсів підприємства; соціальні – повне задоволення людських потреб, зростання рівня якості продукції та іміджу підприємства у покупців; зростання творчої активності працівників, задоволеності працею, тощо.

Процес стратегічного управління інноваціями є циклічним, оскільки в реальності формування і відбір інноваційної стратегії може відбуватися на етапі стратегічного аналізу середовища, на

заключному етапі оцінки її результативності може знадобитися додатковий аналіз зовнішнього оточення. Однак, з часом стратегія може змінюватися, тому необхідний моніторинг та щорічне коригування стратегічних рішень і планів інноваційного розвитку [2, с. 319].

Висновки з проведеного дослідження. Скоординоване та послідовне проходження окреслених етапів стратегічного управління інноваціями дозволить забезпечити досягнення майбутніх бажаних результатів безпосередньо через інноваційний процес, зачіпаючи як концептуально-підприємницькі, так і організаційні аспекти перспективного розвитку організації.

Таким чином, особливістю стратегічного управління інноваціями є перспективне орієнтування інноваційної діяльності на запити споживачів, гнучке реагування і безперервне оновлення параметрів моделі ведення діяльності, виходячи з вимог конкуренції, в напрямку досягнення стійких переваг шляхом розвитку творчості та інтелектуального потенціалу підприємства, що зумовлює зростання його значення в системі управління сучасною організацією в умовах інноваційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глуценко І.І. Стратегічне управління інноваційною діяльністю. Київ : Крила, 2006. 356 с.
2. Денисенко М.П. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід : монографія. Суми, 2008. С. 452–467.
3. Дончак Л.Г. Формування внутрішнього економічного механізму підприємства. *Агроінком*. 2012. № 10-12. С. 77–81
4. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія. Суми, 2010. С. 520–435.
5. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 16–20.
6. Мізюк Б.М. Основи стратегічного управління : підручник. Львів : Магнолія, 2009. 544 с.
7. Scott D. Anthony, Matt Eyring, Lib Gibson. Mapping Your Innovation Strategy. Harvard Business Review. 2006. URL: <https://hbr.org/2006/05/mapping-your-innovation-strategy>

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF INVESTMENT ACTIVITIES OF ENTERPRISES

УДК 339.137:658

Лебедєва Д.О.

викладач циклової комісії
загальноекономічних дисциплін
Кременчуцький льотний коледж
Національного авіаційного університету
Заливча І.В.

викладач циклової комісії
загальноекономічних дисциплін
Кременчуцький льотний коледж
Національного авіаційного університету
Штефан Л.В.

викладач циклової комісії
загальноекономічних дисциплін
Кременчуцький льотний коледж
Національного авіаційного університету

У статті розглянуто існуючі підходи до оцінки економічної ефективності інвестицій з погляду математичних та інструментальних методів, виявлення їх недоліків і розробка на системній основі комплексного багатокритеріального підходу до вибору оптимального методу інвестицій. Визначено, що кожен проект оптимальний лише по одному економічному показнику оцінки – це створює істотну невизначеність при виборі найліпшого варіанту капітальних вкладень. Для вирішення цієї проблеми запропоновано використати метод комплексної багатокритеріальної оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів, тобто використати рейтингову оцінку. До числа переваг пропонованого методу рейтингової оцінки можна додати відсутність обмежень на число одиничних показників економічної ефективності проекту. Отже, пропонований метод багатокритеріальної оцінки ефективності інвестицій дозволяє підвищити якість оцінки при виборі інвестиційних проектів і може бути використаний різними підприємствами на етапі вибору оптимального варіанту інвестиційних вкладень для ефективної інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, оцінка інвестицій, індекс прибутковості, вартість активу, рейтингова оцінка.

In the article the existing approaches to the estimation of the economic efficiency of investments from the point of view of mathematical and instrumental methods, their defects detection and the development of a complex multicriteria approach to the choice of the optimal investment method are considered. It is determined that each project is optimal only for one economic indicator of evaluation – this creates a significant uncertainty when choosing the best option for capital investments. The analysis shows that the investment choices in the planned economy are outdated. Modern information provision allows for a little different, that is, more depth and expanded approach to this issue. Before doing this, you need to know the disadvantages of old methods of determining the economic efficiency of investments, so that when trying to identify new approaches to address this problem, try to avoid them. At the same time, some criteria that have successfully proved themselves in a command-administrative economy, can be successfully used in modernization and in market conditions. To date, in a market economy in the domestic and foreign theory and practice, a number of methods for assessing the effectiveness of investments are known. To solve this problem, it is suggested to use the method of complex multicriteria assessment of the economic efficiency of investment projects, that is, to use a rating. Among the advantages of the proposed rating method can be added the lack of limitations on the number of single indicators of economic efficiency of the project. Consequently, the proposed method of multicriteria estimation of investment efficiency allows to improve the quality of evaluation when choosing investment projects and can be used by different enterprises at the stage of choosing the optimal variant of investment investments for effective investment activity. The analysis of the development and distribution of mathematical methods for determining the efficiency of investments proves the necessity and the possibility of their application for the evaluation of investment projects. Especially important is the dynamic analysis of investment projects in the activities of the financial institution, focused on the receipt of profits and alternative investments, which has numerous opportunities.

Key words: investment activity, investment estimation, profitability index, asset value, rating estimation.

Постановка проблеми. У системі управління реальними інвестиціями, вибір оптимального варіанту з декількох інвестиційних проектів є одним з найвідповідальніших етапів для ефективної діяльності інвестування. При цьому якість управлінських рішень інвестиційного характеру придбаває все велику актуальність. Від того, наскільки об'єктивно і всесторонньо проведена оцінка інвестиційної діяльності підприємства (інвестиційних проектів), залежать терміни повернення вкладень капіталу, варіанти альтернативного його використання, потік, що додатково генерується, прибутки підприємства в майбутньому періоді.

Часто, ухвалюючи практичні рішення, інвестор керується неформалізованими методами вибору альтернативних варіантів вкладення капіталу, що далеко не завжди приводить до бажаних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці досліджень оцінювання ефективності інвестиційної діяльності підприємств присвячені наукові доробки науковців В.П. Савчука, О.В. Мертенс В.Г. Федоренка, С.М. Ілляшенка та ін [1-4]. Останніми роками в літературі стали з'являтися публікації зарубіжних авторів, які можуть дати рекомендації щодо процесів інвестування в нашій країні (автори: Дин (Dean) Соломон (Solomon), Хишляй-

ности инвестиций с точки зрения математических и инструментальных методов, выявление их недостатков и разработка на системной основе комплексного многокритериального подхода к выбору оптимального метода инвестиций. Определено, что каждый проект оптимальный лишь по одному экономическому показателю оценки – это создает существенную неопределенность при выборе лучшего варианта капитальных вложений. Для решения этой проблемы предложено использовать метод комплексной багатокритеріальної оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів, то есть использовать рейтинговую оценку. К числу преимуществ предлагаемого метода рейтинговой оценки можно добавить отсутствие ограничений на число единичных показателей экономической эффективности проекта. Итак, предлагаемый метод многокритериальной оцінки економічної ефективності інвестицій дозволяє підвищити якість оцінки при виборі інвестиційних проектів і може бути використаний різними підприємствами на етапі вибору оптимального варіанту інвестиційних вкладень для ефективної інвестиційної діяльності.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, оценка инвестиций, индекс доходности, стоимость актива, рейтинговая оценка.

фер (Hishleifer)), які дозволяють глибше зрозуміти, якими повинні бути по-справжньому аргументовані рішення у області інвестування [5-7].

У роботах вище перелічених вчених розкрито поняття оцінювання ефективності інвестиційної діяльності, критерії проведення такої оцінки та ін.

Достатньо загальне описове визначення поняття «інвестування», що належить П. Массе, де визначено, що інвестування є актом обміну сьогодишнього задоволення певної потреби на очікування задовольнити її в майбутньому за допомогою інвестованих благ (тобто будівель, споруд, устаткування, запасів товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів і т.д.) [8].

Постановка завдання. аналіз та дослідження існуючих підходів до оцінки економічної ефективності інвестицій на засадах математичних та інструментальних методів, виявлення їх недоліків і розробка на системній основі комплексного багатокритеріального підходу до вибору оптимального методу інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкове середовище потребує від усіх економічних суб'єктів прийняття зважених рішень, які б були обґрунтовані системою економічних розрахунків. Останнє стосується також і оцінки доцільності інвестиційної діяльності.

В умовах ринку інвестиції в більшій мірі постають як обмежений ресурс. Тому, підприємцям, керівникам треба бути здатними вирішувати питання: варто чи не варто вкладати гроші? Також треба зробити вибір з-поміж двох або більше варіантів. Для цього потрібен надійний засіб оцінки, порівняння та відбору проектів. Таким засобом є методика оцінки ефективності інвестицій.

Доцільність інвестицій, спрямованих будь-то на придбання нового обладнання, будівництво нової споруди, придбання акцій, обумовлюється результатами, які можуть бути отримані.

Головним результатом інвестиційного рішення є досягнута ефективність. Ефективність походить від слова «ефект». Найбільш узагальненим ефектом виробництва є економічний ефект. В умовах ринкової економіки економічним ефектом є додаткова вартість в формі прибутку, яка відображає і інтереси суспільства в цілому в образі держави, тому що прибуток є об'єктом оподаткування, а, звідси, чим більше отримують підприємства прибутку, тим більші відрахування в державний бюджет у вигляді податку на прибуток.

Абсолютна величина ефекту не відображає масштабів виробництва і виробничих витрат, іншими словами, ця величина не дає якісної оцінки результатів виробництва. Для того, щоб отримати таку оцінку, слід порівняти абсолютну величину ефекту з витратами на його отримання. Саме така характеристика являє собою міру ефективності (результативності) виробництва.

Отже, в кількісному відношенні ефективність, на відміну від ефекту, є величина відносна і її динаміка пов'язана не з будь-якими змінами в процесі виробництва. Ріст ефективності виробництва можливий лише при наступних умовах: зростання ефекту при незмінних витратах, зменшення витрат при досягненні того ж ефекту, збільшення ефекту при більш повільних темпах зростання витрат [9].

Метод розрахунку терміну окупності РР інвестицій полягає у визначенні того терміну, який знадобиться для відшкодування суми первинних інвестицій. Якщо сформулювати суть цього методу точніше, то він припускає обчислення того періоду, за який кумулятивна сума (сума наростаючим підсумком) грошових надходжень порівнюється з сумою первинних інвестицій.

Для ефективної інвестиційної діяльності підприємств при перспективній оцінці ефективності інвестиційної діяльності основаної на виборі інвестиційного проекту виникає безліч проблем. Уникнути або звести їх до мінімуму значною мірою допоможе вибір з існуючих методів найкращого об'єктивного методу оцінки ефективності інвестицій.

З усіх існуючих методів оцінки ефективності інвестиційної діяльності, найбільш сприятливі для нашої країни, яка перебуває в умовах нестабільності і ризику, є методи засновані на дисконтуванні. Тому перейдімо до розгляду та аналізування математичних методів.

Основоположною ідеєю визначення норми прибутковості інвестицій є порівняння чистих прибутків, очікуваних від проекту, з параметрами інвестування. Найпоширенішим методом оцінки норми прибутковості інвестиційних проектів є метод визначення середньої ставки прибутковості (average rate of return) проекту.

Середня ставка прибутковості проекту (позначимо її як ARR) дорівнює відношенню середньої величини річних майбутніх чистих прибутків від інвестицій (S_t) до половини суми первинних інвестицій (A_0), тобто:

$$ARR = \frac{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n S_t}{\frac{A_0}{2}} \quad (1)$$

До недоліків цього методу слід віднести:

1. Не враховується вартість грошей у часі.
2. Ігноруються амортизаційні відрахування як джерело грошового потоку від інвестицій.
3. Використовуються балансові прибутки, а не грошові потоки.

У найширшому аспекті будь-яке підприємство і його активи можна оцінити, користуючись одним з чотирьох інструментальних методів. Перший метод – це оцінка, заснована на активах. При її проведенні з'ясовується, скільки коштують в даний час активи, що належать фірмі. Другий метод оцінки заснований на дисконтованих грошових надхо-

дженнях, він передбачає дисконтування грошових потоків, щоб одержати цінність власного капіталу або підприємства. Третій – це метод порівняльної оцінки, який заснований на зіставленні активів-аналогів. Четвертий метод полягає в оцінці опціону і використовує оцінку умовних вимог. В рамках кожного з цих підходів є розвиваючі варіанти, які допомагають дійти завершальної оцінки.

Існує, щонайменше, два способи, що дозволяють оцінити підприємство при використанні технічної оцінки, заснованої на активах. Один спосіб заснований на ліквідаційній цінності, коли з'ясовується, скільки ринок готовий заплатити за активи, якби вони піддалися ліквідації сьогодні.

Інший спосіб полягає в оцінці вартості заміщення, коли оцінюється, в скільки сьогодні обійдеться відтворення або заміна активів, встановлених у підприємства.

Аналітики і інвестори нескінченно винахідливі, коли йдеться про використання порівняльних оцінок. Деякі з них порівнюють мультиплікатори, виконуючи порівняння між різними фірмами, інші – вибирають для порівняння показники торгової активності підприємства, що відносяться до минулого. Хоча більшість порівняльних оцінок цінності ґрунтується на зіставних змінних, існують також оцінки, засновані на фундаментальних змінних.

При оцінці дисконтованих грошових потоків цінність підприємства визначається очікуваними грошовими потоками. За інших рівних умов значні грошові потоки, менший ризик і вище зростання ведуть до підвищення цінності. Деякі аналітики, використовуючи мультиплікатори, повертаються для їх отримання до моделей дисконтованих грошових потоків. Інші аналітики порівнюють мультиплікатори різних фірм або ті, що існували в різні моменти часу, роблячи явні або неявні допущення щодо того, наскільки схожі або різні фундаментальні показники фірм.

У першому підході мультиплікатори оцінюваної підприємства використовують такі фундаментальні змінні, як темпи зростання прибутку і грошових потоків, коефіцієнти окупності і ризик. Даний підхід до оцінки мультиплікаторів тотожний застосуванню методів дисконтованих грошових потоків, вимагає тієї ж інформації і приводить до тих же результатів. Його основна перевага полягає у тому, що він показує зв'язок між мультиплікаторами і характеристиками підприємства, дозволяючи нам досліджувати зміну мультиплікаторів у міру зміни цих характеристик.

Наприклад, який буде вплив зміни розміру прибутку на мультиплікатор «ціна/об'єм продажів». Що трапиться з мультиплікатором «ціна/прибуток» при підвищенні темпів зростання? Яке відношення між мультиплікатором «ціна/балансова вартість» і прибутковістю власного капіталу?

Використовування зіставних змінних. Більш узагальненим підходом до використання мульти-

плікаторів є порівняння оцінки підприємства з ціноутворенням фірм-аналогів на ринку або, в деяких випадках, з оцінкою підприємства в попередні періоди. Пошук схожих і відповідних для порівняння фірм часто виявляється нелегкою задачею, і часто аналітикам доводиться зупинити свій вибір на тих з них, які в тому або іншому відношенні відмінні від оцінюваної підприємства. У подібних обставинах ми явно або неявно повинні враховувати відмінності між фірмами в частині показників зростання, ризику і грошових потоків. На практиці, контроль над цими змінними тягнеться від наївних форм (застосування середньо-галузевих значень) до витончених методів (багатовимірної регресії, в яких ідентифікуються і контролюються відповідні змінні). Розглянемо багатовимірну регресію, як найкращий метод оцінювання.

Аналіз розвитку і поширення математичних методів визначення ефективності інвестицій доводить необхідність і можливість їхнього застосування для оцінки інвестиційних проектів. Тим більше важливий динамічний аналіз інвестиційних проектів у діяльності фінансового інституту, орієнтованого на одержання прибутку й альтернативного вкладення коштів, що має численні можливості.

Висновки з проведеного дослідження. Досліджуючи та аналізуючи основні математичні та інструментальні методи оцінки інвестиційної діяльності в умовах нестабільної економіки були виявлені певні проблеми та перешкоди, які виникають при оцінці ефективності інвестиційної діяльності. При дослідженні були виявлені дві найбільше очевидних перешкоди. По-перше, потрібно вірно оцінити не тільки обсяг початкових капіталовкладень, але і поточні витрати і надходження на весь період реалізації проекту. По-друге, для проведення розрахунків із використанням математичних методів використовується передумова стабільності валюти, у якій оцінюються грошові потоки. На практиці ця передумова реалізується за допомогою застосування порівняних цін (із можливим наступним коригуванням результатів з урахуванням прогнозних темпів інфляції) або використання для розрахунків стабільної іноземної валюти.

Найбільш цікавими для інвесторів визначені методи: перший метод – це оцінювання, засноване на активах, при застосуванні з'ясовується, скільки коштують в даний час активи, що належать підприємству; другий метод оцінювання заснований на дисконтованих грошових надходженнях, він передбачає дисконтування грошових потоків, щоб одержати цінність власного капіталу або підприємства; третій – це метод порівняльного оцінювання, який заснований на зіставленні активів-аналогів; четвертий метод полягає в оцінюванні опціону і використовує оцінку умовних вимог. В рамках кожного з цих підходів є розвиваючі варіанти, які допомагають дійти завершальної оцінки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. Київ : МП «ІТЕМ» ЛТД, «Юнайтед Лондон трейд Лимитед», 1995. 874 с.
2. Беренс В., Хавранек П.М. Руководство по оценке эффективности инвестиций, перевод с английского "Manual for the Preparation of Industrial Feasibility Studies" UNIDO. Москва : «Интерэксперт», 1995. 673 с.
3. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Москва : ДЕЛО, 2004. 521 с.
4. Савчук В.П., Прилипко С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов. Київ : Абсолют, 1999. 541 с.
5. Шершнев А.А., Терещенко А.Г. Методы оценки экономической эффективности ресурсов и затрат в условиях рыночной экономики: учебное пособие. Кривой Рог : Минерал, 1997. 73 с.
6. Берсенев Н.А. Програмні продукти для оцінки ефективності інвестиційних проектів. *Фінансовий директор*. 2002. № 4. С. 34–38.
7. Мазур І.І., Шапіро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Управління проектами: навчальний посібник. Київ : Абсолют, 2004. 664 с.
8. Литвин М.И. Применение матричных балансов для оценки финансового состояния предприятий. *Финансы*. 1995. № 3. С. 14–18.
9. Коваленко Ю.М. Інвестиційний аналіз. Київ : КНЕУ, 2003. 134 с.

ВИБІР СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ДОПОМІЖНИМИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ НА ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

THE CHOICE OF STRATEGY OF MANAGEMENT OF SUBSIDIARY BUSINESS PROCESSES AT INDUSTRIAL ECONOMIC ASSOCIATION

У статті розглянуто актуальні проблеми управління на виробничо-господарських об'єднаннях, поняття «бізнес-процесу», «допоміжного бізнес-процесу» та «управління допоміжними бізнес-процесами», систематизовано чотири стратегії управління допоміжними бізнес-процесами, а саме: стратегію централізації, децентралізації, передавання на аутсорсинг та змішану стратегію, виділено їх основні ознаки. На прикладі ПАТ «Концерн-Електрон» проведено ідентифікацію допоміжних бізнес-процесів, які дублюються та дано їх характеристику. Також на основі методичного підходу продемонстровано можливі альтернативи вибору стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на підприємствах об'єднання. Акцентовано увагу на особливостях управління допоміжними бізнес-процесами саме на виробничо-господарських об'єднаннях, оскільки тут слід враховувати специфічні особливості кожного підприємства, яке входить в структуру.

Ключові слова: стратегія управління, допоміжні бізнес-процеси, виробничо-господарські об'єднання, метод експертного оцінювання, метод відстані до еталону.

В статье рассмотрены актуальные проблемы управления на производственно-

хозяйственных объединениях, понятие «бизнес-процесса», «вспомогательного бизнес-процесса» и «управление вспомогательными бизнес-процессами», систематизированы четыре стратегии управления вспомогательными бизнес-процессами, а именно: стратегию централизации, децентрализации, передачи на аутсорсинг и смешанную стратегию, выделены их основные признаки. На примере ОАО «Концерн-Электрон» проведена идентификация вспомогательных бизнес-процессов, которые дублируются и дано их характеристику. Также на основе методического подхода продемонстрировано возможные альтернативы выбора стратегии управления вспомогательными бизнес-процессами на предприятиях объединения. Акцентируется внимание на особенностях управления вспомогательными бизнес-процессами именно на производственно-хозяйственных объединениях, поскольку здесь следует учитывать специфические особенности каждого предприятия, входящего в структуру.

Ключевые слова: стратегия управления, вспомогательные бизнес-процессы, производственно-хозяйственные объединения, метод экспертной оценки, метод расстояния до эталона.

УДК 658:005.72

Матвій С.І.

аспірант кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

The article deals with the current problems of management in Industrial Economic Association, the concept of "business process", « subsidiary business process» and "management of subsidiary business processes", systematized four strategies of management of subsidiary business processes, namely: the strategy of centralization, decentralization, outsourcing and mixed strategy, their main features are highlighted. In today's economy, where high market saturation is observed, strong competition, rapid development of new technologies, instability of demand for goods and services, unfavorable business environment, unstable economic situation is an extremely important choice of business association strategy. Managing subsidiary business processes should not only promote their optimization, but also bring additional benefits such as reducing costs, improving the quality of services/products, avoiding duplication of business processes, reducing work cycle, etc. On the example of JSC "Concern-Electron" identification of subsidiary business processes that are duplicated and their characteristics are given. For an integrated assessment of the level of organization and efficiency of the subsidiary business processes of the enterprises of JSC "Concern-Electron", it is suggested to use the expert estimation method and the distance method to the standard. Also, on the basis of the methodological approach, the possible alternatives to the choice of the strategy of management of subsidiary business processes at the enterprises of the association are demonstrated. The choice of strategy involves a thorough

analysis of the existing state of the management functions of the subsidiary business processes at the enterprises of the association, determination of their expediency and economic efficiency and, if necessary, improvement. Attention is paid to the peculiarities of the management of subsidiary business processes precisely at production and economic associations, because here it is necessary to take into account the specific features of each enterprise that is part of the structure.

Key words: *strategy of management, auxiliary business processes, production and economic associations, method of expert evaluation, distance method to standard.*

Постановка проблеми. У сучасній економіці, де існує велика насиченість ринку, сильна конкуренція, швидкий розвиток нових технологій, мінливість попиту на товари та послуги, несприятливе бізнес-середовище, нестабільна економічна ситуація є важливим вибір тієї стратегії управління допоміжними бізнес-процесами, яка б не тільки сприяла їх оптимізації, а й несла додаткові переваги. До таких переваг можна віднести скорочення витрат, підвищення рівня якості послуг/товарів, уникнення дублювання бізнес-процесів, скорочення робочого циклу тощо. Вибір стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях є важливим для підвищення рівня ефективності функціонування підприємств об'єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ефективності реалізації бізнес-процесів, вибору стратегії управління бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях присвячені праці О. Крупи, С. Мельниченко, О. Виноградової, Д. Харрінгтона, О. Лисенка.

Постановка завдання. Метою дослідження є методичні підходи до вибору стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Господарським кодексом України та іншими законами підприємства можуть на добровільних засадах об'єднувати свою господарську діяльність, тобто утворювати виробничо-господарські об'єднання підприємств.

Об'єднанням підприємств є господарська організація з правами юридичної особи, яка утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової, комерційної та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань [1]. Виробничо-господарські об'єднання створюються за ініціативою підприємств, які з певною чітко визначеною метою на добровільних засадах об'єднують свою господарську діяльність. Підприємства об'єднуються незалежно від їх видів та специфіки діяльності. За організаційно-правовими формами розрізняють такі виробничо-господарські об'єднання підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання, які є передбачені законом України. Більш детально розглянемо поняття «концерну».

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи

учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями [2]. Характерною особливістю для концерну є значна централізація функцій управління.

Значною перевагою виробничо-господарських об'єднань є ширші можливості порівняно з окремими підприємствами та відповідно ефективніші рішення виробничих та інших питань. Це дозволяє оптимізувати діяльність підприємств, раціональніше використовувати наявні ресурси за рахунок їх об'єднання, збільшити масштаби функціонування організацій і в результаті досягнути суттєво кращих результатів. Але все це стає можливим за умови правильного вибору стратегії управління допоміжними бізнес-процесами в об'єднаннях підприємств, оскільки саме тут часто присутня велика кількість дублювання, нераціонального використання наявних ресурсів, відсутність необхідних спеціалістів тощо.

Розглянемо поняття «бізнес-процесу». Отже, бізнес-процес – це вид діяльності, який має чітко встановлену мету; завдання, за допомогою яких буде досягнута основна ціль; послідовний алгоритм дій; присутнім є процес контролю на всіх стадіях та при потребі доступний механізм регулювання. Основні бізнес-процеси створюють основну цінність компанії в той час як допоміжні процеси не беруть безпосередньої участі у створенні доданої вартості, тобто прямо не пов'язані з основною діяльністю підприємства. Допоміжні бізнес-процеси – це процеси, що спрямовані на надання необхідних внутрішніх продуктів, внутрішніх послуг для напрямів бізнесу, забезпечують функціонування інфраструктури компанії [3]. Допоміжні бізнес-процеси з одного боку забезпечують виконання основних процесів, а з іншого – спрямовані на задоволення інтересів основних зацікавлених груп (власників, постачальників, споживачів, персоналу, держави, кредиторів) та пов'язані з управлінням персоналом, фінансовим управлінням тощо. Чітке розмежування бізнес-процесів на основні та допоміжні дозволить забезпечити ефективну господарську діяльність підприємства, оскільки дасть змогу сконцентруватися на тих бізнес-процесах, які є пріоритетними, профільними для підприємства, а непрофільні бізнес-процеси дозволить передати аутсорсеру.

Управління допоміжними бізнес-процесами – це цілеспрямований вплив з метою вдосконалення та покращення діяльності організації та її процесів. Зазвичай використовується системний підхід, який дає можливість виокремити свої бізнес-процеси, організувати їх належне виконання, і відповідно підвищити якість та результативність процесів.

Сучасні підприємства використовують різні підходи і автором систематизовано чотири стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях: стратегія централізації, стратегія децентралізації, стратегія передавання на аутсорсинг, змішана стратегія.

У таблиці 1 детальніше розглянемо кожен з запропонованих стратегій.

Проблема вибору стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях доволі складна. На остаточне рішення зазвичай впливають наступні фактори: розміри організації, вид діяльності, ступінь розподілу праці, прагнення частин організації до самостійності, організаційна культура, державна політика в галузі демонополізації, оподаткування і т. д.

Вибір стратегії передбачає ґрунтовний аналіз наявного стану здійснення управлінських функцій над допоміжними бізнес-процесами на підпри-

Таблиця 1

Стратегії управління допоміжними бізнес-процесами на виробничо-господарських об'єднаннях

Назва	Визначення	Основні ознаки
Стратегія централізації	Передбачає зосередження управління на рівні верхньої ланки в одному центрі, який займається плануванням, організуванням, мотивуванням, контролюванням та регулюванням діяльності всіх (або деяких) підприємств об'єднання з метою збільшення синергії та поліпшення координації роботи.	Зосередження повноважень з прийняття більшості рішень на рівні управління верхньої ланки; зменшення помилок на нижніх рівнях управління; чітка ієрархія зв'язків і дій елементів системи управління; зосередженість фінансових, матеріальних та інших ресурсів; доцільність використання при вирішенні глобальних, стратегічних завдань; зниження мобільності і оперативності прийняття рішень; незнання специфіки потреб підприємства і, відповідно, неналежне врахування його інтересів; зростання рівня бюрократії; обмеження участі менеджерів нижчих рівнів у прийнятті рішень.
Стратегія децентралізації	Форма прийняття управлінських рішень, при якій права і відповідальність за низку ключових рішень передається або делегується на нижчі ієрархічні рівні	Швидкий та спрощений процес прийняття рішень; ймовірність прийняття необґрунтованих та недоцільних рішень при вузькому баченні ситуації; чітка узгодженість дій; підвищення оперативності керівництва; швидша адаптивність організації до нових умов; наближення управлінців до об'єктів управління, знання специфіки роботи; стимулювання ініціативності та залучення потенційних можливостей співробітників на нижчих управлінських рівнях; емерджентність, відособленість частин, що часто веде до конфліктів, послаблення контролю та єдності у діях.
Стратегія передавання на аутсорсинг	Делегування власних бізнес-процесів компанією стороннім виконавцям, які зазвичай є експертами у конкретному виді робіт, на умовах субпідряду.	Скорочення витрат; мобільність і скорочення постійного штату співробітників, залучення тимчасової робочої сили залежно від необхідності; можливість використання експертів з великим досвідом у певній галузі; передбачувані, стандартизовані (міжнародні) процеси; концентрація професійних навичок, технологій і внутрішня взаємодія для вирішення поставлених завдань; ефективніший розподіл ресурсів; при передачі аутсорсеру витрачається час на пошук виконавців та ознайомлення їх з особливостями поставленого завдання, відповідно швидкість надання послуги зменшується; можливість втрати чи розголошення конфіденційних даних.
Змішана стратегія	Передбачає застосування двох або і всіх трьох вище перелічених стратегій.	В залежності від використання конкретної стратегії містить її ознаки.

емствах об'єднання, визначення їх доцільності та економічної ефективності і в разі потреби вдосконалення. Варто проводити детальний аналіз кожного підприємства, яке входить у виробничо-господарське об'єднання, так як їхня діяльність переважно різниться між собою і, відповідно, вимагає специфічних підходів до управління бізнес-процесами.

Вибір стратегії управління допоміжними бізнес – процесами на виробничо-господарських об'єднаннях розглянемо на прикладі ПАТ «Концерн-Електрон». Для цього виділимо допоміжні бізнес-процеси, які характерні для Концерну та дамо їх короткий опис (табл. 2).

Ідентифікація допоміжних бізнес – процесів ПАТ «Концерн-Електрон», що дублюються наведена в табл. 3.

Отже, можна зробити висновок, що найбільш повторюваними допоміжними бізнес-процесами ПАТ «Концерн-Електрон» є такі, як: ведення документообігу, аналітика даних та програмного забезпечення; ведення бухгалтерського обліку; охоронна діяльність; поточний ремонт та обслуговування обладнання; будівельні роботи; управління персоналом; прибирання приміщень та території; маркетинговий комплекс та забезпечення канцтоварами.

Для комплексної оцінки рівня організації та ефективності допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон» скористаємося методом експертного оцінювання та методом відстані до еталону [5, с. 144-148].

Десятьом експертам було запропоновано оцінити визначені допоміжні бізнес-процеси, які, як видно з табл. 3, найбільше разів дублюються на підприємствах Концерну, а саме, ведення бухгалтерського обліку (БО), управління персоналом (УП), маркетинговий комплекс (МК), охоронна діяльність (ОД), ремонт та обслуговування обладнання (РО), рівень ведення документообігу, аналітика даних та програмне забезпечення (ДАПЗ). В ролі експертів виступили керівники вищої ланки управління підприємств ПАТ «Концерн-Електрон».

Були запропоновані наступні критерії оцінювання рівня організації та ефективності допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон» (в балах): 1 – дуже погано; 2 – погано; 3 – нормально; 4 – добре; 5 – дуже добре.

Наступним кроком є порівняння середніх експертних оцінок рівня організації та ефективності вибраних допоміжних бізнес-процесів з еталоном оцінки. Порівняння показників здійснюється за формулою:

$$X_{ij} = a_{ij} / a_{\text{еталон}} \quad (1)$$

Таблиця 2

Характеристика допоміжних бізнес-процесів ПАТ «Концерн-Електрон»

Назва допоміжного бізнес-процесу	Характеристика
Координація виконання державних, міжгалузевих і галузевих програм	процес, який забезпечує якісну, своєчасну, професійну їх реалізацію
Поточний ремонт та обслуговування обладнання	процес надання послуг по поточному та капітальному ремонту обладнання
Будівельні роботи	роботи, що виконуються на певному об'єкті при зведенні будівель і споруд.
Управління персоналом	професійна діяльність, спрямована на максимально ефективне функціонування працівників в організації
Охоронна діяльність	надання послуг з охорони майна
Бухгалтерський облік	процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень
Документообіг	рух документів від моменту їх складання, опрацювання і використання за призначенням у визначений період часу і до передачі в архів
Програмне забезпечення	сукупність програм системи обробки інформації і програмних документів, необхідних для експлуатації цих програм
Аналітика даних	збір та обробка інформації, а також вміння розуміти причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки та прогнозувати розвиток ситуації
Прибирання приміщень та території	повний комплекс робіт по прибиранню об'єкта
Забезпечення канцтоварами	забезпечення витратними матеріалами та офісним приладдям необхідними для ефективної діяльності підприємства
Утилізація продукції	комплекс технологічних операцій, спрямованих на використання як вторинної сировини продукції, що втратила свої корисні властивості.
Проведення спеціалізованого навчання	процес опанування спеціальних знань та навичок з метою удосконалення власної діяльності, її оптимізації, підвищення ефективності та результативності роботи.
Маркетинговий комплекс	сукупність маркетингових засобів (товар, ціна, розподіл, просування), певна структура яких забезпечує досягнення поставленої мети та вирішення маркетингових завдань [4].

Ідентифікація дублювання допоміжних бізнес-процесів ПАТ «Концерн-Електрон»

№ п/п	Підприємство	Допоміжні бізнес – процеси											
		Координація виконання державних, міжгалузевих і галузевих програм	Ведення документообігу, аналітика даних та програмне забезпечення	Ведення бухгалтерського обліку	Охоронна діяльність	Поточний ремонт та обслуговування обладнання	Будівельні роботи	Управління персоналом	Утилізація продукції	Проведення спеціалізованого навчання	Прибирання приміщень та території	Забезпечення канцтоварами	Маркетинговий комплекс
1.	Науково – виробниче підприємство «Карат»	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+
2.	ТзОВ СП «Електротранс»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
3.	Завод «Електронмаш»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
4.	Телевізійний завод «Електрон»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
5.	СП ТОВ «Сферос – Електрон»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
6.	Завод «Полімер – Електрон»	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7.	Фінансово-лізингова компанія «Електрон-лізинг»	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+
8.	ТзОВ «Завод Електронпобутприлад»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
9.	Окреме конструкторське бюро «Текон – Електрон»	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
10.	Побутово-харчове підприємство «Електрон»	-	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+
Загалом:		1	10	10	10	10	<u>10</u>	8	7	1	<u>10</u>	10	10

Таблиця 4

Відстань до еталону ефективності бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон»

№	ОД	X ₁₁	БО	X ₁₂	МК	X ₁₃	А	X ₁₄	РО	X ₁₅	УП	X ₁₆
1	4,7	0,94	4,8	0,96	4,6	0,92	1,7	0,34	3,1	0,62	3,4	0,68
2	3,8	0,76	3,5	0,7	2,6	0,52	2,2	0,44	4,1	0,82	3,3	0,66
3	4,2	0,84	2,7	0,54	3,5	0,7	2,3	0,46	4,4	0,88	3,5	0,7
4	3,8	0,76	3	0,6	2,7	0,54	3,8	0,76	4,5	0,9	3,2	0,64
5	2,8	0,56	4,2	0,84	2	0,4	2,1	0,42	3,7	0,74	2,3	0,46
6	3,1	0,62	2,2	0,44	4,1	0,82	2	0,4	3,5	0,7	4,2	0,84
7	2,5	0,5	1,4	0,28	1,8	0,36	1,8	0,36	2,7	0,54	2,9	0,58
8	3,6	0,72	4,8	0,96	3,9	0,78	2,5	0,5	2,9	0,58	4,1	0,82
9	4,9	0,98	4,7	0,94	3,9	0,78	3,1	0,62	4,1	0,82	4,4	0,88
10	4,8	0,96	4,1	0,82	4,9	0,98	3,9	0,78	3,9	0,78	4,5	0,9
R _j	-	0,902	-	1,166	-	1,199	-	1,627	-	0,910	-	0,994

де a_{ij} – експертна оцінка окремого допоміжного бізнес-процесу підприємств;

$a_{еталон}$ – значення еталону (5 балів).

Наступним етапом є розрахунки відстані до еталону для кожного допоміжного бізнес-процесу підприємств ПАТ «Концерн-Електрон».

Відстань до еталону (R_j) розраховується за формулою:

$$R_j = \sqrt{(1 - x_{1j})^2 + (1 - x_{2j})^2 + (1 - x_{3j})^2 + \dots + (1 - x_{nj})^2} \quad (2)$$

Результати проведених експертних оцінок рівня організації та ефективності допоміжних бізнес-процесів та розрахунків представлено в таблиці 4.

Як видно з проведених розрахунків (табл. 4), найбільшу відстань до встановленого еталону мають такі бізнес-процеси як ведення документо-

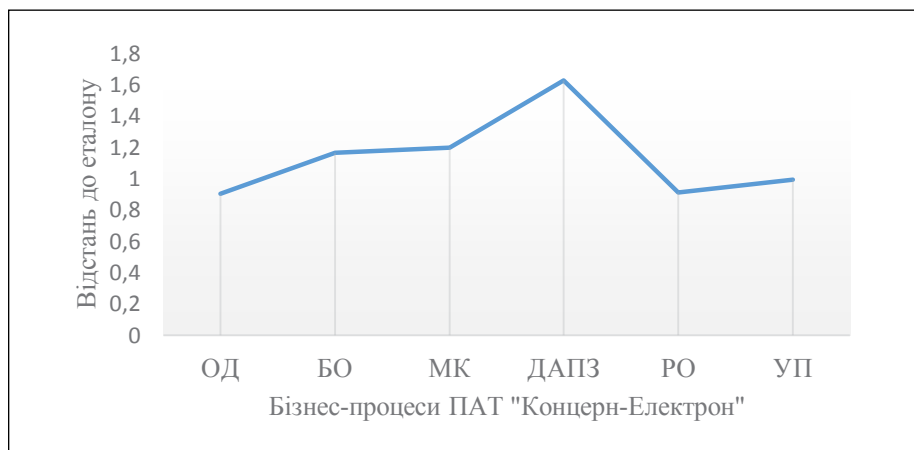

Рис. 1. Графічне зображення відстані до еталону ефективності допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон»

обігу, аналітика даних та програмне забезпечення (1,627), маркетинговий комплекс (1,199) і бухгалтерський облік (1,166), що свідчить про найнижчий рівень організації та малоефективну реалізацію цих допоміжних бізнес-процесів підприємствами концерну власними силами.

Графічне зображення відстані до еталону допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон» представимо на рис. 1.

Таким чином, використовуючи дану методику, можна дати оцінку ефективності допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон». Як видно з графічного зображення (рис. 1), ефективність організування таких бізнес-процесів як охоронна діяльність, поточний ремонт й обслуговування обладнання та управління персоналом є вищою у порівнянні з іншими (крива відстані до еталону є наближена до горизонтальної осі, що означає більшу наближеність до еталону).

На основі експертної оцінки допоміжних бізнес-процесів підприємств ПАТ «Концерн-Електрон» та проведення розрахунків відстані до еталону ефективності можна стверджувати, що для ведення документообігу, аналітики даних та програмного забезпечення, маркетингового комплексу і бухгалтерського обліку необхідно використовувати інші стратегії управління, а саме стратегію централізації або стратегію передавання на аутсорсинг. Зважаючи на таку особливість бухгалтерського обліку, як наявність конфіденційної інформації, то цей бізнес-процес варто централізувати, а ведення документообігу, аналітики даних та програмного забезпечення та маркетинговий комплекс – передати на аутсорсинг з таких причин, як відсутність кваліфікованих кадрів (про-

грамістів, маркетологів, аналітиків), наявності обладнання тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Для забезпечення ефективності реалізації допоміжних бізнес-процесів на підприємствах виробничо-господарських об'єднаннях важливим є оптимальний вибір стратегій управління ними. Використання методичних підходів, запропонованих у статті, є можливим для оцінювання бізнес-процесів для інших підприємств. На прикладі ПАТ «Концерн-Електрон» проведено оцінювання ефективності допоміжних бізнес-процесів підприємств об'єднання та запропоновано стратегії управління ними. Перспективою подальших досліджень є апробація методичних підходів для груп промислових та інших підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федоренко В.Г. Основи менеджменту. Підручник. Київ, 2007. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/327-osnovi-menedjmentu-fedorenko-vg-.html> (дата звернення: 24.01.2019).
2. Господарський кодекс України. Київ. Редакція від 10.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 25.01.2019).
3. Крупа О.В. Обґрунтування механізму організації аутсорсингу допоміжних бізнес-процесів підприємств машинобудування. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Економічні науки*, 2013. № 3. С. 30–37.
4. Гаркавенко С.С. Маркетинг. Підручник. Київ, 2010. URL: <https://pidruchniki.com/1800070841708/marketing/marketing> (дата звернення: 29.01.2019).
5. Мельниченко С.В. Управління бізнес-процесами в туризмі. Монографія. Київ, Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2015. 264 с.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ

COMMUNICATIVE STRATEGIES OF ENTERPRISES OF HOTEL RESTAURANT SPHERE

УДК 658.64

Окландер Т.О.

д.е.н., професор кафедри економіки та підприємництва

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Осетян О.М.

асистент кафедри економіки та підприємництва

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Хидирич С.

магістр

Одеська державна академія будівництва та архітектури

У статті визначені стратегії комунікацій для підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Найбільш доцільними є стратегії широкого проникнення та інтенсивного маркетингу, в залежності від цінної категорії закладу. Стратегія широкого проникнення доцільна в просуванні хостелів та закладів швидкого харчування, для підприємств вищих цінних категорій доцільна стратегія інтенсивного маркетингу. Запропоновані засоби маркетингових комунікацій для реалізації стратегії інтенсивного маркетингу. Виділено три групи засобів маркетингових комунікацій залежно від впливу на кожну із стадій психологічного стану покупця (пізнавальної, емоційної, дієвої) в процесі прийняття рішення про купівлю: реклама і зв'язки з громадськістю; особисті продажі, стимулювання продажів; оформлення місця продажу, способи презентації товару. Систематизовано сенсорні інструменти стимулювання продажів у готельно-ресторанному бізнесі та сформульовано алгоритм впливу на споживачів за допомогою аромаркетингу. Наведене визначення аромаркетингу як нематеріального методу стимулювання збуту через вплив на емоційний стан людини.

Ключові слова: готелі, ресторани, стратегії комунікацій, інтенсивний маркетинг, бренд, позиціонування, аромаркетинг.

В статті определенны стратегии коммуникаций для предприятий гостинично-

ресторанного бизнеса. Наиболее целесообразными являются стратегии широкого проникновения и интенсивного маркетинга, в зависимости от ценовой категории заведения. Стратегия широкого проникновения целесообразна в продвижении хостелов и заведений быстрого питания, для предприятий высоких ценовых категорий целесообразна стратегия интенсивного маркетинга. Предложенные средства маркетинговых коммуникаций для реализации стратегии интенсивного маркетинга. Выделены три группы средств маркетинговых коммуникаций в зависимости от влияния на каждую из стадий психологического состояния покупателя (познавательной, эмоциональной, действенной) в процессе принятия решения о покупке: реклама и связи с общественностью; личные продажи, стимулирования продаж; оформление места продажи, способы презентации товара. Систематизированы сенсорные инструменты стимулирования продаж в гостинично-ресторанном бизнесе и сформулирован алгоритм влияния на потребителей с помощью аромаркетингу. Приведенное определение аромаркетингу как нематериального метода стимулирования сбыта через влияние на эмоциональное состояние человека.

Ключевые слова: гостиницы, рестораны, стратегии коммуникаций, интенсивный маркетинг, бренд, позиционирование, аромаркетинг.

The aim of the article is research of communicative strategies and features of influence on the consumers of services of enterprises of hotel-restaurant sphere. Actuality of theme of the article is conditioned by the increase of value of service business for Ukraine, as countries with considerable recreational potential and considerable investments in this sphere in the Odesa area. In the article strategies of communications offer for the enterprises of hotel-restaurant business. Offer facilities of marketing communications are for realization of intensive marketing strategy. Three groups of facilities of marketing communications are distinguished depending on influence on each of the stages of the psychological state of customer (cognitive, emotional, effective) in the process of decision-making about a purchase: advertisement and public relations; personal sales, stimulations of sales; registrations of place of sale, methods of presentation of commodity. For realization of intensive marketing strategy it offers to inculcate the system of the internal marketing, with the selection of next elements : work (internal product) is a selection of corresponding shots, in-plant training, conditioning for work; payment (cost of internal product) is a degree of motivation of employees, an equivalent is expressed not only in money, but in the possibilities of career advancement, satisfied from work in a command; a place is a rightness of distribution of employees (organizational structure); advancement is forming of corporate culture, development of внутрішньофірмових communications. The systematized sensory instruments of stimulation of sales in hotel-restaurant business and set forth algorithm of influence are on consumers by means of аромаркетингу. The brought determination over of аромаркетингу as a non-material method of sales promotion through influence on the emotional state of man. By the result of advertisement campaign from advancement of brand the subjective emotional-valued perception of brand of hotel-restaurant enterprise that differs from competitors must become in consciousness of consumers, both in quality of products and after the level of service.

Key words: hotels, restaurants, strategies of communications, intensive marketing, brand, positioning, аромаркетинг.

Постановка проблеми. Нині у всьому світі зростає значення сфери послуг і Україні, як країні із значним рекреаційним потенціалом, властива така ж сама тенденція. У сфері готельно-ресторанного бізнесу України зареєстровано понад 20368 суб'єктів підприємництва, при цьому 17,3 % їх прибутку спрямовується на розвиток матеріально технічної бази. Загальні інвестиції у дану сферу розподіляються наступним чином: 78% спрямовується у готельний бізнес, 14% – у ресторанный [1]. З огляду поточної ситуації на ринку, пов'язаної з насиченістю конкурентного середовища для під-

приємств готельно-ресторанної сфери важливою є виділення і пошук цільових аудиторій, які б сформували надійне коло лояльних клієнтів, та розроблення ефективної стратегії розвитку підприємств. При цьому одним із стратегічних напрямів розвитку будь-якого підприємства є моделювання поведінки споживачів. Залишаються актуальними проблеми формування систем взаємовідносин між персоналом і споживачем. В основі такої взаємодії в готелях і ресторанах лежать три основні принципи. По-перше, успіх пов'язаний з розумінням мотивації споживача і знанням його поведінки. По-друге, під-

приємство повинно змінюватися, щоб враховувати інтереси споживача. По-третє, підприємство повинно впливати на поведінку споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем розвитку готельно-ресторанного господарства приділена велика увага вітчизняних науковців, фахівців, а саме: Домінська О.Я., Батьковець Н.О., Чукурна О.П., Окландер М.А. [2-15]. У цих роботах розглядаються організація та розвиток готельно-ресторанного господарства, аналізуються чинники, що впливають на ринок готельно-ресторанного бізнесу в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як невирішену раніше частину проблеми можна виділити те, що незважаючи на ґрунтовність існуючих теоретичних розробок в галузі маркетингової комунікативної політики, недостатньо дослідженими є специфічні особливості змісту стимулювання збуту в галузі надання готельно-ресторанних послуг. Маркетологи даних підприємств повинні оцінювати роль окремих засобів маркетингових комунікацій на різних етапах взаємодії з цільовим клієнтом.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення теоретичних положень специфіки комунікативних стратегій на підприємствах готельно-ресторанної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження обсягу інвестицій в основний капітал в Україні показує, що основний обсяг капіталовкладень спрямований у розвиток готелів та ресторанів та припадає на Київ, Київську, Одеську, Львівську області [2].

Особливістю туристичного бізнесу Одеської області є наявність великої кількості культурно-історичних пам'яток, а також наявність морського узбережжя. Існує залежність активності туристичного сезону від погодно-кліматичних умов континентального клімату. Однак більшість готельних господарств Одеської області навіть в літній період залишається не завантаженими, що свідчить про проблеми управління, особливо в частині розроблення стратегії комунікації із потенційними споживачами.

Для роботи з клієнтами на ринку В2С, до якого відноситься і ринок готелів і ресторанів, можливими є наступні варіанти маркетингової стратегії:

– стратегія широкого проникнення – характеризується низькою ціною, яка забезпечує широке охоплення ринку, а значні зусилля по стимулюванню збуту дозволяють швидко зайняти новий сегмент. Така стратегія доцільна при умові, якщо більшість потенційних покупців інформовані про товар, а рівень конкуренції є високим;

– стратегія вибіркового проникнення – характеризується тим, що на продукцію встановлюється висока ціна при незначних витратах стимулювання збуту, використовується за умови, коли місткість

ринку невелика, товар більшості покупців відомий, покупці готові платити високу ціну за товар, конкуренція незначна.

– стратегія інтенсивного маркетингу – характеризується високою ціною, яка забезпечує приріст прибутку, а значні зусилля по стимулюванню збуту дозволяють швидко зайняти новий сегмент. Така стратегія доцільна при умові, якщо більшість потенційних покупців не інформовані про товар, виправдовують високу ціну, необхідно протидіяти конкуренції і виробляти у потенційних покупців краще ставлення до товару;

– стратегія пасивного маркетингу – характеризується низькою ціною, а зусилля по стимулюванню збуту є незначними. Така стратегія доцільна при умові, якщо більшість потенційних покупців інформовані про товар, а ринок є дуже містким.

Ситуація на ринку вимагає формування стратегії позиціонування підприємства. Для підприємств готельного і ресторанного бізнесу найбільш доцільними є стратегії широкого проникнення та інтенсивного маркетингу, в залежності від цінової категорії закладу.

Стратегія широкого проникнення реалізується в просуванні хостелів та закладів швидкого харчування. Зазвичай для їх просування достатньо низької ціни та комунікацій в Інтернет.

Для реалізації стратегії інтенсивного маркетингу необхідні істотні зміни в роботі служб підприємства, які працюють з клієнтами, а саме:

- а) підвищення стандартів роботи персоналу;
- б) ведення звітності по вхідних клієнтам і постійний аналіз отриманої інформації;
- в) формування внутрішньокорпоративної культури.

Інструменти цієї стратегії позиціонування можна розділити на дві групи:

1) Підвищення впізнаваності бренду. Впізнаваність бренду – це рівень обізнаності потенційних споживачів про бренд. Метою є побудова бренду Top of Mind (у м. Одесі) тобто перший бренд, який згадується споживачем при згадці товарів «готель», «ресторан». Такий показник впізнаваності (понад 50 %) свідчить про те, що марка є в сприйнятті споживачів однозначним лідером, а товарна категорія з них асоціюється з брендом [5].

2) Формування стійких асоціацій. Підсумком рекламної кампанії з просування бренду у свідомість споживачів має стати суб'єктивне емоційно-ціннісне сприйняття бренду: готельно-ресторанного підприємства, яке відрізняється від конкурентів, як за якістю продукції, так і за рівнем сервісу.

Внутрішній маркетинг. Об'єктом внутрішнього маркетингу, який для підприємств готельно-ресторанного бізнесу визначає імідж підприємства, є співробітники підприємства і внутрішнє середовище підприємства. Завдання внутрішнього маркетингу – зробити кожного співробітника

«рекламним носієм» підприємства і зацікавленим у максимальному задоволенні потреб клієнтів. Дослідження ступеня задоволеності співробітників готельно-ресторанного підприємства може дати інформацію про потреби і бажання внутрішніх клієнтів, які бувають двох рівнів:

– потреби, пов'язані з умовами праці (посада, оплата, графік роботи);

– потреби та побажання, пов'язані з отриманням послуг від внутрішніх «постачальників» – колеги, інших співробітників, керівництва, що впливає на якість роботи.

Внутрішній маркетинг включає такі елементи:

– робота (внутрішній продукт) – підбір відповідних кадрів, підвищення кваліфікації, створення умов для роботи;

– оплата (ціна внутрішнього продукту) – ступінь мотивації співробітників, виражається не тільки в грошовому еквіваленті, але в можливості кар'єрного росту, задоволені від роботи в команді;

– місце – правильність розподілу співробітників (організаційна структура);

– просування – формування корпоративної культури, розвиток внутрішньофірмових комунікацій.

Пріоритетом є створення всередині підприємства такого середовища, яке було б максимально орієнтоване на клієнта. Для цього підприємство повинно розглядати співробітників як внутрішніх клієнтів. Процес їх найбільш ефективної мотивації також є предметом внутрішнього маркетингу.

Інтеграція традиційних засобів комунікації та інструментів цифрового маркетингу для готелів і ресторанів дозволить отримати синергетичний ефект від рекламної діяльності (табл. 1).

Позиціонування продукції готелів і ресторанів як якісних товарів є можливим тільки за умови побудови сильного бренду. Як видно з рис. 1, сильний бренд повинен формуватися зовні (зовнішня сила бренду) і зсередини (внутрішня сила бренду).

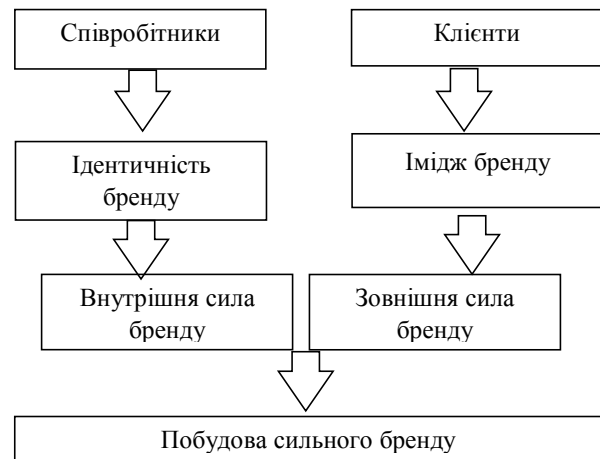

Рис. 1. Схема формування бренду підприємств готельно-ресторанної сфери

Корпоративна культура повинна ґрунтуватися на прийнятій стратегії. Для того щоб продавати з товари великою доданою вартістю необхідно щоб клієнт були готові платити не тільки за товар, а й за бренд. Формування іміджу бренду необхідно проводити у двох напрямках: внутрішньому (ідентичність бренду) і зовнішньому (імідж бренду). Співробітники повинні відчувати себе невід'ємною частиною великого бренду.

При побудові бренду, орієнтованого на сегмент «вимогливих споживачів» всі атрибути бренду

Таблиця 1

Запропоновані засоби маркетингових комунікацій для реалізації стратегії інтенсивного маркетингу для підприємств готельно-ресторанної сфери

Заходи	Мета	Зміст
Створення фірмового стилю	Формування асоціативного ряду з якісним обслуговуванням	Створення бренд-буку
Модернізація сайту підприємства	Надання потенційним клієнтам корисної інформації, створення можливості інтерактивного спілкування з клієнтом	Оновлення дизайну сайту відповідно нового фірмового стилю
Використання QR кодів	Надання потенційним клієнтам можливості швидкого переходу на сайт готелю чи ресторану з мобільних пристроїв	Нанесення QR кодів на сайті, візитних картках, друкованій рекламній продукції
Інтеграція сайту в соціальні мережі	Розширення цільової аудиторії, збільшення точок доступу до неї, створення і підтримка іміджу підприємства високоякісного обслуговування	Розміщення статей, новин з сайту, фотографій подій, обговорення дискусійні тем із залученням в процес обговорення клієнтів
Статті та прес-релізи в спеціалізованих і суспільних ЗМІ	Створення іміджу підприємства якісного обслуговування	Розміщення інформації про нові продукти та послуги
Підготовка відео реклами	Підвищення впізнаваності бренду	Розміщення на екранах зовнішньої реклами, в Інтернет
Підготовка електронних версій презентацій	Демонстрація продукції та послуг	Розміщення на планшетах менеджерів і на сайті компанії

повинні виглядати стилістично ідентично і гармоніювати між собою. Це стосується екстер'єру та інтер'єру офісів, поліграфії, брендovаних автомобілів, Інтернет-ресурсів, зовнішньої реклами. Тільки таким чином буде досягнутий ефект синергії для побудови сильного бренду.

Всі основні засоби маркетингових комунікацій можна об'єднати в три групи залежно від впливу на кожну із стадій психологічного стану покупця.

До першої групи прийнято відносити рекламу і зв'язки з громадськістю, вони впливають на покупця на першій стадії – пізнавальній, тобто забезпечують поінформованість і знання покупця про торговельне підприємство.

Другу групу засобів маркетингових комунікацій, що забезпечують вплив на покупця на емоційній стадії психологічного процесу, утворюють: особисті продажі, засоби стимулювання продажів, виставки та ярмарки, спонсорство, а також реклама і зв'язки з громадськістю. Останні, можуть впливати на проходження покупцем першої та другої стадії.

Третю групу засобів маркетингових комунікацій становлять: оформлення місця продажу, способи презентації товару, стимулювання продажів, особисті продажі і прямиї маркетинг. Дані засоби впливають на проходження покупцем третьої, завершальної стадії – дієвої і забезпечують здійснення купівлі в обраному торговельному підприємстві.

В фаховій літературі як різновид методів стимулювання збуту виділяють сенсорні форми комунікацій. Раціональне використання сенсорних форм у готельному та ресторанному бізнесі має в разі більшу ефективність у порівнянні з уже звичними візуальними і звуковими формами. Причина проста – сенсорні асоціативні маніпуляції найменш очевидні і усвідомлювані.

До сенсорних інструментів відносяться в першу чергу ті, які звернені до нюху і дотику – прямо чи опосередковано. Сенсорні інструменти поділяються на аромамаркетингові прийоми та тактильно-маркетингові прийоми. Впливаючи на канали сприйняття, можна підкріплювати асоціації та образи за рахунок звернення по сенсорних каналах. В Україні менеджери готелів та ресторанів приділяють увагу оформленню інтер'єрів, проте формування відповідного емоційного настрою у клієнта за допомогою аромату, усунення неприємних запахів в ресторанних залах та готельних приміщеннях у більшості випадків залишається поза полем їх зору.

Аромамаркетинг – це нематеріальний метод стимулювання збуту в основі якого лежить вплив на емоційний стан людини за допомогою ароматизаторів й ароматизації повітря природного й штучного походження.

Нюх є найбільш ефективним способом пізнання людиною навколишнього світу, тому що він прямо передає сигнали в ту частину мозку, що від-

повідає за наші емоції. Інформація, одержувана органами нюху людини, впливає на прийняття того або іншого рішення. Дану особливість ароматизації можна й потрібно використати в маркетингових комунікаціях з метою збільшення продажів послуг готелів та ресторанів. За статистикою, наведеною американськими вченими, ароматизатори й ароматизація приміщень збільшує час перебування клієнта в даній зоні на 15%, при цьому збільшення обсягу продажів досягає 20% [5]. Крім того, ароматизатори й ароматизація приміщень сприяє більше глибокому проникненню інформації у свідомість людини.

Метою ароматизації повітря й приміщень є:

- залучення клієнтів та їхнє втримання за столом ресторану тощо;
- спонукання до збільшення обсягів замовлень;
- створення розслаблюючої обстановки для клієнтів;
- гармонізація відносин у трудовому колективі (очисник повітря, легка ароматизація готелів);
- нейтралізація неприємних заходів (освіжувач повітря).

Алгоритм впливу на споживачів за допомогою аромамаркетингу має такий вигляд: «Запах → Емоції → Образи → Асоціації → Настрій → Поведінка → Купівля».

Головною відмінністю аромамаркетингу від інших видів маркетингових комунікацій є можливість відчутти клієнтом всіма органами почуттів переваг товару, послуги, корпоративного іміджу.

Вибір аромату для тієї або іншої мети – це мистецтво. Більше мистецтво, ніж наука, тому що точних критеріїв вибору не існує. Необхідно враховувати традиції у регіоні, характеристики цільової аудиторії, особливості рекламного носія: чи хочуть донести аромат через сувенір, через друковану продукцію або через повітря.

Сучасний маркетинг визнав ароматизацію незамінним інструментом у мистецтві продажів. Дійсно, якщо в готелі та ресторані присутній запах несвіжих продуктів, то клієнти залишають приміщення. У той же час аромат свіжоспеченого запашного хліба здатний схилити до покупки навіть тих, хто дотримується дієти. Перед Різдом і Новим роком розпорозуються теплі аромати хвої, гвоздики, кориці й мандаринів, а в День Святого Валентина – шоколаду. Продукти мають потребу в супроводі свіжих, «безконфліктних» запахах, наприклад, огірка й кавуна.

У Франції найрізноманітніші магазини вже ароматизують торговельні зали: ювелірна мережа Agatha, ексклюзивні бутики Colette і навіть гіпермаркети, наприклад, Carrefour. Паскаль Шарльє (Pascal Charlier), президент компанії Parfum Indigo, сказав: «Через те, що в наші дні неможливо вгадати, як будуть поводитися споживачі, роздрібні оператори роблять всі, щоб завоювати покупця. Вони оформ-

ляють вітрини, наймають декораторів для створення привабливого інтер'єра. «Магазинний аромат» – це лише частина цієї стратегії» [16-20].

Аромат відіграє величезну роль в створенні бренду. Бренд, який має свій власний характерний аромат дозволяє продукту зайняти особливе місце у свідомості споживача. Запах, обраний готельним чи ресторанним закладом, повинен не тільки символізувати цінності компанії, але також повинен бути універсально привабливим. Тому необхідно тестувати аромат протягом довгого часу, до того, як зробити його логотипом.

Досвід провідних світових компаній підтверджує: приємний запах як елемент фірмового стилю може значно збільшувати готовність клієнтів до відвідання закладу. Очевидно, що запах, поряд з дизайном, спеодягом персоналу, рекламою, особистими продажами і сервісом є інструментом підвищення конкурентоспроможності [21-22].

Висновки з проведеного дослідження.

В статті констатовано, що для роботи з клієнтами на ринку готелів і ресторанів доцільно використовувати стратегії широкого проникнення і інтенсивного маркетингу. Запропоновані засоби маркетингових комунікацій для реалізації стратегії інтенсивного маркетингу для підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Підсумком рекламної кампанії з просування бренду у свідомість споживачів повинно стати суб'єктивне емоційно-ціннісне сприйняття бренду готельно-ресторанного підприємства, яке відрізняється від конкурентів, як за якістю продукції, так і за рівнем сервісу.

Виділено три групи засобів маркетингових комунікацій залежно від впливу на кожну із стадій психологічного стану покупця (пізнавальної, емоційної, дієвої) в процесі прийняття рішення про купівлю: 1) реклама і зв'язки з громадськістю; 2) особисті продажі, засоби стимулювання продажів; 3) оформлення місця продажу, способи презентації товару, стимулювання продажів, особисті продажі. Систематизовано сенсорні інструменти стимулювання продажів у готельно-ресторанному бізнесі та сформульовано алгоритм впливу на споживачів за допомогою аромамаркетингу.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення нейромаркетингового впливу на поведінку споживачів ресторанних і готельних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Домінська О.Я., Батьковець Н.О. Сучасний стан та інноваційні процеси розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 52. С. 39–41.
3. Oklander M.A., Oklander T.O. Evolution of the marketing theory: genesis, conception, periodization.

Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. № 4. С. 92–105. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2016/4/92-105> (дата звернення: 18.10.2017).

4. Окландер Т.О. Модернізація маркетингової діяльності промислових підприємств : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2013. 292 с.

5. Окландер Т.О. Інноваційні методи впливу на споживачів: аромамаркетинг. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. Т. 2, № 3. С. 97–101.

6. Окландер М.А. Логістична система підприємства: монографія. Одеса : Астропринт, 2004. 312 с.

7. Яшкіна О. Окландер М., Маркетингові дослідження перспектив науково-технологічного розвитку України. *Економіка України*. 2008. № 11. С. 47–56.

8. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрямки підвищення : монографія / за ред. О.Г. Янкового. Одеса : Атлант. 2013. 470 с.

9. Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя: монографія / М.А. Окландер, Т.О. Окландер, О.І. Яшкіна [та ін.]; за ред. д.е.н., проф. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт, 2017. 292 с.

10. Маркетингові дослідження інновацій та підприємницької ризику: монографія / М.А. Окландер, Т.О. Окландер, І.А. Педько, О.І. Яшкіна; за ред. М.А. Окландера. Одеса : Астропринт. 2017. 284 с.

11. Managing economic growth: marketing, management, and innovations. 1st edition / Illiashenko S.M., Strielkowski W., Oklander M.A. (eds.) // Prague Institute for Qualification Enhancement : Prague, 2016. 640 p.

12. Ілляшенко С.М. Сайт наукового журналу як інструмент Інтернет-маркетингу знань науково освітніх установ. *Маркетинг і цифрові технології*. 2017. Т. 1, № 1. С. 6–19.

13. Савицька Н.Л. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку В2С. *Маркетинг і цифрові технології*. 2017. Т. 1, № 1. С. 20–33.

14. Ковальчук С.В., Забурмеха Є.М. Маркетингові цифрові технології у дослідженні споживачів органічної продукції. *Маркетинг і цифрові технології*. 2017. Т. 1, № 1. С. 34.

15. Окландер М.А., Жарська І.О. Поведінка споживача : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 208 с.

16. Окландер М.А., Чукурна О.П. Споживча кооперація: маркетингові моделі та технології: монографія. Одеса : Астропринт, 2005. 232 с.

17. Oklander M.A., Oklander T.O. Segmentation and communication in digital marketing. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 3. С. 69–78. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2017/3/69-78> (дата звернення: 18.10.2017).

18. Pedko I., Yashkina O. Oklander M., Oklander T. Development of the subsystem of forecasting for the system of marketing information management at an industrial enterprise. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. Vol 5/3, No 89. P. 39–51. URL: <http://journals.urau.ua/eejet/article/view/111547> (дата звернення 1.11.2017).

19. Яшкіна О.І. Окландер М.А., Окландер Т.О. Тенденції маркетингових досліджень: онлайн панелі та онлайн спільноти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 118–129. URL:

<http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ru/journals/2018/1/118-129> (дата звернення 9.07.2018).

20. Yashkina O., Pedko I., Chaikovska M. Oklander M., Oklander T. Analysis of technological innovations in digital marketing. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. Vol 5/3, No 95. P. 80–91. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/143956>. (дата звернення 24.09.2018).

21. Окландер М.А., Кірносова М.В. Маркетингова товарна політика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 208 с.

22. Романенко О.О., Окландер М.А. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015 (12). С. 362–371.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

INFORMATION SUPPORT OF TELECOMMUNICATION ENTERPRISES MANAGEMENT SYSTEMS

У статті розкрито суть інформаційного забезпечення системи управління телекомунікаційних підприємств. Визначено елементи системи управління телекомунікаційних підприємств. Наведена модель функціонування телекомунікаційного підприємства та здійснено її характеристику, а також зроблені висновки щодо доцільності її реалізації. З основних взаємозв'язаних аспектів діяльності телекомунікаційних підприємств – планування, матеріально-технічне забезпечення, надання послуг, маркетинг і збут, кадри – найважливішими і якнайменше дослідженими є «надання послуг» «маркетинг і збут», оскільки вони найскладніші і багатопланові. Визначено головне завдання інформаційного забезпечення системи управління телекомунікаційним підприємством у сучасних умовах технологічного розвитку. Запропоновано комплексні системи підтримки прийняття рішень, що включають сукупність імітаційних моделей процесів надання послуг і управління телекомунікаційними підприємствами.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, система управління, телекомунікаційні підприємства, модель, управлінські рішення, технологічний розвиток, підтримка прийняття рішень.

телекоммуникационными предприятиями. Определены элементы системы управления телекоммуникационными предприятиями. Приведена модель функционирования телекоммуникационного предприятия и ее характеристика, а также даны выводы о целесообразности ее реализации. Из основных взаимосвязанных аспектов деятельности телекоммуникационных предприятий – планирования, логистики, предоставления услуг, маркетинга и сбыта, кадры – наиболее важными и наименее исследованными являются «предоставление услуг» «маркетинг и сбыт», поскольку они являются сложными и многоплановыми. Определена основная задача информационного обеспечения системы управления телекоммуникационным предприятием в современных условиях технологического развития. Предложены комплексные системы поддержки принятия решений, включающие в себя создание имитационных моделей предоставления услуг и управления телекоммуникационными предприятиями.

Ключевые слова: информационное обеспечение, система управления, телекоммуникационные предприятия, модель, управленческие решения, технологическое развитие, поддержка принятия решений.

УДК 631.15:65012.65

Ольховая І.О.

аспірант кафедри менеджменту
Державний університет телекомунікацій

В статті раскрыта сутність інформаційного забезпечення системи управління

The development of modern society is accompanied by tremendous growth in the amount of information used for management. At the same time, the rapid entry of telecommunications companies into market conditions required mobility and efficiency in decision-making. Information delay or inaccurate information can put the enterprise activity in jeopardy. Under these conditions, information systems are beginning to play a leading role in telecommunications enterprises and make a significant contribution to the decision-making process. The article reveals the essence of information support of the telecommunications enterprises management system. The elements of the telecommunications enterprises management system are defined. A model of the functioning of a telecommunications enterprise and its characteristics are given, and conclusions are made on the feasibility of its implementation. Of the main interrelated aspects of the activities of telecommunications enterprises – planning, logistics, service provision, marketing and sales, employees – the “service provision” and “marketing and sales” are the most important and least studied because they are complex and multidimensional. The main task of information support of the telecommunications enterprise management system in modern conditions of technological development has been determined. Complex decision support systems have been proposed, including the creation of simulation models for the provision of services and the management of telecommunications enterprises. As a result of this research, we obtain a structural and informational model of a telecommunications enterprise management system that adequately reflects the structure and determines the information management technology. The basis for the implementation of the decision support systems is the formation of an information database and the development of a complex of simulation models of the dynamics of the functioning of the telecommunication enterprise. The data contained in the information base, i.e. potential carriers of information, put forward various requirements, including reliability, timeliness, sufficiency from the perspective of analyticity, sufficient accuracy, materiality, etc.

Key words: information support, management system, telecommunication enterprises, model, management decisions, technological development, decision support.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства супроводжується величезними темпами збільшення обсягів інформації, що викорис-

тується для управління. Разом з цим стрімке входження телекомунікаційних підприємств в ринкові умови зажадало від них мобільність і оперативність

при прийнятті рішень. Затримка необхідної інформації або її неточність можуть поставити діяльність підприємства під загрозу. В цих умовах інформаційні системи починають відігравати провідну роль у телекомунікаційних підприємствах і здійснювати суттєвий внесок в процес прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інформаційного забезпечення системи управління підприємств досліджувались такими вченими, як Мартін В., Масуда Я., Шеннон С., Бакут П., Шумілов О., Цеков С., Хургін В., Ясін Є., Яковець Ю. та ін.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення інформаційного забезпечення системи управління телекомунікаційних підприємств та надання пропозицій щодо розробки ефективної системи прийняття управлінських рішень в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під інформаційним забезпеченням системи управління телекомунікаційних підприємств слід розуміти сукупність інформаційних ресурсів і способів їх організації, необхідних і придатних для реалізації аналітичних і управлінських рішень, що забезпечують їх фінансово-господарську діяльність [1, с. 112].

Управління підприємством призначено для збереження його місії і здійснюється шляхом протидії руйнуванню суб'єкта господарювання в результаті його взаємодії із зовнішнім середовищем. Розглядаючи процес управління підприємством як технологію, можна навести його сукупністю циклів, що виконуються працівниками апарату управління, на основі розподілу праці. Відповідно до елементів об'єкту управління можна визначити зміст процесу управління як:

- управління процесом праці;
- управління рухом і запасами предметів праці;
- управління знаряддями і засобами праці;
- управління процесами виробництва.

Основні тенденції розвитку сучасних телекомунікаційних підприємств і аналіз можливостей їх нових інформаційних технологій дозволяють сформулювати ключові вимоги до інформаційного забезпечення системи управління ними; адекватність структури підприємства і структури інформації, що використовується для управління.

Для визначення комплексу завдань, які вирішуються в системі, виділення головної і забезпечуючої підсистем, і завдань, спрямованих на аналіз чинників і моделей, що відображають функціонування телекомунікаційного підприємства у зовнішньому середовищі; розглядати їх в одній моделі всі аспекти не тільки недоцільно, але і неможливо. В результаті такого дослідження одержуємо структурно-інформаційну модель системи управління телекомунікаційним підприємством, що адекватно відображає структуру і визначає інформаційну технологію управління.

З основних взаємозв'язаних аспектів діяльності телекомунікаційних підприємств – планування, матеріально-технічне забезпечення, надання послуг, маркетинг і збут, кадри – найважливішими і якнайменше дослідженими є «надання послуг» «маркетинг і збут», оскільки вони найскладніші і багатопланові. Тому такими ж складними і багатоплановими є завдання управління цими блоками.

На рис. 1 наведена модель функціонування телекомунікаційного підприємства, яка містить зазначені блоки.

Аналіз цієї моделі дозволяє зробити наступні висновки:

- підприємство, як соціально-економічний об'єкт, функціонує в реальному масштабі часу, отже, система управління цим об'єктом повинна бути системою управління реальним часом;
- високі динамічність і невизначеність функціонування підприємства і зовнішнього середовища, а також глибокі взаємозв'язки і взаємозалежності між блоками обумовлюють необхідність рішення багатьох завдань даних блоків в режимі оперативного, а при необхідності і попереджувального управління;
- для зниження впливу високої динамічності і стохастичності функціонування

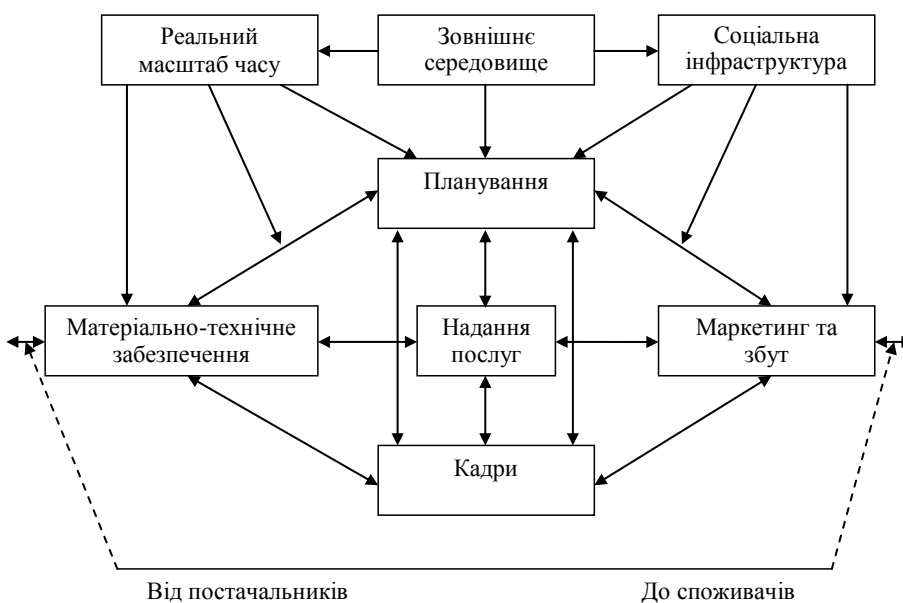

Рис. 1. Модель функціонування сучасного телекомунікаційного підприємства

об'єкту необхідно встановити оптимальну тривалість періоду тактичного управління.

Для визначення головного завдання інформаційного забезпечення системи управління телекомунікаційним підприємством і його інформаційної бази необхідно проаналізувати модель функціонування об'єкту у вигляді системи автоматичного регулювання з реальними зв'язками і діями, з 100%-м негативним зворотним зв'язком (блок зворотного зв'язку – «споживач»).

Ця модель є оптимальною для аналізу багатоваріантних станів системи. Подібні моделі застосовуються при аналізі в системах управління виробництвом, зокрема, Багриновським К.А. [2, с. 78; 3, с. 64], де розробка управлінських дій здійснюється не повністю автоматично, а з урахуванням «людського фактору».

Відгуком системи на вхідну дію (план) є «надання послуги» (факт). За даними інформаційного потоку «надання послуги» і відмінністю між фактичною величиною і заданою функцією здійснюється оперативне управління наданням послуг.

Оперативне управління наданням послуг і їх якістю – одне з важливих завдань забезпечення життєдіяльності телекомунікаційного підприємства, тому необхідно мати достатньо повну і надійну інформацію про якість послуг при мінімальних витратах на їх виробництво.

На основі аналізу можна зробити висновок про те, що основним завданням, що вирішується в системі управління телекомунікаційними підприємствами, є оперативне управління наданням якісних послуг. Рішенню цього завдання підлягають всі інші, оскільки від якості його рішення залежать оцінка і кінцеві результати діяльності підприємства. В цілому багаторівнева ієрархічна структура систем управління породжує відповідний комплекс проблем, аналіз яких дає можливість розробити певні рішення для кожного концептуального рівня системи управління в цілому та прийняти раціональні рішення.

Традиційна раціоналістична логіка управління, заснована на неокласичній моделі підприємства, припускає визначення бажаного результату діяльності, вибір способів досягнення результату і мобілізації необхідних ресурсів, тобто підготовці засобів. Такий спосіб діяльності ґрунтується на ряді припущень щодо зовнішнього середовища і потенційних можливостей осіб, що приймають рішення. Припускається, що вище керівництво підприємства здатне до постановки обґрунтованих цілей, програмування цілеспрямованих дій для їх досягнення, а процес просування до встановлених цілей.

Крім того, однією з найсуттєвіших передумов є припущення про стабільність і незмінність протягом планового періоду цілей і завдань діяльності підприємства, цінностей його персоналу, тобто цілі підприємства залишаються постійними протягом всього періоду їх досягнення. Таким чином,

можна говорити про статичну оптимізацію управлінських рішень.

Положення, що лежать в основі традиційної моделі управління, є цілком коректними. Не викликає сумніву, що в процесі прийняття рішень, по-перше, необхідно визначити цілі діяльності підприємства до розв'язання питання про засоби їх досягнення. По-друге, розробка стратегії визначає напрями цільового використання ресурсів і тим самим підвищує їх ефективність.

Необхідно відзначити, що перехід телекомунікаційних підприємств на 4Gi, 5G технології та посилення конкуренції, призводять до того, що базисні передумови традиційної логіки управління вступають в суперечність з реаліями сучасної конкурентної боротьби. При цьому можна говорити про ймовірну складність адаптації телекомунікаційного підприємства до умов зовнішнього середовища, що змінюються, яке обумовлене, з одного боку, його невизначеністю і неоднозначністю, а з іншого – складністю діяльності телекомунікаційного підприємства.

В даних умовах необхідно використовувати комплексні системи підтримки прийняття рішень, що включають сукупність імітаційних моделей процесів надання послуг і управління. Дані системи дозволяють відмовитися від традиційного раціоналістичного підходу до управління і розглядати його як процес вирішення проблем, що виникають.

Комплексні системи підтримки прийняття рішень (СППР) можуть ґрунтуватися на двох підходах. Перший, більш традиційний, полягає в тому, що в системі фіксується досвід експерта, який і використовується для розробки оптимального в даній ситуації рішення.

Системи, які реалізують другий підхід – розробка рішення на основі аналізу історичних даних – описують поведінку об'єкту, що вивчається, прийняті у минулому рішення, їх результати. Ці дані можуть включати, наприклад, тимчасові ціни, результати фінансово-господарської діяльності підприємства або статистику надання тих чи інших послуг.

При оцінці і виборі такого виду інноваційних технологій необхідно спиратися на наступну систему критеріїв, що відображають специфічні риси і умови прийняття рішень в українській економіці, як на макрорівні, так і на рівні окремих телекомунікаційних підприємств:

1. Статистичне значення. Використання даних систем на практиці вимагає наявності репрезентативної бази даних, інакше ухвалені на їх основі рішення будуть необґрунтованими. Проте через порівняно недовгий термін існування більшості телекомунікаційних підприємств, їх бази даних є недостатньо розвиненими. В даному випадку обмеженість і неточність аналізованих даних може привести до побудови статистично невірних моделей і прийнятті на їх основі невірних рішень. У зв'язку з цим необхідна наявність жорсткого контролю одержуваних результатів.

2. Нестабільність української економіки, як на макрорівні, так і на мікрорівні. Це обумовлює необхідність постійного аналізу і контролю результатів, одержуваних СППР з боку осіб, які приймають рішення, з метою гарантії урахування всіх чинників впливу на відповідне рішення. Як наслідок, побудовані моделі повинні бути прозорі і допускати інтерпретацію.

3. Складність налаштування. Даний чинник зв'язаний з тим, що люди, відповідальні за прийняття рішень в бізнесі і фінансах, звичайно не є фахівцями зі статистики і штучного інтелекту, і тому не можуть безпосередньо використовувати системи інтелектуального аналізу даних, що вимагають складного налаштування або спеціальної підготовки.

Таким чином, основні проблеми в галузі створення систем інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень можна виділити в наступних взаємозв'язаних аспектах:

1. В аспекті вимог до якості, обсягу і вартості інформації, необхідної для прийняття раціональних управлінських рішень:

- нераціональний розподіл обсягу і змісту інформації, що одержується і передається, і, як наслідок – відповідальності і делегування повноважень між рівнями управління;

- наявна у керівництва інформація є дуже загальною і подана безсистемно, існує безліч джерел однотипної, але неспіввідносною інформації;

- створювані власними силами системи управлінської інформації дуже складні, громіздкі і використовуються не завжди ефективно;

- отримання потрібної інформації займає дуже багато часу, що не дозволяє ефективно використовувати її для прийняття оперативних господарських рішень.

2. В аспекті вимог до фінансової й управлінської звітності для забезпечення оперативності і надійності надання інформації:

- показники щодо доходів і витрат, які надаються різними відділами одного підприємства, не забезпечують повноти інформації для прийняття рішень;

- обробка первинних даних проводиться несвоєчасно і з великою затримкою;

- форма надання інформації не задовольняє потреб керівників у фінансово-економічній звітності для прийняття рішень на всіх рівнях управління.

3. В аспекті вимог до системи обробки і надання інформації для аналізу і прийняття рішень:

- недостатня адаптованість інформаційних технологій, що забезпечують процеси управління на телекомунікаційних підприємствах, до зовнішніх і внутрішніх умов, що постійно змінюються;

- різноманіття системних програмних засобів і прикладного програмного забезпечення, обчислювальних потужностей, засобів зв'язку, що породжує серйозну проблему інтеграції інформаційного простору в складних структурах управління.

Одержана інформація дозволить знаходити прийнятне рішення і оцінювати варіанти, що генеруються системою управління телекомунікаційним підприємством з погляду їх результативності і досяжності.

При цьому необхідно враховувати показник якості інформаційного забезпечення процесу прийняття рішення, який характеризується корисністю інформації, тобто властивістю інформації бути доречною, надійною і порівнянною, відображати реально існуючі об'єкти з необхідною точністю.

Інформація доречна, з погляду зацікавлених користувачів, якщо наявність або відсутність її надає або суттєво впливає на рішення цих користувачів, допомагаючи їм оцінювати минулі, теперішні часові або майбутні події, підтверджуючи або змінюючи раніше зроблені оцінки. На доцільність інформації впливає її зміст і суттєвість. Суттєвою вважається інформація, відсутність або неточність якої може вплинути на рішення зацікавлених користувачів [4, с. 420].

Інформація надійна, якщо вона не містить суттєвих помилок. Щоб бути надійною, інформація повинна об'єктивно відображати факти господарського життя, до яких вона фактично або ймовірно належить [5, с. 88].

Висновки з проведеного дослідження. В основі реалізації СППР лежить формування інформаційної бази даних і розробка комплексу імітаційних моделей динаміки функціонування телекомунікаційного підприємства. До даних, що входять в інформаційну базу, тобто потенційних носіїв інформації, висуваються різні вимоги, у тому числі достовірність, своєчасність, необхідна достатність з позиції аналітичності, достатня точність, суттєвість тощо.

Для вирішення вказаних проблем необхідне створення адекватної системи підтримки прийняття рішень, призначеної для інформаційного і обчислювального забезпечення процесів прийняття управлінських рішень у телекомунікаційному підприємстві. Основною метою СППР є визначення кількісних оцінок управлінських рішень, що приймаються, на основі даних проведених розрахунків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Планкетт Л., Хейл Г. Выработка и принятие управленческих решений. Москва : Экономика, 1994. 248 с.
2. Багриновский К.А. Модели и методы экономической кибернетики. Москва : Экономика, 1993. 160 с.
3. Багриновский К.А. Основы согласования плановых решений. Москва : Наука, 1987. 136 с.
4. Палагута С.С. Особенности информационного обеспечения управления предприятий и организаций. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 36. 2017. С. 418–421.
5. Аверкиев А.Б. Инновационная деятельность по созданию информационного пространства управления предприятием на основе реинжиниринга. Москва : Экмос, 1999. 196 с.

ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ: ПОНЯТТЯ, СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ

LAND RESOURCES: CONCEPT, COURSE, VALUE

Стаття присвячена вивченню поняття земельних ресурсів як основного компонента природи, дослідження суті та їх значення у сучасному світовому середовищі. Досліджувались питання використання земельних площ через визначення понять земельного кадастру та Державного земельного кадастру України: його роль та значення. Було приділено увагу питанню поняття ринку землі її об'єктам та суб'єктам, а також проаналізоване поняття земельної ділянки визначене чинним законодавством України. Зважаючи на те, що у сільському господарстві земля виступає як предметом, так і засобом праці – то у даній статті розглянуте поняття ролі землі, земельних ресурсів та їх властивості у процесі виробництва через проведення ґрунтового аналізу та співставлення відомих праць науковців у економіко-географічному та економіко-правовому полях, які посприяли генезису сучасної диференціації природних ресурсів та їх визначення у науковому світі.

Ключові слова: земельні ресурси, земля, земельний фонд, земельний кадастр, земельна ділянка.

Стаття посвящена изучению понятия земельных ресурсов как основного компонента природы, исследования сути и их значение в современной мировой среде. Исследовались вопросы использования земельных площадей посредством определения понятий земельного кадастра и Государственного земельного кадастра Украины: его роль и значение. Было уделено внимание вопросу определения рынка земли ее объектам и субъектам, а также проанализировано понятие земельного участка, которое определено действующим законодательством Украины. Несмотря на то, что в сельском хозяйстве земля выступает как предметом, так и средством труда – то в данной статье рассмотрено понятие роли земли, земельных ресурсов и их свойстве в процессе производства путем проведения основательного анализа и сопоставления известных работ ученых в экономико-географическом и экономико-правовом полях, которые способствовали генезису современной дифференциации природных ресурсов и их определения в научном мире.

Ключевые слова: земельные ресурсы, земля, земельный фонд, земельный кадастр, земельный участок.

УДК 332.2; 332.33

Сергієнко С.С.

асистент кафедри менеджменту, статистики та економічного аналізу Луганський національний аграрний університет

The article was devoted to the study of the concept of land resources as the main component of nature, the study of essence and their significance in the modern world environment. The issues of land use were explored through definitions of the Land Cadastre and State Land Cadastre of Ukraine: its role and meaning. The attention was paid to the question of the concept of a land market for its objects and subjects, as well as the concept of a land plot was analyzed by the current legislation of Ukraine. From the consideration of land as an economic resource, namely, those gifts of nature that are used in production at enterprises of the agro-industrial complex, namely: arable land, pastures, forests, deposits of minerals, water resources, etc.; Nature itself supplies human to all the materials from which it produces life goods and the forces that people use in the production process: the power of wind, water, atom, etc. On this occasion, it was determined that the land is the source factor of production, without which economic activity is impossible. Also, the characteristics of land as being included in economic circulation as a resource that has no alternative to interchange in many spheres of activity and its peculiarity as a commodity was also analyzed and given that the number of proposed land plots is limited by nature itself. Changing the level and dynamics of land prices does not affect the size of proposals for land. Therefore, the price of land was determined, basically, by demand: if the level of demand rises, then the price or rent increases accordingly. Having conducted the research, having analyzed the scientific works of scientists, the legislative and normative base in the article was given the conclusion that land resources – a component of nature, the land used or can be used in various branches of the economy as a means of production and objects of its consumption. Land resources are a product of nature, territorially limited and no substitute, do not wear out for rational use. In agriculture and agro-industrial complex, the land acts as a means and a subject of labor, which makes it the highest value. The main definitions of scientists and the complex characteristics of land resources were analyzed. In view of the fact that in agriculture the land acts as an object and a means of labor, the concept of the role of land, land resources and their properties in the production process was considered in this article through thorough analysis and comparison of known works of scientists in the economic-geographical and economical-legal fields, which contributed to the genesis of modern differentiation of natural resources and their definition in the scientific world. The practical value lies in the fact that land resources are an integral part of the wealth of all mankind. As the basis of ecosystems, instruments and objects of production, the object of property rights, it is the basis of sustainable development, a condition for social progress and human well-being. It was the land for many centuries to remain the main resource of the state, a source of prosperity and prosperity. Understanding its importance and ability to pursue agrarian, industrial and other activities is a catalyst for socio-economic progress, which will promote the intensification of production, reduce the depletion and desertification of land resources, and lead to innovation and sustainable development of society and the countries all over the world.

Key words: land resources, land, land fund, land cadaster, land plot.

Постановка проблеми. Важливість визначення суті та значення земельних ресурсів полягає у тому, що вони є важливим компонентом природи, поруч з мінеральними, біологічними, водними, агрокліматичними та рекреаційними природними ресурсами. Наявність тих чи інших природних ресурсів може бути вирішальним у розвитку економіки країни. Основною особливістю є те, що земельні ресурси є основним засобом виробництва в сільському господарстві, а також слугують основою для розміщення підприємств усіх галузей агропромислового комплексу країни. У сільському господарстві земля виступає як предметом, так і засобом праці. Особливостями землі є її терито-

ріальна обмеженість, незамінність, стабільність просторового розміщення, здатність до відтворення родючості та ін. Тому тема поняття, визначення сутності та значення земельних ресурсів є актуальною і на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сутності і значення земельних ресурсів присвячено багато праць відомих вчених-економістів: О. І. Бочка, Г. З. Бриндзя, Т. М. Прядка, В. Г. Андрійчука, Т. В. Анопрієнко, Д. І. Бабміндри, І. К. Бистрякова, С. М. Волкова, В. В. Горлачука, М. М. Гуменюка, А. С. Даниленка, Д. С. Добряка, Й. М. Дороша, Т. Г. Дудара, П. Г. Казьміра, В. М. Кривова, О. П. Канаша, М. Й. Малік, В. Я. Месель-

Веселяка, Л. Я. Новаковського, В. І. Нудельмана, Г. С. Поповиченко, І. А. Розумний, В. І. Семчика, П. Т. Саблука, А. Я. Сохнич, А. М. Третяка [7], М. М. Федорова, М. А. Хвесика й ряд інших. Однак безліч аспектів цієї проблематики залишаються недостатньо проаналізованими та потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є уточнення сутності землі та земельних ресурсів, висвітлення значення поняття землі в агропромисловому комплексі, в економіко-правовому полі та провести аналіз особливостей земельних ресурсів як основного засобу виробництва.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи землю в цілому як складову частину природи – це ґрунт, родючий верхній шар літосфери, єдиний природний комплекс, який утворений живими організмами й середовищем їх існування, в якому живі й неживі елементи, пов'язані між собою обміном речовин і енергії. В свою чергу земельні ресурси – це компонент природи, землі що використовуються або можуть бути використані в різних галузях господарства як засоби виробництва і предмети його споживання.

Земельний фонд планети становить 13 400 млн га. Найбільша його частка (25%) припадає на Азію, найменша (6%) – на Австралію та Океанію. Найбільша частка пасовищ припадає на Африку (24%). Орні землі (11% земельного фонду) дають 88% продуктів харчування. Пасовища та луки, що займають 26% земельного фонду, дають ще 10% продуктів. У порівнянні з Україною її ґрунти являються найродючішими у світі і середньосвітовий показник забезпеченості складає 1,07 га від земельного фонду планети [1, с. 43].

За цільовим призначенням земельний фонд поділяється на окремі категорії: землі сільськогосподарських підприємств; землі лісового фонду; землі населених пунктів; землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення тощо.

Землі сільськогосподарського призначення надаються для ведення товарного сільського господарства (сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські науково-дослідні, навчальні та інші установи); підсобного сільського господарства (не сільськогосподарські підприємства, установи та організації); колективного садівництва, городництва і тваринництва; особистого підсобного господарства.

В Україні сільськогосподарські угіддя становлять 70 % площі усіх земель; серед них орні землі – в середньому 55 %, а в окремих областях – більш як 80 %. Більше половини всіх сільськогосподарських угідь і 60 % орних земель складають

чорноземні ґрунти [2, с. 84]. В Конституції України (ст. 14) [3], Земельному кодексі України (ст. 1) [4], Цивільному кодексі України (ст. 373) [5] йдеться про те, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави. Також законодавством гарантується право власності на землю, і під час її використання громадяни несуть персональну відповідальність за погіршення природних якостей землі.

Життя людини від початку її існування тісно пов'язане з землею. Земельні чи, як їх ще іноді зовуть, сільськогосподарські ресурси являють собою специфічні сполучення ґрунтів, рельєфу й клімату, що використовуються для вирощування сільськогосподарських культур, годівлі худоби або заготівлі рослин, які ростуть на тих чи тих ділянках землі. Вони належать до найважливіших і повсюдно поширених природних багатств.

Загальна кількість земель, що їх обробляють нині на планеті, становить понад 1000 млн. га. з розрахунку на душу населення це дорівнює приблизно 0,2 га. Зі зростанням чисельності населення й вилученням земель під різноманітні види не сільськогосподарського використання (забудова міст, прокладання шляхів, затоплення водосховищами тощо), кількість землі, що припадає на кожного мешканця планети, з кожним роком зменшується.

Земельні площі країн світу утворюють земельний фонд, до складу якого входять сільськогосподарські угіддя, орні землі, сіножаті, пасовища. Використання земельних площ здійснюється згідно з земельними кадастрами, які існують у більшості країн світу.

Земельний кадастр – це система необхідних відомостей про правовий режим земель, розподіл їх за землевласниками, землекористувачами та орендарями, за категоріями, а також про якісну характеристику й народногосподарську цінність земель. Земельний кадастр в Україні представлений Державним земельним кадастром – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами [6].

Земельний кадастр забезпечує органи влади, підприємства, установи та громадян відомостями про землю з метою організації раціонального її використання та охорони, регулювання земельних відносин, землеустрою, обґрунтування розмірів плати за землю. Земельний кадастр базується на матеріалах топографо-геодезичних, ґрунтових, геоботанічних та інших обмежень і досліджень.

Одним із найважливіших компонентів земельних ресурсів є ґрунти – поверхневий шар земної кори, основною якістю якого є родючість, тобто здатність

забезпечувати рослини поживними речовинами. Найбільше речовин у ґрунті містить перегній, або гумус. Окремі типи ґрунтів мають різну кількість гумусу (від 2-3% у підзолистих, червоноземних до 12-14% у чорноземних). Найбільше поширені на земній кулі чорноземні, сірі лісові, підзолисті, червоноземні, бурі та алювіальні ґрунти [7].

Земля як економічний ресурс – це ті дарові блага природи, які застосовують у виробництві, а саме: орні землі, пасовища, ліси, поклади корисних копалин, водні ресурси тощо. Природа постачає людині усі ті матеріали, з яких та виробляє життєві блага, і ті сили, які людина використовує у процесі виробництва (сила вітру, води, атома тощо). Земля – вихідний фактор виробництва, без якого неможлива господарська діяльність. Основними природними умовами, які істотно впливають на розвиток національної економіки, є кліматичні умови, багатство корисних копалин, характер земної поверхні й географічне розташування [8, с. 18].

Земля включається в економічний обіг як ресурс, який не має альтернативи взаємозаміни в багатьох сферах діяльності та її особливість як товару ще й і в тому, що кількість запропонованих на ринку земельних ділянок обмежена самою природою. Зміна рівня і динаміки цін на землю не впливає на розмір пропозицій на земельні ділянки. Тому ціна землі визначається, в основному, попитом: якщо рівень попиту піднімається, то відповідно підвищується ціна або рента.

Ринок землі – це система юридичних та економічних відносин між фізичними, юридичними особами, державою, а також між державами і наддержавними органами з приводу організації, купівлі-продажу, оренди, обміну та іпотеки землі з метою здійснення ефективної господарської діяльності.

Об'єктами ринку землі є земельні ділянки, а суб'єктами – продавці (власники і орендарі земельних ділянок), покупці (фізичні та юридичні особи і держава) та посередники, діяльність яких пов'язана з наданням професійних послуг продавцям і покупцям земельних ділянок при здійсненні операцій купівлі-продажу, оренди, обміну й застави земель та прав на них.

Земля як об'єкт економічних відносин – земля як предмет праці, знаряддя і засіб праці та виробничі відносини, які виникають у процесі її використання й привласнення результатів праці. Земля – природне середовище, в якому народжується і живе людина, природна матерія і територіальний простір існування та розвитку людського суспільства, матеріальна основа виробництва.

У процесі виробництва земля відіграє неоднакову роль. Як об'єкт спрямування праці людини для підтримання чи підвищення родючості, продуктивності, вона є предметом праці. Як середовище і засіб впливу на певні предмети праці,

наприклад рослинні організми, – знаряддям і засобом праці. Як засіб отримання необхідної суспільству продукції – засобом виробництва (головним засобом виробництва у сільському та лісовому господарствах) і важливим речовим фактором в інших сферах виробництва.

Земля як засіб виробництва, необхідна матеріальна передумова процесу праці, один з його найважливіших речових чинників. Земля – головний засіб виробництва у ряді галузей народного господарства агропромислового комплексу і в першу чергу в сільському і лісовому господарствах, дане самою природою. Вона має ряд особливостей, що впливають на характер виробничого процесу в цих галузях. Земля відноситься до тяжковідтворюваних в часі засобів виробництва, що обумовлює обмеженість земельних ресурсів взагалі (земельних угідь зокрема) і залежність властивостей землі від комплексу кліматичних та інших природних чинників. При абсолютній обмеженості загальної земельної площі розміри земельних (сільськогосподарських) угідь обмежені відносно. У міру зростання технічної оснащеності, розширення меліорації, електрифікації сільського господарства і взагалі розвитку продуктивних сил з'являються можливості перетворювати на сільськогосподарські угіддя нові землі. Однак такі можливості не можна перебільшувати, тим більше що у міру розвитку індустрії відбувається і зворотний процес – вилучення частини земель із сільськогосподарських угідь. Задоволення зростаючих потреб земельних продуктах можливо перш за все за рахунок інтенсивнішого і ефективнішого використання вже освоєних земель. Звідси виникає проблема інтенсифікації сільськогосподарського виробництва як основного шляху його розвитку.

Основною властивістю землі як засобу виробництва, утворюючи її споживчу вартість, є її родючість. З точки зору економіки родючість землі означає її здатність відтворювати необхідні людині рослинні продукти і створювати умови для розвитку тваринництва. Родючість землі залежить від кількості наявних в ній живильних речовин, структури ґрунту та інших біологічних і кліматичних чинників, які спочатку формуються в ході природних процесів, що відбуваються в природі. Після залучення землі у господарський зворот родючість може відтворюватися і покращуватися штучно за допомогою внесення добрив, вдосконалення технічних засобів і технології обробки землі на основі технічного прогресу. Найбільш сприятливі умови для зростання родючості землі створюються при раціональному поєднанні використання її природних і штучних продуктивних можливостей. Єдність цих чинників утворює реальну, економічну родючість землі. Саме зростання економічної родючості і є найважливішим завданням підвищення ефективності використання земельних угідь [8, с. 23].

Тривалий час людина ставилася до землі як до передумови, наданої їй природою із зростанням кількості жителів Землі стає очевидною обмеженість створених безпосередньо природою життєвих умов, а відтак – закріплення й відстоювання земельних площ, які належать певним спільнотам людей. Новий етап у відносинах між людьми з приводу землі як об'єкту економічних відносин пов'язаний із розвитком відтворювального господарства (обробкою землі та вирощуванням на ній певних культур). Відповідні відносини з приводу володіння та використання землі складаються при вилученні частини земельних площ із господарського обороту, наприклад для оборони країни. Таким чином формується власність на землю. З освоєнням землі об'єктами економічних відносин стають власне земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та морської економічної зони. Через велику різноманітність комбінацій рельєфу, фізико-хіміко-біологічних властивостей та кліматичних умов земля формує істотно відмінні господарські можливості, які відображають у земельному кадастрі. Враховуючи їх, суспільство обирає різні напрями використання землі. Земельний кодекс України встановлює поділ земель за цільовим призначенням. Так, станом на початок 1995 площа земель становила (у млн. га) сільськогосподарського призначення – 41,9, населених пунктів (міст, селищ міського типу, сіл) – 6,6, промисловості, транспорту, зв'язку, оборони тощо – 2,2, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 0,25, лісового фонду – 10,4, запасу – 3,0, водного фонду – 3,3 (у т. ч. підводного – 2,4). Вся територія України дорівнює 60,4 млн. га, хоча з повторним урахуванням окремих площ вона значно більша. Обмеженість земель потребує раціонального їх використання (доцільне використання природної родючості й продуктивності, а також їх підвищення внаслідок застосування інтенсивних технологій, раціонального поєднання культур, спеціалізації). Сукупність (підсистема) економічних відносин з приводу використання та привласнення отриманих на землі результатів праці формує аграрний устрій країни, який знаходить відображення в земельному кодексі країни. Основними елементами цього устрою є земельна власність і рентні відносини [8, с. 26].

Поряд із поняттям земля, земельний фонд у земельному законодавстві використовується також поняття «земельна ділянка». Відповідно до ч. 1 ст. 79 ЗКУ «земельна ділянка» – це «частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами» [9].

Інші визначення пропонуються представниками правової доктрини. На думку В. І. Андрей-

цева, «в юридичному значенні земельна ділянка може розглядатися як територіально-просторова, індивідуально-визначена та юридично відособлена поверхнева частина (включаючи ґрунтовий покрив) відповідної категорії земель, межі якої встановлені на місцевості і зафіксовані у земельно-правових документах, що посвідчують її приналежність на підставі відповідного юридичного титулу власникам чи користувачам для цільового використання в якості операційної бази, засобу, умови та джерела життєдіяльності та задоволення матеріальних, соціальних, екологічних, духовних та інших потреб та інтересів осіб» [10].

За визначенням В. В. Носіка, земельна ділянка – «це розташована над надрами частина земної поверхні, що є основою ландшафту, нерухома за місцем знаходження, індивідуально визначена в конкретній місцевості за розмірами, межами, цільовим (функціональним) призначенням, встановленими законом, адміністративним актом чи договором правами та обов'язками на неї громадян та юридичних осіб та інших суб'єктів земельного права» [11 с. 63].

У іншій праці науковець дає більш розгорнуте тлумачення поняття «земна поверхня» (ключового у визначенні земельної ділянки): це «ґрунтовий шар разом з усією рослинністю, лісами, багаторічними насадженнями, які знаходяться у визначених на місцевості межах ділянки, а також поверхня, зайнята водоймами. Крім поверхневого шару земельна ділянка як об'єкт права власності включає також простір над та під поверхнею ділянки на висоту і глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд».

В. М. Шульга визначає земельну ділянку як «частину поверхні земного ґрунту, яка є основою ландшафту, має фіксовану площу, межі та місцезнаходження, а також характеризується певним якісним станом і притаманним їй правовим статусом» [12].

Таким чином, через проведений аналіз поняття земельних ресурсів, її складових, являє собою комплексну систему взаємопов'язаних елементів сукупності, що формувалася протягом багатьох років до виокремлення її як цілісної диференційованої системи взаємозв'язків у науковому просторі.

Висновки з проведеного дослідження. Провівши дослідження, проаналізувавши наукові праці вчених, законодавчу та нормативно-правову базу можна зробити висновок, що земельні ресурси – це компонент природи, землі що використовуються або можуть бути використані в різних галузях господарства як засоби виробництва і предмети його споживання. Нами було визначено, що земельні ресурси є продуктом природи, територіально обмежені і нічим не замінні, які не зношуються при раціональному використанні.

У сільському господарстві та агропромисловому комплексі земля виступає як засобом, так і предметом праці, що становить її найвищу цінність для народу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу. Київ, 2007. 688 с.
2. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування. Київ. 2004. 129 с.
3. Конституція України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 11.01.2019).
4. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 11.01.2019).
5. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 11.01.2019).
6. Закон України «Про Державний земельний кадастр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення 11.01.2019).
7. Гуменюк М.М. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами регіону. *Рекультивация складних техноосистем у новому тисячолітті: ноосферний аспект*: матеріали міжнар. науково-практич. конф. Дніпропетровськ, 2012. С. 83–88.
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
9. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 11.01.2019).
10. Антропозахист в системі екологічного права та системі права України. *Гуманітарний журнал*. 2014. № 3–4. С. 142–155.
11. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
12. Шульга В.М. Правове забезпечення плати за землю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 218. С. 116–112.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАСУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НОВІТНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
MODERN TENDENCIES AND NEW TRENDS IN TOURISM DEVELOPMENT

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму, його вплив на загальний стан і тенденції світової економіки. Доведено, що тенденцією сучасного етапу розвитку туризму є те, що ключовим елементом туристичної системи є туристична дестинація. Проведеними дослідженнями виявлено основні тренди розвитку туризму: подорожі заради вражень, зростання популярності мобільних додатків для організації подорожей, навчальні поїздки, дослідження маловідомих куточків нашої планети, використання технологічних інновацій у сфері подорожей, які допоможуть зробити враження від поїздки унікальними. Проаналізовано найбільш популярні туристичні напрямки, які охоплюють все більшу кількість нових дестинацій, виділено критерії їх якості. Установлено, що сучасні тенденції туризму характеризуються значним впливом науково-технічного прогресу, наслідків четвертої промислової революції, інформатизації і мережевого характеру сучасного суспільства, економіки вражень.

Ключові слова: туризм, рекреаційно-туристична діяльність, туристична послуга, міжнародний туризм, туристична дестинація, глобалізація, економіка вражень.

В статье рассмотрены современные тенденции развития международного туризма,

его влияние на общее состояние и тенденции мировой экономики. Доказано, что тенденцией современного этапа развития туризма является то, что ключевым элементом туристической системы является туристическая дестинация. Проведенными исследованиями выявлены основные тренды развития туризма: путешествия ради впечатлений, рост популярности мобильных приложений для организации путешествий, учебные поездки, исследования малоизвестных уголков нашей планеты, использование технологических инноваций в сфере путешествий, которые помогут произвести впечатление от поездки уникальными. Проанализированы наиболее популярные туристические направления, которые охватывают все большее количество новых дестинаций, выделены критерии их качества. Установлено, что современные тенденции туризма характеризуются значительным влиянием научно-технического прогресса, последствий четвертой промышленной революции, информатизации и сетевого характера современного общества, экономики впечатлений.

Ключевые слова: туризм, рекреационно-туристическая деятельность, туристическая услуга, международный туризм, туристической дестинации, глобализация, экономика впечатлений.

УДК 339.9:338.48

Гайворонська І.В.

старший викладач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

The article considers modern development trends in international tourism, its influence on overall condition and trends in the world economy. The conducted research has determined that tourism makes a significant influence on overall condition and trends in the world economy. According to the United Nations World Tourism Organization, 10% of the world gross domestic product is formed by tourism, and the number of jobs from tourism is about 11%. As the research shows, financial crises have no special impact on tourism development. The conducted studies revealed the main trends of tourism development: travel for the sake of impressions, the growing popularity of mobile applications for travel organization, study trips, the discovery of little-known corners of our planet, use of technological innovations in the field of travel, which will help to obtain unique impressions from travel. It is proved that the main criteria for tourism development are the preferences and desires of tourists. Studies have shown that the number of family trips is expected to increase. When choosing a travel destination, tourists will continue to pay more attention to the possibilities of self-realization, access to new knowledge and opportunities to learn something new, acquire new skills. World tourism leaders are highlighted. In particular, the direct dependence of tourism development and the level of development of the country's economy, the solvency of the population has been established. The most popular tourist destinations, which cover more and more new destinations, are analysed, the criteria of their quality are distinguished. This allows suggesting that the trend of the present stage of tourism development is that the tourist destination is a key element of the tourist system. The main factors of tourism development are distinguished. The latter, in particular, relates to the processes of globalization. The demand for outdoor recreation is growing, the popularity of gastronomic tourism is noted for the opportunity to enjoy tasty authentic dishes. It is determined that modern tourism trends are characterized by a significant influence of scientific-and-technological advance, consequences of the Fourth Industrial Revolution, informatisation, and network nature of modern society, experience economy.

Key words: tourism, recreational and tourist activities, tourist service, international tourism, tourist destinations, globalization, experience economy.

Постановка проблеми. Туризм дозволяє отримувати основний або додатковий прибуток у багатьох галузях, індустріях і сферах діяльності, які беруть участь у формуванні туристичних або супутніх туризму продуктів. Охоплюючи усі види діяльності, пов'язані із туризмом, рекреацією, гостинністю, дана сфера спроможна залучити до процесів активної взаємодії не лише множину рекреаційних ресурсів, а й забезпечити належні умови більш ефективного використання виробни-

чого, науково-технічного, соціально-культурного, екологічного потенціалу певної території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку міжнародного туризму присвячені дослідження зарубіжних та вітчизняних учених. Серед останніх варто згадати доробки А. Александрової, В. Безносюка, М. Долішнього, В. Євдокименка, В. Квартальнова, В. Кравціва, В. Мацоли, В. Федорченко, О. Бейдика, С. Кузика, О. Стафійчука, М. Мальської, Н. Крачила,

В. Кифяка та інших. Розвиток туризму, особливо в контексті міжнародного масштабу, настільки динамічний процес, що виникає необхідність прослідкувати сучасної тенденції його прояву для виявлення ключових трендів і розробки практичних кроків вирішення основних проблем. Тому питання вивчення, дослідження та прогнозування розвитку туризму є надзвичайно актуальним.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі туризму у розвитку світової економічної системи, виявлення сучасних тенденцій та систематизація ключових трендів розвитку міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера рекреаційно-туристичної діяльності пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей економіки. Її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами [1]. Туризм має значний вплив на загальний стан і тенденції світової економіки. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО) [2], світовий валовий внутрішній продукт формується на 10% від туризму, а кількість робочих місць від сфери туризму становить близько 11 %.

Наприклад, у 2017 році туристи витратили найбільше грошей в таких країнах як США, Іспанія і Франція. Відповідні дані, за підсумками 2017 року, опублікувала Всесвітня туристична організація ООН (UNWTO) [2]. Топ-10 країн, які заробляють на туризмі, представлено на рисунку 1.

Лідером туризму є США, де у 2017 році доходи від туризму склали 210,7 млрд дол. Другу та третю

позицію займають Іспанія – 68 млрд дол., та Франція – 60,7 млрд дол. Також у 2017 році у топ-10 ввійшли Таїланд, Великобританія, Італія, Австралія, Німеччина, Макао (Китай) і Японія. Сумарні доходи цих країн від туризму склали 643,5 млрд дол., тоді як загальний показник доходів всіх країн світу від туризму склав 1,34 трлн дол. (+5% порівняно з попереднім роком) [2; 3].

Топ-10 найбільш відвідуваних країн світу представлено на рисунку 2.

Найбільшу популярність серед іноземних туристів у 2017 році мали Франція (86,9 млн осіб), Іспанія (81,8 млн осіб) і США (76,9 млн осіб).

Крім того, до топ-10 найбільш відвідуваних країн світу ввійшли Китай, Італія, Мексика, Великобританія, Туреччина, Німеччина і Таїланд. У 2017 році виїздили за кордон відпочивати 1,33 млрд чоловік, серед яких 51% – жителі Європи [3]. Згідно даних UNWTO, у 2017 році Україну відвідали 14,23 млн туристів (на 6,7% більше, ніж у 2016 році), проте це складає лише 0,2% доходів від туризму в європейських країнах.

Топ-10 країн, жителі яких найбільше витрачають на відпочинок за кордоном, представлено на рисунку 3.

До першої трійки країн, жителі яких витрачали в міжнародних поїздках найбільше коштів, ввійшли Китай (257,7 млрд дол.), США (135 млрд дол.) і Німеччини (89,1 млрд дол.). Значні суми витрачали на туризм у 2017 році громадяни Великобританії, Франції, Австралії, Канади, Росії, Південної Кореї та Італії [3].

У таблиці 1 представлено основні складові популярності туристичних напрямків для відвідування в 2019 році, за даними одного з найбільш популярних міжнародних туристичних ресурсів Lonely Planet. Для прогнозування розвитку туризму про-

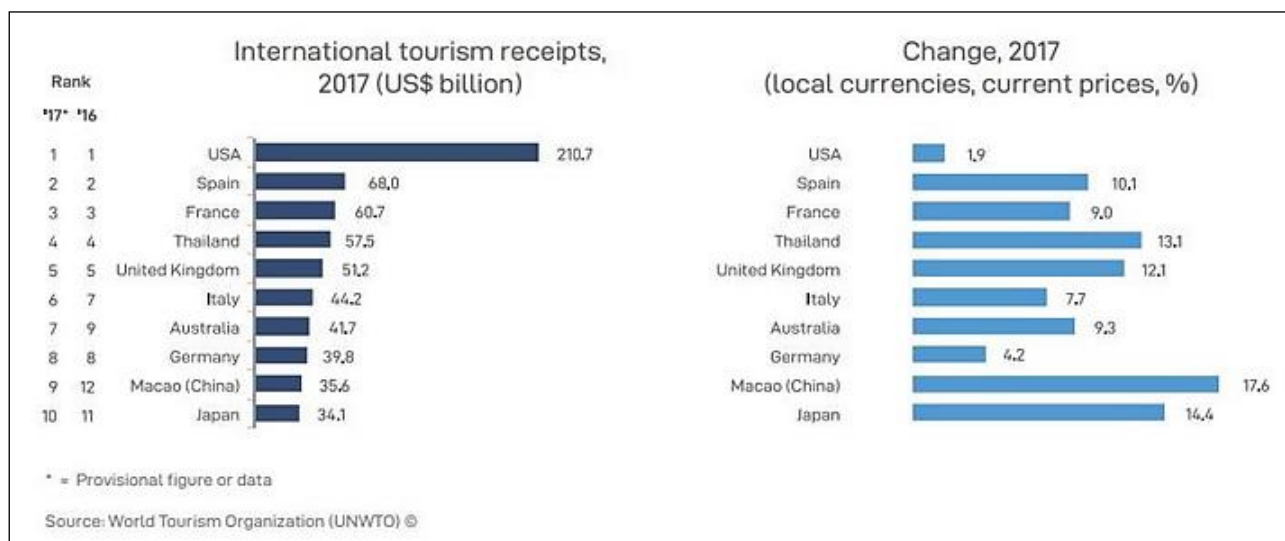

Рис. 1. Топ-10 країн, що заробляють на туризмі

Джерело: скріншот UNWTO [2]

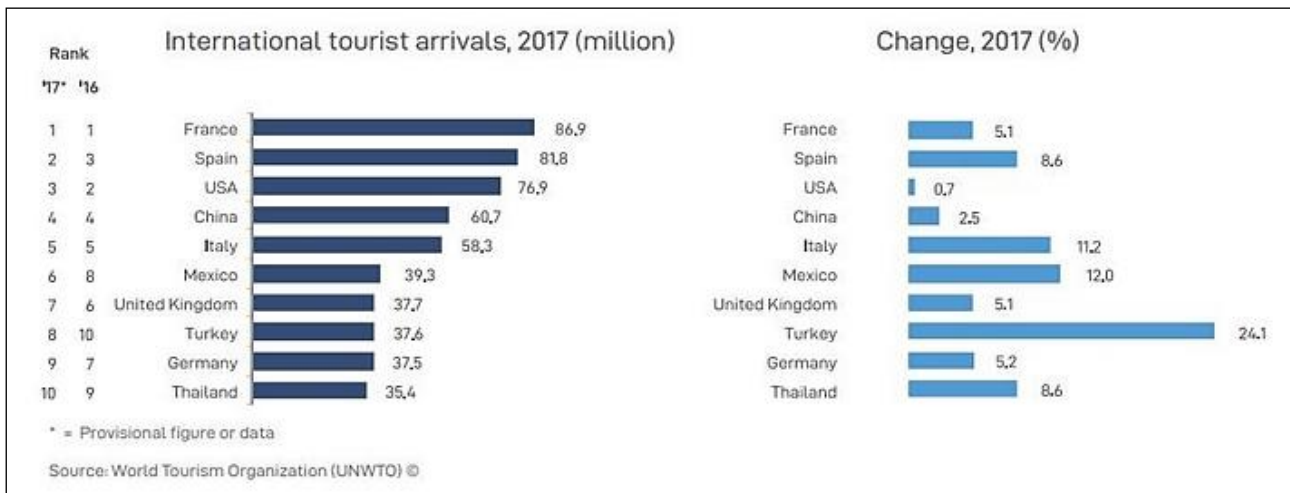

Рис. 2. Топ-10 найбільш відвідуваних країн світу

Джерело: скріншот UNWTO [2]

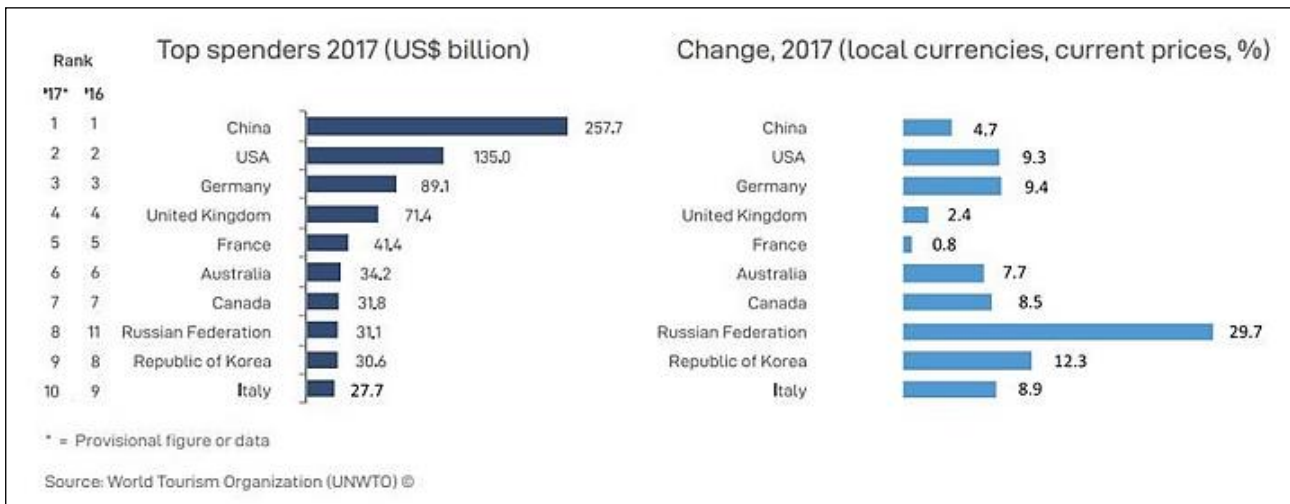

Рис. 3. Топ-10 країн, жителі яких найбільше витрачають на відпочинок за кордоном

Джерело: скріншот UNWTO [2]

фесійні мандрівники визначили кращі туристичні напрямки у категоріях «Топ країн», «Топ міст», «Топ регіонів» і «Топ оптимальних варіантів» [4].

На розвиток туризму значно впливає глобалізація. Туристичні напрямки охоплюють все більшу кількість нових дестинацій. Так, за даними Барометра Всесвітньої туристичної організації, за дев'ять місяців 2016 року здійснили свої подорожі світом 956 млн іноземних туристів, що на 34 мільйонів більше, ніж за той же період 2015 року – приріст 4%. 2018 рік консолідує дуже сильні результати 2017 року (+ 7%) і є другим найсильнішим роком з 2010 року.

На основі поточних тенденцій, економічних перспектив та Індексу довіри, ЮНВТО прогнозує зростання міжнародних туристичних прибутків у світі на 3-4% у 2019 році.

Туризм наразі набуває властивостей ключової рушійної сили соціально-економічного прогресу. Як показують дослідження [7, 8], сучасні тенденції туризму характеризуються значним впливом науково-технічного прогресу, наслідків четвертої промислової революції, інформатизації і мережевого характеру сучасного суспільства.

Тренди туризму на 2019 рік представлено на рисунку 4.

Як показали дослідження [5], все більш актуальним трендом стануть подорожі заради вражень. Питання «Чим зайнятися?» стає практично таким же важливим, як і «Куди поїхати?». Дослідження, проведені виданням Lonely Planet [6], показують, що все більше людей відмовляється від відпочинку на лоні дикої природи на користь знайомства з мистецтвом та історією міст, селом і цілих регіонів.

Критерії якості туристичних напрямків (2019 р.)

Категорія	Країна (туристичний напрям)	Критерії якості туристичних напрямків
1	2	3
Топ-10 найкращих країн для відвідування в 2019 році	Шрі-Ланка	<ul style="list-style-type: none"> – розвинута туристична інфраструктура; – можливості для відпочинку на будь-який смак; – екваторіальний клімат Шрі-Ланки; – багата дика природа; – різноманітність культур; – місцева гостинність
	Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень розвитку інновацій в країні, що робить її привабливою і зручною для туристів; – у містах Веймар, Дессау та Берлін в музеях підготовлено спеціальні експозиції з нагоди 100-річчя архітектурного напрямку Баухаус
	Зімбабве	<ul style="list-style-type: none"> – гостинність; – величезні природні парки; – покриті густою рослинністю гори; – стародавні руїни зі списку спадщини ЮНЕСКО; – знаменитий водоспад Вікторія завширшки близько 1800 м і висотою 120 м
	Панама, Киргизстан, Йорданія, Індонезія, Білорусь, Сан-Томе і Принсіпі, Беліз	<ul style="list-style-type: none"> – гостинність; – туристична інфраструктура; – багата дика природа; – різноманітність культур; – місцева гостинність
Топ-10 міст для відвідування в 2019 році	столиця Данії Копенгаген	<ul style="list-style-type: none"> – затишний скандинавський стиль; – багате культурне життя; – дуже зручна інфраструктура; – запускають нову лінію метро М3 – так званий «кільцевий маршрут», який спростить мандрівникам пересування по місту
	китайський Шеньчжень	<ul style="list-style-type: none"> – найбільш інноваційне місто країни, яке ще називають «Китайською Силіконовою долиною»; – місто може запропонувати туристам насичене і сучасне нічне життя; – тут є розваги на будь-який смак – багата музична індустрія, затишні кафе, крафтові пивоварні, творчі райони і багато іншого
	Нові-Сад – місто на півночі Сербії на березі Дунаю	<ul style="list-style-type: none"> – містом Сербії, одночасно є затишним і економічно розвиненим; – молодіжна столиця Європи – до 20-річчя одного з найбільш популярних європейських музичних фестивалів EXIT festival
	Майамі (США), Катманду (Непал), Мехіко (Мексика), Дакар (Сенегал), Сіетл (США), Задар (Хорватія) і Мекнес (Марокко).	<ul style="list-style-type: none"> – інновації; – сучасна розвинена туристична інфраструктура; – нічне життя, розваги на різні смаки; – гостинність; – культурні заходи, фестивалі
Топ-10 регіонів для відвідування в 2019 році	італійська область П'ємонт	<ul style="list-style-type: none"> – з трьох сторін оточена хребтами Альпійських гір; центр демократичного руху Італії; – історичні пам'ятки, архітектура;
	штат Нью-Йорк в США	<ul style="list-style-type: none"> – гірський хребет Катскілл, розташований в північних Аппалачах; – серпень 2019 року – буде відзначатися 50-я річниця легендарного фестивалю Вудсток, який вважається символом кінця «ери хіпі» і початку сексуальної революції
	північне Перу	<ul style="list-style-type: none"> – є комбінацією мальовничих ступенів; – кошикою древніх культур; – одним з найбільш «диких» ландшафтів в світі; – місцева влада почала активніше розвивати туристичну інфраструктуру на півночі країни, зокрема, завдяки відкриттю канатної дороги в Куелапе і збільшення кількості транспортних маршрутів з Ліми на північ
	Червоний центр (Австралія), високогір'я Хайленд (Шотландія), Далекий Схід (Росія), штат Гуджарат (Індія), провінція Манітоба (Канада), Нормандія (Франція) і Долина Ельке (Чилі)	<ul style="list-style-type: none"> – гостинність; – туристична інфраструктура; – культура; – фестивалі; – архітектура; – природні ландшафти;

1	2	3
Топ-10 найкращих напрямків для відвідування на 2019 рік	Південна долина Нілу в Єгипті	– круїзи по Нілу; – першокласна інфраструктура; – відвідування історичних і архітектурних пам'яток
	Польське місто Лодзь	– постіндустріальне місто; – культурні, торгові та розважальні зони
	Національний парк Грейт Смокі Маунтінс в США	– природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; – знаменита стежка Offroad Tops Trail
	Мальдіви, місто Х'юстон (США), Аргентина, Бангладеш, Албанія, Еквадор і Словенія	– культура; – архітектура; – гостинність; – інфраструктура

Джерело: складено автором на основі [4]

Звичні путівники поступаються місцем актуальному контенту, який легко поміститься в новинних стрічках мандрівників. Дослідниками [6, 7] виділяється декілька чинників швидкого розвитку туризму, серед яких економічні, соціальні, політико-правові, природно-географічні, демографічні (рис. 5).

Свої припущення про тенденції туризму в 2019 році раніше висловили представники порталу Booking.com. На їхню думку, до основних трендів можна віднести зростання популярності мобільних додатків для організації подорожей, навчальні поїздки, дослідження маловідомих куточків нашої планети. Багато туристів зацікавлені в цифрових туристичних гідах та інших технологічних інноваціях у сфері подорожей, які допоможуть зробити враження від поїздки унікальними. Простежується ще одна тенденція – збільшення числа мандрівників-одинаків. Найпопулярнішими напрямками для таких мандрівників, швидше за все, стануть США, Індія, Нова Зеландія, Італія. Великі компанії вже не в тренді – більша частина туристів відпочиває, максимум, з найближчими людьми. Отже,

очікується зростання числа сімейних поїздок. При виборі місця подорожі туристи і надалі будуть звертати більше уваги на можливості самореалізації, доступу до нових знань і можливостей навчитися чомусь новому, набувати нових навичок. Представники покоління Z (народжені після 1995 року) цінують можливості освоювати за час подорожі нові практичні навички. Найпопулярніші поїздки – з метою культурного обміну, волонтерства, роботи за кордоном. Будуть розвиватися технології, які спрощують рутинні операції туристів. Наприклад, такі, що оптимізують планування своєї поїздки і бронювання послуг в одному телефонному додатку, відстеження багажу в режимі реального часу.

Експерти відзначають, що значна частина туристів з усього світу планує частіше здійснювати нетривалі поїздки. Очевидно, мандрівники будуть більш ретельно підходити до формування маршрутів своїх поїздок за принципом «менше, але краще». Доречно зауважити, що в Україні коротким поїздкам на вихідні буде сприяти помітний розвиток лоукостерів. Паралельно зростає популярність

Рис. 4. Тренди туризму на 2019 рік

Джерело: складено автором на основі [5]

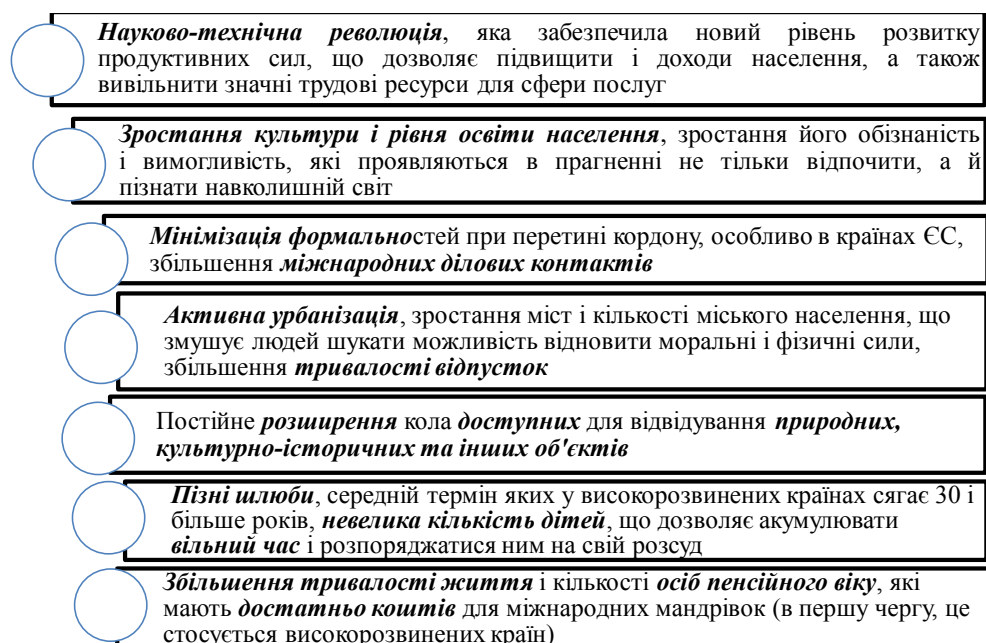

Рис. 5. Ключові чинники розвитку туризму

Джерело: складено автором на основі [7; 8]

оздоровчих турів на спеціалізовані курорти. Відомі спа-центри, які поправляють здоров'я своїх клієнтів, в найближчому майбутньому можуть додати в список своїх пропозицій гіпнотерапію – симбіоз використання психотерапії та гіпнозу.

На поїздках у 2019 році позначиться глобальний інтерес до соціальних і політичних тем. Наприклад, до прав людини і рівності у сфері праці. Перш ніж прийняти рішення про те, куди відправитися, туристи будуть більш детально вивчати соціально-політичну атмосферу в потенційному місці відпочинку. Відмінним варіантом відпочинку-2019 може стати круїз, під час якого буде представлена можливість відвідати кілька населених пунктів без розвинутої інфраструктури. У цьому випадку ідеальним варіантом представляються Соломонові острови в Тихому океані.

Багато туристів хочуть пройти по нетиповим маршрутами, де часто зустрічаються цікаві, але при цьому абсолютно не розкриті пам'ятки. Мілленіали і покоління Z шукатимуть більш екологічні варіанти для подорожі. Тобто, трендом 2019 року стане активний розвиток зеленого туризму. Відмічається зростання популярності сільського туризму. Як наслідок – з'являється все більше зелених садиб і культурних центрів.

Стабільно зростає попит на відпочинок в оточенні природи, відмічається популярність гастрономічного туризму, задля можливості насолодитися смачними автентичними стравами.

Розширюються горизонти інтересів і напрямків подорожей. Багато туристів замислюються про космічні подорожі, для них вони є захоплюючими.

Туристичні компанії будуть інвестувати кошти в розвиток космічного туризму, щоб відповідати вимогам своїх клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведене дослідження указує на те, що основними тенденціями сучасного етапу розвитку туризму є розуміння того, що:

- турист, мандрівник з його уподобаннями, бажаннями пошуку нових вражень і задоволення потреб у самореалізації, саморозвитку, гармонізації і відпочинку – є ядром туристичної системи;
- умовою розвитку туристичної індустрії є не лише виявлення основних потреб і уподобань туристів, але і, прогнозуючи тренди, маркетинговими інструментами формувати такі потреби і уподобання;
- товаром на ринку туристичних послуг стає не лише туристичний продукт, згідно розуміння класичної теорії туризму, а й географічна територія, яка позиціонується як туристична дестинація;
- актуалізується потреба в комплексному системному підході до формування належного іміджу туристичної території, створення і просування на ринку бренду туристичної дестинації;
- пріоритетним напрямком державної (регіональної) політики розвитку туризму є просування туристичної дестинації засобами брендингу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 16 березня 2017 р.

N 168-p. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kr170168?an=1> (дата звернення: 11.01.2019)

2. Всесвітня туристська організація (UNWTO). URL: <http://www2.unwto.org/>. (дата звернення: 9.01.2019)

3. Стало відомо, які країни найбільше заробляють на туризмі. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/10311105-stalo-vidomo-yaki-krajini-naybilsh-zaroblyayut-na-turizmi.html> (дата звернення: 18.01.2019)

4. Названі найкращі туристичні напрямки на 2019 рік. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/10309242-nazvani-naykrashchi-turistichni-napryamki-na-2019-rik.html> (дата звернення: 19.01.2019)

5. Туризм в 2019 году: новые тенденции развития. URL: <http://agroportal.ua/publishing/v-doroge-s/turizm-2019-godu-novye-tendentsii-razvitiya/> (дата звернення: 18.01.2019)

6. Туристические тенденции 2019 года. URL: <https://www.nakanikuly.ua/news/turisticheskie-tendencii-2019-goda> (дата звернення: 19.01.2019)

7. Абдуразакова Я.М. Современный международный туризм: тенденции и перспективы. *Вестник АГТУ. Серия. Экономика*. 2010. № 2. С. 159–166.

8. Богомазова И.В., Яковенко О.В. Рынок международного туризма: состояние и тенденции развития. Научный результат. *Технологии бизнеса и сервиса*. 2016. № 2 (8). С. 7–14.

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC FEATURES OF THE EASTERN REGIONAL MARKET OF HOUSING PROPERTY OF UKRAINE

У даній роботі здійснено аналіз соціально-економічних показників, що відображають особливості Східного регіонального ринку житлової нерухомості України. Межі якого окреслено у відповідності до авторського бачення територіального розподілу загальнодержавного ринку житла. В процесі вивчення ринкових особливостей автором було зосереджено особливу увагу таким показникам життєдіяльності регіонального ринку житлової нерухомості як: ментальні, демографічні, економічні, географічні та соціальні. В той же час, було приділено увагу таким індикаторам регіонального розвитку як: валовий регіональний продукт, обсяги прийнятого в експлуатацію житла, обсяги наявного житлового фонду, обсяги капітальних інвестицій в житлове будівництво, показники середньої вартості на об'єкти житлової нерухомості різного рівня доступності. Особливість здійсненого автором дослідження полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні функціональної ефективності східного регіонального ринку житлової нерухомості, що базуються на економічних, соціальних та емпіричних потенційних перевагах зазначеного регіону.

Ключові слова: регіональний ринок житла, житловий ринок, регіональний ринок, конкуренція, конкурентний потенціал, оцінка конкурентоспроможності.

В данной работе проведен анализ социально-экономических показателей, отра-

жающих особенности Восточного регионального рынка жилой недвижимости Украины. Границы которого очерчены в соответствии с авторским видением территориального распределения общегосударственного рынка жилья. В процессе изучения рыночных особенностей автором было сосредоточено особое внимание на таких показателях жизнедеятельности регионального рынка жилой недвижимости: ментальные, демографические, экономические, географические и социальные. В то же время, было уделено внимание таким индикаторам регионального развития как: валовой региональный продукт, объемы принятого в эксплуатацию жилья, объемы имеющегося жилищного фонда, объемы капитальных инвестиций в жилищное строительство, показатели средней стоимости на объекты жилой недвижимости различного уровня доступности. Особенность проведенного автором исследования заключается в теоретическом и практическом обосновании функциональной эффективности восточного регионального рынка жилой недвижимости, основанные на экономических, социальных и эмпирических потенциальных преимуществах данного региона.

Ключевые слова: региональный рынок жилья, жилищный рынок, региональный рынок, конкуренция, конкурентный потенциал, оценка конкурентоспособности.

УДК 338.001.36

Павлов К.В.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

The purpose of the article is to analyze and evaluate the social and economic indicators of the Eastern regional real estate market of Ukraine. In this paper, an analysis of socio-economic indicators that reflect the features of the Eastern regional housing market in Ukraine. The boundaries of which are outlined in accordance with the author's vision of the territorial division of the national housing market. In the process of studying market features, the author focused particular attention on such indicators of life of the regional real estate market as: mental, demographic, economic, geographical and social. At the same time, attention was paid to such regional development indicators as: the gross regional product, the volume of residential housing adopted, the volume of available housing stock, the volume of capital investment in housing construction, average cost indicators for residential real estate of different levels of accessibility. The peculiarity of the research carried out by the author consists in theoretical and practical substantiation of the functional efficiency of the eastern regional real estate market, based on the economic, social and empirical potential benefits of the region. The Eastern Regional Residential Real Estate Market is formed on the basis of the author's approach to the conditional unification of the territory of four regions: Dnipropetrovska, Zaporozhska, Donetsk, Luganska, two of which are washed by the waters of the Dnieper River. In general, in peacetime,

the feature of this region was its investment attractiveness and was characterized by a high level of development of the industrial-industrial complex. The advantageous positions of the geographical and social situation of the Eastern Regional Residential Real Estate Market are due to its border and seaport location; Neighborhood with highly developed Central and Northern regions. The development of a wide branching of railway connections in the region allows full utilization of its transit potential, as well as the establishment of new external and internal transport links. In addition, oil and gas pipelines, railways and motorways are flanked by the territory of the Eastern Regional Residential Real Estate Market.

Key words: regional housing market, housing market, regional market, competition, competitive potential, assessment of competitiveness.

Постановка проблеми. Протяжність території нашої держави із заходу на схід складає близько – 1,3 тис. км, а з північної її частини до південної невеликим більше за – 0,89 тис. км. Характер господарського та промислового територіального освоєння держави чітко простежується в специфіці регіонального профілю господарства певних її територій. Тому, очевидним та зрозумілим є взаємозв'язок між функціонуванням ринкових процесів регіону з соціальним, економічним потенціалом та господарською оцінкою самого регіону. У зв'язку з цим, а також з врахуванням авторського підходу до регіонального розподілу ринків житлової нерухомості, особливої загальності аналізу соціальних та економічних чинників впливу набуває Східний РРЖН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень відносно становлення та функціонування ринку житлової нерухомості в нашій країні відображено в наукових роботах таких вчених, як: А.М. Асаула, А.Г. Грязнової, М.Л. Крушицького, І.В. Кривов'язюка, Т.Г. Молодченка, В.І. Павлова, О.М. Павлової, Р.А. Перельот, С.А. Сівця. Про те, дослідженню ринкового становища, а також соціальних та економічних чинників що впливають на житловий ринок в окремих регіонах країни було приділено уваги в недостатньому об'ємі, отже потребує подальшого та більш поглибленого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка соціально-економічних показників Східного регіонального ринку житлової нерухомості України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Східний регіональний ринок житлової нерухомості (РРЖН), за показниками чисельності населення, з поміж інших займає лідируючі позиції та становить – 26,1%, що відносно загальнонаціонального показника становить – 11,4 млн. осіб, з яких близько 4 мільйонів проживає на не підконтрольній українській владі території. В той же час, це п'ятий за площею регіон, адже його територія дорівнює – 18,6% відносно загальнодержавного значення, що дорівнює – 112, 3 тис. кв. км. З них, на кінець 2017 року було окуповано Російською Федерацією близько – 15,8 тис. кв. км, Донецька область – 7,5 тис. кв. км, або 28% від загальної території області; Луганська область – 8,3 тис. кв. км або 31% від загальної території області.

Варто також відмітити те, що, в межах даного регіону, у порівнянні з іншими, розміщено най-

більшу кількість населених пунктів міського типу – 431 одиниці, а також 4247 одиниці – населених пунктів сільського типу (близько половини з яких, на сьогодні перебуває під впливом Російської окупації) [15; 16; 18].

Східний РРЖН утворено на основі авторського підходу до умовного об'єднання території чотирьох областей: Дніпропетровської, Запорізької, Донецької, Луганської, дві з яких омиваються водами р. Дніпро. Загалом, в мирний час особливість даного регіону полягала у його інвестиційній привабливості та характеризувалася високим рівнем розвитку виробничо-промислового комплексу. Вигідні позиції географічного та суспільного становища Східного РРЖН обумовлено його прикордонним та приморським розташуванням; сусідством з високорозвиненими Центральним і Північним регіонами [15; 16; 18].

Розвиток на території регіону широкого розгалуження шляхових з'єднань дозволяє в повній мірі використовувати його транзитний потенціал, а також встановлювати нові зовнішні та внутрішні транспортні зв'язки. До того ж, територією Східного РРЖН пролягають нафтові та газові трубопроводи, залізничні та автомобільні магістралі.

Як вже було відзначено раніше, на сьогодні окремі райони Донецької та Луганської областей перебувають під окупацією Російської Федерації, на території яких періодично відбуваються бойові дії. У зв'язку з чим, своєрідна «нестабільність» на ринку житлової нерухомості переноситься і на сусідні дві області, що також входять до меж зазначеного регіону. Виходячи з цього, становище, що склалося в регіоні відносно будь-яких інвестиційно-ринкових операцій є вкрай не стабільним та сумнівним [15; 16; 18].

Валовий регіональний продукт Східного РРЖН. За показниками початку 2016 року позиції Східного РРЖН щодо обсягу валового регіонального продукту відносно загальнодержавних обсягів склали – 22% (друга позиція серед шести нами заявлених регіонів), в той же час за показниками ВРП у розрахунку на одну особу даний регіон посів четверту позицію, що за регіоном у фактичних цінах склали – 38537 грн. Лідируючою за обсягами ВРП є Дніпропетровська область, останню позицію займає Луганська область (Рис. 1).

Господарська складова Східного РРЖН представлена переважно в галузях, що стосуються матеріально виробництва. Серед соціально-орієнтованих галузей регіону, слід окремо виділити торгівельну та фінансову діяльність. Загальна

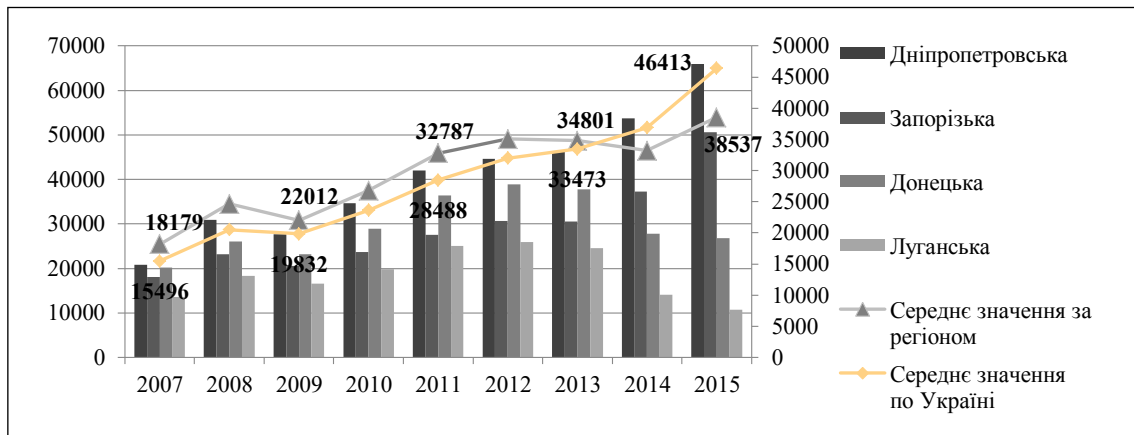

Рис. 1. Динаміка обсягів валового регіонального продукту Східного РРЖН в розрахунку на одну особу, (на 1 січня; у фактичних цінах, грн.)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [1; 4; 5; 10; 16; 27]

пропорційність між промисловою та сільсько-господарською складовими спеціалізації регіону складає близько 8 до 1 [16; 18].

Насамперед, основою галузей спеціалізації регіону є: кольорова та чорна металургія; машинобудування, особливо транспортне та важке; вугільна, хімічна та нафто-газова промисловість; виробництво широкого спектру мінеральних добрив; виробів з пластмас; коксохімічна продукція; лакофарбові вироби; виробництво будівельних матеріалів; харчова промисловість тощо [16; 18].

За останні двадцять років, до початку в 2014 році бойових дій на частині території Донецької та Луганської областей, простежувалася тенденція до структурних змін в економічних складових регіону. Спостерігалася чітка тенденція в бік зменшення активності обробних галузей, в той же час видобувні – демонстрували різкий приріст їх обсягів. Дане явище свідчило, насамперед, про екстенсивний характер процесів економічного розвитку Східного РРЖН [16; 18].

Особливість аграрно-промислового комплексу в регіоні характеризується специфічними рисами степової аграрної та промислової зон, а саме: олійно-продуктова, зернопереробна, м'ясо-молочна, плодово-консервна.

Загалом, за структурою випуску готової продукції та наданням послуг в Східному регіоні перші позиції займають добувна та переробна промисловості. Щодо соціальної сфери, то окремо слід виділити транспортну, торгівельну та фінансову.

Знову ж, до настання 2014 року з-поміж інших, Східний РРЖН вважався найбільш промислово розвиненим, характеризувався найвищими показниками економічного розвитку, а його середні показники соціально-економічних досягнень, з розрахунку на одну особу, були суттєво вищими,

відносно опосередкованих показників по країні [16; 18].

На сьогодні ж, лідируючі позиції в регіоні посідає Дніпропетровська область, яка за рівнем валового регіонального продукту посідає перше місце не лише в Східному регіоні, а й у державі загалом та становить – 215206 млн. грн. Найменший показник ВРП у Луганській області, що на 1 січня 2016 року склав – 23849 млн. грн. (Рис. 2).

Урбанізація, чисельність та густина населення Східного РРЖН. Східний РРЖН серед інших п'яти нами виділених посідає другу позицію, а чисельність його міського населення складає – 85,9%, в той же час даний показник загалом по Україні знаходиться в середньому на рівні – 69,2% (Рис. 3, 4, 5).

Найбільшим містом регіону є місто Дніпро, кількість його населення на 1 січня 2017 року становило – 1 003 045 осіб. Показники чисельності населення в інших найбільших містах Східного РРЖН мають наступний вигляд: Донецьк – 927 201 осіб (на 1 січня 2014 року); Запоріжжя – 746 935 осіб; Кривий Ріг – 636 294 осіб; Маріуполь – 449 498 осіб; Луганськ – 413 370 осіб (на 1 січня 2014 року); Кам'янське – 237 244 осіб; Краматорськ – 157 627 осіб; Алчевськ – 109 236 осіб [16; 21; 22; 23].

Аналізуючи структуру Східного РРЖН, слід зауважити те, що в результаті довготривалого часу його формування, а також різних історичних, технологічних та індустріалізаційних процесів, що відбувалися на території регіону, мають місце специфічні моделі систем міського розселення із великою кількістю окремих агломерацій: Луганська; Донецька; Торезо-Сніжнянська; Горлівсько-Єнакієвська; Стаханово-Алчевська; Маріупольська; Лесичансько-Рубіжанська; Дніпровсько-Кам'янська; Артемівська; Криворізька; Запорізька.

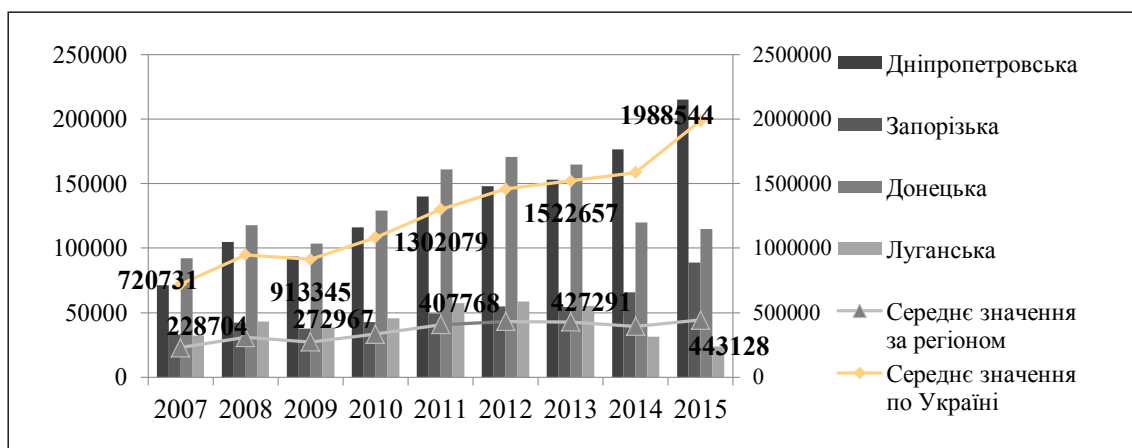

Рис. 2. Динаміка загальних обсягів валового регіонального продукту Східного РРЖН, (на 1 січня; млн. грн.)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [1; 2; 3; 12; 16; 24]

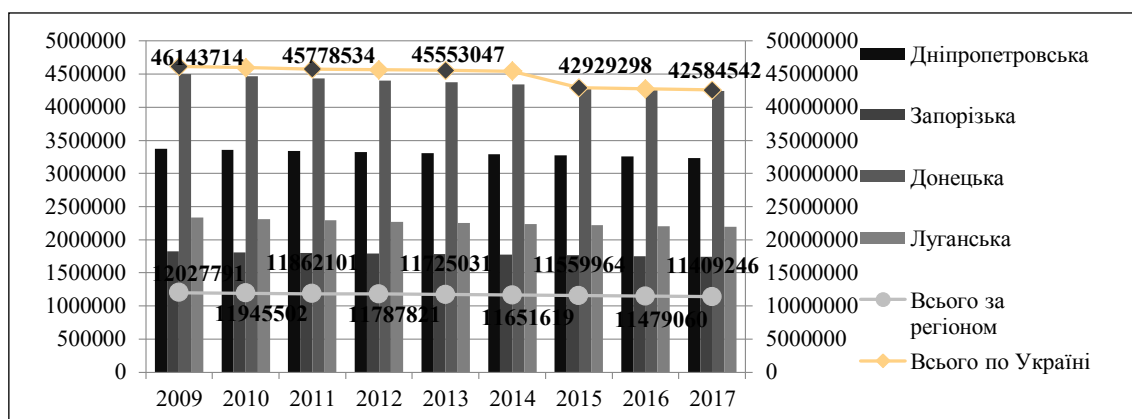

Рис. 3. Динаміка чисельності наявного населення Східного РРЖН в розрізі областей, (на 1 січня; осіб)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 16; 21; 22; 24]

Щодо поселень сільського типу, то їх в регіоні є порівняно невелика кількість та розташовані вони здебільшого вздовж річок та водоймів [16; 18].

Житловий фонд Східного РРЖН. Обсяги пропозиції на регіональному ринку житлової нерухомості Східного РРЖН станом на 1 січня 2017 року становили – 19,3% від загального обсягу країни, що дорівнював – 189107 тис. кв. м площі житла. На територію Дніпропетровської обл. припало – 8,0% (78031 тис. кв. м); Донецької обл. – 5,2% (51398 тис. кв. м); Запорізької обл. – 4,2% (40858 тис. кв. м); Луганської обл. – 1,9% (18820 тис. кв. м). Від так, даний регіон характеризується середнім значенням, в порівнянні з іншими, нами виділеними регіонами та, відповідно, посідає третю позицію (Рис. 6).

Загальна кількість житлового фонду в містах регіону складає – 150593 тис. кв. м. З яких на територію Дніпропетровської області припало – 63031 тис. кв. м; Донецьку – 44167 тис. кв. м; Запорізьку – 29798 тис. кв. м; Луганську – 13597 тис. кв. м.

Загалом, відмітимо, що показники Східного РРЖН відносно інших суттєво різняться. Має місце значна перевага обсягів наявного житлового фонду в містах над кількістю житлової площі на території сільської місцевості – 79,6% проти – 20,4%. Аналогічна ситуація спостерігається також і в областях, що входять до меж зазначеного регіону (Рис. 7).

За період з 2007–2016 років на території Східного РРЖН було прийнято в експлуатацію –

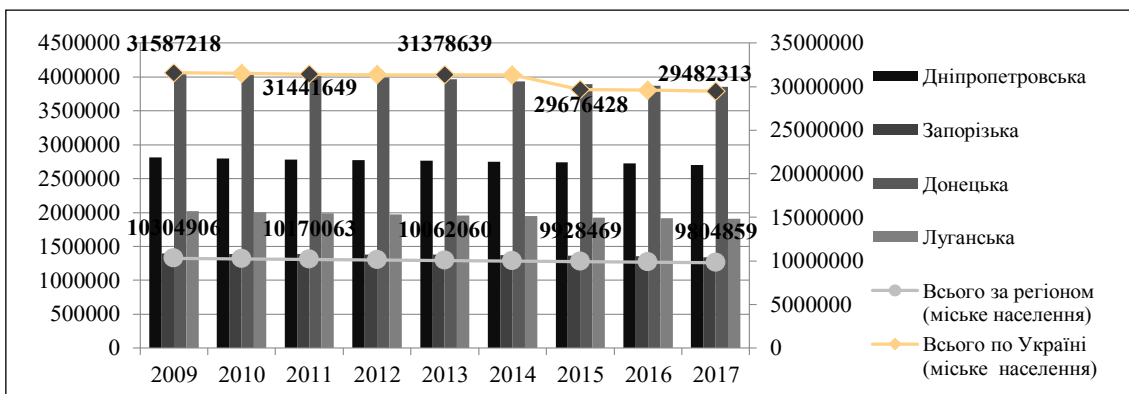

Рис. 4. Динаміка чисельності наявного населення в містах Східного РРЖН в розрізі областей, (на 1 січня; осіб)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 16; 21; 22; 24]

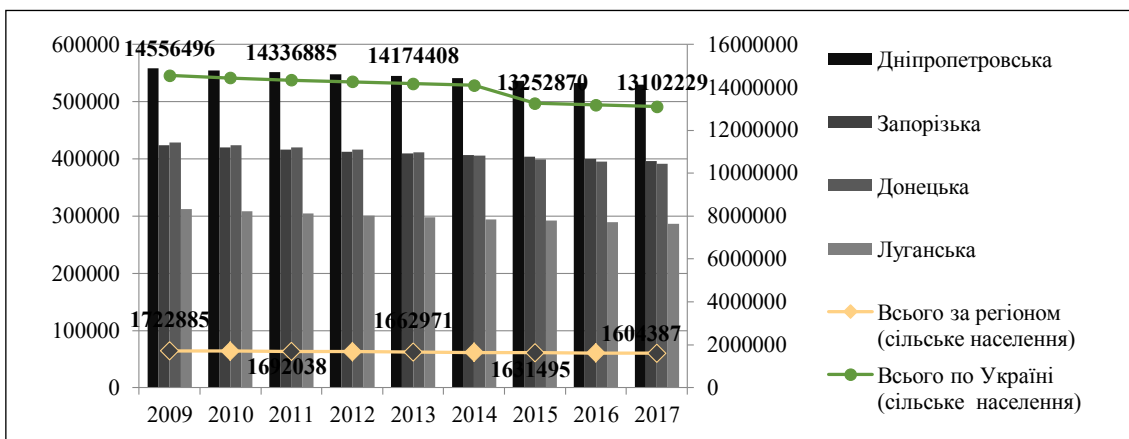

Рис. 5. Динаміка чисельності наявного населення в сільській місцевості Східного РРЖН в розрізі областей, (на 1 січня; осіб)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 16; 21; 22; 24]

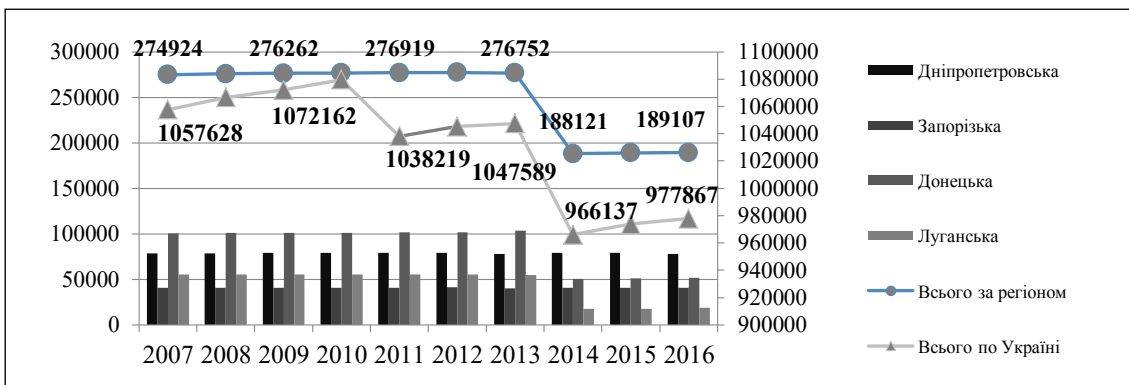

Рис. 6. Житловий фонд Східного РРЖН за 2007-2016 рр., (тис. кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 24]

Рис. 7. Показники розподілу житлового фонду Східного РРЖН відносно міської та сільської місцевостей, (на 1 січня 2017 року; млн. кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 24]

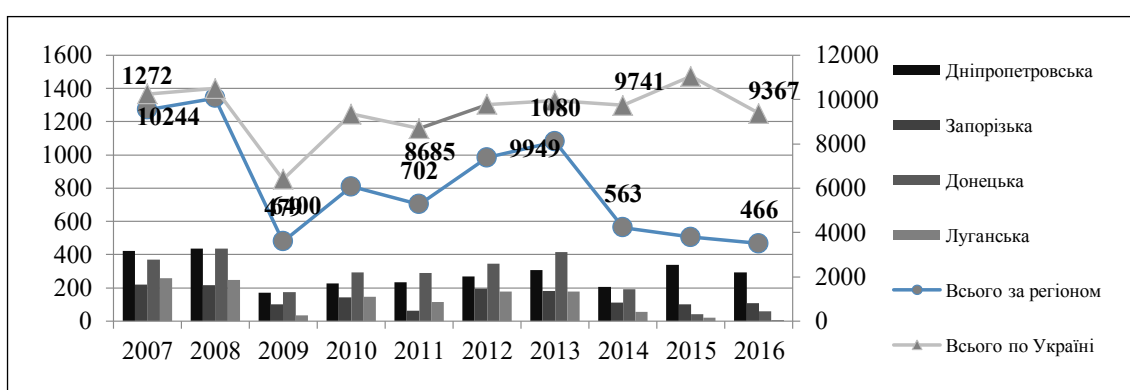

Рис. 8. Динаміка обсягів прийнятої в експлуатацію площі житла в Східному регіоні, (млн. кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 19; 20]

8203 млн. кв. м площі житла. Найбільша кількість квадратних метрів житла сконцентрована в Дніпропетровській області – 2902 млн. кв. м. В інших областях, що входять до складу Східного РРЖН, розподіл житлового фонду має наступний вигляд: Донецька обл. – 2617 млн. кв. м, Запорізька обл. – 1439 млн. кв. м, Луганська обл. – 1245 млн. кв. м. (Рис. 8).

Таке становище з житловим фондом Східного РРЖН пов'язане насамперед з неоднозначними показниками інвестиційного забезпечення житлового будівництва [18]. А саме, за показниками усіх областей, частка Східного РРЖН за 2007-2016 роки становить лише – 8,1% від загальної кількості інвестицій у сферу житлового будівництва в державі, з яких на Дніпропетровську обл. – 3,0%, Донецьку обл. – 3,0%, Запорізьку обл. – 1,2%, Луганську обл. – 0,9% (Рис. 9).

Забезпеченість населення Східного РРЖН житловим фондом. Загалом, умови житлового забезпечення населення в регіоні характери-

зуються відносною достатністю. За показниками рівня забезпечення населення житлом, Східний РРЖН посідає четверте місце та становить – 23,9 кв.м/осіб. В той же час, середній загальнодержавний показник забезпеченості складає – 23,1 кв.м/осіб [16; 18]. Пропорційність розподілу площі житла серед областей Східного РРЖН має наступний вигляд: Дніпропетровська обл. – 24,2 кв.м/осіб; Запорізька обл. – 25,5 кв.м/осіб; Донецька обл. – 23,6 кв.м/осіб; Луганська обл. – 24,1 кв.м/осіб.

Рівень забезпеченості населення площею житла в містах прямо-пропорційно відображає загальний показник забезпеченості в регіоні. А саме, перше місце посідає Дніпропетровська область, друге – Запорізька, відповідно третє та четверте місце закріпилося за Луганською та Донецькою областями.

В той же час, даний регіон з поміж інших, чітко виділяється невисоким показником рівня житлового забезпечення населення в сільській місцевості – 26,6 кв.м/осіб, та, відповідно, посідає чет-

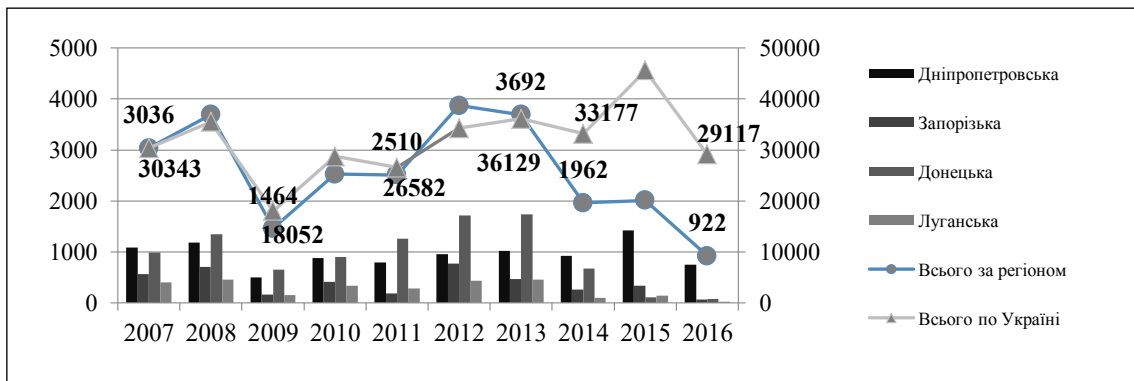

Рис. 9. Капітальні інвестиції у житлове будівництво Східного РРЖН за 2007-2016 рр., (у фактичних цінах, млн. грн.)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 16; 19]

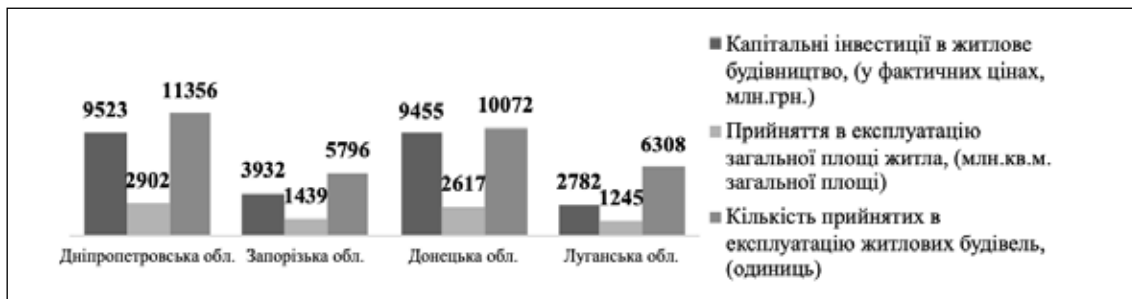

Рис. 10. Будівельна діяльність в Східному регіоні за період 2007-2016 років

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 16; 19]

верту позицію [16; 18]. Менше значення даного показника відмічено лише в Південному регіоні. За таких умов, найвищий показник житлового забезпечення в сільській місцевості, серед чотирьох областей регіону спостерігається в Дніпропетровській області – 27,5 кв.м/ос. (на 1 січня 2017 року). В інших областях регіону, показник коливається в межах значення – 25,9 – 26,9 квадратних метрів на одну особу (Рис. 11; 12; 13).

Як вже нами було відзначено, рівень попиту на регіональному ринку житлової нерухомості в Східному регіоні формується та визначається під впливом багатьох соціально-економічних факторів, на кшталт: військові дії, нестабільність політичних позицій, негативний вплив з боку сусіда – Російської Федерації, ментальності та «життєвих» поглядів значної частини населення регіону, а також складного демографічного становища тощо [16; 18].

Демографічне становище Східного РРЖН. Як вже було відзначено, важливим фактором, що чинить постійний вплив на показники попиту

на регіональному ринку житлової нерухомості Східного РРЖН, є його демографічне положення. Характерною рисою для даного регіону, як і для держави загалом, є високі показники смертності в регіоні відносно народжуваності – 72470 осіб, проти – 132161 осіб. В той же час, середнє значення даного показника загалом по Україні на 1 січня 2017 року знаходилося на рівні – 397037 осіб проти 683631 осіб.

Зайнятість та доходи населення Східного РРЖН. Важливим аспектом для нормального функціонування ринку житлової нерухомості не лише в певному регіоні, а й Україні загалом є рівень доходів населення. Загалом, за середнім значенням даного показника Східний РРЖН займає лідируючі позиції в державі, поступившись лише Столичному, значення якого, на початку 2017 року знаходилося на рівні – 108883 млн. грн. Якщо ж досліджувати середнє значення показника рівня наявних доходів населення з розрахунку на одну особу, то місце зазначеного регіону є першим та становить – 323393 млн. грн. В той же час, даний

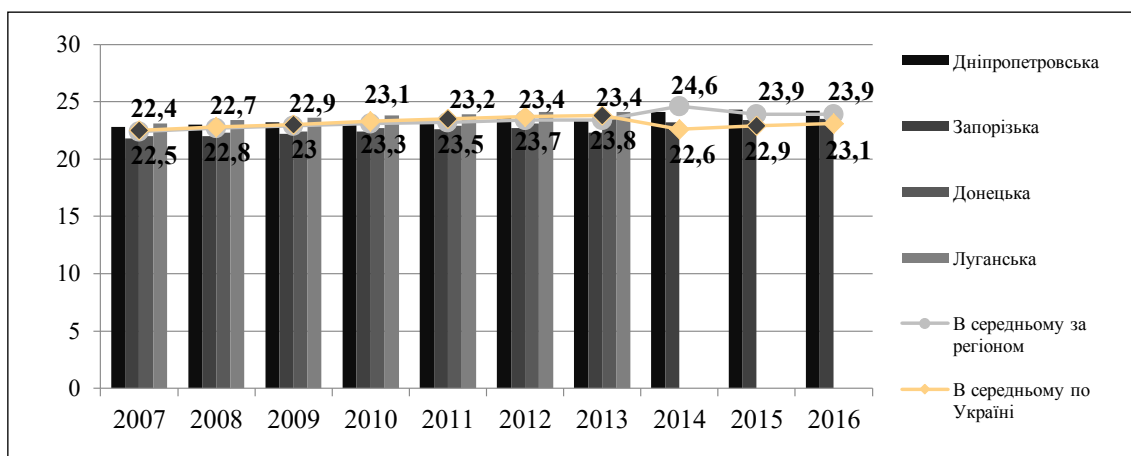

Рис. 11. Динаміка рівня житлового забезпечення населення Східного РРЖН (у середньому на одну особу; кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 23]

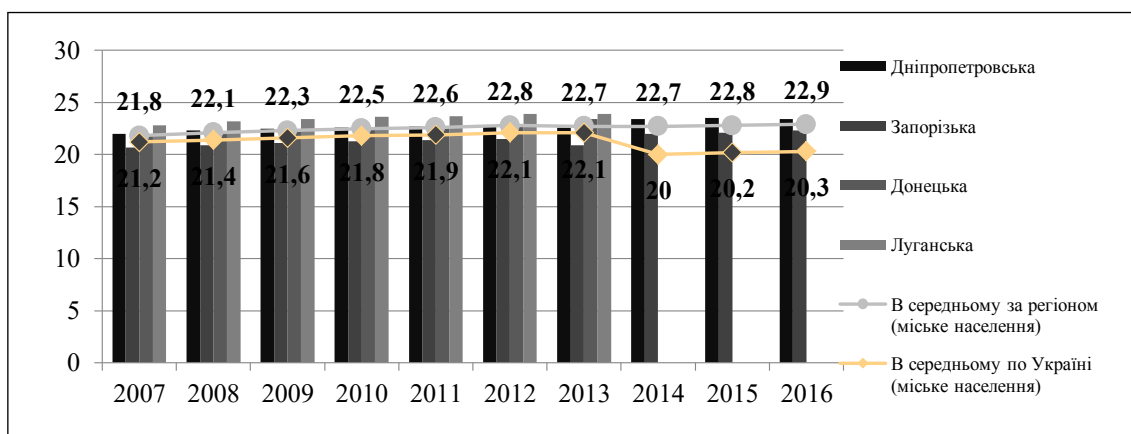

Рис. 12. Динаміка рівня житлового забезпечення населення в містах Східного РРЖН, (у середньому на одну особу; кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 23]

показник в Дніпропетровській та Запорізькій областях є одним з найвищих в країні – 140918 млн. грн. та – 73563 млн. грн. відповідно [16; 18].

Резюмуючи, можна зробити висновок, що вартісне значення об'єктів житлової нерухомості в містах Дніпро та Запоріжжя є найвищими в регіоні, в той час як вартість житла в Донецькій та Луганській областях буде значно нижчою.

Ціноутворення на об'єкти житлової нерухомості в Східному регіоні. На сьогодні, зважаючи на складне становище, що має місце в регіоні, яке пов'язано насамперед з бойовими діями, політичним становищем, неоднозначним сприйняттям подій населенням, що відбуваються в регіональних межах та високим рівнем ризиків котрі поста-

ють перед потенційним інвестором в житлову нерухомість – процес ціноутворення на житло, що відбувається в деякій мірі хаотично. Від так, процес цінового формування на ринку житлової нерухомості за окремими областями, що знаходяться в межах Східного РРЖН суттєво різняться.

В період 2007-2016 років, на етапі зростання показників попиту на нерухомість, в Східному регіоні ціни мали стабільну динаміку до збільшення з середнім піковим значенням – 812 дол. США за квадратний метр площі жита. Але, в результаті політичних хвилювань, в кінці 2013 року та неочікуваної агресії з боку Російської Федерації, початок якої припав на 2014 рік, на регіональному ринку житлової нерухомості Східного РРЖН почали від-

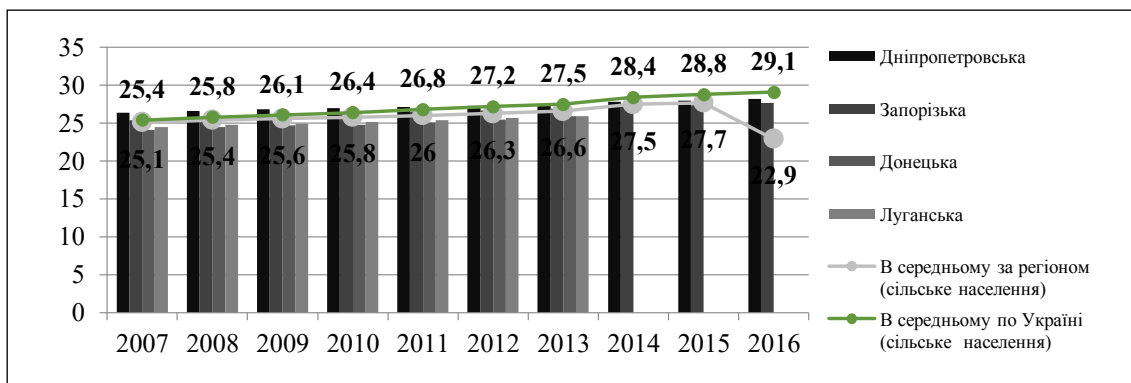

Рис. 13. Динаміка рівня житлового забезпечення населення в сільській місцевості Східного РРЖН, (у середньому на одну особу; кв. м загальної площі)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [3; 6; 7; 8; 16; 23]

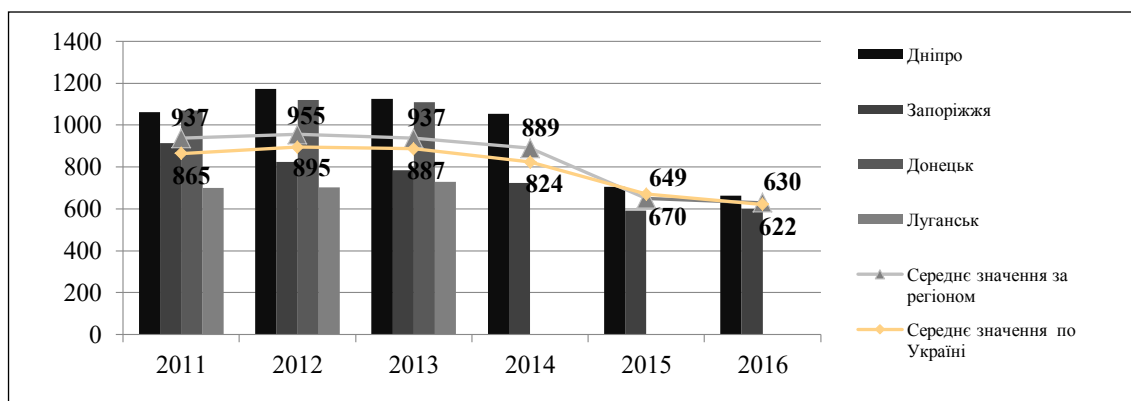

Рис. 14. Динаміка середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості в обласних центрах Східного РРЖН, (дол. США)

Примітка. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях

Джерело: [13; 14; 16; 19]

буватися зворотні тенденції. Як слідство, середня ціна в 2016 відносно найвищого її значення просіла більше як на чверть та зупинилася на відмітці – 586 дол. США. Хоча, слід зауважити, що на сьогоднішній цінний показник на об'єкти житлової нерухомості, в деякій мірі, стабілізувався, мають місце лише деякі незначні сезонні цінні коливання [16; 18]. У зв'язку зі зміною цінової пропорційності, в порівнянні з періодом до початку проведення АТО, в регіоні найбільш стабільною та привабливою для інвестування є нерухомість Дніпропетровської та Запорізької областей. Станом на січень 2017 року, найвищий цінний показник за квадратний метр житла серед обласних центрів було відзначено в Дніпрі – 662 дол. США за кв. м, трохи нижчим він був в місті Запоріжжя – 599 дол. США, що є вище середнього значення по Україні. Такі міста як Донецьк та Луганськ, у зв'язку з їх окупацією зовнішнім агресором, до уваги не беремо (Рис. 14).

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, в Східному регіоні обсяги зведення нових об'єктів житлової нерухомості, в порівнянні з іншими, знаходяться на невисокому рівні та зводяться невеликими темпами. Пов'язана така ситуація з відсутністю потрібних обсягів інвестиційного забезпечення. Інвестори не поспішають, в довгостроковому вимірі, вкладати кошти в житлове будівництво регіону, адже, як вже було зазначено, на ринку присутня велика кількість ринкових та соціально-економічних ризиків. На сьогодні ж, відносним попитом в регіоні користується доступне житло «економічного» рівня, як правило, це одно- або двокімнатні квартири. Причому споживацькою особливістю даного регіону є те, що покупець, при обранні потенційного житлового об'єкту, насамперед, звертає увагу на екологічний стан середовища, в якому він знаходиться, а вже потім на технічні особливості та наявність розвиненої інфраструктури, що його оточує.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Валовий регіональний продукт України за 2014 рік / Держстат України. Київ, 1998–2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
2. Державна служба статистики «Експрес випуск індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту у 2016 році» / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
4. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
5. Деркач М. Формування конкурентного середовища в Україні в умовах світової глобалізації. *Конкуренція*. 2004. № 2. С. 22–27.
6. Житлове будівництво в Україні у 2000–2009 роках / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
7. Житлове будівництво в Україні у 2007–2013 роках / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
8. Житлове будівництво в Україні у 2010–2015 роках / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
9. Капітальні інвестиції в Україні за січень-грудень 2016 року / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
10. Капітальні інвестиції в Україні у 2007–2011 роках / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
11. Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 роках / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
12. Індeksi фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу за 2003–2013 роки / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
13. Консалтингова компанія «Увекон»: офіс, веб-ресурс аналіт. компанії-оцінювача ТОВ. Київ, 2002–2018. URL: <https://www.ua-region.com.ua/32553089> (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
14. Консалтингова компанія «SV-Development». URL: http://www.svdevelopment.com/ua/web/house_costs/ (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
15. Павлов К.В. Інноваційний підхід до регіонування ринків житлової нерухомості в Україні. *Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка»*. 2017. № 2. С. 78–85.
16. Павлов К.В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482.
17. Павлов К.В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія. Рівне : НУВГП, 2013. 250 с.
18. Павлов К.В. Східний регіональний ринок житлової нерухомості: тенденції та конкурентні особливості. *Теоретичні та практичні засади ефективного функціонування соціально-економічної сфери* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 12 травня 2018 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 58–62.
19. Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир / Державна служба статистики України. URL: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/kb/pvezk_r.htm (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
20. Статистичний бюлетень «Прийняття в експлуатацію об'єктів соціальної сфери, виробничих потужностей та житла в Україні» / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/06/Arch_peoss_bl.htm (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
21. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України»: на 1 січня 2015 р. / Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2015/zb_nas_14.pdf (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
22. (470) Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України»: на 1 січня 2016 р. / Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2016/zb_nas_15.pdf (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
23. (471) Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України»: на 1 січня 2017 р. / Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_chnn_0117.pdf (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
24. (472) Статистичний збірник «Україна в цифрах 2016» / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення: 16.01.19). – Назва з екрана.
25. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. Збірник наукових праць. 2016. Випуск 1(47). Том 2. С. 35–38.
26. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. № 3(11). С. 7–12.
27. Субботин М.Н. Управление конкурентоспособностью продукции промышленных предприятий : автореф. дис.... экон. наук : 08.00.05 / Субботин М.Н.; ГОУ ВПО Волго-Вятская академия государственной службы. Ижевск, 2009. 24 с.

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУTHE INFLUENCE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT
ON THE SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті розглянуто особливості впливу сучасного інституційного середовища на розвиток соціальної інфраструктури регіону. Визначено основні напрямки формування інституційного середовища, які сприяють розвитку соціальної інфраструктури. Окреслено основні складові інституційного середовища: політично-правова, економічна і соціокультурна. Визначена низка інституційних обмежень якісного формування інституційного середовища, зумовлена сучасним станом регулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону. Визначена значимість активності населення в модернізації соціальної інфраструктури. Окреслено, ефективність функціонування інституту місцевого самоврядування в модернізації соціальної інфраструктури. Запропоновано етапи модернізації соціальної інфраструктури регіону, а саме: науково-дослідний, прогнозно-аналітичний, організаційно-правовий; впровадjuвальний та моніторингово-коризувальний. Запропоновано напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури за рівнями управління відповідно до визначених етапів.

Ключові слова: регіон, соціальна інфраструктура, інституційне середовище, модернізація, ресурси.

В статье рассмотрены особенности влияния современного институционального

среды на развитие социальной инфраструктуры региона. Определены основные направления формирования институциональной среды, способствующие развитию социальной инфраструктуры. Определены основные составляющие институциональной среды: политическая, правовая, экономическая и социокультурная. Определен ряд институциональных ограничений качественного формирования институциональной среды, обусловленная современным состоянием регулирования развития социальной инфраструктуры региона. Определена значимость активности населения в модернизации социальной инфраструктуры. Определены эффективность функционирования института местного самоуправления в модернизации социальной инфраструктуры. Предложено этапы модернизации социальной инфраструктуры региона, а именно: научно-исследовательский, прогнозно-аналитический, организационно-правовой; внедренческий и мониторингово-корректирующий. Предложены направления региональной политики модернизации социальной инфраструктуры по уровням управления в соответствии с предложенными этапами.

Ключевые слова: регион, социальная инфраструктура, институциональная среда, модернизация, ресурсы.

УДК 332.14:36:330.342.146

Пригодюк О.М.

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та бізнес адміністрування та кафедри економічної кібернетики та маркетингу Черкаський державний технологічний університет

The features of the influence of the modern institutional environment on the development of social infrastructure in the region. It is noted that institutional conditions determine the development of social infrastructure without being one of its elements. Institutional conditions contribute to the development of social infrastructure, ensuring compliance with the rule of law and the rule of law, a single legal field for different groups of the population, openness and transparency in the activities of government agencies, creating favorable conditions for the development of entrepreneurship, reducing the risks of business entities. The main directions of formation of the institutional environment that contribute to the development of social infrastructure. The formation of the institutional environment for the formation and development of social infrastructure in the region includes the following areas: political, legal, economic and socio-cultural. A number of institutional limitations of the qualitative formation of the institutional environment, due to the current state of regulation of social infrastructure in the region. The importance of activity of the population in the modernization of social infrastructure is determined. It is emphasized that the effective functioning of the Institute of local self-government in the interests of the population contributes to the formation of socio-economic institutional environment of modernization of social infrastructure. It is noted that the main task of the formation of the institutional environment for the modernization of social infrastructure is to create direct conditions to support these processes in the form of improving the efficiency of regional government and local self-government, rational use of municipal property, attracting private capital, the formation of an optimal system of interaction of local, regional and state authorities. The successive stages of modernization of the social infrastructure of the region, namely: research, forecasting, analytical, organizational and legal; implementation and monitoring and correction. The directions of regional policy of modernization of social infrastructure by levels of management according to certain stages are offered.

Key words: region, social infrastructure, institutional environment, modernization, resources.

Постановка проблеми. Соціальний розвиток регіону передбачає вирішення низки головних завдань спрямованих на задоволення умовами життя населення, таких як поліпшення суспільного добробуту, покращення умов праці, побуту, можливості організації відпочинку, отримання освіти, медичних послуг та інше. Розвиток соціальної інфраструктури один з найкращих показників підвищення якості життя населення.

Однак сучасний розвиток соціальної інфраструктури відрізняється своїм асиметричним розвитком сфер соціальної інфраструктури що вимагає проведення модернізації у соціально значимих

напрямках розвитку відповідно до сучасних умов соціально-економічного розвитку регіону. Модернізація у сучасному сенсі передбачає оновлення технологій, інститутів, соціально-економічних та політичних відносин.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Розвиток положень інституціональної теорії в контексті створення інституційного середовища для економічної трансформації та модернізації розглядався в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: А.Н. Анісімова, Є.Г. Бакланової, М.С. Данько, В.Є. Дементьєва, О.В. Длугопольського, В.Д. Дрозда, К.З. Назирова,

Д. Норта, В.В. Сіліна, Г. Скворцової, А.Є. Шастітка, Н.В. Юргеля та інших. У них розкриті окремі аспекти формування інституційного середовища з метою забезпечення економічного зростання та розвитку бізнесу, інноваційного розвитку, розвитку соціальної інфраструктури тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування впливу інституційного середовища на соціальний розвиток регіону шляхом модернізації соціальної інфраструктури регіону.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних перетворень пріоритетним завданням і базовим імперативом модернізації соціальної інфраструктури регіону є формування сприятливого інституційного середовища разом із консолідацією організаційно-кадрових, науково-інформаційних ресурсів, трансформацією наявних параметрів взаємодії бізнес – спільноти, місцевої громадськості і державних (регіональних, місцевих) органів влади.

Зазначимо, що інституційні умови детермінують розвиток соціальної інфраструктури, не будучи при цьому одним із її елементів. Інституційні умови сприяють розвитку соціальної інфраструктури, забезпечуючи дотримання правопорядку і законності, єдиного правового поля для різних груп населення, відкритості і прозорості в діяльності владних структур, створюючи сприятливі умови для розвитку підприємництва, зменшення ризиків суб'єктів господарювання.

Ефективне інституційне середовище споможне забезпечити функціонування стійких соціальних зв'язків і відносин, спрямованих на досягнення високого рівня задоволеності населення соціальними послугами, як наслідок підвищення рівня і якості життя населення, уповільнення чи припинення міграції населення.

Формування інституційного середовища, що сприяє формуванню і розвитку соціальної інфраструктури регіону, включає в себе напрями за такими складовими: політично-правова, економічна і соціокультурна [1, с. 66].

Зміни політично-правової складової інституційного середовища передбачають підвищення ефективності управлінської діяльності, дійсне розширення функціональних можливостей органів регіонального управління та місцевого самоврядування в розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення правопорядку, зменшення адміністративних бар'єрів для бізнесу, прозорість і відкритість взаємодії влади і суб'єктів господарювання, підвищення транспарентності бюджетних фінансових потоків, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, консолідацію зусиль влади і населення.

Економічна складова інституційного середовища повинна забезпечити скорочення ризиків підприємницької діяльності, захист прав влас-

ності, формування конкурентного середовища для суб'єктів господарювання, створення умов залучення приватного капіталу в розвиток соціальної інфраструктури [2, с. 57].

Не менш важливим, але і найбільш складним є подолання соціокультурних інституційних обмежень, які відображають соціально-економічні та соціально-політичні перетворення. Ціннісні орієнтації, моральні норми, менталітет населення опосередковано впливає на процеси модернізації соціальної інфраструктури регіону. Такі цінності як повага прав власності, чесність при укладанні договорів, дотримання контрактів, усунення корупції, високий рівень відповідальності і пріоритети суспільних інтересів у діяльності владних структур, активність населення формують інституційне середовище більше, ніж правові норми.

Однак якісному формуванню інституційного середовища перешкоджає низка обмежень, зумовлених сучасним станом регулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону (таблиця 1) [6, с. 284].

Обмеження розвитку соціальної інфраструктури регіону, окремих адміністративно-територіальних одиниць пов'язані, насамперед, з проблемами і дисбалансами інституційного характеру: відсутність ефективного ресурсного забезпечення діяльності органів місцевої влади, деформація відносин з регіональними та державними органами влади, кризою довіри населення до влади.

Інституційні можливості органів регіонального управління та місцевого самоврядування в процесах модернізації соціальної інфраструктури визначаються їх організаційною самостійністю і забезпеченістю фінансовими, економічними і кадровими ресурсами. Зокрема, недостатньо чітка визначеність правового поля щодо визначення характеру комунальної власності є одним із найбільш суттєвих обмежень процесів модернізації соціальної інфраструктури регіону [3, с. 98].

Ефективне використання комунальної власності є найбільш значущим фактором модернізації соціальної інфраструктури з погляду зменшення трансакційних витрат суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана із суспільними інтересами регіону чи окремої місцевості.

У сучасних умовах реформування місцевого самоврядування в Україні, децентралізації управління економікою інститути місцевого самоврядування потребують активної підтримки населення, подолання негативних стереотипів сприйняття його діяльності, ціннісно-нормативних установок, в основі яких покладена ідентифікація регіональних, місцевих органів влади. Цього можна досягнути забезпеченням формування позитивного іміджу місцевого самоврядування в засобах масової інформації, висвітлення

Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури

Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури регіону	
Організаційно-правові інституційні обмеження	Нормативно-ціннісні
Політично-правові обмеження:	
<ul style="list-style-type: none"> – відсутність нормативної бази у сфері надання соціальних послуг на місцевому рівні; – відсутній досвід самостійного прийняття рішень органами місцевого самоврядування, пов'язаний із тривалістю реформи децентралізації; – орієнтація діяльності місцевих органів влади не на процеси розвитку соціальної інфраструктури, а на підтримання її функціонування; – значний рівень залежності місцевих бюджетів від державних субвенцій, дотацій, міжбюджетних трансфертів; відсутність мотивації до розвитку підприємництва в регіоні; – недостатньо чітка визначеність правового поля щодо особливостей, пов'язаних з комунальною власністю; – бар'єри для ефективного використання комунальної власності; бар'єри для розвитку туристичної привабливості території з метою формування власних джерел надходжень; – недостатньо повне забезпечення відкритості діяльності регіональних і місцевих органів влади, реальних механізмів надання населенню достовірної інформації; – низька якість організаційної роботи із забезпечення взаємодії населення і влади; – невідповідність декларованих можливостей участі населення в місцевому самоврядуванні реальній практиці громадської участі; – відсутність механізмів гарантування виявлення і врахування інтересів соціальних груп у розвитку певних об'єктів соціальної інфраструктури; – правові і бюрократичні обмеження здійснення громадського контролю за діяльністю регіональних, місцевих органів влади; – відсутність умов для здійснення довгострокового прогнозування та планування розвитку соціальної інфраструктури регіону; недостатній досвід управління на місцевому рівні в умовах децентралізації. 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень довіри населення органам влади; – патерналістська модель місцевого самоврядування; – конформізм відносно вищих органів державної влади; – недостатня ефективність діяльності місцевих органів влади у сфері збереження і актуалізації культурно-історичних об'єктів регіону; – відсутність у керівників місцевих органів влади установок на партнерські взаємодії з населенням, громадськими об'єднаннями; – низький рівень соціальної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, соціальна пасивність населення; – низький рівень мотивації до підвищення професійного рівня.
Економічні обмеження:	
<ul style="list-style-type: none"> – низька якість консультативної, інформаційної підтримки проектів державно-приватного партнерства; – низька інвестиційна спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування; – правові обмеження місцевої влади у сфері податкового та іншого стимулювання бізнесу; – недостатньо опрацьовані організаційні механізми взаємодії бізнесу і влади; – умови доступу організацій соціальної інфраструктури до довгострокових фінансових ресурсів; – зайві адміністративні бар'єри розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, які перебувають у приватній власності 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень довіри бізнесу органам регіональної та місцевої влади; – недостатній рівень мотивації розвитку підприємництва з боку місцевих органів влади; – низький рівень соціальної відповідальності бізнесу; – низький рівень розвитку форм самоорганізації приватних підприємств у сфері надання населенню інфраструктурних послуг; – корупційні обмеження.

позитивного досвіду його діяльності, подоланням необґрунтованої дискредитації. Однак популяризацією діяльності органів регіональної, місцевої влади, декларуванням їх соціальної значущості, неможливо подолати укорінені в масовій свідомості установки пасивності, недовіри і відчуження щодо органів влади.

Модернізація соціальної інфраструктури в інтересах населення неможлива без участі самого населення в цих процесах, налагодження партнерських відносин між громадськістю і владою. Одним із найбільш ефективних механізмів не тільки формування громадської ініціативи, але і підвищення якості управлінської діяльності з метою модернізації соціальної інфраструктури є інституціоналізація громадського контролю [4].

Отже, активність населення сьогодні є одним із найбільш значущих ресурсів, необхідних для модернізації соціальної інфраструктури. Розвиток таких форм активності, як нормативно-оцінна, організаційна і контролююча діяльність дасть змогу виділити пріоритетні напрями модернізації соціальної інфраструктури, визначити об'єкти першочергового фінансування, задіяти громадськість у процес вирішення проблем облаштування регіону, міських поселень і сільських місцевостей, житлового господарства, забезпечить контроль і підвищення ефективності діяльності місцевих органів влади.

На нашу думку, тільки інститути місцевого самоврядування, які мають фінансові, кадрові, матеріально-технічні ресурси, можуть консолідувати зусилля влади, населення і бізнесу з метою

модернізації соціальної інфраструктури на рівні міських і сільських поселень, адміністративних районів області, регіону загалом. Ефективне функціонування інституту місцевого самоврядування в інтересах населення сприяє формуванню соціально-економічного інституційного середовища модернізації соціальної інфраструктури, що передбачає, передусім, створення умов залучення приватного капіталу в цю сферу, розвиток малого і середнього бізнесу [8].

Елементами інституційного середовища можуть бути:

- підтримка процесів самоорганізації, кооперації підприємницької спільноти;
- формування конкурентного середовища у сферах інфраструктурного комплексу;
- усунення надмірних адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, які перебувають у приватній власності;
- підтримка діяльності організацій, які забезпечують впровадження інноваційних технологій у процесі будівництва і експлуатації об'єктів соціальної інфраструктури (через надання податкових пільг не лише інноваційним підприємствам, але й організаціям, які надають значну фінансову підтримку, участь в акціонерному капіталі інноваційних підприємств та ін.);
- інформаційно-консалтингова підтримка розвитку малого і середнього бізнесу;
- формування умов доступу організацій соціальної інфраструктури до довгострокових фінансових ресурсів.

У сучасних економічних реаліях мікрофінансування діяльності малого бізнесу в пріоритетних для конкретних районів, міст, сільських поселень сферах дало б змогу не тільки сформувати відповідну соціальну інфраструктуру, але і забезпечило б динамічний розвиток підприємництва. Мікрофінансування, у цьому аспекті роботи, передбачає не пряму фінансову підтримку а, передусім, створення механізму забезпечення доступу малого бізнесу до капіталу: надання гарантій з кредитів, забезпечення ефективних комунікацій з банківським сектором з метою довгострокового кредитування малого бізнесу і т.п. [7].

Інституційні зміни, які визначають характер участі бізнесу в розвитку соціальної інфраструктури стосуються не тільки формування його соціальної відповідальності, але й розширення меж взаємовигідного партнерства, що продиктовано необхідністю залучення приватного капіталу в розвиток соціальної інфраструктури.

У процесі модернізації соціальної інфраструктури важливим вважаємо дослідження механізмів взаємодії місцевих органів влади і бізнесу у питаннях розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, підвищення якості соціальних послуг, трансфор-

мації стратегії примусу бізнесу до участі в суспільно значущих проектах на основі парадигми соціальної відповідальності в стратегію взаємовигідної співпраці [5].

Ряд питань інституційного характеру не може бути вирішено на регіональному, місцевому рівнях і потребує правового закріплення на державному рівні. До таких питань відноситься формування суспільної безпеки, недоторканість власності, незалежність суду, демонополізація економіки, зменшення трансакційних витрат для підприємців, зниження інвестиційних ризиків, формування умов консолідації інтересів різних соціальних груп.

Важливо зауважити, що ефективність формування і розвитку соціальної інфраструктури регіону значно залежить від узгодженості дій державних, регіональних та місцевих органів влади. На нашу думку, державна і регіональна політика в сфері розвитку і модернізації соціальної інфраструктури повинна мати чіткий цілеспрямований характер дій, рішення державних органів влади мають носити прогнозований, системний характер і спиратися на результати достовірного наукового аналізу.

На наше переконання, модернізація соціальної інфраструктури регіону повинна відбуватися відповідно до таких етапів: науково-дослідний етап; прогнозно-аналітичний; організаційно-правовий; впроваджувальний та моніторингово-коригувальний. Структурні елементи і напрями реалізації регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури наведено в таблиці 2. При цьому треба зазначити, що напрями діяльності державних органів влади, які виходять за сферу регіонального управління, ми розглядаємо як необхідні умови для реалізації регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури [6].

Першим етапом вдосконалення регіональної політики щодо модернізації соціальної інфраструктури повинен стати науково-дослідний. На цьому етапі необхідно провести повне дослідження соціальної інфраструктури регіону в системній взаємодії з навколишнім середовищем. Потрібно визначити тип регіону, сучасний стан об'єктів соціальної інфраструктури, рівень задоволеності населення соціальними послугами. Доцільним, на нашу думку, буде проведення дослідження системи соціальної інфраструктури на предмет її відповідності вимогам до якості надаваних послуг і задоволеності населення рівнем розвитку соціальної інфраструктури.

Такий аналіз може бути відправною точкою для:

- реструктуризації установ соціальної інфраструктури;
- побудови міжгалузевої взаємодії між установами соціальної інфраструктури;
- формування вертикальних і горизонтальних схем взаємодії між установами соціальної інф-

Напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури Черкаського регіону

Етапи	Напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури за рівнями управління
Науково-дослідний	Державний рівень управління (формуються умови): – моніторинг установ соціальної інфраструктури за параметрами кількості та якості надаваних послуг.
	Регіональний рівень управління: – удосконалення інституційного середовища для сприяння розвитку соціальної інфраструктури регіону; – створення єдиної інформаційної бази щодо розвитку соціальної інфраструктури регіону, виявлення міжтериторіальних диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури; – удосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці.
	Місцевий рівень управління: – конкретизація завдань з формування соціальної інфраструктури на рівні міських і сільських поселень, адміністративних районів області.
Прогнозно-аналітичний	Державний рівень управління (формуються умови): – формування загальної концепції, що орієнтує інститути соціальної інфраструктури на розвиток в умовах сучасних економічних трансформацій (нині в Україні діє понад 150 законів, в яких розглянуто окремі питання управління соціальною інфраструктурою); – формування рівних умов доступності соціальних послуг незалежно від місця проживання, дотримання принципів соціальної справедливості і т.п.
	Регіональний рівень управління: – формування таких параметрів розвитку соціальної інфраструктури, які були б релевантні очікуванням і потребам населення; – створення програм, прогнозів розвитку соціальної інфраструктури за сферами діяльності; – покращення підготовки кадрів для потреб регіональної економіки, зокрема розвиток системи освіти впродовж життя; – забезпечення доступності транспортних послуг незалежно від місця проживання, підвищення якості транспортного обслуговування, зокрема, для осіб з обмеженими можливостями, підвищення рівня безпеки на транспорті.
	Місцевий рівень управління: – прогнозування потреби в об'єктах соціальної інфраструктури, взаємопов'язане з розвитком соціально-економічної системи міських і сільських поселень, адміністративних районів області; – створення умов для підвищення рівня освіти сільського населення; – підвищення рівня доступу населення віддалених та малозаселених територій до основних адміністративних та інших послуг.
Організаційно-правовий	Державний рівень управління (формуються умови): – законодавче закріплення податкових пільг за підприємствами, що інвестують кошти в розвиток соціальної інфраструктури регіону; – розробка механізму участі бізнес структур у сферах діяльності соціальної інфраструктури; – приведення відповідно до вимог сучасної економіки стандартів надання соціальних послуг.
	Регіональний рівень управління: – оптимізацію територіальної мережі об'єктів соціальної інфраструктури; – організація взаємодії підприємств реального сектора економіки й інститутів соціальної інфраструктури;
	– розробка стратегічної програми просування іміджу регіону, окремих його місцевостей, зокрема Чигиринщини, Канівщини, як привабливої туристично-рекреаційної території.
	Місцевий рівень управління: – оновлення матеріально-технічної бази об'єктів соціальної інфраструктури; – підвищення кваліфікації персоналу організацій, установ, що регулюють і керують розвитком соціальної інфраструктури; – підвищення якості надання соціальних послуг.
Впроваджувальний	Реалізація напрямів з метою підвищення рівня розвитку соціальної інфраструктури та забезпечення якісними послугами населення території.
Моніторингово-коригувальний	Державний рівень управління (формуються умови): Складання методичних рекомендацій щодо формування інфраструктурних об'єктів відповідно до кожної сфери соціальної інфраструктури.
	Регіональний рівень управління: Створення експертних рад з представників Департаменту регіонального розвитку, Черкаського центру розвитку місцевого самоврядування, зацікавлених бізнес структур (наявних і потенційних партнерів у реалізації соціальних проектів), громадських діячів з питань результативності реалізації напрямів модернізації соціальної інфраструктури, внесення змін і доповнень у подальшу програму розвитку соціальної інфраструктури регіону.
	Місцевий рівень управління: Створення місцевих рад по мережевій взаємодії ОТГ.

раструктури та обміну інформаційними, матеріально-технічними й кадровими ресурсами;

– визначення форм і методів залучення реального сектора економіки в процес модернізації соціальної інфраструктури та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основним завданням формування інституційного середовища модернізації соціальної інфраструктури є як створення прямих умов підтримки цих процесів у вигляді підвищення ефективності діяльності органів регіонального управління та місцевого самоврядування, раціонального використання комунальної власності, залучення приватного капіталу, формування оптимальної системи взаємодії місцевих, регіональних і державних органів влади, так і формування умов, які опосередковано впливають на розвиток соціальної інфраструктури, таких як ціннісні орієнтації, моральні норми тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борщевський В.В., Чемерис В.А. Модернізація соціальної інфраструктури села в контексті нарощування економічного потенціалу сільських територій та еволюції аграрного ринку регіону. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 64–70.
2. Заблодская И.В., Восканов М.Э. Закономерности и пути развития социально-экономических систем в условиях изменения институциональной среды. *Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg*. 2016. № 3. С. 55–61.
3. Куценко В.І., Гаращук О.В. Соціальний розвиток у контексті людиноцентристської економічної парадигми. *Економіка та держава*. 2011. № 5. С. 96–101.
4. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1 (17). С. 5–22.
5. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.
6. Пригодюк О.М. Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури регіону. *Причорноморські економічні студії: наук. журн. Одеса: Причорноморський наук.-досл. ін-т економіки та інновацій*, 2017. Вип. 17. С. 282–286.
7. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України : монографія. Харків : ХНАМГ, 2007. 341 с.
8. Пакуліна А.А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці. *Економічний простір*. 2012. № 65. С. 111–116.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЇ

ESSENCE AND FEATURES OF BRANDING A TERRITORY

У статті досліджено основні підходи до визначення сутності брендингу території та виявлено його особливості. Бренд-менеджмент території на сьогодні є одним з найбільш ефективних та перспективних інструментів у конкурентній боротьбі між містами, країнами та регіонами, тому стає актуальним питання побудови сильних та стабільних брендів території. Процес управління брендами місць є досить складним та багатограним, він вимагає залучення як державного так і приватного секторів. Крім того, бренд території не може формуватися виключно з побажань стейкхолдерів, на нього впливають історичні, географічні, соціально-економічні та інші фактори. Автором досліджено найбільш популярні концепції щодо формування та управління ефективним брендом території, обґрунтовано застосування стратегічного маркетингу для створення впізнаваного бренду території та проаналізовано методи його використання, виявлено основні етапи формування бренду території.

Ключові слова: Бренд, бренд території, маркетинг території, брендинг, бренд-менеджмент, імідж, конкурентна ідентичність, територія, регіон.

В статье исследованы основные подходы к определению сущности брендинга

территории и выявлены его особенности. Бренд-менеджмент территории на сегодня является одним из наиболее эффективных и перспективных инструментов в конкурентной борьбе между городами, странами и регионами, поэтому становится актуальным вопрос построения сильных и стабильных брендов территорий. Процесс управления брендами мест является достаточно сложным и многогранным, он требует привлечения как государственного так и частного секторов. Кроме того, бренд территории не может формироваться исключительно из пожеланий стейкхолдеров, на него влияют исторические, географические, социально-экономические и другие факторы. Автором исследованы наиболее популярные концепции по формированию эффективного брендом территории, обосновано применение стратегического маркетинга для создания узнаваемого бренда территории и проанализированы методы его использования, выявлены основные этапы формирования бренда территории.

Ключевые слова: Бренд, бренд территории, маркетинг территории, брендинг, бренд-менеджмент, имидж, конкурентная идентичность, территория, регион.

УДК 332.133

Савченко М.Є.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

The article discusses with the main approaches to determining the essence of branding of the territory and identifies its features. Brand management of the territory today is one of the most effective and promising instruments in the competition of cities, countries and regions, therefore the issue of creating strong and stable brands of territories becomes topical. The brand allows you to attract tourists, investments, skilled labor, as well as gaining benefits in export markets. The process of brand management in the territory is complex and multifaceted, that requires both public and private sector participation, so the priority objective of creating a brand of territory is to build mutual understanding and interaction between these sectors. In addition, the brand of the territory can not be formed solely on the basis of the wishes of the interested parties, it is influenced by historical, geographical, socio-economic and other factors. To build an effective brand of the territory it is necessary to qualitatively analyze the already existing image of this place, as well as features of the territory. Branding of territory is not a specific technology, therefore it is impossible to distinguish universal recommendations for creating brands. However, the article proposes the main stages of the formation of a strong brand of places. The brand of territory is formed primarily by creating comfortable living conditions, work and doing business on the territory, as well as identifying the identity of this territory and demonstrating its benefits through marketing communications. In the course of this work, approaches to understanding the concept of a brand as a phenomenon are investigated, features of a brand of places and its structure are considered. The author studied the most popular concepts of formation and management of an effective brand of the territory, investigated its structure, substantiated the use of strategic marketing to form a recognizable brand. The ideas of this work can be applied to the formation of strong brands of countries, regions and other territories and, as a consequence, their economic development by attracting additional resources.

Key words: Brand, territory brand, territory marketing, branding, brand management, image, competitive identity, territory, region.

Постановка проблеми. Сучасні політичні та економічні тенденції, що відбуваються у світі, дають поштовх до посилення конкуренції між країнами та регіонами. Розвиток країн та регіонів у світі не є однорідним. Подібні диспропорції прослідковуються і в Україні. Щоб забезпечити соціально-економічне зростання, території змушені боротися за економічні ресурси шляхом підвищення своєї привабливості для потенційних інвесторів, туристів та кваліфікованої робочої сили.

Зважаючи на зростання ролі брендів у всіх сферах людської діяльності, брендинг території є найбільш перспективним шляхом підвищення конкурентоспроможності країн та регіонів на світовому ринку. При правильній розробці та управлінні брендом, території мають змогу отримати значні конкурентні переваги та залучити потрібні

для подальшого розвитку ресурси, що підвищить рівень життя на даній території.

Тема територіального бренд-менеджменту є дуже актуальною для України, адже з одного боку в країні відбуваються бойові дії та спостерігається хвиля еміграції і покращення іміджу країни та її регіонів дасть можливість вирішення цих проблем. З іншого боку виріс інтерес до України серед світового співтовариства, а реформа децентралізації може стати поштовхом для розвитку брендів територіальних об'єднань. Таким чином, Україна повинна скористатися можливістю і створити сильні привабливі бренди територій, що дозволить не лише вирішити ряд економічних завдань, але й підвищити довіру у соціально-політичних питаннях з боку населення та світових організацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання брендингу є цікавим для вчених у

всьому світі. Серед робіт, у яких розглядається питання створення бренду можна виділити роботи Д. Аакера, М. Ньюмейєра, Т. Геда та інших.

Проблемою маркетингу території та брендингу території почали досліджувати лише у кінці ХХ сторіччя. Фундаментальними стали праці таких вчених як Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн, Д. Хайдер, що дослідили маркетинг та імідж території, а також С. Анхольта, який є одним із найвпливовіших спеціалістів з бренд-менеджменту територій. Послідовниками цих вчених стали такі науковці як К. Дінні, Д.В. Візгалов, В.В. Кулібанова, Г. Керр, А.А. Угрюмова Л.А. Данченко та інші.

Питання брендингу території в Україні є не досить вивченим. Серед науковців, що займалися цією проблемою можна назвати Г.Г. Полішко, Г.Я. Студінську, З.С. Люльчак, А.Г. Бондар та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – дослідити підходи щодо сутності брендингу території та визначити його особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Брендинг території є цікавим питанням для науковців, влади та приватного сектору у різних регіонах світу, бренд території дозволяє продавати товари вироблені на території дорожче, залучати інвесторів та людські ресурси для соціально-економічного розвитку території.

На думку деяких вчених бренди створюються для того, щоб збільшити розрив між собівартістю товарів і послуг та їх ціною на ринку, тобто бренд дозволяє продавати товари й послуги за більш високими цінами.

Підходити до розгляду сутності бренду території потрібно цілісно з точок зору маркетингу, психології, економіки та інших наук.

Поняття «бренд» є досить давнім і спершу використовувалося у значенні «клеймо», зокрема у клеймуванні худоби, тобто поняття бренду можна було співвіднести з поняттям торгової марки у наші часи [1, с. 27].

Поняття торгової марки та бренду є досить схожими, до того ж існує безліч підходів до визначення цих понять. Якщо розглядати торгову марку в широкому сенсі цього слова, то ці поняття можна вважати ідентичними і сьогодні. Однак бренд є більш широким поняттям, яке включає в себе не лише атрибути торгової марки, але й сам товар, його імідж та емоційні відчуття по відношенню до бренду.

Сьогодні не існує єдиного визначення поняття та сутності бренду. Крім того, існують складності з перекладом визначення бренду англійськими авторами. Одним із класичних підходів до визначення бренду є визначення запропоноване Американською асоціацією маркетингу.

Бренд – це назва, слово, знак, символ, дизайн чи їх комбінація, призначені для ідентифікації товарів та послуг одного виробника чи групи вироб-

ників, а також відмінності їх товарів та послуг від товарів та послуг інших виробників [2].

Однак на нашу думку це визначення не передає усіх граней бренду.

Томас Гет вважає, що бренди мають більше значення, ніж торгові марки і сильні бренди мають можливість змінювати торгові марки, не втрачаючи своїх позицій на ринку [1, с. 27].

М. Ньюмейєр підходить до визначення бренду як до інтуїтивного відчуття по відношенню до продукту, послуги чи компанії [3, с. 33].

Д. Аакер порівнює бренд з ментальним осередком у пам'яті людини. Як тільки до людини надходить інформація про той чи інший бренд, в її пам'яті спливають приємні чи навпаки неприємні асоціації з цим брендом, хоча людині складно згадати, що наповнило цей осередок пам'яті [4, с. 27]. Вчений зазначає, що бренд є стратегічним активом, який має власну цінність та здатен управляти бізнес-стратегією, на відміну від стимулювання продажу, яке виконує тактичні задачі [5, с. 15].

До подібного висновку дійшов і М. Ньюмейєр, який зазначив, що брендинг – спроба створити стабільну довгострокову цінність, задовольняючи потреби клієнтів [3, с. 33].

При цьому Д. Аакер та Е. Йохимштайлер розмежовують імідж бренду та капітал бренду. Імідж бренду, на думку вчених є тактичним активом, а капітал бренду, до якого відносяться: проінформованість про бренд, сприйняття якості, асоціації з брендом та лояльність до бренду – стратегічним активом, і рекомендує зосереджуватися саме на побудові капіталу бренду [6, с. 20-29].

За словами Саймона Анхольта бренд може розглядатися з трьох точок зору:

- бренд – це ідентичність продукту (упаковка, зовнішній вигляд, логотип та ін.);
- бренд – це культура організації що стоїть за брендом;
- бренд – репутація продукту чи корпорації, що склалася у свідомості споживачів [7].

У своїй книзі «Бренд Америка» С. Анхольт та Д. Хільдрет визначають бренд як добре ім'я чого завгодно, що пропонується публіці. У цій же роботі автори зазначають, що люди сприймають країни як бренди і роблячи вибір країн для подорожей, переживають схожі емоції що й при виборі товарів та послуг, а отже існує можливість створення брендів країн та регіонів [8, с. 14]. Також у своїх роботах Анхольт пропонує замість терміну «бренд» використовувати термін «конкурентна ідентичність».

Ідентичності бренду уділяє велику увагу й Ньюмейєр, який формулює слоган: «Не пропонуйте краще, пропонуйте інше» та заявляє, що радикальна відмінність є двигуном якісного бренду [3, с. 40].

Брендинг території – цілеспрямоване формування образу країни, регіону чи міста у свідомості громадян та світової співдружності [9, с. 337].

Однак брендинг території не може розглядатися як конкретна технологія, на бренд території впливають сучасні та історичні події, а також географічні, політичні, соціально-культурні, економічні та інші фактори, на які не завжди можна вплинути. Ряд країн та міст стали брендами еволюційно, не ставлячи це за мету. Саме тому важливим є правильне розуміння індивідуальності бренду, чим дана територія відрізняється від інших.

О.В. Карпова пропонує наступне визначення поняттю брендингу.

Брендинг – увесь маркетинговий процес створення (розробки) бренду, його реєстрація, управління, просування та розвиток [10, с. 27].

Тобто за даним визначенням брендинг не є окремою технологією, а скоріше маркетинговим процесом по розробці товару та його просування на ринок.

За словами С. Анхольта технологія брендингу як такого можлива лише якщо розглядати бренд як набір атрибутів ідентичності, але при розгляді бренду як доброї репутації серед споживачів, бренд може формуватися лише шляхом створення якісного продукту (у випадку з територіями – це створення комфортних умов для життя, туризму чи ведення бізнесу) та маркетинговим діям. Брендинг же як такий не може використовуватися для створення бренду територій і уряди повинні в першу чергу націлитися на дії необхідні для покращення життя на території, а не пошуку технології брендингу [7].

Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн та Д. Хайдер також виявили доцільність використання маркетингу у розвитку територій. Автори виділяють чотири головні ринки, на які може бути націлений маркетинг територій:

- відвідувачі;
- місцеве населення та робітники;
- бізнес та промисловість;
- експортні ринки [11, с. 54].

Виділивши правильну цільову аудиторію на цих ринках, території зможуть привернути до себе їх увагу та отримати необхідні ресурси для соціально-економічного розвитку.

А.А. Угрюмова розглядає маркетинг територій як вид некомерційного маркетингу, що здійснюється в інтересах суб'єктів та об'єктів зацікавлених в увазі до даної території [12, с. 20].

Умовно процес маркетингу територій можна розділити на дві складові:

- позиціонування території;
- просування території [13, с. 28].

Учасниками маркетингу території є як державний сектор, так і приватний, тобто лише влада не спроможна створити сильний бренд місць. Місцеві жителі повинні пишатися своїм місцем

проживання, а корпорації розуміти які вигоди їм принесе робота на даній території і розвивати її [11, с. 94]. При цьому слід розуміти, що досягнення у покращенні життя для населення, що проживає на даній території не є цікавим для людей, які перебувають поза нею, тому важливо звертати увагу на взаємозв'язки з іншими територіями.

У книзі «Маркетинг місць» Ф. Котлер та його колеги пропонують виділити чотири компоненти маркетингу територій:

- розробка для території міцного та привабливого позиціонування та іміджу;
- створення стимулів для існуючих та потенційних покупців і користувачів товарів та послуг;
- поставка продуктів цієї території в ефективній та доступній формі;
- пропаганда привабливих та корисних якостей даної території з ціллю повноцінного інформування користувачів про її переваги [11, с. 44].

Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн та Д. Хайдер виділяють чотири методи маркетингу територій:

1. Іміджевий маркетинг. Щоб бути поміченими на ринку, території повинні мати характерний імідж.
2. Маркетинг пам'яток. Території повинні підтримувати та розвивати унікальні пам'ятки.
3. Інфраструктурний маркетинг. Якісна інфраструктура є основою позитивного відношення до територій, крім того розвиток інфраструктури може вирішити цілий ряд проблем на території, тому розвиток інфраструктури є значущим кроком до створення позитивної репутації місць.
4. Маркетинг людей – рекламування жителів території.

До таких жителів можна віднести наступні категорії:

- знаменитості;
- енергійні місцеві лідери;
- кваліфіковані спеціалісти;
- люди з підприємницьким талантом;
- люди, що переїхали з інших місць [11, с. 75-95].

Автори розглядають імідж місць як вирішальний фактор відношення людей до даної території. Однак бренд є більш глобальним та стабільним поняттям ніж імідж, тож на нашу думку важливо розвивати саме бренд території з правильним іміджем, як запоруку стратегічного розвитку.

Д. Візгалов розділяє бренд міста на 2 складові:

- ідентичність території – її основна концепція, бачення міста зсередини;
- імідж території – сприйняття території зовні [13, с. 17].

При цьому бренд повинен знаходитися на межі цих двох складових і поєднувати їх [13, с. 17].

Імідж території залежить від двох факторів: об'єктивні та суб'єктивні. Останні можуть формуватися завдяки власному досвіду або відгукам інших [13, с. 18].

При формуванні іміджу територіям потрібно чітко розуміти, якого ефекту вони хочуть досягти. Імідж території може бути:

- занадто привабливим – це може призвести до неконтрольованого потоку туристів чи інших представників сусідніх територій, що негативно скажется на розвитку даної території в майбутньому;
- позитивний імідж;
- слабкий імідж;
- суперечливий імідж.
- негативний імідж [11, с. 75-80].

Говорячи про ідентичність територій, потрібно чітко розуміти реальні відмінні риси місць. На формування ідентичності територій впливає ряд факторів. Умовно їх можна розділити на 3 групи:

- стабільні фактори: розташування, клімат, історія;
- перемінні фактори: розмір та кількість населення, забезпеченість населення, тощо;
- символічні фактори: символіка, знакові особистості, мода, культура поведінки тощо [13, с. 19].

Кожен бренд, у тому числі й бренди територій мають певну структуру. Британська компанія Bates Worldwide показала структуру бренду розробивши так зване «колесо бренду».

Атрибути бренду – те, що дозволяє споживачам ідентифікувати його серед конкурентів. Для територій це може бути національна чи місцева символіка, унікальні пам'ятки, які асоціюються із даною територією, є їх символом (наприклад Ейфелева вежа у Парижі) та ін.

До вигід і переваг відноситься те, що отримує споживач, користуючись брендом. Для територій це гарна інфраструктура, освіта, вдале географічне розташування, привабливий інвестиційний клімат та інше.

Цінність бренду – емоції, які відчуває людина, яка користується брендом; відчуття, що з'являються у людини від перебування на території.

Індивідуальність бренду – його конкурентна ідентичність, особливі якості бренду, які породжують емоціональні зв'язки споживачів з брендом, дозволяють споживачам асоціювати себе з ним та способом життя пов'язаним зі споживанням цього бренду.

Суть бренду – його основна ідея, яка включає усі елементи бренду і виділяє найголовніше в ньому. Суть бренду може формулюватися у його слогані [10, с. 23]. Так можна виділити суть бренду США як країни можливостей, а Нідерландів – країни свободи.

Томас Гед порівнює бренд з ДНК і вважає, що проекти повинні жити

своїм брендом, відповідати йому. У своїй роботі «4Д брендинг» Т. Гед вводить поняття бренд-коду – первинної програми бренду, тобто його ідентичності. Автор формулює чотири виміри, на які опирається створення бренд-кодів будь-якого бренду:

- функціональний вимір – означає сприйняття вигоди, яку отримають споживачі бренду;
- соціальний вимір – ідентифікація себе з деяким соціальним прошарком.
- духовний вимір – розуміння культурних витоків бренду.
- ментальний вимір – спосіб підтримати людину у його ментальних потребах [1, с. 21].

Перенісши ці виміри на брендинг території, їх можна пояснити наступним чином:

- функціональний вимір – сприйняття вигідності території для туризму, життя чи побудови бізнесу, наприклад: якісні дороги, висока заробітна плата на даній території, низькі податки, цікаві туристичні пам'ятки та ін.;
- соціальний вимір – ідентифікація себе з людьми, що проживають на даній території, так людина, що живе у ділових кварталах Нью-Йорку асоціює себе з бізнес-елітою.
- духовний вимір – розуміння та прийняття традицій та культури, що панує на даній території.
- Ментальний вимір – задоволення від знаходження на даній території.

Розуміючи суть цих вимірів та об'єктивно проаналізувавши вже існуючий та потенціальний імідж території, можна створити потрібний бренд країни чи міста.

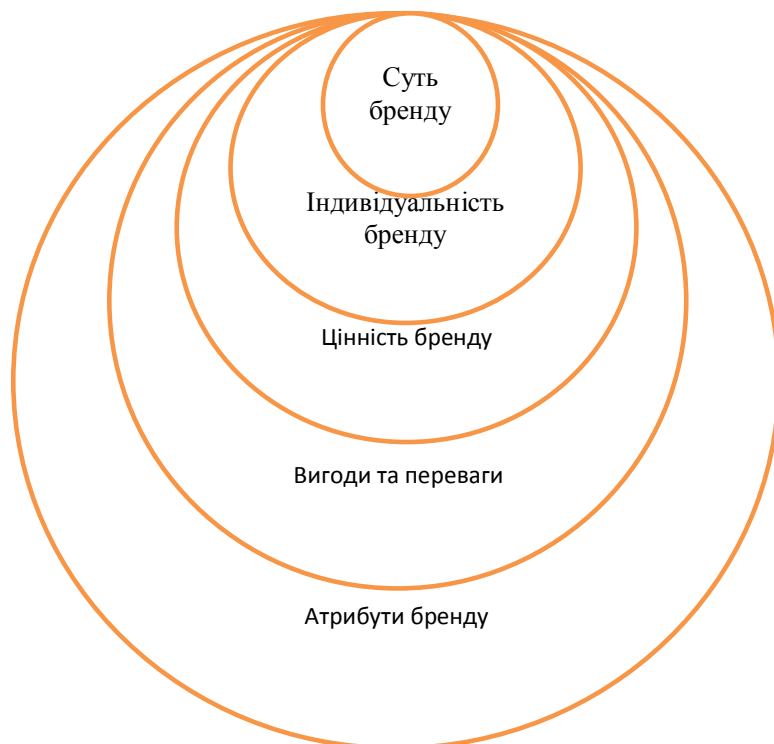

Рис. 1.1. Колесо бренду

Брендинг міст гарно досліджено у працях Кейта Дінні. За його словами, сьогодні не країни, а міста займають ключове місце серед інших територіальних брендів. Важливість маркетингу міст визнають й інші вчені зазначаючи, що саме міста забезпечують добробут країн, а держава лише отримує від них економічну вигоду. На наш погляд доцільним є й створення брендів регіонів країни, адже маючи більші території ніж міста, регіони мають більше ресурсів для розробки іміджу та створення конкурентної ідентичності.

Д. Візгалов сформував своє бачення бренду міста.

Бренд міста – це міська ідентичність, системно виражена в яскравих і привабливих ідеях, символах, цінностях, образах і має максимально повне та адекватне відображення в іміджі міста [13, с. 41]. Він порівнює бренди міст з ролями, які грають ці міста. Вчений підходить до брендингу відмінно від С. Анхольта, надаючи перевагу не справжній якості продукції бренду, а його репутації серед споживачів заснований на їх системі цінностей. Однак, це не означає розповсюдження неправди про бренд, а скоріше просто активне розповсюдження інформації про нього у зрозумілих для споживачів формах та виділяючи цінні саме для цієї цільової аудиторії переваги бренду. Тобто території повинні створити основу іміджу, який зацікавить цільову аудиторію, а потім намагатися відповідати їй [13, с. 16].

До ключових питань, на які потрібно відповісти для створення сильного бренду міста можна віднести:

1. Ідентичність (Хто ми? За що ми виступаємо?) – індивідуальні характеристики міста.
2. Визначення цілей (Чого ми хочемо досягти? Кого ми хочемо залучити? Які показники нам потрібно контролювати?).

3. Комунікація (Як нам ефективно взаємодіяти з цільовими аудиторіями? Як ми будемо розповідати достовірну історію про наше місто?)

4. Узгодження (Як ми забезпечимо постійність та однаковість усіх програм та заходів?) [14, с. 18].

Найскладнішим питанням у створенні стабільних брендів територій є саме узгодженість поглядів та дій усіх стейкхолдерів. Уряди та місцеве самоврядування повинні визначити ідентичність територій, виходячи з вже існуючих особливостей згідно з потребами цільових аудиторій та об'єднати усіх зацікавлених суб'єктів у досягненні спільної мети.

Для створення бренду країни Саймон Анхольт пропонує орієнтуватися на шість основних напрямів, ці сили формують так званий «Шестикутник Анхольта».

1. Туризм. Розвиток сфери туризму є важливим фактором для створення іміджу держави серед іноземців, тому території повинні створювати привабливі умови їх відвідування для нерезидентів.

2. Торгові марки експорту. Створення бренду місця через експортні торгові марки є цікавим підходом до брендингу місць. За допомогою позначки «Made in...» на товарах вироблених в конкретних регіонах, території формують свій імідж на експортних ринках. За умови контролю якості продуктів під маркуванням країн чи регіонів, території можуть не лише підвищити попит на експортну продукцію серед покупців, але й залучити додаткові інвестиції на дану територію.

3. Зовнішня та внутрішня політика. Політичні рішення висвітлюються у світових ЗМІ та формують імідж держави в очах світової співдружності.

4. Інвестиції та міграційне законодавство. Під цим фактором Анхольт розуміє визначення ефективних способів для залучення іноземних інвесторів, спеціалістів та підприємств.

5. Культура та традиції. Країни мають вести активну діяльність з пропаганди своєї культурної спадщини.

6. Народ. Як і Ф. Котлер, С. Анхольт у просуванні бренду території надає велике значення людям, які проживають в країні чи регіоні та їх поведінці у себе вдома та за кордоном [8, с. 21].

Дана схема є одним з класичних та найвдаліших підходів до формування брендів великих територій.

Загалом створення сильного бренду території вимагає наступних дій:

1. Формулювати чітку позицію та образ бренду.
2. Позиціонувати бренд ґрунтуючись на цінностях та характеристиках населення.

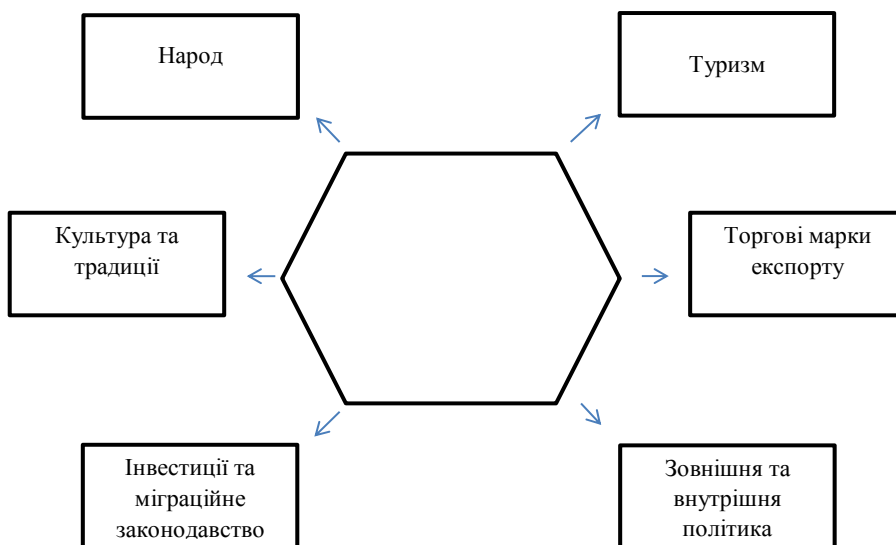

Рис. 1.2. «Шестикутник Анхольта» [8, с. 21]

3. Відобразити виразну стратегію розвитку території з урахуванням її можливостей.

4. Ефективно змінюватися, щоб приносити вигоду цільовим аудиторіям.

5. Вести ефективну комунікацію із внутрішніми сторонами впливу.

6. Ефективно інтегруватися у різноманітні засоби маркетингових комунікацій.

7. Бути послідовним [14, с. 24].

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасному світі території сприймаються як бренди. Бренд-менеджмент територій є важливим рушієм підвищення конкурентоспроможності регіонів та як наслідок, здатен забезпечити соціально-економічне зростання на територіях. У ході роботи нами було розглянуто найбільш вдалі на наш погляд підходи до питання брендингу території, виявлено його особливості.

Бренди формуються шляхом створення якісного продукту та маркетингу. Отже маркетингові дії є важливим інструментом у створенні брендів території, але для створення бренду, маркетинг повинен бути націленим на довгострокову, а не сьогочасну перспективу.

Бренди території не можуть формуватися зусиллями лише влади. Основним завданням є пошук взаєморозуміння серед стейкхолдерів та їх спільні зусилля по формуванню капіталу бренду.

Основою бренду території є його ідентичність. Для побудови сильних брендів території необхідно чітко виявляти особливості цієї території і будувати бренд, опираючись на них.

Отже, бренд-менеджмент території є довгостроковим складним процесом із залученням державного та приватного секторів. Однак цей процес є необхідним для забезпечення виживання територій вже у найближчому майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гэд Т. 4D брендинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики. СПб : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 230 с.

2. Офіційний сайт Американської асоціації маркетингу. URL: www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx?dLetter=B

3. Ньюмейер М. Zag: Манифест другого маркетинга. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2015. 333 с.

4. Аакер Д. Создание сильных брендов: пер. с англ. – 2-е издание. Москва : Издательский дом Гребенникова, 2008. 440 с.

5. Аакер Девид. Аакер о брендинге. 20 принципов достижения успеха. Москва : Эксмо, 2016. 256 с.

6. Аакер Д. Бренд-лидерство: новая концепция брендинга / Д. Аакер, Э. Йохимштайлер. Москва : Издательский дом Гребенникова, 2003. 380 с.

7. Anholt, Simon (2011) "Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations," Exchange: The Journal of Public Diplomacy: Vol. 2: Iss. 1, Article 1. URL: <https://surface.syr.edu/exchange/vol2/iss1/1>

8. Анхольт С., Хильдрет Д. Бренд Америка: мать всех брендов. Москва : ООО «Издательство «Добрая книга», 2010. 232 с.

9. Данченко Л.А. Маркетинг: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 486 с.

10. Карпова С. В. Современный брендинг: [монография] Москва : Издательство «Палеотип», 2011. 188 с.

11. Котлер Ф. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 382 с.

12. Угрюмовава А.А. Маркетинг территорий : учебник и практикум для академического бакалавриата / под общ. ред. А. А. Угрюмовой, М. В. Савельевой. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 381 с.

13. Визгалов Д.В. Брендинг города / Денис Визгалов. [Предисл. Л.В. Смирнягина]. Москва : Фонд «Институт экономики города», 2011. 160 с.

14. Динни К. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 336 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TERRITORIES OF VINNYTSK REGION

У статті досліджено важливість державної підтримки підприємництва та розвитку малого та середнього бізнесу у всіх видах економічної діяльності сільських територій та вказано, що вдосконалення державного регулювання розвитку села з урахуванням регіональної специфіки має особливе значення. Наголошено, що процес забезпечення збалансованого розвитку сільських територій значною мірою залежить від належних підходів управління з боку держави, органів місцевого самоврядування та громад, зокрема. Проаналізовано, що Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, спрямована на забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення життєвого рівня сільського населення, охорони навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових та виробничих ресурсів також підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Досліджено, що фінансування розвитку сільських територій країн-членів ЄС здійснюється на конкурсній основі, використовуючи співфінансування. Зроблено висновки, що політика розвитку сільських територій повинна враховувати місцеві потреби та стимулювати місцеві ініціативи. Це призведе до створення нових робочих місць у несільськогосподарському секторі, розвитку різноманітних форм підприємницької діяльності в сільській місцевості, а також у сільському господарстві через диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, виробництва більшої кількості продуктів з високою доданою вартістю та органічної продукції, а також поліпшення інфраструктури, що призведе до покращення якості життя в сільській місцевості.

Ключові слова: сільські території, соціальна інфраструктура, сталий розвиток, соціально-економічні перетворення, реформування, стратегія, Концепція Державної цільової програми, регіональна політика.

В статті досліджено важливість державної підтримки підприємництва

та розвитку малого і середнього бізнесу у всіх видах економічної діяльності сільських територій і вказано, що удосконалення державного регулювання розвитку села з урахуванням регіональної специфіки має велике значення. Відзначено, що процес забезпечення збалансованого розвитку сільських територій в значительній степені залежить від належних підходів управління со сторони держави, органів місцевого самоуправління і обцин, в частности. Проанализировано, что Концепция Государственной целевой программы устойчивого развития сельских территорий на период до 2020 года, направленная на обеспечение устойчивого развития сельских территорий, повышение жизненного уровня сельского населения, охраны окружающей природной среды, сохранение природных, трудовых и производственных ресурсов также повышение конкурентоспособности сельскохозяйственного производства. Доказано, что финансирование развития сельских территорий стран-членов ЕС осуществляется на конкурсной основе, используя софинансирования. Сделаны выводы, что политика развития сельских территорий должна учитывать местные потребности и стимулировать местные инициативы. Это приведет к созданию новых рабочих мест в несельскохозяйственном секторе, развитию различных форм предпринимательской деятельности в сельской местности, а также в сельском хозяйстве путем диверсификации сельскохозяйственного производства, производства большего количества продуктов с высокой добавленной стоимостью и органической продукции, а также улучшение инфраструктуры, что приведет к повышению качества жизни в сельской местности.

Ключевые слова: сельские территории, социальная инфраструктура, устойчивое развитие, социально-экономические преобразования, реформирование, стратегия, Концепция Государственной целевой программы, региональная политика.

УДК 332.122:338.2

Томашук І.В.

асистент кафедри аналізу та статистики
Вінницький національний аграрний
університет

The article examines the importance of state support to entrepreneurship and the development of small and medium-sized businesses in all types of economic activities of rural areas and states that improving the state regulation of rural development taking into account regional specificity is of great importance. It is stressed that the process of ensuring balanced rural development depends to a large extent on appropriate management approaches by the state, local governments and communities, in particular. It is analyzed that the Concept of the State Target Program for Sustainable Development of Rural Territories for the period till 2020 aimed at ensuring sustainable development of rural territories, raising the living standards of the rural population, protecting the natural environment, preserving natural, labor and productive resources, as well as increasing the competitiveness of agricultural production. It was investigated that financing of development of rural territories of EU member states is carried out on a competitive basis, using co-financing. It is concluded that the rural development policy should take into account local needs and stimulate local initiatives. This will lead to the creation of new jobs in the non-agricultural sector, the development of diverse forms of entrepreneurial activity in rural areas, as well as in agriculture through diversification of agricultural production, production of more products with high added value and organic products, as well as improvement of infrastructure, which will lead to improving the quality of life in rural areas. Despite the need to reform the employment structure in rural areas, the current agro-industrial model of the development of a domestic village is to some extent justified, because it allows for crises in the economy to go through without additional budgetary expenditures. Thus, Vinnytsia Oblast has significant potential for multifunctional development of rural areas, and through the application of effective methods and mechanisms for stimulating their development, they will be able to achieve significant improvements in their socio-economic status.

Key words: rural territories, social infrastructure, sustainable development, socio-economic transformations, reform, strategy, the Concept of the State Target Program, regional policy.

Постановка проблеми. В умовах формування ринкових відносин на селі, особливо в період економічної нестабільності в країні, стає надзвичайно

актуальним вивчення передумов забезпечення збалансованого розвитку сільських територій на основі внутрішньо орієнтованих мотиваційних чин-

ників, обґрунтування пріоритетних видів економічної діяльності регіону з дотриманням екологічних вимог.

У цьому контексті є досить важливим вдосконалення державного регулювання розвитку сільських територій з урахуванням регіональної специфіки продовольчого забезпечення населення, сільського способу життя, сільської культури та історично сформованих ландшафтів, соціального контролю за територією, надання рекреаційних послуг, відтворення населення, підтримання екологічної рівноваги в біосфері [2; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку сільської місцевості, зокрема, розвитку сільських територій, забезпечення балансу економічних, соціальних та екологічних складових в умовах ринкової економіки на регіональному рівні висвітлено у роботах вітчизняних вчених: Г. Калетніка, І. Гончарук, В. Бондаренко, П. Саблука, О. Павлова, В. Юрчишина, Л. Газуди, І. Ковальчук, Ю. Помаз, О. Яценко та ін.

У сучасних умовах, від ходу соціально-політичних змін у країні, багато сіл опинилися на критичному краю занепаду, тому питання щодо перспектив розвитку сільських територій потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних напрямів підвищення ефективності соціально-економічних перетворень на сільських територіях Вінницької області та практичні рекомендації щодо їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сільський розвиток займає важливе місце в економіці будь-якого регіону і має свої особливості у забезпеченні його збалансованості, оскільки тісно пов'язаний з розвитком сільських територій, до яких належать промислові, рекреаційні, сільськогосподарські підприємства різних форм власності та управління. Процес забезпечення ефективного розвитку сільських територій значною мірою залежить від належних підходів до управління як органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування, і громади, зокрема.

Економічна оцінка сільського розвитку має свої специфічні особливості, оскільки повинна включати рівень розвитку сільських територій в цілому (рис. 1).

Одним із критеріїв оцінки використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій є рівень прибутку сільськогосподарських підприємств, що функціонують на сільських територіях, який отримано за рахунок використання наявних ресурсів. Економічним критерієм розвитку сільських територій є здатність функціональних підприємств працювати в умовах вільної конкуренції та забезпечувати виробництво відповідно до ринкового попиту.

З метою подолання проблем розвитку сільських територій України, Кабінет Міністрів схвалив Концепцію Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Метою Програми є забезпечення сталого розви-

Рис. 1. Головні особливості економічної оцінки сільського розвитку

Джерело: сформовано на основі [2]

тку сільських територій, покращення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [7]. Згідно з цією Програмою, подолання деградації сільських територій може відбуватися у двох варіантах (рис. 2).

Оптимальним є другий варіант, який дасть змогу подолати кризову ситуацію та забезпечить сталий соціально-економічний розвиток сільських територій [7]. Вирішення проблем розвитку сільських територій є важким і складним завданням. Складність – це багатогранна проблема, множинність шляхів вирішення, різноманітність інтересів суб'єктів.

Одним з напрямків його вирішення є запровадження ефективного економічного механізму. Слід зазначити деякі аспекти вирішення цієї проблеми (табл. 1).

Заслуговує на увагу досвід країн-членів ЄС щодо реалізації завдань розвитку села, який доцільно використати і в Україні. Так, у рамках спеціальних регіональних програм, зокрема програми SAPARD ЄС [8], активно ведеться будівництво дорожньої мережі, водогонів та системи збирання відходів і сміття. Фінансування розвитку сільських територій здійснюється на конкурсній основі, з використанням співфінансування.

В Україні в межах законодавчого забезпечення окреслено основні положення Стратегії розвитку аграрного сектору на період до 2020 року (прийнятої розпорядженням КМ України від 17 жов-

тня 2013 р. № 806-р), що узгоджується з новим програмним періодом 2014-2020 рр. САП країн ЄС у частині пріоритетності сільського розвитку (рис. 1) [8].

Питання факторів зростання якості життя сільського населення визначається тим, наскільки ефективно сьогодні використовується природний капітал аграрних підприємств, його трудовий капітал та виробничі ресурси. Рівень економічного та соціального розвитку сільських територій залежить від якості та характеристик продукції, що виробляє сільськогосподарське підприємство, та від рівня економічної ефективності виробництва.

На думку окремих науковців, рівень життя населення формується як результат соціально-економічної поведінки та взаємодії суспільних груп і про- шарків.

Аналізуючи Програму економічного та соціального розвитку Вінницької області на 2019 рік, маємо наступні показники економічного та соціального розвитку Вінницької області у 2018 році:

- доходи до консолідованого бюджету за 9 місяців 2018 року до відповідного періоду минулого року збільшилися в 1,2 рази, у тому числі в обласному бюджеті – 21% (загальні та спеціальні фонди);

- доходи до загального фонду бюджетів об'єднаних територіальних громад за 9 місяців 2018 р. до відповідного періоду минулого року збільшилися на 27,6%;

- доходи до бюджетів усіх рівнів від діяльності малих підприємств за 9 місяців 2018 р. до відповідного періоду минулого року зросли на 25,3%;

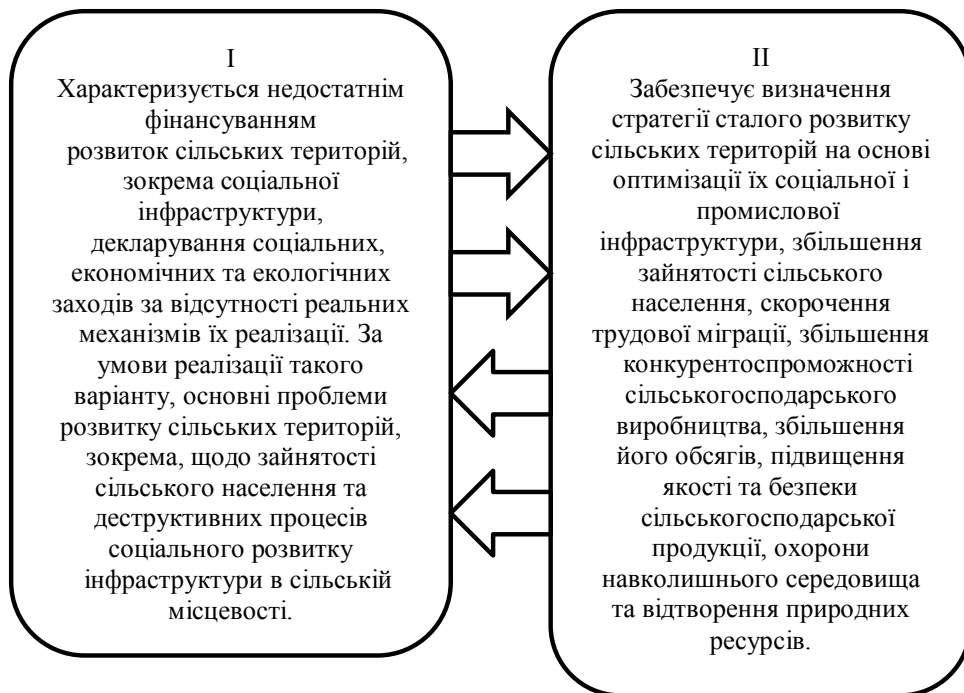

Рис. 2. Варіанти подолання деградації сільських територій

Джерело: сформовано на основі [7]

– обсяги експорту товарів за 8 місяців 2018 р. до відповідного періоду минулого року збільшилися на 10,7%;

– обсяг капітальних вкладень у першому півріччі 2018 р. до відповідного періоду минулого року збільшився на 30,5% (7-е місце серед регіонів України);

– роздрібний товарооборот регіону за порівнянними цінами за 9 місяців 2018 року до відповід-

ного періоду минулого року збільшився на 9,1% (6-е місце серед регіонів України);

– індекс споживчих цін за 9 місяців 2018 р. до відповідного періоду минулого року по відношенню до грудня 2017 р. становить 104,9%) (1-е місце серед регіонів України);

– індекс реальної заробітної плати за 9 місяців 2018 р. до відповідного періоду минулого року склав 115,7% (2-е місце серед регіонів України) [10].

Рис. 3. Головні пріоритети сільського розвитку

Джерело: сформовано на основі [2; 12]

Таблиця 1

Напрями вирішення проблем сільського розвитку

	Характеристика
1	Необхідність створення умов для розвитку сільської місцевості, ефективного функціонування ринкового механізму на сільських територіях (рівень рентабельності сільського господарства, земля - товар);
2	балансування ринку продовольчих товарів, виробництва та споживання (структура продовольчого ринку та частка вітчизняного виробника);
3	реалізація протекціоністської політики сільськогосподарського виробника (обмеження імпорту, контрабанди продовольчих товарів);
4	популяризація пріоритетних видів економічної діяльності сільських територій, зокрема аграрного, лісового, рекреаційного та туристично-санаторно-курортного комплексів; ефективне функціонування сільського господарства, відродження селянства як класу (обговорення);
5	підтримка підприємництва та розвитку малого та середнього бізнесу у всіх видах економічної діяльності сільських територій;
6	державна підтримка та гарантії продажу сільськогосподарської продукції;
7	підтримка розвитку сільської місцевості, розвиток сільських територій регіональними установами;
8	розвиток інфраструктури в сільській місцевості (промисловий, ринковий, соціальний);
9	екологізація сільськогосподарського виробництва, органічне землеробство (дискусійне питання, механізм реалізації);
10	концепція сталого розвитку: практична реалізація;
11	усунення корупції, лобювання інтересів сільськогосподарських виробників.

Джерело: сформовано на основі [2; 10]

Завдяки реалізації інвестиційних проектів у промисловості, у 2019 році планується створити понад 3,5 тис. нових робочих місць. У 2019 році планується збільшити обсяг капітальних вкладень за рахунок усіх джерел фінансування на 7,2% (у фактичних цінах до попереднього року), що складе 13,4 млрд. грн. [10].

Особливої уваги заслуговує формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад регіону. Відповідно до наказу Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2018 р. № 201-р «Про затвердження розподілу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2018 році» (далі – субвенція) 34 об'єднаними територіальними громадами Вінницької області надано кошти в суму 53,8 млн. грн., за рахунок чого було впроваджено 79 проектів, у тому числі:

- 33 проекти дорожньої інфраструктури на суму 25,5 млн. грн.
- 30 проектів з будівництва (реконструкції) мереж водопостачання та освітлення на суму 12,5 млн. грн.;
- 10 проектів для виконання робіт у бюджетних установах соціальної сфери на суму 9,9 млн. грн.;
- 6 проектів на закупівлю спеціального обладнання для комунальних підприємств на суму 5,9 млн. грн. [10].

У цьому контексті, заслуговує увагу питання розвитку добровільних об'єднаних територіальних громад Вінницької області, яке характеризується тим, що сьогодні в регіоні діють 35 об'єднаних територіальних громад, які об'єднали 105 місцевих рад.

У квітні 2018 року до Іллінецької міської об'єднаної територіальної громади приєдналась Паріївська сільська територіальна рада Іллінецького району. Окрім того, 29 квітня 2018 року відбулися перші місцеві вибори у Тростянецькій селищній об'єднаній територіальній громаді, до якої увійшли Тростянецька селищна рада та Демидівська сільська рада Тростянецького району.

Окрім того, обласна державна адміністрація звернулась до Кабінету Міністрів України про внесення змін до Перспективного плану формування територіальних громад Вінницької області щодо добровільного об'єднання:

- Антонівської, Пилипи-Борівської, Рожнятівської, Жольбянської, Пеньківської, Яланецької, Паланської та Кислицької територіальних громад Томашпільського району до Томашпільської селищної ОТГ Томашпільського району;
- Некрасовської територіальної громади Вінницького району та Дашковецької територіальної громади Літинського району до Якушинецької сільської ОТГ Вінницького району;
- Бродецької територіальної громади Козятинського району до Глуховецької селищної ОТГ Козятинського району;

– Соколівської сільської ради Хмільницького району до Хмільницької міської територіальної громади.

Водночас, до обласної Ради подано проекти рішень щодо внесення змін до рішення 38 сесії обласної Ради 6 скликання від 24 червня 2015 року № 894 «Про проект Перспективного плану формування територіальних громад Вінницької області» в частині формування об'єднаних територіальних громад:

- Якушинецької сільської ОТГ Вінницького району (приєднується Микулинецька сільська рада Літинського району);
- Бабчинецької сільської ОТГ Чернівецького району (приєднується Моївська сільська рада Чернівецького району);
- міста Вінниці (приєднується Деснянська селищна рада Вінницького району);
- Староприлуцької сільської ОТГ Липовецького району (приєднується Костянтинівська сільська рада Липовецького району);
- Калинівської міської ОТГ Калинівського району (приєднується Корделівська сільська рада Калинівського району).

Також, обласна державна адміністрація звернулась до Центральної виборчої комісії України щодо призначення перших виборів депутатів та селищного голови:

- Сутисківської селищної об'єднаної територіальної громади Тиврівського району після добровільного об'єднання з Шершнівською сільською територіальною радою Тиврівського району;
- Літинської селищної об'єднаної територіальної громади Літинського району після добровільного об'єднання з Селищенською сільською територіальною радою Літинського району.

З метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів всіх суб'єктів добровільного об'єднання територіальних громад регіональна державна адміністрація продовжує працювати над оновленням Перспективного плану формування територій громад регіону та його перегляду з окремим підрозділом «Центр розвитку місцевого самоврядування».

Бюджетна децентралізація та розширення повноважень територіальних громад сприяють збільшенню фінансової автономії місцевих бюджетів та зміцненню їх фінансової бази та самодостатності.

Так, за 9 місяців 2018 року додатковий фінансовий ресурс місцевих бюджетів області склав 3374,5 млн. грн. проти 2014 року (з моменту введення фінансової децентралізації). Зокрема, єдиний податок – 845,1 млн. грн., акциз – 775,3 млн. грн., на оплату інших адмінпослуг – 159,3 млн. грн. [10].

Сьогодні розвиток сільських територій безпосередньо залежить від результатів сільськогосподарського виробництва. Але, як показує досвід, аграрна політика не в змозі повною мірою вирішити проблеми сільських поселень. Активація україн-

ського села можлива завдяки державній підтримці аграрної сфери у поєднанні з розвитком сільської місцевості. Однак не слід ігнорувати важливість вдосконалення аграрного сектору для вирішення питань активізації села, оскільки сьогодні він створює економічну основу для сільських поселень. Основними засобами існування сільських жителів є селянські господарства [9].

У Програмі економічного та соціального розвитку Вінницької області на 2019 рік валова сільськогосподарська продукція Вінницької області за 2018 рік по всіх категоріях господарств у цінах 2010 року характеризується висхідними позиціями (рис. 4).

Для повного використання сприятливих умов світового ринку сільськогосподарської продукції необхідно розкрити потенціал сільського господарства та агробізнесу в Україні шляхом проведення глибокої, довгострокової та збалансованої реформи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та промисловості, а також на розвиток сільських територій [4].

Так, згідно Програми економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2019 рік, обсяг капітальних інвестицій у Вінницькій області в фактичних цінах також характеризується позитивною тенденцією (рис. 5).

Сьогодні політика розвитку села повинна враховувати місцеві потреби та стимулювати місцеві ініціативи. Це призведе до створення нових робочих місць у несільськогосподарському секторі, розвитку різноманітних форм підприємницької діяльності в сільській місцевості, а також у сільському господарстві через диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, виробництво більшої кількості продуктів з високою доданою вартістю та органічного виробництва, а також вдосконалення інфраструктури, що підвищить якість життя в сільській місцевості (табл. 2) [4; 13].

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки перспектив багатофункціонального розвитку сільських територій України в цілому та Вінницької області зокрема, слід зазначити, що

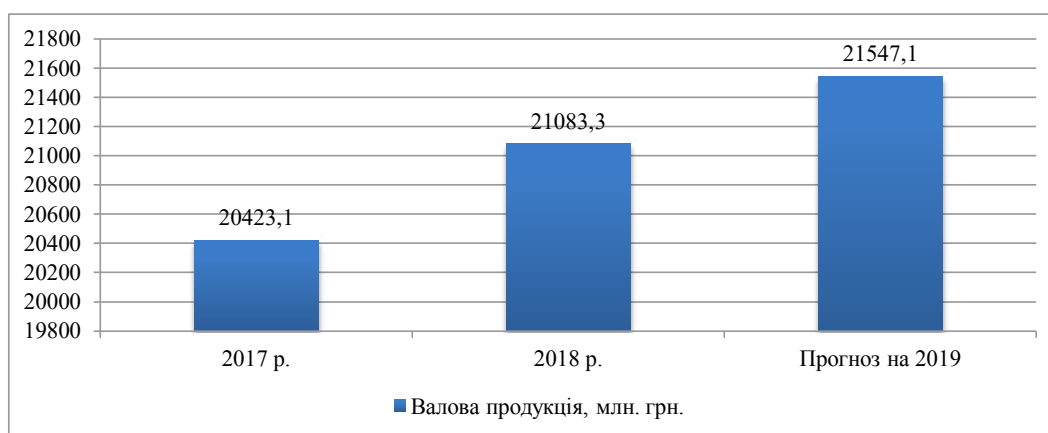

Рис. 4. Виробництво валової продукції сільського господарства Вінницької області по всіх категоріях господарств у цінах 2010 року, млн. грн.

Джерело: сформовано на основі [10]

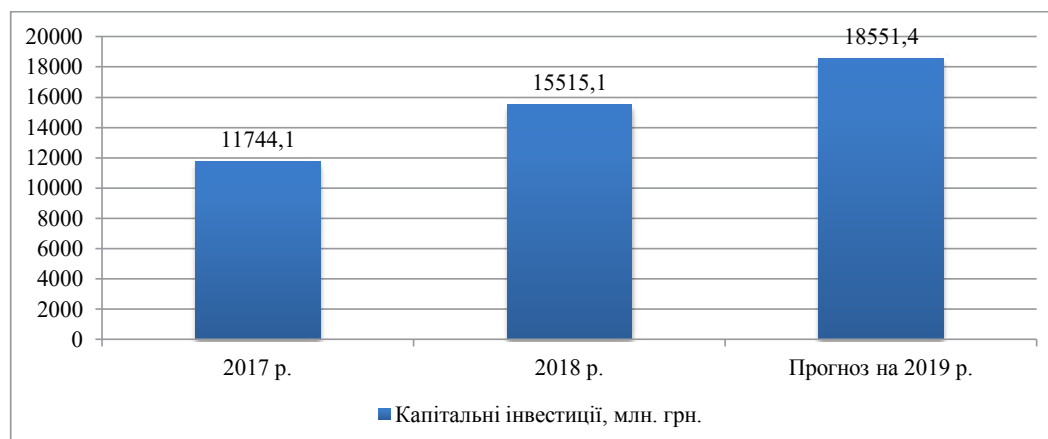

Рис. 5. Обсяг капітальних інвестицій Вінницької області у фактичних цінах, млн. грн.

Джерело: сформовано на основі [10]

Розвиток самодостатніх і спроможних територіальних громад та їх об'єднань

Шляхи досягнення:	Очікувані результати:
Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи та організаційних заходів з населенням територіальних громад області щодо добровільного об'єднання територіальних громад, приєднання до існуючих територіальних громад, приєднання міст обласного значення та децентралізації влади;	Зменшення впливу центру на прийняття рішень, зосередження на вирішенні конкретних проблем на місцях, що підвищить ефективність регіонального управління;
Заохочення співпраці та добровільного об'єднання територіальних громад, приєднання до існуючих територіальних громад, об'єднання міст обласного значення, зокрема шляхом об'єднання ресурсів, розробка планів розвитку та реалізації спільних проектів;	Забезпечення отримання жителями місцевих громад якісних комунальних послуг;
Сприяння досягненню оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій до виконавчих органів рад відповідного рівня;	Високий рівень обізнаності населення територіальних громад регіону, представників органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади щодо об'єднання територіальних громад та децентралізації влади.
Створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для розвитку територіальних громад.	-

Джерело: сформовано на основі [10; 11]

сьогодні сільське господарство залишається основним видом економічної діяльності в сільській місцевості та потребує кращої організації та ефективності виробництва.

Водночас, навіть без активного розвитку альтернативних видів економічної діяльності в сільській місцевості, існуюча ситуація дозволяє сільському населенню забезпечити себе продуктами харчування та мінімальним доходом, достатнім для існування. З метою покращення якості життя сільського населення, потрібно реформувати структуру зайнятості у сільській місцевості, хоча нинішня агропромислова модель розвитку вітчизняного села дозволяє пройти кризові явища в економіці без додаткових бюджетних витрат.

Таким чином, Вінницька область має значний потенціал для багатофункціонального розвитку сільських територій. Завдяки застосуванню ефективних методів та механізмів стимулювання розвитку сільські території зможуть досягти значного поліпшення свого соціально-економічного статусу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко В.М. Ресурсний потенціал регіону: методологія формування та перспективи використання: [монографія]. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2012. 400 с.
2. Газуда Л.М., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Сільський розвиток регіону: [монографія]. Ужгород : Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. 250 с.

3. Гончарук І.В., Томашук І.В. Вплив еколого-економічного фактору на особливості організаційно-економічного механізму використання ресурсного потенціалу сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4 (20). С. 55–62.

4. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/>

5. Калетнік Г.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. Київ : Хай–Тек Прес, 2011. 427 с.

6. Ковальчук І.П. Моделювання стану і перспектив розвитку сільських територій в умовах трансформації суспільних відносин в Україні: [монографія]. Київ : Медінформ, 2015. 194 с.

7. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>

8. Основні пріоритети Спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. URL: <http://www.amdi.org.ua/home/amdi-news/300-the-main-priorities-of-the-common-agricultural-policy-cap-of-the-eu.html>

9. Помаз Ю.В. Перспективи розвитку сільських територій Полтавського регіону. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/232.pdf>

10. Програма економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2019 рік. URL: <https://vinrada.gov.ua/upload/files/7sklikannya/36PozaSes/702.pdf>

11. Яценко О. Стан та перспективи розвитку сільських територій центрального регіону України. *Економіст*. № 11. 2012. С. 26–30.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА ПРОЦЕСІВ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

INTELLIGENTLY INNOVATIVE DETERMINATION OF THE PROCESSES OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE ECONOMY OF THE REGION

У статті обґрунтовано значення інтелектуально-інноваційної детермінанти процесів структурної модернізації економіки регіонів. Доведено, що інтелектуально-інноваційні зрушення як детермінанти структурної модернізації економіки регіонів сприяють активізації інтелектуальної праці, становленню інтелектуальної культури та впровадженню інноваційних процесів у виробництво. Доведено необхідність інтелектуально-інноваційної модернізації на регіональному рівні. З'ясовано, що для продукування інтелектуального капіталу необхідно забезпечити щільний взаємозв'язок між освітніми, науковими установами, інноваційною інфраструктурою, бізнесом та регіональними органами влади. Обґрунтовано необхідність розвитку інноваційної інфраструктури регіонів для інноваційного зростання в регіонах, що спроможне активізувати процес інноваційної діяльності шляхом забезпечення більш щільної взаємодії між регіональними економічними суб'єктами. Доведено доцільність створення та розвитку інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти, що дасть можливість активізувати науково-дослідну роботу у закладах вищої освіти та наблизити їх до виробництва. З'ясовано переваги створення інноваційної інфраструктури для закладів вищої освіти та регіональної економіки.

Ключові слова: інтелектуально-інноваційна модернізація, інтелектуальний капітал, інноваційна інфраструктура, інновація, модернізація економіки регіону.

В статті обґрунтовано значення інтелектуально-інноваційної детермінанти процесів структурної модернізації

економіки регіонів. Доказано, що інтелектуально-інноваційні сдвіги як детермінанти структурної модернізації економіки регіонів сприяють активізації інтелектуальної праці, становленню інтелектуальної культури та впровадженню інноваційних процесів у виробництво. Доказано необхідність інтелектуально-інноваційної модернізації на регіональному рівні. Вияснено, що для продукування інтелектуального капіталу необхідно забезпечити щільну взаємозв'язок між освітніми, науковими установами, інноваційною інфраструктурою, бізнесом та регіональними органами влади. Обґрунтовано необхідність розвитку інноваційної інфраструктури регіонів для інноваційного зростання в регіонах, яка спроможна активізувати процес інноваційної діяльності шляхом забезпечення більш щільного взаємодіяння між регіональними економічними суб'єктами. Доказано цілесобразність створення та розвитку інноваційної інфраструктури на базі вищих навчальних закладів, що дозволить активізувати науково-дослідницьку роботу в установах вищої освіти та наблизити їх до виробництва. Вияснено переваги створення інноваційної інфраструктури для закладів вищої освіти та регіональної економіки.

Ключевые слова: интеллектуально-инновационная модернизация, интеллектуальный капитал, инновационная инфраструктура, инновация, модернизация экономики региона.

УДК 330.3:338.49

Тулчинська С.О.

д.е.н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Шашина М.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

The article aims to justify intellectually innovative structural determinants modernization process of regional economies. As a result of the research, the general scientific and economic methods of cognition were used to identify and substantiate the intellectual and innovative determinants of regional economy's structural modernization. In the article it is proved that the intellectual-innovative shifts as determinants of region's economy structural modernization contribute to the intensification of intellectual work, the formation of intellectual culture and the introduction of innovative processes into production. The necessity of intellectual-innovative modernization on the regional level is proved. As this allows taking into account the features of the economic structure of the regions, the available intellectual capital and its features; faster response to changes in demand and their inclusion in strategic development measures; a closer relationship between the subjects of regional economic systems, which helps to accelerate the innovation process and increase the attraction of investment resources in the intellectual-innovative sphere. It is proved that for the production of intellectual capital it is necessary to ensure a close relationship between educational, scientific institutions, innovative infrastructure, business and regional authorities. The innovation development of regions is grounded for the innovative growth in the regions, which is capable of intensifying the process of innovation activity by ensuring more tight interaction between regional economic actors. The expediency of creation and development of innovative infrastructure on the basis of institutions of higher education has been proved, which will enable to intensify research work in higher education institutions and bring them closer to production. Innovation infrastructure in higher education institutions requires support from municipal and regional authorities. The formation of innovation infrastructure based on higher education institutions spreads the formation of small innovative enterprises, which, in turn, are more flexible in the market environment and are able to direct joint efforts with higher education institutions on the latest requirements of market conditions in innovative inquiries. The advantages of creating innovative infrastructure for higher education institutions and regional economics have been clarified. The intellectual and innovative determinant of regional economy structural modernization can give a synergistic effect to the formation and use of intellectual capital and innovative modernization of the regional economy, which will promote the socio-economic development of the regions and their release on the world market of innovative products and technologies.

Key words: intellectual-innovative modernization, intellectual capital, innovation infrastructure, innovation, modernization of the economy of the region.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси, що супроводжують розвиток світового господарства доводять безапеляційність твердження, що підвищення міжнародної конкурентоспроможності, сталий розвиток країн та її регіонів можливий лише за умов використання іннова-

ційних засобів виробництва та інтелектуалізації економіки в цілому. Безапеляційність важливості інноваційного розвитку зумовлює підвищену увагу науковців всіх країн до пошуку нових факторів економічного інтелектуально-інноваційного розвитку, що також стало об'єктивною передумовою

регіонального економічного розвитку. Незважаючи на давно проголошені в Україні реформи у інноваційній сфері, можна казати про їх неспроможність зберегти та примножити інтелектуальний потенціал українського суспільства та створити інноваційну, високотехнологічну економіку країни та її регіонів. Це вимагає напрацювань у напрямі встановлення інтелектуально-інноваційних детермінант процесів структурної модернізації економіки регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Поєднанню інтелектуальної та інноваційної складових економічного розвитку регіональних економічних систем присвятили свої роботи: Р. Бошма, Х. Брачик, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Л. Едвінссон, Б. Карлссон, М. Кастельс, П. Кук, Дж. Ламбой, М. Мелоун, Т. Сакайя, Б. Санто, Р. Станкевич, Т. Стюарт, Б. Твіс, О. Тоффлер, Дж. Хауельс, М. Янг та інші західні вчені.

Серед українських науковців, що присвятили праці проблемам інтелектуально-інноваційного розвитку регіонів слід відмітити: Ю. Бажала, В. Базилевича, Л. Баластрик, Ю. Бойка, П. Бубенка, В. Василенка, А. Гальчинського, В. Геєця, З. Герасимчук, П. Гусева, О. Жихор, Б. Кваснюка, О. Кендюхова, М. Кизима, М. Козоріз, М. Коноваленка, Н. Куцай, Т. Смовженко, Л. Федулову, Н. Чухрай та ін. Інтенсивність наукового пошуку вчених пов'язана, перш за все, із безумовною актуальністю інтелектуально-інноваційних процесів у розвитку економіки та суспільства в цілому.

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Надаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зауважити, що на цей час інтелектуально-інноваційні зрушення як детермінанта процесів структурної модернізації економіки регіонів досі залишаються недостатньо розробленою проблематикою та вимагає подальших досліджень у цій площині.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування інтелектуально-інноваційної детермінанти процесів структурної модернізації економіки регіонів. Для досягнення поставленої мети було доведено доцільність інтелектуально-інноваційної модернізації на регіональному рівні; визначено необхідність для подальшого інноваційного поступу економіки регіонів формування та нагромадження інтелектуального капіталу; сформульовано доцільність розвитку інноваційної інфраструктури в регіонах для інноваційного розвитку економіки регіонів; обґрунтовано необхідність створення та розвитку інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Структурна модернізація економіки регіонів повинна бути детермінована інтелектуально-інноваційними зрушеннями, які відіграють ключову роль у забезпеченні ефективних проривів на шляху

інноваційного розвитку регіонів. Інтелектуально-інноваційні зрушення як детермінанта структурної модернізації економіки регіонів сприяє активізації інтелектуальної праці, становленню інтелектуальної культури та впровадженню інноваційних процесів у виробництво. Ми погоджуємося із думкою науковців про те, що «лише врахування регіональних особливостей інноваційної діяльності, використання регіональних інноваційних ініціатив дає державі шанс для «прориву» до групи високорозвинених країн світу» [2, с. 6].

На користь концентрації зусиль на регіональному рівні щодо інтелектуально-інноваційної модернізації говорить те, що: більш ефективне впровадження інноваційної політики відбувається на регіональному рівні оскільки це дає можливість урахувати особливості економічної структури регіонів та їх наявний інтелектуальний капітал; більш швидке реагування на зміни попиту та їх врахування у стратегічних заходах регіонального розвитку, а також більш тісний взаємозв'язок між суб'єктами регіональних господарських систем сприяють прискоренню інноваційного процесу та активізації залучення інвестиційних ресурсів у інтелектуально-інноваційну сферу.

У науковій літературі існує багато тлумачень поняття «інновація», але при цьому його сутність зазвичай зводиться до того, що інновація представляє собою процес реалізації ідей індивідуума в різних сферах діяльності, за якого висхідним є не тільки наукова новизна впровадження, а й новизна ринкового характеру, отримання економічного та соціального ефекту для регіону та суспільства. Оскільки інноваційний процес ґрунтується на діалектиці взаємозв'язків між людиною та навколишнім середовищем, пов'язаний із людським інтелектом та реалізацією ідей людини та при структурній модернізації особливого значення набувають питання гуманітарної сфери у соціально-економічному розвитку регіонів та пріоритети соціогуманітарного розвитку. Інноваційний поступ неможливий без інтелектуальної складової, що актуалізує формування та нагромадження інтелектуального капіталу регіонів. Інтелектуальний капітал вимагає постійного залучення інвестицій в освіту, науку, підготовку та перепідготовку кадрів, нарощення інноваційної культури, нагромадження знань тощо.

Інтелектуалізація економіки регіону акцентує увагу на формуванні інтелектуального капіталу регіонів, підтриманні високого рівня освіченості населення, збереженні наукових шкіл, популяризації освітньо-наукової діяльності, трансформації творчої діяльності у результати виробництва тощо. Без постійного стимулювання інтелектуальної сфери інноваційний розвиток регіонів стає неможливим. При цьому залучення інвестиційних ресурсів у інтелектуальну сферу повинно бути

безперервним. Особливість продукування інтелектуального капіталу полягає у тому, що воно відбувається з досить суттєвим лагом часу, а суттєве зменшення інвестування може призвести до катастрофічних наслідків. Інтелектуальний капітал, генеруючи нові знання, дає можливість отримати синергійний ефект у соціально-економічному розвитку через генерацію нових знань та їх втілення у інноваційній діяльності.

Для формування інтелектуального капіталу в регіонах потрібно не тільки сприяти отриманню освіти населенням регіону, а також розширювати естетичний, культурний світогляд населення, а також і популяризувати працю освітян та наукових співробітників, забезпечити умови щодо підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів із урахуванням потреб регіону. Для продукування інтелектуального капіталу необхідно забезпечити цільний взаємозв'язок між освітніми, науковими установами, інноваційною інфраструктурою, бізнесом та регіональними органами влади. Це поєднання сприятиме залученню інвестиційних ресурсів за підтримки регіональних органів влади до інтелектуальної сфери, що дасть додатковий поштовх для інноваційного розвитку регіонів.

Сьогоднішня парадигма – освіта впродовж всього життя, яка прийшла на заміну парадигмі «освіта на все життя», зумовлює не тільки якісну підготовку висококваліфікованих кадрів, а також підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів із урахуванням майбутніх потреб регіонів, прискореного оновлення та вдосконалення засобів виробництва за використанням сучасних методів навчання. Це, у свою чергу, стає системоутворюючою складовою розширеного відтворення інтелектуального капіталу, сприяє досягненню ефективної зайнятості населення регіонів та нарощенню інтелектуального капіталу регіонів в цілому.

Але, стимулювання інтелектуального капіталу без розвитку інноваційної інфраструктури не може гарантувати інноваційного зростання в регіонах.

Інноваційна інфраструктура представляє собою сукупність організаційно-економічних інститутів, що спроможні забезпечувати прискорення процесу перетворення результатів наукових досліджень та знань у технології, процеси, продукцію та сприяє більш швидкому застосуванню їх у господарській діяльності суб'єктів економіки, базуючись на принципі економічної ефективності як економіки в цілому так і її суб'єктів [1, с. 54].

Інноваційна інфраструктура включає в себе технопарки, технополіси, індустріальні та наукові парки, бізнес-інкубатори, науково-інноваційні та технологічні центри, центри трансферу технологій та комерціалізації об'єктів прав інтелектуальної власності, інноваційно-інвестиційні та венчурні фонди, лізингові компанії, експертно-консалтингові фірми тощо [3, с. 5].

Розвиток інноваційної інфраструктури в регіонах спроможний активізувати процес інноваційної діяльності шляхом забезпечення більш щільної взаємодії між регіональними господарськими суб'єктами за умов фінансової, інформаційної, страхової, консультативної, юридичної підтримки, а також зменшення часу між розробкою та впровадженням інновацій за рахунок селекції, сертифікації, стандартизації інноваційної продукції тощо [5, с. 49].

Розвиток інноваційної інфраструктури дає можливість вирішити нагальні проблеми підприємств, у тому числі інноваційних, до яких, перш за все відноситься недостатність фінансових ресурсів, а також: залучення інвестиційних ресурсів для придбання нових технологічних процесів та обладнання на оснащення наукових лабораторій, центрів, виробництва; знаходження необхідних площ для розробок та виробництва; супровідне оформлення фінансової та технологічної частин інноваційного проекту та доведення його до промислового випуску інноваційної продукції; юридичне закріплення прав інтелектуальної власності на результати інтелектуальної праці; залучення необхідних висококваліфікованих кадрів до інноваційного проектування; просування інноваційних ідей, наукоємної продукції та технологій на ринку тощо [4, с. 402].

За останнє десятиліття набуло поширення створення та розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти, до яких відносяться: технопарки, бізнес- та інноваційні інкубатори, наукові центри, майданчики для стартап-проектів тощо. Це дає можливість активізувати науководослідну роботу у закладах вищої освіти та наблизити їх до виробництва. Інноваційна інфраструктура у закладах вищої освіти вимагає підтримки з боку муніципальних та регіональних органів влади для активізації фінансової підтримки, наприклад у вигляді залучення інвестиційних ресурсів у інноваційні проекти за участю державно-приватного партнерства. Також, це дасть можливість:

- орієнтувати наукові дослідження на існуючі та потенційні потреби з урахуванням специфічних особливостей регіонів;
- активізувати створення малих інноваційних підприємств у регіоні;
- зміцнити взаємозв'язок освітнього, наукового та виробничого потенціалу;
- підвищити рівень впровадження інноваційних процесів на виробничих підприємствах регіону та забезпечити випуск інноваційної продукції як для внутрішнього так і для світового ринку тощо.

Формування інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти поширює утворення малих інноваційних підприємств, які, у свою чергу, є більш гнучкими у ринковому середовищі та спроможні спрямовувати спільні зусилля із закладами вищої освіти на останні вимоги кон'юнктури ринку

у інноваційних запитах. Також, це дає можливість закладам вищої освіти:

- трансформувати навчальний процес з урахуванням інноваційних запитів на ринку;
- поєднати науково-дослідну та освітню діяльність із сучасними запитами потреб регіонів;
- підвищити кадровий потенціал за рахунок набуття практичного досвіду та запобігти відтоку висококваліфікованих кадрів із освітніх закладів;
- підвищити мотивацію студентів до навчання, кадрового складу до науково-дослідної діяльності та підвищити якість навчання;
- активізувати міжнародну науково-дослідну діяльність та участь у міжнародних інноваційних проектах;
- залучити інвестиційні ресурси для оновлення дослідницької бази освітніх закладів;
- налагодити більш щільні взаємозв'язки із регіональними економічними суб'єктами.

У свою чергу, формування та розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти збільшить кількість інноваційно-активних підприємств регіону, сприятиме підвищенню інтелектуального капіталу, відкликнеться позитивною динамікою на ринку праці та доходах населення регіону, сприятиме досягненню стратегічних інноваційних планів регіонів, а також, як кінцевий результат – збільшить доходи місцевих бюджетів та підвищить соціально-економічний розвиток регіонів.

При взаємодії з високотехнологічними компаніями заклади вищої освіти дістають можливість трансформувати процес навчання з орієнтацією на ринок, включаючи у навчальний процес перспективні навчальні модулі з дисциплін, відкриття нових спеціальностей, розширення науково-дослідної, лабораторної бази для отримання студентами практичних навичок, залучення провідних фахівців високотехнологічних компаній до викладацької діяльності. У взаємодії закладів вищої освіти, промисловості та малого бізнесу, вирішується проблема нестачі інноваційних розробок, апробованих на великих підприємствах регіону, істотно знижуються ризики впровадження нової високотехнологічної продукції у масове виробництво.

Висновки з проведеного дослідження. Підтримка інтелектуально-інноваційної сфери регіональними органами влади дасть можливість залучити консолідовані інвестиційні ресурси, що сприятиме не тільки формуванню інтелектуального капіталу регіонів, а й втіленню наукових роз-

робок у виробництво, створено прозорого інвестиційного середовища, що сприятиме припливу іноземного капіталу. Інтелектуально-інноваційна детермінанта структурної модернізації економіки регіонів спроможна дати синергійний ефект для формування та використання інтелектуального капіталу та інноваційної модернізації економіки регіонів, що сприятиме соціально-економічному розвитку регіонів і виходу їх на світовий ринок інноваційної продукції та технологій.

Розвиток інноваційної інфраструктури є важливим фактором структурної модернізації економіки, що спроможна активізувати не тільки створення інноваційної продукції, а й прискорити її впровадження у виробництво. Інтеграційні процеси розвитку інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти та налагодження взаємозв'язків із державними та муніципальними органами влади та промисловістю регіонів дають можливість ефективно реалізовувати повний цикл створення та впровадження науково-інноваційної продукції. Тісна взаємодія із суб'єктами регіональної економічної системи надає процесам формування та використання інтелектуального капіталу ринково-орієнтованого характеру.

Подальших досліджень вимагає розроблення дієвих механізмів активізації інноваційної діяльності виробничих підприємств регіонів в умовах змін інституціонального середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук та ін. ; за ред. С.О. Білої. Київ, НІСД, 2011. 80 с.
2. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції: наук. ред. Л.К. Семів; Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2009. 483 с.
3. Реутов В.Є., Горда О.С. Інноваційний розвиток регіональної економічної системи України в глобалізаційних умовах. *Інвестиції практика і досвід*. 2010. № 4. С. 4–8.
4. Тульчинська С.О. Інтеграційна концепція формування регіональних економічних систем інтелектуально-інноваційного типу. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. Київ, НТУУ «КПІ», 2015. Вип. 12. С. 400–407.
5. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ, НТУУ «КПІ», 2009. 488 с.

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

DETERMINATION OF THE SYSTEM OF MEASURES ON THE ORGANIZATION OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND OF PLANEED ITEMS

УДК 502.33:332.3:911.37

Ясінецька І.А.

д.е.н., професор кафедри геодезії
та землеустрою
Подільський державний аграрно-
технічний університет

Кушнірук Т.М.

к.с.-г.н., асистент кафедри геодезії
та землеустрою
Подільський державний аграрно-
технічний університет

Лобанова О.П.

к.е.н., асистент кафедри геодезії
та землеустрою
Подільський державний аграрно-
технічний університет

У статті розглянуто систему визначення заходів раціонального використання земель населених пунктів. На території сучасної України розміщуються надзвичайні природні ресурси, серед яких земельні ресурси є найціннішими. Проте брак уваги до проблемних питань використання та охорони земельних ресурсів всіх регіонів країни призвів до того, що нині стан використання земель є вкрай незадовільним і з кожним роком він ще більше погіршується. Систему раціонального використання земель планують з метою вдосконалення розподілу земель відповідно до перспектив розвитку економіки, поліпшення організації території і визначення інших напрямів ефективного використання земель та їх охорони в цілому по державі, регіонах та інших адміністративних утвореннях. Визначення системи раціонального використання земель для всіх населених пунктів України є головним соціально-економічним завданням територіальної громади, органів місцевого самоврядування та суспільства.

Ключові слова: землі населених пунктів, раціональне використання, план земельно-господарського устрою, генеральний план населеного пункту, охорона земель.

В статье рассмотрена система определения мер рационального использования

земель населенных пунктов. На территории современной Украины размещаются чрезвычайные природные ресурсы, среди которых земельные ресурсы являются наиболее ценными. Однако недостаток внимания к проблемным вопросам использования и охраны земельных ресурсов всех регионов страны привел к тому, что сейчас состояние использования земель является крайне неудовлетворительным и с каждым годом он еще больше ухудшается. Систему рационального использования земель планируют с целью совершенствования распределения земель в соответствии с перспективами развития экономики, улучшения организации территории и определения других видов эффективного использования земель и их охраны в целом по стране, регионах и других административных образованиях. Определение системы рационального использования земель для всех населенных пунктов Украины является главной социально-экономической задачей территориальной общины, органов местного самоуправления и общества.

Ключевые слова: земли населенных пунктов, рациональное использование, план земельно-хозяйственного устройства, генеральный план населенного пункта, охрана земель.

The article discusses the system for determining measures for the rational use of land in populated areas. On the territory of modern Ukraine located extraordinary natural resources, among which land resources are the most valuable. However, the lack of attention to the problematic issues of the use and protection of land resources in all regions of the country has led to the fact that now the state of land use is extremely unsatisfactory and it worsens even more every year. The system of rational use of land is planned with the aim of improving the distribution of land in accordance with the prospects for economic development, improving the organization of the territory and identifying other types of efficient use of land and protecting it in the country, regions and other administrative entities. Determining the system of rational use of land for all settlements of Ukraine is the main socio-economic task of the territorial community, local governments and society. Emerging natural resources are located on the territory of modern Ukraine, among which land resources are the most valuable. However, the lack of attention to the problematic issues of use and protection of land resources in all regions of the country has led to the fact that the current state of land use is extremely unsatisfactory and every year it deteriorates further, in particular: the level of agricultural development increases, the level of cultivation increases, the area of degraded lands increases, ecological infrastructure degrades, and the level of technogenic pollution of the environment increases. For all regions and the country as a whole, state authorities should take a number of measures for the rational use of the land of settlements: to develop long-term and effective programs for the rational use of the land of settlements and their development; to develop proposals for the decision-making of redistribution of land taking into account the needs of the territory of settlements; to create a state fund of land allocation in order to provide citizens with land plots for individual housing construction; to carry out a number of measures on the protection of land settlements. The system for improving the rational use and development of free land in settlements requires a series of project developments, among which the main is detailed planning, justification of the size, taking into account the nature of land use, and taking into account transport and engineering issues.

Key words: living settlements' land, rational use, land-economic arrangement plan general layout of the settlement, land protection.

Постановка проблеми. Згідно чинного Земельного кодексу України систему раціонального використання земель планують з метою вдосконалення розподілу земель відповідно до перспектив розвитку економіки, поліпшення організації території і визначення інших напрямів ефективного використання земель та їх охорони в цілому по державі,

регіонах та інших адміністративних утвореннях [3, с. 401].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань організації раціонального використання земель в населених пунктах знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вітчизняних учених, зокрема: І.К. Бистрякова, В.М. Будзяка,

Д.І. Гнатковича, В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, Т.Є. Зінченко, Ш.І. Ібатулліна, А.Г. Мартина, Л.Я. Новаковського, М.Г. Ступеня, А.М. Третьяка та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних підходів щодо визначення системи заходів раціонального використання земель населених пунктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відмітимо, що на території сучасної України розміщуються надзвичайні природні ресурси, серед яких земельні ресурси є найціннішими. Проте брак уваги до проблемних питань використання та охорони земельних ресурсів всіх регіонів країни призвів до того, що нині стан використання земель є вкрай незадовільним і з кожним роком він ще більше погіршується, зокрема:

- підвищується рівень сільськогосподарського освоєння, який є економічно та екологічно необґрунтованим;
- збільшується рівень розораності території, внаслідок неправильного сільськогосподарського освоєння;
- збільшується площа деградованих земель;
- екологічна інфраструктура деградує, а рівень техногенного забруднення природного середовища підвищується;
- незадовільним станом характеризується нормативно-правове забезпечення використання земель.

І при цьому майже відсутні дієві програми, які б включали комплекс заходів для вирішення проблем використання земель. Такий перелік недбалого використання земель є неповним, а наслідки від цього є вражаючими. Зокрема це зумовлено, як згадувалось, високим рівнем розораності території і неправильним співвідношенням площ ріллі, кормових угідь та лісів. Тому застосування дієвих напрямів вдосконалення системи раціонального використання і охорони земель є нагальною необхідністю для України.

Що ж до використання земель населених пунктів то Законом України «Про планування і забудову територій» визначено, що планування територій на місцевому рівні полягає у розробленні та затвердженні генеральних планів населених пунктів, схем планування територій та іншої містобудівної документації, регулюванні раціонального використання їх територій, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації [4, с. 51].

Знаємо, що цільове призначення земель населених пунктів є досить специфічним, а саме – обслуговування потреб господарств, об'єктів загального користування, громадських будівель і споруд, об'єктів комунального призначення. Відомо, що землі населених пунктів це категорія земель житлової та громадської забудови. Використання цієї категорії регламентується ст. 39 ЗК України, в статті

вказано, що раціональне використання земель цієї категорії здійснюється у відповідності до плану земельно-господарського устрою та генерального плану з дотриманням державних норм, правил забудови.

Генеральний план населеного пункту не має безпосереднього впливу на систему вдосконалення використання земель населених пунктів. За генеральним планом як за містобудівним документом в основному закріплюється визначення схеми зонування території, але через високий ступінь узагальнення цей документ інколи позбавлений такої можливості. Також на основі, тільки, генерального плану неможливо встановити за яким призначенням використовувати і що будувати на земельній ділянці, ще потрібен бути затверджений проект планування конкретного об'єкта.

Проте у сучасних умовах тільки генеральний план є тим основним документом планування та забудови, який визначає:

- 1) функціональний зонінг території;
- 2) організацію транспортних зв'язків та об'єктів інженерного забезпечення;
- 3) планувальну структуру населеного пункту та схему розміщення центрів обслуговування.

Його заходи планування земель розробляються на основі прогнозування екологічних, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, природно-географічних, історико-культурних та інженерно-технічних факторів. Генеральний план населеного пункту зорієнтований тільки на вирішення проблем містобудівного процесу. При цьому правовою основою регулювання використання земель населених пунктів є план земельно-господарського устрою.

План земельно-господарського устрою законодавчо визначений основним механізмом і правовою основою регулювання земельних відносин у населених пунктах, він враховує такі важливі питання правового характеру, як формування та обмеження використання земель; систематизацію земельно-кадастрової інформації для управління земельними ресурсами. Потрібно відмітити, що використання земельних ділянок для потреб, які не пов'язані з їх забудовою, здійснюється відповідно до плану земельно-господарського устрою населеного пункту. Він розробляється для міст і селищ, затверджується відповідно місцевою радою і використовується для обґрунтування, розробки і подальшої реалізації на землях населеного пункту необхідного обсягу організаційних та інженерно-технічних заходів щодо освоєння, поліпшення якості земель, їх раціонального використання, охорони та захисту від руйнівних процесів. План земельно-господарського устрою населеного пункту є обов'язковим для виконання органами державного управління, місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами [2, с. 40].

Не менш важливо зазначити, що план земельно-господарського устрою виконує головну роль при приватизації земель населених пунктів; при визначенні системи заходів щодо раціонального використання земель населених пунктів і підвищенні їх містобудівної цінності; при наданні та вилученні земель; при встановленні характеру використання земель населених пунктів зі всіма їх обтяженнями та обмеженнями.

Також такий містобудівний документ здійснює цілеспрямовану політику щодо системи вдосконалення використання і охорони земель та контролює дотримання прав і обов'язків землекористувачів та землевласників. Загалом план земельно-господарського устрою займається вирішенням таких питань, як:

- фінансові, організаційні та правові заходи по відновленню структури територій;
- поліпшення якості земель;
- рекультивация та консервація земель;
- інженерний захист та освоєння земель;
- розподіл за формами власності;
- розподіл за цільовим використанням;
- визначення обсягів економічно-обґрунтованого стимулювання використання та охорони земель;
- визначення розмірів земельного податку;
- визначення напрямів природоохоронної діяльності;
- відшкодування збитків землевласникам внаслідок встановлення режиму використання земель у захисних зонах.

Слід зазначити, що на території населених пунктів окрім категорії земель житлової та громадської забудови розташовуються ще землі сільськогосподарського призначення; землі промисловості, енергетики, транспорту, зв'язку та оборони; лісгосподарського призначення; землі природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення; водогосподарського призначення [5, с. 81]. Земельним Кодексом України регламентується ефективно використання всіх земель у населеному пункті за умов взаємоузгодження державних, громадських та приватних інтересів. Проте земельний кодекс не визначає точних механізмів застосування цієї законодавчої норми. Тому тільки містобудівна документація (план земельно-господарського устрою та генеральний план) здійснює регулювання системи використання всіх земель на території населених пунктів.

Територія Хмельницької області наділена чудесним природно-ресурсним потенціалом, проте рівень використання цього потенціалу залишається бажати кращого. Досліджувана область характеризується високим рівнем наявності рекреаційних ресурсів. Як згадувалося раніше в області зосереджено велика кількість лісо-

вих, водних та соціально-економічних природних ресурсів однак стан догляду, утримання та використання такого природного багатства не відповідає природоохоронному законодавству України. До основних порушень природоохоронного законодавства належать: відсутність державного фінансування на утримання таких земель, а також неспроможність деяких землекористувачів утримувати об'єкти рекреації через відсутність коштів. Як наслідок в більшості таких об'єктів не винесено межі в природі та не виготовлені матеріали їх виносу. Також органи виконавчої влади під різними приводами передають в оренду приватним підприємцям земельні ділянки в межах рекреаційних об'єктів для здійснення підприємницької діяльності, що в подальшому може мати плачевні наслідки для рекреаційної сфери Хмельниччини.

Для виправлення даної ситуації на сесії обласної ради внесено пропозиції щодо фінансування проектів винесення меж територій та об'єктів рекреації Хмельницької області у природу (на місцевість) з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділені кошти в сумі 850 тисяч гривень. Проте, виділення коштів для цих цілей здійснюється досить повільно і не має жодної гарантії, що вони будуть виділені в повному обсязі. [1, с. 176].

Тому одним із напрямів раціонального використання земель населених пунктів Хмельницької області є збереження рекреаційних ресурсів. Для збереження земель рекреаційного призначення необхідно:

- збільшити площу;
- використовувати тільки за визначеними напрямками;
- встановити природоохоронний режим;
- зарахувати до складу екомережі;
- обмежити викуп та вилучення для інших потреб;
- зменшити техногенний вплив;
- встановити охоронні зони.

Належне використання та збереження рекреаційних ресурсів в подальшому дасть суттєвий поштовх соціально-економічному розвитку Хмельницької області.

Болючою проблемою для земельних ресурсів населених пунктів області є розмежування земель державної та комунальної власності. Адже соціально-економічний розвиток області неможливий без врахування різних форм власності. Тому наступним напрямом вдосконалення системи раціонального використання земель населених пунктів Хмельницької області є запровадження нових стратегічних методів управління земельними ресурсами, а саме необхідно визначити систему ефективного використання земельних ресурсів та раціонально розподілити землі між галузями інфраструктури.

Проаналізувавши сучасний стан використання земельних ресурсів області, виявлено, що розораність таких ресурсів перевищує 60% (площа сільськогосподарських угідь малими темпами, але щоразу зменшується, якщо в 1996 р. площа цих угідь становила – 1609,3 тис. га, то на сьогодні їх площа дорівнює – 1603,9 тис. га, при цьому площа забудованих земель збільшується за рахунок земель зайнятих об'єктами промисловості і житловою забудовою).

Однак є і позитивні сторони використання земельних ресурсів населених пунктів області. На сьогодні у 100% населених пунктів Хмельницької області проведено нормативну грошову оцінку. А як відомо проведення грошової оцінки земель значно збільшує надходження коштів до місцевих бюджетів. Число надходжень збільшується за рахунок коштів від плати за землю, а також за рахунок проведення робіт з інвентаризації земель. Тому на перспективу можна запропонувати наступні напрями щодо вдосконалення системи раціонального використання земель населених пунктів Хмельницької області: по-перше – необхідно оновлювати дані інвентаризації земель; по-друге – провести розмежування земель державної та комунальної власності; по-третє – провести зонування земель за напрямками дозволеного використання; по-четверте – здійснити консервацію деградованих і не придатних для сільськогосподарського використання земель.

Висновки з проведеного дослідження. Як згадувалось раніше, на сьогодні визначення системи раціонального використання земель для всіх населених пунктів України є головним соціально-економічним завданням територіальної громади, органів місцевого самоврядування та суспільства. Для всіх регіонів і країни в цілому органами державної влади необхідно вжити ряд таких заходів для раціонального використання земель населених пунктів:

- розробити довгострокові та дієві програми організації раціонального використання земель населених пунктів та їх розвитку;
- розробити пропозиції щодо ухвалення рішень перерозподілу земель з урахуванням потреб території населених пунктів;
- створити державний фонд розподілу земель з метою забезпечення громадян земельними ділянками для індивідуального житлового будівництва;
- провести ряд заходів по охороні земель населених пунктів.

Також система вдосконалення раціонального використання і забудови вільних земель у населених пунктах потребує серії проектних розробок серед яких головними є детальне планування, обґрунтування розмірів, врахування характеру використання земель, і врахування транспортних та інженерних питань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Літопис природи НПП «Подільські Товтри». Кам'янець-Подільський, 2008. Т. 11. 300 с.
2. Про затвердження Порядку складення плану земельно-господарського устрою території населеного пункту: Постанова Кабінету Міністрів України № 79 від 22.02.2008 / Офіційний вісник України. 2008. №15. – С. 41.
3. Семчик В.І. Земельний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. В.І. Семчика. Київ : Видав. дім «Ін Юре», 2003. 676 с.
4. Ступень М.Г., Лесечко М.Д. Вдосконалення використання земель населених пунктів в умовах ринку: монографія. Львів : Львівський регіональний інститут державного управління національної академії державного управління при Президентіві України, 2004. 238 с.
5. Третяк А.М. Землевпорядне проектування. Теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посібник. Київ : Вища освіта, 2006. 528 с.

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

THE PROBLEM OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE IT

УДК 331.5

Кифяк В.І.

к.е.н., в.о. доцента кафедри економіки підприємства та управління персоналом Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Василинчук М.І.

студентка Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Шкрібляк Д.Ю.

студентка Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу проблем трудової міграції в Україні. Охарактеризовано, що міграція є складним комплексним та масштабним феноменом, який впливає на розвиток соціально-економічної системи України, ринок праці, чисельність та структуру населення. Досліджено динаміку та структуру міграції за регіонами. Визначено, що потоки трудових мігрантів із України в різні країни розподіляються нерівномірно залежно від регіону їх проживання. Проаналізовано причинно-наслідкові показники трудової міграції та здійснено їх порівняльну характеристику з зарубіжними країнами. Охарактеризовано ринок праці та рівень оплати праці як основні фактори впливу на трудову міграцію в сучасних умовах. Окреслено соціально-економічні проблеми та наслідки трудової, перспективи їх вирішення. Обґрунтовано основні проблемні питання у сфері міжнародної трудової міграції в Україні, які потребують нагального врегулювання, на основі яких запропоновано шляхи врегулювання проблем пов'язаних з трудовою міграцією.

Ключові слова: міграція, ринок праці, міжнародна трудова міграція, економічно активне населення, мінімальна заробітна плата.

Стаття посвящена анализу проблем трудовой миграции в Украине. Определено, что

миграция является сложным комплексным и масштабным феноменом, который влияет на развитие социально-экономической системы Украины, рынок труда, численность и структуру населения. Исследована динамика и структура миграции по регионам. Определено, что потоки трудовых мигрантов из Украины в различные страны распределяются неравномерно в зависимости от региона их проживания. Проанализированы причинно-следственные показатели трудовой миграции и осуществлено их сравнительную характеристику с зарубежными странами. Охарактеризованы рынок труда и уровень оплаты труда как основные факторы влияния на трудовую миграцию в современных условиях. Определены социально-экономические проблемы и перспективы трудовой, перспективы их решения. Обоснованы основные проблемные вопросы в сфере международной трудовой миграции в Украине, требующих неотложного урегулирования, на основе которых предложены пути урегулирования проблем, связанных с трудовой миграцией.

Ключевые слова: миграция, рынок труда, международная трудовая миграция, экономически активное население, минимальная заработная плата.

The article is devoted to the analysis of the state of labour migration in Ukraine. The labour market and the wage level as the main factors influencing labour migration in modern conditions are characterized. The socio-economic problems and consequences of labour, perspectives of their solution are outlined. Labour migration is a complex socio-economic process defined by various objective and subjective factors, i.e. climatic, demographic, ethnic, social and economic ones; it is influenced the most by the two latter ones. The migration process entails complex challenges in terms of fair and effective governance, migrant workers' protection, migration and sustainable development linkages and international cooperation. Labour migration should be considered as a natural aspect of the development of social relationships, that leads to both positive and negative consequences. The dynamics and structure of migration by regions are investigated. It is established that flows of labour migrants from Ukraine to different countries are distributed unevenly depending on their region of residence. The causal and consequential indicators of labor migration are analyzed and their comparative characteristics with foreign countries are carried out. The labour market and the level of remuneration as the main factors of influence on labour migration in modern conditions are characterized. The socio-economic problems and consequences of labour, prospects of their solution are outlined. The main problems in the field of international labour migration in Ukraine that urgently needs to be solved on the basis of which the ways of solving problems related to labour migration are offered are substantiated. Labour migration in Ukraine reflects the general and typical reasons for most countries, which are primarily due to high unemployment, low wages, unnecessary speciality in the homeland, the disappearance of certain branches of production or their significant reduction, economic underdevelopment of certain regions, etc. The need for solving this problem necessitates the identification of possible ways of their solution. First of all, it is about overcoming gaps and contradictions in the national migration law by: 1) accession to international agreements regulating the problems of external and internal migration; making additions and clarifications to those legal acts that need it; 2) involvement in the practical use of political decisions and intergovernmental mechanisms developed by the International Conference on the Control of Uncontrolled Illegal Migration and aimed at curbing the influx of immigrants to Eastern and Central Europe.

Key words: migration, labor market, international labor migration, economically active population, minimum wage.

Постановка проблеми. Затяжна соціально-економічна криза, зниження рівня інвестиційної привабливості, зростання невизначеності умов господарювання спричинили зростання міграції в Україні, як внутрішньої, так і зовнішньої. Щороку десятки, сотні тисяч людей покидають свою країну, свої сім'ї, з метою покращити свій добробут, своє соціальне становище.

Зазначимо, що поживлення темпів міграції характерне усім країнам, проте значення має при-

чинно-наслідковий характер таких переїздів та відображення руху населення на ринку праці та економічних показниках країни.

На сьогоднішній день в Україні набуває розмаху проблема масового виїзду українців за кордон з метою працевлаштування. Особливо важливою проблемою є еміграція висококваліфікованих працівників, молоді, яка здобуває освіту за кордоном, проте не повертається назад на Батьківщину. Така ситуація є каталізатором та індикатором демогра-

фічних, соціальних та економічних проблем, може гальмувати економічне зростання країни.

Головними причинами масової трудової міграції стали нестабільна політична ситуація, воєнні дії в країні, високий рівень безробіття, низькі заробітні плати, нестача робочих місць, недостатнє соціальне забезпечення.

Основними негативними наслідками є те що, трудова міграція спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях та регіонах, особливо це стосується сільської місцевості, також це негативно позначається на сімейних стосунках, рівні народжуваності та вихованні дітей.

Збільшення чисельності трудових мігрантів за кордон, несе для України значний економічний та демографічний занепад. Саме тому, проблема трудової міграції є настільки актуальною, та потребує стабілізації та урегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трудової міграції досліджуються багатьма українськими вченими – істориками, економістами, соціологами, юристами. Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Власюк, В. Геєць, А. Кравченко, Н. Марченко, О. Позняк, І. Прибиткова, І. Марков, С. Мельник та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як С. Годінгс, М. Левін, Н. Попсон, Ж. Сернік, К. Циммер та ін.

Проаналізувавши праці різних науковців, зазначимо, що підходить до проблеми трудової міграції дискусійні. Так, одні науковці вважають трудову міграцію позитивним явищем, характерною ознакою сучасного розвитку цивілізації, у результаті якого відбувається перерозподіл робочої сили. Інші – вважають трудову міграцію соціальною проблемою, наслідком якої є нерівномірний розподіл трудового потенціалу та соціальна напруга. Та єдність поглядів полягає у необхідності вирішення соціально-економічних проблем, пов'язаних з трудовою міграцією.

Водночас, як показують реалії, окремі важливі проблеми, зокрема причинно-наслідкові тенденції трудової міграції потребують подальшого опрацювання та об'рунтування.

Постановка завдання. Мета статті полягає у аналізі чинників та проблем трудової міграції, розробці шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграційні процеси характерні всім країнам в тій, чи більшій мірі. Нагальність вирішення цієї проблеми для України обумовлена тим, що населення країни постійно зменшується та потенційними загрозами. Важливим фактором впливу на зміну чисельності населення є адміністративно-територіальні перетворення в країні. За таких умов існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за межі країни

і, відповідно, розроблення низки превентивних заходів у регулюванні міграційних процесів.

Протягом не менш як двох десятиліть зовнішня трудова міграція була наймасштабнішим серед міграційних потоків в Україні. З початку 2014 р. у результаті анексії Криму та подій на Донбасі сформувався новий для України тип міграцій населення – рух внутрішньо переміщених осіб, який досяг обсягів, співставних, а, можливо, навіть більших за обсяги зовнішньої трудової міграції. Трудові міграції є складним комплексним та масштабним феноменом, який впливає на розвиток соціально-економічної системи України, ринок праці, чисельність та структуру населення. Тому визначення майбутнього шляху розвитку, оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції України, можливостей реформування економіки та соціальної сфери країни не може відбуватися без аналізу сучасного перебігу трудових міграцій. Таке дослідження є необхідним для формування виваженої політики зовнішніх трудових міграцій [2, с. 170–171]. У даному аспекті важливо дослідити причинно-наслідкові зв'язки трудової міграції, тобто чинники, які призводять до міграції та наслідки руху населення.

Для визначення причинно-наслідкових показників трудової міграції населення України за кордон проаналізуємо ринок праці (табл. 1).

Аналізуючи табл. 1, можна побачити, що в Україні з кожним роком чисельність безробітного населення зростає. Особливо починаючи з 2014 року чисельність безробітного населення стрімко зросла, і в порівнянні з 2013 роком збільшилась на 336,8 тис. осіб. Така ситуація є наслідком посилення соціальної напруги населення та зниження рівня інвестиційної привабливості України.

В Україні протягом останніх років серед економічно активного населення (віком від 15 до 70 років) за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття визначається десь на рівні 7,4 – 7,5% економічно активного населення. Це означає, що сьогодні приблизно 1,65 – 1,7 млн. осіб із загального числа економічно активного населення України є потенційними трудовими мігрантами [5]. Реальна ж кількість трудових мігрантів із України щороку в середньому складає 1,2 млн. осіб [4, с. 144].

Ще одним важливим важелем, що впливає на міграційні процеси в Україні є рівень оплати праці. Адже в Україні найнижча, як мінімальна, так і середня заробітна плата серед усіх країн Європи. У середньому українці отримують заробітну плату в розмірі 233 євро. Мінімальна заробітна плата становить 3723 грн, приблизно 120 євро. За даними статистичної служби Євросоюзу [6], у Латвії і Литві мінімальна зарплата наразі становить 380 євро на місяць. Нижча вона тільки у Болгарії та Румунії: 235 євро та 275 євро відповідно.

Основні показники ринку праці

	зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в серед., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в серед., тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	19180,2	58,4	17451,5	65,5	1 713,9	8,2	1712,5	8,9
2011	19 231,1	59,1	17520,8	66,3	1 661,9	8,0	1660,9	8,7
2012	19 261,4	59,6	17728,6	66,9	1 589,8	7,6	1589,2	8,2
2013	19 314,2	60,2	17889,4	67,3	1 510,4	7,3	1510,3	7,8
2014	18 073,3	56,6	17188,1	64,5	1 847,6	9,3	1847,1	9,7
2015	16 443,2	56,7	15742,0	64,7	1 654,7	9,1	1654,0	9,5
2016	16 276,9	56,3	15626,1	64,2	1 678,2	9,3	1677,5	9,7
2017	16 156,4	56,1	15495,9	64,5	1 698,0	9,5	1697,3	9,9

Джерело: [3]

У Чехії мінімальна зарплата складає 407 євро, в Угорщині – 412 євро, Хорватії – 433 євро, Словаччині – 435 євро, Польщі – 453 євро і в Естонії – 470 євро. Найвища вона у Європейському Союзі зафіксована у Люксембурзі (1999 євро), Ірландії (1563 євро), Нідерландах (1552 євро), Бельгії (1532 євро) і Німеччині (1498 євро). Найвища мінімальна місячна зарплата в ЄС у дев'ять разів перевищує найнижчу, а якщо відкинути відмінності в рівні цін у різних країнах, це співвідношення становить 1:3. Тобто в Болгарії це 501 стандарт паритету купівельної спроможності (СППС), в Люксембурзі – 1659 СПКС. Цей показник в Латвії – 553 СПКС – теж третій найменший в ЄС. У Литві він становить 625 СПКС, в Естонії – 645 СПКС.

Мінімальна зарплата перевищує 60% від середніх доходів тільки в трьох країнах ЄС: Португалії (64%), Франції та Словенії (по 62%). У Латвії та Литві цей показник становить 52%, в Естонії – 40% [7]. А в Австрії, Данії, Італії, Фінляндії, Швеції та на Кіпрі держава не встановлює мінімальну зарплату.

За такого рівня диференціації оплати праці та перспектив працевлаштування міграційні процеси посилюються. При чому значення мають, як економічні фактори, так і соціальні.

На сьогодні немає чітких даних щодо кількості українських трудових мігрантів. Наявна офіційна статистика не дозволяє повною мірою уявити масштаби трудової міграції. Якщо розглянути динаміку руху українських мігрантів, то офіційні дані фіксують збільшення кількості мігрантів (рис. 1).

Стрімке зростання міграційного потоку у 2014 році за кордон, як зображено на рис. 1, є свідченням залежності соціально-економічної ситуації та кількості вибулих. Це пов'язано з початком воєнних дій на сході країни та анексією Криму.

Важливим фактором, який вплинув на зростання міграційного руху є також спрощення системи контролю перетинання митного кордону та підписання договору про асоційовані члени ЄС, який визначає мобільність робочої сили.

Проте, потоки трудових мігрантів із України в різні країни розподіляються нерівномірно залежно від регіону їх проживання. Наприклад, із західного регіону України (Рівненська, Волинська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська області) 35% трудових мігрантів їдуть в Італію, 20% – в Росію, 19% – в Іспанію; з центрального регіону (Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська, Чернігівська, Житомирська, Полтавська, Сумська області) 45% – в Росію, 27% – в Італію; з південно-східного регіону (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області) 53% – в Росію, 11% – в Італію.

Згідно статистики МОМ в Україні лідерами за областями з трудових мігрантів були такі регіони (табл. 2):

Експерти називають різні цифри вибулих за кордон з метою працевлаштування. Вони коливаються в межах від 1,5 до 7 млн осіб, що становить від 3,1 до 15,1 % чисельності всього населення України, та до 34,1 % економічно активного населення України працездатного віку. Прогнози щодо розвитку міграційних процесів теж невтішні.

Міграційний рух з одного боку, має позитивні аспекти, такі як мобільність робочої сили, обмін досвідом та розширення можливостей для професійного зростання та самореалізації громадян. З іншого, за умов низького рівня конкурентоспроможності ринку праці України та національної економіки загалом, міграційні потоки будуть односто-

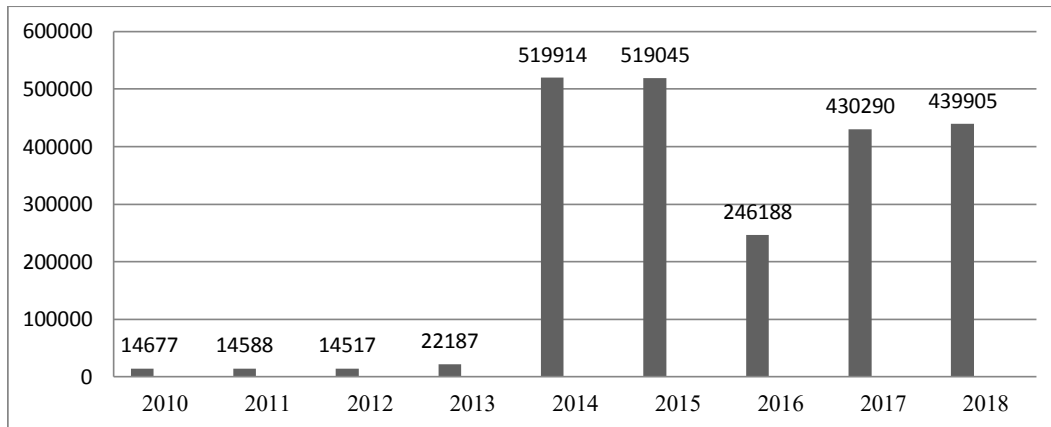

Рис. 1. Абсолютні дані кількості вибухів з України за кордон за 2010–2018 рр. (тис. чол.)

Джерело: [3]

Таблиця 2
Рівень закордонних мігрантів

Регіон	Рівень
Закарпатська область	дуже високий
Чернівецька область	дуже високий
Львівська область	високий
Волинська область	високий
Івано-Франківська область	високий
Тернопільська область	високий
Хмельницька область	високий
Черкаська область	високий
Вінницька область	середній
Рівненська область	середній

Джерело: [7]

ронніми, відбуватиметься не тільки «відтік мізків» за кордон, а й молоді, а у перспективі така ситуація є загрозливою для національної цілісності та безпеки.

Отже, трудова міграція є комплексною проблемою, яка потребує нагального вирішення за такими напрямками:

1. Інформаційний. Вважаємо, у боротьбі з таким соціально-економічним явищем як трудова міграція інформаційний аспект є базовим. Так, відома теорія інфляційного очікування, згідно якої очікування про подорожчання цін зумовлюють їх зростання (оскільки сукупний попит зростає), стосується аспекту руху населення. За умов, коли усі прогнози щодо подальшого соціально-економічного розвитку України невтішні, зростає кількість вибухів за кордон, відповідно основний ресурс держави – трудовий – стає дефіцитним, ускладнюються процеси ведення господарської та підприємницької діяльності. А це, у свою чергу, запорука економічної кризи, відповідно до якої зменшується і так невисокі реальні доходи громадян, що змушує їх виїжджати за кордон.

Тож, інформаційний фактор наскільки важливий, що за умов складних воєнно-політичних від-

носин та соціально-економічної кризи, це єдиний аспект, який може «затримати» громадян, які збираються виїжджати за кордон. Багато громадян, особливо професійно-свідомих готові повернутися до своїх родин чи в свої домівки за умови, що вони знатимуть, що буде покращення. Відповідно інформація про покращення є засобом покращення ситуації. Але для того, щоб інформація була об'єктивна треба звернути увагу і на наступні аспекти вирішення проблеми трудової міграції.

2. Соціально-економічний. Соціальний напрям цієї проблеми лежить в площині економічного, де цілісність сім'ї, легальна праця та офіційне професійне зростання, а також можливість висловлюватись рідною мовою мають значення тоді, коли задоволені базові потреби сім'ї. А випадки, коли рівень доходу сім'ї невисокий, а є загроза мобілізації головного годувальника в зону АТО, є неординарними.

Відповідно соціально-економічний стан потрібно покращувати не численними реформами у всіх сферах, які у кризовий час є складними для видаткової частини бюджету, а зростанням рівня життя населення на законодавчому рівні.

Ключовим аспектом у вирішенні проблем трудової міграції має стати покращення умов ведення підприємницької діяльності, що можливо через формування сприятливих умов для інвестицій.

3. Правовий напрям повинен передбачати налагодження системи обліку тих, хто працює за кордоном офіційно та неофіційно. Потребує вирішення питання грошових трансфертів трудових мігрантів в економіку країни. Держави сприяють переказам і з використанням не лише фінансових, а й адміністративних важелів, створенням додаткових можливостей для мігрантів. Так, на Філіппінах Державна адміністрація з соціального захисту працівників за кордоном видає кожному працівникові-мігрантові, який підписує контракт, ідентифікаційну картку, що автоматично означає відкриття

банківського рахунку, через який переказ коштів на батьківщину здійснюється за символічною ціною. Відомий приклад – угода між фінансовими установами Мексики та США, досягнута за участі мексиканського уряду, яка дозволила нелегальним мігрантам-мексиканцям у США відкривати поточні рахунки в банках, з яких на батьківщині знімають гроші члени їхніх родин [11].

У цьому аспекті потрібно приєднатися до міжнародних угод регулювання міграційних потоків та використовувати міжнародний досвід країн, які вдалося вирішити таку ситуацію.

Тож, вирішити проблему трудової міграції можливо через формування загального механізму соціально-економічного розвитку, де враховані інформаційна, соціально-економічна та правова складові.

Висновки з проведеного дослідження. Трудова міграція в Україні відображає загальні та типові для більшості держав головні причини, які пов'язані, насамперед, із високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати, незатребуваністю фаху на батьківщині, зникненням деяких галузей виробництва або значним їх скороченням, економічною нерозвиненістю окремих регіонів тощо.

Необхідність вирішення даної проблеми обумовлює потребу визначити можливі шляхи їх розв'язання. Передусім йдеться про подолання прогалів і протиріч в національному міграційному законодавстві шляхом:

1) приєднання до міжнародних угод, що регулюють проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції; внесення доповнень та уточнень у ті нормативно-правові акти, котрі цього потребують;

2) залучення до практичного використання політичних рішень, міжурядових механізмів, розроблених Міжнародною конференцією з питань боротьби з неконтрольованою нелегальною міграцією та спрямованих на стримування напливу іммігрантів до Східної та Центральної Європи.

Основними передумовами для зменшення міграційних процесів в Україні у цілому є:

- стабілізація воєнного стану в країні;
- підвищення рівня працевлаштування;
- підвищення рівня добробуту громадян;
- надання пільг для підприємців, для розвитку бізнесу;

- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;
- покращити соціальне забезпечення населення.

Важливим напрямом міграційної політики має стати політика, щодо створення умов для зворотної міграції українських трудових мігрантів.

Для вирішення проблем міграції потрібен комплексний підхід, за якого враховуються інформаційний, соціально-економічний та правовий напрями як єдиний механізм підвищення рівня національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Київ, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>.
2. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. №2(27). С. 169–172.
3. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Жовнір С.М. Українська трудова міграція: реалії, перспективи, вектори модернізації державної політики в управлінні нею. *Український соціум*. 2014. №4 (51). С. 144–159.
5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення»: Постанова Верховної Ради України від 5 листопада 2013 року № 680-VII / Верховна рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-18>.
6. Статистична служба Євросоюзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
7. Міжнародна організація з міграції. URL: <http://iom.org.ua/ua>.
8. Кравчук П.С. Сучасний стан трудової міграції та перспективи регламентування трудових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 36 (Т.1). С. 105–108.
9. Pozniak O. Investigation of Entrepreneurship Potential of Ukrainian Labour Migrants. *Zeszyty Naukowe*. 2013. Nr 4 (42). Warszawa, Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie. P. 45–54.
10. Кукурудза І.І., Ромашенко Т.І. Україна у світових процесах трудової міграції : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. 252 с.
11. Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1276/>.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕЕМІГРАЦІЇ
НА ЕТАПІ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУMANAGEMENT OF REEMIGRATION PROCESSES
ON THE STAGE OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN SPACE

У статті проаналізовано міграційний рух населення України за 2009 – 2017 роки. Світовий досвід переконливо свідчить, що трудова міграція забезпечує безперечні переваги як країнам, що приймають робочу силу, так і країнам, які її постачають. Разом з тим, міжнародна еміграція робочої сили породжує й гострі соціально-економічні проблеми. Окреслено негативні та позитивні наслідки трудової міграції для країн – донорів та країн – реципієнтів. Наголошено на необхідності запозичення міжнародного досвіду програм реінтеграції, створенні сприятливих умов для інвестицій коштів мігрантів. Проаналізовано чисельність громадян України, які отримали на території європейського союзу статус довготривалого мігранта. В контексті зазначеного, актуалізується потреба у проведенні дослідження особливостей повернення людського капіталу в Україну для сприяння не лише демографічному, але й соціально-економічному розвитку держави.

Ключові слова: міграції, міграційні процеси, рееміграція, міграційні виклики, державна міграційна політика.

В статье проанализировано миграционное движение населения Украины за 2009-2017 годы. Мировой опыт убедительно свидетельствует, что трудовая миграция обеспечивает несомненные преимущества как странам, принимающим рабочую силу, так и странам, которые ее поставляют. Вместе с тем, международная эмиграция рабочей силы порождает и острые социально-экономические проблемы. Определены негативные и позитивные последствия трудовой миграции для стран – доноров и стран – реципиентов. Отмечена необходимость заимствования международного опыта программ реинтеграции, создания благоприятных условий для инвестиций средств мигрантов. Проанализирована численность граждан Украины, которые получили на территории европейского союза статус долгосрочного мигранта. В контексте указанного, актуализируется потребность в проведении исследования особенностей возвращения человеческого капитала в Украину для содействия не только демографическому, но и социально-экономическому развитию государства.

Ключевые слова: миграции, миграционные процессы, реэмиграция, миграционные вызовы, государственная миграционная политика.

УДК 314.743

Смутчак З.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки, права та туризму

Льотна академія Національного авіаційного університету

The development of international processes of globalization, the growth of the role of transnational corporations, and the expansion of international investment activity has significantly intensified migratory processes. In almost every country, one way or another, emigration of a highly skilled workforce is taking place. This is a rather big problem, which can turn into a national catastrophe for a number of countries. Migratory movements of the population can not be prohibited, since the right to free choice of place of residence and employment is regulated by the highest legislative acts. Instead, in order to mitigate the negative effects, it is necessary to stimulate re-emigratory processes by directing resources to those categories of labour migrants with the highest intellectual-labour potential and returning them economically and socially grounded. It will simultaneously mitigate the demographic situation, increase the potential of migration from the point of view of the state's development and stimulate sustainable economic development. The world experience convincingly shows that labour migration provides unquestionable obstacles to both the labour force and the countries supplying it. At the same time, the international emigration of the labour force also generates sharp social and economic problems. The negative and positive consequences of labour migration for donor countries and recipient countries are outlined. The necessity of borrowing international experience of reintegration programs, creating favourable conditions for migrants' investments is stressed. The article analyzes the migratory movement of Ukraine in 2009-2017 and the number of Ukrainian citizens who have received the status of a long-term migrant in the European Union. The basis for the returning of emigrants in Ukraine is the creation of decent working conditions and fair payment, social protection at a level not worse than in recipient countries. In the context of the above, the need to study the peculiarities of returning human capital to Ukraine is urgently needed to promote not only demographic but also social and economic development of the state.

Key words: migration, migratory processes, reemigration, migratory challenges, state migration policy.

Постановка проблеми. Із розвитком міжнародних процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, розширенням міжнародної інвестиційної діяльності істотно активізувалися процеси трудової міграції. Майже у кожній країні тією чи іншою мірою відбуваються міграційні процеси, що включають міграцію висококваліфікованої робочої сили. Це є досить великою проблемою, що може перерости для ряду країн у національну катастрофу. Саме для нашої країни це явище становить особливий інтерес. З проголошенням незалежності України процеси трудової міграції українців істотно активізувалися. Особливої актуальності набуває відсутність достатньої та однозначної інформації щодо масштабів і регіональних особливостей еміграції українців за кор-

дон та кількісних потоків міграційного капіталу, розміри яких становлять вагомий частку соціального та інвестиційного фінансового ресурсу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення міграційних процесів та їх наслідки висвітлюються в науковій літературі багатьма вченими – економістами, зокрема А. Круглашовим, Е. Лібановою, М. Романюком, О. Малиновською, В. Макаром, В. Трощинським, У. Садовою та ін. [4; 6; 7; 8].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесів управління рееміграції в Україні на етапі інтегрування країни до європейського простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен української діаспори як частини світового

українства є унікальним явищем нашої культури, нашої історії. Масові переселення українців за кордон починаються у другій половині – наприкінці XIX ст. На сьогодні, за різними оцінками, понад 30% етнічних українців (понад 20 млн.) живуть за межами України, є громадянами інших держав [1].

Надзвичайно актуальним є вивчення економічної сутності міжнародної міграції, причини, мотиви, які породжують міграцію робочої сили, її вплив на соціально-економічний розвиток країни, дослідженню світового досвіду регулювання міграційних процесів та можливості його використання в Україні. За даними служби статистики з посиланням на дані Державної міграційної служби України, протягом 2016 року за до інших країн на постійне місце проживання емігрувало всього 6 465 громадян, натомість прийняли рішення щодо подальшого постійного проживання в Україні, тобто іммігрували до нашої держави у двічі більше громадян – 14 311 осіб. Відмічається міграційний приріст населення у 7846 осіб. У 2015 році ця ситуація кардинально не змінилась: емігрувало з України 21409, іммігрувало ж 30650, знову спостерігається міграційний приріст населення. В той же час протягом 2017 року вибуло за межі країни майже втричі більше ніж у 2016 році – 20234 осіб (рис. 1).

Ці дані є наближеними до реальних оскільки неможливим є точний підрахунок за умов військових дій та проведення антитерористичної операції. Основною причиною що стимулювала високу інтенсивність міграційного руху населення в Україні стали анексія Криму, військові дії на Донбасі, тероризм і посягання на територіальну цілісність та суверенітет країни. При цьому в останні десятиліття Україна була ареною активних еміграційних процесів. За оцінкою Світового банку країна входить до п'ятірки найбільших постачальників емігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії. З кожним роком даний показник

зростає, що збільшує чисельність українців, які працюють за кордоном тимчасово та на постійній основі, використовуючи свої знання та навички на благо інших країн [3].

Щодо незаконної зовнішньої трудової міграції, то вона з України є набагато більшою. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм значно нижчі, ніж громадянам своєї країни. Зовнішні трудові мігранти з України в багатьох країнах вимушені працювати продовжений робочий день та за шкідливих умов праці, мають обмежений або зовсім не мають доступу до медичної допомоги і соціального захисту, незахищені від низької оплати праці, професійних травм, хвороб.

Світовий досвід переконливо свідчить, що трудова міграція забезпечує безперечні переваги як країнам, що приймають робочу силу, так і країнам, які її постачають. Разом з тим, міжнародна еміграція робочої сили породжує й гострі соціально-економічні проблеми.

Країни, що приймають робочу силу, отримують при цьому такі переваги:

- внаслідок зменшення витрат виробництва підвищується конкурентоспроможність товарів, які виробляються країною, що пов'язано з більш низькою ціною іноземної робочої сили;
- іноземні робітники, створюючи додатковий попит на товари та послуги, стимулюють зростання виробництва і додаткову зайнятість у країні перебування;
- при імпорті кваліфікованої робочої сили країна, що її приймає, економить на витратах на освіту та професійну підготовку;

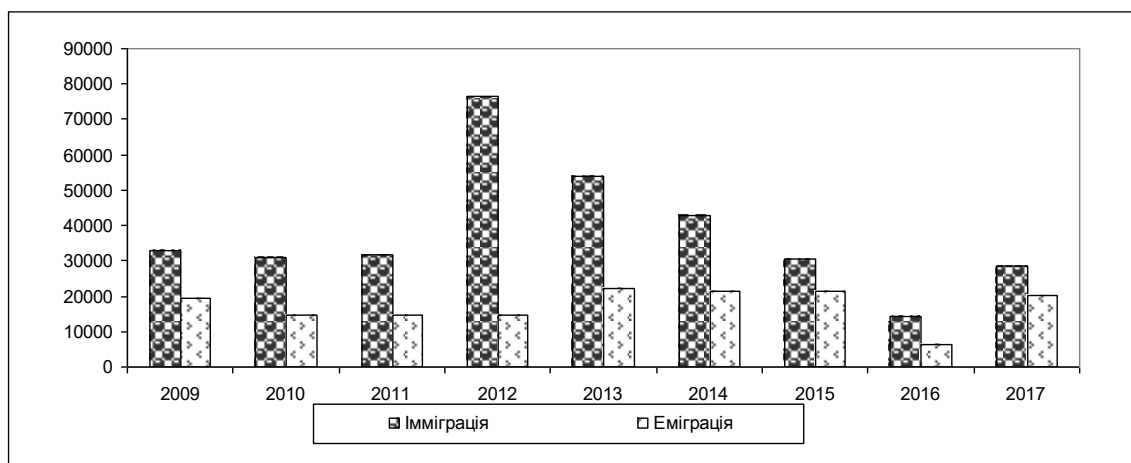

Рис. 1. Міграційний рух населення України

Джерело: побудовано за даними [2]

– іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор у випадку кризи та безробіття;

– іноземні робітники не забезпечуються пенсіями і не враховуються при реалізації різного роду соціальних програм.

Однак країна-реципієнт трудових ресурсів неминуче зіткнеться і з негативними наслідками трудової міграції, головними з яких будуть:

– демпінг на ринку праці і в сфері послуг, що призводить до зниження заробітної плати місцевих працівників;

– посилення конкуренції за робочі місця, ускладнення ситуації на внутрішньому ринку робочої сили оскільки мігранти займають робочі місця, виконуючи роботу, в якій могло б бути задіяно місцеве населення;

– зростання безробіття, викликаного масовим припливом мігрантів;

– збільшення чисельності мігрантів є чинником ускладнення житлових проблем, а також збільшення витрат на соціальні, мовні, навчальні програми;

– зниження ефективності і продуктивності праці через викликаних використанням більш дешевої робочої сили проблем з впровадженням працезберегаючих технологій;

– значну частку заощаджень мігранти відправляють на батьківщину, що не сприяє підвищенню їх платоспроможного попиту в приймаючому суспільстві і реінвестування капіталу в економіку країни-реципієнта;

– стихійний приплив трудових мігрантів і відсутність координації пропозиції з реальним попитом на робочу силу призводять до неефективного використання потенціалу мігрантів внаслідок їх концентрації не в галузях і регіонах, які відчувають потребу в додатковій робочій силі, а там, де можна розраховувати на швидкий і не завжди легальний заробіток;

– масові економічні (контрабанда, незаконні фінансові операції) і кримінальні правопорушення;

– негативне ставлення місцевого населення до мігрантів в цілому;

– мігранти можуть повністю заперечувати культуру приймаючої країни, намагатися нав'язати свою власну, провокуючи тим самим міжетнічні конфлікти.

Як і кожна країна-експортер, країна-імпортер трудових ресурсів стикається і з негативними, і з позитивними наслідками трудової міграції. До останніх відносяться такі аспекти:

– зниження рівня безробіття та неповної зайнятості в країнах-донорах;

– створення робочих місць, підвищення рівня життя населення і пом'якшення бідності завдяки інвестуванню мігрантами і фірмами-посередниками грошових коштів в народне господарство країни походження. Крім того, грошові перекази під-

силюють позиції національної валюти, згладжують коливання зовнішньоторговельної кон'юнктури, прискорюють темпи зростання ВВП і ВВП, збільшують золотовалютні ресурси;

– підвищення кваліфікації трудових мігрантів, які працюють за кордоном, придбання ними нових виробничих і організаційних навичок, що приводить до підвищення ефективності і продуктивності праці в подальшому;

– працевлаштування мігрантів з низьким рівнем освіти; створення бізнесу в сфері послуг країни-реципієнта;

– накопичення стартового капіталу для створення малих і середніх підприємств після повернення мігранта додому, що сприяє формуванню в країні-донорі середнього класу;

– виникнення спільних підприємств, збільшення товарообігу між країною-експортером і країною-імпортером трудових ресурсів.

Однак слід враховувати, що наведені вище позитивні моменти є суто тимчасовими і не сприяють довгостроковому розвитку трудових ресурсів країни-експортера. Саме тому Україні необхідно запозичувати міжнародний досвід програм реінтеграції. Уряд міг би сприяти виїзду трудових мігрантів за кордон, а потім надавати їм допомогу при поверненні на батьківщину. Це може відбутися за прикладом Німеччини, куди з початку 1960-х років приїздили на роботу турки, іспанці і португальці. Реемігрантам, які хочуть розпочати власний бізнес в Україні, допомога держави необхідна саме на початковому етапі.

Як слушно зауважує Олена Малиновська, що крім таких заходів, необхідно насамперед створити сприятливі умови для інвестицій коштів мігрантів. Після повернення додому їм необхідна кредитна підтримка, яка поки не передбачена законом. Оскільки, в Україні видача кредитів реемігрантам не розвинена, а уряд не допомагає трудовим мігрантам, які повернулися на батьківщину [4].

Отже, зворотна трудова міграція (рееміграція) є важливою складовою міжнародних міграційних процесів. Сьогодні в Україні спостерігаються тенденції до компенсації еміграційних відтоків економічно активного населення імміграцією осіб переважно азійського походження, що чинить істотний негативний вплив на якісний склад населення України. Прибуття значної кількості іммігрантів приведе до порушення ментальної цілісності населення України та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощів взаємоадаптації корінного населення та іммігрантів. Разом з цим, чисельність населення в Україні зменшиться і, як наслідок, посилиться деформація статеві-вікової структури населення. Крім того, світова фінансово-економічна криза, попри очікування деяких експертів, не сприяла масовому поверненню українських трудових мігрантів. У контексті цього слід зазна-

чити, що уже у 2008 р. середній рівень безробіття серед іммігрантів у країнах ЄС був на 4% вищим, ніж серед корінного населення, співвідношення часток осіб, які перебували під ризиком бідності та соціального відторгнення, серед корінного населення та іммігрантів зросло: наприклад, у Греції частка осіб, які перебували під ризиком бідності, для іммігрантів становила 45%, а для корінного населення – 23%; в Іспанії – 32% та 18% відповідно, у Чеській Республіці – 30% та 13% відповідно, в Італії – 34% та 22%). Цим і пояснюється необхідність розробки державних важелів сприяння зворотній міграції українців як одного з факторів сприяння демографічного розвитку України.

Переважання короткотермінових поїздок за кордон, яке засвідчує, що центр життєвих інтересів мігрантів залишається в Україні, частково може пояснюватися тим, що, як уже зазначалося вище, особи, які виїхали за кордон всією сім'єю і є по суті переселенцями, не потрапили до вибірки обстеження. Дані країн призначення свідчать, що чисельність українців, які проживають там на постійній основі, стабільно зростає. Так, за даними Євростату, чисельність громадян України, які отримали на території ЄС статус довготривалого мігранта, що забезпечує всю повноту прав постійного мешканця і надається після п'яти років легального проживання, стабільно зростає. Протягом останніх 10 років вона збільшилася майже вдвісьтеро (рис. 2). І це без урахування мігрантів, які вже встигли набути громадянство країн перебування. Лише протягом 2016 року громадянство держав ЄС набули 24,1 тис. українців. Вони посіли перше місце серед натуралізованих іноземців в Чехії, Польщі та Румунії. І якщо щодо Румунії можна припустити, що йдеться про українців Буковини, які мають право на румунське громадянство, хоча й не мігрують до Румунії, то у випадку Чехії та Польщі набуття громадянства можливе лише для

переселенців. Враховуючи несприятливі демографічні тенденції поступова трансформація частини тимчасової трудової міграції у переселенську є для України найбільш серйозною обумовленою міграцією небезпекою.

Варто врахувати, що нині українські трудові мігранти в країнах перебування сформували досить потужний людський капітал, який включає: володіння досвідом ведення малого та середнього бізнесу та інформацією щодо перспективних видів економічної діяльності; володіння стартовим фінансовим капіталом; знання іноземних мов; набуті досконалі особисті риси, зокрема, цілеспрямованість наполегливість, здатність до самоорганізації.

В контексті зазначеного, актуалізується потреба у проведенні дослідження особливостей повернення цього капіталу в Україну для сприяння не лише демографічному, але й соціально-економічному розвитку держави. Метою дослідження повинно бути, насамперед, виявлення реальних потреб трудових реемігрантів та чинників, що можуть вплинути на процес їх повернення, і, в кінцевому результаті, це дасть можливість розробити механізми сприяння поверненню українських трудових мігрантів, їх успішній реінтеграції та ефективному використанню їхнього капіталу. На жаль в Україні питання повернення трудових мігрантів попри свою актуальність до цього часу вивчалось в основному соціологами з метою виявлення типів поведінки мігрантів, видів адаптації за кордоном та ресоціалізації в Україні. Тобто дослідження реемігрантів як трудового ресурсу в Україні практично не здійснювалося. Небажання мігрантів, пасивне ставлення до проведення подібних досліджень не дозволяє всебічно висвітлити проблему.

Нагальність питань розробки політики рееміграції на сучасному етапі розвитку економіки України відображає нова стратегія управління процесами регіонального відтворення її трудового потенціалу.

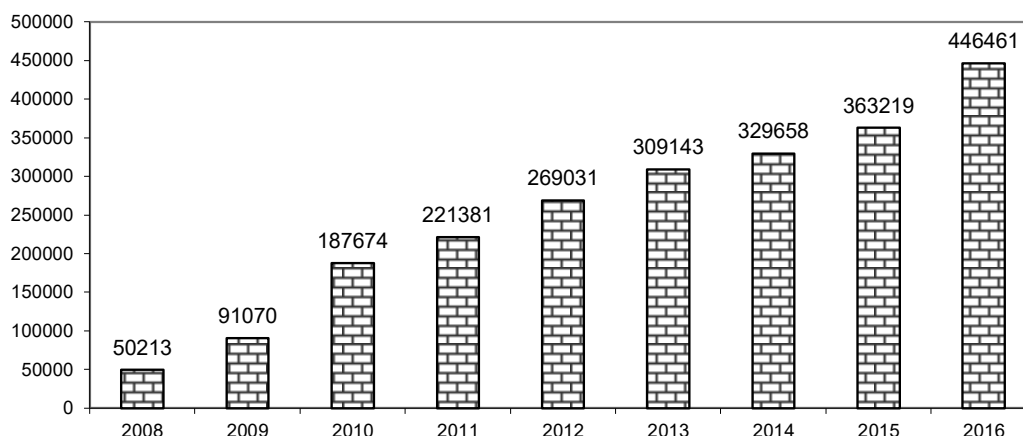

Рис. 2. Чисельність громадян України, які мали дозволи на проживання в ЄС як довготривалі мігранти на 31 грудня відповідного року (за даними Євростату)

В умовах глобалізації інтенсифікація міжнародних міграційних процесів є невід'ємним атрибутом світового господарства, що зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки. Враховуючи тенденції до відтоків економічно активного населення України, яке володіє значним інтелектуально-трудоваим потенціалом, надмірна міграція несе цілу низку ризиків в сфері демовідтворення, функціонування соціально-трудоваих відносин, збереження й примноження культурних цінностей і є загрозливим явищем з точки зору довготермінової стратегії розвитку держави [5].

Висновки з проведеного дослідження. Зауважимо, що підґрунтям для повернення емігрантів в Україні є створення належних умов праці та справедлива її оплата, соціальний захист на рівні не гіршому ніж в країнах – реципієнтах. Необхідним є, з позицій збереження інтелектуального потенціалу країни, вживання низки заходів, а саме – внутрішніх, спрямованих на макроекономічну стабілізацію та оздоровлення економіки (створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо) і зовнішніх, які мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення з-за кордону, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх прав за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдуцький А. Масштаби потоків міграційного капіталу в Україну. *Вісник НБУ*. 2007. № 4. С. 11–14.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Українці масово емігрують за кордон: міфи та реальність. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/my/life/ukrainsi-masovo-emigruyut-za-kordon-mifi-ta-realnist.htm>
4. Як повернути українських мігрантів? URL: www.dw.com/uk/як-повернути-українських.../a-164765911
5. Пісна Р. Трансформації міграційних процесів в Україні та заходи адаптації трудових реемігрантів. URL: http://www.vuzlib.su/articles/4417-Трансформації_міграційних_процесів_в_Україні_та_заходи_адаптації_трудоваих_реемігрантів/1.html
6. Smutchak Z., Romanjuk D. Migratory threats to national security of Ukraine: current challenges and ways of regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2. No. 3. P. 107–112. DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-3-107-112
7. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3(28). С. 138–146.
8. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. Київ : РВПС України НАН України, 2002. 206 с.

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ГОРИЗОНТАЛЬНЕ ВИРІВНЮВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ: ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА

HORIZONTAL EQUALIZATION OF LOCAL BUDGETS BLACK SEA REGION: AN EMPIRICAL EVALUATION

У статті розкрито особливості забезпечення системи вирівнювання місцевих бюджетів у контексті реалізації політики децентралізації та посилення територіальних асиметрій фінансового забезпечення в Україні. Стаття присвячена емпіричній оцінці горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону. Проаналізовано загальний стан формування бюджетних ресурсів Причорноморського регіону за даними зведених обласних бюджетів; проведено оцінку горизонтального вирівнювання за видами місцевих бюджетів. На основі емпіричної оцінки горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону виявлено його диференціацію на основі диференціацію фінансового потенціалу за податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток підприємств. Високий рівень фінансового потенціалу виявлено у Одеській області, середній – Миколаївській області, низький – Херсонській області, що підтверджується значеннями та динамікою доходів зведених бюджетів областей, частки офіційних трансфертів у доходах зведених бюджетів областей, індексу податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств обласних бюджетів, індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб різних видів бюджетів.

Ключові слова: горизонтальне вирівнювання, дотація, доходи бюджету, місцеві бюджети, Причорноморський регіон.

В статті раскрыто особенности обеспечения системы выравнивания местных бюджетов в контексте реализации политики децентрализации и усиления территориальных асимметрий финансового обеспечения в Украине. Целью статьи является эмпирическая оценка горизонтального выравнивания местных бюджетов Причерноморского региона. Проанализировано общее состояние формирования бюджетных ресурсов Причерноморского региона по данным сводных областных бюджетов; проведена оценка горизонтального выравнивания по видам местных бюджетов. На основе эмпирической оценки горизонтального выравнивания местных бюджетов Причерноморского региона выявлено его дифференциацию на основе дифференциации фискального потенциала по налогу на доходы физических лиц и налогом на прибыль предприятий. Высокий уровень фискального потенциала обнаружено в Одесской области, средний – Николаевской, низкий – Херсонской, что подтверждается значениями и динамикой доходов сводных бюджетов областей, доли официальных трансфертов в доходах сводных бюджетов областей, индекса налоговой способности по поступлениям налога на прибыль предприятий областных бюджетов, индекс налоговой способности по поступлениям налога на доходы физических лиц различных видов бюджетов.

Ключевые слова: горизонтальное выравнивание, дотация, доходы бюджета, местные бюджеты, Причерноморский регион.

УДК 336.153.2

Бойко С.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет харчових
технологій

Гошовська В.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
обліку і аудиту
Національний транспортний
університет

In the article, there is analyzed the essence of horizontal equalization of local budgets in the context of the implementation of the policy of decentralization and strengthening the territorial asymmetries of financial support in Ukraine. The article is devoted to the empirical evaluation of the horizontal equalization of the local budgets of Black Sea region. The study of horizontal equalization of the local budgets of Black Sea region implemented in the following sequence: 1) evaluation of the general state of formation of budget resources of Black Sea region according to the consolidated regional budgets; 2) evaluation of horizontal equalization by type of local budgets. The econometric model of the dependence of the horizontal equalization of regional budgets and two variables (the index of taxpayability of income tax and the index of taxpayability of personal income tax) are built. The change in index of taxpayability of personal income tax by 1% was the result to an increase in the horizontal equalization by UAH 1.21 million, the index of taxpayability of income tax by 1% was the result to an increase in the horizontal equalization by UAH 0.43 million. The generalized indicator of horizontal equalization at different levels of budgets is determined. It were negative values for horizontal equalization of regional budgets, positive value were for horizontal equalization of budgets of cities, negative values were for horizontal equalization of budgets of districts. Differentiation of horizontal equalization of the local budgets of Black Sea region on the basis of differentiation of fiscal potential of personal income tax and corporate income tax is discovered. High level of fiscal potential in Odesa region, middle level – Mykolayiv region, low level – Kherson region is discovered. This is confirmed by the values and dynamics of the revenues of the consolidated budgets of the regions, the share of official transfers in the revenues of the consolidated budgets of the regions, the index of taxpayability of income tax of regional budgets, the index of taxpayability of personal income tax of different types of budgets.

Key words: horizontal equalization, subsidy, budget revenues, local budgets, Black Sea region.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток регіону залежить від бюджетної компоненти, яка об'єднує сукупність видатків місцевих бюджетів різних рівнів, що спрямовуються на задоволення регіональних потреб у суспільних (публічних) благах. Сучасний стан бюджетних відносин характеризується значною часткою централізованих коштів у Державному бюджеті України та, відповідно, дефіцитом коштів у місцевих

бюджетах, що вимагає застосування горизонтального вирівнювання.

Особливої актуальності набуває дослідження сучасного стану горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів у контексті реалізації політики децентралізації та посилення територіальних асиметрій фінансового забезпечення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вирівнювання місцевих бюджетів при-

свячені праці провідних українських вчених-фінансистів: А.Є. Буряченко [1], І.С. Волохова [2], Г.В. Возняк [3], Л.А. Костирко [4], М.І. Кульчицький [5], В.М. Опарін [6] та інші. Проблеми функціонування бюджетних відносин у Причорноморському регіону досліджено у працях С.В. Бойко [7], Л.С. Кравчук [8], Л.М. Нікітенко, О.М. Петровської [9], Т.А. Конєвої та Є.О. Шпаковської [10]. Незважаючи на пошквалений публікаційної активності щодо проблем бюджетного фінансування розвитку Причорноморського регіону, горизонтальне вирівнювання місцевих бюджетів вимагає детального дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є емпірична оцінка горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування місцевого самоврядування та реалізація децентралізації передбачало передання повноважень та фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування. У ході децентралізації радикальних змін зазнали міжбюджетні трансферти, у тому числі за горизонтальним вирівнюванням. Основними напрямками реформування горизонтального вирівнювання стали: по-перше, ліквідація дотації вирівнювання як інструменту горизонтального вирівнювання; по-друге, запровадження базової та реверсної дотацій для обласних бюджетів та бюджетів міст обласного значення, бюджетів об'єднаних територіальних громад, районних бюджетів; по-третє, підставою для застосування горизонтального вирівнювання визначено індекс податкоспроможності відповідного бюджету. Відповідно до Бюджетного кодексу України, «якщо значення індексу податкоспроможності: в межах 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється; менше 0,9 – надається базова дотація відповідному обласному бюджету в обсязі 80 % суми, необхідної для досягнення значення такого

індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9; більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного обласного бюджету в обсязі 50 % суми, що перевищує значення такого індексу 1,1» [11].

Дослідження горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону проведемо у наступній послідовності: 1) оцінка загального стану формування бюджетних ресурсів Причорноморського регіону за даними зведених обласних бюджетів; 2) оцінка горизонтального вирівнювання за видами місцевих бюджетів.

Доходи зведених бюджетів Миколаївської, Одеської та Херсонської областей визначені як сукупність доходів обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області наведені у таблиця 1.

Оцінюючи динаміку доходів зведених бюджетів Причорноморського регіону варто зауважити про спільну тенденцію до їх збільшення, що становило 71,6 %. Регіональні асиметрії збільшення доходів зведених бюджетів областей були незначними, проте маємо підстави провести ранжування за темпом приросту: низький рівень (Миколаївська область, 65,2 %), середній рівень (Херсонська область, 66,3 %), високий рівень (Одеська область, 77,0 %). Оскільки динаміка доходів місцевих бюджетів у абсолютних показниках та показниках динаміки не дає чіткого уявлення про стан фінансової самостійності бюджетів та можливості фінансування видатки, проаналізуємо частку офіційних трансфертів у бюджетних доходах. Для Одеської області характерний найнижчий рівень частки офіційних в трансфертах, що коливався від 58,0 % у 2015 р. до 45,2 % у 2017 р. та був меншим від середнього значення по Україні. Відповідно, зведені бюджети Миколаївської та Херсонської областей мали частку офіційних трансфертів у доходах, що перевищувала середнє значення по Україні.

Таблиця 1

Доходи зведених бюджетів Причорноморського регіону [12]

	2015	2016	2017
<i>Доходи Зведеного бюджету області, тис грн</i>			
Миколаївська	8 082 669,40	9 932 410,10	13 348 163,90
Одеська	16 507 605,00	20 780 003,50	29 215 574,50
Херсонська	7 018 684,70	8 563 967,30	11 672 050,00
<i>Офіційні трансферти від органів державного управління, тис грн</i>			
Миколаївська	5 139 697,30	5 593 461,10	7 536 049,10
Одеська	9 567 132,70	10 016 702,20	13 216 901,10
Херсонська	4 745 590,70	5 264 163,10	7 169 989,40
<i>Частка офіційних трансфертів у доходах, %</i>			
Миколаївська	63,6	56,3	56,5
Одеська	58,0	48,2	45,2
Херсонська	67,6	61,5	61,4
<i>Середнє значення по Україні</i>	59,1	53,4	54,3

Таким чином, порівнюючи показники доходів зведених бюджетів Причорноморського регіону (абсолютний розмір доходів, темп приросту доходів, частка офіційних трансфертів у доходах) можна визначити зведений бюджет Одеської області як бюджет високого фіскального потенціалу, що підтверджується найвищим розміром доходів, найвищим темпом приросту та найменшою часткою офіційних трансфертів. Зведений бюджет Миколаївської області слід класифікувати як бюджет середнього фіскального потенціалу, що підтверджується середнім розміром доходів та часткою офіційних трансфертів, проте найнижчим темпом приросту доходів; зведений бюджет Миколаївської області слід класифікувати як бюджет низького фіскального потенціалу.

Оскільки залежність Миколаївської та Херсонської областей від міжбюджетних трансферів вища від середніх значень по Україні, детального дослідження вимагають механізми вирівнювання фінансового забезпечення регіонів. За даними Міністерства фінансів України, отриманих за запитом № 05120-16/28-476/608 від 20.09.2018 р. та Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 № 2246-VIII [13], проведено розподіл місцевих бюджетів Причорноморського регіону за індексом податкоспроможності (рис. 1), який закладено в основу горизонтального вирівнювання.

До першої групи місцевих бюджетів, де зосереджено їх найбільша кількість, належать місцеві бюджети, індекс податкоспроможності яких менше 0,9. Для першої групи характерне збільшення одночасно абсолютних та відносних показників, що стало наслідком збільшення частки бюджетів першої групи з 74 % у 2015 р. до 78 % у 2018 р. До другої групи належать місцеві бюджети,

індекс податкоспроможності яких коливався від 0,9 до 1,1, вирівнювання яких не передбачено чинним законодавством. Незмінними складовими другої групи були м. Білгород-Дністровський та м. Подільськ (до 2016 р. – Котовськ). До третьої групи належать місцеві бюджети, індекс податкоспроможності яких перевищував 1,1 та місцеві бюджети перераховували до Державного бюджету України реверсну дотацію. Місцеві бюджети третьої групи характеризуються вищим від середнього економічним та податковим потенціалом. Незмінними складовими третьої групи були м. Миколаїв, м. Южноукраїнськ, м. Одеса, м. Чорноморськ, м. Южне.

Таким чином можна стверджувати, що близько три четверти місцевих бюджетів Причорноморського регіону мають рівень податкоспроможності нижчий від середнього по державі, що свідчить про недостатність власних податкових надходжень до відповідних бюджетів. Для потреб комплексної емпіричної оцінки проведемо детально оцінку горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів різних рівнів (обласні бюджети – таблиця 2, бюджети міст – таблиця 3, районні бюджети – рис. 4).

Продовжуючи застосування технології ранжування обласних бюджетів Причорноморського регіону можна стверджувати про високий фіскальний потенціал Одеської області, що реалізується динамічним зростанням податкових надходжень та зміна базової дотації у 2015-2016 рр. на відсутність вирівнювання у 2017 р. та реверсну дотацію у 2018 р. Позитивною слід вважати динаміку Миколаївської області, оскільки розміри базової дотації у 2016-2017 рр. зменшилися на 26,0% та 75,2%, відповідно. Низький рівень фіскального потенціалу за надходженнями податку на доходи

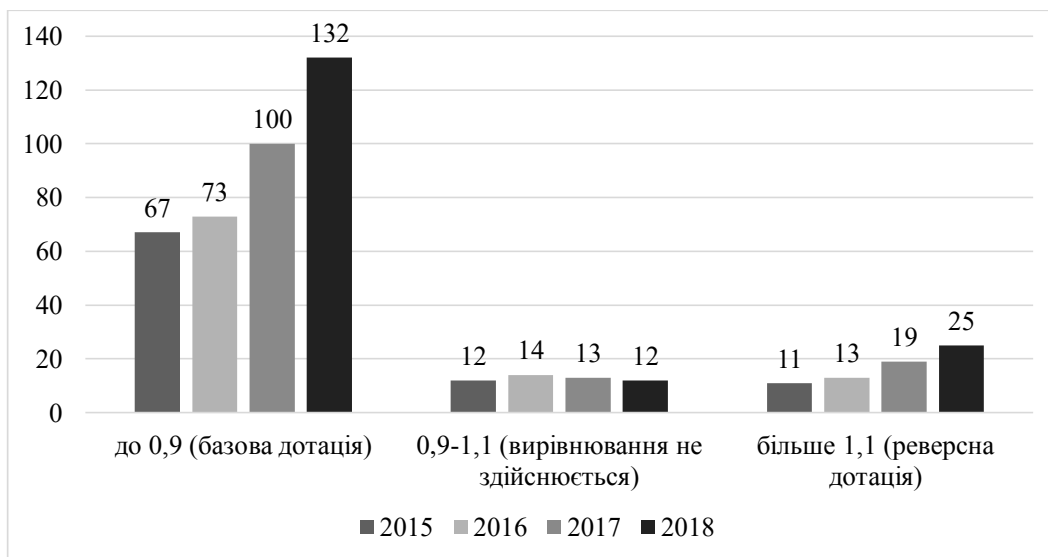

Рис. 1. Розподіл місцевих бюджетів Причорноморського регіону за індексом податкоспроможності

Таблиця 2

Горизонтальне вирівнювання обласних бюджетів Причорноморського регіону

	2015	2016	2017	2018
<i>Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб</i>				
Миколаївська	0,96	1,04	1,04	1,08
Одеська	1,00	1,06	1,06	1,07
Херсонська	0,69	0,74	0,73	0,76
<i>Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств</i>				
Миколаївська	0,39	0,24	0,43	0,81
Одеська	0,82	0,78	1,01	1,29
Херсонська	0,22	0,21	0,22	0,32
<i>Міжбюджетні трансферти (базова та реверсна дотації), млн грн</i>				
Миколаївська	-33,12	-34,82	-25,78	-6,39
Одеська	-10,23	-13,01	0,00	17,37
Херсонська	-76,98	-61,24	-70,73	-79,81
Всього	-120,34	-109,08	-96,51	-68,83

Примітка: від'ємне значення – базова дотація, додатне значення – реверсна дотація

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України

Таблиця 3

Горизонтальне вирівнювання бюджетів міст Причорноморського регіону

Місто	2015		2016		2017		2018	
	<i>I_{пдфо}</i>	Дотація, тис грн	<i>I_{пдфо}</i>	Дотація, тис грн	<i>I_{пдфо}</i>	Дотація, тис грн	<i>I_{пдфо}</i>	Дотація, тис грн
Миколаїв	1,19	18418,40	1,29	37806,60	1,32	53836,80	1,38	100711,1
Вознесенськ	0,82	-1951,60	0,83	-1539,50	0,77	-3684,50	0,83	-2706
Очаків	1,01	0,00	1,26	960,20	1,19	679,40	1,20	1060,7
Первомайськ	0,50	-17030,50	0,51	-8212,10	0,52	-9451,90	0,69	-16571,2
Южноукраїнськ	2,79	27480,60	2,90	29406,90	2,62	30794,90	2,59	43894,3
Одеса	1,37	108499,50	1,42	132213,70	1,41	156633,50	1,41	232300,3
Білгород-Дністровський	0,99	0,00	1,05	0,00	0,94	0,00	0,94	0
Ізмаїл	0,95	0,00	1,03	0,00	1,11	221,50	1,17	3453,8
Чорноморськ	1,87	22501,90	1,88	22764,20	1,98	32057,70	1,96	46284
Подільськ	1,03	0,00	1,07	0,00	0,96	0,00	0,93	0
Теплодар	0,40	-3280,10	0,35	-3645,90	0,32	-4799,60	0,33	-6873,9
Южне	3,31	28224,30	3,37	29395,50	3,75	42743,20	3,48	56721,4
Херсон	0,99	0,00	1,06	0,00	1,07	0,00	1,12	4157,9
Каховка	0,89	-206,20	0,94	0,00	0,95	0,00	1,03	0
Нова Каховка	0,86	-1810,00	0,88	-1026,30	0,79	-5846,30	0,78	-9405,7
Гола Пристань	0,86	-371,70	0,92	0,00	0,92	0,00	0,97	0
Всього базової дотації	–	-24650,10	–	-14423,80	–	-23782,30	–	-35556,80
Всього реверсної дотації	–	205124,70	–	252547,10	–	316967,00	–	488583,5
Сальдо горизонтального вирівнювання	–	180474,60	–	238123,30	–	293184,70	–	453026,70

Примітка: від'ємне значення – базова дотація, додатне значення – реверсна дотація

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України

фізичних осіб та податку на прибуток підприємств визначено у Херсонській області.

У таблиці 2 визначено обсяги горизонтального вирівнювання обласних бюджетів та значення індексів платоспроможності за двома прямими податками за умови, що лише обласні бюджети вирівнюються

за індекс податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств ($I_{ппрпб}$).

Побудована економетрична модель залежності обсягів горизонтального вирівнювання обласних бюджетів ($ГВ_{обл}$) та двох змінних (індекс податкоспроможності за надходженнями податку на

доходи фізичних осіб ($I_{\text{ПДФО}}$) та індекс податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств ($I_{\text{ППРиб}}$):

$$ГВ_{\text{обл}} = \beta_0 + \beta_1 \times I_{\text{ПДФО}} + \beta_2 \times I_{\text{ППРиб}} \quad (1)$$

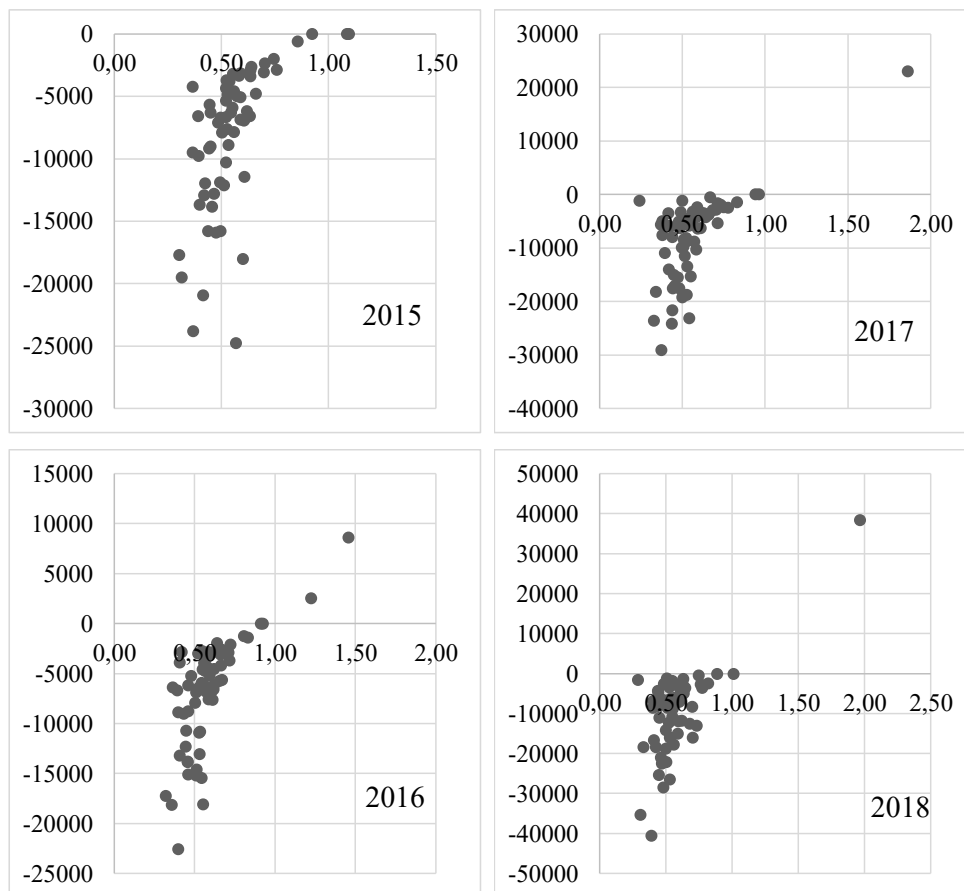
де β_0 – вільний член моделі; β_i – коефіцієнти моделі, що визначаються з урахуванням регресії показників.

$$ГВ_{\text{обл}} = -169,93 + 120,70 \times I_{\text{ПДФО}} + 42,88 \times I_{\text{ППРиб}} \quad (2)$$

У обчисленнях за формулою (2) коефіцієнт множинної регресії $R=0,98$; коефіцієнт детермінації $R^2=0,96$ стандартна помилка 6,75. Коефіцієнт множинної регресії вказує на щільний зв'язок між результативним показником та факторами. З огляду на високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації, дана залежність є достатньо закономірною. За формулою (2) можна стверджувати, що зміна індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб на 1% призводить до збільшення горизонтального вимірювання на 1,21 млн грн, індексу податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств – 0,43 млн грн.

Узагальнюючим показником горизонтального вирівнювання є загальний розмір міжбюджетних трансфертів, що набував умовно від'ємних значень для горизонтального вирівнювання обласних бюджетів Причорноморського регіону. Розмір базових дотацій обласних бюджетів коливався від 120,34 млн грн до 68,83 млн грн, що стало наслідком стійкого щорічного зменшення розміру міжбюджетних трансфертів. Горизонтальне вирівнювання бюджетів міст Причорноморського регіону (таблиця 3) узагальнюючим показником має умовно позитивне значення з коливанням від 205,12 млн грн до 488,58 млн грн, що суперечить тенденціям горизонтального вирівнювання обласних бюджетів.

З табличних даних видно, що бюджети міст Причорноморського регіону мають достатній фіскальний потенціал та для покриття базової дотації достатньо близько 7% перерахованих до Державного бюджету України обсягів реверсної дотації. До міст, які мають сформували вищі від середніх в державі надходження податку на доходи фізичних осіб належали Миколаїв, Очаків, Южно-

Примітка: вісь x – значення індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб, вісь y – обсяг горизонтального вирівнювання районних бюджетів, тис грн

Рис. 2. Розподіл районних бюджетів Причорноморського регіону у системі горизонтального вирівнювання

українськ, Одеса, Ізмаїл, Чорноморськ та Южне. Горизонтальне вирівнювання не здійснювалося для міст Білгород-Дністровський, Подільськ, Херсон, Каховка та Гола Пристань, оскільки значення індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб перебувало в межах 0,9-1,1. Вознесенськ, Первомайськ, Теплодар, Нова Каховка – міста-реципієнти Причорноморського регіону, яким не вдалося забезпечити достатній рівень надходжень податку на доходи фізичних осіб. Побудовано економетрична модель залежності обсягів горизонтального вирівнювання бюджетів міст ($ГВ_{міста}$) та індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб ($I_{ГДФО}$) свідчить про відсутність зв'язку між вказаними показниками, оскільки коефіцієнт множинної регресії $R=0,36$; коефіцієнт детермінації $R^2=0,13$ стандартна помилка 0,74.

Горизонтальне вирівнювання районних бюджетів Причорноморського регіону здійснювалося за 63 відповідними бюджетами з переданням базової дотації у 2015 р. у розмірі 512,8 млн грн, 2016 р. – 448,9 млн грн, 2017 р. – 532,5 млн грн, 2018 р. – 644,2 млн грн проти реверсної дотації у 2016 р. у розмірі 11,2 млн грн, 2017 р. – 23,0 млн грн, 2018 р. – 38,4 млн грн, що суперечить тенденціям горизонтального вирівнювання обласних бюджетів та бюджетів міст Причорноморського регіону.

Розподіл районних бюджетів Причорноморського регіону за рівнем горизонтального вирівнювання та значеннями індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб наведено на рис. 1, дає змогу зробити висновок про незначний фіскальний потенціал районних бюджетів за винятком Вітовського (до 2016 р. – Жовтневого) та Лиманського районів.

До районних бюджетів Причорноморського регіону, індекс податкоспроможності за надходжен-

нями податку на доходи фізичних осіб менший від 0,5 та фіскальний потенціал менший на половину від загальнодержавного належали Арцизький, Балтський, Бериславський, Болградський, Великомихайлівський, Верхньорогачицький, Вознесенський, Голопристанський, Доманівський, Захарівський, Іванівський, Ізмаїльський, Кілійський, Кодимський, Нововоронцовський, Олешківський, Подільський, Роздільнянський, Савранський, Скадовський, Тарутинський, Татарбунарський, Ширяївський райони.

Побудовано економетрична модель залежності обсягів горизонтального вирівнювання районних бюджетів ($ГВ_{райони}$) та індексу податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб ($I_{ГДФО}$) свідчить про відсутність зв'язку між вказаними показниками, оскільки коефіцієнт множинної регресії $R=0,05$; коефіцієнт детермінації $R^2=0,003$ стандартна помилка 111,68.

Узагальнююча таблиця горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону наведена у таблиці 4.

Висновки з проведеного дослідження. На основі емпіричної оцінки горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону виявлено його диференціацію на основі диференціацію фіскального потенціалу за податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток підприємств. Високий рівень фіскального потенціалу виявлено у Одеській області, середній – Миколаївській області, низький – Херсонській області, що підтверджується значеннями та динамікою доходів зведених бюджетів областей, частки офіційних трансфертів у доходах зведених бюджетів областей, індексу податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств обласних бюджетів, індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб різних видів бюджетів.

Таблиця 4

Узагальнююча таблиця горизонтального вирівнювання місцевих бюджетів Причорноморського регіону

Ознака	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
Доходи зведеного бюджету області	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень
Частка офіційних трансфертів у доходах зведених бюджетів областей	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень
Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб обласних бюджетів	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень
Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на прибуток підприємств обласних бюджетів	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень
Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб бюджетів міст (середнє значення)	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень
Індекс податкоспроможності за надходженнями податку на доходи фізичних осіб районних бюджетів (середнє значення)	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряченко А.Є. Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 342 с.
2. Волохова І.С. Місцеві фінанси України в умовах децентралізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Одеса, 2015. 37 с.
3. Возняк Г.В. Бюджетне вирівнювання в системі фінансового забезпечення розвитку регіонів України: сучасний стан і вектор розвитку. *Проблеми економіки*. 2016. № 3. С. 24-30.
4. Костирко Л.А., Велентейчик Н.Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи : монографія. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 279 с.
5. Кульчицький М.І., Заброцька О.В. Фінансове територіальне вирівнювання в системі міжбюджетних відносин : монографія. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. 335 с.
6. Опарін В.М. Домінанти та пріоритети фінансового вирівнювання в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 6. С. 29–43.
7. Бойко С.В. Бюджетна компонента забезпечення регіонального розвитку (на прикладі Причорноморського регіону). *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 208–216.
8. Кравчук Л.С., Нікітенко Л.М. Вплив бюджетної децентралізації на соціально-економічний розвиток Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13(2). С. 176–180.
9. Петровська О. М., Лисяна О.В. Стратегія подолання бідності в процесі децентралізації державного бюджету на прикладі Одеського регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 30. С. 86–90.
10. Конєва Т.А., Шпаковська Є.О. Вдосконалення формування дохідної частини місцевого бюджету на прикладі м. Миколаєва. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. 2017. Т. 22, Вип. 2. С. 125–129.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 20.01.2019).
12. Статистичний щорічник «Бюджет України 2017» / Міністерство фінансів України. / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/derzhavnyi-biudzheth-ukrainy--?category=bjudzheth&subcategory=bjudzheth-potochnogo-roku>
13. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (дата звернення: 20.01.2019).

IMPROVING THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE THROUGH CREATION OF EFFECTIVE MECHANISM OF ITS LOAN BASIS FOR CUSTOMER INTERESTS OF CREDITOR AND LENDER

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЙОГО КРЕДИТУВАННЯ НА ОСНОВІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРА ТА ПОЗИЧАЛЬНИКА

In the article the foreign models of small business lending of the world economy leading countries are investigated based on systematization of indicators of the role of small business in the country and their public-public support systems. Using statistical and expert approaches factors that hinder the development of small business lending from the standpoint of banks and from the standpoint of small enterprises in Ukraine are identified. An algorithm based on internal factors consideration for studying the availability of credit for small enterprise is proposed, based on the construction of an economic-mathematical model. An effective lending mechanism based on the coordination of the interests of creditors (banks) and borrowers (small business) has been developed and justified the feasibility of using it as an effective tool for stimulating the development of small business in Ukraine. It is proved that the development of small business in Ukraine is a significant underexposed reserve of economic growth of the country, and its activation is largely dependent on increasing the efficiency of lending to banks by small enterprises at all stages of its life cycle.

Keywords: small businesses, financing, loan mechanism, lender, borrower.

В статті досліджено зарубіжні моделі кредитування малого бізнесу провідних країн світової економіки на основі систематизації показників ролі малого підприємництва в країні та систем їх державно-громадської підтримки. За допомогою статистичного та експертного підходів встановлено фактори, що перешкоджають розвитку кредитування малого бізнесу з позицій банків та з позицій малих підприємств в Україні. Встановлено за допомогою причинно-наслідкового і порівняльного аналізу, що кроки, спрямовані на рішення проблем неефективного механізму кредитування малого бізнесу, повинні одночасно вживатися як з боку кредитних організацій, держави, так і з боку самих малих підприємств. Комплекс заходів, пов'язаний з подоланням «внутрішніх» проблем малих підприємств, є більш складним і, по суті, вилітається в загальний перелік заходів щодо підтримки малого бізнесу. На основі врахування внутрішніх факторів, запропоновано алгоритм дослідження доступності кредиту для малого підприємства на основі побудови економіко-математичної моделі. Встановлено, що основним критерієм доступності банківських кредитів для малого бізнесу має бути зростання вартості основних виробничих фондів, яке забезпечить виконання двох критеріїв: розмір процентів не повинен перевищувати загального прибутку та розмір чистого прибутку повинен перевищувати боргові зобов'язання. За допомогою критичного аналізу та формальної логіки розроблено ефективний механізм кредитування, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на визначенні конкретних внутрішніх та зовнішніх проблем фінансування малого бізнесу та, на їх основі, заходів щодо їх вирішення, та обґрунтовано доцільність його застосування як ефективного інструменту стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні. Доведено, що розвиток малого бізнесу в Україні є істотним недовикористаним резервом економічного зростання країни, а його активізація здебільшого залежить від підвищення ефективності кредитування банками малих підприємств на всіх етапах його життєвого циклу та є одним з ключових пріоритетів регулювання соціально-економічного розвитку економіки України.

UDC 336.77:334

Bukreieva D.S.

PhD, Associate Professor of Department of Economic Analysis and Finance
Dnipro University of Technology

Bozok Ye.M.

Master in Finance, Banking and Insurance
Dnipro University of Technology

стран мировой экономики на основе систематизации показателей роли малого предпринимательства в стране и систем их государственно-общественной поддержки. С помощью статистического и экспертного подходов установлены факторы, препятствующие развитию кредитования малого бизнеса с позиции банков и с позиции малых предприятий в Украине. На основе учета внутренних факторов, предложен алгоритм исследования доступности кредита для малого предприятия на основе построения экономико-математической модели. Разработан эффективный механизм кредитования, основанный на согласовании интересов кредиторов (банков) и заемщиков (малого бизнеса), и обоснована целесообразность его применения как эффективного инструмента стимулирования развития малого бизнеса в Украине. Доказано, что развитие малого бизнеса в Украине является существенным неиспользованной резервом экономического роста страны, а его активизация в основном зависит от повышения эффективности кредитования банками малых предприятий на всех этапах его жизненного цикла.

Ключевые слова: малый бизнес, финансирование, механизм кредитования, кредитор, заемщик.

У статті досліджено зарубіжні моделі кредитування малого бізнесу провідних країн світової економіки на основі систематизації показників ролі малого підприємництва в країні та систем їх державно-громадської підтримки. За допомогою статистичного та експертного підходів встановлено фактори, що перешкоджають розвитку кредитування малого бізнесу з позицій банків та з позицій малих підприємств в Україні. Встановлено за допомогою причинно-наслідкового і порівняльного аналізу, що кроки, спрямовані на рішення проблем неефективного механізму кредитування малого бізнесу, повинні одночасно вживатися як з боку кредитних організацій, держави, так і з боку самих малих підприємств. Комплекс заходів, пов'язаний з подоланням «внутрішніх» проблем малих підприємств, є більш складним і, по суті, вилітається в загальний перелік заходів щодо підтримки малого бізнесу. На основі врахування внутрішніх факторів, запропоновано алгоритм дослідження доступності кредиту для малого підприємства на основі побудови економіко-математичної моделі. Встановлено, що основним критерієм доступності банківських кредитів для малого бізнесу має бути зростання вартості основних виробничих фондів, яке забезпечить виконання двох критеріїв: розмір процентів не повинен перевищувати загального прибутку та розмір чистого прибутку повинен перевищувати боргові зобов'язання. За допомогою критичного аналізу та формальної логіки розроблено ефективний механізм кредитування, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на визначенні конкретних внутрішніх та зовнішніх проблем фінансування малого бізнесу та, на їх основі, заходів щодо їх вирішення, та обґрунтовано доцільність його застосування як ефективного інструменту стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні. Доведено, що розвиток малого бізнесу в Україні є істотним недовикористаним резервом економічного зростання країни, а його активізація здебільшого залежить від підвищення ефективності кредитування банками малих підприємств на всіх етапах його життєвого циклу та є одним з ключових пріоритетів регулювання соціально-економічного розвитку економіки України.

Ключові слова: малий бізнес, фінансування, механізм кредитування, кредитор, позичальник.

Introduction. As evidence of theoretical studies and practical experience, small businesses are the driving force of the economy nowadays, they are the basis of the formation of a stable middle class of countries. Small businesses are the largest segment of supporting global business, which promotes not only the creation of new jobs and the provision of a high level of employment, but also creates conditions for raising the standard of living and people's income. They are also important factor in innovation and transformation processes in the economic world.

However, it should be noted that the impact of small business on the economic is different in each countries: in Ukraine small business provides up to 21% of jobs and its share in the national economy of the country does not exceed 16% [1], while in developed countries the share of small businesses in economy is 52-70%, and it share in the total employment and creating job opportunities is 55-82% [2].

The analysis of the small business regulation of the activities in developed countries provides grounds for arguing that its main instruments are finance, credit,

tax and information [3]. In Ukraine, according to studies [4], development of a small business is impossible without improving the financing system, and the main problem that impedes its development is the lack of liquid assets. This fact leads to the emergence of the requirement for borrowed resources, and therefore, objectively provides for the establishment of relations with commercial banks in the field of lending.

Analysis of recent research and publications.

An overview of recent scientific publications in recent years has shown that the problems of small businesses development in Ukraine. There are works which are devoted to this problem as K. Vashchenko, O. Kuzhel, Y. Ivanov, O. Mazur and others. The issue of bank lending to small businesses is the subject of research by Y. Galitsejskaya, N. Kovalev, Z. Kryhovetskaya, I. Semenchy and others.

However, the problem is the construction of an effective lending mechanism that would be able to optimally satisfy the interests of both sides, the creditor and the borrower, which determines the relevance of this study.

The research purpose is to develop an effective mechanism for lending money and credit to small businesses, based on the coordination of the interests of the creditor and the borrower.

Research results. In the past twenty years, small business has become widespread throughout the world. Considering the experience of foreign businesses, we came to the conclusion that any assistance to small businesses, including financial and credit, in different countries is carried out in different

ways, but necessarily with certain participation of government bodies, be it direct subsidized, guaranteed loans from private banks or preferential taxation.

In the tab. 1 we have systematized comparative indicators of the role of small business in the leading countries of the world economy and their public support and development systems.

In studying foreign models of lending to small businesses (tab. 1), the main focus was on the experience gained in the United States, Germany, France and Japan. The analysis of the global experience of supporting small business, shows that the most significant participation of lending credits to small businesses in the represented countries belongs to USA. The study of this experience is important for small businesses in Ukraine, especially in terms of developing a long-term strategy for its development and support.

It should be noted that small business enterprises are independent from the market economy, which are characterized by mobility, the ability to quickly adapt to changes in consumer demand, flexibility, rational organizational structure of the enterprise, the speed of development of production of new products in small batches, and low operating costs [3]. At the same time, small businesses experience significant lack of funds at different stages of their life cycle: from the moment of their establishment to the need to replenish turnover funds. Within the framework of the tasks set in our work, we analyzed the main sources of loan resources for small enterprises, the results of the analysis are presented in Fig. 1.

Table 1

The main indicators of the role of small business in the leading countries of the world economy

Country / Indicator	Ukraine	USA	Japan	Germany	France
MP share in GDP of the country, %	16	52	51,6	57	49,8
MP share in total employment, %	21	50,1	69,5	69,3	56,6
The share of MP in quantity enterprises, %	81,5	97,6	99,2	99,3	97,6
Amount of annual financial support of MP (\$ billion)					
On the support infrastructure:	0,001	0,8	1,64	1,8	1,5
Credits:	-	21,6	39,9+2480* * private loans	61,9	9,2
Guarantees:	-	1,67		-	4,7
Government order and subcontract	In the stage development	There is a nationwide system of search and ordering			
Infrastructure of services for MP					
Financial and financial services	In the stage development	There is a nation-wide ramified network of banks, funds, investment and insurance companies			
Centers of development of MP	30	1100	313	374	600
Information centers	20	1100	13	33	34
Business incubators and industrial parks	20	330	11	182	216
Export Promotion Centers	-	20	net	net	26
Social centers	-	118	186	90	41
Public support	Consumer cooperatives	Lobbying interests of MPs by various public, business associations at all levels of legislative and executive power			

Source: compiled by authors based on [2; 5; 6]

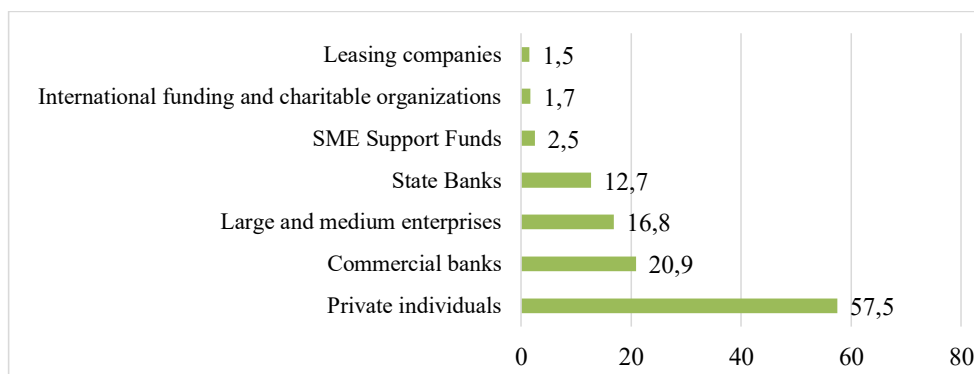

Fig. 1. The main sources of loan resources for small businesses (% of respondents who received loans in one or more times)

Source: compiled by authors based on [1; 7]

As it is showed on Fig. 1, acutely small business faces difficulties with access to credit resources (only 20,9% compared to using own funds at 57,5%). Such a trend, in our opinion, is due to excessive requirements of banks for obtaining loans, limiting financial opportunities and disabling of entrepreneurial activity.

According to the National Bank of Ukraine «Lending statistics for small and medium business» [7], as of 2018, the small and medium business accounted for 12,4% (a year earlier – 1,4%) of total business lending. Such data is also confirmed by the survey results presented in Fig. 1.

Considering the above, in order to increase the share of financing small business by banks, it is expedient to determine the characteristics that should be given to an effective mechanism for financing small business in Ukraine.

First of all, in our opinion, the development of such an effective mechanism of bank lending business should take into account the interests of both the creditor and the borrower. Thus, the interests of the creditor, in addition to profit, may be support for the development of business in the country, long-term cooperation with borrowers in one or another branch. The economic interests of small business entities are the desire to provide entrepreneurial activity with sufficient cash to develop and maintain positions in a competitive market environment.

In order to develop an effective mechanism for financing small business, which is based on the coordination of the interests of creditors (banks) and borrowers (small business), at the first stage it is necessary to identify the problems that hinder the process of lending to date.

Among the reasons that impede lending credits to small businesses from the standpoint of banks, it is advisable to distinguish the following main factors [4-6]:

- opaque and unreliable reporting, lack of incentives to adequately reflect the financial results in the reporting;
- a small scale of business, making it difficult to assess its status;

- low quality of elaboration of business plans in attracting loans;

- frequent legislative adjustments, mainly in the area of taxation of small enterprises;

- low level of legal literacy of the borrower, which prevents the proper execution of all necessary documents;

- high share and absolute value of operating (non-interest) expenses in the process of lending due to the insignificant size and term of the loan itself and, as a result, the inability to ensure sufficient profitability of operations due to small, in absolute value, interest income of the bank;

- limited or complete lack of legal (and economically justified) mechanisms for reducing credit risk at all stages of lending (analysis of a loan application, business valuation, choice of collateral, loan support, sale of collateral);

- complexity of refinancing and management of a loan portfolio, which includes many various small-scale loans.

It should be noted that as our research showed, various aspects of the interaction between the bank and the borrower are usually manifested.

As it was said earlier, there are also several «internal» problems that entrepreneurs face, which make it difficult for small businesses to obtain bank loans. The main factors of the alienation of small enterprises from bank loans are the following:

- loans high interest;
- the need to make a deposit;
- difficulties encountered during the registration of documents;
- reluctance of banks to lend to small enterprises;
- the availability of a loan in terms of the amount of profit received by the enterprise;
- change of banking standards reduces the ability to refinance existing loans.

In tab. 2 it is presented the substantiation of the identified factors based on an analysis of the conditions for lending by small business banks in Ukraine as

the basis for the emergence of credit relations between banking institutions and small business entities.

In tab. 2 it is showed that the lowest real rate is 18,70%, while in the European extreme rates they range from 3,5 to 5,5% [2]. It is because of such high interest rates that small businesses do not have a prospect of development, which is why the issue is raised about introducing changes in the banking sector in order to scale the middle class through the creation of an effective mechanism for financing small business.

Considering the established internal factors which hinder and slow down the development of small businesses in Ukraine, we propose to conduct a study on the availability of credit for a small business based on the construction of an economic and mathematical model. To ensure the growth of a small business, two conditions [5-7] must be fulfilled:

1) Necessary ratio (where the amount of interest should not exceed the total profit):

$$M^o(t) = 1 - cP(t) - s > 0 \quad (1)$$

2) Sufficient balance (where the net profit should exceed the debt):

$$\frac{dA}{dt} > 0 \text{ or}$$

$$M(t) - S > 0 \text{ or}$$

$$E_t > 0 \quad (2)$$

Granting a one-time loan at time $t = 0$

where c – specific cost; $P(t)$ – output at time t in value terms; S – parts of the main debt at time t ; s – interest paid in the same period; $A(t)$ – the value of fixed assets; $M^o(t)$ – total profit of a small enterprise; $M(t)$ – net profit minus tax deductions; $E_t(t)$ – the share of net profit deducted for reinvestment.

In economic research, the value of the credit is usually estimated by the indicator $\mu(t)$, which is calculated as the ratio of the debt obligation to the net profit of a small enterprise:

$$\mu(t) = \frac{S(t)}{M(t)} = \frac{S}{M(t)} \quad (3)$$

At $\mu(t) \leq 1$ credit at time t is available, at $\mu > 1$ – respectively, inaccessible. Condition (3) defines the ratio of the parameters included in S and $M(t)$ and ensures the availability of loans for a small business.

Thus, with a sufficiently rapid increase in the value of the main productive assets $A(t)$, $\mu(t) < 1$ is provided.

The obtained modeling results indicate that the main criterion for the availability of bank loans for small businesses should be the increase in the value of fixed assets, which will ensure the accomplishment of two criteria: the amount of interest should not exceed the total profit and the amount of net profit should exceed the debt.

Thus, we have established that the steps aimed at solving the problems of the ineffective mechanism of lending to small businesses should be taken simultaneously both by credit organizations, the state, and by the small enterprises themselves. The complex of activities related to overcoming the "internal" problems of small enterprises is more complex and, in fact, results in a general list of measures to support small businesses.

Thus, in this research which focused on the problems of small business financing in Ukraine, identifying factors that slow down its development, as well as studying the experience of European countries in improving the mechanism for stimulating the development of small business, we have developed an effective (effective) mechanism for coordinating the interests of creditors (banks) and borrowers (small business) in the process of lending, which, unlike existing ones, it's based on the definition of specific internal and external problems of financing small businesses and, on their basis, to their solution (Fig. 2).

Conclusions. The development of small business in Ukraine is a significant understatement of the country's economic growth. Its activation, as shown by the study we conducted, largely depends on increasing the efficiency of lending to small businesses at all stages of its life cycle. We have found that steps aimed at solving the problems of the ineffective mechanism of lending to small businesses should be taken simultaneously both by credit organizations, the state, and by the small enterprises themselves. Considering the above, we developed and substantiated the feasibility of introducing a mechanism for coordinating the interests of creditors (banks) and borrowers (small business) in the process of lending as an effective tool for stimulating the development of small businesses in Ukraine.

The prospect of further research in this direction is the expansion of the proposed mechanism, considering the global trends in the transition to a new technological approach – the Industry 4.0.

Table 2

Bank's terms of lending to small business in Ukraine as of 2018

Bank	Actual bid	Annual rate	One-time commission	Advance
UKRSIBBANK	18,70	16,90	1% of the amount	of 30,00%
PrivatBank	19,00	19,00 %	-	of 0,00%
Savings Bank	19,37	19,00 %	0,2% of the amount	of 25,00%
Credit Agricole	19,85	18,00 %	1,00% of the amount	of 25,00%
Ukrgasbank	19,95	18,10 %	1,00% of the amount	of 30,00%

Source: compiled by authors based on [8; 9]

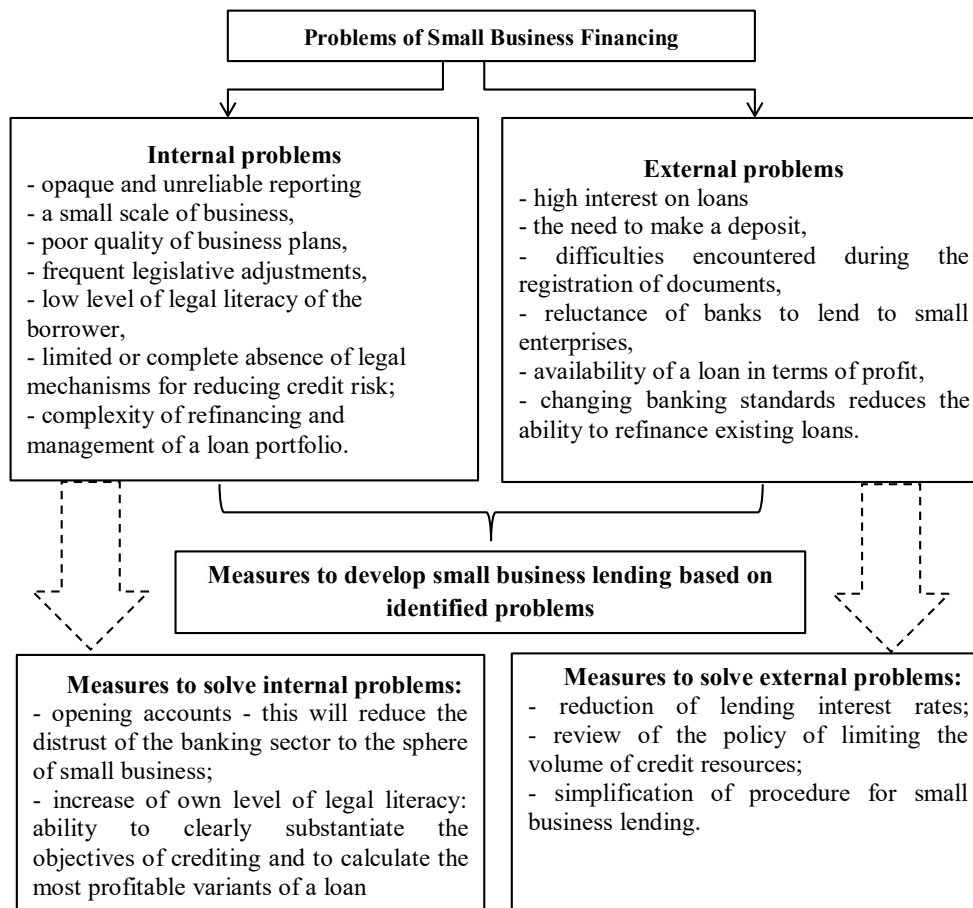

Fig. 2. The mechanism of coordination of the interests of creditors (banks) and borrowers (small business) in the process of lending

Source: developed by authors

REFERENCES:

1. Dergavniy comitet statistiki [The State Committee of Statistics]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22.12.2018).
2. The World Bank. Data catalog. Available at: <http://data.worldbank.org> (accessed 22.12.2018).
3. Bukreieva D.S. (2016) Udoskonalennya mekhanizmu rozvitku malogo biznesu v Ukraini: podatkovno-integratsiyniy aspect [Improving the Small Business Development Mechanism in Ukraine: Tax-Integration Aspect]. *Ekonomichniy prostrir*, vol. 109. pp. 85-97.
4. Maliy biznes v Ukraini nalashtovaniy na pozitivni zminy [Small business in Ukraine is determined to make positive changes]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2431820-malij-biznes-v-ukrain-nalastovaniy-na-pozitivni-zmini-doslidzenna.html> (accessed 20.12.2018).
5. Semencha I.E., Kovalev N.D. (2017) Upravlinnya bankivsk'im kredituvannyam malogo ta serednogo

6. Galileuka M. (2017) Napryamki rozvitku malogo ta serednogo biznesu [The directions of small and medium business development]. *Novoe vremya* [New time] (electronic journal), Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/naprjamki-rozvitku-malohota-serednoho-biznesu-2453039.html> (accessed 22.12.2018).
7. Natsional'niy bank Ukrainy [The National Bank of Ukraine]. Available at: <http://www.nbu.gov.ua> (accessed 08.01.2019).
8. PrivatBank [PrivatBank]. Available at: <https://privatbank.ua> (accessed 08.01.2019).
9. Raiffeizen Bank Aval [Raiffeisen Bank Aval]. Available at: <https://www.aval.ua> (accessed 08.01.2019).

КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

CONCEPT OF MODERNIZATION OF MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES OF DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

У статті сформульовано концепцію управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки, у якій висвітлено способи підвищення ефективності співпраці між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами у сфері формування і використання грошових коштів; обґрунтовано напрями удосконалення управління фінансовими ресурсами у сфері домашніх господарств, суб'єктів господарювання та держави; визначено очікувані результати концепції: зростання валового внутрішнього продукту, добробуту та соціально-культурного рівня життя населення й забезпечення макроекономічної стабільності в Україні. Розкрито особливості того, як зростання прибутковості вітчизняних підприємств сприятиме підвищенню доходів домогосподарств. Показано мінімізацію вартості та ризиків формування і використання фінансових ресурсів економіки. Велика увага приділяється активізації підприємницької діяльності населення, яку необхідно сприймати не тільки з точки зору нарощення податкового потенціалу економіки, але й як спосіб реалізації нагромаджень за умов відсутності інших інструментів вкладення фінансових ресурсів.

Ключові слова: концепція управління, фінансові ресурси, національна економіка, держава, суб'єкти господарювання, домашні господарства, стратегія управління.

В статті сформульована концепція управління фінансовими ресурсами раз-

вития национальной экономики, в которой освещены способы повышения эффективности сотрудничества между государством, субъектами хозяйствования и домохозяйствами в сфере формирования и использования денежных средств; обоснованы направления усовершенствования управления финансовыми ресурсами в сфере домашних хозяйств, субъектов хозяйствования и государства; определены ожидаемые результаты концепции: рост валового внутреннего продукта, благосостояния и социально-культурного уровня жизни населения и обеспечение макроекономической стабильности в Украине. Раскрыты особенности того, как рост доходности отечественных предприятий будет способствовать повышению доходов домохозяйств. Показано минимизацию стоимости и рисков формирования и использования финансовых ресурсов экономики. Большое внимание уделяется активизации предпринимательской деятельности населения, которую необходимо воспринимать не только с точки зрения наращивания налогового потенциала экономики, но и как способ реализации накопленной при отсутствии других инструментов вложения финансовых ресурсов.

Ключевые слова: концепция управления, финансовые ресурсы, национальная экономика, государство, субъекты хозяйствования, домашние хозяйства, стратегия управления.

УДК 336.1

Дропа Я.Б.

д.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка
Макаренко У.Б.
аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

The article formulates the concept of management of financial resources of the development of the national economy, which outlines ways to increase the effectiveness of cooperation between the state, business entities and households in the field of the formation and use of funds; the directions of improvement of management of financial resources in the sphere of households, business entities and the state are substantiated; the expected results of the concept are defined: growth of gross domestic product, welfare and socio-cultural level of life of the population and ensuring macroeconomic stability in Ukraine. The peculiarities of how the growth of the profitability of domestic enterprises will contribute to the increase of household incomes is revealed. The minimization of the cost and risks of the formation and use of financial resources of the economy, formation of sufficient capital of economic entities is shown, as rising incomes of the population and activation of saving activity, optimization of the structure of financial resources is shown. The emphasis is placed on the effective use of financial resources, which should be a prerequisite for any activity by the subjects of the economy. The main principles underlying the management of financial resources of the development of the national economy are formulated: the target orientation; balance of all needs with available resources; concentration of financial resources on strategic objects, types of activities and directions of financing; scientific substantiation of plans, forecasts of formation and directions of use of financial resources of the state, business entities and households; optimality; strategic orientation; timeliness of the formation and use of financial resources by the subjects of the economy; efficiency; complexity in the process of analysis of the formation and use of financial resources; diversification; systematic; consistency; informational transparency. Much attention is paid to the revitalization of entrepreneurial activity of the population, which needs to be taken not only from the point of view of increasing the tax potential of the economy, but also as a way of realizing the accumulation in the absence of other instruments of investment of financial resources.

Key words: concept of management, financial resources, national economy, state, business entities, households, management strategy.

Постановка проблеми. Сьогодні складна соціально-економічна ситуація в Україні вимагає від уряду вирішення низки важливих проблем, які головно стосуються фінансового забезпечення розвитку національної економіки. Дефіцит бюджетних коштів держави, несприятливий інвестиційний клімат та низький рівень організованих заощаджень домашніх господарств вимагають від держави пошуку напрямів і способів об'єднання, збалансування та перерозподілу фінансових ресурсів суб'єктів економіки з метою повного задоволення потреб у фінансуванні їхньої діяльності.

У контексті цього, з урахуванням урядової концепції управління державними фінансами, необхідно удосконалити стратегію управління фінансовими ресурсами національної економіки, що дасть змогу підвищити ефективність формування та використання ресурсів усіма складовими фінансової системи. Спад промислового виробництва, низький рівень довіри до банківської системи та інших посередників фінансового ринку активізують пошук додаткових джерел фінансових ресурсів з метою забезпечення безперервності процесу відтворення та спонукають суб'єктів економіки

до визначення напрямів поліпшення їх взаємодії. Уряду належить вирішальна роль у розробленні концепції управління фінансовими ресурсами, яка б враховувала інтереси держави, суб'єктів господарювання та домашніх господарств і сприяла підвищенню добробуту населення й стимулювала економічне зростання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління фінансовими ресурсами у національній економіці зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: В. Дем'янишин [1], С. Добринь [2], Ю. Журавель [3], М. Крупка [9], Г. Кучер [4], О. Рожко [5], М. Петик [6], В. Савчук [8] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи значний внесок вчених у дослідження особливостей мобілізації та використання фінансових ресурсів суб'єктами національної економіки, сьогодні існує необхідність пошуку нових підходів до управління грошовими коштами, що особливо актуально в умовах кризових явищ та зростання залежності фінансової системи України від зовнішніх чинників впливу.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення концепції модернізації управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки України та визначення напрямів поліпшення взаємодії держави, суб'єктів господарювання та домашніх господарств у сфері формування, розподілу та використання грошових коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах посилення глобалізаційних процесів зростає значення системи управління фінансовими ресурсами як фундаментальної складової для забезпечення розвитку інших сфер національної економіки. Її необхідно розглядати у широкому розумінні через призму перетину інтересів суб'єктів господарювання, держави та домашніх господарств, пов'язаних із фінансовим забезпеченням економічного розвитку. Утім, при побудові системи управління фінансовими ресурсами треба також враховувати довготерміновий характер цілей і завдань суб'єктів економіки у сфері формування фінансових ресурсів. Отже, здійснення інформаційно-аналітичних процедур має враховувати усе наявне різноманіття цілей (коротко, середньо, довготермінових), які вони переслідують у процесі формування фінансових ресурсів, а не лише зосереджуватися на виявленні певних відхилень у кількісних або якісних характеристиках видів фінансових ресурсів (власних та залучених) [2, с. 39].

Необхідність забезпечення гнучкості у побудові та при функціонуванні системи управління фінансовими ресурсами додатково посилюється ієрархічно різноспрямованим характером функціонування цієї системи. Користувачами аналітично-довідкової інформації, що генерується у процесі моніторингу на підприємстві можуть виступати

працівники, задіяні у визначених функціональних підрозділах, з різною сферою та мірою відповідальності, різними управлінськими повноваженнями та ін. Звичайно, що внутрішня побудова системи управління фінансовими ресурсами держави, суб'єктів господарювання та домашніх господарств має обов'язково враховувати різноманіття потреб, які необхідно задовольнити при постачанні моніторингових відомостей – відповідно до різниці у вимогах щодо повноти, оперативності, достовірності одержаної інформації. Загалом, конкретний зміст вимог визначається характером та мірою гнучкості рішень, які приймаються на різних рівнях управлінської ієрархії [2, с. 40].

Окрім того, побудова системи управління фінансовими ресурсами суб'єктів економіки також повинна відповідати певному співвідношенню встановлених цілей та завдань, що потребує ретельного погодження розподілу відповідальності за здійснення цих процедур. Забезпечення такого погодження, з одного боку, вимагає структурування фінансово-аналітичних показників, які використовують відповідно до чітко встановлених цілей та чинників, що впливають на успішність їх досягнення. З іншого боку, організаційне забезпечення системи управління фінансовими ресурсами суб'єктів економіки також має відповідати вимогам розподілу відповідальності та повноважень між виконавцями.

На наш погляд, забезпечення ефективності функціонування системи управління фінансовими ресурсами держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств значною мірою залежить також від гнучкості її реагування на непередбачувані події. Запорукою досягнення такої гнучкості є не тільки оперативність проведення контрольних та облікових процедур у реальний момент часу, а, насамперед, урахування циклічності розвитку більшості економічних процесів, в основі розгортання яких можна визначити послідовність ситуацій, що повторюються [2, с. 40].

Концепція управління фінансовими ресурсами у нашому розумінні має містити такі елементи: мету, завдання, принципи, етапи реалізації та очікувані результати (рис. 1).

Метою управління фінансовими ресурсами є підвищення рівня відповідності обсягів та структури фінансових ресурсів потребами розвитку національної економіки. Відповідно до визначеної мети поставлено такі завдання.

1. Забезпечення надходження бюджетних ресурсів у достатньому для фінансування державою своїх функцій розмірі. Вона повинна виконувати свої завдання повністю та надавати послуги високої якості з метою забезпечення соціально-культурного розвитку суспільства. Сьогодні бюджетна система України має хронічний дефіцит, наслідком якого є високий рівень державного боргу. Тому значна частина функцій держави виконується з нена-

Рис. 1. Концепція управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки

Джерело: розроблено авторами

лежною якістю та у неповному обсязі, що пов'язано із неможливістю безмежно залучати кредитні ресурси. Оскільки лівова частка бюджетних ресурсів формується із податкових надходжень, то тут необхідно проводити політику щодо стимулювання

ефективної виробничої діяльності підприємств та активізації підприємницької діяльності населення з метою нарощення податкового потенціалу. Варто зазначити, що зростання прибутковості вітчизняних підприємств сприятиме підвищенню доходів

домогосподарств, оскільки у собівартості продукції закладені витрати на оплату праці, яка є головним джерелом формування їхніх фінансових ресурсів.

2. Формування достатнього капіталу суб'єктів господарювання. Сьогодні підприємствам важко залучити у потрібному обсязі фінансові ресурси через надто дорогі банківські кредити та нерозвинений фінансовий ринок, тому вони головно орієнтуються на власний капітал та кредиторську заборгованість (відтермінування платежів за отримані виробничі ресурси). Тому в таких умовах актуальним є допомога держави у сфері пільгового кредитування та оподаткування перспективних суб'єктів господарювання.

3. Мінімізація вартості та ризиків формування і використання фінансових ресурсів економіки. Суб'єкти фінансової системи прагнуть сформувати свої ресурси із мінімальною вартістю, проте це зробити досить важко, оскільки у процесі відносин з контрагентами інтереси не співпадають і зниження ціни для одного означає втрати для іншого. В умовах розвинутого ринку ціни на фінансові ресурси урівноважуються під дією ринкових механізмів і показують однакову вигоду для всіх учасників. Варто пам'ятати, що залучення бюджетних ресурсів державою також має свою вартість, бо підвищення рівня оподаткування не завжди сприяє зростанню податкових надходжень і може негативно впливати на процеси суспільного відтворення. В Україні переважає непряме оподаткування, тому нарощення його рівня неодмінно буде обмежувати можливості населення щодо нагромадження фінансових ресурсів, купівлі предметів довготривалого вжитку та здійснення заощаджень. З урахуванням вартості фінансових ресурсів, їх необхідно використовувати суб'єктами економіки із максимальною ефективністю та допустимими ризиками, тобто досягати поставлених цілей за допомогою мінімального обсягу коштів.

4. Зростання доходів населення. Надходження домогосподарств перебувають у тісній залежності від процесів формування фінансових ресурсів державою та суб'єктами господарювання, тому останні повинні реалізовувати свою політику так, щоб не погіршувати становище громадян країни. Варто зазначити, що домашні господарства є важливими інвесторами в економіці і значними платниками податків, тому зниження рівня їхніх надходжень не піде на користь жодному суб'єкту фінансової системи. Окрім того, треба пам'ятати, що держава та підприємства функціонують задля підвищення рівня життя населення.

5. Активізація заощаджувальної діяльності населення. Це завдання важливе у плані нарощення інвестиційних ресурсів у національній економіці, що сприятиме підвищенню незалежності країни та її фінансової безпеки. Окрім того, можливість здійснювати нагромадження домогосподарствами допоможе переміщати ресурси у часі

та створювати різні фонди, а отже сприятиме підвищенню їхньої фінансової стабільності.

6. Оптимізація структури фінансових ресурсів. Суб'єктам економіки необхідно прагнути досягти раціональної фінансової структури, що допоможе уникнути надмірних платежів з обслуговування залучених коштів та погіршення платоспроможності у довготерміновому періоді.

7. Активізація підприємницької діяльності населення необхідно сприймати не тільки з точки зору нарощення податкового потенціалу економіки, але й як спосіб реалізації нагромаджень за умов відсутності інших інструментів вкладення фінансових ресурсів. Окрім того зростання малого бізнесу допоможе знизити навантаження на державні цільові фонди, оскільки частина населення почне заробляти на себе і не буде чекати допомоги від держави у пошуку місця праці.

8. Ефективне використання фінансових ресурсів має бути обов'язковою умовою ведення будь-якої діяльності суб'єктами економіки, тобто необхідно досягати високої рентабельності, приросту ринкової вартості або отримувати запланований соціальний ефект.

До головних принципів, які лежать в основі управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки, на нашу думку, належать такі:

1. Цільова спрямованість: полягає в орієнтації на тактичні та стратегічні цілі розвитку економіки та має на меті забезпечити досягнення кінцевих результатів.

2. Збалансованість усіх потреб із наявними ресурсами. У випадку нестачі останніх зменшують потреби (державні витрати, активи суб'єктів господарювання та домогосподарств), оскільки незбалансованість зазвичай тлумачать як дефіцит фінансових ресурсів.

3. Концентрація фінансових ресурсів на стратегічних об'єктах, видах діяльності та напрямках фінансування з метою забезпечення розвитку пріоритетних соціально-економічних сфер країни.

4. Наукова обґрунтованість планів, прогнозів формування та напрямів використання фінансових ресурсів держави, суб'єктів господарювання та домашніх господарств. Даний принцип породжений необхідністю урахування дії об'єктивних економічних законів, реальних умов та особливостей господарської системи й світового досвіду у сфері управління фінансовими ресурсами.

5. Оптимальність: передбачає вибір варіанту фінансового забезпечення розвитку національної економіки, який максимально наблизитиметься до інтересів держави, суб'єктів господарювання та населення.

6. Стратегічна орієнтація: передбачає розроблення системи управління фінансовими ресурсами економіки з урахуванням сформульованої головної стратегії держави.

7. Своєчасність формування та використання фінансових ресурсів суб'єктами економіки з метою досягнення максимальної результативності.

8. Ефективність: передбачає досягнення високої прибутковості або запланованого соціального ефекту у процесі реалізації інвестиційних проєктів, фінансування соціальних програм тощо.

9. Комплексність у процесі аналізу формування та використання фінансових ресурсів. Він передбачає комплексну оцінку вхідних параметрів досліджуваного об'єкта, їхню зміну та розвиток у просторі і часі за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу. Необхідно врахувати усі чинники, які здійснюють вплив на систему управління фінансовими ресурсами економіки.

10. Диверсифікація: полягає у формуванні фінансових ресурсів одночасно із декількох джерел та їх вкладанні у різноманітні об'єкти з метою зниження ризику втрати передбачених економічних вигод.

11. Системність: передбачає дослідження процесів управління фінансовими ресурсами як складних систем, елементи яких пов'язані взаємодіють між собою, а зміна одного з них неодмінно сприятиме зміні системи загалом.

12. Здійснення постійного контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів усіма суб'єктами національної економіки.

13. Узгодженість: взаємодія між ієрархічними ланками (органами управління) по вертикалі та відносно самостійними підрозділами по горизонталі повинна бути загалом узгоджена з цілями організації управління фінансовими ресурсами розвитку економіки та синхронізована у часі.

14. Інформаційна прозорість у прийнятті рішень щодо формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів усіма ланками фінансової системи. Особливо це стосується планування та витрачання бюджетних коштів, фінансової звітності перед власниками суб'єктів господарювання, доступності аналітичних даних на фондовому ринку тощо.

Наступним елементом концепції є процес управління фінансовими ресурсами розвитку економіки, який складається з таких етапів:

I. Аналіз стану фінансового забезпечення розвитку національної економіки. На даному етапі визначається рівень фінансування соціально-культурних програм та економічних проєктів, діяльності суб'єктів господарювання та достатності фінансових ресурсів у населення. Також ураховують силу впливу на нього зовнішніх і внутрішніх чинників та оцінюють можливості нівелювання їх негативних наслідків. Варто зазначити, що одні і ті ж чинники для одних суб'єктів економіки будуть внутрішніми, а для інших – зовнішніми.

II. На другому етапі планують потребу у фінансових ресурсах суб'єктів економіки з урахуванням зміни макроекономічних параметрів у прогнозованому

періоді, рівня ризику інвестиційних проєктів, важливості соціально-економічних програм, напрямів витрачання коштів тощо. Плановий обсяг фінансових ресурсів має бути мінімально необхідним для вирішення державою своїх завдань, фінансування суб'єктами господарювання своєї діяльності та виконання домогосподарствами своїх цілей. На мікрорівні не завжди проводиться таке планування, оскільки не є обов'язковим і залежить від свідомості керівників приватних структур чи населення.

III. Третій етап характеризується процесами визначення джерел формування фінансових ресурсів усіма суб'єктами економіки та оцінюванням реального їх отримання з урахування репутації, кредитного рейтингу, терміну, обсягу та вартості необхідних коштів.

IV. Залучення планового обсягу фінансових ресурсів та мінімізація їх вартості відбувається на четвертому етапі управління. На державному рівні протягом цього етапу уряду важливо оцінити вартість джерел покриття бюджетного дефіциту та їхні наслідки для національної економіки загалом. Суб'єктам господарювання необхідно врахувати вплив залученого капіталу на майбутню ліквідність та платоспроможність, а також можливість збалансування інтересів керівників і власників підприємств. Домогосподарствам на цьому етапі важливо не переоцінити власні можливості, тобто реально порівнювати витрати на обслуговування залучених коштів з обсягами майбутніх доходів з метою уникнення втрати активів.

Основною формою упорядкування управлінських робіт в сфері формування фінансових ресурсів стає виконання низки планових процедур, в межах яких відбувається визначення термінів проведення управлінських робіт, обсяги очікуваних результатів, встановлення порядку проведення аналізу і оцінки наслідків порушень, підготовка належної нормативної та інформаційно-довідкової бази, організаційне супроводження та контроль реалізації заходів, спрямованих на відновлення сталого функціонування підприємств [2, с. 39].

V. На п'ятому етапі відбувається використання та інвестування залучених ресурсів у розвиток національної економіки. Варто зазначити, що більшість витрат держави не супроводжуються надходженням грошових коштів, оскільки є безповоротними трансфертними платежами. Проте на них покладена функція відтворення населення, підвищення рівня його життя та забезпечення безпеки у країні. Це стосується також фінансування завідома неприбуткових проєктів від яких у майбутньому буде отриманий соціальний ефект. Щодо мікрорівня, то на цьому етапі вкладають ресурси в інвестиційні проєкти з метою отримання позитивних фінансових результатів та здійснюють витрачання коштів й заощадження для перенесення грошей у часі.

Оцінювання ефективності використання фінансових ресурсів суб'єкти економіки також проводять на п'ятому етапі управління за допомогою показників рентабельності, зростання ринкової вартості, отриманих соціальних ефектів та забезпечення економічного зростання загалом. На цій стадії важливо визначити критерії за допомогою яких буде визначатися ефективність профінансованих соціально-економічних проектів з метою забезпечення їхньої порівнянності.

VI. На шостому етапі проводять моніторинг виконання бюджетів різних рівнів за доходами і видатками, послідовності фінансування інвестиційних проектів та діяльності суб'єктів господарювання та контроль за використанням фінансових ресурсів стосовно обсягу, цільової спрямованості та термінів фінансового забезпечення. Зазначимо, що на державному рівні для цього створені спеціальні органи (Рахункова палата України, Державна аудиторська служба України). Суб'єкти господарювання створюють такі структурні підрозділи за власним бажанням (хоча їхні функції може виконувати фінансова служба), за виключенням випадків коли їхнє формування в обов'язковому порядку визначене законодавством.

VII. Важливим завданням сьомого етапу є коригування планових показників управління фінансовими ресурсами на поточні зміни, які вносять макроекономічні тенденції, зовнішні та внутрішні умови господарювання тощо. У розвинених країнах зазвичай вносять зміни у п'ятирічні стратегічні плани у процесі виконання поточних державних бюджетів, оскільки тільки тоді можна побачити реальну потребу у фінансових ресурсах та визначити силу впливу чинників. Таке ж коректування необхідно робити підприємствам у процесі реалізації інвестиційних проектів, бо в реальному часі показують себе прогнозовані ризики та є змога порівняти наскільки точно прогнозовані грошові потоки.

VIII. Заключним етапом реалізації управління фінансовими ресурсами є координація зусиль держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств з метою досягнення планового рівня розвитку економіки та необхідної ефективності підчас фінансування соціально-економічних програм та інвестиційних проектів. Сьогодні держава виступає гарантом забезпечення високого рівня життя та добробуту населення, створення сприятливих умов для здійснення ефективної діяльності підприємств, які своєю чергою формують робочі місця і надають громадянам змогу отримувати доходи у вигляді заробітної плати. Окрім того значну частину доходів населення отримує від зайнятості у державному секторі та соціального забезпечення. Отже урядова політика щодо управління фінансовими ресурсами економіки повинна бути спрямована на збалансування грошових потоків між усіма

її суб'єктами з метою формування достатнього потенціалу розвитку господарської системи.

Важливим завданням держави на даному етапі є забезпечення ефективної діяльності сектору суб'єктів господарювання як базового у фінансовій системі в якому виробляється валовий внутрішній продукт. Інструментом стимулювання господарської діяльності для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на зовнішньому і внутрішньому ринку є надання державної допомоги суб'єктам господарювання. Однак, відсутність ефективної системи моніторингу та контролю за наданням такої допомоги призводить не лише до створення нерівних умов для провадження підприємницької діяльності та спотворює ринкові відносини, а також знижує ефективність використання державних ресурсів й ефективність реалізації економічної політики в цілому. У зв'язку з цим необхідно створити дієву систему регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання [7].

Комплексний підхід до питань розвитку системи управління державними фінансами потребує також посилення відповідальності держави перед бізнесом у рамках реалізації податкової політики у частині забезпечення своєчасного відшкодування податку на додану вартість [7].

У сфері мобілізації неорганізованих заощаджень домашніх господарств необхідно підняти рівень їхньої довіри до держави та її інститутів. У цьому плані важливе значення має поглиблення діалогу між державою та громадськістю шляхом спрощення доступу громадян до інформації з питань бюджету та забезпечення прозорого функціонування фінансових інститутів.

Заключним елементом розробленої концепції є отримання таких результатів управління фінансовими ресурсами розвитку економіки:

- забезпечення надання державою у повному обсязі та високої якості державних послуг щодо освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення, безпеки, оборони тощо;
- створення умов для ведення ефективної діяльності суб'єктами господарювання як головного сегменту фінансової системи, що напряму впливає на формування фінансових ресурсів держави за допомогою перерозподілу та доходи домогосподарств;
- підвищення добробуту населення через збільшення його здатності до придбання предметів довготривалого вжитку високої вартості, зростання соціального культурного розвитку як наслідку отримання належної якості послуг, що гарантовані державою;
- зростання валового внутрішнього продукту України як результату залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів та ефективного їх використання усіма суб'єктами економіки;

– досягнення стабільності у всіх макроекономічних сферах: цін, зайнятості та міжнародних економічних відносин.

Зважаючи на зазначене вище, очевидно що для підвищення рівня фінансового забезпечення розвитку економіки уряду України необхідно на державному рівні, зокрема: прагнути оптимізації системи оподаткування, яка б забезпечувала надходження планового обсягу доходів до бюджетів різних рівнів, не сприяла розширенню масштабів тіньової економіки й погіршенню інвестиційного клімату тощо; проводити виважену політику залучення позикових ресурсів з метою покриття дефіциту державного бюджету, вкладення таких коштів у перспективні сфери економіки та соціально-культурні програми й недопущення погіршення фінансової безпеки України; усунути корупцію у верхівці влади і на державних підприємствах та схеми, які сприяють відтоку фінансових ресурсів у невідомих напрямках, приховуванню активів, реальних результатів діяльності й зниження ефективності господарських процесів; забезпечити інформаційну прозорість щодо формування та використання державних коштів на усіх рівнях і посилення контролю громадськості за виконанням бюджетів з метою підвищення довіри до держави та її фінансових установ; проведення заходів щодо підвищення податкової культури підростаючого покоління з метою зростання податкового потенціалу у майбутньому; оптимальне використання бюджетних коштів з урахуванням стратегічних планів та видів діяльності; захист кордонів України від напливу неякісної та контрабандної продукції, яка суттєво знижує фінансовий потенціал економіки, доходи бюджетів і сприяє розвитку тіньового ринку.

Водночас у сфері фінансів суб'єктів господарювання треба впровадити заходи щодо: підвищення довіри між органами державної влади та бізнесом з метою налагодження тісної співпраці у сфері формування і розподілу фінансових ресурсів; уникнення проявів недобросовісної конкуренції; надання державної підтримки перспективним вітчизняним виробничим підприємствам та добросовісним платникам податків; створення сприятливих умов для розвитку виробництва та підвищення податкового потенціалу регіону; сприяння експортну вітчизняних компаній для реалізації продукції із високою часткою доданої вартості з метою підвищення їхньої рентабельності та завоювання нових ринків збуту.

Щоб забезпечити підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами домашніх господарств українській владі доцільно проводити такі заходи:

– створювати підґрунтя для започаткування громадянами власного бізнесу і таким чином забезпечити економію коштів Фонду загально-

обов'язкового соціального страхування на випадок безробіття та підвищити податкоспроможність територій та держави загалом;

– активізувати процеси перетворення неорганізованих заощаджень населення в організовані за допомогою емісії надійних та вигідних фінансових інструментів на ринку, які допоможуть нагромадити фінансові ресурси для досягнення довготермінових цілей та сприятимуть перенесенню грошей у часі;

– проводити політику щодо зменшення диференціації доходів різних груп населення та усунення великого розриву в оплаті праці «багатих» і «бідних» верст населення, що сприятиме появі середнього класу, який у розвинених країнах є потужним інвестором в економіку;

– запобігти відпливу кваліфікованої робочої сили за кордон у пошуках вищого заробітку шляхом створення умов для появи аналогічних підприємницьких структур в Україні, оскільки головним принципом ведення господарської діяльності є розміщення суб'єктів господарювання поблизу факторів виробництва, ключовим з яких є праця. У даному напрямі важливо використати чинник дешевої робочої сили з урахуванням відтворювальної функції заробітної плати. Така політика сприятиме збереженню сімейних цінностей у державі, поліпшенню якості життя населення та зростанню його доходів;

– започаткувати безкоштовні консультації для домашніх господарств щодо основ функціонування фінансового ринку з метою підвищення їхньої грамотності в інвестиційній сфері та набуття умінь щодо оцінки підприємницьких ризиків.

У контексті поліпшення взаємодії суб'єктів економіки з метою удосконалення управління фінансовими ресурсами уряду України, на наш погляд, необхідно:

– уникати нав'язливих умов залучення державних запозичень на міжнародному рівні та не допускати зниження реальних доходів населення, оскільки це неодмінно приведе до сповільнення заощаджувальної діяльності, зниження їхнього фінансового потенціалу та добробуту загалом;

– сприяти появі у працівників можливості придбання акцій суб'єктів господарювання на яких вони працюють і таким чином підвищувати їхню зацікавленість у результатах діяльності, що стане запорукою зростання продуктивності праці та доходів населення;

– реалізувати ідею повного або часткового звільнення від оподаткування коштів суб'єктів господарювання та домашніх господарств, які спрямовано на заощадження і таким чином стимулювати нагромадження інвестиційних ресурсів в економіці;

– запровадити програму державно-приватного партнерства щодо фінансування стратегічних

інвестиційних проектів із залученням коштів підприємницьких структур та населення на взаємовигідних умовах, що стане запорукою формування дешевших ресурсів та зростання фінансової автономії держави;

– врахувати важливу роль домашніх господарств у забезпеченні зростання попиту й стимулювати таким чином зростання обсягів виробництва вітчизняними суб'єктами господарювання;

– з метою забезпечення доступного житла населенню у новобудовах важливо активізувати розвиток іпотечного кредитування з урахуванням досвіду розвинених країн та ефективного розподілення ризиків між фірмою забудовником і громадянином;

– посилювати конкуренцію між посередниками на фінансовому ринку з метою підвищення якості та доступності їхніх послуг, що сприятиме зростанню довіри до них та частки населення в операціях з цінними паперами;

– залучити до формування фондів фінансових ресурсів усіх суб'єктів економіки України для забезпечення відтворення навколишнього природного середовища з метою підвищення здоров'я нації та тривалості життя населення;

– сприяти прозорому та раціональному перерозподілу ресурсів фінансовою системою для досягнення високої ефективності її функціонування та забезпечення реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки України.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, удосконалення системи управління фінансовими ресурсами у розрізі суб'єктів фінансової системи має за мету підвищити відповідність обсягів і структури фінансових ресурсів потребам розвитку національної економіки, сприяти зростанню валового внутрішнього продукту, добробуту та соці-

ально-культурного рівня життя населення й забезпеченню макроекономічної стабільності в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дем'янишин В.Г., Гуцал І.С., Кириленко О.П. та ін. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / за ред. В.Г. Дем'янишина. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 463 с.

2. Добринь С.В. Організація системи управління фінансовими ресурсами підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 10. С. 37–40.

3. Журавель Ю.Г. Консолідація фінансових ресурсів для модернізації національної економіки дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 195 с.

4. Кучер Г. Фінансовий потенціал економічного розвитку: теоретичний аспект. *Вісник КНЕУ*. 2014. № 4. С. 92–105.

5. Рожко О. Специфіка формування фінансових ресурсів держави в умовах фінансової кризи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. № 132. С. 49–52.

6. Петик М.І. Економічна суть і призначення фінансових ресурсів у забезпеченні господарської діяльності суб'єкта господарювання. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2008_4_1/35.pdf (дата звернення: 22.01.2019).

7. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету міністрів України від 03.09.12 р., № 633-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-%D1%80> (дата звернення: 22.01.2019).

8. Савчук В.А. Фінансове забезпечення виконання функцій держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 22. С. 46–49.

9. Фінанси в трансформаційній економіці України : навч. посібник / за ред. М.І. Крупки. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. 614 с.

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ КРЕДИТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF FINANCIAL INSTRUMENTS OF CREDITING AT TRADE ENTERPRISES

У статті проаналізовано та згруповано основні наукові підходи щодо розуміння сутності поняття «організація бухгалтерського обліку». Автором узагальнено сутність організації обліку фінансових інструментів кредитування та розглянуто організацію обліку фінансових інструментів кредитування на підприємствах торгівлі. Визначено процес, завдання, суб'єкти та об'єкти такої організації на підприємстві. Виокремлено методичний, технічний та організаційний аспекти обліку фінансових інструментів кредитування. На основі критичного аналізу нормативно-законодавчих документів щодо обліку фінансових інструментів кредитування автором виділено основні елементи облікової політики підприємства, що потребують аргументації та деталізації, а саме в розрізі фінансових активів та фінансових зобов'язань відповідно до П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», оцінки за справедливою вартістю та за амортизованою вартістю.

Ключові слова: організація, організація бухгалтерського обліку, фінансові інструменти кредитування, облікова політика.

В статті проаналізовані та сгрупировані основні наукові підходи к понима-

нию сущности понятия «организация бухгалтерского учета». Автором обобщен сущность организации учета финансовых инструментов кредитования и рассмотрены организацию учета финансовых инструментов кредитования на предприятиях торговли. Определены процесс, задачи, субъекты и объекты организации учета финансовых инструментов на предприятии. Выделены методический, технический и организационный аспекты учета финансовых инструментов кредитования. На основе критического анализа нормативно-законодательных документов по учету финансовых инструментов кредитования автором выделены основные элементы учетной политики предприятия, нуждающиеся в аргументации и детализации, а именно в разрезе финансовых активов и финансовых обязательств, согласно П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты», оценки по справедливой стоимости и по амортизированной стоимости.

Ключевые слова: организация, организация бухгалтерского учета, финансовые инструменты кредитования, учетная политика.

УДК 657.1

Приймак Н.В.

аспірант кафедри обліку та оподаткування

Київський торговельно-економічний університет

The author states that ensuring the effective functioning of enterprises in the conditions of transformation of the Ukrainian economy requires new approaches to the management system. The organization of accounting and reporting becomes important for the implementation of these processes. The article analyzes and groups the main scientific approaches to understanding the essence of the concept of "organization of accounting", "accounting organization". The author generalizes the essence of the organization of accounting financial instruments of lending, as an accounting process, covering informational, logistical, human resources and other support, as well as management. The organization of accounting of financial instruments of crediting at trade enterprises is considered. The main tasks of the accounting of financial instruments of lending were allocated and added to another task, such as the division of objects of accounting by classification criteria and, if necessary, the definition of accounting procedures for each group. The process, subjects and objects of such organization in the enterprise are determined. The methodological, technical and organizational aspects of the accounting of financial instruments of crediting are singled out. The author highlights one of the most important issues in the organization of accounting for financial instruments of lending at trade enterprises is the introduction of a clear accounting policy in terms of operations with financial instruments. On the basis of the critical analysis of the regulatory and legislative documents on the accounting of financial instruments of lending, namely, the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" and "Methodical Recommendations on the Accounting Policy of the Enterprise", the author identifies the main elements of the accounting policy of the enterprise that need to be substantiated, and detailing. Namely – in the context of financial assets and financial liabilities in accordance with accounting standard 13 "Financial instruments"; methods of recognition and terms of recognition of financial instruments in the context of each type; valuation of financial instruments at fair value and at amortized cost; hedging and disclosure of information on financial lending instruments in the notes to the financial statements. It is noted that trading enterprises that carry out business transactions related to financial lending instruments should form a separate section in the Ordinance on Accounting Accounting Policies, or a separate Regulations on the Accounting of Financial Instruments of Lending may be developed separately in the enterprise.

Key words: organization, organization of accounting, financial instruments of crediting, accounting policy.

Постановка проблеми. Дані бухгалтерського обліку є основою інформаційного забезпечення будь-якого підприємства. Для прийняття управлінським персоналом рішень та ефективного виконання своїх функцій на підприємстві необхідна раціональна організація бухгалтерського обліку, яка ґрунтується на нормативно-правових актах держави та прийнятій підприємством обліковій політиці. Облікова система має бути організована з урахуванням особливостей діяльності кож-

ного конкретного суб'єкта господарювання. Від облікової політики підприємства залежить стан організації бухгалтерського обліку, якість і правдивість облікової інформації, фінансовий стан конкретного суб'єкта господарювання. Облікова політика підприємства повинна ґрунтуватись на вимогах чинного законодавства та інших нормативних актах, що регулюють його господарську та облікову діяльність як зі сторони держави, так і інших органів (міністерств, відомств) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню питань організації бухгалтерського обліку діяльності підприємств та формування облікової політики присвячено праці Т.В. Барановської, Ф.Ф. Бутинця, П.Є. Житнього, С.В. Івахненкова, В.В. Сопко, П.Л. Сук, В.М. Жук, О.А. Лаговської, Л.П. Нищенко, М.В. Корягіна, С.М. Міщенко, М.Т. Щирби, М.С. Пушкар та ін. Проте питання щодо організації бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування на підприємствах торгівлі залишається малодослідженим. Це свідчить про актуальність теми, а отже, зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ключових аспектів організації обліку фінансових інструментів кредитування та формування облікової політики підприємства в частині обліку фінансових інструментів кредитування на підприємствах торгівлі з метою ефективного управління господарською діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі господарської діяльності всі підприємства, в тому числі і торговельні беруть активну участь у кредитних відносинах з вітчизняними та іноземними партнерами, а тому стикаються із залученням різноманітних фінансових інструментів кредитування. Без кредитних ресурсів в умовах сьогодення не можливо вести бізнес на високому рівні для досягнення високих фінансових результатів. Тому прийняття рішення керівниками підприємств торгівлі про залучення фінансових інструментів кредитування на певний період та на певних умовах, а також ефективного управління ними можна здійснювати лише на основі оперативної отриманої та достовірної інформації, яку чітко формує організована система бухгалтерського обліку.

Організація обліку фінансових інструментів кредитування на підприємствах торгівлі є важливим та складним питанням, так як повинна відповідати вимогам чинного законодавства та особливостям господарської діяльності; забезпечувати адаптування бухгалтерського обліку до сучасних умов та враховувати всі потреби зовнішніх та внутрішніх користувачів облікової інформації.

При розгляді сутності поняття «організація обліку» нами було виділено, що даному питанню присвячено багато наукових праць, в яких виділено різні наукові підходи щодо даного поняття, котрі відрізняються формулюванням поняття та його основних складників та представлено в табл. 1.

Аналіз вище викладеного дає можливість зробити висновок, що в основу організації бухгалтерського обліку покладено системний підхід, що передбачає врахування взаємозв'язків між окремими її складовими, який забезпечується

за допомогою здійснення певних заходів та дій керівного та управлінського персоналу підприємства. Незважаючи на те що в працях вище розглянутих науковців знайшли відображення різноманітні підходи щодо організації обліку, дослідження щодо організації обліку фінансових інструментів кредитування вітчизняними науковцями не проводилися.

Отже, на базі загального вивчення поняття «організація бухгалтерського обліку» на нашу думку, під організацією обліку фінансових інструментів кредитування, як складової частини організації обліку на підприємстві, слід розуміти обліковий процес, що охоплює інформаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше забезпечення, а також управління ним.

Під час організації обліку фінансових інструментів кредитування необхідно керуватися положеннями таких нормативно-правових документів: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», вимоги П(С)БО, МСБО, МСФЗ та інші нормативні документи щодо регулювання бухгалтерського обліку.

Критичний огляд завдань організації обліку в науковій літературі дав змогу визначити перелік основних завдань організації обліку фінансових інструментів кредитування на підприємстві торгівлі – своєчасне, достовірне, повне та безперервне відображення фактів та умов здійснення операцій з фінансовими інструментами кредитування [16; 13; 17]; обробка даних про операції з фінансовими інструментами кредитування за допомогою певних процедур та способів відповідно до вхідної операції [1; 13; 17]; правильність та повнота документального відображення інформації про фінансові інструменти кредитування в облікових регістрах [1; 13; 17]; складання фінансової звітності на основі отриманого пакету інформації щодо фінансових інструментів кредитування, формування пакету документації щодо залучених фінансових інструментів кредитування [13; 17]. Крім цього, вважаємо за потрібне виділити ще одне завдання щодо організації обліку фінансових інструментів кредитування, а саме: поділ об'єктів обліку за класифікаційними ознаками та у разі необхідності визначення процедур обліку для кожної групи.

Наступним етапом при дослідженні організації обліку фінансових інструментів кредитування є визначення процесу такої організації на підприємстві. Процес організації обліку складається з таких етапів:

- визначення завдань організації обліку фінансових інструментів кредитування;
- виділення об'єктів та суб'єктів даного обліку;
- поділ об'єктів обліку за класифікаційними ознаками та у разі необхідності визначення методики їх обліку;

Наукові підходи щодо визначення поняття «організація обліку»

Науковий підхід	Визначення поняття різними науковцями
<p>Організація обліку як система</p>	<p>Організація обліку – це система методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування такого обліку та подальший його розвиток [1]. Організація обліку – це сукупність зі створення цілісної системи бухгалтерського обліку, підтримання та підвищення рівня її організації. [2]. Процес організації передбачає цілеспрямоване створення, постійне впорядкування та вдосконалення системи обліку на підприємстві для її відповідності потребам управління [3, с. 117]. Організація бухгалтерського обліку – це сукупність елементів облікового процесу в їх статичному і динамічному стані, які забезпечують найбільш активну дію на процеси виконання плану, а також збереження виробничих ресурсів та дотримання режиму економії [11, с. 65]. Організація бухгалтерського обліку – це система заходів, що передбачають порядок, послідовність і строки виконання облікової роботи [5, с. 349]. Організація бухгалтерського обліку – це система методів, способів, заходів, що забезпечують оптимальне функціонування та розвиток відповідно до мети бухгалтерського обліку [6, с. 287]. Організація бухгалтерського обліку – це система умов та елементів облікового процесу, що включає первинний облік, документування операцій, план рахунків бухгалтерського обліку, форми організації обліково-обчислювальних робіт, обсяг та зміст звітності [7, с. 15]. Організація бухгалтерського обліку – це раціональна система відображення операцій і результатів діяльності з урахуванням економіко-організаційних особливостей підприємства, результати впровадження якої гарантують достовірність інформації, їх повноцінність для прийняття оперативних та стратегічних рішень [8, с. 17]. Організація обліку – це система впорядкованих дій зі створення системи бухгалтерського обліку, що включає складання облікових реєстрів та первинних носіїв облікової інформації, облікову політику підприємства, організацію облікового процесу [9]. Організація обліку – це внутрішній порядок системи бухгалтерського обліку, що складається з окремих процесів зі створення, функціонування та постійного удосконалення бухгалтерського обліку з метою забезпечення користувачів інформацією, яка необхідна для прийняття рішень [10].</p>
<p>Організація обліку як комплекс дій, сукупність заходів, методів, способів</p>	<p>Організація обліку – це комплекс заходів, спрямованих на створення раціональної системи бухгалтерського обліку та ведення його відповідно до діючих вимог і завдань [11]. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах, в установах та організаціях – це система методів, способів, заходів, які забезпечують його оптимальне функціонування та розвиток відповідно до мети, цілей та місії [12]. Організація бухгалтерського обліку – це сукупність дій зі створення цілісної системи бухгалтерського обліку, підтримання і підвищення її організованості, функціонування якої спрямоване на забезпечення інформаційних потреб користувачів облікової інформації, включаючи вибір форм організації та формування матеріального й інформаційного забезпечення облікового процесу [13, с. 6]. Організація обліку – це сукупність цілеспрямованих процесів або дій зі створення, функціонування, упорядкування та постійного удосконалення системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення внутрішніх та зовнішніх користувачів обліково-економічною інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень [14]. Організація обліку – це сукупність засобів, способів і методів упорядкування та оптимізації системи бухгалтерського обліку [15]. Організація обліку – це система дій, необхідних для побудови облікового процесу для отримання інформації про господарські процеси, їх групування залежно від економічного значення та реєстрація у відповідних реєстрах, здійснення контролю над раціональним використанням виробничих ресурсів [16].</p>
<p>Організація обліку як діяльність керівного та управлінського персоналу щодо забезпечення облікових процесів</p>	<p>Організація обліку – це цілеспрямована діяльність керівників підприємства зі створення, постійного впорядкування й удосконалення системи бухгалтерського обліку для забезпечення інформацією внутрішніх і зовнішніх користувачів [17, с. 41]. Організація обліку – це комплекс заходів керівника, спрямованих на забезпечення збору, реєстрації та узагальнення фактів господарської діяльності з метою отримання достовірної інформації для прийняття управлінських рішень [18]. Організація обліку – це поєднання двох взаємопов'язаних аспектів організації бухгалтерського обліку: організації праці облікового апарату та організації процесу ведення обліку та складання звітності [19]. Організація бухгалтерського обліку – це діяльність керівництва підприємства щодо створення, вдосконалення та контролю системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення достовірною інформацією внутрішніх та зовнішніх користувачів. [20]. Організація обліку – це процес створення та постійного удосконалення трудового та облікового процесів, методологічного та методичного забезпечення обліку задля надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації для прийняття управлінських рішень [21].</p>

Джерело: згруповано автором

- визначення методологічної частини організації обліку фінансових інструментів кредитування (визначення критеріїв визнання фінансових інструментів кредитування та припинення такого визнання; методів оцінки фінансових інструментів кредитування та подальше їх знецінення);

- визначення технологічної частини обліку фінансових інструментів кредитування (вибір номенклатури бухгалтерських рахунків з аналітичними розрізами до них, розробка форм і порядку складання первинних документів щодо фінансових інструментів кредитування і т.д.);

- підбір облікового персоналу щодо відображення бухгалтерського обліку фінансових інструментів кредитування та забезпечення його роботи.

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» установлено, що відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе власник підприємства [23]. Проте організацією бухгалтерського обліку на підприємстві повинен займатися не тільки керівник підприємства, а й головний бухгалтер, тому суб'єктами в організації обліку фінансових інструментів кредитування виступають: директор та головний бухгалтер. Об'єктами організації обліку в даному випадку є фінансові інструменти кредитування, що залучаються підприємствами у процесі здійснення своєї господарської діяльності.

Одним із найважливіших питань організації обліку фінансових інструментів кредитування на підприємстві є впровадження чіткої облікової політики в частині операцій із фінансовими інструментами, їх нормативно-правове забезпечення, обрання елементів та вибору варіанту обліку з можливих альтернатив. Елементи облікової політики поєднують методичні прийоми, способи та процедури, пов'язані з оцінкою чи обліком об'єкта.

Основним нормативно-правовим документом, який забезпечує організацію обліку та визначення облікової політики є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [23]. На підстав вимог статті 6 п.6 зазначеного закону розроблено і впроваджено Міністерством фінансів України «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства» [24].

Даний нормативно-правовий документ підкреслює необхідність створення облікової політики самостійно керівниками підприємства і уповноваженими особами, а також визначає вибір складових змісту розпорядчого документу про облікову політику підприємства відповідно до національних П(С)БО та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку.

В процесі формування облікової політики підприємства щодо об'єктів обліку, а саме фінансових інструментів зазначається необхідність використання методичних засад, що рекомендовано П(С)БО [24, п. 2.18; 25]. Перераховуються альтернативні методи їх визнання, підкреслюється використання тільки обраного методу визнання до кожного виду фінансових інструментів кредитування; зазначаються умови визнання фінансового активу і виникнення, пов'язаного з такою подією, фінансового зобов'язання, а також нарахування відсотків з дати виконання контракту при переході права власності; момент визнання виконання контракту при продажу фінансових активів; йдеться про визнання зміни справедливої вартості фінансового активу в період між датою укладення контракту і датою його виконання і ці зміни визнаються іншими витратами або іншими доходами, крім фінансових активів, які обліковуються за фактичною або амортизованою собівартістю, та активів, які є інструментом хеджування.

Паралельно отриманим методичним рекомендаціям щодо організації облікової політики фінансових інструментів існує суттєва потреба ознайомлення з вимогами до їх визнання, особливими термінами, що застосовуються, наведеною класифікацією, умовами визнання і оцінки, хеджування та розкриття інформації про фінансові інструменти кредитування у примітках до фінансової звітності.

Наступним кроком щодо конкретизації вибору об'єктів, пояснення і тлумачення специфічних термінів, класифікації та визнання фінансових інструментів, хеджування та розкриття інформації у фінансовій звітності є використання методологічних засад щодо формування інформації про фінансові інструменти кредитування та її відображення у фінансовій звітності, які визначено П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [25]. Необхідно зазначити об'єкти фінансових інструментів кредитування, вказуючи посилання на їх визначення [25, п. 4]; обрати ті, з фінансових активів чи фінансових зобов'язань, які беруть участь у господарській діяльності підприємства з описом їх класифікації [25, п. 5–9].

Обрані фінансові інструменти кредитування, при формуванні наказу про облікову політику, потребують аргументації і деталізації щодо наступних елементів:

- визнання фінансових активів, зобов'язань, безумовних прав вимоги, форвардних контрактів, опціонів [25, п. 10 – п. 14];

- оцінки при придбанні складових фінансових інструментів, можливості продажу, зміни справедливої вартості [25, п. 15 – п. 16];

- списання фінансового активу з балансу або передачі такого активу іншому підприємству

(з обов'язковим уточненням збереження чи втрати контролю) [25, п. 17 – п. 18];

- розподілу балансової вартості реалізованих фінансових активів між їх реалізованою і нереалізованою частинами пропорційно справедливій вартості їх частин на дату продажу та визначенням фінансового результату від такої операції [25, п. 19];
- визначення вартості (справедливої і первісної) при передачі контролю за фінансовим активом та отриманим фінансовим зобов'язанням, фінансового результату від такої операції [25, п. 20];
- оцінки фінансової гарантії, як зобов'язання, його списання з балансу [25, п. 21 – п. 23];
- відображення прибутку (збитку) від продажу [25, п. 28].

Оцінку фінансових інструментів кредитування, які обрало підприємство необхідно описати у Наказі про облікову політику і здійснювати з оглядом на вимоги національного П(С)БО за їх фактичною собівартістю [25, п. 29]. Також зважати на оцінку і можливість або необхідність переоцінки, застосування справедливої або амортизованої собівартості, збільшення або зменшення балансової вартості, перегляд вартості фінансових активів щодо можливості її зменшення [25, п. 30–33]. Відображення згорнутого сальдо фінансових активів і фінансових зобов'язань у балансі [25, п. 34].

Особливу увагу при формуванні облікової політики в описанні операцій з фінансовими інструментами кредитування слід також приділити питанням хеджування, а саме: умовам обліку хеджування справедливої вартості, змінам балансової вартості об'єкта хеджування, припиненню визнання змін балансової вартості, застосуванню коефіцієнта ефективності в обліку хеджування грошових потоків, змінам балансової вартості активів або зобов'язань внаслідок хеджування твердого контракту, варіантам умов припинення визнання змін балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків, хеджуванню фінансових інвестицій [25, п. 35–41].

Останньою складовою відображення фінансових інструментів кредитування у Наказі про облікову політику підприємства є розкриття інформації про них у примітках до фінансової звітності [25, п. 42–47].

Розкриття зазначеної інформації щодо фінансових інструментів кредитування у Наказі про облікову політику підприємства є важливою складовою діяльності підприємства, яка дозволить підвищити її ефективність.

Отже, підприємства, що здійснюють господарські операції пов'язані з фінансовими інструментами кредитування, повинні формувати окремий розділ у Наказі про облікову політику щодо обліку, або на підприємстві може бути розроблено окремо Положення про облік фінансових інструментів кредитування.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: 1) організація обліку фінансових інструментів кредитування є частиною організації бухгалтерського обліку на підприємстві, полягає у побудові та реалізації такої системи інформації в частині господарських операцій пов'язаних із залученням фінансових інструментів кредитування, яка забезпечує потреби в інформації зовнішніх та внутрішніх користувачів; 2) для побудови організації обліку фінансових інструментів кредитування необхідно визначити завдання, суб'єкти та об'єкти цього процесу, за необхідності поділити об'єкти обліку за класифікаційними ознаками та визначити окремі процедури обліку для кожної групи; 3) виділити методичні, технічні та організаційні аспекти обліку фінансових інструментів кредитування на підприємстві; 4) одним із важливих питань організації обліку фінансових інструментів кредитування на підприємстві є формування Наказу про облікову політику щодо фінансових інструментів, їх визнання, оцінки та їх класифікації або окремого Положення про облік фінансових інструментів кредитування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сопко В.В., Завгородній В.П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 411 с.
2. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 343 с.
3. Правдюк Н.Л. Особливості організації фінансового обліку в сільськогосподарських підприємствах. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 12. С. 115–120.
4. Соколов Я.В. Очерки по истории бухгалтерского учета. Москва : Финансы и статистика, 1991. 400 с.
5. Березенська А.В. Раціональна організація обліку як фактор ефективного функціонування кооперативних мікроекономічних систем. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Серія «Інформаційні технології»*. 2005. № 15(4). С. 348–353.
6. Сенчук Т.Я. Особливості організації обліку підприємств оптово роздрібною торгівлі. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2005. Вип. 15/4. С. 286–291.
7. Кумок И.С. Настольная книга бухгалтера-профессионала. Москва : Московское финансовое объединение, 1997. 304 с.
8. Кужельний М.В., Левицька С.О. Організація обліку : Підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 352 с.
9. Карпушенко М.Ю. Організація обліку : навч. посібник. Харків : ХНАМГ, 2011. 241 с. URL: http://eprints.kname.edu.ua/21047/1/2009_31%D0%9D_%D0%BF%D0%B5%D1%87._%D0%B2%D0%B0%D1%80._%D0%9E%D1%80%D0%B3_%D0%BE%D0%

V1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83_%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B01.pdf (дата звернення: 01.02.2019).

10. Візіренко С.В. Удосконалення організації обліку на підприємствах. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2014/17.pdf (дата звернення: 01.02.2019).

11. Сук П.Л. Предмет і метод організації обліку. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2006. № 24 (177). С. 49–50.

12. Садовська І.Б., Божидарник Т.В., Нагірська К.Є. Бухгалтерський облік: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 688 с. URL: http://cul.com.ua/preview/buh_obl_sadovska.pdf (дата звернення: 01.02.2019).

13. Лень В.С. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 696 с.

14. Островерха Р. Е. Організація обліку : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 568 с.

15. Іваненко В.О., Мейш А.В. Особливості організації бухгалтерського обліку фінансових результатів на торговельних підприємствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1. С. 75–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_escop_2013_1_17 (дата звернення: 01.02.2019).

16. Пархоменко В.М. Бухгалтерський облік, внутрішній контроль і економічний аналіз витрат на поліпшення якості продукції: проблеми теорії та методології: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. 560 с.

17. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку : навч. посіб. Житомир : ЖІТІ, 2001. 576 с.

18. Лузан Ю.Я., Михайлов М.Г., Жук В.М. Методичні рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах України. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 2. С. 106–187.

19. Кулик В.А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2014. С. 373.

20. Мардус Н.Ю., Брік С.В. Аспекти організації обліку і фінансової звітності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9, ч. 6. С. 219–222.

21. Труш Ю.Т., Король Г.О., Потрус Н.П. Організація обліку. Частина 1. Основи організації обліку : навч. посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2015. 69 с.

22. Легенчук С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2010. 652 с.

23. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 01.02.2019).

24. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id=293536 (дата звернення: 01.02.2019).

25. П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 01.02.2019).

АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ В РОЗРІЗІ ЕКОНОМІЧНОГО СПЕКТРУ, БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ

ANALYSIS OF COST PRICE IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC SPECTRUM, ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING

У статті розглянуто теоретичні основи поняття собівартості виготовленої продукції, а саме в трьох напрямках: економічного спектру, бухгалтерського та податкового обліку, згідно нормативної бази країни. В результаті аналізу виявлено, що існує спільне тлумачення цього терміну, а саме що це грошове вираження сукупності витрат на виготовлення та реалізацію продукції. Але у кожній науковій дисципліні є свої відмінності у класифікації витрат та видів собівартості, в залежності від виду продукції, кількості продукції, яке підприємство буде виготовляти та на якому рівні збираються реалізовувати цю продукцію. При розрахунку собівартості запропоновано ефективні шляхи її зниження, а саме: впровадження ресурсозберігаючих технологій, безвідходного виробництва, продуктів науково-технічного прогресу, вигідного місця розташування процесу виробництва та сировини, вдалого і гнучкого маркетингу тощо. Зниження собівартості продукції дозволить в майбутньому зробити підприємства України більш конкурентоспроможними та досягти новий ефективний рівень функціонування вітчизняних підприємств.

Ключові слова: собівартість, аналіз, готова продукція, витрати виробництва, види витрат, шляхи та методи зниження собівартості.

В статье рассмотрены теоретические основы понятия себестоимости изготовленной продукции, а именно, в трёх направлениях: экономического спектра, бухгалтерского и налогового учёта, согласно нормативной базы страны. В результате анализа выявлено, что существует общее толкование этого термина, а именно, что это денежное выражение совокупности затрат на изготовление и реализацию продукции. Но в каждой научной дисциплине есть свои различия в классификации расходов и видов себестоимости, в зависимости от вида продукции, количества продукции, которое предприятие будет производить, и на каком уровне собираются реализовывать эту продукцию. При расчёте себестоимости предложены эффективные пути её снижения, а именно: внедрение ресурсосберегающих технологий, безотходного производства, продуктов научно-технического прогресса, выгодного места расположения производства и сырья, удачного и гибкого маркетинга. Снижение себестоимости продукции позволит в будущем сделать предприятия Украины более конкурентоспособными и достичь новый эффективный уровень функционирования отечественных предприятий.

Ключевые слова: себестоимость, анализ, готовая продукция, издержки производства, виды затрат, пути и методы снижения себестоимости.

УДК 657.471:336.2

Романькова О.М.

к.х.н., доцент,
доцент кафедри «Облік, оподаткування та економічна безпека»

Донбаська державна машинобудівна академія

Горголюк К.В.

студент
Донбаська державна машинобудівна академія

At the present stage of economic development of large enterprises of the country one of the most important places should be the cost of production. An indicator that reflects these costs in the cost of production. The concept of cost should be considered from different sides of scientific disciplines, namely the economic spectrum, accounting and tax accounting, according to the tax base of the country. Cost according to the economic direction – a monetary form of costs for the preparation of its production, manufacture and sale. Types of cost: planned, actual, normative and estimated. Cost according to accounting at the enterprise – is expressed in cash costs of the enterprise for the production and sale of products (works and services). According to the Tax code of Ukraine, the cost of manufactured and sold goods, performed works and provided services consists of expenses directly related to the production of goods, performance of works and provision of services. It consists of direct material costs, direct labour costs, general production costs, depreciation and other expenses. On the basis of the study concluded that there is a General interpretation of the term, namely that it is a monetary expression of the total cost of production and sale of products. But each scientific discipline has its own differences in the classification of costs and types of cost, depending on the type of product, the amount of products that the company will produce and at what level are going to sell these products. For example, in the economy the cost price is planned, actual, normative and estimated. It includes production, research, marketing, training and other costs. And in accounting, the cost of production is complete and it consists of direct, basic, overhead and indirect costs. And in the tax accounting of cost of specific types it is not allocated. Using international experience in the calculation of the cost effective ways to reduce it is possible to consider the use of sustainable technologies, waste-free production, products of scientific and technical progress, advantageous location of the production process and raw materials, a good and flexible marketing. Reducing the cost of production will in the future make Ukrainian enterprises more competitive and achieve a new effective level of functioning of domestic enterprises.

Key words: cost price, analysis, finished products, production costs, types of costs, ways and methods of cost reduction.

Постановка проблеми. На сучасному етапі для економічного розвитку великих підприємств країни одне з найважливіших місць мають займати витрати на виробництво продукції. Показником, який відображає ці витрати є собівартість продукції. Вона характеризує та впливає на ефективність виробництва. У ній відображаються всі сторони виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства, а саме: рівень використання сировини й матеріалів, палива та енергії, рівень використання основних фондів у процесі виробництва та амортизаційні відрахування, рівень використання трудових ресурсів, а також інші витрати на виробництво.

Однією з найголовніших цілей є підвищення ефективності виробництва, а також зайняття підприємством лідерських позицій та конкурентоспроможності на внутрішньому та мировому ринках (експорту чи імпорту продукції). Підвищення ефективності виробництва зробить безпосередній вплив на збільшення прибутку, рівня рентабельності, а також бюджету підприємства. Тому розвиток та наукове дослідження даної теми буде актуальним навіть у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі собівартості виготовленої продукції, а саме визначенню її поняття та розробці методів

зниження собівартості, присвячено багато наукових досліджень.

На сучасному етапі цій темі присвятили наукові роботи такі економічні діячі, як Бондаренко Н.М., Устименко А.К. [1], Морщенок Т.С., Біла А.О. [2], Севастьянов Р.В., Рябко Д.В. [3] та інші науковці.

Постановка завдання. Проведення аналізу теоретичних засад поняття собівартості виготовленої продукції, а також розробка шляхів та методів її зниження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз собівартості продукції дає змогу вивчити тенденції її збільшення чи зменшення, визначити відхилення фактичних показників від нормативних, виявити резерви зниження собівартості продукції.

Ефективність системи управління витратами залежить від організації витрат, яка визначається такими факторами, як методи обліку витрат, ступінь автоматизації облікового процесу, стан планування і нормування рівня витрат, наявність відповідних видів внутрішньої звітності про операційні витрати, що дають змогу виявляти відхилення та їхні причини і вчасно вживати заходи, які будуть спрямовані на їх усунення, а також наявність спеціалістів, котрі вміють аналізувати і управляти процесом формування витрат.

Поняття собівартості потрібно розглядати із різних спектрів та з боків різних наукових дисциплін, а саме з економічного спектру, бухгалтерського обліку на підприємстві та податкового обліку, згідно Податкової бази України.

Розглянемо поняття та складові собівартості згідно економічного напрямку. Собівартість продукції – це грошова форма витрат на підготовку її виробництва, виготовлення і збут. Собівартість комплексно характеризує ступінь використання

усіх ресурсів підприємства, а значить, і рівень техніки, технології та організації виробництва [4].

При розрахунку собівартості продукції важливе значення мають складові, а саме витрати, які до неї входять (рисунок 1).

Також важливе значення при вивченні поняття собівартості продукції мають наступні види собівартості (рисунок 2).

Планова собівартість – визначається та розраховується перед початком планового періоду на основі витрат ресурсів та цін на них на момент складання плану.

Фактична собівартість – відображає фактичні витрати на виробництво продукції та її реалізацію за бухгалтерським обліком.

Нормативна собівартість – відображає витрати на виробництво продукції та її реалізацію, з розрахунком поточних норм затрат ресурсів.

Кошторисна собівартість – відображає витрати на реалізацію товару та виробництво продукції, яка виготовляється в єдиному екземплярі. Розглянемо види собівартості за місцем формування витрат (рисунок 3).

Розглянемо види собівартості за тривалістю розрахункового періоду (рисунок 4).

Розглянемо види собівартості за складом продукції (рисунок 5).

Розглянувши собівартість в економічному спектрі можна зробити висновок, що собівартість продукції – це грошова форма витрат на підготовку її виробництва, виготовлення та збут, вона буває планова, фактична, нормативна та кошторисна.

Розглянемо поняття та складові собівартості згідно бухгалтерського обліку на підприємстві. Собівартість продукції – виражені в грошовій формі витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції (робіт та послуг) [5]. Розглянемо види собі-

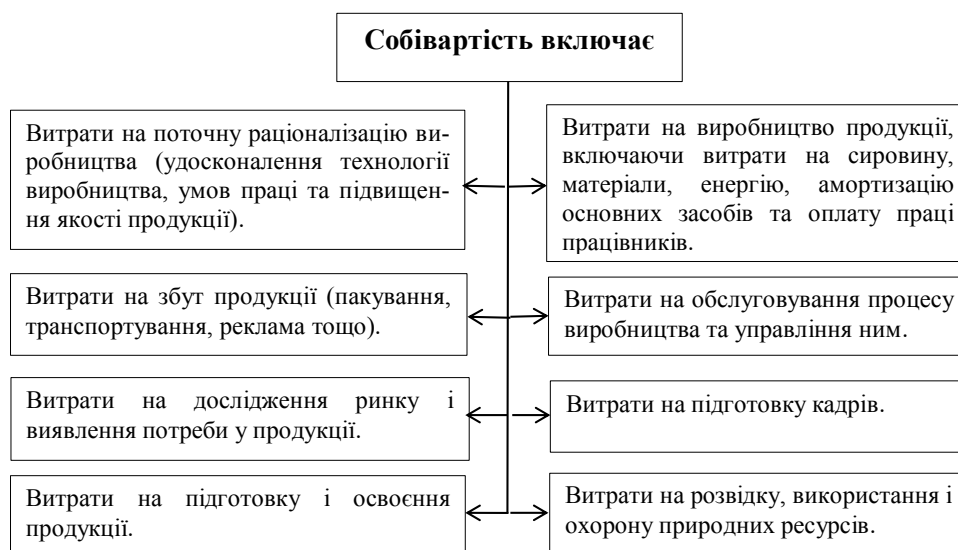

Рис. 1. Структура собівартості в економічному напрямку

вартості продукції у бухгалтерському обліку, (рисунк 6).

В бухгалтерському обліку витрати на виробництво продукції обліковують на рахунках, що призначені для відображення процесу виробництва. Основним є синтетичний рахунок 23 «Виробництво», на якому відображають всі види витрат, пов'язаних з виробництвом продукції, або виконанням робіт та наданням послуг. В Дебеті рахунку 23 відображається збільшення витрат на виробництво, а в Кредиті рахунку 23 зменшення витрат на виробництво, тобто брак у виробництві та відходи виробництва.

Для правильного розрахунку собівартості продукції в бухгалтерському обліку необхідно чітко розподіляти види витрат на виробництво продукції, які можна згрупувати за певними ознаками (рисунк 7).

Розглянемо види собівартості за ступенем впливу обсягу виробництва (рисунк 8).

Розглянемо види собівартості за календарним періодом (рисунк 9).

Розглянемо види собівартості за ступенем однорідності (рисунк 10).

Фактичну собівартість готової продукції розраховують таким чином: до вартості незавершеного виробництва на початок місяця додають поточні витрати за місяць (сума дебетового обороту) та віднімають брак та відходи (сума кредитового обороту) і вартість незавершеного виробництва на кінець місяця.

$$ФС = НВп + ПВ - Б - В - НВк, \text{ якщо } (1)$$

ФС – фактична собівартість випуску готової продукції;

НВп – вартість незавершеного виробництва на початок місяця;

ПВ – поточні витрати за місяць;

Б – брак у виробництві;

В – відходи виробництва;

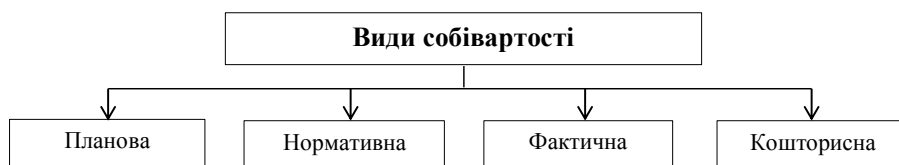

Рис. 2. Види собівартості в економічному спектрі

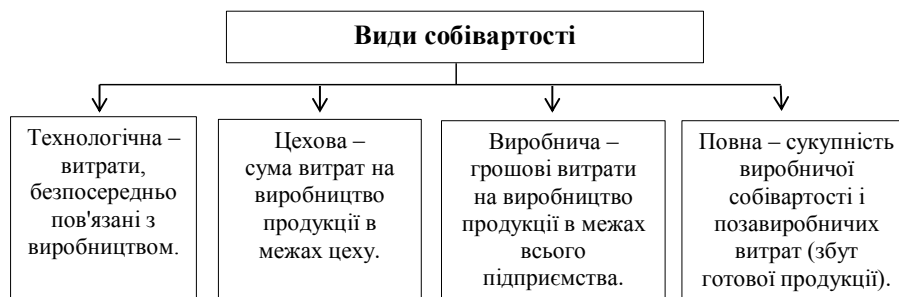

Рис. 3. Види собівартості за місцем формування витрат

Рис. 4. Види собівартості за тривалістю розрахункового періоду

Рис. 5. Види собівартості за складом продукції

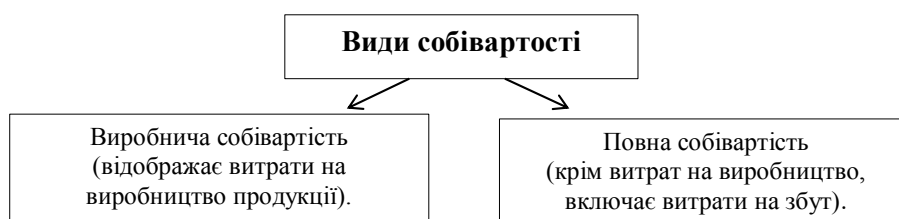

Рис. 6. Види собівартості в бухгалтерському обліку

НВк – вартість незавершеного виробництва на кінець місяця.

Розглянувши собівартість в бухгалтерському обліку можна зробити висновок, що собівартість продукції – виражені в грошовій формі витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції (робіт, послуг). Вона буває виробнича і повна. До її складу входять прямі, основні, накладні та непрямі види витрат, причому фактична собівартість розраховується за спеціальною формулою.

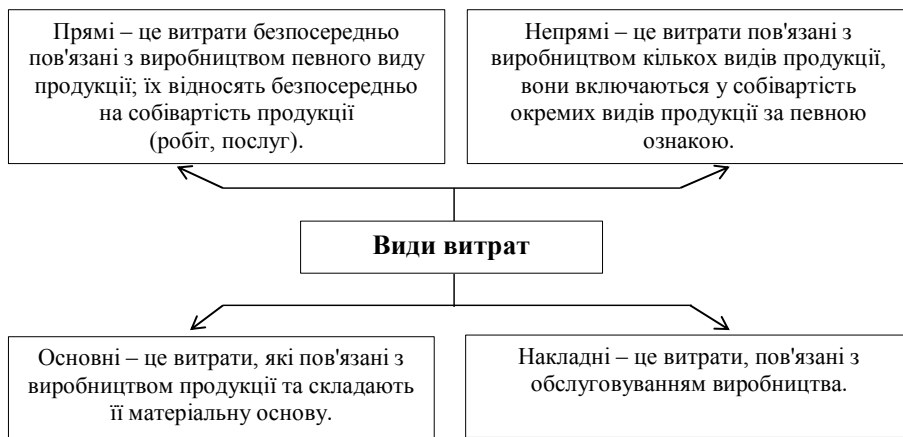

Рис. 7. Види витрат в бухгалтерському обліку

Рис. 8. Види витрат за ступенем впливу обсягу виробництва

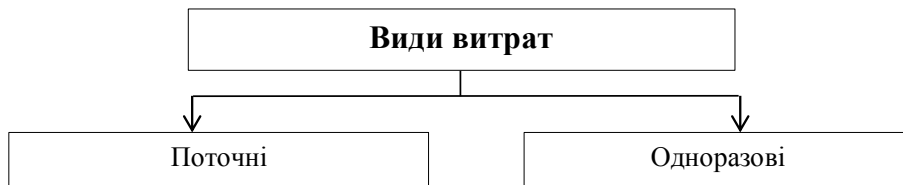

Рис. 9. Види витрат за календарним періодом

Рис. 10. Види витрат за ступенем однорідності

Згідно Податкового кодексу України собівартість виготовлених та реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг складається з витрат, прямо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг [6].

Розглянемо витрати, що включені до собівартості за податковим кодексом (рисунку 11).

Розглянемо детальніше види витрат, які входять до собівартості, згідно Податкового кодексу України [6].

До складу прямих матеріальних витрат включаться вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу виготовленого товару, виконаних робіт, наданих послуг, придбаних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших мате-

ріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу прямих витрат на оплату праці включається заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві товарів (виконанні робіт, наданні послуг), які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу загальновиробничих витрат включаються:

- витрати на управління виробництвом;
- амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;
- амортизація нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;
- витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, оперативну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інші послуги з утримання виробничих приміщень.

До складу інших прямих витрат включаються всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосеред-

ньо віднесені на конкретний об'єкт витрат, у тому числі внески на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, кооперативні виплати фізичним особам – членам виробничого сільськогосподарського кооперативу, які не є підприємцями та які беруть трудову участь у діяльності такого сільськогосподарського кооперативу.

Розглянувши собівартість в податковому обліку можна зробити висновок, що собівартість продукції складається з витрат, прямо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт та наданням послуг. До її складу входять прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, загальновиробничі витрати, амортизаційні відрахування та інші витрати.

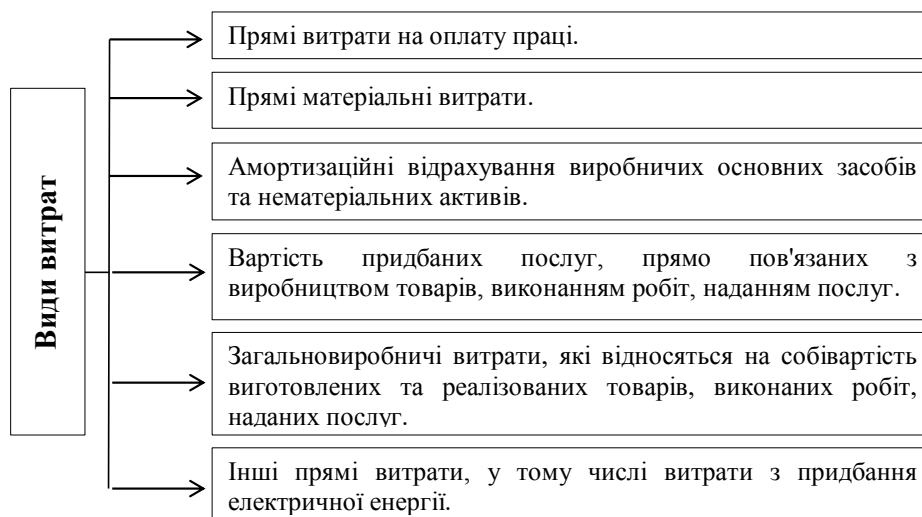

Рис. 11. Види витрат за податковим кодексом

Висновки з проведеного дослідження.

В результаті проведеного аналізу поняття собівартості у різних напрямках можна зробити висновок, що є спільне тлумачення цього терміну, а саме що це грошове вираження сукупності витрат на виготовлення та реалізацію продукції. Але у кожній науковій дисципліні є свої відмінності у класифікації витрат та видів собівартості, в залежності від виду продукції, кількості продукції, яке підприємство буде виготовляти та на якому рівні збираються реалізовувати цю продукцію. Наприклад, у економіці собівартість буває планова, фактична, нормативна та кошторисна. До її складу входять витрати на виробництво, дослідження, збут, підготовку кадрів та інші витрати. У бухгалтерському обліку собівартість буває виробнича і повна та до її складу входять прямі, основні, накладні та непрямі види витрат. А у податковому обліку конкретних видів собівартості не виділено, але вказані такі види витрат, як прямі матеріальні, прямі на оплату праці, амортизаційні відрахування, загальновиробничі та інші.

Користуючись світовим досвідом при розрахунку собівартості ефективними шляхами її зниження можна вважати використання:

- ресурсозберігаючих технологій;
- безвідходного виробництва;
- продуктів науково-технічного прогресу;
- вигідного розташування місця процесу виробництва та сировини;

– вдалого і гнучкого маркетингу (потрібно робити ту продукцію, на яку є попит та в тому місці реалізувати де вона потрібна).

Таким чином, дотримання цих загальних економічних принципів сприятиме скороченню витрат підприємства, підвищенню прибутків та зниженню собівартості продукції, що в свою чергу, дозволить в майбутньому зробити підприємства України більш конкурентоспроможними та досягти новий ефективний рівень функціонування вітчизняних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко Н.М., Устименко А.К. Собівартість продукції: економічна сутність та її види. *Вісник Херсонського державного університету*. Херсон. 2015. С. 51–54.
2. Морщенок Т.С., Біла А.О. Економічна сутність собівартості продукції та шляхи її зниження. *Вісник запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя. 2014. С. 58–65.
3. Севастьянов Р.В., Рябко Д.В. Шляхи та фактори зниження собівартості продукції промислового підприємства. *Вісник запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя. 2014. С. 92–102.
4. Болтянська Л.О., Андреева Л.О., Лисак О.І. Економіка підприємства: навч. посібник : рекомендовано МОН України. Херсон : Олді-плюс, 2015. 668 с.
5. Садовська І.Б., Божидарнік Т.В., Нагірська К.Є. Бухгалтерський облік : Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 688 с.
6. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

ЗАСТОСУВАННЯ ФОРСАЙТ-ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

APPLICATION FORSAIT TECHNOLOGY IN DEVELOPMENT INDUSTRY OF NATIONAL ECONOMY

У статті розглянуто пріоритетні і актуальні завдання регулювання розвитку промисловості у національній економіці в умовах трансформації та векторної спрямованості макроекономічного середовища пов'язані зі створення і застосування новаторських методів інститутів розвитку у сфері стратегічного прогнозування та планування майбутньої динаміки національної промисловості. Розглянуто основні риси форсайт-технології у розвитку промисловості, систему факторів впливу, які необхідно враховувати. Представлено інструментальне забезпечення форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки. Обґрунтовано структурно-логічна модель застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки. Виділені фактори впливу на форсайт-технологію у розвитку національної промисловості.

Ключові слова: національна економіка, стратегічне планування, система управління, форсайт-технологія, промисловість.

В статье рассмотрены приоритетные и актуальные задачи регулирования развития промышленности в национальной экономике в условиях трансформации и векторной направленности макроекономической среды связанные с созданием и применением новаторских методов институтов развития в сфере стратегического прогнозирования и планирования будущей динамики национальной промышленности. Рассмотрены

основные черты форсайт-технологии в развитии промышленности, систему факторов влияния, которые необходимо учитывать. Представлены инструментальное обеспечение форсайт-технологии в развитии промышленности национальной экономики. Обоснованно структурно-логическая модель применения форсайт-технологии в развитии промышленности национальной экономики. Выделенные факторы влияния на форсайт-технологии при развитии национальной промышленности.

Ключевые слова: национальная экономика, стратегическое планирование, система управления, форсайт-технология, промышленность.

The article deals with the priority and urgent tasks of regulating the development of the industry in the national economy, the transformation and the vector strategy of the macroeconomic environment. The main features of the formation-technology in the industry, the system of factors of influence which must be taken into account are considered. The instrumental support of the forms of technology for the development of industry of the national economy is presented. A substantiated structural and logical model of foresight technology application in the development of the national economy industry. Dedicated factors of influence on foresight technologies in the development of national industry.

Key words: national economy, strategic planning, management system, foresight technology, industry.

УДК 338.021

Мельник Ю.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту
Одеська національна академія
харчових технологій

Постановка проблеми. У промислово-розвинутих країнах, сучасним найбільш ефективним методом визначення стратегічних перспектив інноваційно-інвестиційного розвитку та виявлення виробничо-технологічних пріоритетів, які здатні забезпечити достатньо-високий позитивний вплив на національну економіку і суспільство у майбутніх періодах є концептуально-методологічна платформа форсайту (передбачення).

Форсайт – сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку: можливі варіанти розвитку економіки, промисловості, суспільства в десяти-двадцятирічній перспективі (UNIDO – United Nations Industrial Development Organization – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) [1].

Б. Мартін визначає форсайт процесом, який пов'язаний із постійною спробою заглянути у віддалене майбутнє науки, технології, техніки, економіки та суспільства з метою визначення сфер стратегічних досліджень і технологій, що ймовірно можуть дати найбільші економічні та соціальні вигоди [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням застосування форсайт-технології

у розвитку промисловості національної економіки України присвячені праці таких вчених як Л. М. Ємельяненко, М. О. Кизима., С. А. Квітки, І. О. Клопова, Т. А. Кравченко, Б. Мартіна, В. В. Масленникова, В. О. Рибінцевої, Л. І. Федулової та інших учених. Однак у багатьох наукових дослідженнях відсутнє однозначне трактування форсайту як науково-методологічного інструменту дослідження розвитку соціально-економічних систем макроекономічного середовища.

Постановка завдання. Метою дослідження є застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Форсайт – це систематичний, спільний процес побудови бачення майбутнього, націлений на підвищення якості прийнятих на цей момент рішень і прискорення спільних дій. Ідеологія форсайту походить від конвергенції тенденцій сучасних розробок у галузі політичного, стратегічного аналізу й прогнозування (EU FOREN Guide) [2].

Форсайт – це систематична спроба зазирнути у довгострокове майбутнє науки, технологій, економіки та суспільства з метою ідентифікації зон

стратегічного дослідження та появи нових високих технологій, що подають надії принести найбільші економічні та соціальні вигоди [7].

Значна кількість науковців виокремлює форсайт як один із сучасних напрямків стратегічного планування, інші вважають, що він має значні спільні риси з прогнозуванням, деякі висловлюють думку, що він прийшов на зміну технології традиційного прогнозування. Також вважається, що форсайт – це синтез планування, прогнозування, проектування та інших методів системи менеджменту.

Форсайт – це інструмент, який визначає пріоритетні стратегічні орієнтири розвитку відповідної соціально-економічної системи у макроекономічному середовищі.

Дослідження сучасних умов функціонування промислової галузі національної економіки виявили значну невизначеність у їх стратегічному майбутньому, вплив глобалізаційних факторів, зовнішні агресивні виклики та загрози, що продукують використання форсайту для забезпечення їх інноваційно-інвестиційній привабливості у національному та міжнародному середовищі.

Таким чином, форсайт-технологія – це методологічний інструмент для залучення суб'єктів макроекономічного середовища у процес розробки та запровадження стратегічної структурованої модернізації у національній промисловості через транспарентний діалог.

Форсайт-технологія є сучасним засобом для активізації комунікаційного діалогу у промисловості між відповідними інституціями, інвесторами, інноваторами, партнерами та іншими стейкхолдерами. Сучасна форсайт-технологія забезпечує демократизацію процесу регулювання та управління.

Форсайт-технологія представляє та візуалізує ймовірні тенденції розвитку промисловості та її складових через соціально-економічну і технологічну складову, з орієнтацією на майбутні періоди функціонування, досягнення пріоритетної узгодженості і розуміння між відповідними інституціями, національним і міжнародним суспільством, підприємницьким середовищем зі стратегічних напрямів національного промислового розвитку, який забезпечує ефективну конкурентоспроможність національних промислових виробників і вирішення пріоритетних соціально-економічних та екологічних завдань.

Форсайт-технологія орієнтована на визначення найбільш пріоритетних альтернативних напрямів розвитку промисловості у національній економіці. Форсайт-проекти промислової галузі, у тому числі, корпоративні, націлені на виокремлення промислово-технологічних пріоритетів, обґрунтування факторів, які здатні суттєво вплинути на зміну ринкового середовища, оцінки промислової продукції, яка має перспективи значного попиту у суспільстві,

виявлення промислово-технологічного потенціалу суб'єктів національної економіки, вибір пріоритетних заходів, необхідних для ефективного розвитку існуючих і досягнення нових конкурентних переваг національної промисловості у глобальному міжнародному середовищі.

Міжнародний досвід показує, що форсайт-технологію застосовують при прийнятті соціально-політичних або політико-економічних рішень, пов'язаних з визначенням стратегічних альтернатив розвитку у національному макроекономічному середовищі з урахуванням наявних можливостей, обмежень та загроз.

Л. Гохберг цілком слушно відзначає, що форсайт – це система методів експертної оцінки довгострокових перспектив інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних найбільш позитивно впливати на економіку і суспільство [8].

Форсайт – це процес, метою якого є визначення можливого майбутнього, створення його бажаного образу та визначення стратегій його досягнення. Більшість теоретиків та практиків Форсайта розглядають його як своєрідну комбінацію «продукту» (прогнози, сценарії, пріоритети) і «процесу» (встановлення зв'язків між усіма зацікавленими сторонами), що сприяє не тільки дослідженню майбутнього, але й досягненню консенсусу у суспільстві на базі планомірного діалогу між політиками, громадськістю, експертами, бізнесменами [9].

В умовах сьогодення, застаріла технологія прогнозування соціально-економічного розвитку промисловості та її сегментних складових повинна бути раціонально й обґрунтовано переглянута. Екстраполяція минулих тенденцій у промисловій галузі національної економіки не повинна домінувати в системі стратегічного планування майбутнього її функціонування. Стратегічне завдання форсайт-технології переломити сформовані тенденції у функціонування промислової галузі країни, подолати рецесію та ініціювати динамічне якісне економічне зростання. У сучасних реаліях, прогнозування повинно об'єднувати наявні можливості промислової галузі та заплановані результати її діяльності.

Відповідний процес повинен починатися з формулювання мети, завдань та принципів розвитку промисловості на визначену майбутню перспективу та інвентаризації наявних активів (ресурсів), які можуть бути задіяні завдяки створенню необхідних макроекономічних умов та дій інституційного регулювання та управління.

Форсайт-технологія показує, що існує безліч варіантів можливого розвитку подій у промисловості країни у майбутніх періодах, і варіант, який дійсно настане, залежить передусім від дій, які вживаються в умовах сьогодні.

У рамках проектів форсайт-технології, значна увага приділяється не тільки виокремленню різ-

них прогнозних інформаційно-аналітичних матеріалів, але і досягненню консенсусу у національну макроекономічному просторі з пріоритетних стратегічних напрямів розвитку соціально-економічних систем між усіма основними суб'єктами, шляхом організації систематичного транспарентного діалогу у будь-якому виді та формі.

Зазначені аспекти особливо актуальні для національної економіки країни, з огляду на необхідність додання їй більшої інноваційно-інвестиційної спрямованості та консолідації зусиль всіх суб'єктів зазначеного процесу, особливо промислової галузі та її сегментних складових.

Стратегічним завданнями державної промислової політики сьогодення є підвищення конкурентоспроможності результатів господарювання у промисловості, прискорення якісного динамічного економічного зростання, промислово-технологічна модернізація виробництва та активне впровадження інноваційної складової у соціально-економічну систему національної економіки.

Ефективність вирішення стратегічних завдань безпосередньо залежить від належного виокремлення пріоритетних національних орієнтирів інноваційно-інвестиційного розвитку у промисловості та які методичні інструменти використовуються для їх досягнення у майбутніх періодах. Таким чином, необхідно сформуванню систему стратегічного довгострокового прогнозування розвитку науки, технологій та інновацій і на основі її визначити пріоритетні напрями в інноваційно-інвестиційній сфері, в яких необхідно сконцентрувати наявне ресурсне забезпечення.

Саме форсайт універсально інтегрує інструменти науково-технологічної та соціально-економічної політики, що дозволяє визначити проривні напрями («стріли») модернізації за видами економічної діяльності, які забезпечують зростання конкурентоспроможності економіки й досягнення максимального синергетичного ефекту від використання накопиченого потенціалу [10].

Форсайт-технологія у національній промисловості повинна бути організована як систематичний цілеспрямований процес, який націлений на виявлення, вимірювання та інтеграцію знань значної кількості експертів-промисловців, представників різних інституцій та підприємницького середовища, формування їх взаємоузгодженого уявлення про майбутні довгострокові пріоритети розвитку науки, промислових-технологій та інновацій.

Суб'єкти промислової галузі та відповідні інституції країни за рахунок застосування форсайт-технології можуть впливати на формування національної системи науково-дослідних, дослідно-конструкторських, науково-технічних, промислово-технологічних й інших пріоритетів з урахуванням потреб реального сектора націо-

нальної економіки. Форсайт-технологія забезпечить стратегічними орієнтирами державну інноваційно-інвестиційну політику, яка спрямована повинна бути на створення ефективної, конкурентоспроможної та сучасної національної інноваційно-інвестиційної системи, у основі якої знаходиться національна промисловість.

Застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки забезпечить:

- розвиток напрямів фундаментальної та прикладної науки, яка орієнтована на промисловість;
- варіативність стратегічних напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності у національній промисловості;
- параметричні орієнтири у створенні та функціонуванні промислових інноваційно-інвестиційних центрів, виробничих бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів тощо;
- методологічну підтримку промислових інноваційно-інвестиційних пріоритетних проектів;
- інформаційно-аналітичну підтримку створення промислової інноваційно-інвестиційної інфраструктури;
- підготовку фахівців для національної промисловості з орієнтацією на компетентностний підхід наукової формації.

Методологія форсайту достатньо широко використовується у міжнародному середовищі з дев'яностих років двадцятого століття. Вона відображає процес цілеспрямованого систематичного виокремлення сучасних стратегічних наукових напрямів і технологічних досягнень, які у майбутніх періодах зможуть здійснювати відповідний вплив на соціально-економічний розвиток національного макроекономічного середовища.

Взаємна узгодженість між державними інституціями і суб'єктами промислової галузі, визначає:

- перспективні промислові технології та ринки промислової продукції на найближчі 5-10 років;
- резерви потенційних можливостей у промисловій галузі;
- напрями співпраці суб'єктів промисловості та відповідних інституцій всіх рівнів у створенні конкурентоспроможних інновацій для національного макроекономічного середовища;
- заходи, які дозволять інтегруватися національній промисловості у міжнародне середовище, що прискорить динамічне економічне зростання і збереження міжнародної конкурентоспроможності національної економіки.

Основні аспекти форсайт-технології:

- взаємодія науки, технології та суспільства не лише як мислення, розмірковування про майбутнє, а як дискусія про нього і його творення;
- здійснення більш ефективного вибору за умови припущення існування різних варіантів майбутнього;

– конфронтація зроблених висновків щодо розвитку науки й технології з громадською думкою для того, щоб пропоновані наукою можливості впровадження рішень відповідали суспільним потребам. Основною метою форсайту є підтримка прийняття стратегічних рішень шляхом підготовки й створення альтернативних сценаріїв розвитку, у яких кожен варіант майбутнього залежить від рішень, які приймаються сьогодні [11].

Форсайт-технологія дозволяє:

- сформувані необхідну для прийняття стратегічних рішень аналітичну інформацію про стан та напрями фінансуються фундаментальної та прикладної науки, яка орієнтована на промисловість;
- запропонувати сучасну нову культуру та механізм взаємодії між науковцями, державними службовцями та підприємницьким середовищем промислової галузі;
- визначити ресурсне забезпечення, яке необхідне для вирішення визначених питань.

Основною умовою успішного використання форсайт-технології є здатність суб'єктів національного макроекономічного середовища спільно оцінити майбутні перспективи розвитку промисловості, не звертаючи увагу на короткострокові кон'юнктурні аспекти.

Найбільшого поширення форсайт застосовується у соціально-економічних системах з розвиненою культурою внутрішньої або зовнішньої кооперації, та взаємопов'язаної співпраці у макроекономічному середовищі національної інноваційно-інвестиційної системи, стратегічний розвиток якої підтримують державні, регіональні та суспільні інституції.

Причинами застосування форсайту – сучасні умови соціально-економічного розвитку у міжнародному просторі: процеси глобалізація економіки і сфери науки, застосування моделі ефективного динамічного сталого розвитку сегментів макросистеми; конкурентні переваги національних економік промислово-розвинутих країн; інноваційно-інвестиційні процеси тощо.

У міжнародному макроекономічному середовищі відсутнє єдине інструментальне забезпечення форсайту, кожний суб'єкт міжнародної економіки застосовує свій інструмент та адаптує його до своїх умов функціонування з обов'язковим урахуванням національних і корпоративних інтересів. Інструментальне забезпечення форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки представлено на рис. 1.

Застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки вимагає значних ресурсів, оскільки в процесі транспарентного обговорення і консультацій залучається значна кількість відповідних інституцій національного макроекономічного середовища, суб'єктів промисловості та суспільства.

Основне джерело фінансування застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки залежить від ініціаторів її застосування та включає: корпоративне, бюджетне, позабюджетне, міжнародне та ін.

Основні риси форсайт-технології у розвитку промисловості:

- широкий спектр інструментального забезпечення від традиційного до сучасного;
- характеризується інтеграцією технічних, технологічних, ринкових і соціально-економічних проблем;
- участь наукових дослідників, експертів-фахівців та представників суб'єктів промисловості та суспільства;
- міжнародні організації та структури;
- необхідна значна кількість ресурсного забезпечення;
- системна організація процесу;
- транспарентна дискусія про стратегічний розвиток промисловості національної економіки між стейкхолдерами з метою виокремлення майбутнього стану галузі;
- виокремлення ефективних варіантів розвитку галузі;
- розширені комунікаційно-інформаційні зв'язки;
- механізм оперативного попередження впливу негативних факторів та подій;
- виокремлюються ризики, які пов'язані з розвитком промисловості;
- створюються альтернативні варіанти розвитку промисловості;
- структуруються ймовірні соціально-економічні ефекти внутрішнього та зовнішнього спрямування;
- визначає конструктивні заходи щодо досягнення обраних стратегічних напрямів розвитку промисловості на принципах взаємно узгодженості дій;
- точність передбачення розвитку промисловості національної економіки не передбачена.

Для застосування форсайт-технології у розвитку промисловості створюються керуючий центр, експертний комітет, робочі групи, а також інші структурні сегменти дослідження. Відповідні структурні елементи можуть формуватися за міжгалузевим, внутрішньогалузевим або міждисциплінарним принципом.

У форсайт-технології необхідно враховувати систему факторів впливу (рис. 2).

Ефективність та гармонійність форсайт-технології розвитку промисловості національної економіки залежить від правильного визначення, виокремлення факторів внутрішнього або зовнішнього впливу та відповідними цілеспрямованими мотивами, тобто причинами дій та вчинків.

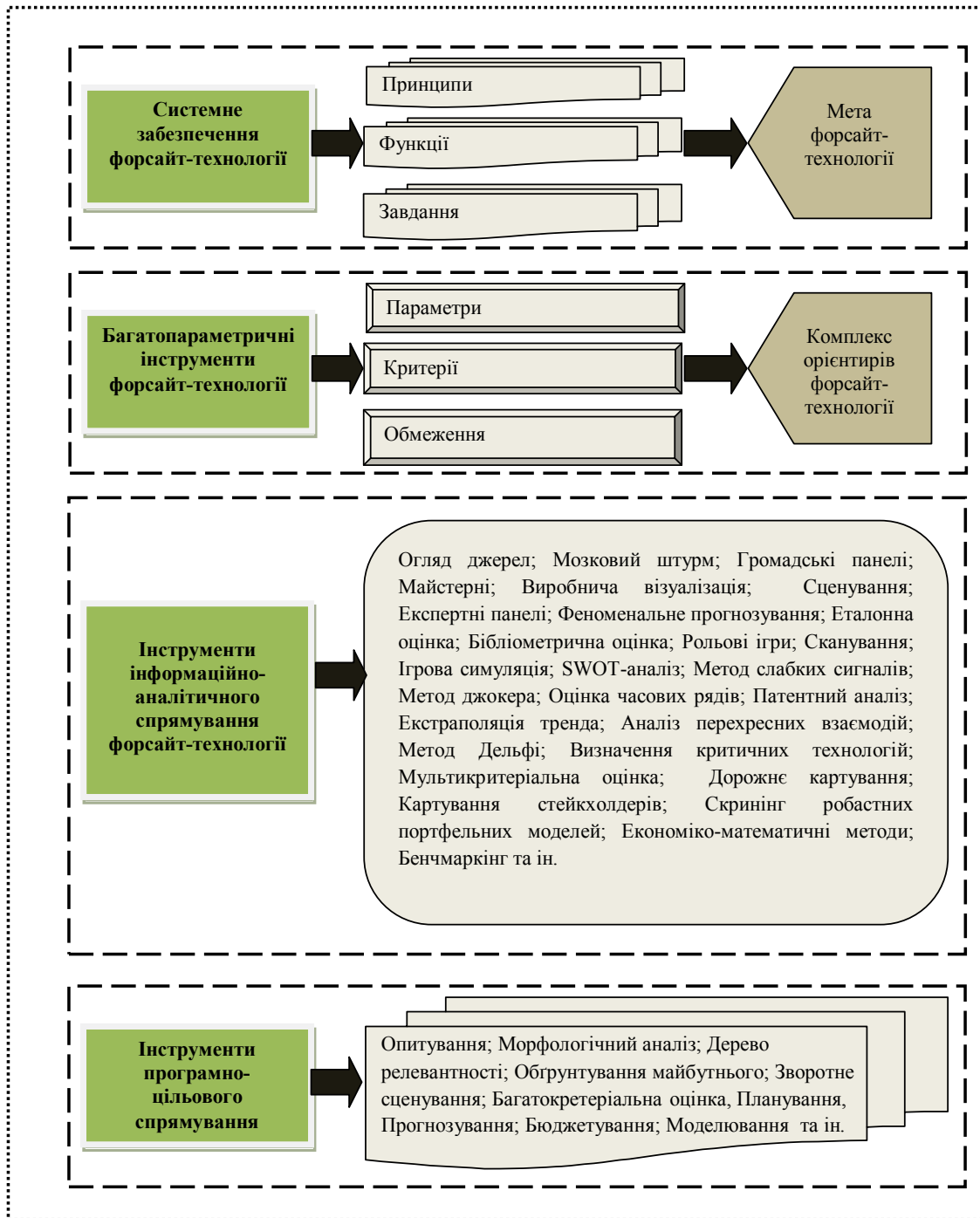

Рис. 1. Інструментальне забезпечення форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки

У форсайт-технології необхідно враховувати наступну систему факторів впливу:

- людські – професійна підготовка, досвід роботи, особливості якості персоналу, рівень дисципліни, ділова активність, соціально-психологічний клімат та ін.;
- ресурсні – рівень використання ресурсів, норми забезпеченості ресурсами, наявність ресурсного потенціалу, якість ресурсного забез-

печення, професійна підготовка, досвід роботи, особливості якості персоналу, рівень дисципліни, ділова активність, соціально-психологічний клімат та ін.;

- інформаційні – система інформаційно-аналітичного забезпечення, швидкість передачі інформації, якісні та кількісні орієнтири інформаційного забезпечення; достовірність інформаційно-аналітичних потоків та ін.;

Рис. 2. Система факторів впливу на форсайт-технологію у розвитку промисловості національної економіки

– організаційні – організація господарських процесів, тип організаційної структури, автоматизацію, організація управління, рівень мотивації, узгодженість керованого та керованою системою та ін.;

– технологічні – рівень технологій та їх екологічність, стан виробничих активів, система управління виробничим процесом та ін.;

– економічні – рівень конкуренції, можливості запровадження інноваційних технологій, наявність капіталу, ефективність та ін.;

– соціальні – винагорода за витрачену працю, соціальний захист, політичний та соціальний стан у національному та міжнародному просторі, механізм адаптації та ін.

Кожна група факторів впливу напряду або опосередковано впливає на прийняття рішень у форсайт-технології розвитку промисловості національної економіки.

Застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки передбачає відповідну модель (рис. 3)

На першому етапі, формується система забезпечення форсайт-технології, який дозволить досягти мету дослідження. Багатопараметричний комплекс орієнтирів встановлює відповідні параметри, критерії та обмеження дослідження визначається на другому етапі.

Третім етап забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку для проведення форсайт-технології. Інформаційно-аналітична підтримка форсайт-технології – це сукупність виявлених, накопичених

та достовірних інформаційних та аналітичних ресурсів, а також способи їх обґрунтованого використання. Складовими інформаційно-аналітичної підтримки є: джерела інформації, синтетичні та аналітичні показники, відповідна документація та статистичні спостереження. Інформація аналітичного спрямування повинна відповідати принципу релевантності, що підтверджує її відповідність визначеним вимогам вирішення завдань у процесі форсайт-технології суб'єктів промисловості національної економіки.

З кібернетичних підстав аналітична інформація це співвідношення між визначеними даними та користувачем. Необхідно звернути увагу, що тільки достовірні, доречні, зрозумілі та дохідливі дані формують аналітичну інформацію [12].

Четвертий етап – виокремлення найбільш дієвих, доречних та ефективних методів форсайт-технології, які забезпечать процес форсайт-технології отримати необхідні результати для формування стратегії пріоритетного розвитку промисловості національної економіки. Процес форсайт-технології здійснюється на п'ятому етапі. На шостому – отримав результати, які мають тактичну та стратегічну спрямованість. На сьомому етапі на підставі отриманої аналітичної інформації розробляється стратегія пріоритетного розвитку промисловості національної економіки.

Методологія форсайт-технології передбачає обов'язкового проведення діагностики, визначення сценарію та SWOT-аналіз. Виокремлення

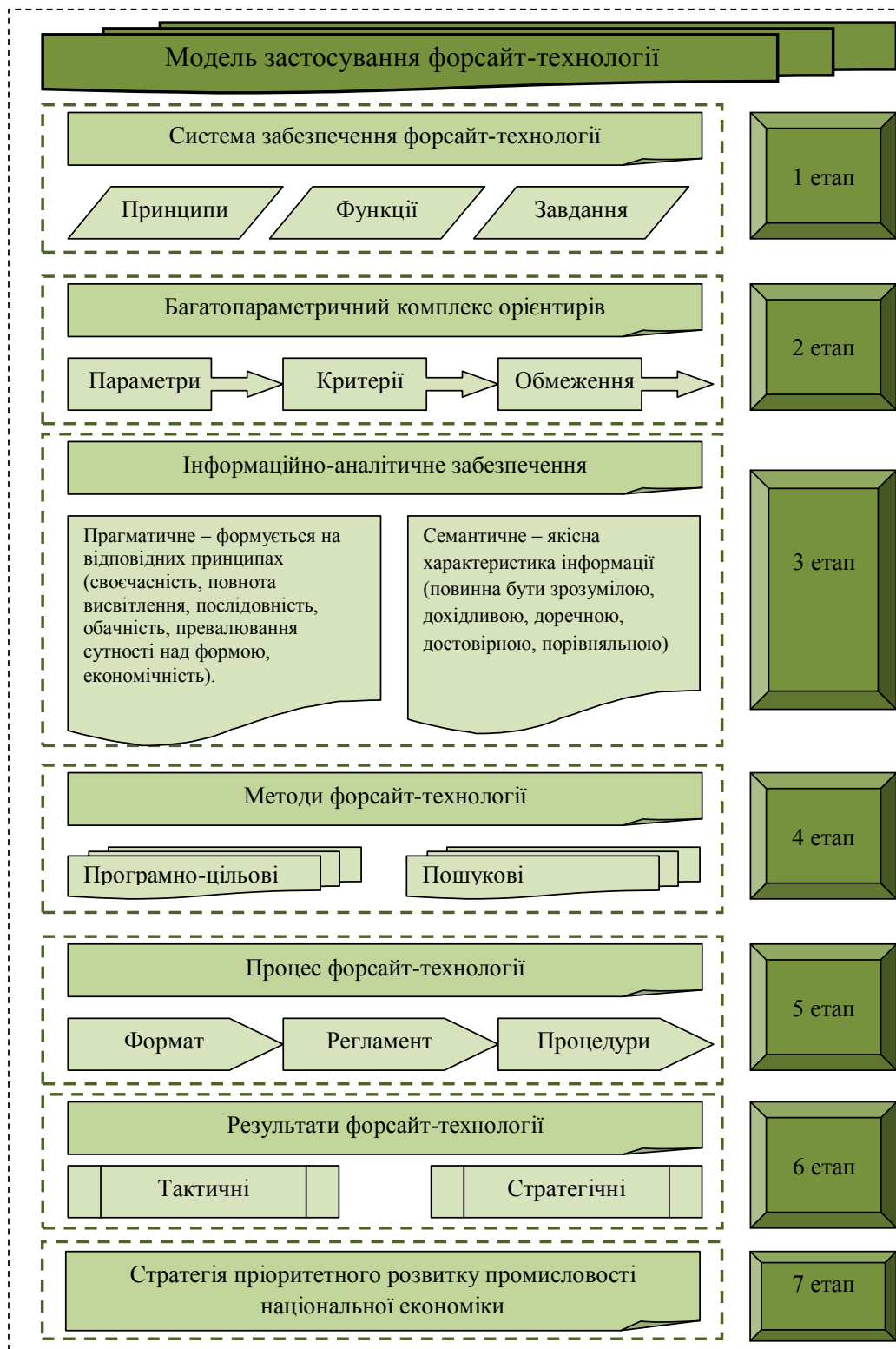

Рис. 3. Структурно-логічна модель застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки

перспективних стратегічних напрямів здійснюється із застосуванням методу Дельфі. Відмітимо, що форсайт-технологія не передбачає розробки альтернативних сценаріїв розвитку.

Таким чином, форсайт-технологія забезпечує:

– сегментне та детальне дослідження поточної довгострокової динаміки розвитку промисловості національної економіки;

– оцінку можливих напрямів розвитку промисловості і визначає основні виклики та загрози;

- дослідження процесу активізації наявних резервів суб'єктів національної економіки;
- формує бажані перспективи розвитку промисловості з урахуванням стратегічної ознаки;
- розробка загальної стратегії по досягненню цих цілей.

Методологія форсайту у національному макро-економічному середовищі знаходяться на етапі раннього розвитку. Початок проведенню форсайт-досліджень в Україні було покладено «Державною програмою прогнозування науково-технологічного та інформаційно-технологічного розвитку на 2004–2006 рр.». Під час її реалізації виконувалося форсайт-дослідження, результатом якого став відбір 14 критичних енергозберігаючих технологічних проектів але фінансування Програми було скорочено майже вдвічі, а її реалізацію в 2006 році було призупинено. Постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 року № 1118 було затверджено «Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008–2012 роки». У результаті проведених форсайт-досліджень пріоритетними напрямками стали: «Науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань», «Енергетика та енергоефективність», «Нові речовини та матеріали», «Раціональне природокористування», «Інформаційно-комунікаційні технології». Вперше в Україні було сформовано перелік критичних технологій за кожним пріоритетним напрямом. Із часом діапазон досліджень і розробок значно звужився, а замість форсайту почали проводити маркетингові дослідження. Рішенням КМУ № 704 від 22 червня 2011 році, Програму було відмінено з причин реструктуризації уряду і жорстких заходів економії. У 2015 році НТУУ «КПІ» презентував форсайт економіки України на середньостроковий та довгостроковий часові горизонти. У дослідженні виявлено головні кластери нової економіки України, які можуть забезпечити успішну інтеграцію країни в міжнародну кооперацію праці [13].

У національному макроекономічному середовищі методологія форсайт-технології може бути використана для розробки пріоритетів державного або регіонального фінансування сучасних нових напрямів науково-дослідної роботи пов'язаної з промисловістю, як механізм визначення необхідних інституційних змін у сфері науки та технології і формуванні національної промислової інноваційно-інвестиційної системи. Також потребує зміцнення культура співпраці відповідних інституцій, приватного підприємницького середовища та суспільства, у визначенні принципових рішень про шляхи інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості національної економіки.

Таким чином, істотна роль у сучасній системі стратегічного регулювання соціально-економічним розвитком національної економіки повинна відво-

диться методу довгострокового прогнозування і програмно-цільового планування – форсайт-технології. Відмітимо, що застосування у сучасних умовах транспарентної ринкової економіки методів прогнозування та перспективного планування неможливий, тому що вони не враховують фактори випадкових впливів і подій, свободи і відносної автономності дій суб'єктів макроекономічного середовища у ринкових умовах функціонування.

В умовах сьогодення не можна обмежуватися розробкою соціально-економічного прогнозу або проекту, тому що майбутній розвиток промисловості повинен бути узгоджений зі всіма зацікавленими суб'єктами національного макроекономічного середовища та став для них орієнтиром і своєрідним керівництвом до дії цілеспрямованого та ефективного характеру.

У національному макроекономічному середовищі формуванням рекомендацій з соціально-економічної політики щодо забезпечення стабільного, ефективного і збалансованого економічного зростання національної економіки та макроекономічного прогнозування її можливих сценаріїв розвитку здійснюється фахівцями Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, яке формує «Консенсус-прогноз перспективного розвитку національної економіки».

На превеликий жаль, прогнози соціального-економічного розвитку національного макроекономічного середовища на 2019-2021 роки розраховано на основі матеріалів, які надані: Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, НБУ, Міністерства фінансів України, Науково-дослідним інститутом інформатизації та моделювання економіки, Академією фінансового управління, структурними одиницями Національної академії наук України (Інститутом економіки та прогнозування, Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, Інститутом досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва), Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, Міжнародним центром перспективних досліджень, CASE Україна, Dragon Capital, представлені без реальних учасників національного макроекономічного середовища, які створюю додану вартість – суб'єктів промисловості та її структурних компонентів.

Тому форсайт-технологія у промисловості повинна базуватися виключно на принципах державно-приватного партнерства з врахуванням наукового і практичного спрямування, яке передбачає узгодження мети, завдань, об'єднання зусиль і поділ ризиків. Мета форсайт-технології у промисловості полягає в тому, щоб спільно з відповідними інституціями і суб'єктами підприємницького середовища створити обґрунтовану, цілеспрямовану і узгоджену картину майбутнього національної промисловості країни.

Форсайт-технологія у промисловості – це сучасний інструмент цілеспрямованої систематичної оцінки відповідних наукових і технологічних подій, які можуть мати вагомий вплив на промислову конкурентоспроможність, створення матеріальних та нематеріальних благ і покращення якості життя суспільства у національному просторі країни. Вона включає в себе довгострокове промислово-технологічне прогнозування, розробку сценаріїв, механізмів, моделей, опитування експертів за методом Дельфі і інші сучасні методи дослідження, які дозволяють досягти бачення і оцінки альтернативних шляхів розвитку промисловості національної економіки і забезпечити консенсус між відповідними інституціями, науковим та підприємницьким середовищем щодо тих промислових технологій, реалізація яких матиме найбільший соціально-економічний ефект для розвитку національного суспільства.

Все ж таки, форсайт-технологія у промисловості національної економіки, це не пророкування майбутнього галузі, а створення його вже сьогоднішніми своїми узгодженими діями. Практика форсайта-технології у промисловості повинна включати в себе кілька рівнів: корпоративний, галузевий, регіональний, національний та міжнародний. Форсайт-технологія у промисловості забезпечує створення комунікативного майданчика, на якому відбувається обговорення спільних дій, процесів і узгодження інтересів всіх зацікавлених суб'єктів макроекономічного середовища.

В умовах транспарентних трансформаційних перетворень, які притаманні сьогодні національному макроекономічному середовищу, можна розраховувати на те, що форсайт-технологія у промисловості, дозволить підняти на новий рівень заходи щодо створення, з метою забезпечення комплексного розвитку промисловості та її структурних сегментів, сучасної моделі розміщення промислових виробничих потужностей, об'єктів забезпечення та інфраструктури ринків промислової продукції.

Досвід промислово-розвинутих країн показує, що кожен суб'єкт міжнародної економіки повинен адаптувати методологію форсайта до своїх умов та факторів внутрішнього середовища з урахуванням національних інтересів і застосовувати різні методи прогнозування майбутнього розвитку промислового сектору. Також необхідно пам'ятати, що пріоритети форсайт-технології не є жорсткими параметрами та критеріями бюджетного фінансування науково-технологічної та інноваційно-інвестиційної діяльності, проте служать орієнтирами для суспільства, які показують пріоритетні науково-технологічні та соціально-економічні перспективні проблеми, розв'язання яких необхідно для побудови національного суспільства, заснованих на наукових та практичних компетентностях.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, застосування форсайт-технології у розвитку промисловості національної економіки забезпечить візуалізацію ймовірної тенденції розвитку промисловості та її складових, через соціально-економічну і технологічну складову, з орієнтацією на майбутні періоди функціонування, досягнення пріоритетної узгодженості і розуміння між відповідними інституціями, національним і міжнародним суспільством, підприємницьким середовищем зі стратегічних напрямів національного промислового розвитку, який забезпечує ефективну конкурентоспроможність національних промислових виробників і вирішення пріоритетних соціально-економічних та екологічних завдань. Форсайт-технологія активізує комунікаційний діалог у промисловості між відповідними інституціями, інвесторами, інноваторами, партнерами та іншими стейкхолдерами. Сучасна форсайт-технологія забезпечує демократизацію процесу регулювання та управління у промисловості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. United Nations Industrial Development Organization. Technology Foresight Initiative. Text book. URL : https://www.unido.org/foresight/registration/dokums_raw/volume1_unido_tf_manual.pdf. (дата звернення 15.08.2018).
2. A Practical Guide to Regional Foresight. Published by the European Communities. FOREN. URL : <http://foresight.jrc.ec.europa.eu/documents/eur20128en.pdf>. (дата звернення 15.08.2018).
3. Ben R. Martin Technology Foresight in a Rapidly Globalizing Economy, SPRU / Ben R. Martin. Science and technology Policy research, University of Sussex, 1995.
4. Кизим М. О. Форсайт-прогнозування пріоритетних напрямів розвитку нанотехнологій і наноматеріалів у країнах світу й Україні : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. 272 с.
5. Масленников В. В. Форсайт розвитку теорії і технології менеджмента: основи методології : монографія. М. : Русайнс, 2014. 128 с.
6. Федулова Л. І. Новітні підходи до формування стратегії розвитку регіонів: методологія «Форсайт». URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/zbirnik_RE_4_139.pdf (дата звернення 15.08.2018).
7. Ємельяненко Л. М. Форсайт-методологія стратегічного управління інноваційним розвитком суспільства : Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. 2008. № 10 (128). URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSunU/2008_10_2/emeljanenko.pdf. (дата звернення 15.08.2018).
8. Habegger, B., 2010. Strategic foresight in public policy: reviewing the experiences of the UK, Singapore and the Netherlands. Futures 42, 49-58.
9. Квітка С. А. Форсайт як технологія проектування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної

влади, бізнесу та громадянського суспільства. URL. : file:///C:/Users/Downloads/281-96-317-1-10-20161125.pdf (дата звернення 15.08.2018).

10. Климova Н. В. Интеграция технологии форсайта и цикличности развития экономики. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму, 2012. № 1(5). Том 1. С. 209-213.

11. Кравченко Т. А. Доцільність використання методології форсайту при розробці Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. URL. : file:///C:/

Downloads/159-96-159-1-10-20160416%20(1).pdf. (дата звернення 15.08.2018).

12. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : монографія. Херсон : Видавництво : Грінь Д.С., 2016. 500 с.

13. Рибінцев В. О., Клопов І. О. Форсайт як технологія реалізації стратегії розвитку економіки : Бізнес та інтелектуальний капітал. Інтелект ХХІ, 2017. № 3. С. 87-94.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК: ЗРОСТАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

HUMAN CAPITAL AND HUMAN DEVELOPMENT: GROWTH IN NATIONAL ECONOMY

Людський капітал вважається найціннішим ресурсом країни, який створює інтелектуальний потенціал держави та визначає її позиції на світовому полі. Трансформації національної економіки України викликають позитивні та негативні зміни людського капіталу та людського розвитку. Зростання людського капіталу або зниження рівня його розвитку потребують постійного моніторингу. Адже тільки на підставі об'єктивних фактичних даних можливе корегування напрямів розвитку людського капіталу. В дослідженні поставлено за мету вивчення сучасного стану людського капіталу національної економіки. Науковцям, державним органам рекомендовано розробку кардинально нових механізмів розвитку людського капіталу та забезпечення умов його функціонування, які покликані не обмежувати, а сприяти позитивній динаміці людського капіталу.

Ключові слова: людський розвиток, людський капітал, національна економіка, зростання, динаміка, розвиток людського капіталу.

Человеческий капитал считается самым ценным ресурсом страны, создает интеллектуальный потенциал государства и определяет ее позиции на мировом поле. Трансформации национальной экономики Украины вызывают положительные и отрицательные изменения человеческого капитала и человеческого развития. Рост человеческого капитала или снижение уровня его развития требуют постоянного мониторинга. Ведь только на основании объективных фактических данных возможна корректировка направлений развития человеческого капитала. В исследовании поставлена цель изучения современного состояния человеческого капитала национальной экономики. Ученым, государственным органам рекомендована разработка кардинально новых механизмов развития человеческого капитала и обеспечения условий его функционирования, которые призваны не ограничивать, а способствовать положительной динамике.

Ключевые слова: развитие человека, человеческий капитал, национальная экономика, рост, динамика, развитие человеческого капитала.

УДК 330.34::331.101.262

Коломієць В.М.

к.е.н., доцент

Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«Класичного приватного університету»

Human capital is considered to be the most valuable resource of the country, which creates the intellectual potential of the state and determines its position on the world's field. The transformation of the national economy of Ukraine causes positive and negative changes in human capital and human development. The growth of human capital or the decline in its development requires continuous monitoring. After all, only on the basis of objective factual data is possible correction of directions of development of human capital. The study aims to study the current state of human capital of the national economy. The technological challenges of globalization, liberalization and the tendencies towards the internationalization of national policy, the development of regional integration processes lead to the need for modernization of human capital. Purposeful improvement of the theory of human capital, systematic monitoring of the dynamics of its indicators is necessary for the development of modernization processes, as well as for ensuring rational functions of control by civil society. This will help counteract corruption in relation to public authorities in fulfilling their tasks, in shaping the public good and entrepreneurial functions that are in line with the development of the national economy. In addition, the development of human capital is important for an individual by his intrinsic value as the goal of self-development of a person, and not only as an instrumental, mechanistic value. Adaptation of human capital to the above-mentioned conditions is required to improve the quality and value of life in all spheres of human existence and the formation of social well-being. Scientists, state bodies are recommended to develop fundamentally new mechanisms for the development of human capital and to ensure its conditions of operation, which are intended not to restrict, but to promote the positive dynamics of human capital.

Key words: human development, human capital, national economy, growth, dynamics, development of human capital.

Постановка проблеми. Людський капітал вважається найціннішим ресурсом країни, який створює перш за все інтелектуальний потенціал держави, що визначає її позиції на світовому полі. У суспільстві, у якому прагнуть до інтелектуальної економіки, роль людського капіталу нації набуває нових цінностей і представляє потужну перевагу для країн, які інвестують фінансові ресурси в даний напрям.

Концепція економіки знань повстала з потреб окреслення специфічних рис сучасної економіки, які полягають в накопиченні капіталу знання. Така економіка відрізняється від промислової економіки, яка панувала протягом минулого століття і була заснована на матеріальному капіталі, що

є основою індустріальної економіки. Перед економічними науками останніми десятиріччями повстали виклики, пов'язані з трансформацією ринкової сучасної економіки до «нової економіки», а в перспективі до економіки, заснованої на знаннях. Економіка знань на цей час є віддзеркаленням найбільш важливих проблем та потреб сучасної економіки, в якій все більше організацій будують свої конкурентні переваги на застосуванні знання та людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значні результати в області вивчення різноманітних аспектів людського капіталу досягнуті вченими Г. Беккером, Н. Бхуторіа, Б. Вейсборгом, Л. Граттоном, Дж. Мінцером, Л. Туроу, Т. Шуль-

цом. Українські науковці активно сприяють розвитку економічної думки стосовно людського капіталу. Вагомими надбаннями для України стали праці В. Антонюк, Д. Богині, Л. Головкової, О. Грішнкової, Г. Євтушенко, О. Захарової, В. Куценко, Е. Лібанової, С. Мочерного, М. Радевої, І. Рекуна, М. Хромова, А. Ткача, Т. Ткач, Л. Шевченко, Л. Шевчук.

Інтенсивний постійний розвиток, вдосконалення, самовдосконалення людського капіталу викликає необхідність його постійного вивчення, визначення ключових аспектів розвитку в специфічних умовах національної економіки.

Людський капітал визначається як ключовий результат розвитку людських ресурсів [1-8]. Ряд класичних моделей людського капіталу схиляються до необхідності інвестицій в розвиток людських ресурсів з метою розвитку і підтримки цього ресурсу у майбутньому і збереженню у сьогоденні [9-11]. Поряд з тим, було визнано, що людський капітал стимулює та забезпечує формування економічної спроможності людини, підприємства, нації [2; 7]. Конкурентний підхід в бізнесі та промисловості вимагає людських ресурсів, які володіють доскональними знаннями, компетенціями, конкурентоздатністю, спроможністю до прогнозування.

Концептуальному визначенню людського капіталу присвячено ряд досліджень, в яких складовими визначають такі чинники як рівень грамотності [9-12], залучення до освіти [12, с. 118; 13, с. 70; 14, с. 5].

Вплив людського капіталу на економічний розвиток відзначається не тільки для окремих країн, але й для цілих регіонів та локацій [15, с. 124].

Зростання людського капіталу або зниження рівня його розвитку потребують постійного моніторингу. Адже тільки на підставі об'єктивних фактичних даних можливе корегування напрямів розвитку людського капіталу.

Постановка завдання. Практичне значення зазначеної проблеми зумовило мету та завдання статті. В рамках здійснення аналізу практики функціонування людського капіталу в Україні та розвинених країнах в дослідженні поставлено за мету вивчення сучасного стану людського капіталу національної економіки.

Основою даного дослідження стали діалектичний та комплексний підходи до наукового пізнання економічних явищ. В процесі роботи застосовувалися логічний, системно-структурний, економіко-статистичний методи та метод узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У суспільстві, заснованому на знаннях, набуття цих знань робітниками – один із найважливіших аспектів кожного робочого дня для організації, яка відстежує зростання вартості свого людського капіталу [16, с. 19].

Але його вимірювання є досить важкою справою. Практичне вимірювання на індивідуальному рівні вимагає побудови цілої низки показників. Ще важче розробити методіку для вимірювання людського капіталу на рівні суб'єкта господарювання та національної економіки. Окремих методик потребують порівнянні дослідження між людьми, організаціями, державами.

Новітні теорії людського капіталу виходять з того, що стратегічний розвиток людського капіталу можна забезпечити засобами освіти та відповідного навчання.

Підтвердженням узгодженості теоретичних досліджень з практичними результатами стали результати теоретичних досліджень Г. Беккера [9] і Дж. Мінсера [10], які встановили позитивну кореляцію між доходами фізичних осіб і рівнем їх освіти, зайнятості, тривалості навчання. Т. Шульц [11] і Г. Беккер [9] доповнили практичні положення, встановивши, що витрати на освіту та охорону здоров'я слід розглядати як інвестиції в людський капітал, що сприяє підвищенню продуктивності в економіці. З точки зору мікроекономіки, освіта підвищує ймовірність зайнятості на ринку праці та покращує потенціал доходів.

Певні дослідження на мікрорівні виявляють послідовний позитивний взаємозв'язок між освітою окремого носія людського капіталу та продуктивністю праці та заробіткою платою, рівнем доходів. Людина з більш високим рівнем освіти, зазвичай, має більш сприятливі можливості для працевлаштування, більш високий заробіток, ніж та, яка менше освічена [14]. Таким чином, на науково-аналітичному рівні було доведено взаємозалежність рівня освіти та рівня економічного розвитку.

На мікрорівні людський капітал розглядає освіту як безумовний та необхідний компонент, що сприяє продуктивності праці та зростанню заробітної плати людини, виступаючи важливою складовою виробництва. Іншими словами, людський капітал визначає здатність і ефективність віддачі людини у процесі переробки сировини і капіталу на товари і послуги.

З точки зору макроекономіки, накопичення людського капіталу підвищує продуктивність праці, сприяє технологічним інноваціям, збільшує прибутки як суб'єкта господарювання, національної економіки, так і особисто працівників, що, у свою чергу, сприяє скороченню бідності. Таким чином, на макрорівні людський капітал розглядається як ключовий фактор виробництва.

Теоретичні висновки та наукові гіпотези набувають вагомого значення при підтвердженні їх аналітичними даними. Стосовно аналітики по людському капіталу, ряд організацій займаються визначенням показників (людського потенціалу, людського розвитку, людського капіталу) на світовому рівні та по кожній країні окремо.

З 1990 року в рамках Програми розвитку Організація Об'єднаних Націй (United Nations Development Program) публікують звіти про розвиток людського потенціалу «Доповідь про людський розвиток». Така Доповідь оприлюднюється в якості незалежного, аналітично і емпірично обґрунтованого обговорення найважливіших питань, тенденцій і політичних заходів в сфері людського розвитку.

Індекс людського розвитку розраховується шляхом вимірювання прогресу країн в трьох основних напрямках: тривалість життя та здоров'я людини, доступ до освіти і матеріальна складова – гідний рівень життя (ВВП на душу населення).

Міжнародні співставлення країн за рівнем і якістю життя стають все більш актуальними. Індекс людського розвитку підрахований для 189 країн світу [17, с. 25].

На рис. 1, згідно Доповіді, наведені індекси людського розвитку деяких європейських країн та України в період з 1990 року по 2017 рік [17].

Згідно з даними рис. 1 найбільш сприятливою країною для життєдіяльності традиційно займає Норвегія, яка посідає перше місце за індексом людського розвитку.

Україна замикає показники деяких європейських країн і знаходиться в групі таких країн як Молдова і Албанія. В 2017 році Україна в загаль-

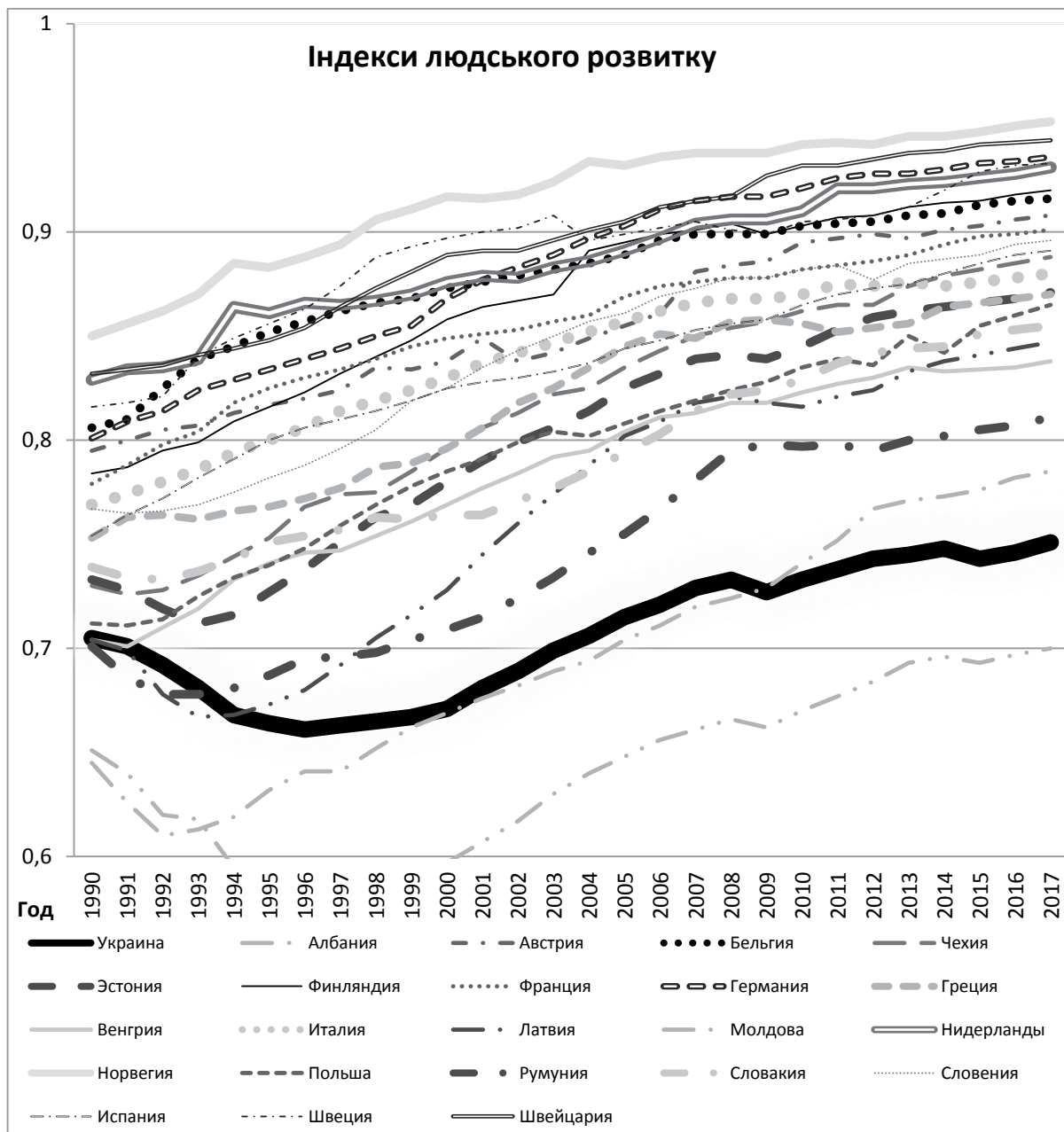

Рис. 1. Індекс людського розвитку країн Єврозону та України в період 1990-2017 років

Джерело: за даними [17, с. 27]

ному рейтингу займала 88 місце. Динаміка України негативна. Зокрема, в 2013 році Україна займала 78 місце, в 2015 році – 81 місце, в 2017 році – 2017 році – 88 місце [17, с. 27].

На показники України негативно впливають відносно низька тривалість життя, відносна різниця у тривалості навчання, рівень економічного розвитку. Те, чи знайде Україна правильну відповідь на ключові виклики, які стоять перед нею, такі як демографічний регрес, зростаючі ціни на життя, освіту, погіршення доступності до традиційних джерел енергії, технологічних досягнень залежить від здатності до використання людського капіталу.

Основні показники країн та України, що використовувалися при обчисленні індексу людського розвитку, представлені в таблиці 1. У вітчизняній і зарубіжній науці посилюється увага до дослідження проблем прогресу національних економік, в яких накопичення людського капіталу є важливим фактором економічного зростання.

Численні дослідження зосереджені на вирішенні питання, чи можуть досягнення в освіті значно сприяти динаміці загального обсягу виробництва в економіці. Деякі макроекономічні більш ранні дослідження давали суперечливі результати [18].

Технологічні виклики глобалізації, лібералізації і тенденції до інтернаціоналізації національ-

ної політики, розвиток регіональних інтеграційних процесів призводять до необхідності модернізації людського капіталу.

Потрібна його адаптація до вищенаведених умов для поліпшення якості та цінності життя у всіх сферах людського існування і формування суспільного благополуччя.

Цілеспрямоване вдосконалення теорії людського капіталу, системний моніторинг динаміки його показників є необхідними для розвитку процесів модернізації, а також для забезпечення раціональних функцій контролю з боку громадянського суспільства. Це сприятиме протидії корупції стосовно органів державної влади по виконанню своїх завдань, по формуванню суспільного блага і підприємницьких функцій, що відповідає розвитку національної економіки. Окрім того, розвиток людського капіталу є важливим для окремої людини своєю внутрішньою цінністю як цілепокладання саморозвитку людини, а не тільки як інструментальна, механістична цінність.

Але розвиток людського капіталу ще стримується корупційними зловживаннями в країні, низьким рівнем захисту фундаментальних прав людини та кримінального правосуддя [19], що підтверджує наявність інституціональних обмежень інституту права (рис. 2).

Таблиця 1

Індекс розвитку людського потенціалу та освітні компоненти деяких Європейських країн та України в 2017 р.

Ранг	Країна	Очікувана тривалість життя, років	Середня тривалість навчання, років	Очікувана тривалість навчання, років	ВВП на душу населення, доларів
Країни з дуже високим індексом людського розвитку					
1	Норвегія	82,3	12,6	17,9	68012
2	Швейцарія	83,5	13,4	16,2	57625
4	Ірландія	81,6	12,5	19,6	53754
5	Німеччина	81,2	14,1	13,0	46136
7	Швеція	82,6	12,4	17,7	47766
10	Нідерланди	82,0	12,2	18,0	47900
11	Данія	80,9	12,6	19,1	47918
15	Фінляндія	81,5	12,4	17,6	41002
17	Бельгія	81,3	11,8	19,8	42156
24	Франція	82,7	11,5	16,4	39254
25	Словенія	81,1	12,2	16,9	30594
27	Чехія	78,9	12,7	16,4	30588
33	Польща	77,8	12,3	16,4	26150
35	Литва	74,8	13,0	16,1	28314
38	Словаччина	77,0	12,5	15	29467
41	Латвія	74,7	12,8	15,8	25002
45	Угорщина	76,1	11,9	15,1	25393
Країни з низьким індексом людського розвитку					
67	Сербія	75,3	11,1	14,6	13019
68	Албанія	78,5	10,0	14,8	11886
88	Україна	72,1	11,3	15,0	8130

Джерело: сформовано за даними [17, с. 27]

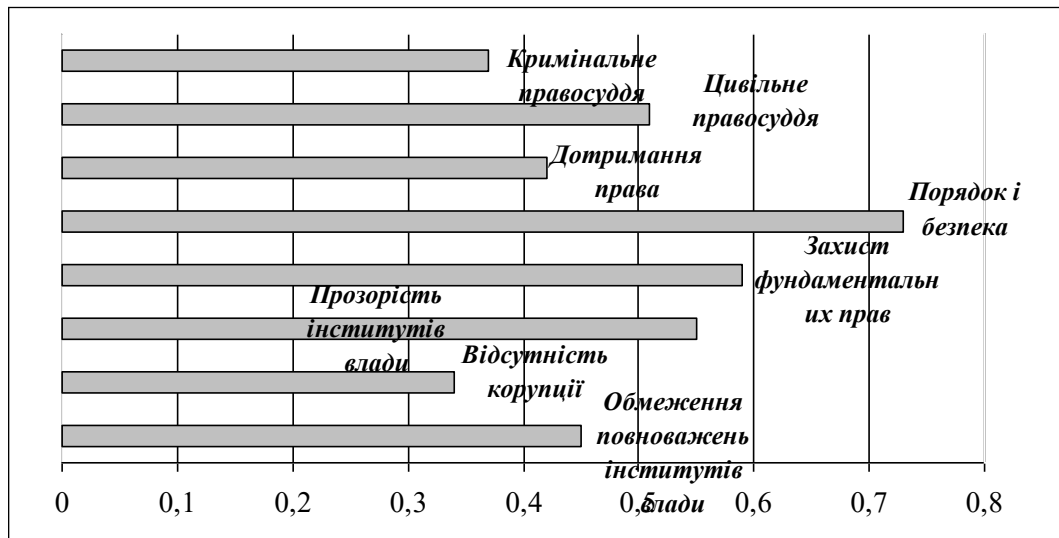

Рис. 2. Складові індексу верховенства права в Україні в 2017 р. (вагомість в одиниці)

Джерело: побудовано автором на основі даних [19]

Тому зусилля України потрібно зосередити на побудові ефективної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Подальше обговорення теорії людського капіталу має відбуватися на новому рівні, а саме на рівні перегляду існуючих моделей розвитку людського капіталу. Перш за все, треба зазначити, що концепція людського капіталу, яка здебільшого спрямована на створення комфортного простору в умовах економічної діяльності для його розвитку, має еволюціонувати. Наступний етап розвитку теорій людського капіталу має бути зосереджений на вихованні творчого капіталу як важливої складової людського капіталу.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження фактичних показників показано рівень розвитку людського капіталу в Україні, що становить нижче середнього. Зростання у часі не спостерігається. Науковцям, державним органам рекомендовано розробку кардинально нових механізмів розвитку людського капіталу та забезпечення умов його функціонування, які покликані не обмежувати, а сприяти позитивній динаміці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брюховецька Н. Ю., Чорна Н.Ю. Управління розвитком людського капіталу підприємств: інституціональний аспект: монографія. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті. 2015. 268 с. URL: iep.donetsk.ua/publish/mono/Bryukhovetska_Cherna.pdf.
2. Ткач А.А. Институциональные трансформации экономических систем. Трансформационные процессы в экономике Украины: институциональный контекст: монографія / Анатолий Ткач, Марина Радева, Вікторія Коломієць та ін.; за ред. Радевої М. М. Мелітополь. 2018. С. 180–252. DOI: <https://doi.org/10.32901/978-966-2489-64-4/2018>.

3. Ткач Т. Профессиональное выгорание у менеджеров Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. 2016. Zeszyt № 47 (3/2016). P. 260–273.

4. V. Ali, A. Egbetokun, M. Memon Human capital, social capabilities and economic growth *Economies*. 2018. № 6(2). pp. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies6010002>.

5. Kolomiets V., Golovkova L. The institutional content of the human capital of the national economy *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3(5), № 5, December. P. 289–293. DOI: <https://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-289-293>.

6. Mahmood H., Alkahtani N. Human resource, financial market development and economic growth in Saudi Arabia: a role of human capital *Economic Annals-XXI*. 2018. Vol. 169 (1–2). P. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V169-06>.

7. Radieva M. Institutional modernization of the Global economy *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. vol. 4, no. 5 (2018). p. 283–290. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-283-290>.

8. Siddiqui A., Rehman A. The Human Capital and Economic Growth Nexus: in East and South Asia *Applied Economics*. 2016. Vol. 49 (28). P. 2697–2710. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1245841>.

9. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press. 1964. DOI: <https://doi.org/10.1177/000271626536000153>.

10. Mincer J. The Distribution of Labor Incomes: a Survey *Journal of Economic Literature*. 1970. № 8 (1). P. 1–26.

11. Schulz T. W. Investment in Human Capital *American Economic Review*. 1961. March, № 51. P. 1–17.

12. Psacharopoulos G., Patrinos H. Returns to Investment in Education: A Further Update *Education Economics*. 2004. № 12 (2). P. 111–134.

13. Рєкун І. І. Роль людського капіталу в процесі формування економічної безпеки Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 4 (09). С. 67–71.

14. Trostel P., Walker I., Woolley P. Estimates of the Economic Return to Schooling for 28 Countries *Labour Economics*. 2002. № 9. P. 1–16.

15. Ляшенко П. А. Діапазон розуміння економічного розвитку регіону Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля (Сєвєродонецьк), 2017. № 2 (62). С. 122–126. Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/62/9.pdf>.

16. Ляшенко Н. Є. Електронне портфоліо як засіб формалізації людського капіталу фірми Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. Луганськ: вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2016.

№ 4 (60). С. 18–29. URL: http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/60/2_Lyashenko%20N.pdf.

17. Джахан С. и др. Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018 URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf.

18. Pritchett L. Where Has All the Education Gone? World Bank Policy Research Working Paper 1581 Washington: DC. 1996.

19. Громадська спілка «Економічний дискусійний клуб» URL: <http://edclub.com.ua/analitika/spozhyvchyciny-na-osnovni-vydy-produktiv-harchuvannya-v-ukrayini-ta-okremyh-krayinah-1>.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

THE IMPROVEMENT OF RESOURCE-SAVING PROCESSES MANAGEMENT AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

У статті удосконалено теоретико-методичні аспекти щодо управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України. Розширено науково-методичні складові комплексної послідовності управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах завдяки створенню інноваційної системної бази з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню. Відображено основні теоретичні принципи управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України. Економічно-інноваційні складові формування політики ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах доцільно розширити за рахунок системного запровадження концепції об'єктно-орієнтованого підходу до інноваційного управління процесами ресурсозбереження. Комплексна послідовність управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах сприяє подальшому формуванню організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням на підприємствах машинобудування.

Ключові слова: інноваційні процеси, конкурентні переваги, машинобудівні підприємства, послідовність, ресурсозбереження, управління.

В статті усовершенствовано теоретико-методические аспекты относительно

управления процессами ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях Украины. Расширено научно-методические составляющие комплексной последовательности управления инновационными процессами ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях благодаря созданию инновационной системной базы по получению конкурентных преимуществ благодаря ресурсосбережению. Отражены основные теоретические принципы управления процессами ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях Украины. Экономически инновационные составные формирования политики ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях целесообразно расширить за счет системного внедрения концепции объектно-ориентированного подхода к инновационному управлению процессами ресурсосбережения. Комплексная последовательность управления инновационными процессами ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях способствует последующему формированию организационно-экономического механизма управления ресурсосбережением на предприятиях машиностроения.

Ключевые слова: инновационные процессы, конкурентные преимущества, машиностроительные предприятия, последовательность, ресурсосбережение, управление.

УДК 338.31:658.51

Костюк М.Г.

аспірант

Університет Альфреда Нобеля

In an article it is improved theoretical and methodical aspects concerning management of resource-saving processes at machine-building enterprises of Ukraine. It is expanded scientific and methodical components of the complex sequence of resource-saving innovative processes management at machine-building enterprises. It is improved thanks to creation of innovative system base on obtaining competitive advantages thanks to resource-saving. The basic theoretical principles of resource-saving processes management are reflected in machine-building enterprises of Ukraine. At machine-building enterprises it is expedient to expand economically innovative compound formations of policy of resource-saving due to system introduction of the concept of object-oriented approach to innovative management of resource-saving processes. The complex sequence of resource-saving innovative processes management at machine-building enterprises promotes the subsequent formation of the organizational-economic mechanism of resource-saving management at the enterprises of mechanical engineering. Effective functioning of a system of resource providing machine-building enterprises of Ukraine has to include the complex and energy saving use of the enterprises resource base. It is expedient to expand scientific and methodical provisions due to inclusion of a complex of the aspects connected with assessment of development resource potential of the enterprises of mechanical engineering according to object and approximate approach. Effective economic activity of the high-tech enterprises of mechanical engineering in market conditions of housekeeping is impossible without development and implementation of the resource-saving innovative concept. This innovative concept is directed to formation of unique competitive characteristics of goods that in a complex are based on innovative resource-saving. It, in turn, simplifies marketing procedures of conducting competition in the dynamic global environment. The prospects of the subsequent investigations in this direction consist in complex formation of resource-saving strategy and increase in efficiency of use of the enterprises of mechanical engineering resources according to object-oriented approach.

Key words: innovative processes, competitive advantages, machine-building enterprises, sequence, resource-saving, management.

Постановка проблеми. В умовах стрімких інформаційно-технологічних змін та інтенсивного розповсюдження промислових інновацій на сучасних машинобудівних підприємствах України вагоме значення набуває комплексне урахування енергозбереження при управлінні основними бізнес-процесами. Завдання підвищення ефективності виробничого високотехнологічного процесу, освоєння на підприємствах інноваційних проектів й оперативного управління роботами за ними для машинобудівних підприємств належить до числа актуальних і складних у науковому відношенні про-

BLEM, що мають важливе значення. Це значення опосередковується забезпеченням економічного зростання на основі впровадження системної концепції ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Розвиток сучасних інформаційних технологій, віртуальної взаємодії у глобальному просторі, глибокі зміни в технології виробництва, можливість широкого використання на підприємствах промисловості досягнень НТП ставить на порядок денний питання про серйозну перебудову

характеру виробничих відносин і взаємозв'язків на основі вимог до конкурентоспроможності підприємств на базі потенціалу ресурсозбереження.

Для машинобудівних виробництв удосконалення оперативного управління ресурсозбереженням на стратегічних інноваційних засадах й розширення кола розв'язуваних економічних завдань продовжує залишатися важливою науковою й практичною проблемою. Комплексу складних і значущих питань управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах на основі нарощування їх інноваційного потенціалу присвячено праці таких науковців, фахівців у сфері економіки, менеджменту, як: М. Г. Белопольський, В. С. Волошин, М. В. Давидов, О. В. Кленін, Ю. О. Мазін, Ю. О. Набатова, В. П. Чайковська, та ін.

Проте потребують науково-практичного удосконалення й теоретичного поглиблення комплекс інноваційних положень, пов'язаних із управлінням процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення теоретико-методичних аспектів щодо управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України.

Відповідно до означеної мети дослідження в цій аналітичній статті поставлено такі завдання:

- розширити науково-методичні складові комплексної послідовності управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах завдяки створенню інноваційної системної бази з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню;

- висвітлити основні теоретичні засади управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України.

У статті застосовано вартісний, ресурсний, системний і цільовий підходи до об'єкту дослідження основних процесів ресурсозбереження у машинобудуванні; теорії вартості, конкуренції і маркетингу.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогодні існує низка науково-практичних поглядів щодо розуміння сутності управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України та світу. Так, Ю. О. Набатова досліджує особливості сформованого стану управління ресурсозбереженням підприємств машинобудування у просторовій площині Запорізької області. Наголошується на слушному проведенні класифікації, визначенні певної структури та окресленні значущих напрямів у зміні конфігурації структурної політики сучасних інноваційних підприємств машинобудування в Україні. Вона в описовій формі виокремлює низку факторів, що впливають на просторове розташування підприємств машинобудування, окреслюючи деякі шляхи підвищення економічної ефективності на

підприємствах машинобудівного комплексу країни [7, с. 269-270].

Науковець комплексно описує сучасний стан і виокремлює економічно-інноваційно складові формування потенціалу змін та визначає підходи до ресурсозбереження на низці промислових підприємств, що репрезентують машинобудівну галузь Запорізької області. При цьому досліджується такі суб'єкти господарювання у машинобудуванні, як: ПАТ «Запоріжтрансформатор», КП «НВК «Іскра», ВАТ «Запорізький завод «Перетворювач», НВП «Хартрон-ЮКОМ», ВАТ «Запорізький завод надпотужних трансформаторів», ЗАТ «Запорізький автомобілебудівний завод», ВАТ «Мотор Січ», ДП «ЗМКБ «Прогрес», ДП «Гідромаш», ВАТ «ВІТ», ВАТ «Перетворювач», ВАТ «Укрграфіт», ТОВ НВП «Ріст», ТОВ «Південний завод гідравлічних машин» та ін. [7, с. 271-273]. На наш погляд, окреслені економічно-інноваційні складові формування політики ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах доцільно розширити за рахунок системного запровадження концепції об'єктно-орієнтованого підходу до інноваційного управління процесами ресурсозбереження. Зараз вже створені певні передумови для впровадження цієї концепції на таких підприємствах машинобудування м. Дніпро, як: ПАТ «Дніпротяжмаш», ПАТ Дніпровський агрегатний завод» та ПАТ «Верхньодніпровський машинобудівний завод».

В. П. Чайковська проводить комплексну оцінку наявної системи ресурсозабезпечення машинобудівних підприємств України, описує шляхи удосконалення такої ресурсозберігаючої системи. Окреслюються низка конкурентних переваг та встановлюються недоліки на підприємствах машинобудівного комплексу з урахуванням підсумків проведеного анкетування співпрацівників служб ресурсного забезпечення підприємств. На підставі виявлених під час анкетування проблем науковець пропонує методичні складові організаційно-економічного механізму реформування ресурсного забезпечення підприємств з урахуванням певного етапу життєвого циклу підприємства [8].

Такий механізм має доцільно складатися із економічної взаємодії ресурсного інноваційного забезпечення із системою управління життєвим циклом підприємства; комплексу методичних напрацювань із зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції; використання матеріалів-замінників до дефіцитних у певний момент часу ресурсів; зменшення обсягу експлуатаційних витрат у промисловому машинобудуванні. Дослідниця пропонує системний алгоритм підтримки процесу ресурсного забезпечення із урахуванням стану життєвого циклу підприємства. Цей алгоритм базується на удосконаленні нормування витрат матеріальних ресурсів та вста-

новленні довготривалих зв'язків із постачальниками; запровадження на сучасних організаційних засадах служби ресурсного забезпечення; підтриманні балансу запасів у складському господарстві за дотримання основних методичних положень ефективного плану ресурсного забезпечення [8].

Також у алгоритмі позначено урахування постійного аналізування рівня матеріалоємності готової продукції та оцінювання часових моментів можливої кризи норм матеріальних ресурсів, маркетингового ціноутворення на продукцію [8]. Ми вважаємо, що ефективне функціонування системи ресурсозабезпечення машинобудівних підприємств України має включати комплексне й енергоощадливе використання ресурсної бази підприємств.

Представник наукової економічної інноваційної школи Сумського державного університету Ю. О. Мазін успішно окреслює основні економічні положення управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою підприємств машинобудування, наголошуючи на нагальності застосування інноваційних ресурсозберігаючих заходів у народному господарстві країни. При цьому значущою є розроблена інноваційна системна база з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню, що може вдало застосовуватися як для макро-, мезо-, так і мікроекономічного рівнів. Така база характеризується багатоаспектністю економічного виміру результатів комплексу інноваційних ресурсозберігаючих заходів, що сприяє проведенню адекватної у науковому контексті економічної оцінки їх ефективності [6, с. 4-6].

Науковець здійснює послідовне економічне обґрунтування реалізації вибору пріоритетних напрямків інноваційної ресурсозберігаючої політики підприємств у машинобудуванні. Ця політика містить послідовні часові періоди, що містять у собі такі складові, як: встановлення життєво важливих положень у галузі, що мають вплив на досягнення значного ресурсозбереження; опис основних критеріїв щодо вибору актуальних напрямків запровадження інноваційної політики ресурсозбереження у машинобудуванні [6, с. 7-9].

Дослідник пропонує здійснення експертної економічної оцінки напрямків запровадження інноваційної ресурсозберігаючої політики, що передбачає трансформацію соціальних, екологічних та політичних в економічний інтегральний показник ресурсозбереження. Цей показник, між іншим, передбачає досягнення інтегрального економічного ефекту (ІЕЕ) ресурсозбереження та визначається згідно Ю. О. Мазіна за такою аналітичною формулою [6, с. 9-10]:

$$E_{екі}^i = E_{соц-екі} + E_{екол-екі} + E_{еконі} + E_{політ-екі} + E_{ек-синергі}$$

де $E_{соц-екі}$ – соціально-економічний від проведення інноваційних ресурсозберігаючих заходів у галузі (підгалузі) за i -м напрямком, грн;

$E_{екол-екі}$ – еколого-економічний від проведення інноваційних ресурсозберігаючих заходів у галузі (підгалузі) за i -м напрямком, грн;

$E_{політ-екі}$ – політико-економічний від організації дієвих ресурсозберігаючих заходів у галузі (підгалузі) за i -м напрямком, грн;

$E_{ек-синергі}$ – економіко-синергетичний ефект від здійснення інноваційних ресурсозберігаючих заходів у галузі (підгалузі) за i -м напрямком, грн.

На наш погляд, такий аналітичний підхід науковця до відображення змістовних моментів управління енергозбереження є слушним. Окрім того, доцільно розширити подібні науково-методичні положення за рахунок включення комплексу аспектів, пов'язаних із оцінкою ресурсного потенціалу розвитку підприємств машинобудування за об'єктно-орієнтовним підходом.

Ми пропонуємо розширену комплексну послідовність управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах, спрямовану на створення інноваційної системної бази з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню, рис. 1.

Відмітимо, що означена комплексна послідовність управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах сприяє подальшому формуванню організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням на підприємствах машинобудування [2; 3].

Державне підприємство «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля» приділяє належну увагу питанням управління інноваційними процесами ресурсозбереження, коли у науково-конструкторських розробках ракетно-космічної техніки комплексно застосовуються новітні енергозберігаючі рішення. Під час конструювання і просування на цільові ринки ракетно-космічної техніки доцільно використовувати провідні технологічні рішення у сфері матеріало- і енергозбереження. КБ «Південне» за 65 років існування підприємства має унікальний досвід у цих питаннях і значні науково-технічні традиції [5]. Тому варто проводити оцінку ресурсного потенціалу розвитку підприємства машинобудування за об'єктно-орієнтованим підходом [3; 4].

Отже, ефективна господарська діяльність високотехнологічних підприємств машинобудування у ринкових умовах господарювання є неможлива без розробки й реалізації інноваційної концепції ресурсозбереження. Ця інноваційна концепція спрямована на формування унікальних конкурентних характеристик готової продукції, що комплексно базуються на інноваційному ресурсозбереженні [2-4]. Означене, у свою чергу, спрощує маркетингові процедури ведення конкурентної боротьби у динамічному глобальному середовищі.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, у статті удоскона-

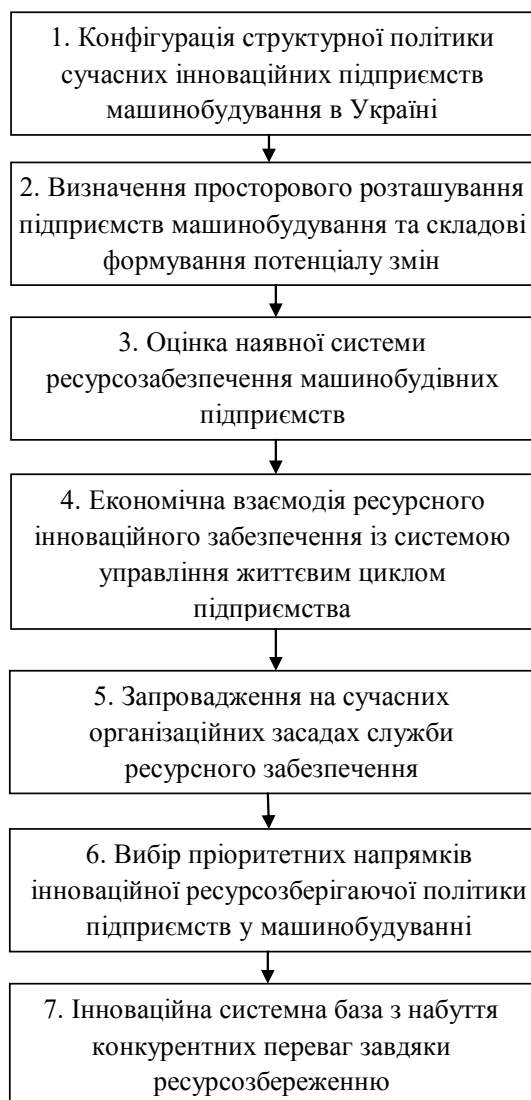

Рис. 1. Комплексна послідовність управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах, спрямована на створення інноваційної системної бази з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню

Джерело: розширено автором на основі [1; 2; 3; 4; 6-8]

лено теоретико-методичні аспекти щодо управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України. Розширено науково-методичні складові комплексної послідовності управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах завдяки створенню інноваційної системної бази з набуття конкурентних переваг завдяки ресурсозбереженню.

Висвітлено основні теоретичні засади управління процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах України. Практична цінність статті полягає у встановленні концептуальних, часових складових послідовності управління інноваційними процесами ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у комплексному формуванні стратегії ресурсозбереження та підвищенню ефективності використання ресурсів підприємств машинобудування за об'єктно-орієнтованим підходом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белопольський М. Г., Волошин В. С., Кленін О. В. Економічна програма щодо виходу України з кризи. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(1). С. 8–14.
2. Давідов М. В. Організаційно-фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. *Актуальні Проблеми Економіки*. 2008. № 9. С. 92–97.
3. Економіка інноваційного підприємства : Навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, І. Н. Пащенко, Л. І. Чернобай, А. О. Босак. Львів. : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 456 с.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Із змінами, внесеними згідно із Законом № 5460-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 2-3, ст.41. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 19-20, ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
5. КБП сьогодні. Офіційний сайт Державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля». Розділ Про компанію. URL : <https://www.yuzhnoye.com/ua/company/kbu-today>.
6. Мазін Ю. О. Економічні основи управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою в машинобудуванні: автореф. дис... канд. екон. наук. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом»; Сумський держ ун-т. Суми, 2005. 22 с.
7. Набатова Ю. О. Сучасний стан управління ресурсозбереженням підприємств машинобудування Запорізької області. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. №3(59). С. 269–275.
8. Чайковська В. П. Оцінка сучасної системи ресурсозабезпечення підприємств машинобудівної галузі та шляхи її вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2010. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=193>.

КОРПОРАТИВНО-СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКАCORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS
IN NATIONAL ECONOMICS: THEORY AND PRACTICE

У статті розглянуто основні тенденції розвитку корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу у національній економіці. Здійснено узагальнення концепції корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу у національній економіці в умовах глобалізаційних викликів. Проаналізовано основні шляхи та напрями реалізації програми впровадження корпоративно-соціальної відповідальності на українських підприємствах. Наведено характеристику трактування сутності категорії «корпоративно-соціальна відповідальність» різними науковими школами та визначено особливості практичної реалізації концепції корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу у національній економіці. Встановлено основні причини гальмування впровадження корпоративно-соціальної відповідальності у діяльність суб'єктів господарювання. Запропоновано напрями дієвості підвищення рівня зацікавленості застосування інструментів корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу у національній економіці.

Ключові слова: корпоративно-соціальна відповідальність, бізнес-середовище, суб'єкти господарювання, міжнародні стандарти, національна економіка.

В статье рассмотрены основные тенденции развития корпоративно-социальной ответственности бизнеса в национальной экономике. Выполнено обобщение концепции корпоративно-социальной ответственности бизнеса в национальной экономике в условиях глобализационных вызовов. Проанализированы основные пути и направления реализации программы внедрения корпоративно-социальной ответственности на украинских предприятиях. Приведена характеристика сущности категории «корпоративно-социальная ответственность» разными научными школами и определены особенности практической реализации концепции корпоративно-социальной ответственности бизнеса в национальной экономике. Выявлены основные причины торможения процесса внедрения корпоративно-социальной ответственности в деятельность субъектов хозяйствования. Предложены направления действенного применения инструментов корпоративно-социальной ответственности бизнеса в национальной экономике.

Ключевые слова: корпоративно-социальная ответственность, бизнес-среда, субъекты хозяйствования, международные стандарты, национальная экономика.

УДК 338.242

Хамініч С.Ю.

д.е.н., професор,
професор кафедри маркетингу
та міжнародного менеджменту
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Сокол П.М.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу
та міжнародного менеджменту
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

The modern development of society requires effective business partnerships on the basis of corporate interaction and social responsibility. The welfare of any country, nation, depends on a quality of life based on effective social indicators. The paradigm of social development is based, above all, on the relevant imperatives of the socio-economic security of the state, competitive business environment, competitive business entities, etc. The globalization process actively influences the activities of economic entities (enterprises, firms, corporations, etc.) and thus the economic and socio-political component of the national economy. In the context of rapidly changing processes of globalization, the issues of improving the quality of life and self-realization of the main economic entities in the market of goods and services in a competitive environment come to the first place. It is not investigated enough the question of developing specific measures on the theoretical, methodological and practical aspect of the implementation of corporate social responsibility of business, Ukrainian enterprises, due to the level of management, lack of effective strategies for the development of methodological tools when applying certain marketing concepts and marketing complex as a whole. Ensuring corporate social responsibility is based on a comprehensive approach to the issues. The theoretical combination of these problems in the conditions of accumulation of experience of economic activity of Ukraine gives grounds for further consideration, analysis and research of corporate social responsibility of business. Therefore, the purpose of the article is to explore the concept of corporate social responsibility, business in the national economy. Sustainable development of the society is ensured by the developed infrastructure of the state, introduction of scientific and technical developments and innovations; political and economic stability, environmental and national security, but equally important is the social responsibility of corporate structures. Modern business orientation is aimed not only at achieving the main mission of entrepreneurial activity – keeping profits, but also at meeting the needs of society.

Key words: corporate social responsibility, business environment, business entities, international standards, national economy.

Постановка проблеми. Демократизація суспільного життя вимагає сучасних підходів до впровадження на українських підприємствах корпоративно-соціальної відповідальності.

Добробут будь-якої країни, нації залежить від якості життя, заснованої на ефективних соціальних показниках. Парадигма розвитку суспільства базується, перш за все, на відповідних імперативах соціально-економічної безпеки держави, конкурентному бізнес-середовищі, конкурентоздатних суб'єктах господарювання тощо. Саме глобалізаційний процес активно впливає на діяльність суб'єктів господарювання (підприємств, фірм, корпорацій та ін.) і, тим самим, на економічну та соціально-політичну складову національної економіки.

Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що ефективність партнерських відносин у швидкозмінюваному бізнес-середовищі залежить від корпоративної відповідальності суб'єктів господарювання, ділової етики бізнес-структур, ролі та місця держави на світовому ринку товарів та послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових здобутків, в яких презентовані результати вивчення у різнобічному спектрі питань соціально-корпоративної відповідальності, необхідно виділити праці таких вчених, як Л. Бобко, Г. Боуен, А. Керолл, Н. Кузьо, А. Колот, Н. Косар, Я. Лагута, Ю. Маршавін, В. Пилипенко, К. Ткач, Р. Фрімен та ін. Незважаючи на вагомий внесок в дослідженні сутності поняття корпоративно-соці-

альна відповідальність не дослідженим залишається питання розробки конкретних заходів щодо теоретико-методичного та практичного аспекту впровадження корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу, на українських підприємствах, зумовлене рівнем менеджменту, відсутністю дієвих стратегій розвитку методологічного інструментарію впливу на споживача при застосуванні тих чи інших маркетингових концепцій та комплексу маркетингу в цілому.

Забезпечення корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу базується на комплексному підході до поставленої проблематики.

Теоретичне поєднання цих проблем в умовах накопичення досвіду економічної діяльності України дає підстави для подальшого розгляду, аналізу та дослідження корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу.

Постановка задачі. Метою дослідження є узагальнення концепції корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу у національній економіці в умовах глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток суспільства забезпечує розвинена інфраструктура держави, впровадження науково-технічних розробок та інновації; політико-економічна стабільність, екологічна та національна безпека, але не менш важливе значення має соціальна відповідальність корпоративних структур.

Сучасний орієнтир ведення бізнесу націлений не тільки на досягнення основної місії підприємницької діяльності – утримання прибутку, але й на задоволення потреб суспільства.

Теоретико-методичне бачення категорії «корпоративно-соціальна відповідальність» (КСВ) має безліч визначень і трактувань.

Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує відповідність даної категорії наступним чином: «корпоративний – вузькогрупований, відокремлений»; «корпоративний сектор – сфера економіки, яка охоплює угоди, підприємницьку діяльність підприємств, організацій приватного сектора» [2, с. 577]; «соціальний – пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський; породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуючий і здійснюваний у певному суспільстві» [2, с. 1360]; «відповідальність – покладений на когось, або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» [2, с. 177]; «економічна відповідальність – обов'язок економічного суб'єкта відповідати по прийнятим ним зобов'язанням» [2, с. 177].

Організація «Бізнес за соціальну відповідальність» (Business for Social Responsibility) представляє корпоративно-соціальну відповідальність як ведення бізнесу, який задовольняє чи переви-

щує етичні, юридичні, комерційні та публічні очікування, які суспільство пов'язує з бізнесом [3].

З точки зору маркетингу, КСВ – це зобов'язання перед споживачем та безпека (екологічна, технічна, організаційна, відповідно до стандартів) товарів та послуг, що пропонуються на засадах соціальної відповідальності. З цієї ж позиції розглядається КСВ як політика дотримання стандартів якості та соціальна цінність продукції, користності продукції та реалізації соціально-етичного маркетингу (відповідно до інтересів окремого члена суспільства і суспільства в цілому).

Сьогодні кожна бізнес-структура повинна прагнути до набуття статусу суб'єкта господарювання, що піклується про сталий розвиток суспільства загалом [4].

Інший науковець виділив чотири основні ознаки суб'єкта господарювання, якому можна надати статус соціально відповідального: раціональне поєднання економічних інтересів власника підприємства з інтересами колективу; спрямованість підприємництва на те, щоб матеріальну та соціальну користь від його діяльності отримало все суспільство; врахування довгострокового впливу сучасної економічної діяльності на наступні покоління, тобто забезпечення сталого розвитку; висока духовність підприємства; поширення моральних цінностей, збереження культури і розвиток мистецтва [5].

Підкреслюючи формування визначення КСВ обґрунтовується, що соціальна відповідальність бізнесмена реалізуються при впровадженні такої політики, яка б була бажана для досягнення цілей і цінностей суспільства [7].

У Європі корпоративно-соціальна відповідальність є невід'ємною складовою як державної політики, так і зовнішньої політики країни, тому й економічна політика суб'єктів господарювання при КСВ допомагає підвищувати як ділову репутацію, так і їх конкурентоспроможність; як гудвіл фірми (імідж фірми), так і конкурентоздатне місце у швидкозмінюваному бізнес-середовищі.

Деякі науковці розглядають корпоративно-соціальну відповідальність як довгострокову стратегію діяльності організації, що базується на гуманістичних цінностях, визначається принципами сталого розвитку, підзвітності та прозорості і характеризується високими стандартами операційної та виробничої діяльності [1].

Незважаючи на ці різнопланові підходи до інтерпретації КСВ, більшість науковців розглядають КСВ з позиції трактування до Міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво із соціальної відповідальності», а саме: «Корпоративно-соціальна відповідальність – відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, яка сприяє сталому розвитку, що

включає здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки» [6].

З методологічної точки зору найбільш повним і прийнятним є трактування КСВ згідно Міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво із соціальної відповідальності».

Цілі сталого розвитку (ЦСР), яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних завдань. Перелік ЦСР був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року. Вони формують не тільки національну безпеку держави, конкурентоздатне бізнес-середовище у глобалізованому світі, дотримання політики формування і підвищення гудвілу компанії, ділової репутації, екологічного оточення тощо, але й корпоративно-соціальної відповідальності будь-якого суб'єкта господарювання [12].

За результатами Національного Конкурсу бізнес-кейсів з КСВ, проведеного Центром та міжнародними експертами у квітні 2018 року в рамках конференції «Бізнес, що змінює країну», переможцями стали кейси таких компаній:

Кращий кейс з впровадження Цілі 3 – забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці: Watsons Україна за проект закупівлі обладнання для дитячих сердець.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 4 – забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх: Eleks за проект освіти дітей, які не бачать; і Енеоргоатом за програму роботи зі школярами і студентами.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 5 – забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток: L'oreal Talent за проект, спрямований на навчання жінок, що постраждали від домашнього насильства, професії перукаря і надання їм соціальних повноважень.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 8 – сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх: Kredobank за програму роботи зі студентами.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 10 – скорочення нерівності всередині країн і між ними: Концерн Галнафтогаз за встановлення контейнерів для речей малозабезпеченим сім'ям.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 11 – забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів: МХП (Миронівський хлібопродукт) за програму розвитку підприємництва в селах.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 12 – забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва: ДТЕК (найбільший приватний енергохолдинг України) за проект просування енергоефективності в школах.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 13 – життя невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками: Intercasy Group за просування електронного документообігу.

– Кращий кейс з впровадження Цілі 16 – сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях: Прикарпаттяобленерго за роботу зі співробітниками, які повернулись із АТО, і Правовий Альянс за вшанування пам'яті загиблих в АТО.

– Краї ProVono зусилля (для юридичних компаній): Правовий Альянс за більш ніж 400 proVono годин за вшанування пам'яті загиблих в АТО.

Також окрема нагорода «За просування принципів Зеленої економіки» була вручена від Платформи зростання зеленої економіки компанії Ашан за кейс з працевлаштування дітей із синдромом Дауна. Нагорода від молоді «Бізнес, що змінює країну» була вручена компанії Астарта за розвиток регіонів і розбудову системного підходу до залучення громад [3].

В Україні на сьогодні не зовсім ефективно відбувається провадження на підприємствах політики корпоративно-соціальної відповідальності. Основними перепонами, на наш погляд, є наступні:

– політичний фактор нестабільності національної безпеки;

– негативна спадщина щодо зменшення та ліквідації об'єктів соціальної інфраструктури;

– недостатнє фінансування, а й інколи відсутність фінансування та фінансових ресурсів на запровадження соціальних програм, як на рівні підприємства, так і на рівні держави;

– недосконалість нормативно-правової бази у напрямку державного регулювання соціальної складової національної економіки;

– не ефективна сегментація ринку праці і безробіття, не дивлячись на те, що в країні велика частка кваліфікованих кадрів;

– не розуміння важливості ТОП-менеджерами, керівниками підприємств впливу соціального фактору на формування позитивного гудвілу фірми і, тим самим ділової репутації у швидкозмінюваному конкурентному бізнес-середовищі;

– не цілеспрямованість навчальних закладів України на підвищення вагомості компетенцій у соціальній сфері та імперативу освіти та науки у глобалізованому світі як одного з показників якості життя.

Аналізуючи досвід європейських країн, можна зазначити, що практика впровадження соціальної

відповідальності може відрізнятись, але представники бізнесу, консолідованих структур, керівники корпорацій, тощо віддають перевагу корпоративній відповідальності із залученням держави до цього процесу. Це пов'язано з європейською культурою, західною історією та ефективною соціальною політикою в державі. Для прикладу можна привести наступне:

– максимальна взаємодія держави та її суб'єктів її господарювання (корпорацій) на засадах соціальних компонентів (Франція, Німеччина, Нідерланди);

– створення умов, при яких досягається ефективність всіх суб'єктів, що беруть участь; перевага надається освітньому потенціалу робітників (Великобританія);

– «шведська модель» відрізняється від інших максимальним ступенем відповідальності на всіх рівнях тощо.

Дійсно, кожний кластер (в даному випадку – країна, або група країн) для впровадження системи КСВ, але єдиною характерною рисою є соціальний фактор, ефективність соціальних впроваджуваних програм і рішень.

Як видно із досліджень, достатня кількість суб'єктів господарювання роблять спробу ефективно впроваджувати КСВ в Україні.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, не дивлячись на еволюцію категорії «корпоративно-соціальна відповідальність» єдиний підхід до трактування не знайдений. Різноманітність думок формується, з одного боку на засадах національних особливостей у діяльності суб'єктів господарювання, а з іншого – під впливом та в умовах глобалізаційних викликів. Як-будь яке явище категорія змінюється в процесі цивілізації. Отже КСВ – це система заходів що вимагає від суб'єктів господарювання прийняття ефективних управлінських рішень у напрямку соціальної безпеки; реалізації соціальних програм, удосконалення нормативно-правової бази держави на засадах соціальної компоненти тощо. Це все буде сприяти і впливати на діяльність суб'єктів господарювання в напрямку позитивного гудвілу (іміджу) корпорацій. Необхідно, щоб концепція КСВ співпадала з цілями сталого розвитку країни, концепцією соціально-етичного маркетингу соціального базису для підвищення якості життя як однією з основних місій будь-якої країни. Державно політика у соціальному напрямку повинна базуватися на зацікавленості впровадженню КСВ бізнесу на місцях,

враховуючи субституційність і комплементарність економічного та соціального процесів господарювання й концепції соціально-етичного маркетингу.

Формування державної стратегії ефективного впровадження КСВ бізнесу та соціальних показників призведе до підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і, тим самим, конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобко Л. О. Сучасний стан та перспективи розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні *Ефективність державного управління*. 2016. № 1 (2). С. 41-47. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_1-2\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_1-2(2)_7).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Всесвітня бізнесова рада зі сталого розвитку (WBCSD – World Business Council for Sustainable Development) URL : www.wbcsd.org.
4. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів *Науковий вісник Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Серія: Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5–26.
5. Маршавін Ю. М. Соціально відповідальне підприємництво як чинник розвитку ринку праці України *Ринок праці та зайнятість населення*. 2009. № 4. С. 8–10.
6. Міжнародний стандарт ISO/FDIS 26000 “Керівництво з соціальної відповідальності” URL : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.
7. Кач К. І. Еволюційні аспекти формування суті корпоративної соціальної відповідальності Економіка, управління, фінанси: теорія та практика: між-нар. наук.-практ. конф., 13-14 грудня 2013 р.: тези доповідей. Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2013. С. 63–66.
8. Центр “Розвиток КСВ” нагородив кращі кейси з корпоративної відповідальності. URL : <http://sdg.org.ua/ua/novyny/329-2018-04-27-16-09-45>.
9. Bowen H. R. *Social Responsibilities of the Businessman*. Harper & Row: N. Y., 1953.
10. Carroll A.B. A three-dimensional conceptual model of corporate performance / A.B. Caroll // *Academy of Management Review*, 1979. – #4 (4).
11. R. Freeman, J. Harrison, A. Wicks, B. Parmar, S. de Colle *Stakeholder Theory: the State of Art*. Cambridge University Press, 2010.
12. Інформаційний сайт Організація Об'єднаних Націй в Україні URL : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН ТА ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CHANGE AND INDUSTRIAL DEVELOPMENT INDICATORS

В статті встановлено, що організаційні зміни є однією з найважливіших складових змін промислового підприємства, адже для вітчизняних промислових підприємств притаманна відсталість організаційної сфери управління, обумовлена спадкуванням інституцій з часів планової радянської системи. Тому враховуючи гостру необхідність у вдосконаленні та розвитку, вітчизняні промислові підприємства стикаються з нагальною потребою здійснювати організаційні зміни, що вимагає розробки механізму та набору інструментів для прийняття аргументованих рішень щодо забезпечення системи управління змінами на промислових підприємствах. Запропоновано здійснювати дослідження чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін у три основні етапи: ситуаційний аналіз середовища, аналіз простору рішень щодо здійснення організаційних змін та цілепокладання. Для формалізованого розрахунку ефективності організаційних змін та їх впливу на розвиток промислового підприємства розроблено описативну модель чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін.

Ключові слова: організаційні зміни, взаємозв'язок, показники розвитку, промислове підприємство, чутливість, управління.

В статье установлено, что организационные изменения являются одной из важнейших составляющих изменений про-

мышленного предприятия, ведь для отечественных промышленных предприятий причина отсталости организационной сферы управления, обусловлена наследованием институтов со времен плановой советской системы. Поэтому учитывая острую необходимость в совершенствовании и развитии, отечественные промышленные предприятия для принятия аргументированных решений с насущной необходимостью осуществляют организационные изменения, требует разработки механизма и набора инструментов для принятия аргументированных решений по обеспечению системы управления изменениями на промышленных предприятиях. Предложено проводить исследования чувствительности показателей развития промышленного предприятия к организационным изменениям в три основных этапа: ситуационный анализ среды, анализ пространства решений по осуществлению организационных изменений и целеполагания. Для формализованного расчета эффективности организационных изменений и их влияния на развитие промышленного предприятия разработаны описательную модель чувствительности показателей развития промышленного предприятия к организационным изменениям

Ключевые слова: организационные изменения, взаимосвязь, показатели развития, промышленное предприятие, чувствительность, управление.

УДК 332.13

Малевський Е.З.

к.е.н., доцент

Донецький державний університет
управління (м. Маріуполь)

The paper establishes that organizational change is one of the most important components of industrial enterprise, as domestic industrial enterprises are characterized by the backwardness of the organizational sphere of management due to the inheritance of institutions from the times of the planned system. Organizational changes are characterized by a complex nature when changes in individual processes necessitate appropriate adjustment and modernization of the organizational structure of the industrial enterprise. Also, the need for organizational change is often a consequence of changes in the technological and production sphere of the industrial enterprise, when the development of new technologies, the transition to production of new or improved products, access to new markets, etc. are impossible without appropriate organizational changes. It is established that there is a need to develop a scientific and methodological approach to assessing the sensitivity of industrial development indicators to organizational change, which should take into account different types of organizational change and their impact on typical industrial development indicators; have formalized and structured tools for quantifying the impact of organizational change on the development of an industrial enterprise; take into account the specifics of domestic industrial enterprises and the existing economic transformations that take place in the world economy and the Ukrainian economic environment. It is proposed to study the sensitivity of industrial development indicators to organizational change in three main stages: a situational analysis of the environment, analysis of the space of decisions on the implementation of organizational change, and goal setting. A formalized calculation of the effectiveness of organizational change and their impact on the development of industrial enterprise developed a descriptive model of the sensitivity of industrial development indicators to organizational change, which reflects the monetary and non-monetary effects of organizational change.

Key words: organizational change, relationship, development indicators, industrial enterprise, sensitivity, management.

Постановка проблеми. Сучасні світові глобалізаційні процеси економіки, розвиток передових технологій та засобів праці, динамічність зовнішнього середовища та макрооточення підприємств промисловості спонукають керівників до проведення активних змін та впровадження нововведень в процесах виробництва та управління. Враховуючи гостру необхідність у вдосконаленні та розвитку, вітчизняні промислові підприємства стикаються з нагальною потребою здійснювати організаційні зміни, що вимагає розробки механізму та набору інструментів для

прийняття аргументованих рішень щодо забезпечення системи управління змінами на промислових підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування механізмів управління змінами розглянуто у світовій економічній науці такими вченими, як Р. Блейк, Х. Віссема, Л. Грейнер, Р. Грант, Л. Шлезингер, Дж. Харрінгтон та вітчизняними науковцями, такими як М. О. Бесєдін [1], Т. В. Бауліна, В. М. Діденко [2], І.С. Грозний [4], І.Б. Запужляк, Г.О., Зелінська [5], В. В. Стадник [3] та інші. У своїх дослідженнях більшу увагу вчені

пріділили сутності організаційних змін та побудові стратегій управління цими змінами.

Однак, оскільки процес розвитку є перманентним, наукові дослідження щодо управління змінами на підприємствах викликають постійний інтерес, що спонукало до роботи над розробкою організаційного механізму управління змінами у сучасних умовах господарювання.

Вирішенням різних складових проблеми оцінювання наслідків організаційних змін з погляду їх впливу на розвиток промислового підприємства займалися такі науковці, як О. У. Безчасний [6; 7], О. Л. Гальцова [8], Д. В. Крилов, А., Гречан, А. Р. Дунська, Т. Кузь, І. М. Чернявська, Н. М. Ш.матько.

О. У. Безчасний [6; 7] запропонував здійснювати аналіз наслідків організаційних змін через оцінку результативності організаційних комунікацій при реалізації проектів розвитку промислового підприємства. Оцінювання організаційних комунікацій О. У. Безчасний пропонує здійснювати за такими напрямками: проектування та розробка продукції, виробництво, реалізація замовлень, забезпечення, кооперація, технічний контроль, випробування готової продукції [7]. Також пропонується здійснювати оптимізацію організаційних комунікацій в залежності від виду інформації (зовнішня або внутрішня) та суб'єкту, який є джерелом інформації (державні органи, фінансові організації, партнери, конкуренти, власники та менеджери підприємства, рядові працівники). Але слід зауважити, що в цьому дослідженні наведені критерії оцінювання, але не встановлено їх зв'язок з типами організаційних змін та ситуаціями, що викликали необхідність цих змін. Крім того, потребує уточнення поняття розвитку промислового підприємства та його зв'язок з якістю організаційних комунікацій, а також має бути встановлено критерії оптимізації організаційних комунікацій.

Організаційні зміни, направлені на адаптацію українського промислового підприємства до євроінтеграційних процесів, досліджено О. Л. Гальцовою [8], яка запропонувала відповідний організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку. Зазначений механізм забезпечує узгодження таких стратегій розвитку промислового підприємства як стратегія глобалізації, корпоративна стратегія та мультирегіональна стратегія, завдяки чому підприємство може застосувати повний комунікаційний комплекс взаємодії на зовнішньому ринку [8]. В той же час слід зауважити, що запропоновані стратегії не доведені до рівня методів та моделей, які б дали можливість оцінити вплив конкретних організаційних змін на загальний розвиток промислового підприємства, а також не встановлено які саме показники розвитку підприємства є цільовими в контексті євроінтеграції.

Незважаючи на значний науковий здобуток, отриманий в вищезгаданих дослідженнях, слід

зауважити, що досі не здійснено розробки науково-методичного підходу щодо оцінювання чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін.

Постановка завдання. Метою дослідження є дослідження чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін у три основні етапи: ситуаційний аналіз середовища, аналіз простору рішень щодо здійснення організаційних змін та цілепокладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все при дослідженні чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін необхідно здійснити ситуаційний аналіз середовища, в якому здійснює свою діяльність промислове підприємство, встановити, якими саме чинниками викликана необхідність змін, адже від цього залежить у якому напрямку здійснюється розвиток промислового підприємства. Такими чинниками можуть бути зміни зовнішнього середовища або внутрішні процеси промислового підприємства. Набір цих чинників складають відповідно опис ситуації, що характеризує стан підприємства та тип ситуації, що характеризує стан зовнішнього середовища. На їх базі визначається тип ситуації, що вимагає саме організаційних змін.

Серед факторів, що характеризують стан зовнішнього середовища промислового підприємства, та які ведуть до виникнення необхідності в організаційних змінах, можна відокремити такі:

- виникнення можливості екстенсивного зростання промислового підприємства для захоплення нових ринків або збільшення частки ринку;
- недостатня конкурентоздатність промислового підприємства, яка потребує вдосконалення в сфері організації управління;
- зміни в господарському, податковому, господарському та інших видах законодавства;
- розвиток загальноекономічних криз, що потребує змін у системі управління промислового підприємства для утримання цільових показників або використання криз для розвитку у нових напрямках.

Типовими факторами, що характеризують стан підприємства та потребують аналізу з погляду розвитку в організаційному аспекті, є такі:

- постійне невиконання планових показників, що не обумовлено впливами негативних зовнішніх факторів;
- зміна цільових показників розвитку, заданих власникам та вищими керівниками підприємства, наприклад, переорієнтація з максимізації прибутку на максимізацію вартості промислового підприємства;
- перехід підприємства на іншу стадію життєвого циклу, що потребує відповідних змін у його структурі та методах управління.

Таким чином, в результаті виникнення факторів у зовнішньому або внутрішньому середовищі,

формується ситуація, що вимагає організаційних змін. Такими ситуаціями є:

- недостатність ресурсів для утримання поточної організаційної структури, що веде до негативних змін через скорочення та мінімізацію витрат;
- необхідність виконання бізнес-процесів, які нездатна опанувати поточна організаційна структура, внаслідок чого необхідно здійснювати реорганізацію або збільшення;
- необхідність впровадження змін інших типів, наслідком яких є організаційні зміни, що може вести як до спрощення організаційної структури, так і до її розширення або реорганізації.

Разом з ситуаційним аналізом середовища промислового підприємства при дослідженні організаційних змін необхідно здійснити аналіз простору рішень щодо здійснення організаційних змін. При цьому визначається:

- наявність ресурсів для реалізації запланованих змін;
- ініціатори організаційних змін;
- обмеження зовнішнього середовища.

Для організаційних змін основним ресурсом є кадрові ресурси, тобто наявність достатньої кількості кваліфікованих фахівців, що зможуть виконувати вдосконалені або реорганізовані бізнес-процеси. Альтернативою кадровим ресурсам можуть бути фінансові, тобто залучення кваліфікованих фахівців зовні, але це не завжди можливо внаслідок браку необхідних фахівців на ринку праці.

Визначення впливу на організаційний розвиток промислового підприємства впровадження організаційних змін дає можливість оцінити, які організаційні зміни пов'язані з розвитком підприємства, а аналіз можливих траєкторій організаційної ефективності промислового підприємства внаслідок змін надає підстави для оцінювання сили цього зв'язку та можливих відхилень. Таким чином, на етапі цілепокладання встановлюється чутливість показників організаційного розвитку промислового підприємства до організаційних змін шляхом розрахунку відповідної економіко-математичної моделі.

Модель чутливості показників розвитку промислового підприємства до організаційних змін є дескриптивною, що може використовуватись при прийнятті управлінських рішень на базі імітаційного моделювання. Перш за все, необхідно синтезувати показник розвитку промислового підприємства що є репрезентативним з погляду відображення якості організаційного розвитку. Це показник має відображати як кількісну ефективність організаційного розвитку у вигляді зростання прибутку внаслідок організаційних змін, так і приріст якісної ефективності, що не може вимірятись через грошові ефекти, але впливає на загальну конкурентоздатність промислового підприємства в сучасних динамічних умовах. Ефективність організаційних змін на промисловому підприємстві у грошовому вимірі пропонується оцінювати як відношення збільшення доходів від організаційних змін та витрат на здійснення цих змін. Ефективність організаційних змін на промисловому підприємстві у негрошовому вимірі пропонується оцінювати як інтегральний показник від ключових показників діяльності промислового підприємства у сфері організаційного забезпечення.

Апробацію запропонованої моделі здійснено на Приватному акціонерному товаристві «Старокраматорський машинобудівний завод». Це підприємство має проблеми в організаційній сфері, одним з проявів яких є постійне зростання адміністративних витрат, які не мають належного ефекту у вигляді покращення рентабельності, зростання обсягу реалізації продукції тощо. Так, з 2013 по 2018 роки адміністративні витрати ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод» зросли у три рази, з 15719 тис грн. до 49042 тис грн. (рис. 1).

При цьому витрати на оплату праці з 2013 по 2018 зросли лише на 51%, операційні витрати знизились на 18%, надходження від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) виростили на 46%. Чистий фінансовий результат ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод» не відповідав збільшенню витрат, причому в останні два роки став від'ємним (рис. 2).

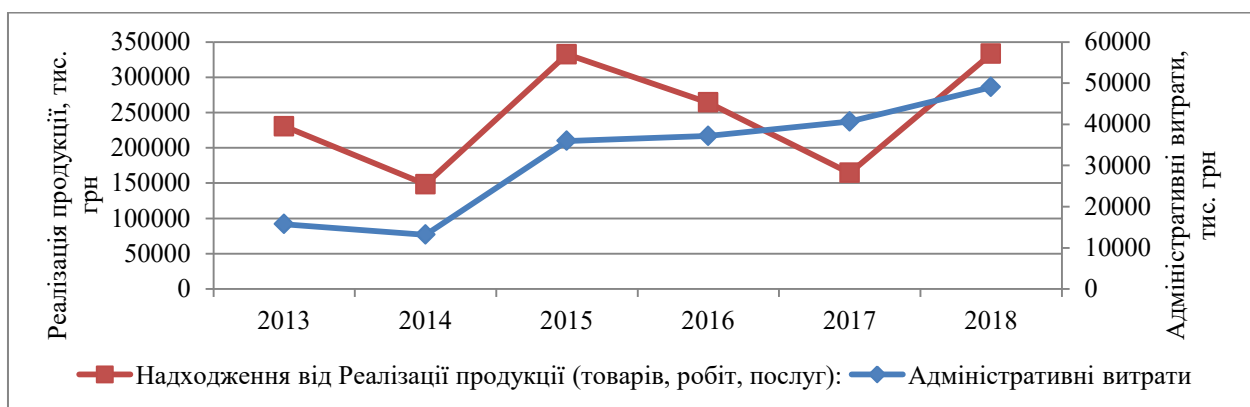
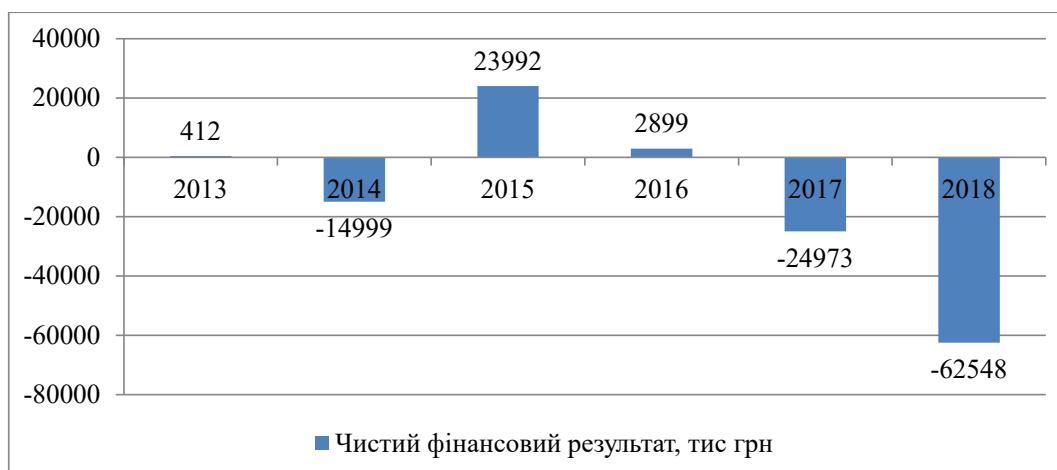

Рис. 1. Динаміка надходжень від реалізації продукції та адміністративних витрат ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»

**Рис. 2. Динаміка чистого фінансового результату
ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»**

Висновки з проведеного дослідження. Отже, наявне значне зростання адміністративних витрат, яке не супроводжувалось ефектом у вигляді покращення фінансового результату, навпаки, ефективність ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод» погіршилась і останні два роки підприємство є збитковим. Причиною цього є орієнтація підприємства переважно на внутрішній ринок, невідповідність організаційної структури завданням розвитку, недостатня кваліфікація персоналу, зavelика кількість адміністративного персоналу. Для подолання проблем в організаційній сфері ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод» необхідно здійснити скорочення управлінського персоналу шляхом укрупнення підрозділів, підвищення кваліфікації маркетингового персоналу для виходу на зовнішні ринки, підвищення кваліфікації персоналу планово-фінансового відділу, підвищення кваліфікації виробничого персоналу з метою зростання продуктивності праці, вдосконалення бізнес-процесів планування та прогнозування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бєсєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант). К.: Центр навчальної літератури, 2005. 478 с.

2. Діденко В. М. Менеджмент: монограф. К.: Кондор, 2008. 524 с.

3. Стадник В.В., Йохна М.А., Іжевський П.Г. Трансфер технологій: форми і методи ефективного здійснення: монограф. Хмельницький: ХНУ, 2007. 245 с.

4. Грозний І.С. Кваліметрична оцінка якості виробничих процесів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон: «Видавничий дім «Гельветика». Випуск 13. Ч. 2. 2015. С. 49-51.

5. Запухляк І.Б., Зелінська Г.О., Побігун С.А. Підходи, методи та інструменти управління змінами в системі управління розвитком підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 23. 2018. С. 204-209.

6. Безчасний О.У. Оптимізація організаційних комунікацій в процесі є промислового підприємства. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 54-58.

7. Безчасний О.У. Оцінка результативності організаційних комунікацій на промисловому підприємстві в процесі реалізації проектів розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2018. Вип. 30 (3). С. 78-83.

8. Гальцова О.Л. Формування організаційно-економічного механізму стратегічного розвитку промислових підприємств у контексті євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2015. Вип. 10(2). С. 64-66.

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ FORMATION OF THE MECHANISM MANAGEMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL

В статті визначено сутність поняття «механізму управління інтелектуальним капіталом». Встановлено, що механізм управління інтелектуальним капіталом можна розглядати як систему управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію. Наведено та розкрито основні елементи системи управління інтелектуальним капіталом: мету, об'єкт, суб'єкт, завдання, принципи, методи та результат. Представлено схему механізму управління інтелектуальним капіталом. Визначено цільову спрямованість, завдання, об'єкти та суб'єкти, функції та методи, які передбачає механізм управління. Запропоновано використання методу інтегральної оцінки, який дозволяє оцінювати якісні та кількісні характеристики інтелектуального ресурсу. Формування механізму управління створює теоретичну основу для подальшої розробки і обґрунтування критеріїв і методів оцінки ефективності функціонування цього механізму, а також ефективності використання капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, механізм, управління, суб'єкти інтелектуального капіталу, об'єкти інтелектуального капіталу, принципи, функції, методи.

В статті определена сущность понятия «механизма управления интеллектуальным

капиталом». Установлено, что механизм управления интеллектуальным капиталом можно рассматривать как систему управления, в которой происходит целенаправленное преобразование воздействия элементов управления на необходимое состояние или реакцию объектов управления, имеет входные послылки и результирующую реакцию. Приведены и раскрыты основные элементы системы управления интеллектуальным капиталом: цель, объект, субъект, задачи, принципы, методы и результат. Представлена схема механизма управления интеллектуальным капиталом. Определены целевую направленность, задачи, объекты и субъекты, функции и методы, которые предусматривает механизм управления. Предложено использование метода интегральной оценки, который позволяет оценивать качественные и количественные характеристики интеллектуального ресурса. Формирование механизма управления создает теоретическую основу для дальнейшей разработки и обоснования критериев и методов оценки эффективности функционирования этого механизма, а также эффективности использования капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, механизм, управление, субъекты интеллектуального капитала, объекты интеллектуального капитала, принципы, функции, методы.

УДК 658:005.336.4

Никончук В.М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

The article defines the essence of the concept of "intellectual capital management mechanism". The scheme of the mechanism of management of intellectual capital is presented. It is established that the mechanism of management of intellectual capital can be considered as a management system in which there is a purposeful transformation of influence of control elements on a necessary condition or reaction of control objects having input parcels and the resulting reaction. It involves a rational combination of appropriate management methods, which, in turn, ensures the implementation of the functions of intellectual capital and the achievement of goals. For the optimal functioning of each subsystem it is necessary to effectively use human resources through the improvement of human mental work. This development is primarily related to the systematic management of intellectual capital. The main elements of the control system are people who are both the object (controlled subsystem) and the subject of control (control subsystem). The system of effective management of intellectual capital influences the choice of the optimal strategy for the development of competitive advantages and ensuring economic stability on the principles of self-organization, self-development and self-improvement. The result of effective management of intellectual capital is the process of development of intellectual capital, which includes the use of intellectual capital in the socio-economic environment. That is why the mechanism of intellectual capital management should provide a rational combination of appropriate management methods, which, in turn, is designed to ensure the effective implementation of the functions of intellectual capital and the achievement of goals. Like any system, intellectual capital management needs to be evaluated. To date, a large number of different methods have been developed to assess intellectual capital, which differ both in the set of calculated indicators and in qualitative characteristics. The formation of the management mechanism creates a theoretical basis for further development and justification of criteria and methods for assessing the effectiveness of this mechanism, as well as the efficiency of capital use.

Key words: intellectual capital, mechanism, management, subjects of intellectual capital, objects of intellectual capital, principles, functions, methods.

Постановка проблеми. У сучасних умовах єдиним фактором, розвиток якого має досить великий ресурс як за якісними параметрами, так і за кількісними, й часовими, є інтелектуальний капітал. Саме він є домінантою стабільного зростання національної економіки країни. Тому ефективно управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів стає сьогодні важливою складовою процесу управління. Недосконалість або зовсім відсутність механізму управління інтелектуальним капіталом породжує велику кількість проблем, які не дозволяють ефективно використовувати об'єкти інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у теорію інтелектуального капіталу

зробили такі зарубіжних вчені: Р. Каплан, Д. Нортон, Й. Руус та Г. Руус, К. Свейбі, Т. Стюарт, ін. Теоретико-методичні аспекти оцінювання інтелектуального капіталу висвітлено у працях таких науковців, як О. Веретенникова, В. Іноземцев, С. Ілляшенко, Н. Крикун, М. Мелоун, Є. Селєзньов. Механізму управління інтелектуальним капіталом присвячені праці О. Кендюхова, І. В. Федулової.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування механізму управління інтелектуальним капіталом.

Виклад основного матеріалу. Механізм управління інтелектуальним капіталом – це сукупність економічних, організаційних, інституційних та інших способів впливу суб'єкта на об'єкт, з метою узго-

дження інтересів взаємодіючих сторін і забезпечення досягнення інтелектуального розвитку сучасної економіки. Головне завдання механізму управління інтелектуальним капіталом – забезпечити його ефективне використання і розвиток. З огляду на головне завдання, призначення механізму управління інтелектуальним капіталом повинне полягати у:

- формуванні системи управління інтелектуальним капіталом і забезпеченні її адекватності існуючим зовнішнім і внутрішнім умовам діяльності;
- забезпеченні ефективного функціонування інтелектуального капіталу;
- відтворенні інтелектуального капіталу;
- раціональному використанні всіх видів інтелектуального капіталу;
- реалізації стимулів, спрямованих на ефективне використання і відтворення інтелектуального капіталу;
- створенні нормативної бази управління інтелектуальним капіталом з метою обґрунтування управлінських рішень, які приймаються;

– розподілі обов'язків між суб'єктами управління інтелектуальним капіталом.

Механізм управління інтелектуальним капіталом можна розглядати як систему управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію (рис. 1).

Він передбачає раціональне поєднання відповідних методів управління, що, в свою чергу забезпечує реалізацію функцій інтелектуального капіталу і досягнення поставлених цілей.

Елементами системи управління інтелектуальним капіталом є мета, об'єкт, суб'єкт, завдання, принципи, методи та результат. Вихідними послідовностями системи управління є цілі, які мають бути актуальними, конкретними, вимірними, стимулюючими і позначеними у часі.

Цільова спрямованість системи управління інтелектуальним капіталом – це здатність до генерування нових знань, ідей, створенні інноваційного

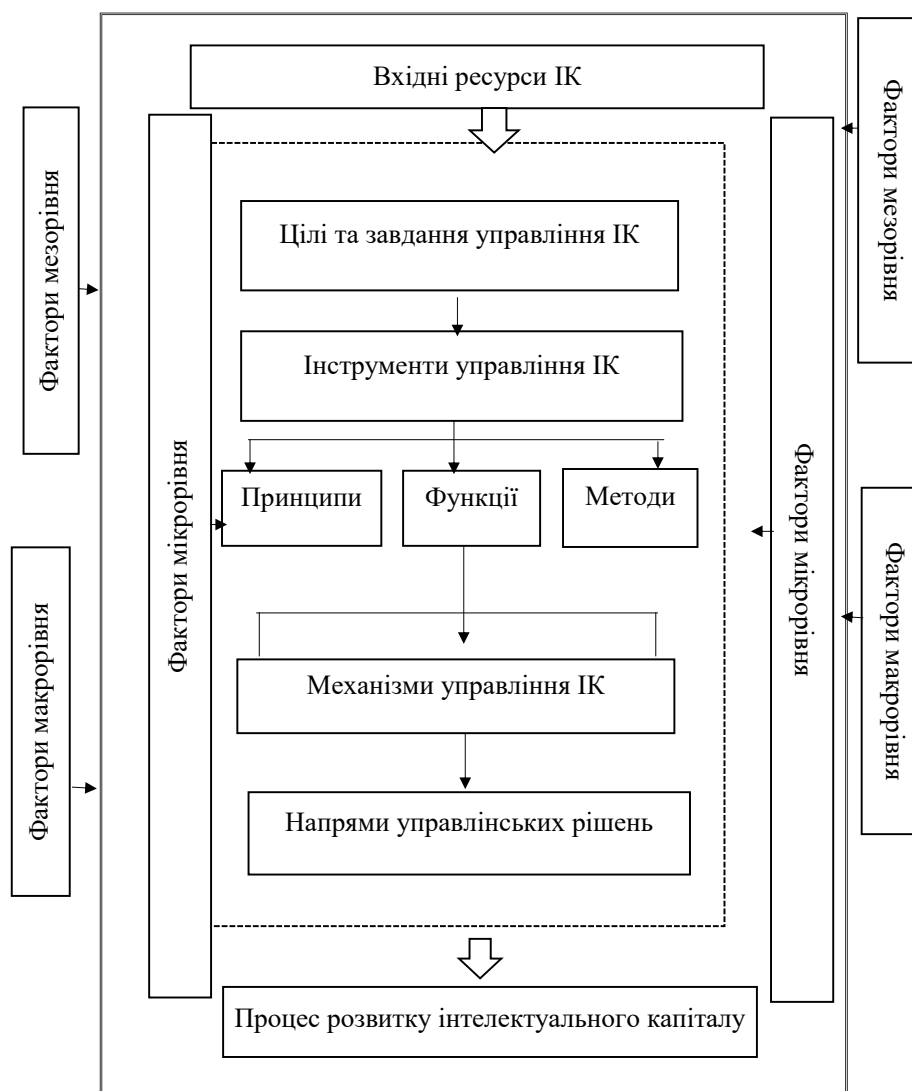

Рис. 1. Механізм управління інтелектуальним капіталом

продукту, що забезпечує прогресивний розвиток національної економіки та суспільства в цілому.

У свою чергу, цілі конкретизуються через завдання, які являють собою короткострокові орієнтири. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом необхідна побудована повномасштабна система, яка б вирішувала наступні завдання:

- збалансоване формування структурних складових інтелектуального капіталу на основі активізації процесу перетворення знань у інноваційні продукти;

- ефективне використання складових елементів ІК в процесі створення вартості і стратегічного оновлення галузей економіки;

- створення умов для інтенсивного розвитку і розширеного відтворення елементів ІК з метою збільшення інтегрального показника ІК;

- забезпечення інноваційного, організаційного розвитку галузі на основі створення і трансформації запасів знання;

- системний розвиток людини через креативність та економічну свободу;

- підвищення цінності людського ресурсу, спрямоване на формування інноваційної економіки;

- підвищення конкурентоспроможності на основі ефективного використання інтелектуального капіталу;

- формування концепції розвитку інтелектуального капіталу та розробка на її основі стратегії його.

Для оптимального функціонування кожної підсистеми необхідно ефективно використовувати людський ресурс через вдосконалення розумової праці людини. Такий розвиток пов'язаний передусім з системним управлінням інтелектуальним капіталом.

Головними елементами системи управління є люди, які одночасно виступають об'єктом і суб'єктом управління. Здатність людських ресурсів одночасно виступати як об'єктом, так і суб'єктом управління – основна специфічна особливість управління. Система управління інтелектуальним капіталом включає дві підсистеми: керуючу (суб'єкт управління) та керовану (об'єкт управління), головним елементом кожної з яких є люди.

Суб'єктами управління інтелектуального капіталу є органи влади; великий бізнес; населення; громадські організації, інноваційні співтовариства; установи соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я); інститути суспільно-професійного управління; суспільно-професійна експертиза; системи комунікативних майданчиків; професійні асоціації. В цілому структура і зміст керуючої підсистеми представлені цілями, завданнями, функціями, організаційною структурою і методами управління.

Об'єкт управління інтелектуальним капіталом має охопити конкретні складові, а саме: індивідів і групи, колективи; процеси, усередині яких відбувається формування індивідів і груп, а також залучення в діяльність; інфраструктури та середовища, що необхідні для процесів формування і капіталізації.

Формування механізму управління інтелектуальним капіталом як системи управління повинне здійснюватися на науково обґрунтованих принципах, які висуваються до подібних систем. Розрізняють загальні та конкретні принципи управління.

До загальних принципів управління інтелектуальним капіталом відносять:

- принцип цільової суміщеності допускає створення цілеспрямованої системи управління, в якій усі її елементи складають єдиний механізм, спрямований на вирішення загального завдання. Управління різними видами інтелектуального капіталу здійснюється у такий спосіб, щоб у результаті в необхідний строк було забезпечено максимальну економічну ефективність їх використання.

- принцип безперервності та надійності проявляється у створенні таких організаційно-економічних умов, за яких досягаються стабільність і безперервність ефективного функціонування інтелектуального капіталу. Вирішення цього завдання забезпечується надійністю і погодженістю функціонування керуючої підсистеми, наявністю зворотного зв'язку між усіма структурними елементами цієї підсистеми та об'єктами управління, певними процедурами і конкретними заходами щодо усунення дисфункціональних відхилень.

- принцип плановірності означає, що система управління має бути націлена на вирішення не тільки поточних, але й довгострокових завдань розвитку інтелектуального капіталу. Механізм управління цим капіталом зв'язує у часі функціонування цілого ряду інтелектуальних ресурсів. Інтеграція механізму управління інтелектуальним капіталом із загальним господарським механізмом, стратегією його розвитку і поточними завданнями є можливою лише за умов стратегічного, тактичного та оперативного планування.

- принцип динамізму допускає, що механізм управління повинен мати високу адаптивність до вимог зовнішнього і внутрішнього середовищ.

- принцип ефективності управління пов'язаний з можливістю використати безліч варіантів досягнення однієї й тієї самої мети, і завдання полягає в тому, щоб вибрати з них найкращий.

- принцип наукової обґрунтованості методів управління виходить з того, що методи, форми і засоби управління інтелектуальним капіталом мають бути науково обґрунтовані та перевірені на практиці.

До конкретних принципів управління інтелектуальним капіталом відносять:

– принцип нововведення відповідає за взаємозв'язок інтелектуальних ресурсів та інтелектуального продукту, які забезпечують інноваційний розвиток соціально-економічних систем;

– принцип автономності полягає у забезпеченні балансу між власним та залученим інтелектуальним капіталом. ;

– принцип наслідування відображає властивості загальної системи управління, які будуть притаманні головним рисам управлінню інтелектуальним капіталом;

– принцип взаємозв'язку відображає формування та розвиток інтелектуальних знань (фундаментальних і прикладних) та управління ними.

– принцип неперервності управління ІК відображає безперервний зв'язок між усіма елементами процесу управління;

– принцип гнучкості управління ІК характеризує здатність вчасно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі без різких внутрішніх змін;

– принцип наступності управління ІК вказує на перспективу розвитку та встановлення зв'язку між новою і старою системою у процесі поступального її розвитку;

– принцип гуманізації управління ІК полягає у визнанні ролі людини головною в системі управління, її саморозвитку;

– принцип системності управління ІК поєднує усі розглянуті принципи, пов'язуючи їх тісно між собою, як наслідок вони доповнюють один одного і різною мірою реалізуються на практиці в конкретних умовах.

Процес управління інтелектуальним капіталом реалізується через функції управління. Функції управління є основою для формування структури керуючої системи та взаємодії її компонентів, а також визначають сутність і зміст управлінської діяльності на всіх рівнях і етапах управління

У сучасній економічній літературі розрізняють такі види функцій управління інтелектуальним капіталом: загальні та специфічні.

Загальні функції формують замкнений процес управління [2, с. 86], який включає: планування, організацію та координацію, контроль, спілкування (комунікації), оцінювання, мотивацію.

1. Планування – процес визначення найближчих і далеких цілей розвитку персоналу і вибір оптимальних способів та інструментів їх досягнення;

2. Організація – пошук і розподіл ресурсів, організація трудових і технологічних процесів, розроблення організаційної структури, способів взаємодії між її ланками, делегування повноважень, координація всіх видів діяльності, узгодження внутрішніх і зовнішніх трансакцій;

3. Контроль – перевірка відповідності виконання стратегії управління персоналом запланованим орієнтирам, прийняття коригувальних рішень у разі потреби;

4. Спілкування – спосіб передавання інформації в організації з метою трансляції місії, цілей, цінностей, сумісного прийняття рішень, досягнення згоди, довіри та згуртованості в колективі;

5. Оцінювання – розроблення та впровадження критеріїв оцінювання ступеня реалізації стратегічних завдань у контексті матеріальних досягнень, творчих ідей, динаміки взаємовідносин;

6. Мотивація – забезпечення внутрішньої готовності керівників і працівників діяти згідно з обраною стратегією, виявляти вміння стратегічно мислити, розвивати необхідні компетенції.

В свою чергу, специфічні функції безпосередньо характеризують управлінський процес, і їхня реалізація відбувається через загальні функції управління. Серед специфічних функцій управління інтелектуальним капіталом можна виділити:

– розробка концепції розвитку інтелектуального капіталу;

– формування пріоритетних напрямів управління інтелектуальним капіталом;

– формування, використання та регулювання елементів інтелектуального капіталу;

– формування системи мотивації та підвищення якості життя формування політики управління інтелектуальним капіталом;

– формування інтелектуальних ресурсів, які використовуються в процесі управління інтелектуальним капіталом з метою їх перетворення в результати інтелектуальної діяльності;

– використання інтелектуальних ресурсів з метою перетворення їх в унікальні економічні вигоди;

– управління інтелектуальними продуктами як додатковими економічними вигодами, отриманими в результаті інтелектуальної діяльності людини.

Функції управління інтелектуальним капіталом реалізуються шляхом застосування відповідних методів управління. Оскільки процес управління інтелектуальним капіталом здійснюється за допомогою інтелектуальної праці, то методи управління нею складають основу для всієї сукупності методів управління таким капіталом.

Організаційно-правові методи управління здійснюють вплив через розпорядчі, організаційні та дисциплінарні дії та передбачають:

– розробку та впровадження концепцій розвитку інтелектуального капіталу;

– розробку та впровадження державних програм підтримки інтелектуалізації економіки;

– розробку та дотримання законодавчої бази в сфері захисту прав інтелектуальної власності, вищої освіти та інноваційної діяльності;

– оптимізація структури інтелектуального капіталу;

– контроль за дотриманням порядку впровадження та реалізації концепції та програм розвитку інтелектуального капіталу.

Економічні методи управління здійснюють вплив через бюджетування, інвестування, фінансування, економічне стимулювання та включають:

- фінансування державних програм підтримки інтелектуалізації економіки;
- залучення інвестиційних коштів на розвиток освітньої, наукової галузі;
- формування стандартів підвищення якості життя.

У свою чергу, соціально – психологічні методи проявляються через соціальне планування, моральне стимулювання, створення сприятливого соціально-психологічного клімату; демократизація управління, розвиток самоуправління; формування творчого мислення, ініціативності, самостійності та рішучості.

Як і будь-яка система, управління інтелектуальним капіталом потребує оцінки. Для оцінки інтелектуального капіталу на сьогоднішній день розроблено велику кількість різних методів, які розрізняються як по набору розрахункових показників, так і за якісними характеристиками.

Інтелектуальний капітал складно вимірюємо, тому що стосується, перш за все, якості нематеріальних активів, а його вимір має концентруватися на дослідженні того, що очікується в майбутньому. Не існує до цих пір жодного діючого стандарту, що стосується вимірювання інтелектуального капіталу [35, с. 56-62].

З нашої точки зору заслуговує на увагу метод інтегральної оцінки, який дозволяє оцінювати якісні та кількісні характеристики інтелектуального ресурсу. У найпростішому вигляді являє собою комбінацію показників з відповідними ваговими коефіцієнтами. Вагові коефіцієнти можуть визначатися як за допомогою експертної оцінки, так і ґрунтуючись на факторному аналізі. Інтегральна оцінка людського капіталу на основі якісних і кількісних показників, характеризують елементи людського капіталу. В найпростішому вигляді являє собою комбінацію показників з відповідними ваговими коефіцієнтами. Людська складова в даній групі методів оцінюється в основному статистичними показниками, що характеризують кількість вчених і дослідників, рівень освіти.

Вирішення цього завдання знаходиться у площині використання керуючою системою методів, технологій, інструментів та шляхів реалізації основних напрямів інтелектуалізації діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Система ефективного управління інтелектуальним капіталом впливає на вибір оптимальної стратегії розвитку конкурентних переваг і забезпечення економічної стійкості на принципах самоорганізації, саморозвитку та самовдосконалення. Результатом

ефективного управління інтелектуальним капіталом є процес розвитку інтелектуального капіталу, який включає використання інтелектуального капіталу в соціально-економічному середовищі. Саме тому механізм управління інтелектуальним капіталом повинен передбачати раціональне поєднання відповідних методів управління, яке, у свою чергу, покликане забезпечити ефективну реалізацію функцій інтелектуального капіталу і досягнення поставлених цілей.

Запропонований механізм управління інтелектуальним капіталом створює теоретичну основу для подальшої розробки і обґрунтування критеріїв та методів оцінки ефективності функціонування цього механізму, а також ефективності використання капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг; пер. с англ. Л.Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический поход. Избранные труды по экономической теории / Г. Беккер. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
3. Геєць В. Економіка знань та перспективи її розвитку для України / В. Геєць. – К. : НАН України. Ін –т екон. прогнозів., 2005. – 425 с.
4. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : НАН України. Інститут економіки промисловості ; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
5. Кендюхов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління : монографія / О. В. Кендюхов. – Донецьк : НАН України Інститут економіки промисловості ; ДонУЕП, 2006. – 307 с.
6. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом : учебное пособие / Л. И. Лукичева. – М. : Омега-Л, 2008. – 552 с.
7. Мельник Л. Г. Экономика развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 636 с.
8. Морозов О. Система управління інтелектуальним капіталом підприємства як механізм захисту прав інтелектуальної власності / О. Морозов // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 1. – С. 43–52.
9. Мойсеєнко І. П. Управління інтелектуальним потенціалом : монографія / І. П. Мойсеєнко. – Львів : Аверс, 2007. – 304 с.
10. Орлова Т. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, виды / Т. Орлова // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 4. – С. 109–119.
11. Чухно А. А. Новая экономическая политика / А. А. Чухно // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 15–22.
12. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал у трансформаційній економіці : монографія / О. В. Шкурупій. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 268 с.

ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВНЗ: ОСВІТНІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

ROADMAP FOR THE DEVELOPMENT OF QUALITY ASSURANCE SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: EDUCATIONAL AND SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

Стаття присвячена розробці концепції створення дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості освіти у ВНЗ із пропозиціями по оцінці соціально-економічних індикаторів впливу за наслідками вивчення відгуків основних стейкхолдерів. Аналіз наведених джерел показує, що в дослідженнях виявлено певну нішу, яка детально не вивчена: зв'язок системи забезпечення якості освіти (в частині створення різного роду стратегій і дорожніх карт) та соціально-економічних чинників, які виникають внаслідок впровадження системи у дію та/або є наслідками відгуків основних стейкхолдерів освіти. В рамках роботи пропонується використання плану по віхах та карти розуму та підходу до оцінки технологічного рівня готовності системи для створення дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості у ВНЗ. Комбінація окремих інструментів задля досягнення основної мети стратегічного планування – розробки дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості освіти та оцінки її соціально-економічного впливу – дозволяє вирішити поставлені завдання в комплексі (визначення етапів, їх зміст, звітні документи, індикатори впливу тощо).

Ключові слова: дорожня карта розвитку, якість освіти, стейкхолдери, соціально-економічний вплив.

Стаття посвящена разработке концепции создания дорожной карты развития

системы обеспечения качества образования в вузе с предложениями по оценке социально-экономических индикаторов воздействия по результатам изучения отзывов основных стейкхолдеров. Анализ приведенных источников показывает, что в исследованиях обнаружено определенную нишу, которая подробно изучена: связь системы обеспечения качества образования (в части создания разного рода стратегий и дорожных карт) и социально-экономических факторов, которые возникают в результате внедрения системы в действие и / или являются следствием отзывов основных стейкхолдеров образования. В рамках работы предлагается использование плана по вехам и карты ума и подхода к оценке технологического уровня готовности системы для создания дорожной карты развития системы обеспечения качества в вузе. Комбинация отдельных инструментов для достижения основной цели стратегического планирования – разработки дорожной карты развития системы обеспечения качества образования и оценки ее социально-экономического влияния – позволяет решить поставленные задачи в комплексе (определение этапов, их содержание, отчетные документы, индикаторы воздействия и т.д.).

Ключевые слова: дорожная карта развития, качество образования, стейкхолдеры, социально-экономическое влияние.

УДК 37.014.542

Артюхов А.Є.

к.т.н., доцент, доцент кафедри процесів та обладнання хімічних і нафтопереробних виробництв Сумський державний університет

Ensuring the quality of education is a continuous process, with constant responses to challenges and changes in the educational and scientific environment. However, it should be clearly understood that the strategy for developing the quality assurance system must be present regardless of the prospects for certain changes. It needs to be refined, but the basic structure and milestones must be present to plan improvement processes successfully. New challenges emerge in response to challenges, but they are embedded in a well-defined structure of multi-vector impact on the system. The tools for creating such a structure and, ultimately, a roadmap can be a variety of strategic planning tools or both. In addition to the actual "quality" component, the roadmap should include the definition of socio-economic indicators of the impact of the quality of education at each stage of implementation. The main goal of this paper developing the concept of creating a roadmap for the development of the quality assurance system of education in higher education with proposals for assessing socio-economic indicators of impact on the results of studying the feedback of major stakeholders. The paper proposes the use of a milestone plan and a mind map and an approach to assessing the technological level of readiness of the system to create a roadmap for the development of quality assurance systems in higher education. The paper proposes using a milestone plan and a mind map and an approach to assessing the technological level of readiness of the system to create a roadmap for the development of quality assurance systems in higher education. The combination of separate tools to achieve the main goal of strategic planning - development of a roadmap for the development of education quality assurance and assessment of its socio-economic impact - allows solving the tasks in a complex (definition of stages, their content, reporting documents, impact indicators, etc.). This article offers a roadmap that includes the following steps: implementation of a step-by-step study of international documents and national strategy (programs) for the development of quality assurance systems from general challenges to challenges and ways to address them in a specific type of educational and scientific duality; a detailed analysis of the existing infrastructure (for example, the type of university and the form of its ownership), in which the introduction of an education quality assurance system is proposed; review existing quality assurance systems for education and find the optimal application of the system proposed for implementation; passing the way from the creation of a pilot project to a real system; support each stage of the road map by marketing research and economic calculations that confirm the system's effectiveness.

Key words: development roadmap, quality of education, stakeholders, socio-economic impact.

Постановка проблеми. Забезпечення якості освіти – процес безперервний, з постійними відповідями на виклики і зміни в освітньому та науковому середовищі. Однак слід чітко розуміти, що стратегія розвитку системи забезпечення якості має бути присутньою незалежно від перспективи тих чи інших змін. Вона має уточнюватись, але основна структура та віхові точки мають

бути обов'язково присутні задля успішного планування процесів вдосконалення. Нові завдання з'являються у відповідь на виклики, але вони вбудовуються в чітко визначену структуру багатовекторного впливу на систему. Засобами для створення такої структури та, в кінцевому результаті, дорожньої карти можуть бути різноманітні інструменти стратегічного планування або їх комбінація.

Дорожня карта, окрім власне «якісної» складової, має включати визначення соціально-економічних індикаторів впливу якості освіти на кожному з етапів впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Створення дорожніх карт розвитку систем забезпечення якості освіти – актуальний напрям досліджень, якому, зокрема, присвячені роботи [1; 2]. Карти розуму як певний різновид дорожніх карт також має певну популярність при описі систем забезпечення якості освіти [3]. В цілому стратегічне планування розвитку системи якості у вищій освіти вивчено достатньо детально [5; 6], однак, без розгляду соціально-економічних індикаторів її впливу на регіон та державу. Механізми створення стратегій розвитку систем в освіті детально розглянуті в роботах [7-9]. Аналіз наведених джерел показує, що в дослідженнях виявлено певну нішу, яка детально не вивчена: зв'язок системи забезпечення якості освіти (в частині створення різного роду стратегій і дорожніх карт) та соціально-економічних чинників, які виникають внаслідок впровадження системи у дію та/або є наслідками відгуків основних стейкхолдерів освіти. Вказаний факт і визначає актуальність представленої роботи.

Постановка завдання. Метою статті є розробка концепції створення дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості освіти у ВНЗ із пропозиціями по оцінці соціально-економічних індикаторів впливу за наслідками вивчення відгуків основних стейкхолдерів. В рамках роботи пропонується використання плану по віхах та карти розуму та підходу до оцінки технологічного рівня готовності системи для створення дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. В даній статті пропонується дорожня карта, яка включає такі етапи:

- здійснення поетапного вивчення міжнародних документів та національної стратегії (програм) розвитку систем забезпечення якості від загальних викликів до викликів та шляхів їх вирішення в конкретному виді освітньої та наукової діяльності;
- детальний аналіз існуючої інфраструктури (наприклад, тип університету та форма його власності), в яку пропонується впровадження системи забезпечення якості освіти;
- проведення огляду існуючих систем забезпечення якості освіти та знайти оптимальне застосування системі, яка пропонується до впровадження;
- проходження шляху від створення пілотного проекту до реально діючої системи;
- супроводження кожного етапу дорожньої карти маркетинговими дослідженнями та економічними розрахунками, які підтверджують дієвість системи.

Кожний з етапів дорожньої карти має свою структуру, яка представлена на рисунку 1.

Маркетинг М	Маркетингові дослідження
Продукція Р	Номенклатура
Технології ТП	Аналіз існуючих технологій
Програми ПР	Аналіз програм
Ресурси R	Аналіз існуючої інфраструктури
Час	
Ризики	
Моніторинг	

Рис. 1. Структура кожного з етапів дорожньої карти

Дорожня карта доповнюється планом по віхах, структура якого може мати вигляд. Наведений в таблиці 1 та який створено на основі розробленої карти розуму розвитку системи забезпечення якості освіти та її соціально-економічного впливу (рисунком 2).

Кожна з віх в подальшому деталізується залежно від початкових умов впровадження системи, стану виконання того чи іншого етапу, ступеню досягнення мети попереднього етапу, виявлених помилок та зовнішнього тестування (відгуки стейкхолдерів)

Оцінка готовності системи забезпечення якості освіти до впровадження може бути проведена по аналогії із підходами по оцінці технологічного рівня технічної системи [10; 11]. Кожний з етапів розроблення дорожньої карти має завершуватись харак-

теристикою готовності системи до впровадження та оцінкою ризиків і неготовності системи (таблиця 2).

В якості прикладу на рисунках 3-5 наведено деталізацію перших трьох критеріїв оцінки рівня готовності системи – етапу найбільш складного, пов'язаного саме із плануванням та першими кроками у розробці системи. Оцінка має вигляд кальку-

лятора TRL (Technology Readiness Level) [13], який визначає відсоткове виконання того чи іншого критерію в рамках етапу. Як видно з цих рисунків, відсутні обмеження щодо наявності суто технічних або (у випадку розробки нормативної бази) програмних індикаторів. Тут наявні також індикатори наукової складової процесу оцінки технологічного рівня готов-

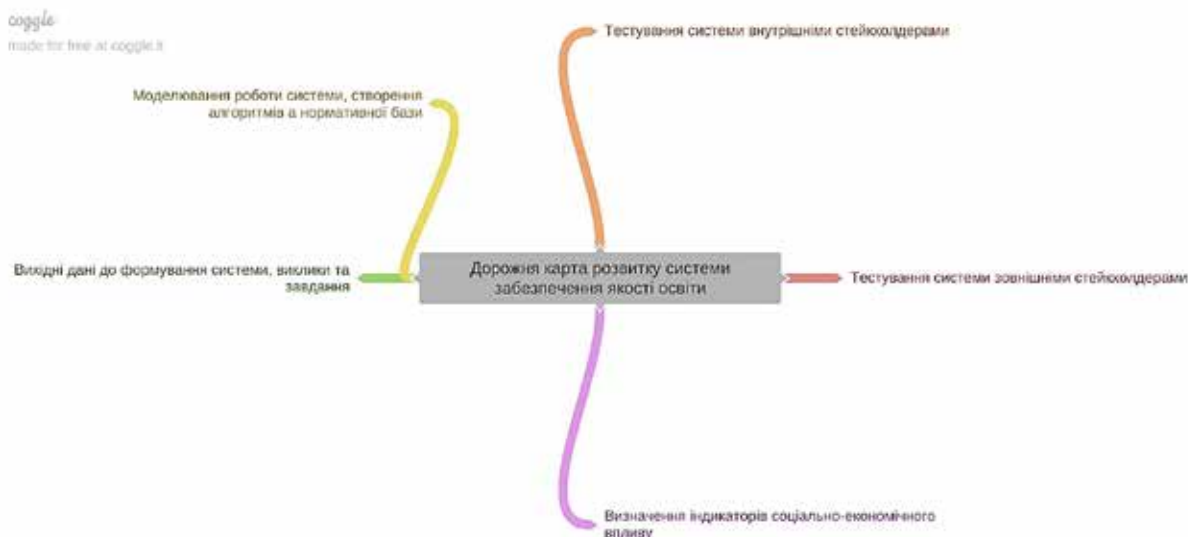

Рис. 2. Карта розуму розвитку системи забезпечення якості освіти та її соціально-економічного впливу

Таблиця 1

План по віхах розвитку системи забезпечення якості освіти та її соціально-економічного впливу (планові дати не вказані)

Віха	Підтверджуючий документ
Вихідні дані до створення системи	Технічне завдання
Теоретичне моделювання роботи системи	Алгоритм роботи
Внутрішнє тестування системи	Звіт про тестування, відгуки споживачів освітніх послуг (внутрішніх стейкхолдерів)
Зовнішнє тестування системи	Звіт про тестування, відгуки ринку праці, рейтингових агентств тощо (зовнішніх стейкхолдерів)
Визначення індикаторів соціально-економічного впливу	Статистичні дані для аналізу з подальшим (за необхідності) коригуванням вихідних даних до створення системи

Таблиця 2

Загальна характеристика готовності системи до впровадження та ризику або неготовність системи (за даними [12], адаптовано до напрямку, який досліджується)

Рівні ризику	Рівні готовності розробки	Опис готовності	Впевненість
0	9	Система повністю а а продукт конкурентний	100%
1	8	Система повністю перевірена, затверджена і готова до запуску	95%
2	7	Демонстрація пілотної роботи системи на низькому рівні	90%
3	6	Випуск дослідного зразка продукту, включаючи тестування в робочому середовищі користувача	80%
4	5	Перевірка прототипу в робочому середовищі користувача	65%
5	4	Підтвердження працездатності готового прототипу в пілотному тестуванні	45%
6	3	Перша оцінка ефективності застосування ідеї і технології	30%
7	2	Формулювання технологічних рішень	12%
8	1	Отримання базових принципів	5%
9	0	Відсутність формулювання концепту або базова ідея	0%

AFRL Transition Readiness Level Calculator, version 2.2

Summary

Reset All

Use Manufacturing
 No Manufacturing

Hide Blank Rows

Green set point is: 100% Yellow set point is: 50% Change set points on Summary sheet.

Hardware Calculator

Technology Readiness Level Achieved
Technical:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Only Hardware

Only Software

Hardware & Software

☐	Has a prototype unit been demonstrated in the operational environment (space or launch)?
☐	Has a prototype been demonstrated in a relevant environment, on the target or surrogate platform?
☐	Has a breadboard unit been demonstrated in a relevant (typical; not necessarily stressing) environment?
☐	Has a breadboard unit been demonstrated in a laboratory (controlled) environment?
☐	Has analytical and experimental proof-of-concept been demonstrated?
☐	Has a concept or application been formulated?
☐	Have basic principles been observed and reported?
☐	None of the above

Source: James W. Bilbro, NASA, Marshall SFC, May 2001

Comments:

Do you want to assume completion of TRL 1?

Reset Level 1

H/SW	Ques	Catgry	% Complete	TRL 1 (Check all that apply or use slider for % complete)
B	T		☐	"Back of envelope" environment
B	T		☐	Physical laws and assumptions used in new technologies defined
B	T		☐	Paper studies confirm basic principles
B	T		☐	Basic scientific principles observed
B	T		☐	Research hypothesis formulated

Рис. 3. Інтерфейс калькулятора TRL та вікно етапу 1

H/SW	Ques	Catgry	% Complete	TRL 2 (Check all that apply or use slider for % complete)
B	T		☐	Potential system or component application(s) have been identified
B	T		☐	Paper studies show that application is feasible
B	T		☐	An apparent theoretical or empirical design solution identified
H	T		☐	Basic elements of technology have been identified
B	T		☐	Desktop environment
H	T		☐	Components of technology have been partially characterized
H	T		☐	Performance predictions made for each element
B	T		☐	Initial analysis shows what major functions need to be done
H	T		☐	Modeling & Simulation only used to verify physical principles
B	T		☐	Rigorous analytical studies confirm basic principles
B	T		☐	Individual parts of the technology work (No real attempt at integration)
B	T		☐	Know what output devices are available
B	T		☐	Know what experiments you need to do (research approach)

Рис. 4. Калькулятор TRL, етап 2

ності та індикатори впровадження системи з оцінкою її соціально економічного впливу. З кожним наступним етапом оцінки серед індикаторів з'являються все більш осяжні та вимірювані з точки зору оцінки ступеню впливу на стейкхолдерів вищої освіти.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, комбінація окремих інструментів

задля досягнення основної мети стратегічного планування – розробки дорожньої карти розвитку системи забезпечення якості освіти та оцінки її соціально-економічного впливу – дозволяє вирішити поставлені завдання в комплексі (визначення етапів, їх зміст, звітні документи, індикатори впливу тощо).

H/SW	Ques	Do you want to assume completion of TRL 3?			
Both	Catgry	% Complete	TRL 3 (Check all that apply or use slider for % complete)		
B	T	☐	☐	☐	Academic environment
H	T	☐	☐	☐	Predictions of elements of technology capability validated by Analytical Studies
H	T	☐	☐	☐	Science known to extent that mathematical and/or computer models and simulations are possible
H	T	☐	☐	☐	Predictions of elements of technology capability validated by Modeling and Simulation
H	M	☐	☐	☐	No system components, just basic laboratory research equipment to verify physical principles
B	T	☐	☐	☐	Laboratory experiments verify feasibility of application
H	T	☐	☐	☐	Predictions of elements of technology capability validated by Laboratory Experiments
B	T	☐	☐	☐	Cross technology effects (if any) have begun to be identified
H	M	☐	☐	☐	Design techniques have been identified/developed
B	T	☐	☐	☐	Paper studies indicate that system components ought to work together
B	T	☐	☐	☐	Metrics established
H	M	☐	☐	☐	Current manufacturability concepts assessed
H	M	☐	☐	☐	Producibility needs for key breadboard components identified
B	T	☐	☐	☐	Scientific feasibility fully demonstrated
B	T	☐	☐	☐	Analysis of present state of the art shows that technology fills a need

Рис. 5. Калькулятор TRL, етап 3

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Lichtenberger B. Roadmap from Quality Assurance in Programmes and Teaching towards Quality Development as a Strategic Instrument of University Management. *Acta Universitatis Danubius. Communicatio*. 2013. № 7(2). P. 27–32.
- Vlachopoulos D. Assuring Quality in E-Learning Course Design: The Roadmap *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2016. № 17(6) P. 183–205.
- Rajapriya M. Effectiveness of mind mapping in higher education. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2017. № 8(4). P. 975–981.
- Latorre-Medina M.J., Blanco-Encomienda F.J. Strategic Management as Key to Improve the Quality of Education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. № 81. P. 270–274.
- Tavernier K. Relevance of Strategic Management for Universities. *Tijdschrift voor Economie en Management*. 2005. № L5. P. 26–42.
- Petrovskiy I.V., Agapova E.N. Strategies of Raising the Quality of Higher Education and Attaining Equality of Educational Opportunities. *International Journal of Environmental & Science Education*. 2016. № 11(9). P. 2519–2537.

- Urbanovič J., Wilkins S. Internationalisation as a Strategy to Improve the Quality of Higher Education in Small States: Stakeholder Perspectives in Lithuania. *Higher Education Policy*. 2013. № 26. P. 373–396.
- Öztürkler Z. Evaluation of Technology Strategies as Quality Strategy of Higher Education Institutions. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 2017. № 13(7). P. 4021–4033.
- Акимбаева А.М., Дзекунов В.П. Разработка технологической дорожной карты отраслей реального сектора экономики. *Инновации*. 2011. № 11(157). С. 60–65.
- Логинов М.П. Дорожные карты: понятие, сущность, классификация. *Control sciences*. 2017. № 5. С. 1-17.
- Phaal R., Farrukh C., Probert D. Technology roadmapping – a planning framework for evolution and revolution. *Technological Forecasting & Social Change*. 2004. № 71. P. 5–26.
- Криворученко В.С., Дмитренко И.П. Калькулятор готовности технологий (TR). *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2015. № 7(4). С. 33–44.
- Calculator TRL AFRL Version 2.2. URL: <http://p0.storage.canalblog.com/06/32/447324/60486844.xls>

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються

однаковими джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5500 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3500 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 37

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,54. Ум. друк. арк. 29,06.

Підписано до друку 28.02.2019. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.